เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

พระไตรปิฎก

สำหรับผู้เริ่มศึกษา

๑๓

พระสุตตันตปิฎก ฉ. ๙

โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

• ภาพพระราชทาน •

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
ทรงรับ "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" จากพระพรหมวชิรญาณ
ในโอกาสเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทานผ้าพระกฐิน ณ วัดยานนาวา
เมื่อปี ๒๕๔๖

ภาพถ่ายฝีพระหัตถ์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช

พระสัมโมทนียกถา

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ว่า "...ดูก่อนกิมพิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในพระธรรมวินัยนี้ เคารพยำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในการศึกษา เคารพ

ยำเกรงกันแลกัน นี้แล กิมพิละ เป็นเหตุเป็นปัจจัยที่ทำให้พระสัทธรรม (พระศาสนา) ตั้งอยู่ได้นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว"

ศาสนธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หรือที่เรียกว่าพระสัท-ธรรม เป็นแสงสว่างนำทางชีวิตของชาวโลก ให้ได้รับประโยชน์ทั้ง ๓ คือ ประโยชน์ปัจจุบัน ประโยชน์สืบๆ ไป และประโยชน์อย่างยิ่งอันได้แก่พระ-นิพพาน ศาสนธรรมนั้นได้รับการบันทึกไว้เป็นคัมภีร์พระไตรปิฎก ซึ่งเป็นหลักสำคัญและเป็นหลักฐานทางพระพุทธศาสนา ปัจจุบันมีอยู่หลายฉบับ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทย ควรที่พุทธศาสนิกชนทั่วไปจักได้ศึกษาค้นคว้าให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้

การเผยแผ่คัมภีร์พระไตรปิฎกโดยไม่ผิดเพี้ยนในรูปแบบต่างๆ เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาค้นคว้าได้โดยง่าย ย่อมจะยังผลให้ประชาชนตระหนักในคุณค่าของพระพุทธศาสนา พากันยึดมั่นในพระรัตนตรัยโดยไม่หวั่นไหว เต็มใจปกป้องรักษาพระพุทธศาสนาจากภัยทั้งปวง เป็นไปเพื่อความวัฒนาสถาพรแห่งพระสัทธรรมโดยแท้ นอกจากนี้ยังเป็นทางหนึ่งที่จะช่วยผดุงศีลธรรมของประชาชนในชาติ ซึ่งจะเป็นพื้นฐานแห่งการพัฒนาด้านอื่นๆ อีกทั้งเป็นการเฉลิมพระบารมีของพระมหากษัตริย์โดยฐานที่ทรงเป็นเอก-อัครศาสนูปถัมภก และทรงเป็นพุทธมามกะ ให้เป็นที่ปรากฏเกริกไกร นับได้ว่าเป็นกิจที่สอดคล้องต้องตามนัยพระพุทธวจนะที่ได้อัญเชิญมาไว้ในเบื้องต้น

สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงบำเพ็ญพระ-ราชกรณียกิจอำนวยประโยชน์สุขแก่พสกนิกรเป็นอเนกประการ มีพระ-ราชจริยาหนักแน่นมั่นคงในพระรัตนตรัย ดำรงพระองค์อยู่ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างสม่ำเสมอ ทรงบำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาทั้งในด้านศาสนธรรมและวัตถุธรรมเป็นนิจกาล ดังนั้น ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎก อันมีพระพรหมวชิรญาณ (เขมงฺกรเถร) เจ้าอาวาสวัดยานนาวา กรุงเทพมหานคร เป็นประธาน จึงได้จัดทำหนังสือพระไตร-

ปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาขึ้น เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านเข้าใจง่าย สามารถนำหลักธรรมไปใช้กับชีวิตประจำวันได้ ขณะเดียวกันก็ใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงทางวิชาการได้ด้วย เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พระไตรปิฎกชุดนี้จะช่วยเพิ่มโอกาสศึกษาพุทธธรรมสำหรับคนทั่วไปได้อีกส่วนหนึ่ง จึงนับเป็นกุศลกรรมที่ควรสรรเสริญ

ขอกุศลบุญราศีอันจะพึงมีแต่การจัดสร้างพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จงสัมฤทธิ์เป็นกุศลปัจจัยเฉลิมพระเกียรติและเฉลิมพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลพระบรมสุขแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ตลอดจิรัฐติกาล.

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก*

---

* สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ "คชวัตร" สุวฑฺฒโน ป.ธ.9) สถิต ณ วัดบวรนิเวศวิหาร ได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ 19 เมื่อวันที่ 21 เมษายน 2532 (พระสัมโมทนียกถานี้ ประทาน ณ วันที่ 14 กุมภาพันธ์ 2548)

ปรมราชินยาภิฤดิกถา
พระพรหมวชิรญาณ

สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงใฝพระราชหฤทัย ศึกษาและปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างเนืองนิตย์ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจโดยทศพิธราชธรรมอย่างเคร่งครัดและมั่นคง ทรงเจริญพระราชศรัทธาอุปถัมภ์พระพุทธศาสนาอย่างต่อเนื่องตลอดมา ทรงกล่อมเกลาพระราชโอรสพระราชธิดา ด้วยขัตติยราชประเพณีและวัฒนธรรมไทยอันงดงามจากพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น พระราชกรณียกิจทั้งมวลล้วนแสดงออกถึงน้ำพระราชหฤทัยอันเปี่ยมด้วยพรหมวิหารธรรมที่พระองค์ทรงทุ่มเทและเสียสละเพื่อพสกนิกรไทย โดยมิได้ทรงมุ่งหวังประโยชน์สุขส่วนพระองค์เลยแม้แต่น้อย พระเกียรติคุณนี้เป็นที่ประจักษ์และแผ่ไพศาลไปทั่วสากล

ในมหามงคลวโรกาสพระราชพิธีเฉลิมพระชนม์ ๗๒ พรรษา แห่งสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าฯ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗ ซึ่งเป็นพระราชพิธีมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ ที่พระองค์ทรงมีต่อพระพุทธศาสนาเป็นอเนกอนันต์หาที่สุดมิได้ จึงขอเสนอ "โครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ต่อคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติฯ เนื่องในวโรกาสดังกล่าว ซึ่งมี พันตำรวจโท

ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี เป็นประธานกรรมการอำนวยการฯ เพื่อพิจารณา ซึ่งก็ได้รับความเห็นชอบจากคณะกรรมการอำนวยการฯ รับโครงการฯ นี้ เป็นโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาด้วยโครงการหนึ่ง

คณะกรรมการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา รู้สึกปีติเป็นล้นพ้น ที่ได้มีโอกาสจัดกิจกรรมสำคัญนี้ ถวายเป็นพระราช-กุศลเฉลิมพระเกียรติ ในวโรกาสมหามงคลประวัติศาสตร์ครั้งนี้ ซึ่งสอดคล้องกับพระราชกรณียกิจ และพระราชปณิธานในพระองค์ ที่ทรงปรารถนาสร้างสรรค์จรรโลงพระพุทธศาสนา ให้เจริญรุ่งเรืองและสถิตสถาพรสืบไป

ขอเดชานุภาพคุณพระศรีรัตนัตรัยได้อภิบาลและถวายพระพรชัยมงคล แด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอพระองค์ทรงพระเจริญพระราชสิริสวัสดิพิพัฒนมงคลสุขทุกประการ ทรงสถิตเป็นพระมิ่งขวัญแห่งปวงชนชาวไทย สนองพระมหากรุณาธิคุณในสมเด็จบรมบพิตรพระ-ราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสืบไปตลอดกาลนิรันดร์ เทอญ.

พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ เขมงฺกโร)*

กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าอาวาสวัดยานนาวา

ประธานกรรมการอำนวยการโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ วัดยานนาวา

---

* พระพรหมวชิรญาณ (ประสิทธิ์ "สุทธิพันธุ์" เขมงฺกโร ป.ธ.3) เป็นผู้เสนอโครงการพระ-ไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ 72 พรรษาฯ ในนามเจ้าอาวาสวัดยานนาวา เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2547

อนุโมทนกถา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)

สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ณ วันที่ ๑๒ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๔๗

โดยพระอิสริยฐานะแห่งพระแม่เจ้าของแผ่นดินสยาม พุทธศก ๒๕๔๗ จึงเป็นบวรสมัย ที่พสกนิกร ทั้งรัฐบาลและประชาชนแห่งราชอาณาจักรไทย พร้อมใจกันจัดงานฉลองมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา เป็นการพิเศษตลอดสังวัจฉรกาล

ยิ่งเมื่อรำลึกในพระราชกรณียกิจนานัปการ ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยอำนาจแห่งพระมหากรุณาธิคุณต่อประเทศชาติและราษฎร อันเป็นพระราชจริยาแห่งราชสังคหะเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาราษฎร์ กระจายไปในท้องถิ่นทั้งหลายทั่วทั้งแผ่นดินไทย อันเป็นพระราชธรรมและเป็นพระราชกุศลยิ่งใหญ่ องค์กร กลุ่มชนและเอกชนมากมาย ต่างจึงขวยขวายจัดกิจกรรมและสร้างอนุสรณีย์ที่เป็นการเฉลิมฉลองเพิ่มต่างหากในส่วนเฉพาะของตนๆ หลากหลายไปตามฐานานุรูป

ในส่วนแห่งวัดยานนาวา พระพรหมวชิรญาณ เจ้าอาวาสแห่งพระอารามหลวงนั้น ในฐานะที่เคยดำรงตำแหน่งประธานกรรมการสร้างวัดธัมมาราม ณ นครซิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา ปรารภพระมหากรุณาธิคุณในการที่สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ที่ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีบรรจุพระบรมสารีริกธาตุในพระเกศโมลี พระพุทธชินธัมโมภาส ภ.ป.ร. เมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๘ หลังจากวัดนั้นได้ขยับขยายไปสู่สถานที่ใหม่ใหญ่กว่าเก่าในเนื้อที่ถึง ๒๕ ไร่ ในอาณาเขต

นครชิคาโกแล้ว ยังได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงประกอบพิธีเปิดศาลาอเนกประสงค์ที่วัดนั้นสร้างขึ้น และได้รับพระราชทานนามว่า "ศาลาเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ซึ่งรัฐบาลแห่งราชอาณาจักรไทยได้รับเข้าไว้ในโครงการเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนม-พรรษา ๕ รอบ

ต่อมาได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ไปทรงประกอบพิธียกฉัตรถวาย "พระพุทธมงคล" พระพุทธปฏิมาเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในมหา-มงคลวโรกาส ๗๒ พรรษา ที่สมเด็จบรมบพิตร เสด็จพระราชดำเนินไปประกอบพิธีเททองหล่อ ณ วัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่อวันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๔๓ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญไปประดิษฐานเป็นพระประธานในอุโบสถวัดพุทธาวาส นครฮิวสตัน รัฐเท็กซัส ซึ่งเป็นวัดที่พระพรหมวชิรญาณเป็นประธานก่อสร้างอีกแห่งหนึ่ง พร้อมกับทรงประกอบพิธีเปิดหน้าบันอุโบสถในพระนามาภิไธยย่อ ส.ก. ที่วัดนั้นด้วย เมื่อวันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๔๕

สำหรับในประเทศไทย สมเด็จบรมบพิตร ได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการพระพรหมวชิรญาณ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดจักรวรรดิราชาวาสหลายครั้ง กับได้เสด็จพระราชดำเนินไปนมัสการและทรงบำเพ็ญพระราชกุศลที่วัดยางน้อย ตำบลก่อเอ้ อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี ที่เป็นชาติภูมิของพระพรหมวชิรญาณ พร้อมกับพระราชทานโครงการศิลปาชีพในพระองค์เพื่อประโยชน์แก่ประชาชนในภูมิภาคนั้น เมื่อวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๘ โดยทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้โครงการศิลปาชีพในพระองค์อยู่ในความดูแลของพระพรหมวชิรญาณนับแต่นั้นเป็นต้นมา

นอกจากนั้น ยังทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมโครงการศิลปาชีพฯ ดังกล่าว พร้อมกับทรงพระกรุณาประกอบพิธียกช่อฟ้าอุโบสถวัดยางน้อย อำเภอเขื่องใน จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑๕ ธันวาคม

ต่อมาเมื่อพระพรหมวชิรญาณ ได้รับพระบัญชาจากพระเดช-พระคุณเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหา-ปริณายก ให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดยานนาวา โดยย้ายมาอยู่ประจำ เมื่อวันที่ ๒๒ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๕ แล้ว สมเด็จบรมบพิตรยังได้เสด็จพระราชดำเนินมานมัสการ และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเป็นการส่วนพระองค์ที่วัดยานนาวาอีกหลายครั้ง

โดยปรารภพระราชจริยาในสมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถทั้งในส่วนทั่วไป ที่ได้ทรงบำเพ็ญด้วยพระราชศรัทธาในพระบวรพุทธศาสนาและด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่อทวยราษฎร์ และในส่วนเฉพาะ ที่ได้ทรงมีพระเมตตานุทัยโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวโรกาสทรงบำเพ็ญพระ-ราชกุศลในหลายวาระที่ได้อัญเชิญเสด็จนั้น วัดยานนาวาจึงได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์พระบรมราชินีนาถ" เพื่อถวายเป็นพระราชกุศล

พระไตรปิฎก คือ คัมภีร์สามหมวด ที่รวบรวมไว้ซึ่งพระพุทธพจน์อันเป็นแหล่งแห่งพระธรรมวินัย พร้อมทั้งบรรจุไว้ซึ่งเรื่องราวชั้นเดิมของพระพุทธศาสนา

"พุทธพจน์" คือพระดำรัสของพระพุทธเจ้าผู้ทรงเป็นพระบรม-ศาสดาแห่งพระพุทธศาสนา ที่ได้ทรงกล่าวสั่งสอน คือได้ตรัสแสดงธรรมและทรงบัญญัติวินัยไว้

พระพุทธพจน์ เท่าที่รวบรวมเก็บรักษาไว้ได้ มีอยู่ในพระไตรปิฎก บุคคลใดต้องการรู้ว่า พระพุทธเจ้าได้ตรัสอะไรไว้อย่างไรหรือไม่ บุคคลนั้นจึงต้องค้นหาในพระไตรปิฎก

อนึ่ง พระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อจะเสด็จดับขันธปริ-นิพพาน ได้ตรัสว่า

โย โว อานนฺท มยา ธมฺโม จ วินโย จ
เทสิโต ปญฺญตฺโต, โส โว มมจฺจเยน สตฺถา.–
ดูกรอานนท์ ธรรมและวินัยใด เราแสดงแล้ว

บัญญัติแล้วแก่เธอทั้งหลาย ธรรมและวินัยนั้น
จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย โดยกาลที่เรา
ล่วงลับไป

เนื่องจากพระพุทธพจน์ ที่ทรงแสดงธรรมบัญญัติวินัยไว้นั้น อยู่ในพระไตรปิฎก ดังนั้น จึงถือว่าพระไตรปิฎกเป็นที่ธำรงสถิตของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ที่จะประกาศพระพุทธศาสนาแทนพระพุทธองค์ เป็นที่อันถือว่าพุทธศาสนิกชนยังสามารถเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดาของตน และเป็นเครื่องยืนยันความยังดำรงอยู่แห่งพระพุทธศาสนา

พระไตรปิฎกมีความสำคัญสูงสุดดังนี้ จึงเป็นหลักของพระพุทธศาสนา ผู้นับถือพระพุทธศาสนาจะต้องยึดถือพระไตรปิฎกเป็นหลัก คือถือพระพุทธศาสนาตามธรรมวินัยอันปรากฏด้วยพระพุทธพจน์ในพระไตรปิฎกนั้น

โดยนัยนี้ พระไตรปิฎกจึงเป็นหลักฐานอ้างอิงขั้นสุดท้ายและสูงสุด ที่ชาวพุทธได้ใช้เป็นมาตรฐานที่ตรวจสอบหรือเป็นเกณฑ์ตัดสินว่า คำกล่าว คำสอน ความเชื่อ หรือการปฏิบัติอย่างหนึ่งอย่างใด เป็นของพระพุทธศาสนาจริงหรือไม่ กับทั้งถือเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบของพุทธบริษัท ที่จะสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ด้วยการศึกษาและรักษาไว้ซึ่งพระไตรปิฎก

"พระไตรปิฎก" ที่กล่าวในที่นี้ หมายถึงพระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาท ซึ่งเป็นที่รู้และยอมรับกันทั่วไปว่า เป็นประมวลบันทึกคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมที่สุด ครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุด และถูกต้องแม่นยำที่สุด เท่าที่มีมาถึงปัจจุบัน

เป็นที่น่ายินดีว่า เวลานี้ พุทธศาสนิกชนในต่างถิ่นต่างแดนต่างนิกาย นอกจากรู้และยอมรับกันทั่วไปว่า พระไตรปิฎกบาลีของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นแหล่งคำสอนของพระพุทธเจ้า ที่เก่าแก่ดั้งเดิมและครบถ้วนสมบูรณ์ที่สุดแล้ว แม้ยังถือว่าตนมีคำสอนส่วนที่สูงพิเศษเหนือขึ้นไป แต่ได้มีแนวโน้มหันมาถือว่า พุทธศาสนิกชน ไม่ว่าในถิ่นแดนหรือนิกายใด จะต้องหรือควรจะศึกษาพระไตรปิฎกบาลีเป็นพื้นฐาน เพื่อเข้าถึงคำสั่ง

สอนดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา

เมื่อเป็นเช่นนี้ พระไตรปิฎกบาลีเถรวาทนั้น ก็จะทำให้พระพุทธศาสนาทุกสาขานิกาย แม้แต่ในมหายานที่ประกอบด้วยอาจารยวาทแห่งยุคสมัยต่างๆ อันแตกแยกกระจายกันไปมากมาย มาตั้งอยู่บนฐานร่วมอันหนึ่งอันเดียวกัน*

อย่างไรก็ตาม พระไตรปิฎกบาลีนั้นเป็นคัมภีร์ใหญ่ มีปริมาณแห่งเนื้อหามากมายอย่างยิ่ง ดังที่พิมพ์ด้วยอักษรไทยเป็นเล่มหนังสือมีจำนวนถึง ๔๕ เล่ม นับได้เกินกว่า ๒๐,๐๐๐ หน้า ยากนักหนาที่จะมีผู้ใดรู้ได้ทั่วถ้วน หรือได้อ่านแม้เพียงส่วนหนึ่ง จึงปรากฏว่า แม้พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย อย่างในประเทศไทยนี้จำนวนมาก เข้าไม่ถึง และแม้แต่ไม่รู้จักพระไตรปิฎก

ดังได้กล่าวแล้วว่า ถ้าปรารถนาจะดำรงรักษาสืบต่อพระพุทธศาสนาไว้ให้ยั่งยืน พุทธบริษัทจะต้องศึกษาและต้องรักษาพระไตรปิฎกไว้ให้ได้ ดังนั้น จึงจะต้องเพียรพยายามหาทางที่จะทำให้พุทธศาสนิกชนทั้งหลายเข้าถึงพระไตรปิฎก หรือมีโอกาสรู้จักพระไตรปิฎก อย่างน้อยพอให้เกิดมีศรัทธาที่เป็นญาณสัมปยุต

วิธีการอันสำคัญที่จะให้สัมฤทธิ์ผลดังกล่าวนั้น คือท่านผู้รู้ช่วยเลือกสรรพระสูตร ข้อความ และคาถาภาษิตต่างๆ จากพระไตรปิฎกมาให้พุทธศาสนิกชนทั่วไปได้อ่านได้ศึกษา แม้คราวละเล็กน้อยค่อยทยอยไปโดยลำดับ

ในวิธีการเช่นว่านี้ การปฏิบัติอย่างเป็นหลักฐานที่สุด ได้แก่การเล่าสรุปและเลือกสรรเนื้อความในพระไตรปิฎกนั้นมาแสดงตามลำดับ

---

* หนังสือของท่านผู้รู้ฝ่ายมหายาน ซึ่งน่าอ่าน สำหรับผู้ที่สนใจใคร่รู้เรื่องนี้ ที่เด่นเล่มหนึ่งคือ Kogen Mizuno, **Buddhist Sutras** (Tokyo: Kosei Pubishing Co., ๑๙๘๒), pp.๓๐-๓๔; ๔๓๐-๔๓๓. อนึ่ง ในประเทศญี่ปุ่น ได้มีการแปลพระไตรปิฎกบาลีเป็นภาษาญี่ปุ่นเสร็จแล้ว (ที่ลงท้ายว่า พ.ศ. ๒๕๒๔)

คัมภีร์จนครบถ้วนทั้งหมด ดุจทำพระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนขึ้นมา

การที่วัดยานนาวา โดยกุศลปณิธานของท่านเจ้าคุณพระพรหมวชิรญาณ ได้จัดตั้งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" ขึ้นนี้ เป็นสัมฤทธิการอันจะให้บรรลุผลที่หมายอย่างประเสริฐนั้น

โครงการนี้ ทำให้เกิดมีพระไตรปิฎกขนาดย่อม ชุดหนึ่งๆ จำนวน ๑๘ เล่มเล็ก อันเป็นฉบับย่อหรือฉบับองค์แทน ของพระไตรปิฎกฉบับสมบูรณ์ที่มีจำนวนชุดละ ๔๕ เล่มขนาดใหญ่ ดังนั้น จึงช่วยให้ผู้เริ่มศึกษาหรือผู้มีเวลาจำกัด สามารถเข้าถึงแหล่งแห่งพระธรรมวินัยได้โดยไม่ยากนัก

งานแห่งโครงการพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติฯ นี้ เห็นได้ง่ายว่าเป็นงานที่ยากยิ่งนัก จะสำเร็จมิได้หากมิใช่เพราะอาศัยทั้ง *วิริยะ* คือความพากเพียรมุ่งแน่วที่ต่อเนื่องมั่นคงตลอดกาลเวลายาวนาน และทั้ง *ปัญญา* คือความรู้ความเข้าใจทั้งด้านพระธรรมวินัยและภาษาบาลี พร้อมทั้งวิชาการร่วมสมัย กับทั้งความฉลาดสามารถที่จะจำแนกแยกแยะจัดตั้งวางระบบลำดับหมวดหมู่ เป็นต้น แต่ที่เป็นมูลฐานสำคัญลึกซึ้งที่สุด คือความมีน้ำใจรักต่อพระพุทธศาสนา และมุ่งหวังประโยชน์สุขแก่ประชาชนด้วยศรัทธาและฉันทะอันแรงกล้า

ด้วยเหตุดังกล่าวมา บุญกิริยาของ อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ จึงเป็นมหากุศลที่ควรแก่การชื่นชมสดุดีอย่างยอดยิ่ง

ผลงานนั้น แสดงให้เห็นว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น ผู้จัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ ซึ่งเป็นเปรียญธรรม ผู้ได้เล่าเรียนมาในระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี และเป็นศาสนศาสตรบัณฑิต ผู้จบการศึกษาจากมหาวิทยาลัยพระพุทธศาสนาแห่งประเทศไทย แม้จะได้ไปศึกษาเล่าเรียนวิชาการสมัยใหม่จบปริญญาชั้นสูงจากต่างประเทศมาแล้วด้วย ก็ได้นำเรี่ยวแรงความเพียรและสติปัญญาของตน มาใช้ในการทำงานที่เป็นแกนเป็นฐานของพระพุทธศาสนาอย่างเต็ม

กำลังความสามารถ

จึงควรจะกล่าวย้ำเน้นไว้เป็นที่สังเกตอันสำคัญ โดยพึงถือได้ว่า อุบาสกอุทัย บุญเย็น นั้น เป็นนิทัศนะแห่งการสัมฤทธิ์จุดหมายของสถาบันปริยัติศึกษาและมหาวิทยาลัยสงฆ์ ที่มุ่งให้นิสิตเล่าเรียนแตกฉานซ่ำซองในพระธรรมวินัยเป็นหลักและรู้เท่าทันวิทยาการสมัยใหม่และร่วมสมัยเป็นเครื่องแวดล้อม แล้วสำเร็จเป็นบัณฑิตผู้ใฝ่ใจและสามารถใช้วิทยาการแวดล้อมนั้น เป็นเครื่องมือที่จะนำพระธรรมวินัยออกสื่อสารสำแดงให้โลกประจักษ์ในคุณค่าของพระพุทธศาสนธรรมโดยรู้เข้าใจ ได้ศรัทธา และสามารถนำไปปฏิบัติให้สัมฤทธิ์ประโยชน์สุขแก่ชีวิตและสังคมอย่างสมสมัย

งานจัดทำพระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา นี้ นอกจากสื่อความหมายในวงกว้าง ที่จะนำพระธรรมวินัยออกเผยแผ่เพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลกแล้ว ในวงใกล้ ก็ช่วยแนะนำแนวทางและเสริมกำลังย้ำเตือนความคิดแก่บัณฑิตแห่งสถาบันอุดมศึกษาในพระพุทธศาสนา ที่จะบำเพ็ญกิจกรณียให้สัมฤทธิ์ผลตามวัตถุประสงค์แห่งสถาบันการศึกษาของตน

ดังได้กล่าวข้างต้น พระไตรปิฎกบาลีเป็นจุดร่วมของความเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนาเถรวาท และกำลังขยายวงออกไปที่จะเป็นจุดร่วมของพระพุทธศาสนาทั้งหมดทั่วทุกนิกายในโลก แต่ด้วยเหตุว่าพระไตร-ปิฎกบาลีนั้นมีขนาดใหญ่มหึมา คนทั่วไปแทบไม่มีโอกาสเข้าถึง และคนจำนวนมากไม่รู้จักเลย ความเป็นจุดร่วมนั้น จึงยากที่จะเริ่มเพื่อก้าวไปสู่ความเป็นจริงอย่างนั้น

บัดนี้ งานมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๗๒ พรรษา ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ อันเป็นจุดกำเนิดแห่งโครงการ "พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ" นี้ ได้ทำให้พระไตรปิฎกฉบับย่อหรือฉบับองค์แทนสำหรับผู้เริ่มศึกษาเกิดมีขึ้นแล้ว และจะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย ควรจะเป็นนิมิตหมายว่า ได้ถึงวาระเป็นจุดเริ่มแห่งการก้าวสู่ความเป็นจริง แห่งการมีจุดร่วมอันเป็นสากลของพุทธศาสนิกชนทั่วทั้งมวลดังได้กล่าวมา

"พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้า-สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ"นี้ เป็นมหาธรรมทานบุญกิริยา อันเป็นนิมิตหมายแห่งพระราชศรัทธา และพระบรมราชูปถัมภ์ ในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระบรมราชินีนาถ ต่อพระบวรพุทธศาสนา ที่ผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระราชจริยาที่ได้ทรงบำเพ็ญเพื่อประโยชน์สุขแก่ปวงประชาราษฎร

ด้วยเดชานุภาพแห่งคุณพระรัตนตรัย และโดยผลแห่งพระราช-กุศลธรรมทานาทิจริยา ขอสมเด็จบรมบพิตร พระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรม-ราชินีนาถ จงทรงเจริญพระชนมายุยิ่งยืนนาน ทรงพระเกษมสำราญ เสด็จสถิตสถาพรในพระสิริราชสมบัติ คู่พระบารมีในพระองค์สมเด็จบรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชธรรมิกมหา-ราชาธิราช ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ พร้อมด้วยพระราชโอรส พระราชธิดา และพระบรมวงศานุวงศ์ทั้งปวง กับทั้งขอให้มวลประชานิกร ภายใต้ฉัตร-ชัยแห่งพระบารมี จงเจริญงอกงามด้วยประโยชน์สุข และทั่วทั้งพระราช-อาณาจักรร่มเย็นชื่นบานเกษมศานต์สถาพร

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต)*

---

* พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ "อารยางกูร" ปยุตฺโต) ป.ธ.๙. พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) วัดญาณเวศกวัน อ.สามพราน จ.นครปฐม (อนุโมทนกถานี้ มอบให้ ณ วันที่ ๖ มิถุนายน 2548)

คำนิยม
พันตำรวจโททักษิณ ชินวัตร

พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ทรงคุณค่าอย่างยิ่ง เนื่องจากเป็นแหล่งรวมคำสอนของพระพุทธศาสนาที่เป็นพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย และเป็นเบ้าหลอมจิตวิญญาณวิถีชีวิตไทยให้สามารถผ่านพ้นวิกฤตการณ์สำคัญทั้งในทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมของชนชาติไทยตลอดระยะเวลาอันยาวนานที่ผ่านมา การศึกษาพระไตรปิฎกจึงมีความจำเป็นสำหรับชาวพุทธและเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยให้เข้าถึงหลักธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้อย่างถูกต้องแท้จริง ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สุขทั้งแก่ตนเองและสังคมโดยส่วนรวม

การจัดพิมพ์พระไตรปิฎกเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นหนึ่งในโครงการเฉลิมพระเกียรติในส่วนพระพุทธศาสนาเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗ เป็นพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา มีเนื้อหาที่ช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจในพุทธธรรมและสาระคำสอนที่เป็นแก่นแท้ได้ง่ายขึ้น

สะดวกต่อการศึกษาและเหมาะสมกับประชาชนทุกระดับ เป็นพระไตร-ปิฎกอีกชุดหนึ่งที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการจรรโลงพระพุทธศาสนาให้ยั่งยืนสถาพรในประเทศไทยและในสังคมโลกสืบไป

ผมหวังเป็นอย่างยิ่งว่าพระไตรปิฎกชุดนี้จะเป็นประโยชน์แก่ผู้ที่ได้ศึกษาและทำให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มุ่งให้ทุกคนตั้งมั่นกระทำความดี เพื่อความสุขความเจริญงอกงามทั้งแก่ตนเองและส่วนรวมตลอดไป

พันตำรวจโท

(ทักษิณ ชินวัตร)*

นายกรัฐมนตรี

---

* พ.ต.ท. ดร.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีคนที่ 23 ของไทย (9 มี.ค. 2544-19 ก.ย. 2549) ประธานอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547. ลงนามอนุมัติเห็นชอบโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เฉลิมพระเกียรติฯ เมื่อวันที่ 30 มิถุนายน 2547 (คำนิยมนี้ มอบให้ ณ วันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2548)

คำโสมนัส
นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง

การทำสังคายนาพระธรรมวินัยมีมาเป็นลำดับ สมัยแรกๆ พระอริยเจ้าทั้งหลายท่องจำสอบทานสืบต่อกันมาด้วยปากเปล่าที่เรียกว่ามุขปาฐะ ต่อมาได้มีการจารึกเป็นอักษรบาลี จัดหมวดหมู่คำสอนเป็นชุดพระคัมภีร์ (ปิฎก) ๓ ชุด เรียกว่า พระไตรปิฎก

พระไตรปิฎกประกอบด้วย ๑. พระวินัยปิฎก เนื้อหาว่าด้วยวินัยสงฆ์และระเบียบวิธีปฏิบัติต่างๆ ของภิกษุและภิกษุณี ๒. พระสุตตันตปิฎก เนื้อหาว่าด้วยพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าและพระสาวก รวมถึงคติธรรมต่างๆ ของบุคคลในสมัยพุทธกาล มีเรื่องราวเหตุการณ์สะท้อนข้อมูลทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณี ฯลฯ ในสมัยพุทธกาลเชื่อมโยงอยู่ในคำสอน ๓. พระอภิธรรมปิฎก เนื้อหาว่าด้วยสภาวธรรมของรูป จิต และเจตสิกล้วนๆ มีลักษณะเป็นวิชาการอธิบายคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แจ่มชัดขึ้น

การจารึกพระไตรปิฎกเป็นลายลักษณ์อักษร เริ่มขึ้นที่ประเทศลังกาเมื่อพุทธศตวรรษที่ ๕ (ราว พ.ศ. ๔๓๓-๔๕๐) ประเทศไทยมีการจารึกพระไตรปิฎกลงใบลานครั้งแรกที่เมืองเชียงใหม่ ประมาณ พ.ศ.

๒๐๒๐ และเริ่มมีการพิมพ์เป็นเล่มหนังสือครั้งแรกที่กรุงเทพฯ สมัยรัชกาลที่ ๕ (เมื่อพ.ศ. ๒๔๓๑-๒๔๓๖) โดยปริวรรตจากอักษรขอมเป็นอักษรไทย ได้พระไตรปิฎก ๓๙ เล่มหนังสือในการพิมพ์ครั้งแรก ๑.๐๐๐ ชุด. พิมพ์จบบริบูรณ์ทั้ง ๔๕ เล่มในสมัยรัชกาลที่ ๗ (ระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๘-๒๔๗๓)

พระไตรปิฎกที่จัดพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ ๗ นี้เอง ได้มีการส่งไปเผยแพร่ในต่างประเทศ ทำให้มีผู้พยายามอ่านอักษรไทยเพื่อจะได้อ่านพระไตรปิฎกฉบับนี้ได้ พระเถระชาวเยอรมันในลังการูปหนึ่ง คือพระนยานติโลก ได้เขียนยกย่องพระไตรปิฎกของไทยฉบับนี้ว่า มีความสมบูรณ์กว่าฉบับที่พิมพ์ด้วยอักษรโรมันของสมาคมบาลีปกรณ์(P.T.S.) ในประเทศอังกฤษเป็นอันมาก

โดยที่พระไตรปิฎกฉบับดังกล่าว เกิดจากพระราชทรัพย์บริจาคของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ และเงินบริจาคโดยเสด็จในพระราชกุศลของพระบรมวงศานุวงศ์ ข้าราชการ ทวยราษฎร์ชาวสยามทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่ประชุมชำระพระไตรปิฎกครั้งนั้น จึงขนานนามพระไตรปิฎกฉบับนั้นว่า"สยามรฏฐสฺส เตปิฏกำ" ซึ่งมีชื่อเป็นไทยว่า "พระไตรปิฎกสยามรัฐ" อันหมายถึงพระไตรปิฎกฉบับของประเทศไทย

การมีพระไตรปิฎกของประเทศครั้งนั้น มีแต่ฉบับภาษาบาลี ผู้ที่จะเข้าถึงเนื้อหาของพระไตรปิฎกยังจำกัดวงผู้อ่านเข้าใจความในพระไตรปิฎกอยู่นั่นเอง เพราะคำสอนในพระไตรปิฎกเป็นภาษาของพระอริยเจ้า ซึ่งเต็มไปด้วยอรรถและพยัญชนะอันพิเศษ ผู้ศึกษาจะต้องอาศัยคัมภีร์ไขความไขศัพท์เป็นเครื่องมือที่จำเป็น หาไม่แล้วก็ยากที่จะเข้าใจความได้ หรือถ้าคิดว่าเข้าใจ ก็อาจจะเป็นความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนได้โดยง่าย

ด้วยเหตุนี้ จึงได้มีหนังสือแนวพระไตรปิฎกฉบับเรียบเรียงโดยท่านผู้รู้ ให้เห็นอยู่ประปราย แต่ก็ทำได้เป็นบางส่วนบางตอน ที่ทำได้ครอบคลุมเนื้อหาของพระไตรปิฎกมากกว่าทุกฉบับ คือหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับ

สำหรับประชาชน" โดยอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ แต่ก็ทำในรูปสรุปความพอได้เป็นแนวทางสืบค้น บางช่วงตอนก็แจ้งไว้แต่เพียงชื่อหมวดหมู่ (เช่น หมวดสังยุตตนิกาย ในฉบับบาลีมี ๕ เล่ม ก็แจ้งชื่อหมวดหมู่ให้จบใน ๕ หน้า เป็นต้น) ทั้งนี้ เป็นเพราะข้อจำกัดด้านการจัดพิมพ์ กระนั้นก็นับเป็นอุปการคุณอันใหญ่หลวงที่ผลงานดังกล่าวมีส่วนอย่างสำคัญในการนำพาผู้คนให้ได้สัมผัสพระไตรปิฎกที่พอจะทำความเข้าใจได้สวนหนึ่ง

และหนังสือพระไตรปิฎกฉบับนั้นเอง ได้จุดประกายให้เกิดโครงการพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ขึ้นมา โดยเริ่มงานกันเงียบๆ ตั้งแต่ปี ๒๕๔๓ เป็นต้นมา

หนังสือพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาชุดนี้ อุบัติขึ้นในห้วงเวลาที่พระไตรปิฎกมีเครื่องมือให้ศึกษาเข้าใจได้มากขึ้น มีท่านผู้รู้ฝากคำอธิบายภาษาธรรมไว้มากขึ้น มีคอมพิวเตอร์ช่วยงานอีกทางหนึ่ง จึงสามารถสร้างระบบเนื้อหาสนองความต้องการได้มากขึ้นอีกระดับหนึ่ง

ลักษณะผลงานหนังสือชุดนี้คือ เป็นหนังสือสำหรับให้ชาวบ้านทั่วไปอ่านได้ ขณะเดียวกันก็ให้เป็นหนังสือสำหรับวงการนักเรียน นักศึกษา ครูบาอาจารย์ ใช้ประกอบการเรียนการสอนและการศึกษาค้นคว้าได้ จึงได้จัดทำระบบสารบัญ ดรรชนี และนามานุกรม ไว้ละเอียดเป็นพิเศษ จัดทำระบบให้อิงกับพระไตรปิฎกบาลีอย่างเคร่งครัด ให้สามารถใช้อ้างอิงและสอบทานเนื้อหาได้โดยตลอด

เป็นโอกาสประจวบเหมาะที่งานหนังสือชุดนี้ขับเคลื่อนอยู่ในบรรยากาศอันเป็นมหามงคลของประเทศ คือบรรยากาศแห่งการเฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เป็นพระคุณอย่างยิ่งที่ "คณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระเกียรติพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๔๗" ได้มีมติเห็นชอบรับหนังสือ

"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เป็นหนังสือที่ระลึกร่วมเฉลิมพระเกียรติฯ และอนุญาตให้พิมพ์ตราสัญลักษณ์ของงานเฉลิมพระเกียรติฯ บนปกหนังสือ

เป็นบุญหาที่สุดมิได้ ที่ได้น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมร่วมเทิดพระ-เกียรติสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ องค์มหาอุบาสิกาแห่งแผ่นดิน ในวโรกาสอันพิเศษยิ่งนี้ ด้วยงานอันเป็นธรรมบูชาครั้งนี้

(นายสุขพัฒน์ ทองเพ็ง)*

บรรณาธิการบริหาร

---

* สุขพัฒน์ ทองเพ็ง ป.ธ.6. ศน.บ., M.A., ศาสนศาสตรดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์, อดีตที่ปรึกษาของผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานคร(2548-2549), ผู้ก่อตั้ง "สำนักพิมพ์โพธิเนตร" เพื่อดำเนินงานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา และบริหารโครงการในตำแหน่ง "บรรณาธิการบริหาร"

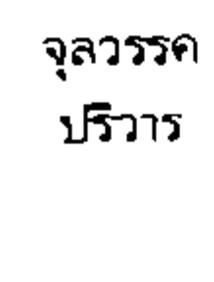
หนังสือ"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เรียบเรียงตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ) 45 เล่ม โดยการสรุปเนื้อหาให้เป็นที่เข้าใจง่าย, โดยการแสดงประเด็นเนื้อหาให้เห็นชัดขึ้น, โดยการขยายความ-เสริมความในส่วนที่เข้าใจได้ยาก หรือที่มีข้อมูลน่าสนใจทางวิชาการ, และโดยการเก็บรวบเนื้อหาเข้าด้วยกันในส่วนที่เป็นคำกล่าวซ้ำๆ จึงกลายเป็นหนังสือชุดจำนวน 18 เล่ม มีระบบเนื้อหาสำหรับให้ตรวจสอบเทียบเคียงกับเนื้อหาในพระไตรปิฎกบาลีโดยตลอด

เพื่อให้รู้ว่า พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ ในแต่ละเล่มมีเนื้อหาอะไรบ้าง และเป็นเนื้อหาของพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)เล่มไหนบ้าง จึงได้จัดทำตารางแสดงเนื้อหาของพระไตรปิฎกทั้ง 2 ชุด ให้สามารถใช้เทียบเคียงกันเล่มต่อเล่มตามลำดับ

ตารางเทียบเคียง

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)

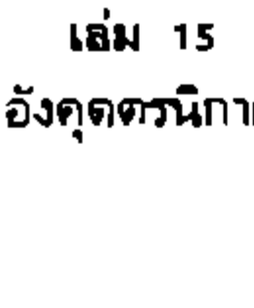
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา 4 เล่ม พระวินัยปิฎก	พระไตรปิฎกบาลี 8 เล่ม	อักษรย่อ	เนื้อหา	ภาคผนวก(ไตร.รศ.)
		วินย.		• อักษรย่อสำหรับพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาคือ"ไตร.รศ."
เล่ม 1 มหาวิภังค์ (ภาค 1-2)	เล่ม 1 มหาวิภังค์	วิ.มหาวิ.	สิกขาบทของภิกษุ(227 สิกขาบท) : ปาราชิก 4-สังฆาทิเสส 13-อนิยต 2	วิธีอ่านภาษาบาลีอักษรไทย-เทียบพยัญชนะบาลีกับอักษรโรมัน-บาลีอักษรไทยในอดีต-สถานที่ทรงจำพรรษาใน 45 พรรษา-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง
	เล่ม 2 มหาวิภังค์		นิสสัคคิยปาจิตตีย์ 30-ปาจิตตีย์ 92	
 เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ภาค 2 ต่อ) ภิกขุนีวิภังค์ มหาวรรค (ภาค 1)	เล่ม 2 มหาวิภังค์ (ต่อ)		ปาฏิเทสนียะ 4-เสขิยะ 75-อธิกรณสมถะ 4	
	เล่ม 3 ภิกขุนีวิภังค์	วิ.ภิกฺขุนี.	สิกขาบทของภิกษุณี (311 สิกขาบท)	ประมวลสิกขาบทของภิกษุและภิกษุณี-แนะนำหนังสือที่ใช้อ้างอิง : พระไตรปิฎกสยามรัฐ-พระไตรปิฎกภาษาไทย-พระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย-พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
	เล่ม 4 มหาวรรค	วิ.มหาวคฺ.	มหาขันธกะ : พุทธประวัติตอนต้น: อุปัชฌาย์-อาจารย์: บรรพชา-อุปสมบท	
 เล่ม 3 มหาวรรค (ภาค 1 ต่อ)	เล่ม 4 มหาวรรค (ต่อ)		มหาขันธกะ(ต่อ) : อันตรายิกธัมมกถา อุโปสถขันธกะ : การทำอุโบสถของภิกษุ วัสสูปนายิกาขันธกะ : เข้าพรรษา-ออกพรรษา ปวารณาขันธกะ : การปวารณาของภิกษุ	แสดงแผนที่ชมพูทวีป-แนะนำหนังสือเพื่อศึกษาเพิ่มเติม : สมุดข่อยเรื่องสีมากถา

	เล่ม 5 มหาวรรค (ต่อ)		จัมมขันธกะ : รองเท้า-หนังสัตว์ เป็นต้น เภสัชชขันธกะ : ยารักษาโรค กฐินขันธกะ : ผ้ากฐิน จัมเปยยขันธกะ : หลักการพิจารณาในสังฆกรรม โกสัมพิขันธกะ : ความแตกแยกของภิกษุชาวโกสัมพี	
 เล่ม 4 จุลวรรค ปริวาร	**เล่ม 6** จุลวรรค	วิ.จุล.	กัมมขันธกะ : สังฆกรรมเกี่ยวกับการลงโทษภิกษุ ปาริวาสิกขันธกะ : การอยู่ปริวาส สมุจจยขันธกะ : วิธีออกจากอาบัติ สมถขันธกะ : วิธีระงับอธิกรณ์	
	เล่ม 7 จุลวรรค (ต่อ)		ขุททกวัตถุขันธกะ : เรื่องเบ็ดเตล็ดเกี่ยวกับวินัยสงฆ์ เสนาสนขันธกะ : ที่อยู่อาศัยของภิกษุ สังฆเภทขันธกะ : พระเทวทัตทำสังฆเภท วัตตขันธกะ : วัตร(ระเบียบปฏิบัติ)ต่างๆ ของภิกษุ ปาฏิโมกขฐปนขันธกะ : การสวด-การฟังปาฏิโมกข์ ภิกขุนีขันธกะ : เรื่องเกี่ยวกับภิกษุณี ปัญจสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 1 สัตตสติกขันธกะ : การสังคายนาครั้งที่ 2	แนะนำคัมภีร์ "สมันตปาสาทิกา" (อรรถกถาแห่งพระวินัยปิฎก โดยพระพุทธโฆส)
	เล่ม 8 ปริวาร	วิ.ปริวาร.	ภาคผนวกของพระวินัยปิฎก	
12 เล่ม พระสุตตันตปิฎก 25 เล่ม		สุ.ตนฺ.		
 เล่ม 5 ทีฆนิกาย	**เล่ม 9** สีลขันธวรรค	ที.สี.	พรหมชาลสูตร-สามัญญผลสูตร-อัมพัฏฐสูตร-โสณทัณฑสูตร-กูฏทันตสูตร-มหาลิสูตร-โปฏฐปาทสูตร-สุภสูตร-เกวัฏฏสูตร-โลหิจจสูตร-เตวิชชสูตร	แนะนำคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎก-บัญชีชื่อและผู้แต่งคัมภีร์อรรถกถา

	เล่ม 10 มหาวรรค	ที.ม.	มหาปทานสูตร-มหานิทานสูตร-มหาปรินิพพานสูตร-มหาสุทัสสนสูตร-ชนวสภสูตร-มหาโควินทสูตร-มหาสมยสูตร-สักกปัญหสูตร	แห่งพระสุตตันตปิฎก
เล่ม 6 ทีฆนิกาย (ต่อ)	เล่ม 10 ทีฆนิกาย : -มหาวรรค(ต่อ)		มหาสติปัฏฐานสูตร-ปายาสิราชัญญสูตร	แนะนำบทสวด "อาฏานาฏิยปริตร"-ตารางแสดงจำนวนพระปริตร(ทั้งเจ็ดตำนานและสิบสองตำนาน)
	เล่ม 11 ทีฆนิกาย : -ปาฏิกวรรค	ที.ปา.	ปาฏิกสูตร-อุทุมพริกสูตร-จักกวัตติสูตร-อัคคัญญสูตร-สัมปสาทนียสูตร-ปาสาทิกสูตร-ลักขณสูตร-สิงคาลกสูตร-อาฏานาฏิยสูตร-สังคีติสูตร-ทสุตตรสูตร	
เล่ม 7 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์	ม.มู.	มูลปริยายวรรค(10 พระสูตร)-สีหนาทวรรค(10 พระสูตร)-โอปัมมวรรค(10 พระสูตร)-มหายมกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบายเจโตวิมุตติ-ปัญญาวิมุตติ-ลำดับกาลแห่งเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์พุทธศาสนา
เล่ม 8 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 12 มัชฌิมนิกาย : -มูลปัณณาสก์ (ต่อ) เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์	ม.มู. ม.ม.	จูฬยมกวรรค(10 พระสูตร) คหปติสูตร(10 พระสูตร)-ภิกขุวรรค(10 พระสูตร)-ปริพาชกวรรค(10 พระสูตร)	อธิบาย"เวทนา"
เล่ม 9 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 13 มัชฌิมนิกาย : -มัชฌิมปัณณาสก์ (ต่อ)		ราชวรรค(10 พระสูตร)-พราหมณวรรค(10 พระสูตร)	เรื่อง"องคุลิมาล"ในอรรถกถา

	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์	ม.อุ.	เทวทหวรรค(10 พระสูตร)-อนุปทวรรค (10 พระสูตร)	* อีก 4 พระสูตร ในอนุปทวรรคลันไปอยู่ ใน ไตร.รส. เล่ม 10
 เล่ม 10 มัชฌิมนิกาย	เล่ม 14 มัชฌิมนิกาย : -อุปริปัณณาสก์ (ต่อ)		อนุปทวรรค(อีก 4 พระสูตร)-สุญญตวรรค(10พระสูตร)-วิภังควรรค(12 พระสูตร)-สฬายตนวรรค(10 พระสูตร)	พุทธประวัติ ในอรรถกถา
 เล่ม 11 สังยุตตนิกาย	เล่ม 15 สังยุตตนิกาย : -สคาถวรรค	ส.ส.	เทวตาสังยุตต์(8วรรค)-เทวปุตตสังยุตต์(3วรรค)-โกสลสังยุตต์(3 วรรค)-มารสังยุตต์(3 วรรค)-ภิกขุนีสังยุตต์(1 วรรค)-พรหมสังยุตต์(2วรรค)-พราหมณสังยุตต์(2วรรค)-วังคีสสังยุตต์(1วรรค)-วนสังยุตต์(1วรรค)-ยักขสังยุตต์(1 วรรค)-สักกสังยุตต์(3 วรรค)	เรื่องฤดูกาล ในชมพูทวีป-ปัพพโตปมคาถา และธชัคคปริตร (พร้อมคำแปล)
 เล่ม 12 สังยุตตนิกาย	เล่ม 16 สังยุตตนิกาย : -นิทานวรรค	ส.นิ.	อภิสมยสังยุตต์(10 วรรค)-ธาตุสังยุตต์(4วรรค)-อนมตัคคสังยุตต์(2 วรรค)-กัสสปสังยุตต์(1 วรรค)-ลาภสักการสังยุตต์(4 วรรค)-ราหุลสังยุตต์(1 วรรค)-ลักขณสังยุตต์(2 วรรค)-โอปัมมสังยุตต์(1 วรรค)-ภิกขุสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค	ส.ข.	ขันธสังยุตต์ : มูลปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : มัชฌิมปัณณาสก์(5 วรรค)-ขันธสังยุตต์ : จุลปัณณาสก์(5 วรรค)	

	เล่ม 17 สังยุตตนิกาย : -ขันธวารวรรค (อีก 12 สังยุตต์)		ราธสังยุตต์(2วรรค)-ทิฏฐิสังยุตต์(4 วรรค)-โอกันตสังยุตต์(1วรรค)-อุปปาทสังยุตต์(1วรรค)-กิเลสสังยุตต์(1วรรค)-สาริปุตตสังยุตต์(1วรรค)-นาคสังยุตต์(1วรรค)-สุปัณณสังยุตต์(1วรรค)-คันธัพพกายสังยุตต์(1วรรค)-วลาหกสังยุตต์(1 วรรค)-วัจฉโคตตสังยุตต์(1วรรค)-สมาธิสังยุตต์(1วรรค)	
เล่ม 13 สังยุตตนิกาย	เล่ม 18 สังยุตตนิกาย : -สฬายตนวรรค	ส.สฬ.	สฬายตนสังยุตต์ : ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์ (5วรรค)-ตติยปัณณาสก์ (5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4 วรรค)-เวทนาสังยุตต์(3วรรค)-มาตุคามสังยุตต์(2วรรค)-ชัมพุขาทกสังยุตต์(1วรรค)-สามัณฑกสังยุตต์(1วรรค)-โมคคัลลานสังยุตต์(1วรรค)-คามณิสังยุตต์(1วรรค)-อสังขตสังยุตต์(2วรรค)-อัพยากตสังยุตต์(1วรรค)	
	เล่ม 19 สังยุตตนิกาย : -มหาวารวรรค	ส.ม.	มัคคสังยุตต์(13วรรค)-โพชฌังคสังยุตต์(7วรรค)-สติปัฏฐานสังยุตต์(6วรรค)-อินทริยสังยุตต์(8วรรค)-สัมมัปปธานสังยุตต์-พลสังยุตต์-อิทธิปาทสังยุตต์(4วรรค)-อนุรุทธสังยุตต์(2วรรค)-ฌานสังยุตต์-อานาปานสังยุตต์(2วรรค)-โสตาปัตติสังยุตต์(7วรรค)-สัจจสังยุตต์(7 วรรค)	
เล่ม 14 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 20 อังคุตตรนิกาย : -เอกนิบาต	องฺ.เอก.	ว่าด้วยธรรมชุดต่างๆ 2 ชุด-ว่าด้วยกุศลธรรมต่างๆ	เรื่องเมืองมถุรา(มถุรา)กับพุทธศาสนา
	-ทุกนิบาต	องฺ.ทุก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5 วรรค)	
	-ติกนิบาต	องฺ.ติก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์	

			(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 21 อังคุตตรนิกาย : -จตุกกนิบาต	องฺ.จตุก.	ปฐมปัณณาสก์(4วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(10วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต	องฺ.ปญฺจก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(5วรรค)	
	เล่ม 22 อังคุตตรนิกาย : -ปัญจกนิบาต (ต่อ)		จตุตถปัณณาสก์(5วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(5วรรค)	
	-ฉักกนิบาต	องฺ.ฉกฺก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(4 วรรค)	
 เล่ม 15 อังคุตตรนิกาย	เล่ม 23 อังคุตตรนิกาย : -สัตตกนิบาต	องฺ.สตฺตก.	(7 วรรค)	
	-อัฏฐกนิบาต	องฺ.อฏฺฐก.	(7 วรรค)	
	-นวกนิบาต	องฺ.นวก.	(5 วรรค)	
	เล่ม 24 อังคุตตรนิกาย : -ทสกนิบาต	องฺ.ทสก.	ปฐมปัณณาสก์(5วรรค)-ทุติยปัณณาสก์(5วรรค)-ตติยปัณณาสก์(2วรรค)-จตุตถปัณณาสก์(4วรรค)-ปัญจมปัณณาสก์(1วรรค)	
	-เอกาทสกนิบาต	องฺ.เอกาทส.	(2 วรรค)	
 เล่ม 16 ขุททกนิกาย	เล่ม 25 ขุททกนิกาย : -ขุททกปาฐะ	ขุ.ขุ.	บทสวด-ธรรมบท-อุทาน-อิติวุตตกะ-สุตตนิบาต	
	เล่ม 26 ขุททกนิกาย : -วิมานวัตถุ	ขุ.วิมาน.	อิตถีวิมานวัตถุ-ปุริสวิมานวัตถุ	

-เปตวัตถุ	ขุ.เปต.	(4 วรรค)
-เถรคาถา	ขุ.เถร.	จัดลำดับเนื้อหาตามจำนวนชุดคาถา ตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 60 คาถา และ มหาคาถา
-เถรีคาถา	ขุ.เถรี.	มีชุดคาถาตั้งแต่ 1 คาถา ถึง 30 คาถา และ มหาคาถา
เล่ม 27 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 1)	ขุ.ชา.	ว่าด้วยพระโพธิสัตว์ใน 550 พระชาติ
เล่ม 28 ขุททกนิกาย : -ชาดก(ภาค 2)		ปัญญาสนิบาต-สัฏฐินิบาต-สัตตตินิบาต-อสีตินิบาต-มหานิบาต(มหาทศชาติ 10 ชาดก)
เล่ม 29 ขุททกนิกาย : -มหานิทเทส	ขุ.ม.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในอัฏฐกวรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 30 ขุททกนิกาย : -จูฬนิทเทส	ขุ.จู.	คำอธิบายของพระสารีบุตรในปารายนวรรคและอุรควรรคแห่งสุตตนิบาต
เล่ม 31 ขุททกนิกาย : -ปฏิสัมภิทามรรค	ขุ.ปฏิ.	คำอธิบายของพระสารีบุตรมี 3 วรรค คือ 1. มหาวรรค 2. ยุคนัทธวรรค 3. ปัญญาวรรค
เล่ม 32 ขุททกนิกาย : -อปทาน (ภาค 1)	ขุ.อป.	ประวัติแห่งจริยาวัตรของพระพุทธเจ้า, พระปัจเจกพุทธเจ้า, และพระสาวกของพระพุทธเจ้า
เล่ม 33 ขุททกนิกาย : -อปทาน(ภาค 2)		ประวัติของพระอรหันต์(พระเถระ 151 เรื่อง พระเถรี 40 เรื่อง)
-พุทธวังสะ	ขุ.พุทธ.	พุทธประวัติของพระพุทธเจ้า 25 พระองค์ ในเชิงเปรียบเทียบกัน-เรื่องแจกพระบรมสารีริกธาตุ
-จริยาปิฎก	ขุ.จริยา.	พุทธจริยาในการบำเพ็ญบารมี 10 ของพระพุทธเจ้า

 เล่ม 17 ธัมมสังคณี วิภังค์ ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ กถาวัตถุ	เล่ม 34 ธัมมสังคณี	อภิ.ส.	มาติกา(หัวข้อธรรมที่เป็นแม่บท)-จิตตุปปาทกัณฑ์(การเกิดขึ้นของจิต)-รูปกัณฑ์(อธิบายเรื่องรูป)-นิกเขปกัณฑ์(อธิบายมาติกา)	แนะนำคัมภีร์เพื่อศึกษาเพิ่มเติม : อรรถกถาแห่งพระอภิธรรมปิฎก, คัมภีร์อภิธัมมัตถสังคหะ และคัมภีร์อภิธัมมัตถวิภาวินี
	เล่ม 35 วิภังค์	อภิ.วิ.	ขันธวิภังค์-อายตนวิภังค์-ธาตุวิภังค์-สัจจวิภังค์-ปัจจยาการวิภังค์-สติปัฏฐานวิภังค์-อิทธิบาทวิภังค์-โพชฌังควิภังค์-ฌานวิภังค์-อัปปมัญญาวิภังค์-ญาณวิภังค์-ขุททกวัตถุวิภังค์-ธัมมหทยวิภังค์	
	เล่ม 36 ธาตุกถา ปุคคลบัญญัติ	อภิ.ธา. อภิ.ปุ.	อธิบายเรื่องขันธ์-อายตนะ-ธาตุ การบัญญัติชื่อเรียกธรรมและบุคคลเพื่อให้รู้ความหมายของธรรม	
	เล่ม 37 กถาวัตถุ	อภิ.ก.	แก้ความเห็นผิดของนิกายต่างๆ โดยพระโมคคัลลีบุตร ติสสเถระ มี 219 หัวข้อ	
 เล่ม 18 ยมก ปัฏฐาน กรรมฐาน	เล่ม 38 ยมก(ภาค 1)	อภิ.ย.	มูลยมก-ขันธยมก-ธาตุยมก-สัจจยมก-สังขารยมก-อนุสยยมก	โคตรภูญาณ-ประวัติพระพุทธโฆส-พระอภิธรรมปิฎกในทัศนะของพระพุทธโฆส-พุทธทาสภิกขุ อธิบายปรมัตถธรรม
	เล่ม 39 ยมก(ภาค 2)		จิตตยมก-ธัมมยมก-อินทริยยมก	
	เล่ม 40-41-42-43-44-45 ปัฏฐาน	อภิ.ป.	อธิบายปัจจัย 24 ที่เป็นเหตุให้เกิดธรรมทั้งหลาย เรื่องกรรมฐาน	

ข้อสังเกต: ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ(45 เล่ม) มีเนื้อหาตรงกัน เมื่อเห็นเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับหนึ่ง ก็สามารถเลิบค้นไปถึงเนื้อหาในอีกฉบับหนึ่งได้ ส่วนในช่อง"ภาคผนวก"(ด้านขวาสุด) คือเนื้อหาความรู้พิเศษที่บรรจุไว้ท้ายเล่มของพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาแต่ละเล่ม

พระสุตตันตปิฎก เล่ม 9

สังยุตตนิกาย

ขันธวารวรรค (ฉบับบาลี เล่ม 17)

สฬายตนวรรค (ฉบับบาลี เล่ม 18)

มหาวารวรรค (ฉบับบาลี เล่ม 19)

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

ศึกษาและจัดทำโดย
อุทัย บุญเย็น
ป.ธ. 8, พ.ม., ศน.บ. (ศาสนา-ปรัชญา), M.A. (Pol.Sc.)

ข้อมูลทางบรรณานุกรมหอสมุดแห่งชาติ
National Library of Thailand in Publication Data
อุทัย บุญเย็น
พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา--พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โพธิเนตร, 2550.
18 เล่มชุด.
1. พระไตรปิฎก. I. ชื่อเรื่อง.
294.318
ISBN 974-7384-40-6 (ปกแข็ง)

พิมพ์ครั้งที่ 1/2548 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)
พิมพ์ครั้งที่ 2/2550 จำนวน 1,000 ชุด(18,000 เล่ม)

● สงวนสิทธิ์ ตามพระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537 ●

จัดพิมพ์และจำหน่ายโดย
บริษัท สำนักพิมพ์โพธิเนตร จำกัด
47 ถนนระนอง 2 แขวงถนนนครไชยศรี เขตดุสิต กรุงเทพ 10300
โทรศัพท์ : 0-2668-6700, 0-2668-6701, 0-2243-1842, 0-2243-4066
โทรสาร : 0-2243-0638 E-mail : bodhinet@dictaphone.co.th

ที่ปรึกษา

สมเด็จพระพุทธชินวงศ์ (ประจวบ กนฺตาจาโร)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)
อธิการบดี
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ศาสตราจารย์พิเศษจำนงค์ ทองประเสริฐ
ราชบัณฑิต

ศาสตราจารย์พิเศษ ดร.สุนทร ณ รังษี
ราชบัณฑิต

บรรณาธิการบริหาร

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

ผู้จัดการ

นางสมศรี ทองเพ็ง

ขอน้อมบูชาพระคุณ

นักปราชญ์ผู้ประสิทธิ์ประสาทความรู้
ให้งานหนังสือชุดนี้ได้อิงอาศัยอยู่ตลอดเวลา
คือ

พระพุทธโฆสและพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลาย
ผู้แต่ง-แปลคัมภีร์อรรถกถาและอธิบายความแห่งพระไตรปิฎกเป็นภาษาบาลี

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส
ผู้ทรงรจนา วินัยมุข, นวโกวาท, ธรรมวิภาค, ธรรมวิจารณ์, สมถกัมมัฏฐาน,
วิปัสสนากัมมัฏฐาน, พุทธประวัติ, บาลีไวยากรณ์, และอื่นๆ

ท่านพุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินฺทปญฺโญ)
พระมหาเถระนักปฏิบัติและนักปราชญ์แห่งสวนโมกขพลาราม

พระพรหมคุณาภรณ์ (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ผู้เรียบเรียงหนังสือพุทธธรรม, พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์,
พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม, และอื่นๆ

• T.W. RHYS DAVIDS • C.A.F.RHYS DAVIDS
และคณะ
นักปราชญ์ทางบาลีแห่งสมาคมบาลีปกรณ์ (The Pali Text Society, London)

อาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ
ผู้จัดทำพระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน
ผู้ให้แนวทางการศึกษาพระไตรปิฎกแก่ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้โดยตรง

คำนิยม

เมื่อต้นปี พ.ศ. 2543 อาจารย์อุทัย บุญเย็น ได้มาปรารภที่จะจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา เพื่อให้เยาวชนและบุคคลทั่วไปอ่านแล้วเข้าใจได้ง่าย จนสามารถนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปใช้กับชีวิตประจำวันได้โดยเน้นให้เป็นตำราทางวิชาการสำหรับสถานศึกษาทั่วไป

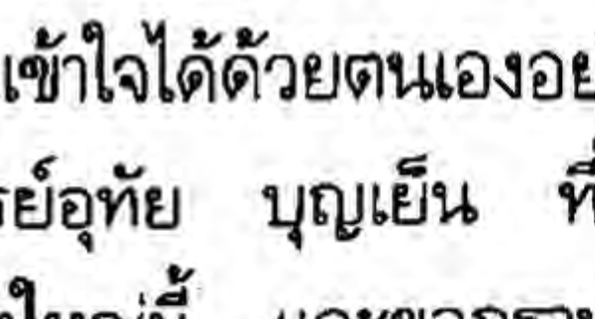
ดังนั้น จะเห็นได้ว่าพระไตรปิฎกชุดนี้(จำนวน 18 เล่ม) มีภาพประกอบอยู่ประปราย ใช้สำนวนการเขียนที่เป็นปัจจุบัน เหมาะในการใช้ศึกษาค้นคว้า หรือหยิบมาอ่านเพลินๆ เพิ่มพูนสติปัญญา มิใช่เป็นเพียงคัมภีร์ที่เก็บไว้บูชาเช่นอดีตที่ผ่านมา

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา นอกจากบรรจุพระธรรมวินัย อันเป็นหลักธรรมคำสั่งสอนต่างๆ ของพระพุทธเจ้าแล้ว คณะผู้จัดทำยังได้สอดแซมภาพที่แสดงข้อมูลทางภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์พระพุทธ-ศาสนาไว้ตามสมควร เป็นการยืนยันในความเป็นบุคคลเดินดินที่มีอยู่จริงของพระพุทธเจ้าในชมพูทวีป

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา ทำรูปเล่มสวยงาม กะทัดรัด เหมาะที่พระสงฆ์ ครูอาจารย์ จะถือเป็นตำราติดตัวเข้าไปในห้องเรียนในชั่วโมงศีลธรรมหรือในห้องบรรยายธรรม เป็นการสร้างความมั่นใจและความภูมิใจให้แก่ผู้เรียนหรือผู้ฟังว่า วันนี้ผู้สอนหรือผู้บรรยายได้ยึดพระไตรปิฎกอันเป็นคำสั่งสอนต้นแบบของพระพุทธเจ้าเมื่อ 2,500 ปีเศษมาแล้วเป็นหลัก และผู้ฟังหรือผู้เรียนก็ภูมิใจและมั่นใจได้ว่า เราได้เรียนและได้ฟังจากพระไตรปิฎกจริงๆ เป็นการป้องกันสัทธรรมปฏิรูป(คำสอนแอบแฝงแปลกปลอม)ที่อาจจะเกิดขึ้นจากผู้สอนหรือผู้บรรยายด้วย

โดยเฉพาะอย่างยิ่ง สำหรับผู้เริ่มศึกษาพระพุทธศาสนาไม่ว่าจะเป็นภิกษุสามเณรบวชใหม่ หรือนักเรียนนักศึกษาทั่วไป เมื่อได้อ่านและศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกชุดนี้ ย่อมจะเข้าใจได้ด้วยตนเองอย่างแน่นอน

ข้าพเจ้าจึงขอขอบคุณอาจารย์อุทัย บุญเย็น ที่ให้เกียรติและเปิดโอกาสให้ได้เข้าร่วมสร้างกุศลอันยิ่งใหญ่นี้ และขอกราบขอบพระคุณพระคุณเจ้าและนักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาอีกหลายท่าน ที่เมตตาให้คำปรึกษา ทำให้งานเขียนและงานจัดพิมพ์พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษาสำเร็จออกสู่สายตาประชาชนในวงกว้างสืบไป

ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง

บรรณาธิการบริหาร

คำนำ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งที่ 2

งานจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เริ่มขึ้นเมื่อปี 2543. ระหว่างจัดทำเนื้อหา ก็ทยอยพิมพ์เป็นเล่มออกมาด้วย พิมพ์เสร็จครบทั้ง 18 เล่มเมื่อต้นปี 2549 และเริ่มเปิดตัวเผยแพร่ออกไปตั้งแต่วันวิสาขบูชาในปีนั้น. เป็นที่น่าปลื้มใจว่า ได้เกิดกระแสตอบรับจากชาวพุทธเราเกินกว่าที่คาดหมาย เพราะยังไม่ถึงปี พระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งพิมพ์จำนวน 1,000 ชุด (นับจำนวนเล่มหนังสือได้ 18,000 เล่ม) ก็ทำท่าจะหมดลงแล้ว จึงต้องมีการพิมพ์ครั้งที่ 2 ไว้หนุนเนื่องต่อไป ไม่ให้ขาดตอน

ถึงวันนี้ จึงพอจะคาดหมายได้ว่า ความแพร่หลายของพระไตรปิฎกชุดนี้ จะเป็นไปตามคำกล่าวในอนุโมทนกถาของพระเดชพระคุณพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ที่กล่าวถึงพระไตรปิฎกชุดนี้ ตอนหนึ่งว่า "...จะเผยแพร่แผ่ขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั่วพระราชอาณาจักรไทย..." ซึ่งเป็นนิมิตหมายอันดีสำหรับงานดำรงรักษาพระธรรมวินัยของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้สถิตสถาพรยาวนานสืบไป

ในการจัดพิมพ์ครั้งที่ 2 มีการปรับปรุงข้อบกพร่องใน 3 จุดใหญ่ๆ คือ 1. แก้ไขคำผิดและการใช้คำที่ชวนให้เกิดความคลุมเครือ ซึ่งมีอยู่ประปราย 2. เสริมความในส่วนที่ยังเข้าใจได้ยาก ให้เข้าใจได้ง่ายขึ้น (ภายใน

หน้านั้นๆ) 3. เปลี่ยนภาพประกอบที่มีอยู่แล้ว ด้วยภาพที่ถ่ายใหม่ทั้งหมด ซึ่งมีความคมชัดกว่าเดิม และหน้าใดที่ยังมีพื้นที่ว่างอยู่ ก็ถือโอกาสลงภาพไว้อีกตามที่เห็นว่าเหมาะสม เพื่อให้เป็นสีสันแก่เนื้อหามากขึ้น

ยิ่งกว่านั้น ในทุกเล่มได้เพิ่ม"ตารางเทียบเคียงพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา(18 เล่ม) กับ พระไตรปิฎกบาลี(45 เล่ม)" ซึ่งอยู่ในส่วนของหน้า 4 สี จำนวน 32 หน้า

ประโยชน์ที่จะได้จากตารางเทียบเคียง ก็คือ 1. จะได้เห็นพระไตร-ปิฎกชุดนี้ทุกเล่ม ว่าแต่ละเล่มประกอบด้วยเนื้อหาอะไรบ้าง 2. จะได้เห็นว่าพระไตรปิฎกชุดนี้แต่ละเล่ม บรรจุเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีเล่มไหนบ้าง. เมื่อทำตารางให้เทียบเคียงกันอย่างนี้ ผู้ศึกษาก็สามารถที่จะเริ่มต้นศึกษาค้นคว้าจากพระไตรปิฎกชุดไหนก็ได้

มีอีกอย่างหนึ่งที่เป็นความตั้งใจมาตั้งแต่ต้นของผู้จัดทำ คือการมี"ภาคผนวก"ไว้ท้ายเล่ม ก็เพื่อบรรจุเรื่องน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎก, เกี่ยวกับคัมภีร์และแหล่งข้อมูลต่างๆ รวมถึงเรื่องที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนาด้านต่างๆ ที่น่ารู้น่าศึกษา จึงถือโอกาสนี้บรรจุข้อมูลเรื่อง"ลำดับปีแห่งเหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์พุทธศาสนา" ไว้ในเล่ม 7 ด้วย เพื่อให้เห็น"การเดินทาง"ของพระพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนให้เห็นการสืบทอดพระ-ไตรปิฎกจากอดีตถึงปัจจุบันได้ไม่น้อยด้วย

การจัดทำหนังสือพระไตรปิฎกนั้น เป็นงานละเอียดประณีต เพราะเป็นพระคัมภีร์อันสูงส่งของชาวพุทธทั้งมวล ต้องมีความพิถีพิถันทุกขั้นตอน เพื่อไม่ให้เกิดความผิดพลาดเสียหาย งานปรับปรุงแก้ไขเพื่อการพิมพ์ครั้งที่ 2 นี้ ซึ่งใช้คอมพิวเตอร์เป็นอุปกรณ์หลักในการทำงาน ได้ *คุณธำรง รัตนสุภา* เป็นกัลยาณมิตรช่วยเหลือด้วยความเข้มแข็งยิ่ง จึงขอขอบคุณและขออนุโมทนาไว้ ณ ที่นี้เป็นพิเศษ

คำชี้แจงในการพิมพ์ครั้งแรก(ในเล่ม 13)

สังยุตตนิกายจบลงในเล่มที่ 13 นี้ การจัดทำเนื้อหายังรักษารูปแบบที่ทำมาแล้วในชุดพระสุตตันตปิฎกที่ผ่านมาพอสมควร คือเน้นสาระสำคัญของพุทธวจนะเป็นอันดับหนึ่ง ส่วนรายละเอียดและข้อมูลต่างๆ แม้จะเป็นไปในลักษณะสรุปความมากขึ้น แต่ก็มีความเป็น "บริบท" ให้เข้าใจพุทธธรรมได้อย่างพอเพียง การใส่ตัวเลขในวงเล็บกำกับข้อความที่ย่อหน้าเป็นระยะๆ นั้น ตรงตามพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ สามารถใช้สืบค้นและเทียบเคียงกันได้ เป็นส่วนดีอย่างหนึ่งของงานหนังสือชุดนี้

ส่วนที่ขาดหายไป คือภาพประกอบและภาคผนวก เกิดจากความแน่นของเนื้อหาอย่างหนึ่ง เห็นว่าได้บรรจุเป็นข้อมูลพิเศษปูพื้นไว้ในเล่มต้นๆ พอสมควรแล้วอย่างหนึ่ง เฉพาะภาคผนวกนั้นคงได้มีโอกาสใส่เติมเข้ามาในการพิมพ์ครั้งต่อๆ ไป

คำนำในเล่ม 1 ของหนังสือชุดนี้ ได้กล่าวนำไว้แล้วดังนี้

พระไตรปิฎก เป็นพระคัมภีร์หลักของพระพุทธศาสนา, ในฝ่ายเถรวาทสืบทอดมาด้วยภาษาบาลี (ภาษามคธ) ด้วยการจดจำสืบๆ กันมาก่อนจนกระทั่งในพุทธศตวรรษที่ 5 คือ พ.ศ. 450 (บางแห่งว่า พ.ศ. 433) จึงมีการจดจารเป็นลายลักษณ์อักษรที่เกาะลังกาในคราวสังคายนาครั้งที่ 5 กล่าวได้ว่าการสังคายนาซึ่งเป็นการชำระสอบทานพระธรรมวินัยมาโดยลำดับนั้นเอง เป็นที่มาของการจัดหมวดหมู่พระธรรมวินัยให้เป็น 3 ปิฎก คือ พระวินัยปิฎก, พระสุตตันตปิฎก, และพระอภิธรรมปิฎก อันรวมเรียกว่า "พระไตรปิฎก" ผู้ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรมวินัยให้เป็นพระไตรปิฎกนั้น เรียกว่า "พระสังคีติกาจารย์" ซึ่งไม่ใช่ผู้แต่ง, ผู้เขียน,

หรือผู้อธิบายพระธรรมวินัย: พระสังคีติกาจารย์ คือพระเถระทั้งหลายที่ช่วยกันทำสังคายนาในแต่ละคราว ทำหน้าที่รวบรวมร้อยกรองพระธรรม-วินัยที่พระสารีบุตร, พระอานนท์, พระอุบาลี เป็นต้น จดจำไว้และทบทวนเทียบเคียงกันไว้จนมีมติเป็นเอกฉันท์ว่าถูกต้องเป็นพระธรรมวินัยที่แท้จริงตรงกัน

ในการจัดทำพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ เป็นความพยายามที่จะทำพระไตรปิฎกซึ่งมีความยากโดยเนื้อหา, โดยภาษาบาลี, และโดยสำนวนแปล ให้พอเข้าใจได้สำหรับบุคคลทั่วไป พร้อมกันนั้นก็ต้องการรักษารูปแบบดั้งเดิมของพระไตรปิฎกไว้ให้มากที่สุด จึงหลีกเลี่ยงการก้าวล่วงไปตีความหรืออธิบายความด้วยความเห็นส่วนตัวในเรื่องที่เห็นว่ามีความลึกซึ้งทั้งหลาย อย่างมากก็เพียงยกเอาทัศนะของนักปราชญ์ที่น่าเชื่อถือมาสอดแทรกไว้ให้พิจารณากันเอาเอง งานนี้จึงไม่ใช่งานเขียนหรืองานเรียบเรียงเหมือนหนังสือทั่วไป หากแต่เป็นการศึกษาและจัดทำหนังสือขึ้นชุดหนึ่งเพื่อสื่อความหมายที่พอเข้าใจได้ของพระไตรปิฎกเป็นสำคัญ

ได้มีความพยายามในวงการชาวพุทธเพื่อถ่ายทอดพระไตรปิฎกให้เห็นสาระชวนอ่านและเป็นที่เข้าใจกันมากขึ้น แต่งานด้านนี้ก็มักจะทำในรูปย่อความให้สั้น และคัดสรรเฉพาะข้อความที่เห็นว่าน่าสนใจ ละข้ามเนื้อหาที่มีอยู่ในพระไตรปิฎกเป็นอันมาก ซึ่งเป็นไปตามความมุ่งหมายของผู้จัดทำ. ส่วนงานพระไตรปิฎกชุดนี้ เห็นว่าแก่นสารของพระไตรปิฎกนั้นน่าสนใจ น่าศึกษาน่ารู้ไปทั้งหมดทั้งสิ้น จึงพยายามเก็บรายละเอียดโดยลำดับ เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษารู้ว่าในพระไตรปิฎกทุกข้อทุกหน้านั้นมีอะไรบ้าง นี่คือคุณลักษณะพิเศษของหนังสือชุดนี้ (ยกเว้นภาคพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งมุ่งให้ผู้ศึกษาเห็นแนวทางที่จะสำรวจเนื้อหาปรมัตถธรรมตามกำลังสติ

ปัญญากันต่อไป)

ขอชี้ให้เห็นลักษณะงานจัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ซึ่งมีอยู่ดังนี้

1. ลักษณะเนื้อหา เป็นการถอดความ, สรุปประเด็น, และขยายความเท่าที่จำเป็น โดยอิงคัมภีร์และตำราวิชาการต่างๆ, แม้จะมุ่งย่อความให้กระชับเข้าใจง่าย แต่ก็พยายามเก็บรายละเอียดเล็กๆ น้อยๆ ไว้ด้วย เพื่อให้เป็นข้อมูลทางวิชาการ, คำศัพท์หรือข้อธรรมใดที่เข้าใจได้ยาก ได้พยายามกำกับไว้ด้วยศัพท์บาลีและคำแปลเป็นภาษาอังกฤษของผู้รู้ทางยุโรป เพื่อให้ผู้ศึกษาได้มีทางวิเคราะห์และพิจารณาด้วยตนเอง

2. คำว่า "พระไตรปิฎก" ในงานนี้หมายถึงพระไตรปิฎกฉบับบาลีของนิกายเถรวาท และหมายถึงเฉพาะฉบับบาลีอักษรไทยจำนวน 45 เล่ม (ทั้งฉบับสยามรัฐ, ฉบับหลวง, และ ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) ไม่รวมถึงคัมภีร์อีก 3 เล่ม คือ เนตติปกรณ์, เปฏโกปเทสปกรณ์, และมิลินทปัญหา (ซึ่งชาวพุทธพม่านับรวมเป็นพระไตรปิฎกด้วย) และถ้ามีการใช้คำว่า "พระบาลี" ในหนังสือชุดนี้ ขอให้เข้าใจว่าหมายถึงพระไตรปิฎก 45 เล่มนั้น

3. คัมภีร์และตำราที่ใช้อ้างอิง ได้ระบุชื่อไว้ทันทีที่อ้างอิงถึง (ไม่ได้ทำเป็นเชิงอรรถ) และมักจะระบุไว้ด้วยอักษรย่อ ถ้าต้องการรู้ชื่อเต็ม ให้ดูที่หน้าบอกอักษรย่อประจำเล่ม, และเนื่องจากมุ่งแนะนำคัมภีร์และตำราที่อ้างอิงเป็นสำคัญ จึงไม่ได้วางรูปแหล่งอ้างอิงอย่างบรรณานุกรมที่เป็นสากล คำว่า"อรรถกถา"ที่อ้างไว้ มักจะไม่ระบุชื่อคัมภีร์ ขอให้เข้าใจว่าเป็นอรรถกถาของแต่ละปิฎกหรือแต่ละพระสูตรนั่นเอง ซึ่งได้แจ้งไว้ในภาคผนวกท้ายพระวินัยปิฎกเล่ม 4, ท้ายพระสุตตันตปิฎกเล่ม 1, และท้ายพระอภิธรรมปิฎกเล่ม 1

4. คำอ่านสำหรับชื่อเฉพาะและศัพท์ธรรมะทั้งหลาย เป็นปัญหาแก่ผู้ไม่คุ้นเคยกับภาษาบาลี จึงได้แนะนำวิธีอ่านคำบาลีไว้ด้วยในภาคผนวกท้ายเล่ม 1. การสะกดคำ ได้พยายามยึดหลักการของราชบัณฑิตยสถาน แต่ก็มีศัพท์เป็นจำนวนมากที่เห็นว่าน่าจะคงรูปแบบบาลีไว้ ขอให้ถือว่าเป็นศัพท์เฉพาะ (technical term) ของพระไตรปิฎก

5. ภาพถ่าย, ภาพวาด, แผนภูมิ, และแผนที่ ที่นำมาประกอบเนื้อหาอยู่ประปราย ได้รวบรวมจากแหล่งข้อมูลต่างๆ ต้องการให้เป็นข้อมูลประกอบทางวิชาการให้เห็นความเชื่อความเลื่อมใส และพอให้เกิดจินตนาการเท่านั้น

6. เลขข้อในวงเล็บ ได้ระบุไว้ตามพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ ซึ่งในบางวงเล็บมีหลายเลขข้อรวมกัน บางเลขข้อก็ข้ามไปเมื่อเห็นว่าเนื้อหาของข้อนั้นๆ ได้สรุปประเด็นไว้แล้ว. ถ้าต้องการสืบค้นหรือเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์โดยมหามกุฏฯ (หรือฉบับสยามรัฐ) ให้ใช้เลขข้อในวงเล็บเป็นแนวทาง โปรดอย่าเทียบเคียงด้วยชื่อเรื่องซึ่งตั้งขึ้นใหม่ทั้งสิ้น (ในฉบับบาลีไม่มีชื่อเรื่องย่อย)

7. ผู้จัดทำพระไตรปิฎกชุดนี้ ได้น้อมจิตถ่อมตนอยู่เสมอว่าเป็นผู้ศึกษา มิใช่ผู้รู้หรือผู้เข้าถึงธรรมเหนือกว่าผู้อ่านทั่วไป จึงพยายามแสดงมติ, หลักฐาน, และข้อมูลในเชิงวิชาการ เท่าที่จะสืบค้นได้ มิอาจเอื้อมที่จะชี้ผิดชี้ถูกด้วยความรู้สึกนึกคิดส่วนตน แต่ก็คาดหวังว่าผู้อ่านจะเกิดดุลยพินิจตามสมควร, ในการนี้ จำเป็นต้องมีการสอดแทรกคำอธิบายและทัศนะที่ได้พบเข้าแบบเฉพาะหน้า ซึ่งอาจจะดูกระจัดกระจาย ขาดการสังเคราะห์ให้เป็นเอกภาพ. ภาคผนวกในหนังสือแต่ละเล่มก็เกิดขึ้นด้วยเหตุผลเดียวกัน มุ่งให้เป็นการสะสมเรื่องน่ารู้ทางวิชาการเป็นสำคัญ

8. เกร็ดน่ารู้เกี่ยวกับพระไตรปิฎกในแง่มุมต่างๆ ไม่รวมกล่าวไว้ในเล่มเดียวกัน จะกระจัดกระจายอยู่ในภาคผนวกของทุกเล่ม เพื่อให้ผู้อ่านเก็บสะสมไว้พิจารณาเพิ่มเติม เพราะเห็นว่า "ความรู้เรื่องพระไตรปิฎก" ในหนังสือ"พระไตรปิฎกฉบับสำหรับประชาชน"ของท่านอาจารย์สุชีพ ปุญญานุภาพ มีความแจ่มแจ้งชัดเจนพอแล้ว

9. งานพระไตรปิฎกชุดนี้ แม้จะมีเนื้อหาจบลงเป็นส่วนๆ ตามจำนวนเล่มและตามลำดับเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลี แต่มีการอ้างถึงกันระหว่างเล่ม และตัดความซ้ำที่กล่าวถึงแล้วในเล่มต้นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคำศัพท์หรือถ้อยคำสำนวนใดที่เคยให้ความหมายไว้แล้ว ก็ได้หลีกเลี่ยงการให้ความหมายซ้ำอีก หนังสือชุดนี้จึงมุ่งให้มีการจำหน่ายเป็นชุดเพื่อประโยชน์สูงสุดของผู้ศึกษาเอง

10. วิธีร้อยเรียงเนื้อหาแต่ละปิฎก คำนึงถึงผู้อ่านเป็นหลัก : *พระวินัยปิฎก*-เน้นให้อ่านเข้าใจเพื่อประพฤติปฏิบัติตามสิกขาบทได้ และให้สอดคล้องกับแนวอธิบายในหนังสือ"วินัยมุข"ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, โดยเฉพาะอย่างยิ่งสำนวนแปลสิกขาบทได้พยายามรักษาสำนวนของหนังสือวินัยมุขและหนังสือนวโกวาท ซึ่งใช้เป็นแบบเรียนในหลักสูตรนักธรรมของคณะสงฆ์, *พระสุตตันตปิฎก*-เน้นเก็บรายละเอียดทุกแง่ทุกมุม และพิถีพิถันเป็นพิเศษในการแปลและถอดความในส่วนที่เป็นพุทธวจนะ จำเป็นต้องแทรกเสริมคำบาลีและภาษาแปลของชาวยุโรปไว้ด้วย เพื่อประกอบการพิจารณาของผู้อ่าน, ส่วน *พระอภิธรรมปิฎก* -เน้นให้เห็นเนื้อหากว้างๆ รวมๆ ในลักษณะสรุปใจความ ให้รู้ว่าปรมัตถธรรมคืออะไร และพระอภิธรรมปิฎกบรรจุเรื่องอะไรไว้บ้าง

11. คำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระพุทธเจ้าและพระราชาทั้งหลาย ไม่ได้

เคร่งครัดอย่างที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ของไทย เช่นคำว่า "กราบทูล" และ "ทูล", ใช้พอให้รู้ว่าเป็นราชาศัพท์ พอให้รู้ว่าเป็นการพูดกับพระพุทธเจ้าและพระราชาเท่านั้น ราชาศัพท์บางคำเป็นที่เข้าใจยากสำหรับคนทั่วไป ก็ใช้คำสามัญแทน เช่น "ปฤษฎางค์" ใช้คำว่า "หลัง", "ฉายา" ใช้คำว่า "เงา" เป็นต้น

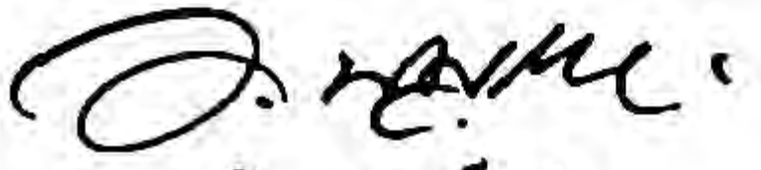
12. การกล่าวถึงอิทธิปาฏิหาริย์และเรื่องราวเกี่ยวกับเทวดา, มาร พรหม ฯลฯ ในพระไตรปิฎก หนังสือชุดนี้มองในแง่ที่เป็นปรากฏการณ์จริงทั้งสิ้น ให้อยู่ในวิสัยสติปัญญาและศรัทธาของผู้ศึกษา แต่เรื่องราวเช่นนั้นก็จะไม่เน้นหนักยิ่งไปกว่าสาระของพระธรรมวินัย

13. คำสอนของพระพุทธเจ้านั้น มีความลาด-ลุ่ม-ลึกตามลำดับ คือ เข้าใจได้ง่ายก็มี พอเข้าใจได้ก็มี เข้าใจได้ยาก หรือยากอย่างยิ่งที่จะเข้าใจก็มี, ส่วนที่พอเข้าใจได้นั้น ยังพอจะพินิจพิเคราะห์ด้วยความรู้ทางวิชาการได้ แต่ก็ยังอาจคลาดเคลื่อนได้อยู่นั่นเอง, ส่วนที่ยากจะเข้าใจนั้นอาจจะเกิดจากความยากของภาษา หรืออาจจะเกิดจากความยากของคำสอนจริงๆ ซึ่งความยากนั้นไม่สามารถเข้าถึงได้ด้วยความคิดนึกตรึกตรองธรรมดา, และความแหลมคมทางวิชาการก็อาจเจาะเข้าไม่ถึง เพราะเป็นเรื่องของการเข้าถึงด้วยการปฏิบัติทางจิต ในส่วนนี้จำเป็นต้องรักษาสำนวนแปลไว้ก่อน

การจัดทำหนังสือชุดนี้ แม้จะได้ทุ่มเทความวิริยะอุตสาหะอย่างยิ่งในการศึกษาและร้อยเรียงเนื้อหาแล้ว แต่ก็คงจะมีข้อผิดพลาดบกพร่องได้ไม่น้อย ขอน้อมรับไว้ศึกษาปรับปรุงต่อไป และขอบันทึกไว้เป็นเกียรติสำหรับความพิถีพิถันของฝ่ายจัดแต่งหน้าหนังสือและทำดรรชนี-นามานุกรม คือ *คุณอนุวัฒน์ หลอดศิริ, คุณสมจิตร หลอดศิริ, คุณธณัฐศิลป์ ดีใจ*

แห่งโปรดอมกราฟฟิกไว้ ณ ที่นี้

งานพระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษานี้ จะอุบัติขึ้นไม่ได้เลย ถ้าไม่ได้รับแรงศรัทธาและแรงบันดาลใจของ **ดร.สุขพัฒน์ ทองเพ็ง** (ศาสนศาสตร-ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์) ผู้ประสบความสำเร็จในชีวิตแล้วยังใฝ่ใจในทางธรรมอย่างมั่นคง และงานนี้จะสำเร็จลุล่วงไม่ได้แน่นอน ถ้าหากไม่อยู่ในยุคสมัยที่ท่านผู้รู้ทั้งหลายได้ช่วยกันศึกษาพระธรรมวินัยของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าสืบๆ กันมา แล้วถ่ายทอดเป็นคัมภีร์-เป็นหนังสือให้ศึกษาใคร่ครวญตามได้ บุญกุศลอันจะพึงเกิดมีจากงานนี้ ขอน้อมอุทิศแด่ทุกท่านผู้มีส่วนสำคัญดังกล่าว จงทั่วถึง เทอญ

อุทัย บุญเย็น*

ผู้ศึกษาและจัดทำ

---

* อุทัย บุญเย็น เกิดปี 2493, อดีต "ชาโนทโยภิกขุ" วัดบวรมงคล (สำนักเรียนวัดบวรนิเวศวิหาร), สำเร็จการศึกษา ป.ธ.8, พ.ม., ศน.บ.(ศาสนา-ปรัชญา), M.A.(รัฐศาสตร์), เจ้าของนามปากกา "สร้อยรวงข้าว", เป็นผู้ศึกษา-เรียงร้อย และจัดทำหนังสือชุด "พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" (18 เล่มชุด) ตั้งแต่ต้นปี 2543 ถึงต้นปี 2549

สารบัญค้นเรื่อง

หน้า

สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค (ต่อ) 2

ราธสังยุตต์

ปฐมวรรค 2. **มารสูตร** พรหมจรรย์จบลงที่นิพพาน 2. **สัตตสูตร** ติดขันธ์ 5 เหมือนเด็กติดของเล่น 3. **ภวเนตติ-สูตร** ความหมายของภวเนตติ 4. **ปริญเญยยสูตร, สมณ-พราหมณสูตร** (2 พระสูตร) 4. **โสดาปันนสูตร, อรหันต-สูตร, ฉันทราคสูตร** (2 พระสูตร) 5. **ทุติยวรรค** ขันธ์ 5 เป็นธรรมในหลายความหมาย 5. **มารสูตร, มารธัมมสูตร, อนิจจสูตร, อนิจจธัมมสูตร, ทุกขสูตร, ทุกขธัมมสูตร, อนัตตสูตร, อนัตตธัมมสูตร, ชยธัมมสูตร** 6. **วยธัมมสูตร,**

สมุทยธัมมสูตร, นิโรธธัมมสูตร 5, **อายาจนวรรค** 6, **อุปสินนวรรค** 7.

ทิฏฐิสังยุตต์ 6

โสดาปัตติวรรค วาตสูตร โสดาบันไม่มีความเห็นผิดใน 6 เรื่อง 7, มิจฉาทิฐิเกิดจากความยึดมั่นใน 6 เรื่อง 9, **กโร-โตสูตร, เหตุสูตร** 10, **มหาทิฏฐิสูตร, สัสตทิฏฐิสูตร, อสัส-สตทิฏฐิสูตร, อันตวาสูตร, อนันตวาสูตร, ตังชีวังตังสรี-รังสูตร, อัญญังชีวังอัญญังสรีรังสูตร, โหติตถาคตสูตร, นโหติตถาคตสูตร, เนวโหตินนโหติตถาคตสูตร** 11, **โหติ-จนโหติตถาคตสูตร, เนวโหตินโหติตถาคตสูตร** 12, **ทุติ-ยเปยยาลวรรค** 12, **รูปีอัตตสูตร, อรูปีอัตตสูตร, รูปีจอ-รูปีจอัตตสูตร, เนวรูปีนารูปีอัตตสูตร, เอกันตสุขีสูตร, เอกันตทุกขีสูตร, เอกันตสุขทุกขีสูตร, อทุกขมสุขีสูตร** 13, **ตติยเปยยาลวรรค จตุตถเปยยาลวรรค** ทิฐิเกิดเพราะยึดถือสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์ 14.

โอกันตสังยุตต์ สัทธานุสารี-ธัมมานุสารี 15, **จักขุสูตร, รูป-สูตร, วิญญาณสูตร, ผัสสสูตร** 15, **เวทนาสูตร, สัญญา-สูตร, เจตนาสูตร, ตัณหาสูตร, ธาตุสูตร, ขันธสูตร** 16, สัทธานุสารี-ธัมมานุสารี (โสดาบัน) ไม่มีตกต่ำ 16. 15

อุปปาทสังยุตต์ ทุกข์เกิด-ดับที่ไหน 17. 17

กิเลสสังยุตต์ ฉันทราคะเป็นอุปกิเลสของจิต 18. 18

สาริปุตตสังยุตต์ วิเวกในฌานสมาบัติของพระอรหันต์ 19, **วิเวกสูตร, อวิตักกสูตร** 19, **ปีติสูตร, อุเปกขาสูตร, อากาสานัญจายตนสูตร, วิญญาณัญจายตนสูตร, อากิญจัญญายตนสูตร** 20, **เนวสัญญานาสัญญายตนสูตร, สัญญาเวทยิตนิโรธสูตร, สูจิมุขีสูตร** พุทธสาวกไม่เลี้ยงชีพด้วยเดรัจฉานวิชา 21. 19

นาคสังยุตต์ นาค (งู) มี 4 กำเนิด 22, **สุทธกสูตร** 22, **ปณีตรสูตร, อุโปสถสูตร, สุตสูตร, ทานูปการสูตร** 23. 22

สุปัณณสังยุตต์ สุบรรณ (ครุฑ) มี 4 กำเนิด 23, **สุทธกสูตร, หรติสูตร, ทวยการีสูตร, ทานูปการสูตร** 24. 23

คันธัพพกายสังยุตต์ เทวดาคนธรรพ์สิงอยู่ตามต้นไม้ 25, **มูลคันธทาตาสูตร** 25, **สารคันธาทิทาตาสูตร, มูลคันธทานูปการสูตร, สารคันธาทิทานูปการสูตร** 26. 25

วลาหกสังยุตต์ เทวดาประเภทล่องลอยอยู่ในอากาศ 26, **เทสนาสูตร** 26, **สุจริตสูตร, สีตวลาหกทานูปการสูตร, อุณหวลาหกทานูปการสูตร, อัพภวลาหกทานูปการสูตร, วาตวลาหกทานูปการสูตร, วัสสวลาหกทานูปการสูตร, สีตวลาหกสูตร, อุณหวลาหกสูตร, อัพภวลาหกสูตร, วาตวลาหกสูตร, วัสสวลาหกสูตร** 27. 26

วัจฉโคตตสังยุตต์ ขันธ์ 5 เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดมิจฉาทิฐิ 28, **อัญญาณสูตร, อทัสสนสูตร, อนภิสมยสูตร, อนนุโพธสูตร, อัปปฏิเวธสูตร, อสัลลักขณสูตร, อนุปลักขณสูตร, อสมเปกขณสูตร** 28, **อัปปัจจเวกขณสูตร, อัปปัจจุปลัก-** 28

ขณสูตร, อัปปัจจักขกัมมสูตร 29.
สมาธิสังยุตต์, สมาธิปัตติสูตร นักฌานมีความถนัด (เก่ง) ไม่ 29
เหมือนกัน 29. **ฐิติสูตร, วุฏฐานสูตร** 30. **กัลลิตสูตร, อารัมมณสูตร, โคจรสูตร** 31. **อภินีหารสูตร, สักกัจจกา-รีสูตร** 32. **สาตัจจการีสูตร, สัปปายการีสูตร** 33.

สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค 35
สฬายตนสังยุตต์ (ปฐมปัณณาสก์) 36
อนิจจวรรค อายตนะล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา 37. **อัชฌัตติกอนิจจสูตร** 36. **อัชฌัตติกทุกขสูตร, อัชฌัต-ติกอนัตตสูตร, พาหิรอนิจจสูตร, พาหิรอนัตตสูตร, อดี-ตานาคตปัจจุปันนานิจจสูตร, อดีตานาคตปัจจุปันนทุกข-สูตร, อดีตานาคตปัจจุปันนานัตตสูตร, พาหิรสูตร** 38. **ยมกวรรค** ละฉันทราคะได้ใจก็หลุดพ้น 38. **สัมโพธสูตร** (2 พระสูตร) 39. **อัสสาทสูตร** (2 พระสูตร) **โนอัสสาทสูตร** (2 พระสูตร) **อภินันทสูตร** (2 พระสูตร) **อุปปาทสูตร** (2 พระสูตร) 39. **สัพพวรรค** อายตนะคือสรรพสิ่งในคำสอน 41. **สัพพสูตร** 41. **ปหานสูตร** (2 พระสูตร). ละสิ่งทั้งปวงคือละอะไร 41. **ปริชานสูตร** (2 พระสูตร) บุคคลเช่นไรสามารถสิ้นทุกข์ได้ 42. **อาทิตตปริยายสูตร** สิ่งทั้งปวงร้อนเพราะอะไร 43. **อันธภูตสูตร** สิ่งทั้งปวงมืดมนเพราะทุกข์ 43. **สารุปปสูตร** วิธีเพิกถอนความสำคัญ (ผิด) ในสิ่งทั้งปวง 44. **สัปปายสูตร** (2 พระสูตร) ธรรมที่เอื้อต่อ

การเพิกถอนความสำคัญผิด 45. **ชาติธัมมวรรค ชาติอาทิธัมมสูตร** 46. **อนิจจวรรค อนิจจาทิธัมมสูตร** 46.

สฬายตนสังยุตต์ (ทุติยปัณณาสก์) 48

อวิชชาวรรค จัดการ "สิ่งทั้งปวง" ได้ก็จบ 48. **อวิชชาสูตร, สังโยชนสูตร** (2 พระสูตร) **อาสวสูตร** (2 พระสูตร) 48. **อนุสยสูตร** (2 พระสูตร) 49. **ปริญญาสูตร** วิธีกำหนดรู้อุปาทาน 49. **ปริยาทานสูตร** (2 พระสูตร) วิธีครอบงำอุปาทาน 49. **มิคชาลวรรค มิคชาลสูตร** ผู้อยู่เดียว-ผู้มีเพื่อนคืออย่างไร 50. นันทิเกิดทุกข์ก็เกิด 51 **สมิทธิสูตร** (4 พระสูตร) ที่อยู่ของมาร สัตว์ ทุกข์ และโลก 52. **อุปเสนสูตร** ความคิดของพระอรหันต์ก่อนดับขันธ์ 52. **อุปวาณสูตร** ธรรมที่ได้บรรลุคืออย่างไร 53. **ผัสสายตนสูตร** (3 พระสูตร) ภิกษุผู้ได้ชื่อว่าไกลจากธรรมวินัย 55. **คิลานวรรค คิลานสูตร** (2 พระสูตร) ทรงสอนเพื่อให้คลายจากราคะเป็นสำคัญ 56. ทรงสอนเพื่อการบรรลุนิพพาน 57. **ราธสูตร** (3 พระสูตร) ให้ละความพอใจในทุกสิ่ง 57. **อวิชชาสูตร** (2 พระสูตร) ละอวิชชาได้คืออย่างไร 59. **ภิกขุสูตร** กำหนดรู้ทุกข์คืออย่างไร 60. **โลกสูตร** โลกหมายถึงสิ่งที่ต้องแตกสลาย 60. **ผัคคุนสูตร** ภาวะแห่งความไม่มีในพระพุทธเจ้า 61. **ฉันนวรรค ปโลกสูตร, สุญญสูตร** ความหมายของคำว่าโลกว่างเปล่า 62. **สังขิตตสูตร, ฉันนสูตร** ยังเป็นปุถุชนจึงคิดฆ่าตัวตาย 63. เห็นถูกแต่ยังมี

กิเลส จิตก็ยังหวั่นไหวได้ 64, **ปุณณสูตร, พาหิยสูตร** 65, **วิธีเอาชนะตัณหา** 65, **เอชสูตร** (2 พระสูตร), 66, ทรงอธิบายเหตุและปัจจัยแห่งความไม่เที่ยง 66, **ทวยสูตร** (2 พระสูตร) 66, **ฉฬวรรค สังคัยหสูตร** (2 พระสูตร) สุข-ทุกข์ที่เกิดจากผัสสายตนะ 68, จุดจบของทุกข์อยู่ที่ไม่ปรุงแต่งอารมณ์ 69, **ปริหานสูตร** เสื่อมจากกุศลธรรมคืออย่างไร 71, **ปมาทวิหารีสูตร** อยู่อย่างประมาท-อยู่อย่างไม่ประมาทคืออย่างไร 72, **สังวรสูตร** สำรวมและไม่สำรวมคืออย่างไร 73, **สมาธิสูตร** รู้ตามความเป็นจริงคืออย่างไร 73, **ปฏิสัลลีนสูตร** อยู่ในที่สงัดก็ทำให้รู้ตามความเป็นจริง 74, **นตุมหากสูตร** (2 พระสูตร) 74, **อุท-ทกสูตร** ตรัสถึงความไม่รู้ของอุททกดาบส 75.

สฬายตนสังยุตต์ (ตติยปัณณาสก์) 76

โยคักเขมีวรรค โยคักเขมีสูตร, อุปาทายสูตร 76, **ทุกข-สูตร, โลกสูตร, เสยยสูตร, สังโยชนสูตร** 77, **อุปาทาน-สูตร, อปริชานสูตร** (2 พระสูตร), **อปัสสุติสูตร** 78, **โลก-กามคุณวรรค มารปาสสูตร** (2 พระสูตร) อายตนะ 6 เป็นบ่วงแห่งมาร 78, **โลกกามคุณสูตร** (2 พระสูตร) พระอานนท์แสดงความเข้าใจในธรรม 79, **สักกสูตร** 80, **ปัญ-จสิขสูตร** 81, **สาริปุตตสูตร เหตุ** 3 อย่างที่ทำให้ภิกษุลาสิกขา 81, **ราหุลสูตร, สังโยชนสูตร** 82, **อุปาทานสูตร** 83, **คหปติวรรค เวสาลีสูตร, วัชชีสูตร, นาลันทสูตร** 83,

ภารทวาชสูตร เหตุที่พระหนุ่มอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้นาน 84. **โมสิตสูตร** ธาตุมีความแตกต่างหลากหลาย 86. **หาลิททกานิสูตร, นกุลปิตุสูตร** 87. **โลหิจจสูตร** สอนพราหมณ์ให้ถึงพรหม 88. โลหิจจพราหมณ์ประกาศตนเป็นอุบาสก 89. **เวรหัญจานีสูตร** ผู้ฟังธรรมก็ต้องเคารพในธรรม 90. **เทวหวรรค เทวหสูตร** ความประมาทไม่มีในพระอรหันต์ 91. **ขณสูตร** นรก-สวรรค์อยู่ที่ผัส-สายตนะ 6 92. **รูปารามสูตร** (2 พระสูตร) พระพุทธเจ้าต่างจากเทวดาและมนุษย์ทั่วไป 93. **นฬุมหากสูตร** (2 พระสูตร) **เหตุอัชฌัตตสูตร** (2 พระสูตร). **เหตุพาหิรสูตร** (2 พระสูตร) 94. **นวปุราณวรรค กัมมสูตร** กรรมเก่า กรรมใหม่ และวิธีดับกรรม 94. ปฏิปทาที่เอื้อต่อนิพพาน 95. **สัปปายสูตร** (4 พระสูตร) 95. **อนันเตวาสิกานาจริยสูตร** มีกิเลสเหมือนมีลูกศิษย์-มีอาจารย์ 96. **ติตถิยสูตร** ทุกข์ที่ให้กำหนดรู้คืออะไร 96. **ปริยายสูตร** รู้ได้อย่างไรว่าตัวเองสำเร็จอรหันต์ 97. **อินทริยสูตร** ความมีอินทรีย์สมบูรณ์ของพระอรหันต์ 98. **ธัมมกถิกสูตร** ผู้แสดงธรรม-ผู้ปฏิบัติธรรม-ผู้ถึงนิพพาน 99.

สฬายตนสังยุตต์ (จตุตถปัณณาสก์) 100

นันทิขยวรรค เห็นความไม่เที่ยงเป็นสัมมาทิฐิ 100. **นันทิ-ขยสูตร** (4 พระสูตร) 100. **ชีวกัมพวนสูตร** (2 พระสูตร). จิตเป็นสมาธิย่อมเห็นความเป็นจริง 101. **มหาโกฏฐิกสูตร**

(3 พระสูตร) 102. **มิจฉาทิฏฐิสูตร, สักกายทิฏฐิสูตร, อัตตานุทิฏฐิสูตร** วิธีละทิฐิ 3 อย่าง 102. **สัฏฐิเปยยาลวรรค** 103. **สมุททวรรค สมุททสูตร** (2 พระสูตร) เปรียบอายตนะ 12 เหมือนท้องทะเล 103. อายตนะภายนอกเหมือนเหยื่อล่อของพรานเบ็ด 104. **ขีรรุกขสูตร** ราคะ โทสะ โมหะ เปรียบเหมือนยางไม้ 105. **โกฏฐิกสูตร** อะไรกันแน่ผูกคล้องสัตว์ไว้ในภพ 105. **กามภูสูตร** 107. **อุทายีสูตร** เปรียบอนัตตาเหมือนต้นกล้วย 107. **อาทิตตปริยายสูตร** อนาคตของวิญญาณที่หลงเพลิน 108. **หัตถปาทปัพพสูตร** (2 พระสูตร) ปัจจัยให้เกิดสุขและทุกข์ภายในจิต 110. **อาสีวิสวรรค อาสีวิสสูตร** อุปมาให้เห็นวิถีสู่นิพพาน 110. **เถรสูตร** การเริ่มต้นที่ดีเพื่อความสิ้นอาสวะ 112. **กุมมสูตร** ให้สำรวมเหมือนเต่าหดอวัยวะอยู่ในกระดอง 113. **ทารุขันธสูตร** (2 พระสูตร) ชีวิตในสังสารวัฏเหมือนท่อนไม้ลอยน้ำ 114. **อวัสสุตสูตร** ธรรมบรรยายเรื่องใจชุ่มกาม 116. **ทุกขธัมมสูตร** ทุกข์เกิดและดับที่ขันธ์ 5 117. วิธีไม่ให้ความรักความชังครอบงำจิต : ภิกษุที่ใครก็ชวนลาสิกขาไม่ได้ 119. **กิงสุกสูตร** การบรรลุมรรคผลมีคำตอบที่แตกต่างกันได้ 120. **วีณาสูตร** วิธีห้ามจิตไม่ให้หลงรัก-หลงชัง 122. หลงติดในขันธ์ 5 ก็เหมือนคนหลงเสียงพิณ 123. **ฉัปปาณสูตร** ทรงให้สำรวมด้วยกายคตาสติ 124. **ยวกลาปิสูตร** ปุถุชนเหมือนฟ่อนข้าวถูกกระหน่ำยับ 126. **เทวาสุรสังคามสูตร** โซ่ตรวนในโลกทิพย์อยู่ที่ใจคิด 126.

ตัณหา มานะ ทิฐิ ทุกชนิดล้วนมีโทษ 127.

เวทนาสังยุตต์ 129

ปฐมกสคาถวรรค สมาธิสูตร, สุขสูตร 129, **ปหานสูตร, ปาตาลสูตร** ทุกขเวทนาเปรียบเหมือนบาดาล 130, **ทัฏฐัพพสูตร** 130, **สัลลัตถสูตร** เกิดเวทนาอย่างเดียวกันแต่ต่างกัน : ปุถุชนไม่รู้ทางออกจากเวทนา 131, **เคลัญญสูตร** (2 พระสูตร) มีสติสัมปชัญญะ คืออย่างไร 133, **อนิจจสูตร, ผัสสมูลกสูตร** 134, **รโหคตวรรค รโหคตสูตร** เหตุใดเวทนาทุกอย่างจึงเป็นทุกข์ : ความดับของสังขารในฌานสมาบัติ 135, **วาตสูตร** (2 พระสูตร), **นิวาสสูตร** 136, **อานันทสูตร** (2 พระสูตร), **สัพพพหุลสูตร** (2 พระสูตร) **ปัญจกังคสูตร, ภิกขุสูตร** 137, **อัฏฐสตปริยายวรรค สิวกสูตร** เวทนาไม่ได้เกิดจากกรรมเก่าไปทั้งหมด 138, **อัฏฐสตปริยายสูตร, ภิกขุสูตร, ปุพพสูตร, ญาณสูตร** 139, **ภิกขุสูตร, สมณพราหมณสูตร** (3 พระสูตร) **สุทธิกสูตร** 140, **นิรามิสสูตร** ปีติ-สุข-อุเบกขา-วิโมกข์ที่ต่างชั้นกัน 140.

มาตุคามสังยุตต์ 141

เปยยาลวรรค ทุกข์และความเสื่อมของสตรี 141, **อมนาปสูตร, มนาปสูตร, อาเวณิกสูตร** 142, บาปที่ทำให้สตรีตกอบาย 141, **มาตุคามสูตร, อนุรุทธสูตร** 142, **อุปนาหี-**

สูตร, อิสสุกีสูตร, มัจฉรีสูตร, อติจารีสูตร, ทุสสีลสูตร, อัปปัสสุตสูตร, กุสีตสูตร, ปัญจเวรสูตร 143. **มาตุคามพล-วรรค** กำลัง 5 อย่างของสตรี 144. **วิสารทสูตร, ปสัยหสูตร, อภิภุยยสูตร, อังคสูตร, นาสยิตถสูตร, เหตุสูตร** 144. ความปรารถนาของสตรีสำเร็จได้ด้วยบุญ 145. **ฐานสูตร, วิสารทสูตร, ปัญจเวรสูตร, วัฑฒิสูตร** 145.

ชัมพุขาทกสังยุตต์ พระสาริบุตรตอบปัญหาของปริพาชก 145. **145**
นิพพานปัญหาสูตร, อรหัตตปัญหาสูตร, ธัมมวาทีปัญหา-สูตร, กิมัตถิยสูตร 145. **อัสสาสัปปัตตสูตร, ปรมัสสา-สัปปัตตสูตร, เวทนาปัญหาสูตร, อาสวปัญหาสูตร, อวิช-ชาปัญหาสูตร, ตัณหาปัญหาสูตร, โอฆปัญหาสูตร, อุปา-ทานปัญหาสูตร, ภวปัญหาสูตร, ทุกขปัญหาสูตร, สัก-กายปัญหาสูตร, ทุกกรปัญหาสูตร** 146.

สามัณฑกสังยุตต์ **149**
โมคคัลลานสังยุตต์ วิธีเอาชนะสิ่งกวนใจในกาม 149. **สวิตักก-** **149**
ปัญหาสูตร, อวิตักกปัญหาสูตร, สุขปัญหาสูตร, อุเปกขา-ปัญหาสูตร, อากาสานัญจายตนปัญหาสูตร 150. **วิญญา-ณัญจายตนปัญหาสูตร, เนวสัญญานาสัญญายตนปัญหา-สูตร, อมิตตปัญหาสูตร** 151. **สักกสูตร** หนทางไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ 152.
จิตตคหปติปุจฉาสังยุตต์, สังโยชนสูตร อัมพาฏกวันและมัจ- **153**

ฉิกาสณฑ์ 153. อุบาสกอธิบายธรรมให้พระเถระฟัง 153. **อิสิทัตตสูตร** (2 พระสูตร) พระผู้น้อยตอบปัญหาแทนพระผู้ใหญ่ 155. เพื่อนต่างแดนของจิตตคฤหบดี 156. **มหก-สูตร**. แสดงอิทธิฤทธิ์ตามคำขอ 157. **กามภูสูตร** (2 พระสูตร) อธิบายสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ 158. **โคทัตต-สูตร**. อธิบายเจโตวิมุตติ 4 ประเภท 159. **นิคันถสูตร**. จิตตคฤหบดีเข้าฌานได้ทันทีที่ต้องการ 160. **อเจลสูตร**. อเจลกัสสปะได้บวชเพราะจิตตคฤหบดี 162. **คิลานสูตร** จิตตคฤหบดีสอนญาติมิตรก่อนตาย 163.

คามณิสังยุตต์. **จัณฑสูตร** ราคะ โทสะ โมหะทำให้เป็นคนดุร้าย 165. **ดาลปุตตสูตร**. นรกของคนบันเทิง 165. **โย-ธาชีวสูตร** ฆ่ากันในสงครามก็ไม่พ้นนรก 167. **หัตถาโรห-สูตร**. **อัสสาโรหสูตร** 167. **ภูมกสูตร**. สวดอ้อนวอนให้ขึ้นสวรรค์-ตกนรกไม่ได้ 168. **เทสนาสูตร**. การแสดงธรรมโดยเคารพของพระองค์ 169. **อสังขาสูตร** ความเห็นผิดของนิครนถ์ในเรื่องกรรม 171. เชื่อกรรมแบบนิครนถ์มีแต่จะตกนรก 172. กรรมพอประมาณไม่มีผลในเจโตวิ-มุตติ 173. **กุลสูตร** ความรวย-ความจนมีเหตุปัจจัย 174. **มณิจูฬกสูตร** ยินดีในเงินทองก็เท่ากับยินดีในกามคุณ 176. **คันธภกสูตร** มีรัก (ฉันทะ) จึงมีทุกข์ 177. **ราสิยสูตร** แจกแจงประเภทผู้บริโภคกาม 179. ทรงแยกแยะนักตบะถือเคร่ง 182. **ปาฏลิยสูตร** รู้มายาแต่ไม่มีมายา : บาปไม่ให้ผลในปัจจุบันเสมอไป 183 : ธรรมสมาธิ-จิตตสมาธิ 185.

อสังขตสังยุตต์ ทางให้ถึงอสังขตะ (นิพพาน) 187. **ปฐมวรรค** 187
กายคตาสติสูตร, สมถวิปัสสนาสูตร, วิตักกสูตร 187. **สุญญตสูตร, สติปัฏฐานสูตร, สัมมัปปธานสูตร, อิทธิ-ปาทสูตร, อินทริยสูตร, พลสูตร, โพชฌังคสูตร, มัคค-สูตร** 188. **ทุติยวรรค** คำที่หมายถึงนิพพาน 188.
อัพยากตสังยุตต์, เขมาเถรีสูตร ภิกษุณีเขมาตอบคำถาม 190
เรื่องตายแล้วเกิด 190. **อนุราธสูตร** แนวคำตอบเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ 191. **สาริปุตตโกฏฐิตสูตร** (3 พระสูตร) 194. **โมคคัลลานสูตร** 195. **วัจฉสูตร** 196. **กุตุหลสาลา-สูตร,** อะไรเป็นเชื้อให้มีความเกิด 196. **อานันทสูตร** วิธีตอบคำถามเรื่องอัตตา 198. **สภิยสูตร** 198.

สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค 201
มัคคสังยุตต์ 202
อวิชชาวรรค อวิชชาสูตร อวิชชานำอกุศล-วิชชานำกุศล 202. **อุปัฑฒสูตร** กัลยาณมิตรคือทั้งหมดของพรหมจรรย์ 202. **พราหมณสูตร** เปรียบมรรคมีองค์ 8 เหมือนยาน 203. **กิมัตถิยสูตร** มรรคมีองค์ 8 คือทางกำหนดรู้ทุกข์ 204. **ภิกขุสูตร** (2 พระสูตร) พรหมจรรย์หมายถึงมรรคมีองค์ 8. **วิภังคสูตร** 205. **สุกสูตร** การเจริญมรรคก็ต้องไม่ให้ผิดทาง 205. **นันทิยสูตร** 206. **วิหารวรรค วิหารสูตร** (2 พระสูตร) 206. มรรคมีองค์ 8 เป็นทางของพระพุทธ-เจ้า 208. **เสขสูตร, อุปปาทสูตร** (2 พระสูตร). **ปริสุทธสูตร**

(2 พระสูตร), **กุกกุฏารามสูตร** (3 พระสูตร) 208, **มิจ-ฉัตตวรรค** มรรคมีองค์ 8 เป็นเครื่องรองรับจิต 208, **มิจ-ฉัตตสูตร, อกุสลธัมมสูตร, ปฏิปทาสูตร** (2 พระสูตร), **อสัปปุริสสูตร** (2 พระสูตร) 209, **กุมภสูตร, สมาธิสูตร, เวทนาสูตร, อุตติยสูตร** 210, **ปฏิปัตติวรรค** คนถึงฝั่ง (นิพพาน) มีน้อย 210, **ปฏิปัตติสูตร, ปฏิปันนสูตร, วิ-รัทธสูตร** 210, **ปารสูตร, สามัญญผลสูตร** (2 พระสูตร), **พรหมัญญสูตร** (2 พระสูตร), **พรหมจริยสูตร** (2 พระสูตร) 211, **อัญญติตถิยวรรค** อยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่ออะไร 212, **วิราคสูตร, สังโยชนสูตร, อนุสยสูตร, อัทธานสูตร, อาสวสูตร, วิชชาวิมุตติสูตร, อนุปาทาปรินิพพานสูตร** 212, **สุริยเปยยาลวรรค** บุพนิมิตแห่งการเกิดอริยมรรค 212, **กัลยาณมิตตสูตร** (2 พระสูตร), **สีลสัมปทาสูตร** (2 พระสูตร), **ฉันทสัมปทาสูตร** (2 พระสูตร), **อัตตสัมปทาสูตร** (2 พระสูตร), **ทิฏฐิสัมปทาสูตร** (2 พระสูตร), **อัปปมาท-สัมปทาสูตร** (2 พระสูตร), **โยนิโสมนสิการสัมปทาสูตร** (2 พระสูตร) 213, **เอกธัมมเปยยาลวรรค นาหันตเอก-ธัมมเปยยาลวรรค** ธรรมมีอุปการะมากเพื่อการเกิดอริย-มรรค 214, **ตังคาเปยยาลวรรค** อริยมรรคคือหนทางสู่นิพพาน 214, **อัปปมาทวรรค** ความไม่ประมาทเป็นยอดของกุศลธรรม 215, **ตถาคตสูตร** (4 พระสูตร) 215, **ปท-สูตร, กูฏสูตร, มูลคันธสูตร, สารคันธสูตร, ปุปผคันธ-สูตร, กูฏราชสูตร, จันทิมสูตร, สุริยสูตร, วัตถสูตร**

216. **พลกรณียวรรค** ศีลเป็นพื้นฐานแก่อริยมรรค 216. **พลกรณียสูตร** (4 พระสูตร) **พืชสูตร, นาคสูตร** 217. อานุภาพของอริยมรรคที่ทำให้มาก 217. **รุกขสูตร, กุมภ-สูตร, สุกกสูตร** 217. **อากาสสูตร, เมฆสูตร** (2 พระสูตร). **นาวาสูตร, อาคันตุกาคารสูตร** 218. **นทีสูตร** 219. **เอ-สนาวรรค** 219. **โอฆวรรค** 220.

โพชฌังคสังยุตต์ 222

ปัพพตวรรค อาหาร (ปัจจัย) ของนิวรณ์-โพชฌงค์ 222. **หิมวันตสูตร, กายสูตร** 222. **สีลสูตร** โพชฌงค์ 7 มีความเชื่อมโยงกัน 224. ผลบรรลุที่เกิดจากการเจริญโพช-ฌงค์ 7 225. **วัตตสูตร** การอยู่ด้วยโพชฌงค์ 7 ของพระสาริบุตร. **ภิกขุสูตร** 226. **กุณฑลิยสูตร** เส้นทางสู่วิชชาและวิมุตติ 226. **อุปวาณสูตร** 227. **อุปาทสูตร** (2 พระสูตร) 228. **คิลานวรรค** ศีลและโยนิโสมนสิการนำหน้าโพชฌงค์ 7. **ปาณูปมสูตร, สุริยูปมสูตร** (2 พระสูตร) 228. อาพาธหายเพราะได้ฟังโพชฌงค์. **คิลานสูตร** (3 พระสูตร) 228. พลาดจากโพชฌงค์ 7 ก็พลาดจากอริยมรรค. **ปารคามีสูตร, วิรัทธสูตร, อริยสูตร, นิพพานสูตร** 229. **อุทายีวรรค** ความใส่ใจที่ทำให้เกิดนิวรณ์และโพชฌงค์. **โพธนสูตร, เทสนาสูตร, ฐานิยสูตร, อโยนิโสสูตร, อปริ-หานิยสูตร** 230. เหตุที่พระอุทายีได้ออกบวช. **ขยสูตร, นิโรธสูตร, นิพเพธสูตร, เอกธัมมสูตร, อุทายีสูตร** 231.

นีวรณวรรค อัปปมาทะ-โยนิโสมนสิการคือยอดธรรม, **กุสลสูตร** (2 พระสูตร) 232. **อุปกิเลสสูตร** นิวรณ์ 5 เป็นอุปกิเลสของจิต : **อโยนิโสสูตร, โยนิโสมนสิการสูตร, วุฒิสูตร, อาวรณานีวรณสูตร** เปรียบนิวรณ์ 5 เหมือนกาฝาก, 233. **นีวรณสูตร, รุกขสูตร, นีวรณสูตร** 234, **จักกวัตติวรรค** เปรียบโพชฌงค์ 7 เหมือนแก้ว 7 ประการ, **วิธาสูตร** 234. **จักกวัตติสูตร, มารสูตร, อุปปัญญสูตร, ปัญญวาสูตร, ทลิททสูตร, อทลิททสูตร, อาทิจจสูตร, อังคสูตร** (2 พระสูตร) 235. **โพชฌังคฉัฏฐกวรรค อาหารสูตร**, อาหารของนิวรณ์และโพชฌงค์ 225. อาหารและอนาหารของโพชฌงค์ 7 237. **ปริยายสูตร** นิวรณ์ 10 โพชฌงค์ 14 238. **อัคคิสูตร** วิธีเลือกโพชฌงค์ให้เหมาะแก่สภาพจิต 239. **เมตตาสูตร** อัปปมัญญาเจโตวิมุตติที่เป็นโลกิยะ 241. **สคารวสูตร** นิวรณ์ 5 ทำให้ความจำเสื่อม 243. **อภยสูตร,** เจ้าชายอภัยราชได้บรรลุธรรม 245. **อานาปานวรรค** การเจริญโพชฌงค์ทำได้หลายวิธี 246.

อัมพปาลิวรรค สติปัฏฐาน 4 เป็นทางเอกสู่นิพพาน, **อัมพปาลิสูตร, สติสูตร** 248. **ภิกขุสูตร** วิธีเจริญสติปัฏฐาน 4 ตั้งแต่เริ่มต้น 249. พระอรหันต์ก็เจริญสติปัฏฐาน 4. **โกสลสูตร, อกุสลราสิสูตร** 250. **สกุณัคฆีสูตร,** โคจรและอโคจรของภิกษุ 251. **มักกฏสูตร** 250. **สูทสูตร** ให้ฉลาด

รู้ในการเจริญสติปัฏฐาน 4 252. วิธีควบคุมจิตในการเจริญสติปัฏฐาน. **คิลานสูตร, ภิกขุนีสูตร** 253. **นาลันทวรรค** พระสาริบุตรปรินิพพานที่บ้านเกิด. **มหาปุริสสูตร, นาลันทสูตร, จุนทสูตร** 255. **อุกกเจลสูตร** หลังการจากไปของอัครสาวก 257. เจริญสติปัฏฐาน 4 ก็เพื่อรักษาตน. **พาหิยสูตร, อุตติยสูตร, อริยสูตร, พรหมสูตร** 258. **เสทกสูตร** (2 พระสูตร) 259. ทรงอธิบายกายคตาสติด้วยอุปมา 260. **สีลัฏฐิติวรรค** สติปัฏฐานเป็นเครื่องวัดการบรรลุธรรม. **สีลสูตร** 260. **ฐิติสูตร, ปริหานสูตร, สุทธกสูตร, พราหมณสูตร, ปเทสสูตร, สมัตตสูตร, โลกสูตร** 261. **สิริวัฑฒสูตร, มานทินนสูตร** 262. **อนนุสสุตวรรค** สติสัมปชัญญะในสติปัฏฐาน 4. **อนนุสสุตสูตร, วิราคสูตร, วิรัทธสูตร** 262. **ภาวนาสูตร, สติสูตร, ฉันทสูตร, ปริญญาสูตร** 263. **ภาวนาสูตร, วิภังคสูตร** 262. **อมตวรรค** ความเกิดความดับในสติปัฏฐาน. **อมตสูตร, สมุทยสูตร** 264. **มัคคสูตร, สติสูตร, กุสลราสิสูตร, ปาฏิโมกขสูตร, ทุจริตสูตร, มิตตสูตร, เวทนาสูตร, อาสวสูตร** 265. **คังคาทิเปยยาลวรรค** 265.

อินทริยสังยุตต์ 266

สุทธิวรรค วัดความพร้อม-ความก้าวหน้าด้วยอินทรีย์. **สุทธิกสูตร, โสตาสูตร** (2 พระสูตร). **อรหันตสูตร** (2 พระสูตร). **สมณพราหมณสูตร** (2 พระสูตร) 267. **ทัฏฐัพพ-**

สูตร, ตรวจสอบความมีอินทรีย์ 5 ได้อย่างไร 267, คุณลักษณะของอินทรีย์ 5, **วิภังคสูตร** (2 พระสูตร) 268, **มุทุตรวรรค** อินทรีย์แสดงความแตกต่างของบุคคล, **ปฏิลาภสูตร สังขิตตสูตร** (3 พระสูตร) 269, **วิตถารสูตร** (3 พระสูตร), **ปฏิปันนสูตร** 270, **อุปสมสูตร, อาสวักขยสูตร** 271, **ฉฬินทริยวรรค** ประมวลคำสอนว่าด้วยอินทรีย์, **ปุนัพภวสูตร, ชีวิตินทริยสูตร, อัญญาตาวินทริยสูตร** 271, **เอกากิญญาสูตร, สุทธกสูตร, โสตาปันนสูตร, อรหันตสูตร** (2 พระสูตร), **สมณพราหมณสูตร** (2 พระสูตร) 272, **สุขินทริยวรรค** เวทนาก็เป็นอินทรีย์, **สุทธกสูตร, โสตาปันนสูตร, อรหันตสูตร, สมณพราหมณสูตร** (2 พระสูตร), **วิภังคสูตร** (3 พระสูตร) 273, **อรหันตสูตร** ให้รู้เท่าทันเวทนาที่เกิดและดับ 274, **อุปปฏิกสูตร** ฌานเป็นที่ดับเวทนาได้ต่างกัน 274, **ชราวรรค ชราสูตร** อาการชราภาพของพระพุทธองค์ 275, **อุณณาภพราหมณสูตร** สิ่งยึดเหนี่ยวสิ้นสุดที่นิพพาน 276, อินทรีย์ 5 และพละ 5 ต่างอิงอาศัยกัน, **สาเกตสูตร, ปุพพโกฏฐกสูตร** 277, อินทรีย์ของพระอรหันต์, **ปุพพารามสูตร** (4 พระสูตร), **ปิณโฑลภารทวาชสูตร** 278, **สัทธาสูตร** ความสำคัญของศรัทธา-สัทธินทรีย์ 279, **สูกรขาตาวรรค** ปัญญินทรีย์เป็นยอดของโพธิปักขิยธรรม, **โกสลสูตร, มัลลกสูตร** 280, **เสขสูตร** รู้ได้อย่างไรว่าเป็นเสขะหรืออเสขะ 280, ไม่ประมาทคืออรักษาจิตอย่างไร, **ปทสูตร, สารสูตร, ปติฏฐิต-**

สูตร 281, **พรหมสูตร** 282, **สูกรขาตาสูตร** พระอรหันต์เคารพยิ่งในพระพุทธองค์ 282, **อุปาทสูตร** (2 พระสูตร) 283, **โพธิปักขิยวรรค** เจริญอินทรีย์ 5 หวังผลได้ 7 ประการ, **สัญโญชนสูตร, อนุสยสูตร, ปริญญาสูตร, อาสวักขยสูตร, ผลสูตร** (2 พระสูตร) 283, ปัญญินทรีย์เปรียบเหมือนต้นไม้ชั้นเลิศ, **รุกขสูตร** (4 พระสูตร) 284, **คังคาทิเปยยาลวรรค** 284.

สัมมัปปธานสังยุตต์ สัมมัปปธาน 4 คือสัมมาวายามะ 285. **285**

พลสังยุตต์ ลักษณะของพละ 5. **286**

อิทธิปาทสังยุตต์ **287**

ปาวาลวรรค อานุภาพแห่งอิทธิบาท 4, **ปารสูตร, วิรัทธสูตร, อริยสูตร, นิพพุดสูตร, ปาทสูตร, สัมมัตตสูตร, ภิกขุสูตร, พุทธสูตร** 288, **ญาณสูตร, เจดิยสูตร** 289, **ปาสาทกัมปนวรรค** วิธีเจริญอิทธิบาท 4 ให้ได้อภิญญา 6, **ปุพพสูตร, มหัปผลสูตร** 289, **ฉันทสูตร,** ทรงอธิบายอิทธิบาทและปธานสังขาร 290, **โมคคัลลานสูตร** พระมหาโมคคัลลานะมีฤทธิ์มากเพราะอิทธิบาท 4 290, **พราหมณสูตร** ละฉันทะด้วยฉันทะ 291, อธิบายอิทธิ-อิทธิบาท-อิทธิบาทภาวนา, **สมณพราหมณสูตร** (2 พระสูตร), **อภิญญาสูตร, เทสนาสูตร** 292, **วิภังคสูตร** วิธีเจริญอิทธิบาท 4 ให้บังเกิดผล 293, **อโยคุฬวรรค** กายลอยขึ้นด้วยอิทธิฤทธิ์ได้อย่างไร, **มัคคสูตร, อโยคุฬสูตร** 294, **ภิกขุสุทธก-**

สูตร, ผลสูตร (2 พระสูตร), **อานันทสูตร** (2 พระสูตร), **ภิกขุสูตร** (2 พระสูตร), **โมคคัลลานสูตร, ตถาคตสูตร** 295, **คังคาทิเปยยาลวรรค** 295.

อนุรุทธสังยุตต์ 296

รโหคตวรรค สติปัฏฐาน 4-ธรรมอันยิ่งใหญ่ของพระอนุรุทธะ, **รโหคตสูตร** (2 พระสูตร), **สุตานุสูตร, กัณฏกีสูตร** (3 พระสูตร) 296. **ดัณหักขยสูตร, สลฬาคารสูตร, อัมพปาลิสูตร, คิลานสูตร** 297. **ทุติยวรรค** ความสามารถพิเศษของพระอนุรุทธะ 298.

ฌานสังยุตต์ เจริญฌาน 4 ถึงนิพพานได้ 298. **298**

อานาปานสังยุตต์ **299**

เอกธัมมวรรค **เอกธัมมสูตร** วิธีเจริญอานาปานสติจากพระโอษฐ์ 299, **โพชฌังคสูตร, สุทธกสูตร, ผลสูตร** (2 พระสูตร), **อริฏฐสูตร** 301, เจริญอานาปานสติได้ในฌานทุกระดับ, **กัปปินสูตร, ทีปสูตร** 302, การเจริญสติปัฏฐาน 4 ในอานาปานสติ, **เวสาลีสูตร, กิมิลสูตร** 303, **ทุติยวรรค** ประโยชน์ของการอานาปานสติสมาธิ, **อิงฉานังคลสูตร** 305. **โลมสกังภิยสูตร, อานันทสูตร** (2 พระสูตร) 306.

โสดาปัตติสังยุตต์ 307

เวฬุทวารวรรค คุณสมบัติของโสดาบัน, **ราชสูตร** 307, **โอคธสูตร, ทีฆาวุสูตร** 308, **สาริปุตตสูตร** (2 พระสูตร) 309, ความเลื่อมใสของอิสิทัตตะและปุราณะ, **ถปติสูตร** 309, สัทธรรมโดยรวมของโสดาบัน, **เวฬุทวารสูตร** 311, **คิญชกาวสถสูตร** (3 พระสูตร) 312, **ราชการามวรรค** คุณสมบัติของโสดาบันไม่มีการแปรเปลี่ยน, **สหัสสสูตร, พราหมณสูตร** 313, **อานันทสูตร, ทุคติสูตร** (2 พระสูตร), **มิตตามัจจสูตร** (2 พระสูตร) 314, **เทวจาริกสูตร** (3 พระสูตร) 315, **สรกานิวรรค** อบรมจิตดีแล้วไม่ต้องห่วงภพหน้า, **มหานามสูตร** (2 พระสูตร) 316, **โคธาสูตร** 317, บุคคลที่ไม่มีการไปเกิดในภูมิอันต่ำ, **สรกานิสูตร** (2 พระสูตร) 317, อนาถบิณฑิกเศรษฐีหายป่วยเพราะได้ฟังธรรม, **ทุสีลยสูตร** (2 พระสูตร) 319, ศีลและญายธรรมของโสดาบัน, **เวรภยสูตร** (2 พระสูตร), **ลิจฉวีสูตร** 320, **ปุญญาภิสันทวรรค** องค์คุณของโสดาบันคือแหล่งสุข, **อภิสันทสูตร** (3 พระสูตร), **เทวปทสูตร** (2 พระสูตร), **สภาคตสูตร** 321, คุณสมบัติ 5 อย่างของอุบาสก, **มหานามสูตร, วัสสสูตร** 322, แม้มีธรรมของโสดาบันก็ยังประมาทได้, **กาฬิโคธาสูตร** 322, **นันทิยสูตร** 323, **สคาถกปุญญาภิสันทวรรค** สุขเกิดจากโสดาปัตติยังคะ 4 สุดประมาณ **อภิสันทสูตร** (3 พระสูตร), **มหัทธนสูตร** (2 พระสูตร), **ภัทธิยสูตร, มหานามสูตร** 324, **โสดาปัตติยังคสูตร** 325,

สัปปัญญวรรค คฤหัสถ์ก็ควรสนใจศึกษาโลกุตรธรรม, **สคาถกสูตร, วัสสวุตถสูตร, ธัมมทินนสูตร** 325, **คิลายนสูตร** วิธีสอนคนป่วยให้จิตหลุดพ้นตามลำดับ 326, ธรรม 4 อย่างเพื่อการบรรลุมรรคผล 328, **มหาปัญญาวรรค** 328.

สัจจสังยุตต์ 329

สมาธิวรรค อริยสัจ 4 คือเป้าหมายของพรหมจรรย์นี้ **สมาธิสูตร, ปฏิสัลลานสูตร, กุลปุตตสูตร** (2 พระสูตร) 329, **สมณพราหมณสูตร** (2 พระสูตร), **วิตักกสูตร, จินตสูตร, วิคคาหิกกถาสูตร, ติรัจฉานกถาสูตร** 330, **ธัมมจักกัปปวัตตนวรรค** ความจริงแท้อย่างอริยสัจ 4, **ตถาคตสูตร** (2 พระสูตร), **ขันธสูตร, อายตนสูตร, ธารณสูตร** (2 พระสูตร), **อวิชชาสูตร, วิชชาสูตร, สังกาสนสูตร, ตถสูตร** 331, **โกฏิคามวรรค** เวียนตายเวียนเกิดก็เพราะไม่รู้อริยสัจ 4, **วัชชีสูตร** (2 พระสูตร), **สัมมาสัมพุทธสูตร, อรหันตสูตร, อาสวักขยสูตร, มิตตสูตร, ตถสูตร, โลกสูตร** 332, **ปริญเญยยสูตร, ควัมปติสูตร** 333, **สีสปาปัณณวรรค สีสปาสูตร** อริยสัจ 4 เหมือนใบไม้ในพระหัตถ์ 333, **ขทิรสูตร** 334, ให้เห็นภัยของความไม่รู้อริยสัจ 4, **ทัณฑสูตร, เจลสูตร** 334, **สัตติสตสูตร, ปาณสูตร** 335, สัมมาทิฐิเป็นแสงส่องให้ตรัสรู้อริยสัจ 4, **สุริยูปมสูตร** (2 พระสูตร) 335, รู้แจ้งในอริยสัจ 4 ย่อมไม่หวั่น

ไหว, **อินทขีลสูตร, วาทีสูตร** 336, **ปปาตวรรค จินตสูตร** เรื่องที่ไม่ควรเอามาคิด 337, **ปปาตสูตร** ทรงเปรียบทุกข์เหมือนเหวใหญ่และนรก 337, **ปริฬาหสูตร** 338, **กูฏสูตร** การที่จะรู้แจ้งอริยสัจ 4 เป็นเรื่องยากยิ่ง 338, **วาลสูตร** 339, โอกาสได้เกิดเป็นมนุษย์น้อยนัก, **อันธการีสูตร, ฉิคคฬสูตร** (2 พระสูตร) 339, ทุกข์ของผู้รู้แจ้งในอริยสัจ 4 เหลือน้อย, **สิเนรุสูตร** (2 พระสูตร) 340, **อภิสมยวรรค** 341, **อามกธัญญเปยยาลวรรค** 341.

สารบัญภาพประกอบ

หน้า

ภาพถ่ายริมฝั่งแม่น้ำยมุนาที่โกสัมพี 199

ภาพถ่ายหนทางทอดยาวสู่วัดเชตวัน 221

อักษรย่อที่ใช้ในเล่มนี้

ขุ.ธ.	ขุทฺทกนิกาย ธมฺมปท
ธ.อ.	ธมฺมปทฏฐกถา
พุทฺธ.อ.	พุทฺธวํส อฏฐกถา
พุ.ธ.	หนังสือพุทธธรรม โดยพระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต)
ม.ม.	มชฺฌิมนิกาย มชฺฌิมปณฺณาสก
ม.อุ.	มชฺฌิมนิกาย อุปริปณฺณาสก
วิสุทธิ.	วิสุทฺธิมคฺค
อิติ.อ.	อิติวุตฺตก อฏฐกถา
KS.	Kindred Saying (หนังสือแปลสังยุตตนิกายของสมาคมบาลีปกรณ์ (P.T.S.)

การอ้างอิงคัมภีร์อรรถกถาในพระสุตตันตปิฎก(ชุดนี้)ทุกเล่ม ถ้าระบุแต่เพียงว่า**"อรรถกถา"** โดยไม่มีชื่อของคัมภีร์ต่อท้าย ขอให้เข้าใจว่า หมายถึงอรรถกถาแห่งพระสุตตันตปิฎกเล่มนั้นๆ (ดูภาคผนวกของเล่ม 5)

ระบบเนื้อหา

เพื่ออำนวยประโยชน์แก่ผู้ใช้หนังสือชุดนี้

เพื่อให้ผู้ร่วมศึกษาพระไตรปิฎก ได้ประโยชน์จาก"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" ชุดนี้ ขอแนะนำระบบเนื้อหาของงานที่จัดทำ ว่ามีอย่างไร ดังนี้

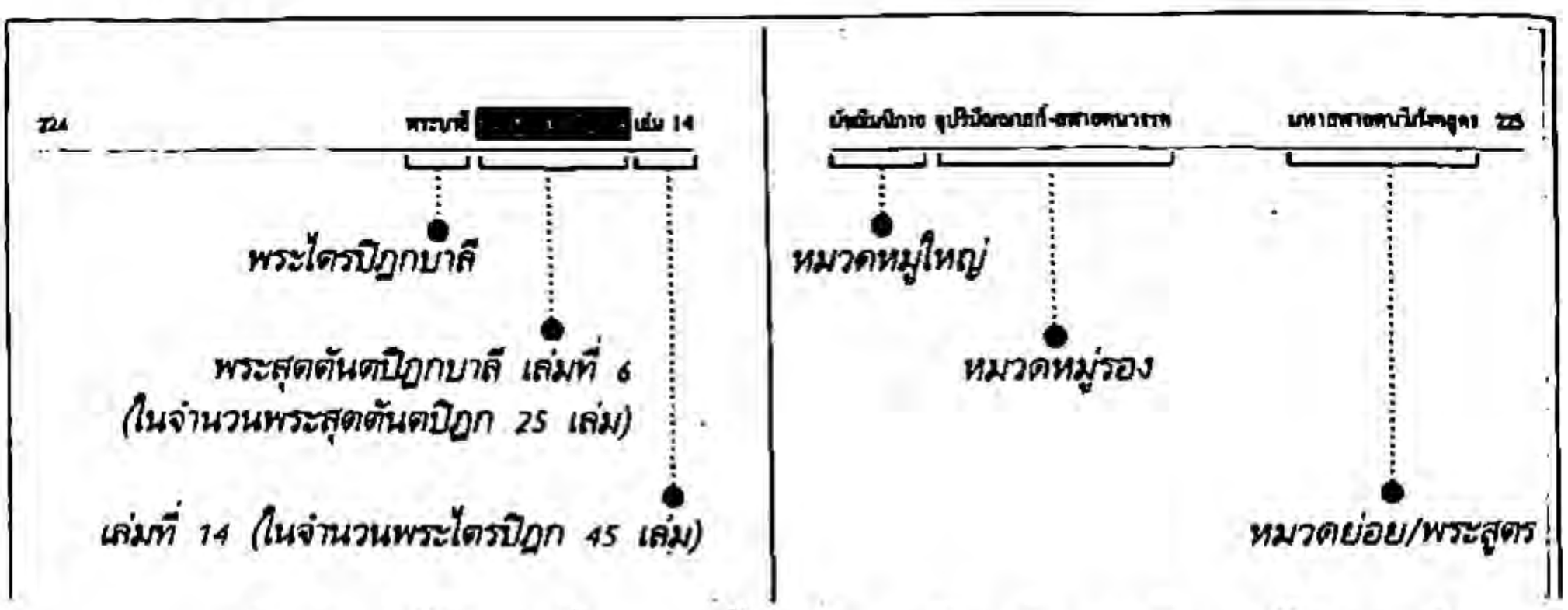
1. เนื้อหาโดยรวม ได้ร้อยเรียงความตามลำดับเล่มพระไตรปิฎกสยามรัฐ(ฉบับบาลีของไทย). ในส่วนพระวินัยปิฎกและพระอภิธรรมปิฎก ทำในรูปเก็บความ-สรุปความ และเพิ่มเติมข้อมูลประปราย เพื่อเสริมความเข้าใจ. ในส่วนพระสุตตันตปิฎก ได้เก็บรายละเอียดของเนื้อหามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ได้ระบุเลขข้อประจำพระสูตรไว้ในวงเล็บโดยตลอด สามารถที่จะใช้ตรวจสอบเทียบเคียงกับฉบับบาลีได้ง่ายขึ้น

2. การบอกเล่มพระไตรปิฎกฉบับบาลี ทำไว้ 2 ส่วน ส่วนแรกอยู่หน้าแรกสุด(คือหน้าเปิดของเล่ม) ซึ่งนอกจากระบุว่าเป็น"พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา" เล่มที่เท่าไรแล้ว ยังระบุว่าเป็นพระวินัยปิฎก พระสุตตันตปิฎก หรือพระอภิธรรมปิฎก(ฉบับบาลี) เล่มที่เท่าไรด้วย พร้อมกับบอกหมวดหมู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกนั้นว่ามีอะไรบ้าง

(40) ระบบเนื้อหา

ตัวอย่าง

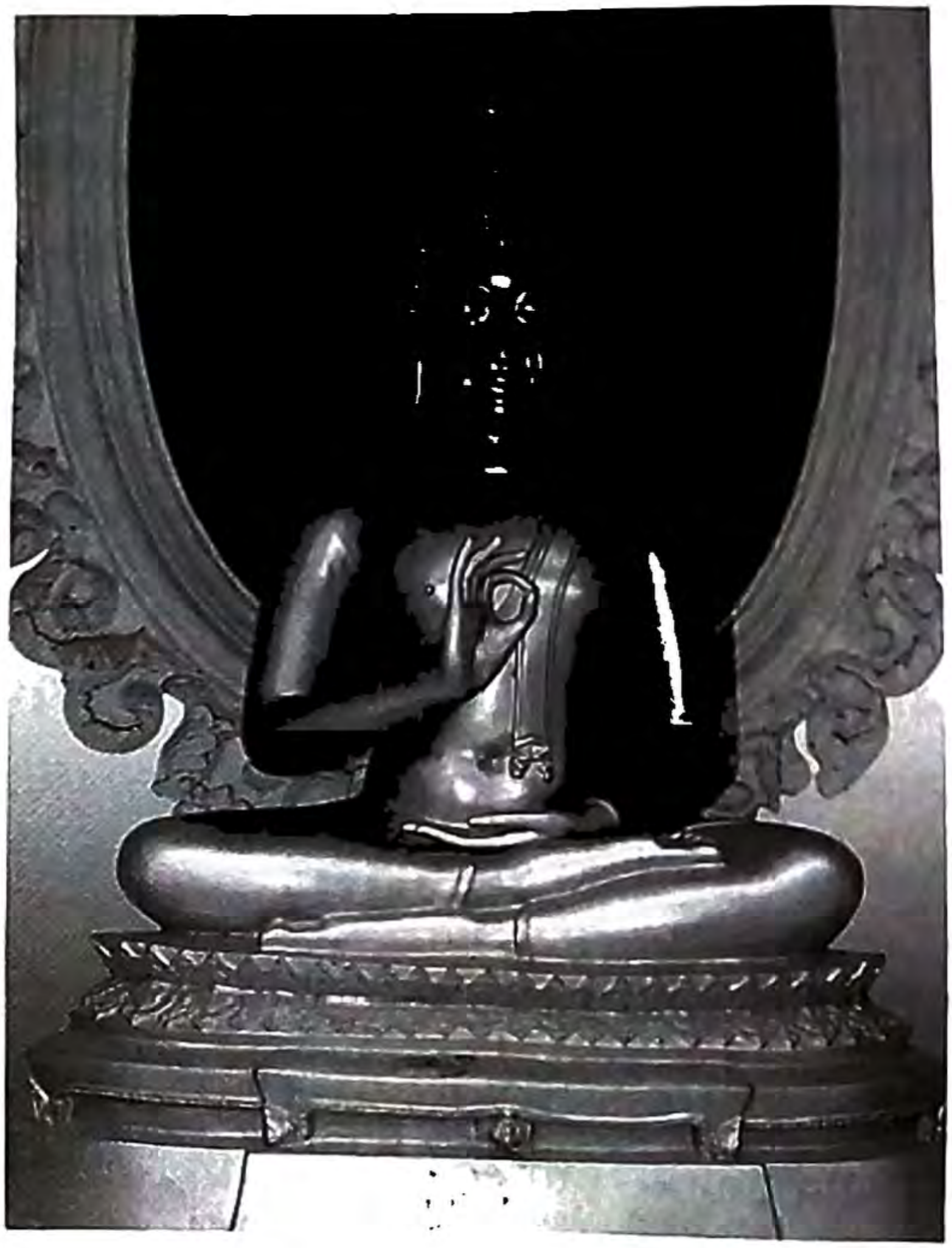
หน้าซ้าย *หน้าขวา*

เป็นอันว่า ได้บอกที่มาของเนื้อหาในพระไตรปิฎกฉบับบาลีไว้ทุกหน้า นอกเหนือจากที่ได้ระบุ"เลขข้อ"ในวงเล็บตรงตามพระไตรปิฎกบาลี(ฉบับสยามรัฐ)ไว้ส่วนหนึ่ง

3. เพื่อการค้นหาเรื่องราวหรือเนื้อหาที่ต้องการ ได้จัดทำระบบสารบัญอย่างละเอียด คือนอกจากบอกหมวดหมู่เนื้อหาและชื่อพระสูตรแล้ว ยังยกเอา"หัวเรื่อง"ที่ตั้งไว้ในเล่ม มาเรียงบอกหน้าไว้ด้วย ทำให้รู้ได้ว่า ในหมวดหมู่เนื้อหาหรือในพระสูตรหนึ่งๆ มีประเด็นอะไรบ้าง ประเด็นที่ตั้งเป็นหัวเรื่องนี้ เป็นบทสรุปเนื้อหาหรือคำสอนอยู่ในตัว ขอแนะนำให้เลือกที่จะอ่านเนื้อหาภายในเล่มจากสารบัญ ซึ่งเป็นการเริ่มจากความสนใจ ของตัวเองก่อน

4. อีกทางหนึ่งที่จะเข้าสู่เนื้อหาของพระไตรปิฎกได้ตามต้องการ คือการสืบจากคำในดัชนีและนามานุกรม ซึ่งหนังสือชุดนี้ได้พยายามเก็บเรียงไว้ค่อนข้างละเอียดหยุมหยิมไปบ้าง ทั้งนี้ เป็นการทำไว้เผื่องานทางวิชาการที่จะเกิดตามมาอีก

สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค (ต่อ)

ราธสังยุตต์ ทิฏฐิสังยุตต์ โอกันตสังยุตต์
อุปปาทสังยุตต์ กิเลสสังยุตต์ สาริปุตตสังยุตต์
นาคสังยุตต์ สุปัณณสังยุตต์ คันธัพพสังยุตต์
วลาหกสังยุตต์ วัจฉโคตตสังยุตต์ สมาธิสังยุตต์

ราธสังยุตต์

ปฐมวรรค

มารสูตร

พรหมจรรย์จบลงที่นิพพาน

(236) สาวัตถี : วันหนึ่ง พระราธะเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ ทูลถามว่า ที่พูดกันว่า มาร มาร อะไรคือมาร? ตรัสตอบว่า

"ราธะ! เมื่อรูปมีอยู่ มาร(ความตาย)จึงมี ผู้ทำให้ตายจึงมี ผู้ตายจึงมี ฉะนั้น จงพิจารณาเห็นรูปว่าเป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นหัวฝี เป็นลูกศร เป็นความทุกข์ เป็นตัวทุกข์ บุคคลเหล่าใดพิจารณาเห็นรูปได้อย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นจัดว่าเห็นชอบ..."(เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็พึงเห็นอย่างนี้)

พระราธะ : เห็นชอบมีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า?

พระพุทธองค์ : เห็นชอบก็เพื่อหายติด(นิพพิทา)

พระราธะ : หายติดมีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า?
พระพุทธองค์ : หายติดเพื่อหมดใคร่(วิราคะ)
พระราธะ : หมดใคร่มีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า?
พระพุทธองค์ : หมดใคร่ก็เพื่อหลุดพ้น(วิมุตติ)
พระราธะ หลุดพ้นมีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า?
พระพุทธองค์ : หลุดพ้นก็เพื่อนิพพาน
พระราธะ : นิพพานมีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า?
พระพุทธองค์ : เธอถามเลยปัญหาไปแล้ว เธอไม่สามารถที่จะพบจุดจบของปัญหาได้ พรหมจรรย์จบลงที่นิพพาน(นิพฺพาโนคธ) สิ้นสุดลงที่นิพพาน(นิพฺพานปริโยสาน)

สัตตสูตร

ติดขันธ์ 5 เหมือนเด็กติดของเล่น

(367) เชตวัน : วันหนึ่ง พระราธะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับ ทูลถามว่า ที่เรียกว่า สัตว์ สัตว์ นั้น อะไรคือสัตว์? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เพราะเหตุที่มีความพอใจ ความใคร่ ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยากในรูป เป็นผู้ข้องอยู่ในรูปนั้น เกาะเกี่ยวอยู่ในรูปนั้น (ตตฺร สตฺโต ตตฺร วิสตฺโต) จึงเรียกว่าสัตว์ (ในเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เหมือนกัน)

ทรงเปรียบกับเด็กเล่นขายของว่า เมื่อเด็กๆ ยังไม่หมดความรักใคร่พอใจในการเล่นขายของ พวกเขาก็ย่อมห่วงอาลัยอยาก

เล่นขายของ แต่เมื่อใดที่หมดความรักใคร่พอใจในการเล่นขายของ เมื่อนั้นเด็กๆ ก็จะรื้อทำลายของเล่นทิ้ง...

"ราธะ! แม้เธอทั้งหลายก็จงรื้อ จงทำลาย จงกำจัด จงทำรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ ให้เป็นของเล่นไม่ได้ จงปฏิบัติเพื่อความสิ้นไปแห่งตัณหา(เหมือนเด็กที่เลิกเล่นขายของ) เพราะว่า ความสิ้นไปแห่งตัณหาคือนิพพาน"

ภวเนตติสูตร

ความหมายของภวเนตติ

(368) สาวัตถี : พระราธะทูลถามว่า ที่เรียกว่า ภวเนตติ (กิเลสปรุงแต่งภพหรือนำไปสู่ภพ หมายถึงตัณหา)นั้น หมายถึงอะไร? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ความพอใจ ความรัก ความเพลิดเพลิน ความทะยานอยาก ความเข้าถึง ความยึดมั่น อันเป็นที่ตั้ง เป็นที่ยึดมั่น เป็นที่นอนเนื่องแห่งจิต ในรูป...ในเวทนา...ในสัญญา...ในสังขาร...ในวิญญาณ เรียกว่าภวเนตติ การดับความพอใจ...ในรูป(เป็นต้น)เสียได้ เรียกว่า ภวเนตตินิโรธ(นิพพาน)

(369) **ปริญเญยยสูตร** ใจความเหมือนในปริญเญยยสูตรแห่งอันตวรรค(เล่ม 12 หน้า 314-315)ทุกประการ พระพุทธองค์ตรัสแก่พระราธะที่วัดเชตวัน (370-372) **ปฐมสมณพราหมณสูตร,ทุติยสมณพราหมณสูตร** ตรัสแก่พระราธะที่วัดเชตวัน ใจความเหมือนในสมณสูตรแห่งอันตวรรค(เล่ม 12 หน้า 315)ทุกประการ (373-

374) **โสดาปันนสูตร,อรหันตสูตร** ตรัสแก่พระราธะที่วัดเชตวัน ใจความเหมือนในโสดาปันนสูตร-อรหันตสูตรแห่งอันตวรรค(เล่ม 12 หน้า 315-316) (375-376) **ปฐมฉันทราคสูตร,ทุติยฉันทราคสูตร** ตรัสแก่พระราธะที่วัดเชตวัน ใจความเหมือนในฉันทปหีนสูตรแห่งอันตวรรค(เล่ม 12 หน้า 316)ทุกประการ

จบปฐมวรรค(10 พระสูตร)

ทุติยวรรค

ขันธ์ 5 เป็นธรรมในหลายความหมาย

12 พระสูตรต่อไปนี้เกิดขึ้นที่วัดเชตวัน เป็นคำตอบที่พระพุทธองค์ประทานแก่พระราธะ

(377-378) **มารสูตร, มารธัมมสูตร** ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (แต่ละอย่าง) เป็นมาร(ความตาย) และเป็นมารธรรม(มรณธรรม) (379-380) **อนิจจสูตร,อนิจจธัมมสูตร** ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (แต่ละอย่าง)เป็นของไม่เที่ยง เป็นอนิจจธรรม (381-382) **ทุกขสูตร,ทุกขธัมมสูตร** ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (แต่ละอย่าง)เป็นทุกข์ เป็นทุกขธรรม(383-384) **อนัตตสูตร,อนัตตธัมมสูตร** ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (แต่ละอย่าง)เป็นอนัตตา เป็นอนัตตธรรม (385) **ขยธัมมสูตร** ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร,

วิญญาณ (แต่ละอย่าง)เป็นเหยื่อ(มีความเสื่อมสิ้นเป็นธรรมดา) (386) **วยธัมมสูตร** ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (แต่ละอย่าง)เป็นวยธรรม(มีความเสื่อมสลายเป็นธรรมดา) (387) **สมุทยธัมมสูตร** ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (แต่ละอย่าง)เป็นสมุทยธรรม(มีสภาพเป็นเหตุเกิด) (388) **นิโรธธัมมสูตร** ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (แต่ละอย่าง)เป็นนิโรธธรรม(เป็นสภาพที่ดับได้)

ในทุกพระสูตร พระพุทธองค์ตรัสว่า อริยสาวกเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหายติดในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณ...หลุดพ้น เป็นพระอรหันต์

จบทุติยวรรค(12 พระสูตร)

(389-400) **อายาจนวรรค** มี 12 พระสูตร ชื่อและลำดับพระสูตรเหมือนในทุติยวรรค คือ 1. มารสูตร 2. มารธัมมสูตร 3. อนิจจสูตร 4. อนิจจธัมมสูตร 5. ทุกขสูตร 6. ทุกขธัมมสูตร 7. อนัตตสูตร 8. อนัตตธัมมสูตร 9. ขยธัมมสูตร 10. วยธัมมสูตร 11. สมุทยธัมมสูตร 12. นิโรธธัมมสูตร

ในแต่ละพระสูตรซึ่งเกิดขึ้นที่วัดเชตวัน กล่าวถึงพระราชาเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลขอให้ประทานพระโอวาทสั้นๆ เพื่อจะได้นำไปปฏิบัติเมื่อปลีกตนบำเพ็ญเพียรอยู่รูปเดียว พระพุทธองค์ตรัสสอนว่า ขันธ์ 5 แต่ละอย่างเป็นงาร เป็นงารธรรม เป็นของไม่เที่ยง...พึงละฉันทะ, ราคะ และฉันทราคะ ในขันธ์ 5 ให้ได้

(401-416) **อุปสีนวรรค** มี 12 พระสูตร ตรงกับทุติย-วรรคและอายาจนวรรค ใจความเหมือนในเอายาจนวรรคทุกประการ (อรรถกถากล่าวว่า พระโอวาทในวรรคนี้มุ่งปมวิมุตติของพระราชะ) ทุกพระสูตรเกิดขึ้นที่วัดเชตวัน

ราชสังยุตต์จบบริบูรณ์

ทิฏฐิสังยุตต์

โสตาปัตติวรรค

วาตสูตร

โสดาบันไม่มีความเห็นผิดใน 6 เรื่อง

(417-418) เชตวัน : วันหนึ่งพระพุทธองค์ทรงตั้งคำถามแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่ออะไรมีอยู่ เพราะถือมั่นอะไร ยึดมั่นอะไร บุคคลจึงเกิดทิฏฐิว่า ลมไม่พัด แม่น้ำไม่ไหล สตรีมีครรภ์ไม่คลอด ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ไม่ขึ้นไม่ตก อยู่ยั้งยืนยงเหมือนเสาระเนียด...(คือเห็นว่ามีแต่เพียงอาการเคลื่อนไหวของอัตตาแห่งลมเป็นต้นแท่านั้น)?

เมื่อพวกภิกษุตอบไม่ได้ ทรงไขความว่า เมื่อรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณมีอยู่ เพราะถือมั่นรูป(เป็นต้น) ยึดมั่นรูป(เป็นต้น) บุคคลจึงเกิดทิฏฐิ(เห็นผิดเพี้ยน)อย่างนั้น

ทรงให้ภิกษุตอบคำถาม 6 ข้อ ได้คำตอบว่า 1. รูปไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา 2. เวทนาไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา 3. สัญญาไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา 4. สังขารไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา 5. วิญญาณไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา 6. สิ่งที่ได้เห็น(ทิฏฺฐ์) สิ่งที่ได้ฟัง(สุต์) สิ่งที่ได้สบทราบ(มุต์) สิ่งที่ได้รู้ได้ถึง ได้แสวงหา ได้ใคร่ครวญด้วยใจ(วิญฺญาต์ ปตฺต์ ปริเยสิต์ อนุวิจริต์ มนสา) ล้วนไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา

แล้วตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อใดที่อริยสาวกละความสงสัยในเรื่องทั้ง 6 นี้ได้ เป็นอันละความสงสัยในทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เมื่อนั้นเราก็เรียกว่าโสดาบัน ไม่มีอันตกต่ำได้อีก แน่วแน่ที่จะได้ตรัสรู้ในภายภาคหน้า"

(เรื่องทั้ง 6 นี้ ท่านใช้คำว่าฐานะ ฐานะที่ 6 คือ ทิฏฐะ หมายถึงรูปารมณ์(สิ่งที่ตาเห็น), สุตะ หมายถึงเสียง, มุตะ หมายถึงกลิ่น รส โผฏฐัพพะ, วิญญาตะ-ปัตตะ-ปริเยสิตะ-อนุวิจริตะ หมายถึงธัมมารมณ์ (สิ่งที่ใจคิดรู้) ทั้งหมดนี้คืออายตนะภายนอก 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์นั่นเอง เมื่อเรียงกันเป็น 6 ฐาน ก็คือ 1. รูป 2. เวทนา 3. สัญญา 4. สังขาร 5. วิญญาณ 6. อายตนะภายนอกทั้ง 6

การใช้คำว่า ทิฏฐะ สุตะ ฯลฯ แทนชื่ออายตนะภายนอก ก็เพื่อให้หมายถึงอายตนะภายในทั้ง 6 ด้วย เมื่อรวมอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกเข้าด้วยกัน ก็จะเรียกได้อีกอย่างหนึ่งว่า "สรรพสิ่ง"

เสาระเนียด แปลจากคำว่าเอสิกา ได้แก่เสาค่าย และยอดเขา เป็นสัญลักษณ์ของความตั้งมั่นยืนนาน)

มิจฉาทิฐิเกิดจากความยึดมั่นใน 6 เรื่อง

17 พระสูตรต่อไปนี้ พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวัน ว่าด้วยมิจฉาทิฐิประเภทต่างๆ ซึ่งล้วนแต่เกิดจากความยึดมั่นถือมั่นในขันธ์ 5 เมื่อเห็นว่าขันธ์ 5 และอายตนะภายใน-ภายนอกไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ก็หมายถึงไม่มีความสงสัยในทุกข์ ทุกขสมุทัย ทุกขนิโรธ ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ดังได้กล่าวแล้วในวาตสูตร) ขอสรุปความดังนี้

(419-420) **เอตังมมสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นอัตตาของเรา (421-422) **โสอัตตสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า ตนก็อันนั้น โลกก็อันนั้น เราตายไปแล้วก็จักอยู่ยั้งยืนยง ไม่มีการเปลี่ยนแปลง (423-424) **โนจเมสิยาสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า ถ้าเราไม่มีสิ่งที่เนื่องกับตัวเรา (บริขาร) ก็ย่อมไม่มี. ทั้งเราและสิ่งที่เนื่องกับตัวเราก็จักไม่มี(อุจเฉททิฐิ)

(425-426) **นัตถิทินนสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า ทานไม่มีผล การบูชา(ยิฏฺฐ)ไม่มีผล สักการะ(หุต)ไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำไว้ดีไว้ชั่วไม่มี ไม่มีโลกนี้ ไม่มีปรโลก มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์อุปปาติกะไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินไปชอบ ปฏิบัติชอบ ผู้ประจักษ์แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองซึ่งโลกนี้และปรโลกแล้วประกาศให้ทราบ (อย่างพระพุทธเจ้า) ไม่มีในโลก

คนเรามีแต่ธาตุ 4 เมื่อตายไปแล้ว ดินก็ไปตามพวกดิน น้ำก็ไปตามพวกน้ำ ไฟก็ไปตามพวกไฟ ลมก็ไปตามพวกลม อินทรีย์ทั้งหลายก็ไปกับอากาศ มีแต่คน 4 คนรวมเป็น 5 ทั้งเตียงพาคนตายไป รอยเท้าปรากฏเพียงแค่ป่าช้า มีเหลือแต่กระดูกสีเทาการเซ่นสรวงบูชาจบแค่ขี้เถ้า ทานนี้คนโง่บัญญัติไว้ คำพูดของพวกที่สอนอัตถิกวาทเป็นแต่คำเปล่าคำเท็จคำพร่ำเพ้อ เมื่อกายสลาย ทั้งพาลทั้งบัณฑิตย่อมขาดสูญ ยับย่อย หลังจากตายไปย่อมไม่มี(นัตถิกทิฐิ)

(427-428) **กโรโตสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า เมื่อบุคคลทำเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นทำก็ดี ตัดเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นตัดก็ดี เผาผลาญเองก็ดี ใช้ให้ผู้อื่นเผาผลาญก็ดี...(ทำบาปใดๆ ก็ตาม)บาปที่เกิดจากการกระทำนั้นย่อมไม่มี ไม่มีบาปมาถึงได้ ทำบุญให้ทานและทำความดีใดๆ บุญที่เกิดจากการกระทำนั้นก็ไม่มี (อกิริยทิฐิ)

(429-430) **เหตุสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า ไม่มีเหตุ ไม่มีปัจจัยเพื่อความเศร้าหมองแห่งสัตว์ทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยก็เศร้าหมองเอง บริสุทธิ์เอง กำลังงานไม่มีผล ความเพียรไม่มีผล เรี่ยวแรงของคนไม่มีผล ความบากบั่นของคนไม่มีผล สัตว์ทั้งปวง สิ่งมีชีวิตทั้งปวง ภูตทั้งปวง ชีวะทั้งปวง ล้วนไม่มีอำนาจ ไม่มีกำลัง ไม่มีความเพียร ผันแปรไปตามความแน่นอน ความประจวบและภาวะ เสวยทุกข์ไปในอภิชาติทั้ง 6 เท่านั้นเอง (อเหตุกทิฐิ)

(431-432) **มหาทิฏฐิสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า สภาวะ(กายา) 7 กองนี้ ไม่มีใครสร้าง ไม่มีใครออกแบบเป็นสภาพไม่มีผล คงอยู่เฉยเหมือนยอดเขา คงตัวมั่นอยู่เองเหมือนเสาระเนียด สภาวะ 7 กองเหล่านั้นไม่หวั่นไหว ไม่ผันแปร ไม่บีบคั้นกันและกัน ไม่อาจก่อสุขหรือทุกข์ให้แก่กัน สภาวะ 7 กองนั้น คือ กองดิน กองน้ำ กองไฟ กองลม สุข ทุกข์ ชีวะ แม้ใครจะเอามีดตัดศีรษะกัน ก็ไม่เรียกว่าใครฆ่าใคร เป็นเพียงมีดสอดเข้าตามช่องระหว่างสภาวะ 7 กองเท่านั้นเอง...ไม่ว่าพาลหรือบัณฑิตเมื่อเวียนตายเวียนเกิดไป ก็จะหมดทุกข์ไปเอง (ทิฐินี้เป็นทั้งสัสสตทิฐิ อกิริยทิฐิ และสังสารสุทธิกทิฐิ)

10 พระสูตรต่อไปนี้ เป็นอันตคาหิกทิฐิ (ความเห็นที่ยึดเอาที่สุดข้างใดข้างหนึ่ง)

(434) **สัสสตทิฏฐิสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า โลกเที่ยง (เป็นอมตะนิรันดร์) (435) **อสัสสตทิฏฐิสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า โลกไม่เที่ยง (436) **อันตวาสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิ ว่า โลกมีที่สุด(437) **อนันตวาสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า โลกไม่มีที่สุด (438) **ตังชีวังตังสรีรังสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น (439) **อัญญังชีวังอัญญังสรีรังสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า ชีวะก็อย่างหนึ่งสรีระก็อย่างหนึ่ง (440) **โหติตถาคตสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า ตถาคต(สัตว์)มีอยู่หลังจากตาย (441) **นโหติตถาคตสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า ตถาคต(สัตว์)หลังจากตายไม่มี (443-444) **เนวโหตินนโหติตถา-**

คตสูตร ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า ตถาคต(สัตว์)หลังจากตายมีอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่ (442) **โหติจนโหติตถาคต-สูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า ตถาคต(สัตว์)มีอยู่ก็มี ไม่มีอยู่ก็มี (443-444) **เนวโหตินโหติตถาคตสูตร** ตรัสว่า เพราะยึดมั่นขันธ์ 5 จึงเกิดทิฐิว่า ตถาคต (สัตว์) หลังจากตายมีอยู่ก็ไม่ใช่ ไม่มีอยู่ก็ไม่ใช่

(รวมทิฐิ (ความยึดถือผิด, มิจฉาทิฐิ) ในโสตาปัตติวรรคทั้งสิ้น 18 อย่าง ใจความสำคัญอยู่ที่ว่า เมื่อพิจารณาเห็นว่าขันธ์ 5 และอายตนะภายใน-ภายนอกไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ก็ไม่เกิดทิฐิทั้ง 18 อย่างนั้น เป็นอันละความสงสัยในอริยสัจ 4 อริยสาวกในขั้นนี้เรียกว่าโสดาบัน)

จบโสตาปัตติวรรค(18 พระสูตร)

เกิดมิจฉาทิฐิเพราะยึดมั่นทุกข์

(445-448) **ทุติยเปยยาลวรรค** มี 26 พระสูตร พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวัน 18 พระสูตรแรกมีชื่อตรงกับ 18 พระสูตรในโสตาปัตติวรรค

ใจความสำคัญในทุกพระสูตรกล่าวถึงการเกิดทิฐิเพราะมีขันธ์ 5 เพราะยึดถือขันธ์ 5 เหมือนที่กล่าวในโสตาปัตติวรรค แต่จบลงด้วยพระดำรัสว่า เมื่อทุกข์มีอยู่ เพราะยึดมั่นทุกข์ จึงเกิดทิฐิทั้ง 18 อย่างนั้น

อีก 8 พระสูตรต่อไปนี้กล่าวถึงทิฐิอีก 8 อย่าง ซึ่งเกิด

ขึ้นเพราะมีทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์เช่นกัน คือ

(449-450) **รูปีอัตตสูตร** ตรัสว่า เพราะมีทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ จึงเกิดทิฏิว่า อัตตาที่มีรูป หลังจากตายไปไม่มีการสลาย (รูปในที่นี้ อรรถกถาว่าได้แก่อารมณ์) (451) **อรูปีอัตตสูตร** ตรัสว่า เพราะมีทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ จึงเกิดทิฏิว่า อัตตาที่ไม่มีรูป หลังจากตายไปไม่มีการสลาย (อรรถกถาว่าได้แก่การยึดฌานว่าเป็นอัตตา) (452) **รูปีจอรูปีจอัตตสูตร** ตรัสว่า เพราะมีทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ จึงเกิดทิฏิว่า อัตตาทั้งที่มีรูปทั้งที่ไม่มีรูป หลังจากตายไปไม่มีการสลาย (453) **เนวรูปีนารูปีอัตตสูตร** ตรัสว่า เพราะมีทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ จึงเกิดทิฏิว่า อัตตาที่มีรูปก็หามิได้ไม่มีรูปก็หามิได้ หลังจากตายไปไม่มีการสลาย (อรรถกถาว่าได้แก่การยึดถือตรรก-ตรึกตรองด้วยเหตุผล เป็นทิฏิของนักคิด) (454) **เอกันตสุขีสูตร** ตรัสว่า เพราะมีทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ จึงเกิดทิฏิว่า อัตตาที่มีสุขโดยส่วนเดียว หลังจากตายไปไม่มีการสลาย (อรรถกถาว่าได้แก่ทิฏิของผู้ได้ฌาน นักคิด และผู้ระลึกชาติได้) (455) **เอกันตทุกขีสูตร** ตรัสว่า เพราะมีทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ จึงเกิดทิฏิว่า อัตตาที่มีทุกข์โดยส่วนเดียว หลังจากตายไป ไม่มีการสลาย (เป็นทิฏิของผู้ได้ฌาน นักคิด และผู้ระลึกชาติได้) (456) **เอกันตสุขทุกขีสูตร** ตรัสว่า เพราะมีทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ จึงเกิดทิฏิว่า อัตตาที่มีทั้งสุขและทุกข์ หลังจากตายไป ไม่มีการสลาย (457-458) **อทุกขมสุขีสูตร** ตรัสว่า เพราะมีทุกข์ เพราะยึดมั่นทุกข์ จึงเกิดทิฏิว่า อัตตาที่ไม่มีทั้งทุกข์และสุข หลังจากตายไปไม่มีการสลาย

ทิฐิเกิดเพราะยึดถือสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์

(459-462) **ตติยเปยยาลวรรค** มี 26 พระสูตร ชื่อตรงกับพระสูตรในทุติยเปยยาลวรรคทั้งหมด ต่างแต่พระสูตรแรกเป็นนวาตสูตร จบลงด้วยพระพุทธดำรัสว่า สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ เมื่อสิ่งนั้นมีอยู่ เพราะยึดมั่นสิ่งนั้น จึงเกิดทิฐิ(26)นั้น

(463-468) **จตุตถเปยยาลวรรค** มี 26 พระสูตร ชื่อตรงกับพระสูตรในทุติยเปยยาลวรรคทั้งหมด ต่างแต่พระสูตรแรกเป็นนวาตสูตร จบลงด้วยพระพุทธดำรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! รูป (เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ) อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต และปัจจุบัน เป็นภายในหรือภายนอก หยาบหรือละเอียด เลวหรือประณีต อยู่ไกลหรือใกล้ รูป ฯลฯ ทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยสัมมาปัญญาตามความเป็นจริงว่า นั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา

"ภิกษุทั้งหลาย! อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้แล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมหายติดในรูป (ในเวทนา...ในสัญญา....ในสังขาร...ในวิญญาณ) เมื่อหายติดย่อมหมดใคร่ เพราะหมดใคร่จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้วย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า ชาติสิ้นสุดแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว..."

ทิฏฐิสังยุตต์จบบริบูรณ์

สัทธานุสารี-ธัมมานุสารี

โอกันตสังยุตต์ มี 10 พระสูตร บุคคลที่ได้ชื่อว่าสัทธานุสารีและธัมมานุสารี หมายถึงผู้ปฏิบัติเพื่อบรรลุโสดาปัตติผล สัทธานุสารีเป็นพวกมีศรัทธาเป็นตัวนำ (มีสัทธินทรีย์แรงกล้า) ธัมมานุสารีเป็นพวกมีปัญญาเป็นตัวนำ(มีปัญญินทรีย์แรงกล้า)

ทั้งสัทธานุสารีและธัมมานุสารีได้สมาบัติไม่ถึงขั้นอรูปฌาน แต่อาสวะสิ้นไปเพราะเห็นอริยสัจด้วยปัญญา

10 พระสูตรในโอกันตสังยุตต์ต่อไปนี้ พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวัน ใจความกล่าวถึงบุคคล 2 ประเภท คือสัทธานุสารีและธัมมานุสารี โดยพระพุทธองค์ตรัสในทุกพระสูตรว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ...ผู้ใดเชื่อ น้อมใจดิ่งต่อธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ผู้นี้เรียกว่าเป็นสัทธานุสารี...สำหรับผู้ใด ธรรมเหล่านี้ทนต่อการเพ่งพิสูจน์ด้วยปัญญาอย่างนี้บ้างพอประมาณ ผู้นี้เรียกว่าเป็นธัมมานุสารี..."

คำว่า "ธรรมเหล่านี้" หมายถึงธรรมใน 10 พระสูตร คือ

(469) **จักขุสูตร** ตรัสว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (อายตนะภายใน 6) ไม่เที่ยง มีอันจะต้องแปรปรวนเป็นอื่นไป (470)**รูปสูตร** ตรัสว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ (อายตนะภายนอก 6) ไม่เที่ยง มีอันจะต้องแปรปรวนเป็นอื่นไป (471)**วิญญาณสูตร** ตรัสว่า จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ (วิญญาณ 6) ไม่เที่ยง มีอันจะต้องแปรปรวนเป็นอื่นไป (472) **ผัสสสูตร** ตรัสว่า จักขุสัมผัส

โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส (ผัสสะ 6) ไม่เที่ยง มีอันจะต้องแปรปรวนเป็นอื่นไป

(473) **เวทนาสูตร** ตรัสว่า เวทนาที่เกิดจากจักขุสัมผัส เวทนาที่เกิดจากโสตสัมผัส เวทนาที่เกิดจากฆานสัมผัส เวทนาที่เกิดจากชิวหาสัมผัส เวทนาที่เกิดจากกายสัมผัส เวทนาที่เกิดจากมโนสัมผัส (เวทนา 6) ไม่เที่ยง มีอันจะต้องแปรปรวนเป็นอื่นไป (474) **สัญญา-สูตร** ตรัสว่า รูปสัญญา สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา ธัมมสัญญา (สัญญา 6) ไม่เที่ยง มีอันจะต้องแปรปรวนเป็นอื่นไป (475) **เจตนาสูตร** ตรัสว่า รูปสัญเจตนา สัททสัญเจตนา คันธสัญเจตนา รสสัญเจตนา โผฏฐัพพสัญเจตนา ธัมมสัญเจตนา (เจตนา 6) ไม่เที่ยง มีอันจะต้องแปรปรวนเป็นอื่นไป (476) **ตัณหาสูตร** ตรัสว่า รูปตัณหา สัททตัณหา คันธ-ตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ธัมมตัณหา (ตัณหา 6) ไม่เที่ยง มีอันจะต้องแปรปรวนเป็นอื่นไป (477) **ธาตุสูตร** ตรัสว่า ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ อากาสธาตุ วิญญาณธาตุ (ธาตุ 6) ไม่เที่ยง มีอันจะต้องแปรปรวนเป็นอื่นไป (478) **ขันธ-สูตร** ตรัสว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ (ขันธ์ 5) ไม่เที่ยง มีอันจะต้องแปรปรวนเป็นอื่นไป

สัทธานุสารี-ธัมมานุสารี(โสดาบัน) ไม่มีตกต่ำ

ทั้ง 10 พระสูตรข้างต้นนั้น มีพระพุทธดำรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! (สัทธานุสารีและธัมมานุสารี)...ผู้น้อมใจดิ่งต่อธรรมเหล่านี้อย่างนี้ ก้าวลงสู่สัปปุริสภูมิ ล่วงเลยภูมิปุถุชน

ไม่อาจทำกรรมชนิดที่จะ(ให้)ตกนรก เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน หรือเกิดเป็นเปรตได้ ไม่อาจจะสิ้นชีวิตได้ตราบที่ยังไม่ทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล

"ภิกษุทั้งหลาย! ผู้ใดรู้เห็นธรรมเหล่านี้อย่างนี้ เราเรียกผู้นั้นว่าโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำได้อีก เป็นผู้เที่ยงแท้ที่จะได้ตรัสรู้ในภายภาคหน้า"

โอกันตสังยุตต์จบบริบูรณ์

อุปปาทสังยุตต์

ทุกข์เกิด-ดับที่ไหน

(479-498) **อุปปาทสังยุตต์** มี 10 พระสูตร ชื่อตรงกับพระสูตรในโอกันตสังยุตต์ พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวัน ใจความสำคัญว่าด้วยธรรม 10 หมวด คือ อายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 วิญญาณ 6 ผัสสะ 6 เวทนา 6 สัญญา 6 เจตนา 6 ตัณหา 6 ธาตุ 6 และขันธ์ 5 ทั้งหมดนั้น เมื่อเกิดขึ้น เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความตั้งอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ

เมื่อธรรมเหล่านั้นดับ ก็เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบระงับแห่งโรค เป็นความจบสิ้นแห่งชราและมรณะ

อุปปาทสังยุตต์จบบริบูรณ์

ฉันทราคะเป็นอุปกิเลสของจิต

(499-507) **กิเลสสังยุตต์** มี 10 พระสูตร ชื่อตรงกับพระสูตรในโอกันตสังยุตต์ พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวัน ใจความสำคัญว่าด้วยธรรม 10 หมวดเหมือนในโอกันตสังยุตต์

พระพุทธองค์ตรัสว่า ความรักใคร่ติดใจ(ฉันทราคะ)ในธรรม 10 หมวดนั้นเป็นอุปกิเลสแห่งจิต(ทำให้จิตเศร้าหมอง) และตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อใดภิกษุละอุปกิเลสแห่งใจ(ละฉันทราคะในธรรมเหล่านั้น)ได้ เมื่อนั้นจิตของเธอย่อมน้อมไปในเนกขัมมะ จิตอันเนกขัมมะอบรมแล้ว ย่อมเหมาะแก่การที่จะทำให้แจ้งด้วยอภิญญา"

(อรรถกถากล่าวว่า จิตที่น้อมไปในเนกขัมมะหมายถึงน้อมไปในโลกุตรธรรม 9 และฉันทราคะนั้นสามารถที่จะขัดขวางไม่ให้เกิดโลกุตรธรรมได้

ในพระบาลี(ฉบับสยามรัฐ) น่าจะตกหล่นไปพระสูตรหนึ่งคือวิญญาณสูตร จำนวนข้อจึงคลาดเคลื่อนไป เพราะแทนที่ขันธสูตรของกิเลสสังยุตต์จะอยู่ในข้อ (508) กลับเป็นข้อ (507) แต่เพื่อคงไว้ตามพระบาลีฉบับนี้ ลำดับหัวข้อประจำย่อหน้าจึงถือตามที่ปรากฏในพระบาลีฉบับนี้)

กิเลสสังยุตต์จบบริบูรณ์

วิเวกในฌานสมาบัติของพระอรหันต์

สาริปุตตสังยุตต์ มี 10 พระสูตร 9 พระสูตรแรกกล่าวถึงพระสาริบุตรขณะพำนักอยู่ที่วัดเชตวัน หลังจากไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีและฉันเสร็จแล้ว ท่านเข้าไปพักผ่อนกลางวันที่โคนไม้ในป่าอันธวัน ตอนเย็นจึงกลับเข้าวัด พระอานนท์เห็นท่านมีอาการเปล่งปลั่งสดใสจึงเข้าไปถามว่า อยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรจึงดูดีอย่างนั้น พระสาริบุตรตอบว่า ท่านได้เข้าฌานสมาบัติตั้งแต่ปฐมฌานจนถึงนิโรธสมาบัติ โดยในแต่ละฌานสมาบัตินั้นท่านกล่าวแก่พระอานนท์ว่า

"อาวุโส! ผมนั้นไม่ได้คิดว่า เราเข้าปฐมฌาน ฯลฯ อยู่ หรือว่าได้เข้าปฐมฌาน ฯลฯ แล้ว หรือว่าได้ออกจากปฐมฌาน ฯลฯ แล้ว"

ที่เป็นอย่างนั้น ก็เพราะพระสาริบุตรไม่มีทิฐิคืออหังการ ไม่มีตัณหาคือมมังการ และไม่มีอนุสัยคือมานะ(ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่)มานานแล้ว (หมายถึงเป็นพระอรหันต์)

9 พระสูตรนั้นคือ

(509) **วิเวกสูตร** กล่าวถึงความสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมเข้าปฐมฌานมีวิตกวิจารมีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก (ลักษณะเด่นชัดของปฐมฌานคือวิเวก)

(510) **อวิตักกสูตร** กล่าวถึงการเข้าทุติยฌาน ซึ่งมีความผ่องใสแห่งจิตภายในผุดเด่น ไม่มีวิตกวิจาร มีแต่ปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิ (ลักษณะเด่นชัดของทุติยฌานคือ วิตกวิจารหายไป ไม่มีการนึกหมายอยู่กับอารมณ์กรรมฐาน)

(511) **ปีติสูตร** กล่าวถึงการเข้าตติยฌาน ซึ่งปีติหายไป มีแต่อุเบกขาและสติสัมปชัญญะ เสพสุขด้วยนามกาย (ลักษณะเด่นชัดของตติยฌานคือ ไม่มีปีติ(ความอิ่มใจปลื้มใจ) มีแต่อุเบกขาสติและสุข)

(512) **อุเปกขาสูตร** กล่าวถึงการเข้าจตุตถฌาน ซึ่งไม่มีทุกข์ไม่มีสุขไม่ว่าจะเป็นทางกายหรือทางใจ มีแต่อุเบกขาอันทำให้สติบริสุทธิ์ (ลักษณะเด่นชัดของจตุตถฌานคือ สติบริสุทธิ์อย่างยิ่งในอุเบกขา)

(513) **อากาสานัญจายตนสูตร** กล่าวถึงการเข้าอากาสานัญจายตนฌาน โดยการกำหนดในใจว่า อากาสหาที่สุดมิได้ ข้ามพ้นรูปสัญญา(ความกำหนดหมายในรูป) ดับปฏิฆสัญญา(ไม่กำหนดหมายในสิ่งที่ผ่านมากระทบกระทั่ง) ไม่ใส่ใจถึงนานัตตสัญญา(ไม่กำหนดหมายในความแตกต่างหลากหลาย)โดยสิ้นเชิง (ลักษณะเด่นชัดของอากาสานัญจายตนฌานคือ ไม่มีกสิณเป็นอารมณ์เลย มีแต่อากาส(space)ที่อนันต์-ว่างโล่งไปหมด)

(514) **วิญญาณัญจายตนสูตร** กล่าวถึงการเข้าวิญญาณัญจายตนฌาน โดยการกำหนดในใจว่า วิญญาณหาที่สุดมิได้ ข้ามพ้นอากาสานัญจายตนสัญญาโดยสิ้นเชิง (ลักษณะเด่นชัดของวิญญาณัญจายตนฌานคือ เลิกกำหนดหมายอากาส กำหนดหมายแต่วิญญาณแทนอากาส)

(515) **อากิญจัญญายตนสูตร** กล่าวถึงการเข้าอากิญจัญญายตนฌาน กำหนดหมายว่าไม่มีอะไรเลย ข้ามพ้นวิญญาณัญจายตนสัญญา (ลักษณะเด่นชัดของอากิญจัญญายตนฌานคือ เลิก

กำหนดหมายวิญญาณเป็นอารมณ์ กำหนดในใจแต่เพียงว่าไม่มีอะไรเลยแม้แต่นิดเดียว)

(516) **เนวสัญญานาสัญญายตนสูตร** กล่าวถึงการเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ข้ามพ้นอากิญจัญญายตนสัญญาอย่างสิ้นเชิง (ลักษณะเด่นชัดของเนวสัญญานาสัญญายตนฌานคือ เลิกกำหนดหมายแม้แต่ภาวะไม่มีอะไรเลย เข้าถึงภาวะมีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่)

(517) **สัญญาเวทยิตนิโรธสูตร** กล่าวถึงการเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ เพราะล่วงพ้นเนวสัญญานาสัญญายตนสัญญาอย่างสิ้นเชิง (ลักษณะเด่นชัดของสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติคือไม่มีความรู้สึกนึกคิดใดๆ เหลืออยู่เลย)

พุทธสาวกไม่เลี้ยงชีพด้วยเดรัจฉานวิชา

(518) **สูจิมุขีสูตร** เวฬุวัน : วันหนึ่งหลังจากไปบิณฑบาตในกรุงราชคฤห์แล้ว พระสาริบุตรก็นั่งฉันภัตตาหารอยู่ที่ข้างฝาบ้านหลังหนึ่ง ปริพาชิกานางหนึ่งชื่อสูจิมุขีได้เข้าไปสนทนาธรรมกับท่าน

สูจิมุขี : ท่านก้มหน้าฉันหรือ?

พระสาริบุตร : ไม่หรอก น้องสาว

สูจิมุขี ถ้าอย่างนั้น ท่านก็มองดูทิศใหญ่ฉัน?

พระสาริบุตร : ไม่หรอก น้องสาว

สูจิมุขี : ถ้าอย่างนั้น ท่านก็มองดูทิศน้อยฉัน?

พระสาริบุตร : ไม่หรอก น้องสาว

เมื่อมีแต่คำปฏิเสธอย่างนั้นปริพาชิกาก็ถามพระสาริบุตรว่า

ถ้าอย่างนั้นพระคุณท่านฉันอย่างไร? พระสาริบุตรมีคำตอบว่า การเลี้ยงชีพด้วยวิชาดูพื้นที่(วตฺถุวิชฺชา)เรียกว่าก้มหน้ากิน การเลี้ยงชีพด้วยวิชาดูดาว(นกฺขตฺตวิชฺชา)เรียกว่าแหงนหน้ากิน การเลี้ยงชีพด้วยการรับส่งข่าวสาร(ทูเตยฺยปหิณคมนานุโยคา)เรียกว่ามองดูทิศใหญ่กิน การเลี้ยงชีพด้วยวิชาทายอวัยวะ(องฺควิชฺชา)เรียกว่ามองดูทิศน้อยกิน

พระสาริบุตรกล่าวว่า ตัวท่านเองมิได้เลี้ยงชีพด้วยเดรัจฉานวิชาดังกล่าวนั้นทั้งหมด แต่แสวงหาอาหารโดยธรรม เมื่อได้อาหารมาโดยธรรมจึงฉัน

ครานั้น ปริพาชิกานางนั้นได้เดินกล่าวสดุดีภิกษุในพระพุทธศาสนาไปทั่วทุกถนนทุกตรอกซอกซอยในกรุงราชคฤห์ว่าสมณะศากยบุตรทั้งหลายฉันแต่อาหารที่หาโทษมิได้ พลางกล่าวเชิญชวนชาวราชคฤห์ให้ทำบุญตักบาตรกับภิกษุสงฆ์โดยทั่วกัน

สาริปุตตสังยุตต์จบบริบูรณ์

นาค(งู)มี 4 กำเนิด

นาคสังยุตต์ มี 50 พระสูตร พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวัน มีพระสูตรหลักอยู่ 5 พระสูตร คือ

(519) **สุทธกสูตร** กล่าวถึงนาค(งู) 4 กำเนิด คือ 1. นาคเกิดในไข่ (อัณฑชะ) 2. นาคเกิดในครรภ์ (ชลาพุชะ) 3. นาคเกิดในของชื้นแฉะหมักหมมเน่าเปื่อย (สังเสทชะ) 4. นาคเกิดผุดขึ้น (อุปปาติกะ)

(อรรถกถากล่าวว่า เหตุที่ได้ตรัสถึงเรื่องนาค เพราะพวกภิกษุสนทนากันในเรื่องนี้ ทรงอธิบายเรื่องนาคก็เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายเกิดนิพพิทาในการเกิดเป็นนาคทุกประเภท)

(520) **ปณีตตรสูตร** กล่าวถึงกำเนิดของนาคทั้ง 4 ประเภท ว่า ประเภทไหนดี(ประณีต)กว่าประเภทไหน นั่นคือพวกชลาพุชะ สังเสทชะ อุปปาติกะดีกว่า พวกอัณฑชะ พวกสังเสทชะและอุปปาติกะดีกว่าพวกอัณฑชะและชลาพุชะ. พวกอุปปาติกะดีกว่านาคทุกจำพวก

(521-524) **อุโปสถสูตร** กล่าวถึงนาคแต่ละประเภทซึ่งรักษาอุโบสถและสละกายได้ ตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ได้

(525-528) **สุตสูตร** กล่าวถึงบุคคลผู้ทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ปรารถนาไปเกิดเป็นนาคแต่ละประเภทตามที่ได้ยินได้ฟังมาก็เป็นเรื่องที่เป็นไปได้

(529-530) **ทานูปการสูตร** กล่าวถึงบุคคลผู้ทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว ปรารถนาไปเกิดเป็นนาคแต่ละประเภท ก็เป็นไปได้เช่นกัน ด้วยการให้ทาน มีให้ข้าวให้น้ำเป็นต้น

นาคสังยุตต์จบบริบูรณ์

สุปัณณสังยุตต์

สุบรรณ(ครุฑ)มี 4 กำเนิด

สุปัณณสังยุตต์ มี 46 พระสูตร พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย (เพื่อให้เกิดนิพพิทา) ที่วัดเชตวัน มีพระสูตรหลัก

อยู่ 4 พระสูตร คือ

(531) **สุทธกสูตร** กล่าวถึงครุฑ 4 กำเนิด เหมือนกับนาคทุกประการ

(532) **หรติสูตร** กล่าวถึงความสามารถของครุฑแต่ละประเภทว่าประเภทไหนสามารถที่จะโฉบเฉี่ยวเอานาคประเภทไหนไปได้ นั่นคือ ครุฑอัณฑชะสามารถโฉบเฉี่ยวนาคอัณฑชะได้ แต่โฉบเฉี่ยวนาคชลาพุชะ นาคสังเสทชะ และนาคอุปปาติกะไม่ได้ ครุฑชลาพุชะสามารถโฉบเฉี่ยวนาคอัณฑชะและนาคชลาพุชะได้ แต่โฉบเฉี่ยวนาคสังเสทชะและนาคอุปปาติกะไม่ได้ ครุฑสังเสท-ชะสามารถโฉบเฉี่ยวนาคอัณฑชะ นาคชลาพุชะ และนาคสังเสทชะได้ แต่โฉบเฉี่ยวนาคอุปปาติกะไม่ได้ ส่วนครุฑอุปปาติกะ สามารถโฉบเฉี่ยวนาคได้ทุกประเภท (สรุปว่า ครุฑโฉบเฉี่ยวได้เฉพาะนาคที่ด้อยกว่าตนหรือเท่าเทียมตน ไม่สามารถโฉบเฉี่ยวนาคประเภทที่ดี(ประณีต)กว่าตน)

(533-534) **ทวยการีสูตร** กล่าวถึงบุคคลผู้ทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่วด้วยกายวาจาใจ เมื่อปรารถนาจะได้เกิดเป็นครุฑ ก็ตายไปเกิดเป็นครุฑประเภทใดประเภทหนึ่งได้

(535-536) **ทานูปการสูตร** กล่าวถึงบุคคลผู้ทำทั้งกรรมดีและกรรมชั่ว เมื่อปรารถนาจะได้เกิดเป็นครุฑ แล้วให้ทาน มีให้ข้าวน้ำเป็นต้น ก็ตายไปเกิดเป็นครุฑประเภทใดประเภทหนึ่งได้

(นาคและครุฑแต่ละประเภทมีคำบรรยายลักษณะว่า มีอายุยืน มีวรรณะงาม มีความสุขมาก ครุฑนั้นเรียกว่าสุบรรณ เพราะปีกมีสีสวย)

สุปัณณสังยุตต์จบบริบูรณ์

เทวดาคนธรรพ์สิงอยู่ตามต้นไม้

คันธัพพกายสังยุตต์ มี 112 พระสูตร มีพระสูตรหลักอยู่ 6 พระสูตร ทุกพระสูตรตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวัน 6 พระสูตรหลักนั้น คือ

(537) **สุทธกสูตร** กล่าวถึงเทวดาจำพวกคนธรรพ์ว่ามีอยู่ 10 ประเภท คือ 1. พวกสิงอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ราก 2. พวกสิงอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่แก่น 3. พวกสิงอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กระพี้ 4. พวกสิงอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่เปลือก 5. พวกสิงอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่สะเก็ด 6. พวกสิงอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ใบ 7. พวกสิงอยู่ต้นไม้มีกลิ่นที่ดอก 8. พวกสิงอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่ผล 9. พวกสิงอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่รส 10. พวกสิงอยู่ที่ต้นไม้มีกลิ่นที่กลิ่น (คนฺธคนฺเธ อธิวตฺถา)

(538) **สุจริตสูตร** กล่าวถึงบุคคลผู้ประพฤติสุจริตด้วยกายวาจาใจ เมื่อปรารถนาจะได้เกิดเป็นเทวดาคนธรรพ์ เขาก็ย่อมไปเกิดได้ตามปรารถนา(ด้วยการประพฤติสุจริตนั้น)

ทานวัตถุ 10 อย่าง

เมื่อกล่าวถึงการให้ทานมีให้ข้าวให้น้ำเป็นต้น หมายถึงทานวัตถุ 10 อย่าง คือ 1. ข้าว(อนฺน) 2. น้ำ(ปาน) 3. ผ้า(วตฺถ) 4. ยาน(ยาน-หมายถึงร่ม,รองเท้าด้วย) 5. ดอกไม้(มาลา) 6. ของหอม(คนฺธ) 7. เครื่องลูบไล้(วิเลปน) 8. ที่นอน(เสยฺย) 9. ที่พัก(อาวสถ-หมายถึงเรือนที่อยู่อาศัย)

(539) **มูลคันธทาตาสูตร** กล่าวถึงบุคคลผู้ประพฤติ

สุจริตด้วยกายวาจาใจ ปรารถนาจะได้เกิดเป็นเทวดาคนธรรพ์ประเภทใดประเภทหนึ่งก็จะสมปรารถนาได้ โดยการให้ทานด้วยกลิ่นหอมที่เกิดจากต้นไม้ประเภทต่างๆ เช่น ถ้าให้ทานด้วยกลิ่นหอมที่เกิดจากราก ก็จะได้เกิดเป็นเทวดาคนธรรพ์ประเภทที่สิงอยู่ตามต้นไม้มีกลิ่นที่ราก เป็นต้น

(540) **สารคันธาทิทาตาสูตร** ใจความเหมือนในมูลคันธทาตาสูตร กล่าวแจกแจงการให้ทานด้วยกลิ่นหอมจนครบทุกชนิด

(541) **มูลคันธทานูปการสูตร** (542) **สารคันธาทิทานูปการสูตร** กล่าวถึงบุคคลผู้ประพฤติสุจริตด้วยกายวาจาใจ ปรารถนาจะได้เกิดเป็นเทวดาคนธรรพ์ประเภทใดประเภทหนึ่ง แล้วให้ทานด้วยข้าวด้วยน้ำเป็นต้น เขาก็ย่อมสมปรารถนาได้

คันธัพพกายสังยุตต์จบบริบูรณ์

เทวดาประเภทล่องลอยอยู่ในอากาศ

วลาหกสังยุตต์ มี 57 พระสูตร มีพระสูตรหลัก 9 พระสูตร พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวัน

(543) **เทสนาสูตร** กล่าวถึงเทวดาจำพวกวลาหก(ล่องลอยอยู่ในอากาศ)ว่า มี 5 ประเภทคือ 1. พวกสีตวลาหก(เทพก้อนเมฆ-ให้ความฉ่ำเย็น) 2. พวกอุณหวลาหก(เทพแผ่ความร้อนผิดฤดูกาล) 3. พวกอัพภวลาหก(เทพก้อนเมฆบดบังดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ให้มืดมิด) 4. พวกวาตวลาหก(เทพลมนอกฤดูกาล) 5. วัสสวลาหก(เทพฝนนอกฤดูกาล)

(เชื่อกันว่า ความผิดปกติของลมฟ้าอากาศเกิดจากอานุภาพของเทวดา)

(544) **สุจริตสูตร** กล่าวถึงบุคคลผู้ประพฤติสุจริตด้วยกายวาจาใจ ปรารถนาจะได้เกิดเป็นเทพวลาหก จึงให้ทานมีข้าวน้ำเป็นต้น เขาก็ย่อมสมปรารถนาได้

(545-549) อีก 4 พระสูตรคือ **สีตวลาหกทานูปการสูตร** : กล่าวถึงผู้ปรารถนาจะได้เกิดเป็นเทพสีตวลาหก **อุณหวลาหกทานูปการสูตร** กล่าวถึงผู้ปรารถนาจะได้เกิดเป็นเทพอุณหวลาหก **อัพภวลาหกทานูปการสูตร** กล่าวถึงผู้ปรารถนาจะได้เกิดเป็นเทพอัพภวลาหก **วาตวลาหกทานูปการสูตร** กล่าวถึงผู้ปรารถนาจะได้เกิดปีนเทพวาตวลาหก **วัสสวลาหกทานูปการสูตร** กล่าวถึงผู้ปรารถนาจะได้เกิดเป็นเทพวัสสวลาหกซึ่งย่อมสมปรารถนาได้ด้วยการประพฤติสุจริตด้วยกายวาจาใจและให้ทานด้วยข้าวน้ำ เป็นต้น เช่นกัน

(550-554) อีก 5 พระสูตร คือ **สีตวลาหกสูตร**, **อุณหวลาหกสูตร**, **อัพภวลาหกสูตร**, **วาตวลาหกสูตร**, **วัสสวลาหกสูตร** กล่าวถึงปรากฏการณ์ที่ผิดปกติของลมฟ้าอากาศ(หนาว, ร้อน, เมฆหมอก,ลม,ฝน) ว่าเกิดจากความยินดีพอใจของเทวดาประเภทนั้นๆ

(เฉพาะกรณีฝนหยุดตก อรรถกถากล่าวไว้ว่า เนื่องมาจากเหตุ 7 ประการ คือ 1. เป็นเพราะอานุภาพของนาค 2. เป็นเพราะอานุภาพของครุฑ(สุบรรณ) 3. เป็นเพราะอานุภาพของเทวดา 4. เป็นไปตามฤดู 5. เป็นเพราะมารบันดาล 6. เป็นเพราะพลังฤทธิ์ 7. เป็นเพราะเมฆประลัยกัลป์(เมฆทำให้ฝนตกจนเกิดน้ำท่วมโลก)

วลาหกสังยุตต์จบบริบูรณ์

ขันธ์ 5 เป็นเหตุปัจจัยให้เกิดมิจฉาทิฐิ

วัจฉโคตตสังยุตต์ มีพระสูตรหลักอยู่ 12 พระสูตร(พระสูตรย่อยกระจายไปตามจำนวนของขันธ์ 5 บ้าง ตามแนวธรรมแห่งอริยสัจ 4 บ้าง) กล่าวถึงปริพาชกชื่อวัจฉโคตต์เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดเชตวัน ทูลถามว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้เกิดทิฐิ 10 อย่าง คือ ความเห็นว่า 1. โลกเที่ยง 2. โลกไม่เที่ยง 3. โลกมีที่สุด 4. โลกไม่มีที่สุด 5. ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น 6. ชีวะก็อย่างหนึ่ง สรีระก็อย่างหนึ่ง 7. สัตว์ตายแล้วมีอีก 8. สัตว์ตายแล้วไม่มีอีก 9. สัตว์ตายแล้วมีอีกก็มี ไม่มีอีกก็มี 10. สัตว์ตายแล้วมีอีกก็ไม่ใช่ ไม่มีอีกก็ไม่ใช่ (ทิฐิทั้ง 10 นี้ เรียกอีกชื่อหนึ่งว่า อันตคาหิกทิฐิ เป็นความเห็นผิดสุดโต่ง)

พระดำรัสตอบในทุกพระสูตรชี้ไปที่ขันธ์ 5 ดังนี้

(555-559) **อัญญาณสูตร** ตรัสว่า เพราะไม่รู้ในรูป ในเหตุเกิดแห่งรูป ในความดับแห่งรูป ในวิธีปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป (กับเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็เหมือนกัน) (560-564) **อทัสสนสูตร** ตรัสว่า เพราะไม่เห็นในรูป...(565-569)**อนภิสมยสูตร** ตรัสว่า เพราะไม่ตรัสรู้ในรูป...(570-574) **อนนุโพธสูตร** ตรัสว่า เพราะไม่ตามรู้ในรูป...(575) **อัปปฏิเวธสูตร** ตรัสว่ เพราะไม่รู้แจ้งแทงตลอดในรูป...(576) **อสัลลักขณสูตร** ตรัสว่ เพราะไม่กำหนดในรูป...(577) **อนุปลักขณสูตร** ตรัสว่า เพราะไม่เข้าไปกำหนดในรูป... (578) **อสมเปกขณสูตร** ตรัสว่า เพราะไม่เพ่งในรูป...(579) **อัปปัจจเวกขณสูตร** ตรัสว่า เพราะไม่พิจารณาในรูป...(580) **อัปปัจจุ-**

ปลักขณสูตร ตรัสว่า เพราะไม่เข้าไปกำหนดเฉพาะในรูป...(581-585) **อัปปัจจักขกัมมสูตร** ตรัสว่า เพราะกรรมคือการไม่เห็นประจักษ์ในรูป...

วัจฉโคตตสังยุตต์จบบริบูรณ์

สมาธิสังยุตต์

สมาธิปัตติสูตร

นักฌานมีความถนัด(เก่ง)ไม่เหมือนกัน

(586) สาวัตถี : พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นักฌาน(ฌายี) มี 4 ประเภทคือ 1. นักฌานบางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ 2. นักฌานบางคนฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ 3. นักฌานบางคนทั้งไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ 4. นักฌานบางคนทั้งฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งฉลาดในการเข้าสมาธิ

ตรัสว่า นักฌานประเภทที่ 4 จัดว่าเป็นเลิศ เหมือนนมสดที่ได้จากแม่โค เหมือนนมส้มที่เกิดจากนมสด เหมือนเนยข้นที่เกิดจากนมส้ม เหมือนเนยใสที่เกิดจากเนยข้น เหมือนหัว

เนยใส(สปฺปิมณฺโฑ)ที่เกิดจากเนยใส ทั้งหมดนั้นหัวเนยใสจัดว่าเป็นเลิศ

(อรรถกถาอธิบายว่า คำว่าฉลาดในการตั้งจิตมั่น(สมาธิกุสโล) หมายถึงเก่งในการกำหนดองค์ฌาน คำว่าไม่ฉลาดในการเข้าสมาธิ(น สมาปตฺติกุสโล) หมายถึงไม่เก่งในการนำจิตเข้าสู่ฌาน ส่วน KS. ใช้คำว่า skilled in concentration สำหรับคำว่าสมาธิกุสโล, และใช้คำว่า not skilled in the attainment thereof สำหรับคำว่า น สมาปตฺติกุสโล, คำว่านักฌาน บาลีใช้คำว่าฌายีและฌานสีลี หมายถึงผู้นิยมฌาน เป็นคุณสมบัติอย่างหนึ่งของพระพุทธเจ้าและพระสาวก)

พระสูตรต่อไปนี้แจกแจงลักษณะที่แตกต่างกันของนักฌานในหลายแง่ โดยแต่ละแง่จัดนักฌานเป็น 4 ประเภท ทำนองเดียวกับที่จัดไว้ในสมาธิสมาปัตติสูตร และคำอุปมาสำหรับนักฌานที่ดีที่สุด(ประเภทที่ 4)ในพระสูตรนั้นๆ ก็ตรัสด้วยสำนวนเดียวกัน

(587) **ฐิติสูตร** ตรัสว่า นักฌานอีก 4 ประเภทคือ 1. บางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการหยุดอยู่ในสมาธิ(น สมาธิสฺมึ จิติกุสโล) 2. บางคนฉลาดในการหยุดอยู่ในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ 3. บางคนทั้งไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งไม่ฉลาดในการหยุดอยู่ในสมาธิ 4. บางคนทั้งฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิทั้งฉลาดในการหยุดอยู่ในสมาธิ

(588) **วุฏฐานสูตร** ตรัสว่า นักฌานอีก 4 ประเภท คือ 1. บางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการออกจากสมาธิ 2. บางคนฉลาดในการออกจากสมาธิ แต่ไม่ฉลาดใน

การตั้งจิตมั่นในสมาธิ 3. บางคนทั้งไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งไม่ฉลาดในการออกจากสมาธิ 4. บางคนทั้งฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งฉลาดในการออกจากสมาธิ

(ฉลาดในการออกจากสมาธิ คือสามารถออกจากสมาธิได้ตามเวลาที่กำหนด)

(589) **กัลลิตสูตร** ตรัสว่า นักฌานอีก 4 ประเภทคือ 1. บางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในความเป็นผู้สามารถในสมาธิ 2. บางคนฉลาดในความเป็นผู้สามารถในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ 3. บางคนทั้งไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งไม่ฉลาดในความเป็นผู้สามารถในสมาธิ 4. บางคนทั้งฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งฉลาดในความเป็นผู้สามารถในสมาธิ

(ฉลาดในความเป็นผู้สามารถในสมาธิ คือรู้วิธีทำจิตให้มีความสามารถในสมาธิ)

(590) **อารัมมณสูตร** ตรัสว่า นักฌานอีก 4 ประเภทคือ 1. บางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ 2. บางคนฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ 3. บางคนทั้งไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ 4. บางคนทั้งฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ

(คำว่า อารมณ์ หมายถึงกสิณสำหรับเพ่งในการเจริญกรรมฐาน)

(591) **โคจรสูตร** ตรัสว่า นักฌานอีก 4 ประเภทคือ 1. บาง

คนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ 2. บางคนฉลาดในโคจรในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ 3. บางคนทั้งไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ 4. บางคนทั้งฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งฉลาดในโคจรในสมาธิ

(คำว่า โคจรในสมาธิ หมายถึงอารมณ์ของกรรมฐาน และที่โคจรเพื่อบิณฑบาต)

(592) **อภินีหารสูตร** ตรัสว่า นักฌานอีก 4 ประเภทคือ 1. บางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ 2. บางคนฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ 3. บางคนทั้งไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งไม่ฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ 4. บางคนทั้งฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ

(คำว่า บริหารจิตไปในสมาธิ หมายถึงเจริญกรรมฐานให้สูงขึ้นไปได้)

(593) **สักกัจจการีสูตร** ตรัสว่า นักฌานอีก 4 ประเภทคือ 1. บางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่กระทำความเคารพในสมาธิ 2. บางคนกระทำความเคารพในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ 3. บางคนทั้งไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งไม่กระทำความเคารพในสมาธิ 4. บางคนทั้งฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งกระทำความเคารพในสมาธิ

(คำว่า กระทำความเคารพในสมาธิ หมายถึงมุ่งจิตสู

B 11592060

1 16958251

อัปปนาสมาธิ)

(594) **สาตัจจการีสูตร** ตรัสว่า นักฌานอีก 4 ประเภทคือ 1. บางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ทำความเพียรติดต่อในสมาธิ 2. บางคนทำความเพียรติดต่อในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ 3. บางคนทั้งไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งไม่ทำความเพียรติดต่อในสมาธิ 4. บางคนทั้งฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งทำความเพียรติดต่อในสมาธิ

(595) **สัปปายการีสูตร** ตรัสว่า นักฌานอีก 4 ประเภท คือ 1. บางคนฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ แต่ไม่ทำสัปปายะในสมาธิ 2. บางคนทำสัปปายะในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ 3. บางคนทั้งไม่ฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งไม่ทำสัปปายะในสมาธิ 4. บางคนทั้งฉลาดในการตั้งจิตมั่นในสมาธิ ทั้งทำสัปปายะในสมาธิ

(คำว่าทำสัปปายะในสมาธิคือมีธรรมที่เอื้อให้สมาธิก้าวหน้า)

(596-612) พระพุทธองค์ทรงแจกแจงประเภทของนักฌานอีกหลายกลุ่ม แต่ละกลุ่มมีนักฌาน 4 ประเภท และประเภทที่ 4 เป็นสุดยอดของนักฌานในกลุ่มนั้นๆ เช่นกัน กลุ่มนักฌานที่เหลือคือ

กลุ่มผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการหยุดอยู่ในสมาธิ...กลุ่มผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิแต่ไม่ฉลาดในการออกจากสมาธิ ...กลุ่มผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในความเป็นผู้สามารถในสมาธิ...กลุ่มผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิแต่ไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ ...กลุ่มผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ...กลุ่ม

PROPERTIES OF
RAMKHAMHAENG UNIVERSITY

ผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ... กลุ่มผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ทำความเคารพในสมาธิ...กลุ่มผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ทำความเพียรติดต่อในสมาธิ...กลุ่มผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ แต่ไม่ทำสัปปายะในสมาธิ

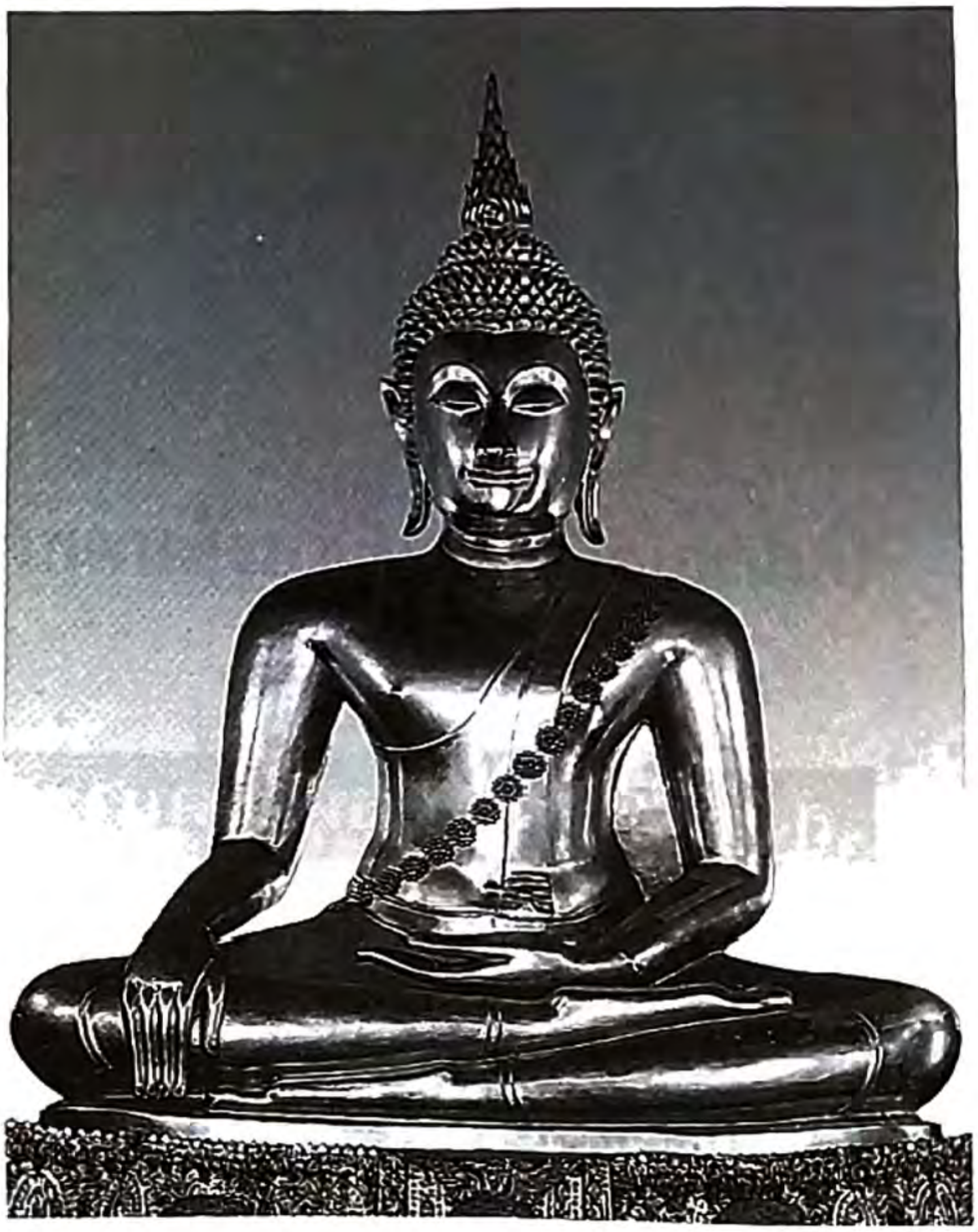
กลุ่มผู้ฉลาดในการหยุดอยู่ในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการออกในสมาธิ...กลุ่มผู้ฉลาดในการออกในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในความเป็นผู้สามารถในสมาธิ...กลุ่มผู้ฉลาดในความเป็นผู้สามารถในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ...กลุ่มผู้ฉลาดในอารมณ์ในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในโคจรในสมาธิ...กลุ่มผู้ฉลาดในโคจรในสมาธิ แต่ไม่ฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ...กลุ่มผู้ฉลาดในการบริหารจิตไปในสมาธิ แต่ไม่ทำความเคารพในสมาธิ...กลุ่มผู้ทำความเคารพในสมาธิ แต่ไม่ทำความเพียรติดต่อในสมาธิ...กลุ่มผู้ทำความเพียรติดต่อในสมาธิ แต่ไม่ทำสัปปายะในสมาธิ...

(อรรถกถากล่าวว่า ฌานสมาบัติที่ตรัสในสมาธิสังยุตต์นี้เป็นขั้นโลกิยะทั้งสิ้น)

จบสมาธิสังยุตต์(10 พระสูตร)

สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค จบบริบูรณ์

จบพระไตรปิฎก(บาลี) เล่ม 17

สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค

สฬายตนสังยุตต์ เวทนาสังยุตต์ มาตุคามสังยุตต์
ชัมพุขาทกสังยุตต์ สามัณฑกสังยุตต์ โมคคัลลานสังยุตต์
จิตตคหปติปุจฉาสังยุตต์ คามณิสังยุตต์ อสังขตสังยุตต์
อัพยากตสังยุตต์

สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค

สฬายตนวรรค เป็นวรรค(หมวด)ที่ 4 แห่งสังยุตตนิกาย อยู่ในพระไตรปิฎกบาลีเล่มที่ 18 มีทั้งหมด 10 สังยุตต์ คือ 1. สฬายตนสังยุตต์ 2. เวทนาสังยุตต์ 3. มาตุคามสังยุตต์ 4. ชัมพุขาทกสังยุตต์ 5. สามัณฑกสังยุตต์ 6. โมคคัลลานสังยุตต์ 7. จิตตคหปติปุจฉาสังยุตต์ 8. คามณิสังยุตต์ 9. อสังขตสังยุตต์ 10. อัพยากตสังยุตต์

ในสฬายตนวรรค มีพระสูตรทั้งสิ้นจำนวน 355 พระสูตร

ใน 10 สังยุตต์แห่งสฬายตนวรรค เฉพาะสฬายตน-สังยุตต์ จัดแบ่งเนื้อหาเป็น 4 ปัณณาสก์ คือ ปฐมปัณณาสก์ ทุติยปัณณาสก์ ตติยปัณณาสก์ และจตุตถปัณณาสก์ (แบ่งพระสูตรเป็น 4 ชุด ชุดละประมาณ 50 พระสูตร)

และในบางปัณณาสก์ก็ยังซอยเป็นวรรค(หมวดย่อย)อีก

สฬายตนสังยุตต์(ปฐมปัณณาสก์)

อนิจจวรรค

อายตนะล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

อนิจจวรรค มี 10 พระสูตร ว่าด้วยอายตนะภายใน 6 อายตนะภายนอก 6 เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ดังนี้

(1) **อัชฌัตติกอนิจจสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นของไม่เที่ยง เมื่อไม่เที่ยงก็เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นพึงเห็นด้วยสัมมาปัญญาตามความเป็นจริง ว่านั่นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ เห็นอย่างนี้จึงหายติด หมดใคร่ เมื่อหมดใคร่ จิตก็หลุดพ้น...

(อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ กล่าวไว้ชัดว่า ธรรมจักษุ หมายถึงมรรคจิต 3 ผลจิต 3 คือการบรรลุธรรมในอริยมรรคและอริยผล 3 ขั้นแรก)

(2) **อัชฌัตติกทุกขสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา... (3) **อัชฌัตติกอนัตตสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นพึงเห็นด้วยสัมมาปัญญาตามความเป็นจริงว่านั่นไม่ใช่ของเรา...(4) **พาหิรอนิจจสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ เป็นของไม่เที่ยง...(5) **พาหิรทุกขสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ เป็นทุกข์...(6) **พาหิรอนัตตสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ เป็นอนัตตา...(7) **อตีตานาคตปัจจุปันนานิจจสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า อายตนะภายใน(มีจักษุเป็นต้น) ทั้งที่เป็นอดีตและอนาคต ล้วนเป็นของไม่เที่ยง จะกล่าวไยถึงอายตนะภายในที่เป็นปัจจุบัน อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ เห็นอย่างนี้จึงไม่มีเยื่อใย(อนเปกฺโข)ในจักษุเป็นต้นที่เป็นอดีต ไม่เพลิดเพลิน(น อภินนฺทติ)จักษุเป็นต้นที่เป็นอนาคต แต่ปฏิบัติเพื่อหายติด เพื่อหมดใคร่ เพื่อดับจักษุเป็นต้นที่เป็นปัจจุบัน (8) **อตีตานาคตปัจจุปันนทุกขสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า อายตนะภายในทั้งที่เป็นอดีตและอนาคต ล้วนเป็นทุกข์ จะกล่าวไยถึงอายตนะภายในที่เป็นปัจจุบัน...(9) **อตีตานาคตปัจจุปันนานัตตสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า อายตนะภายในทั้งที่เป็นอดีตและอนาคต ล้วนเป็นอนัตตา จะกล่าวไยถึงอายตนะภายในที่เป็นปัจจุบัน...

(10-12) **พาหิรสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า อายตนะ

ภายนอก(มีรูปเป็นต้น)ทั้งที่เป็นอดีตและอนาคต ล้วนเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา จะกล่าวไยถึงอายตนะภายนอกที่เป็นปัจจุบัน...

(ทั้ง 10 พระสูตรนี้ ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวัน)

ละฉันทราคะได้ใจก็หลุดพ้น

ยมกวรรค มี 10 พระสูตร

(13)**ปฐมสัมโพธสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อทรงรู้ตามความเป็นจริงว่า อายตนะภายใน(มีจักษุเป็นต้น) มีคุณ มีโทษ มีการสลัดพ้นได้อย่างไร จึงทรงยืนยันได้ว่า พระองค์ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ คุณของอายตนะภายในคือสุขโสมนัสที่เกิดจากอายตนะภายใน โทษของอายตนะภายในคือความไม่เที่ยงเป็นทุกข์มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา การสลัดพ้นจากอายตนะภายในได้แก่การกำจัดฉันทราคะในอายตนะภายใน

(ฉันทราคะ คือความติดใจอย่างรุนแรง, ความใคร่อย่างรุนแรง เป็นราคะอย่างหนา ในเชิงอรรถพุ.ธ.หน้า 487 ได้กล่าวถึงความแตกต่างกันของคำว่า ฉันทะ ราคะ นันทิ ตัณหา โลภะ และฉันทราคะ ซึ่งเป็นกิเลสกลุ่มเดียวกัน ให้เห็นความหมายชัดเจนด้วย)

(14) **ทุติยสัมโพธสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อทรงรู้ตามความเป็นจริงว่า อายตนะภายนอก(มีรูปเป็นตน) มีคุณ มีโทษ มีการสลัดพ้นได้อย่างไร จึงทรงยืนยันได้ว่าพระองค์ได้

ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ...

(คำว่าการสลัดพ้น แปลจากคำว่านิสสรณะ หมายถึงทางออกแห่งกาม เป็นปีติสุขที่ต้องอาศัยกาม)...

(15) **ปฐมอัสสาทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงค้นพบคุณ โทษ และการสลัดพ้นแห่งอายตนะภายใน(มีจักษุเป็นต้น)... (16) **ทุติยอัสสาทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงค้นพบคุณโทษ และการสลัดพ้นแห่งอายตนะภายนอก(มีรูปเป็นต้น)... (17) **ปฐมโนอัสสาทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าอายตนะภายในไม่มีคุณ(อัสสาทะ-ส่วนดี)เสียเลย สัตว์ทั้งหลายก็คงไม่ติดใจในจักษุเป็นต้น ถ้าอายตนะภายในไม่มีโทษ(อาทีนวะ-ส่วนเสีย)เสียเลย สัตว์ทั้งหลายก็คงไม่หายติดในจักษุเป็นต้นได้ ถ้าทางออกแห่งอายตนะภายในไม่มีเสียเลย สัตว์ทั้งหลายก็คงสลัดพ้นจากจักษุเป็นต้นไม่ได้ เมื่อสัตว์ทั้งหลายไม่รู้ตามความเป็นจริงในเรื่องคุณ โทษ และการสลัดพ้นแห่งอายตนะภายใน ก็หลุดพ้นไปจากโลกไม่ได้ (18) **ทุติยโนอัสสาทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในเรื่องอายตนะภายนอก ใจความเหมือนในปฐมอัสสาทสูตร (19) **ปฐมอภินันทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ใดยังเพลิดเพลินอายตนะภายใน(มีจักษุเป็นต้น) ก็เท่ากับว่าผู้นั้นยังเพลิดเพลินทุกข์ เมื่อเพลิดเพลินทุกข์ ก็เท่ากับยังไม่พ้นไปจากทุกข์...(20) **ทุติยอภินันทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ใดยังเพลิดเพลินอายตนะภายนอก(มีรูปเป็นต้น) ก็เท่ากับว่าผู้นั้นยังเพลิดเพลินทุกข์ เมื่อเพลิดเพลินทุกข์ก็เท่ากับยังไม่พ้นไปจากทุกข์...(21) **ปฐมอุปปาทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความเกิดขึ้น ความดำรงอยู่ ความ

อุบัติ ความปรากฏแห่งอายตนะภายใน(มีจักษุเป็นต้น)เป็นความเกิดขึ้นแห่งทุกข์ เป็นความดำรงอยู่แห่งโรค เป็นความปรากฏแห่งชราและมรณะ ส่วนความดับ ความสงบ ความไม่มีแห่งอายตนะภายใน เป็นความดับแห่งทุกข์ เป็นความสงบแห่งโรค เป็นความไม่มีแห่งชราและมรณะ...(22-23) **ทุติยอุปปาทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความเกิดขึ้น...แห่งทุกข์...(ตรัสทำนองเดียวกับปฐมอุปปาทสูตร)

สัพพวรรค

อายตนะคือสรรพสิ่งในคำสอน

(24) **สัพพสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อายตนะภายในกับอายตนะภายนอก(คือตากับรูปเป็นต้น) ทรงเรียกว่า"สิ่งทั้งปวง" (สพฺพ) ตรัสอีกว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ใครที่พูดว่าเราบอกปฏิเสธ "สิ่งทั้งปวง" จักบัญญัติสิ่งอื่นแทน คำพูดของเขานับว่าเลื่อนลอย สักแต่เป็นเรื่องพูดเท่านั้น เมื่อถูกซักก็จะตอบไม่ได้ มีแต่จะเพิ่มความอึดอัดใจยิ่งขึ้น เพราะไม่ใช่วิสัย"

ละสิ่งทั้งปวงคือละอะไร

(25) **ปฐมปหานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สิ่งที่ควรละ(ซึ่งเป็นการละสิ่งทั้งปวง) คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุ-

สัมผัส ตลอดถึง สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ซึ่งเกิดขึ้นเพราะมีจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย (กับอายตนะที่เหลือก็ให้ละในทำนองเดียวกัน) (26) **ทุติยปหานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สิ่งที่ควรรู้ยิ่ง(อภิญญา) ควรกำหนดรู้(ปริญญา) แล้วละเสีย ก็คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส ตลอดถึงสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ซึ่งเกิดขึ้นเพราะมีจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย (กับอายตนะที่เหลือ ตรัสในทำนองเดียวกัน)

บุคคลเช่นไรสามารถสิ้นทุกข์ได้

(27-28) **ปฐมปริชานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ที่ยังไม่รู้ยิ่ง ยังไม่กำหนดรู้ ยังไม่หมดใคร่(อวิราชยฺ) ยังละไม่ได้ซึ่ง "สิ่งทั้งปวง" ก็ไม่สามารถที่จะสิ้นทุกข์ได้ นั่นก็คือ ยังไม่รู้ยิ่ง ยังไม่กำหนดรู้ ยังไม่หมดใคร่ ยังละไม่ได้ซึ่งจักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ซึ่งเกิดขึ้นเพราะมีจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย(กับอายตนะอื่นก็ตรัสในทำนองเดียวกัน) ส่วนผู้ที่รู้ยิ่ง กำหนดรู้ หมดใคร่ ละได้ซึ่ง "สิ่งทั้งปวง" ดังกล่าว มีนัยตรงกันข้าม (29-30) **ทุติยปริชานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้ที่ยังไม่รู้ยิ่ง ยังไม่กำหนดรู้ ยังไม่หมดใคร่ ยังละไม่ได้ซึ่ง"สิ่งทั้งปวง" ก็ไม่สามารถที่จะสิ้นทุกข์ได้ สิ่งทั้งปวงในที่นี้ได้แก่จักษุ รูป จักษุวิญญาณ และสิ่งที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักษุวิญญาณ(จกฺขุวิญฺญาณวิญฺญาตพฺพา ธมฺมา-หมายถึงเวทนา สัญญา สังขาร ที่เกิดพร้อมกับจักษุวิญญาณ อายตนะที่เหลือก็ตรัสใน

ทำนองเดียวกัน) ส่วนผู้ที่รู้ยิ่ง กำหนดรู้ หมดใคร่ ละได้ซึ่ง "สิ่งทั้งปวง" ดังกล่าว มีนัยตรงกันข้าม

สิ่งทั้งปวงร้อนเพราะอะไร

(31) **อาทิตตปริยายสูตร** ณ ตำบลคยาสีสะ ริมฝั่งแม่น้ำคยา พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุจำนวน 1,000 รูป ดังนี้

"ภิกษุทั้งหลาย! อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงหายติดทั้งในจักษุ ทั้งในรูป ทั้งในจักษุวิญญาณ ทั้งในจักษุ-สัมผัส ทั้งในสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย (กับอายตนะที่เหลือก็เหมือนกัน) เมื่อหายติดก็หมดใคร่ เพราะหมดใคร่ จิตย่อมหลุดพ้น..."

ภิกษุทั้ง 1,000 รูป มีจิตหลุดพ้นจากอาสวะ(เป็นพระอรหันต์) เพราะพระธรรมเทศนานี้

(อรรถกถากล่าวว่า ไม่ไกลจากหมู่บ้านคยา มีสระโบกขรณีชื่อคยา มีแม่น้ำชื่อว่าคยาสีสะ และมีศิลาดาดรูปทรงเหมือนหม้อน้ำ)

สิ่งทั้งปวงมืดมนเพราะทุกข์

(32) **อันธภูตสูตร** ที่วัดเวฬุวัน พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า สิ่งทั้งปวงเป็นของมืดมน(ถูกครอบงำ,ถูกท่วมทับ) สิ่งทั้งปวงนั้นก็คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส รวมไปถึงสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะ

จักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ สิ่งทั้งปวงนั้นมีดมนเพราะชาติชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาส (กับอายตนะที่เหลือก็เหมือนกัน)...

วิธีเพิกถอนความสำคัญ(ผิด)ในสิ่งทั้งปวง

(33) **สารุปปสูตร** พระพุทธองค์ทรงแนะวิธีปฏิบัติเพื่อเพิกถอนความสำคัญซึ่ง "สิ่งทั้งปวง" (ด้วยตัณหา มานะ ทิฐิ) แก่ภิกษุทั้งหลายว่า

- อย่าได้สำคัญว่าจักษุเป็นเราหรือเป็นใคร
- อย่าได้สำคัญว่ามีเราหรือมีใครอยู่ในจักษุ
- อย่าได้สำคัญว่ามีเราหรือมีใครอยู่ต่างหากจากจักษุ
- อย่าได้สำคัญว่าจักษุเป็นของเราหรือเป็นของใคร
- อย่าได้สำคัญว่ารูปเป็นของเราหรือเป็นใคร
- อย่าได้สำคัญว่ามีเราหรือมีใครอยู่ในรูป
- อย่าได้สำคัญว่ามีเราหรือมีใครอยู่ต่างหากจากรูป
- อย่างได้สำคัญว่ารูปเป็นของเราหรือเป็นของใคร

(กับจักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส เวทนา และอายตนะอื่นๆ ก็เหมือนกัน คำว่า "วิธีปฏิบัติเพื่อเพิกถอนความสำคัญซึ่งสิ่งทั้งปวง" แปลจากคำว่า สพฺพมญฺญิตสมุคฺฆาตสารุปฺป ความสำคัญ (ผิด) ในที่นี้เกิดจากตัณหา มานะ ทิฐิ วิธีปฏิบัติเท่าที่แสดงไว้นี้ ถอดความจากบาลีว่า "จกฺขุ๋ น มญฺญติ จกฺขุสฺมึ น มญฺญติ จกฺขุโต น มญฺญติ จกฺขุ๋ เมติ น มญฺญติ ฯลฯ" KS. 4/11

แปลบาลีตอนนี้ว่า "A brother has no coceits of being the eye or in the eye or coming from the eye. He imagines not : I have an eye.")

แล้วตรัสว่า บุคคลผู้ไม่สำคัญอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก เมื่อไม่ถือมั่นก็ไม่หวาดหวั่นใจ เมื่อไม่หวาดหวั่นใจก็เย็นสนิทประจักษ์แก่ใจตน รู้ชัดว่า ชาติจบสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว...

ธรรมที่เอื้อต่อการเพิกถอนความสำคัญผิด

(34) **ปฐมสัปปายสูตร** พระพุทธองค์ทรงแนะวิธีปฏิบัติที่เอื้อต่อการเพิกถอนความสำคัญในสิ่งทั้งปวง(สพฺพมญฺญติสมุคฺฆาตสปฺปาย) แก่ภิกษุทั้งหลายว่า อย่าได้สำคัญสิ่งทั้งปวง (เหมือนที่ตรัสในสารุปปสูตร) แล้วตรัสอีกว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เพราะสิ่งใดที่ตนสำคัญไว้ เป็นที่ให้สำคัญเป็นแดนให้สำคัญ เป็นเหตุให้สำคัญ ว่าเป็นของเรา สิ่งนั้นล้วนเปลี่ยนแปลงไปจากที่สำคัญนั้น สัตว์โลกทั้งๆ ที่เปลี่ยนเปลงเป็นอื่น ก็ยังข้องอยู่ในภพ เพลิดเพลินอยู่กับภพนั่นแหละ

"ภิกษุทั้งหลาย! บุคคลผู้ไม่สำคัญซึ่งขันธ์ ธาตุ และอายตนะ(ว่าเป็นเรา) ไม่สำคัญ(ว่าเรามีอยู่)ในขันธ์ ธาตุ และอายตนะ ไม่สำคัญว่าขันธ์ ธาตุ และอายตนะ มีอยู่ต่างหาก ไม่สำคัญว่าขันธ์ ธาตุ และอายตนะเป็นของเราอยู่อย่างนี้ ย่อมไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก เมื่อไม่ถือมั่นก็ไม่หวาดหวั่นใจ เมื่อไม่หวาดหวั่นใจก็เย็นสนิทประจักษ์แก่ใจตน..."

(35) **ทุติยสัปปายสูตร** พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องการเพิกถอนความสำคัญซึ่ง"สิ่งทั้งปวง" โดยทรงตั้งคำถามให้ภิกษุเหล่านั้นตอบในเรื่อง"สิ่งทั้งปวง"(มีจักษุ รูป จักษุวิญญาณ เป็นต้น) ซึ่งได้คำตอบว่า "สิ่งทั้งปวง"ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ไม่ควรเห็นไปว่านั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา...วิธีนี้ก็เอื้อต่อการเพิกถอนความสำคัญซึ่ง"สิ่งทั้งปวง"ได้ทางหนึ่ง

ชาติธัมมวรรค มี 10 พระสูตร

(36-45) **ชาติอาทิธัมมสูตร** ในชาติธัมมวรรคมี 10 พระสูตร ตามจำนวนธรรม 10 อย่าง คือ 1. ชาติ 2. ชรา 3. พยาธิ (ความเจ็บป่วย) 4. มรณะ 5. โสกะ (ความเศร้าโศก) 6. สังกิเลสิกะ (ความเศร้าหมอง) 7. ขยะ (ความสิ้นไป) 8. วยะ (ความเสื่อม) 9. สมุทัย (เหตุให้เกิด) 10. นิโรธะ (ความดับ) พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า "สิ่งทั้งปวง" (มีจักษุ รูป จักษุวิญญาณ เป็นต้น) มีความเกิดเป็นธรรมดา, มีความแก่เป็นธรรมดา, มีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา, มีความตายเป็นธรรมดา, มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา, มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา, มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา, มีความเสื่อมเป็นธรรมดา, มีเหตุให้เกิดเป็นธรรมดา, มีความดับเป็นธรรมดา

ตรัสว่า อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงหายติดหมดใคร่ใน"สิ่งทั้งปวง" เมื่อหมดใคร่ จิตก็หลุดพ้น...

(46-55) **อนิจจวรรค อนิจจาทิธัมมสูตร** ในอนิจจวรรคมี 10 พระสูตร ตามจำนวนธรรม 10 อย่าง คือ 1. อนิจจัง (ความ

ไม่เที่ยง) 2. ทุก-ขัง(ความเป็นทุกข์) 3. อนัตตา(ความไม่มีตัวตน) 4. อภิญเญย-ยัง (ความเป็นสิ่งที่ควรรู้ยิ่ง) 5. ปริญเญยยัง (ความเป็นสิ่งที่ควรกำ- หนดรู้) 6. ปหาตัพพัง (ความเป็นสิ่งที่ควรละ) 7. สัจฉิกาตัพพัง (ความเป็นสิ่งที่ควรทำให้แจ้ง) 8. อภิญญาปริญเญย-ยัง (ความเป็นสิ่งที่ควรรู้ยิ่งแล้วกำหนดรู้) 9. อุปัททุตัง (ความเป็นสิ่งวุ่นวาย) 10. อุปัสสัฏฐัง (ความเป็นสิ่งขัดข้อง)

พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวันว่า "สิ่งทั้งปวง" (มีจักษุ รูป จักษุวิญญาณ เป็นต้น) ล้วนไม่เที่ยง, เป็นทุกข์, ไม่มีตัวตน, ควรรู้ยิ่ง, ควรกำหนดรู้, ควรละ, ควรทำให้แจ้ง, ควรรู้ยิ่งแล้วกำหนดรู้ ล้วนมีความวุ่นวาย ล้วนมีความขัดข้อง

ตรัสว่า อริยสาวผู้ได้เรียนรู้ เห็นอยู่อย่างนี้จึงหายติดหมดใครใน"สิ่งทั้งปวง" เมื่อหมดใคร่ จิตก็หลุดพ้น...

สฬายตนสังยุตต์ (ปฐมปัณณาสก์) จบบริบูรณ์

สพายตนสังยุตต์(ทุติยปัณณาสก์)

จัดการ"สิ่งทั้งปวง"ได้ก็จบ

อวิชชาวรรค มี 10 พระสูตร 7 พระสูตรต่อไปนี้กล่าวถึงพระพุทธองค์ทรงตอบคำถามของภิกษุรูปหนึ่งที่วัดเชตวัน :

(56) **อวิชชาสูตร** ภิกษุทูลถามว่า รู้อย่างไรเห็นอย่างไร จึงจะละอวิชชาได้ วิชชาจึงจะเกิด? ตรัสตอบว่า รู้เห็น "สิ่งทั้งปวง" (มีจักษุ รูป จักษุวิญญาณ เป็นต้น)ว่าเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละอวิชชาได้ วิชชาจึงจะเกิด (57) **ปฐมสังโยชนสูตร** ภิกษุทูลถามว่า รู้อย่างไรเห็นอย่างไร จึงจะละสังโยชน์ได้? ตรัสตอบว่า รู้เห็น"สิ่งทั้งปวง"ว่าเป็นของไม่เที่ยงจึงจะละสังโยชน์ได้ (58) **ทุติยสังโยชนสูตร** ภิกษุทูลถามว่า รู้อย่างไร เห็นอย่างไร สังโยชน์จึงจะถูกเพิกถอนได้? ตรัสตอบว่า รู้เห็น"สิ่งทั้งปวง"ว่าเป็นอนัตตา สังโยชน์จึงจะถูกเพิกถอนได้ (59) **ปฐมอาสวสูตร** (60) **ทุติยอาสวสูตร** มีนัยเหมือนในปฐมสังโยชนสูตรและทุติยสังโยชนสูตร ต่างกันที่เป็น

เรื่องละอาสวะเพิกถอนอาสวะ

(61) **ปฐมอนุสัยสูตร** (62) **ทุติยอนุสยสูตร** มีนัยเหมือนในปฐมสังโยชนสูตรและทุติยสังโยชนสูตร ต่างกันที่เป็นเรื่องละอนุสัย-เพิกถอนอนุสัย

วิธีกำหนดรู้อุปาทาน

(63) **ปริญญาสูตร** พระพุทธองค์ตรัสสอนวิธีกำหนดรู้อุปาทานแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อาศัยจักษุและรูป เกิดจักษุวิญญาณ. จักษุ รูป และจักษุวิญญาณ รวมกันเป็นผัสสะ. เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ เห็นอยู่อย่างนี้จึงหายติดทั้งในจักษุ ทั้งในรูป ทั้งในจักษุวิญญาณ ทั้งในจักษุสัมผัส ทั้งในเวทนา (กับอายตนะอื่นก็เหมือนกัน) เมื่อหายติด ก็หมดใคร่ เพราะหมดใคร่ จิตย่อมหลุดพ้น....

วิธีครอบงำอุปาทาน

(64) **ปฐมปริยาทานสูตร** วิธีครอบงำอุปาทาน **มีนัยเหมือน**ในปริญญาสูตร เปลี่ยนแต่กำหนดรู้อุปาทานเป็นครอบงำอุปาทาน (65) **ทุติยปริยาทานสูตร** ทรงสอนวิธีครอบงำอุปาทานอีกแบบหนึ่ง โดยให้ภิกษุทั้งหลายตอบคำถามในเรื่อง "สิ่งทั้งปวง" (มีจักษุ รูป จักษุวิญญาณ เป็นต้น) ซึ่งได้คำตอบว่า "สิ่งทั้งปวง" ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา...

มิคชาลวรรค

มิคชาลสูตร

ผู้อยู่เดียว-ผู้มีเพื่อนคืออย่างไร

(66-67) สาวัตถี : วันหนึ่งพระมิคชาละเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลถามว่า ที่ตรัสว่า ผู้อยู่เดียว(เอกวิหารี) และผู้อยู่กับเพื่อน (สทุติยวิหารี) หมายถึงอย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

**"มิคชาละ! รูปทั้งหมดที่พึงรู้ด้วยตา (รวมทั้งเสียง...กลิ่น... รส...โผฏฐัพพะ...และธัมมารมณ์) ซึ่งน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นของเปรมปรีย์ กอปรด้วยความเย้ายวน ชวนให้ติดใจ มีอยู่, หากภิกษุพร่ำเพลินพร่ำบ่นถึง สยบอยู่กับสิ่งนั้นๆ เมื่อเธอพร่ำเพลินพร่ำบ่นถึง สยบอยู่กับมัน นันทิ(ความเพลินใจ)ย่อมเกิดขึ้น เมื่อมีนันทิก็มีความติดพัน เมื่อมีความติดพันก็มีสังโยชน์(กิเลสผูกมัดใจ) ภิกษุผู้ติดพันอยู่ด้วยนันทิและสังโยชน์ เรียกว่าอยู่มีคู่สอง(มีเพื่อน) ภิกษุผู้เป็นอยู่อย่างนี้ ถึงจะไปเสพอาศัยเสนาสนะอันสงัดในราวป่าแดนไพร ซึ่งเงียบเสียง เงียบความอึกทึกวังเวง ควรแก่การลับของมนุษย์ เหมาะแก่การหลีกเร้น ก็เรียกได้ว่าเป็นผู้อยู่มีคู่สองโดยแท้ ที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะตัณหาเป็นเพื่อนของเธอ ตัณหานั้นเธอยังละไม่ได้ เพราะฉะนั้น เธอจึงถูกเรียกว่า เป็นผู้อยู่มีคู่สอง(อยู่กับเพื่อน)

"มิคชาละ! รูปทั้งหลายที่พึงรู้ด้วยตา (รวมถึงเสียง... กลิ่น... รส...โผฏฐัพพะ...ธัมมารมณ์...) ซึ่งน่าปรารถนาน่าใคร่น่าพอใจ...มีอยู่ หากภิกษุไม่พร่ำเพลิน ไม่พร่ำบ่นถึง ไม่สยบอยู่กับสิ่งนั้น เมื่อเธอไม่พร่ำเพลิน...นันทิย่อมดับ เมื่อไม่มีนันทิก็ไม่มีความติดพัน เมื่อไม่มีความติดพัน ก็ไม่มีสังโยชน์ ภิกษุผู้ไม่ติดพันด้วยนันทิและสังโยชน์ เรียกว่าผู้อยู่เดียว ภิกษุผู้เป็นอยู่อย่างนี้ ถึงอยู่ในเขตบ้าน ปะปนด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ราชา มหาอำมาตย์ เดียรถีย์ สาวกเดียรถีย์ทั้งหลาย ก็เรียกได้ว่าเป็นผู้อยู่เดียวโดยแท้ ข้อนั้นเป็นเพราะตัณหาที่เป็นเพื่อนของเธอนั้น เธอละได้แล้ว เพราะฉะนั้น เธอจึงเรียกได้ว่าเป็นผู้อยู่เดียว"

นันทิเกิดทุกข์ก็เกิด

(68-70) วันหนึ่ง พระมิคชาละเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลขอให้ประทานพระโอวาทสั้นๆ เพื่อจะได้นำไปปฏิบัติเมื่อปลีกตนไปบำเพ็ญเพียรเพียงลำพัง พระพุทธองค์ประทานคำสอนว่า รูปทั้งหลายที่พึงรู้ด้วยตา(รวมถึงเสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ.... ธัมมารมณ์) ซึ่งน่าปรารถนา น่าใคร่... หากภิกษุพร่ำเพลิน...สยบอยู่กับมัน นันทิ(ความเพลินใจ)ย่อมเกิดขึ้น เพราะเกิดนันทิ จึงเกิดทุกข์ ในทางตรงกันข้าม หากภิกษุไม่พร่ำเพลิน...ไม่สยบอยู่กับมัน นันทิก็ดับ เพราะนันทิดับ ทุกข์จึงดับ

พระมิคชาละได้ปลีกตนบำเพ็ญเพียรปฏิบัติตามพระโอวาทนี้ไม่นาน ก็ได้สำเร็จอรหันต์

ที่อยู่ของมาร สัตว์ ทุกข์ และโลก

(71-72) **ปฐมสมิทธิสูตร** เวฬุวัน : พระสมิทธิทูลถามพระพุทธองค์ว่า ที่พูดว่า มาร มาร นั้น หมายถึงอะไร? ตรัสตอบว่า

"สมิทธิ! จักษุ รูป จักษุวิญญาณ (และ)สิ่งที่รู้ได้ด้วยจักษุวิญญาณ(รวมถึงหู-เสียง...จมูก-กลิ่น...ลิ้น-รส...กาย-โผฏฐัพพะ...ใจ-ธัมมารมณ์) มีอยู่ ณ ที่ใด มาร หรือสิ่งที่เรียกว่ามารก็มีอยู่ ณ ที่นั้น

"สมิทธิ! จักษุ รูป จักษุวิญญาณ (และ)สิ่งที่รับรู้ด้วยจักษุวิญญาณ ฯลฯ ไม่มี ณ ที่ใด มาร หรือสิ่งที่เรียกว่ามารก็ไม่มี ณ ที่นั้น"

(73) **ทุติยสมิทธิสูตร** พระสมิทธิทูลถามว่า ทีพูดว่า สัตว์ สัตว์นั้น หมายถึงอะไร? พระดำรัสตอบเหมือนในปฐมสมิทธิสูตร (เปลี่ยนมารเป็นสัตว์) (74) **ตติยสมิทธิสูตร** พระสมิทธิทูลถามว่า ที่พูดว่า ทุกข์ ทุกข์นั้น หมายถึงอะไร? พระดำรัสตอบเหมือนในปฐมสมิทธิสูตร (เปลี่ยนมารเป็นทุกข์) (75-76) **จตุตถสมิทธิ-สูตร** พระสมิทธิทูลถามว่า ที่พูดว่า โลก โลกนั้น หมายถึงอะไร? พระดำรัสตอบเหมือนในปฐมสมิทธิสูตร (เปลี่ยนมารเป็นโลก)

อุปเสนสูตร

ความคิดของพระอรหันต์ก่อนดับขันธ์

(77) คราวหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ป่าสีตวันเงื้อมเขาสัปปโสณฑิกะ กรุงราชคฤห์ พร้อมด้วยพระสารีบุตรและพระอุปเสนะ มีงูพิษตัวหนึ่งตกลงที่กายของพระอุปเสนะ พระอุป-

เสนะเรียกภิกษุทั้งหลายให้มายกท่านขึ้นเตียงเพื่อไปวางข้างนอก (ถ้า)ก่อนที่กายจะเน่าพรุนเพราะพิษงู พระสาริบุตรกล่าวกะท่านว่า ยังไม่เห็นว่าจะมีอะไรเปลี่ยนแปลงที่กายของท่านเลย ทำไมจึงพูดอย่างนั้น?

พระอุปเสนะกล่าวกะพระสาริบุตรว่า ใครที่คิดว่าเราเป็นตา หรือตาเป็นของเรา...เราเป็นใจ หรือใจเป็นของเรา ก็แสดงว่ากายของเขาอินทรีย์ของเขายังมีการแปรปรวนเป็นอย่างอื่น สำหรับกระผม หาได้มีความนึกคิดอย่างนั้นไม่ แล้วกายจักเป็นอย่างอื่น อินทรีย์จักแปรปรวนเป็นอย่างอื่นได้อย่างไร

พระสาริบุตรกล่าวรับรองว่า พระอุปเสนะไม่มีหังการมมังการและมานานุสัย(เป็นพระอรหันต์)มานานแล้ว ความคิดนึกในทางยึดถือกายจึงไม่มีอยู่เลย

และเมื่อภิกษุทั้งหลายยกพระอุปเสนะไปวางข้างนอก กายของท่านก็เน่าพรุนให้เห็นกับตา

(อรรถกถากล่าวว่า สีตวันเป็นชื่อของป่าช้า อยู่ที่เงื้อมเขาซึ่งมีรูปทรงเหมือนพังพานงู พระอุปเสนะนั้นเป็นน้องชายของพระสาริบุตร ชื่อเต็มคือ อุปเสนะ วังคันตบุตร ได้รับเอตทัคคะว่าเป็นเลิศในทางเป็นที่เลื่อมใสของคนทั่วไป)

อุปวาณสูตร

ธรรมที่ได้บรรลุคืออย่างไร

(78-81) วันหนึ่ง พระอุปวาณะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูล

ถามว่า ธรรมที่ผู้บรรลุเห็นได้เอง(สนฺทิฏฐิโก ธมฺโม) ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา(อกาลิโก) ควรชี้ชวนมารู้เห็น(เอหิปสฺสิโก) ควรน้อมเข้าสู่ใจตน(โอปนยิโก) อันวิญญูชนรู้ประจักษ์แก่ใจตนเอง(ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ)นั้น หมายถึงอย่างไร?

มีพระดำรัสตอบว่า

"อุปวาณะ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เห็นรูปด้วยจักษุแล้วรู้เสพรูป(รูปปฏิสำเวที) และรู้เสพความใคร่ในรูป(รูปราคปฏิสำเวที) แล้วรู้ชัดซึ่งความใคร่ในรูปทั้งหลายซึ่งยังมีอยู่ภายในจิตว่า เรายังมีความใคร่ในรูปอยู่ภายในจิต อาการที่ภิกษุเห็นรูปด้วยจักษุแล้วรู้เสพรูป รู้เสพความใคร่ในรูป...อย่างนี้แล เป็นธรรมที่ผู้บรรลุเห็นได้เอง..."

ในการฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย รู้แจ้งธัมมารมณ์ด้วยใจ ก็เหมือนกัน

(82-84) แล้วตรัสในอีกแง่หนึ่งว่า เมื่อภิกษุเห็นรูปด้วยจักษุแล้วรู้เสพรูป แต่ไม่รู้เสพความใคร่ในรูป แล้วรู้ชัดซึ่งความใคร่ในรูปซึ่งไม่มีอยู่ภายในจิต(ของตน)ว่าเราไม่มีความใคร่ในรูปอยู่ภายในจิต (ในการฟังเสียงด้วยหู เป็นต้น ก็เหมือนกัน) อาการอย่างนี้ก็เป็นธรรมที่ผู้บรรลุเห็นได้เอง...

(หมายความว่า การรู้แจ้งชัดว่าตนมีความใคร่หรือรู้แจ้งชัดว่าตนไม่มีความใคร่ในรูปเป็นต้น จัดว่าเป็นธรรมที่ผู้บรรลุเห็นได้เอง เป็นธรรมที่ไม่ขึ้นอยู่กับกาลเวลา...พระดำรัสนี้แสดงความหมายของบทธรรมคุณที่ว่า "สันทิฏฐิโก-อกาลิโก-โอปนยิโก-ปัจจัตตัง-เวทิตัพโพ วิญญูหิ" นั่นเอง)

ผัสสายตนสูตร

ภิกษุผู้ได้ชื่อว่าไกลจากธรรมวินัย

ใน 3 พระสูตรต่อไปนี้ พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องผัสสายตนะ 6 (คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) สรุปความได้ดังนี้

(85) **ปฐมผัสสายตนสูตร** ตรัสสอนว่า ภิกษุผู้ไม่รู้ชัดถึงความเกิด ความดับ ส่วนดี ส่วนเสีย และวิธีสลัดพ้นจากผัสสายตนะ 6 ตามความเป็นจริง ก็หมายถึงยังไม่จบพรหมจรรย์(ไม่สำเร็จอรหันต์) ได้ชื่อว่าเป็นผู้ไกลจากธรรมวินัยนี้ มีภิกษุรูปหนึ่งกราบทูลขึ้นว่า ดนพินาศแล้ว เพราะไม่ได้เป็นอย่างที่ทรงกล่าวนั้น

พระพุทธองค์ทรงให้ภิกษุนั้นตอบคำถามในเรื่องผัสสายตนะ 6 ว่าพิจารณาเห็นอย่างไร? เมื่อเธอตอบได้ว่า ผัสสายตนะ 6 ล้วนไม่ใช่ของตน ไม่ใช่ตัวตน จึงตรัสว่า การพิจารณาเห็นอย่างนั้นถูกแล้ว เป็นการเห็นด้วยสัมมาปัญญา เป็นที่สิ้นสุดแห่งทุกข์

(86) **ทุติยผัสสายตนสูตร** ใจความเหมือนในปฐมผัสสายตนสูตร ต่างกันที่พระดำรัสถามให้ภิกษุตอบ ซึ่งก็ได้คำตอบเหมือนกัน

(87) **ตติยผัสสายตนสูตร** ทรงให้ภิกษุตอบคำถามในเรื่องผัสสายตนะ 6 ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา เมื่อภิกษุทูลตอบได้ถูกต้อง ก็ตรัสว่า อริยสาวกผู้ได้เรียนรู้อย่างนี้ ย่อมหายติดในผัสสายตนะ 6 เมื่อหายติดก็หมดใคร่ เมื่อหมดใคร่ ก็หลุดพ้น...

จบมิคชาลวรรค(11 พระสูตร)

คิลานวรรค

ปฐมคิลานสูตร
ทรงสอนเพื่อให้คลายจากราคะเป็นสำคัญ

(88-89) สาวัตถี : ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์กราบทูลว่า มีภิกษุใหม่รูปหนึ่ง ไม่ปรากฏนามและโคตร กำลังอาพาธหนัก ขอได้ทรงอนุเคราะห์เสด็จไปเยี่ยมไข้ด้วยเถิด เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปตามคำกราบทูล ภิกษุใหม่นั้นเห็นเสด็จมาแต่ไกลก็ปูอาสนะไว้บนเตียงเพื่อรับเสด็จ ทรงไม่ให้ลำบากต้องทำอย่างนั้น แล้วประทับบนอาสนะที่มีปูอยู่แล้ว ทรงถามถึงอาการป่วย หลังจากภิกษุกราบทูลถึงอาการป่วยที่ทรุดหนัก ได้มีพระดำรัสถามและคำกราบทูลของภิกษุนั้น ดังนี้

พระพุทธองค์ : มีอะไรให้นึกรังเกียจตัวเองหรือร้อนใจอะไรหรือไม่?

ภิกษุ : มีอยู่ไม่น้อยเลย พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : ตำหนิตัวเองในเรื่องศีลหรือไม่?

ภิกษุ ไม่มีเลย พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : เมื่อไม่มีเรื่องศีลให้ตำหนิตัวเองได้จะนึกรังเกียจหรือร้อนใจอะไรอยู่อีก?

ภิกษุ ข้าพระองค์ยังไม่รู้ทั่วถึงธรรมที่ทรงสอนเพื่อความหมดจดแห่งศีลเลย พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ แล้วรู้ทั่วถึงธรรมให้ประพฤติเพื่ออะไรล่ะ?

ภิกษุ : รู้แต่ธรรมที่ทรงสอนเพื่อให้คลายจากราคะ(ราควิราคตฺถ์) พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : ดีแล้ว ถูกต้องแล้ว ภิกษุ! ที่เธอรู้ทั่วถึงธรรมที่สอนให้คลายจากราคะ เพราะว่าธรรมที่เราแสดงแล้ว ประโยชน์อยู่ที่ความคลายจากราคะทั้งสิ้น(ราควิราคตฺโถ หิ ภิกฺขุ มยา ธมฺโม เทสิโต.)

ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ทรงถามให้ภิกษุนั้นตอบในเรื่องผัสสายตนะ ๖ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ซึ่งก็ได้คำตอบที่ถูกต้องตามที่ทรงสอน ภิกษุรูปนั้นเกิดดวงตาเห็นธรรมในครั้งนี้ (ได้บรรลุธรรม แต่ยังไม่สำเร็จอรหันต์)

ทรงสอนเพื่อการบรรลุนิพพาน

(90-91) **ทุติยคิลานสูตร** กล่าวถึงภิกษุอาพาธเหมือนในปฐมคิลานสูตร(น่าจะเป็นภิกษุรูปเดียวกัน) ภิกษุนั้นกราบทูลว่าตนยังไม่รู้ทั่วถึงธรรมที่ทรงสอนเพื่อความหมดจดแห่งศีลเลย รู้แต่ธรรมที่ทรงสอนเพื่ออนุปาทาปรินิพพาน พระพุทธองค์ตรัสว่าเป็นการดีแล้ว เพราะธรรมที่ทรงสอนล้วนมีอนุปาทาปรินิพพานเป็นประโยชน์ที่มุ่งหมาย ต่อจากนั้นทรงให้ภิกษุนั้นตอบคำถามในเรื่องอนิจจังทุกขังอนัตตา ได้คำตอบว่า ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ วิญญาณ ผัสสะ และเวทนาที่เกิดจากผัสสะ ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

พระพุทธองค์ตรัสว่า อริยสาวกเห็นอย่างนี้จึงหายติด หมดใคร่ และหลุดพ้น....ภิกษุนั้นได้สำเร็จอรหันต์ในระหว่างที่ทรงแสดงธรรมโปรดในคราวนี้

(อนุปาทาปรินิพพาน แปลว่า ปรินิพพานโดยไม่มีอุปาทาน หมายถึงอรหัตตผลนั่นเอง เป็นคำหนึ่งที่ใช้เรียกนิพพานแท้ๆ (คือเป็นนิพพานที่เป็นภาวะอสังขตธาตุ หรือเป็นนิพพานที่ไม่มีปัจจัยปรุงแต่ง) ใช้แแทนคำว่า "อนุปาทิเสสปรินิพพาน' ก็มี (ดู ธ.อ.2/105: อิติ.อ.222: พุทธ.อ.410)

ราธสตร

ให้ละความพอใจในทุกสิ่ง

ใน 3 พระสูตรต่อไปนี้ กล่าวถึงพระราธะเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ทูลขอพระโอวาทสั้นๆ เพื่อนำไปปฏิบัติเมื่อปลีกตนอยู่ผู้เดียว

(92) **ปฐมราธสูตร** ตรัสสอนว่า สิ่งใดไม่เที่ยง ให้ละความพอใจ(ฉันทะ)ในสิ่งนั้นเสีย สิ่งที่ไม่เที่ยงก็คือ จักษุ รูป จักษุ-วิญญาณ จักษุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ มโน ธัมมารมณ์ มโน-วิญญาณ มโนสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย (93) **ทุติยราธสูตร** ตรัสสอนว่า สิ่งใดเป็นทุกข์ ให้ละความพอใจในสิ่งนั้นเสีย (สิ่งที่เป็นทุกข์ก็คือสิ่งที่ไม่เที่ยงทั้งหลายนั่นเอง)

(94) **ตติยราธสูตร** ตรัสสอนว่า ธรรมใดที่ไม่ใช่ตัวตน

(อนตฺตา) ให้ละความพอใจในธรรมนั้นเสีย (ธรรมที่ไม่ใช่ตัวตนก็คือสิ่งที่ไม่เที่ยงเป็นทุกข์นั่นเอง)

(ความพอใจหรือฉันทะในที่นี้ หมายถึงราคะ)

ละอวิชชาได้คืออย่างไร

ใน 2 พระสูตรต่อไปนี้ กล่าวถึงภิกษุรูปหนึ่งเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลถามว่า มีหรือไม่ ธรรมอย่างหนึ่งที่ภิกษุละได้แล้ว ก็หมายถึงละอวิชชาได้ วิชชาเกิดขึ้น? พระพุทธองค์ตรัสว่ามีอยู่ คืออวิชชานั่นเอง

(95) **ปฐมอวิชชาสูตร** ภิกษุทูลถามว่า รู้เห็นอย่างไรจึงละอวิชชาได้ วิชชาจึงเกิดขึ้นได้? ตรัสตอบว่า รู้เห็นจักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ฯลฯ ว่าเป็นของไม่เที่ยง จึงละอวิชชาได้ วิชชาจึงเกิดขึ้นได้

(96) **ทุติยอวิชชาสูตร** ภิกษุทูลถามว่า รู้เห็นอย่างไร จึงละอวิชชาได้ วิชชาจึงเกิดขึ้นได้? ตรัสตอบว่า

"ภิกษุ! ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้เรียนรู้ว่า สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น(สพฺเพ ธมฺมา อภินิเวสาย) เธอย่อมรู้สิ่งทั้งปวง ครั้นรู้ยิ่ง(อภิชานาติ)ซึ่งสิ่งทั้งปวงแล้ว ย่อมกำหนดรู้(ปริชานาติ)สิ่งทั้งปวง ครั้นกำหนดรู้สิ่งทั้งปวงแล้ว ย่อมเห็นนิมิต(สังขารนิมิต)ทั้งปวงเป็นอย่างอื่น(ต่างจากคนที่มีความยึดมั่นเห็น)...เมื่อภิกษุรู้เห็นอยู่อย่างนี้จึงละอวิชชาได้ วิชชาจึงเกิดขึ้นได้"

(นิมิตทั้งปวง หมายถึงจักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุ-

สัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ มโน ธัมมารมณ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย)

กำหนดรู้ทุกข์คืออย่างไร

(97) **ภิกขุสูตร** มีภิกษุจำนวนหนึ่งเข้าเฝ้าพระพุทธองค์กราบทูลว่า พวกตนถูกพวกปริพาชกถามว่า อยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่ออะไร? ได้ตอบไปว่าเพื่อกำหนดรู้ทุกข์ (ทุกฺขสฺส ปริญฺญตฺถํ) คำตอบอย่างนี้ถูกต้องตามที่ทรงสอนหรือไม่? พระพุทธองค์ตรัสว่า ตอบได้ถูกต้องแล้ว

และตรัสอีกว่า เมื่อถูกถามว่า ทุกข์ที่กำหนดรู้นั้นคืออย่างไร? ให้ตอบไปว่า จักษุเป็นทุกข์ รูปเป็นทุกข์ จักษุวิญญาณเป็นทุกข์ จักษุสัมผัสเป็นทุกข์ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย เป็นทุกข์ ฯลฯ (รวมความว่า อายตนะทุกอย่าง รวมถึงเวทนาที่เกิดจากสัมผัสทุกอย่างล้วนเป็นทุกข์)

โลกหมายถึงสิ่งที่ต้องแตกสลาย

(98) **โลกสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระพุทธองค์ว่า ที่เรียกว่าโลกนั้นหมายถึงอะไร? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ที่เรียกว่าโลก เพราะจะต้องแตกสลาย(ลุชฺชติ) สิ่งที่จะต้องแตกสลายก็คือจักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ มโน

ธัมมารมณ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย

ภาวะแห่งความไม่มีในพระพุทธเจ้า

(99-100) **ผัคคุนสูตร** วันหนึ่งพระผัคคุนะทูลถามพระพุทธองค์ว่า ถ้าบุคคลจะบอก (บัญญัติ) ว่า พระพุทธเจ้าซึ่งตัดตัณหาได้ พ้นทุกข์ทั้งปวง ได้ปรินิพพานล่วงลับไปแล้ว ด้วยจักษุใด ฯลฯ ด้วยมโนใด จักษุนั้น ฯลฯ มโนนั้นมีอยู่หรือ?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"ผัคคุนะ! บุคคลเมื่อจะบัญญัติพระพุทธเจ้าผู้ตัดตัณหาอันเป็นกิเลสให้เนิ่นช้าได้แล้ว ตัดทางได้แล้ว ครอบงำวัฏฏะได้แล้ว ล่วงพ้นทุกข์ทั้งปวงได้แล้ว ปรินิพพานล่วงลับไปแล้ว ด้วยจักษุใด จักษุนั้นไม่มีเลย ฯลฯ ด้วยมโนใด มโนนั้นไม่มีเลย"

(โปรดเปรียบเทียบกับพระดำรัสที่ตรัสกะปริพาชกวัจฉโคตต์ที่ว่า "บุคคลเมื่อจะบัญญัติตถาคต พึงบัญญัติด้วยรูป... เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณใด รูป...เวทนา...สัญญา....สังขาร... วิญญาณนั้น ตถาคตละได้แล้ว ถอนรากเสียแล้ว ทำให้เป็นดุจตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี มีความไม่เกิดขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ตถาคตพ้นจากการนับว่ารูป...พ้นจากการนับว่าเวทนา...ฯลฯ พ้นจากการนับว่าวิญญาณ ลึกซึ้ง ประมาณไม่ได้ หยั่งได้ยาก เปรียบเหมือนมหาสมุทร คำว่าเกิดก็ใช้ไม่ได้ คำว่าไม่เกิดก็ใช้ไม่ได้ คำว่าทั้งเกิดทั้งไม่เกิด ก็ใช้ไม่ได้ คำว่าจะเกิดก็ไม่ใช่ไม่เกิดก็ไม่ใช่ ก็ใช้ไม่ได้" (ม.ม.13/248-252/245-249) เป็นการอธิบายภาวะแห่ง

พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์หลังดับกิเลสและปรินิพพานแล้ว)

จบคิลานวรรค(10 พระสูตร)

ฉันนวรรค

ความหมายของคำว่าโลกว่างเปล่า

(101) **ปโลกสูตร** กล่าวถึงพระอานนท์ทูลถามพระพุทธองค์ว่า ที่พูดว่าโลก โลก นั้นหมายถึงอะไร? มีพระดำรัสตอบเหมือนในโลกสูตรทุกประการ

(102) **สุญญสูตร** กล่าวถึงพระอานนท์ทูลถามพระพุทธองค์ว่า ที่พูดว่า โลกว่างเปล่า(สุญโญ โลโก)นั้น หมายถึงอย่างไร? ตรัสตอบว่า

"อานนท์! เพราะว่างเปล่าจากตนหรือจากของของตน จึงเรียกว่าโลกว่างเปล่า อะไรบ้างเล่าที่ว่างเปล่าจากตนหรือจากของของตน? จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ มโน ธัมมารมณ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ล้วนว่างเปล่าจากตนหรือจากของของตน ฉะนั้นจึงเรียกว่าโลกว่างเปล่า"

(เป็นการอธิบายความหมายของอนัตตา)

(103) **สังขิตตสูตร** กล่าวถึงพระอานนท์ทูลขอพระโอวาทสั้นๆ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติเมื่อปลีกตนบำเพ็ญเพียรอยู่เพียงผู้เดียว พระพุทธองค์ทรงถามให้ท่านตอบในเรื่องจักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส เวทนา ฯลฯ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ซึ่งพระอานนท์ก็ตอบได้ถูกต้องตามที่ทรงสั่งสอน

ฉันนสูตร

ยังเป็นปุถุชนจึงคิดฆ่าตัวตาย

(104-109) คราวหนึ่งขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวัน พระสาริบุตร พระมหาจุนทะ และพระฉันนะ(คนละรูปกับพระฉันนะที่ตามเสด็จออกผนวช) พำนักอยู่ที่ภูเขาคิชฌกูฏ พระฉันนะนั้นกำลังอาพาธหนัก เย็นวันหนึ่ง พระสาริบุตรชวนพระมหาจุนทะไปเยี่ยมไข้ท่าน พระฉันนะกราบเรียนว่า อาการป่วยมีแต่ทรุดหนัก ทรมานเหลือกำลัง คงจะต้องใช้มีดฆ่าตัวตายให้พ้นๆ ไป ว่าแล้วก็คว้ามีดมาถือไว้

พระสาริบุตรกล่าวให้กำลังใจ ยินดีที่จะจัดอาหาร ยารักษาโรค และคนเฝ้าไข้ให้ได้รับความสบายขึ้น แต่พระฉันนะปฏิเสธ เพราะทุกอย่างมีพร้อมแล้ว ยืนกรานที่จะฆ่าตัวตายอย่างเดียว พระสาริบุตรจึงชวนสนทนาธรรมเรื่องจักษุ จักษุวิญญาณ และสิ่งที่รับรู้ด้วยจักษุวิญญาณ ฯลฯ ว่าพิจารณาเห็นอย่างไร เห็นว่า นั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเราอยู่หรือ? พระฉันนะตอบว่า ไม่ได้พิจารณาเห็นอย่างนั้นเลย

พระสาริบุตรถามว่า เมื่อไม่เห็นอย่างนั้น แล้วเห็นอย่างไร? พระฉันนะตอบว่า เห็นความดับ รู้ความดับในจักษุ ในจักษุวิญญาณ และในสิ่งที่รับรู้ด้วยจักษุวิญญาณ ฯลฯ ว่าล้วนแต่ไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นนั่น นั่นไม่ใช่ตัวตนของเรา

เห็นถูกแต่ยังมีกิเลส จิตก็ยังหวั่นไหวได้

(110-111) พระมหาจุนทะได้ฟังดังนั้นก็กล่าวกะพระฉันนะว่า การพิจารณาเห็นอย่างนี้ เป็นคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า ขอให้ใส่ใจไว้ให้ดีทุกเมื่อ คนที่มีตัณหา มานะ ทิฐิ อาศัยอยู่ จิตยังหวั่นไหวได้ ส่วนคนที่ไม่มีตัณหา มานะ ทิฐิ อาศัยอยู่ จิตก็ไม่หวั่นไหว เมื่อจิตไม่หวั่นไหวก็มีความสงบเย็น(ปัสสัทธิ) เมื่อมีความสงบเย็น ก็ไม่มีความเพลิดเพลิน(นันทิ) เมื่อไม่มีความเพลิดเพลิน ความมาความไป(อาคติคติ-การเกิดในภพนี้ภพหน้า)ก็ไม่มี เมื่อความมาความไปไม่มี การตายการเกิดก็ไม่มี เมื่อการตายการเกิดไม่มี โลกนี้โลกหน้าก็ไม่มี และระหว่างโลกทั้งสองก็ไม่มี นี่แหละคือที่สุดแห่งทุกข์

วันนั้นเมื่อพระเถระทั้งสองลุกจากไป คล้อยหลังไม่นาน พระฉันนะก็ฆ่าตัวตาย พระสาริบุตรทูลรายงานให้ทรงทราบและทูลถามว่า พระฉันนะไปเกิดที่ไหน? พระพุทธองค์ทรงย้อนถามว่า ภิกษุฉันนะให้คำตอบแล้วมิใช่หรือว่า เธอไม่มีสกุลที่จะให้เข้าไปหาอีกแล้ว?

เมื่อพระสาริบุตรกราบทูลว่า สกุลญาติมิตรของพระฉันนะยังมีอยู่ในวัชชีคาม มีชื่อว่าบุพพวิชชนะ พระพุทธองค์ตรัสว่า

สกุลที่ว่านั้นมีอยู่จริง แต่สกุลที่ภิกษุฉันนะพึงเข้าไปหา ไม่ใช่มีอยู่เพียงแค่นั้น ภิกษุใดทอดทิ้งกายนี้ด้วย ยึดถือกายอื่นด้วย เราเรียกภิกษุนั้นว่า มีสกุลที่พึงเข้าไปหา(สอุปวชฺโช) ภิกษุฉันนะไม่มีสกุลเช่นนั้นแล้ว เธอใช้มีดฆ่าตัวตายอย่างคนไม่มีสกุลที่ต้องเข้าไปหาอีกแล้ว

(อรรถกถากล่าวว่า พระฉันนะฆ่าตัวตายด้วยการใช้มีดเชือดที่คอหอย ขณะจรดคมมีดที่คอนั้น เกิดความกลัวตายขึ้นมา อีดใจนั้นก็เกิดคตินิมิตปรากฏให้เห็น ท่านจึงได้รู้ว่าตนเองยังเป็นปุถุชน ทำให้ใจสลดวูบและตั้งต้นเจริญวิปัสสนากำหนดสังขารเป็นอารมณ์จนสำเร็จอรหันต์ เป็นประเภทพระอรหันต์สมสีสีรูปหนึ่ง)

(112-117) **ปุณณสูตร** เนื้อหาในพระสูตรนี้เหมือนในปุณโณวาทสูตรทุกประการ (ดูเล่ม 10 หน้า 212-217)

(118-119) **พาหิยสูตร** กล่าวถึงพระพาหิยะทูลขอพระโอวาทสั้นๆ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติเมื่อปลีกตนไปบำเพ็ญเพียรเพียงลำพัง พระพุทธองค์ทรงให้ตอบคำถามในเรื่องจักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส เวทนา ฯลฯ ล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา...พระพาหิยะสำเร็จอรหันต์เพราะคำสอนเรื่องนี้ หลังจากได้เข้าเฝ้าครั้งนี้ไม่นาน

วิธีเอาชนะตัณหา

2 พระสูตรต่อไปนี้ กล่าวถึงตัณหา ซึ่งเรียกอีกชื่อหนึ่งว่าเอชา(ความหวั่นไหว) พระพุทธองค์ตรัสว่า ตัณหาหรือความ

หวั่นไหวนั้นเป็นโรค(เบียดเบียน) เป็นฝี(ทำร้ายอยู่ภายในจิต) เป็นลูกศร(ตัด.เชือดเฉือน) ทรงสอนเรื่องนี้แก่ภิกษุทั้งหลาย

(120-121) **ปฐมเอชสูตร** ทรงสอนว่า การที่จะไม่มีตัณหาอันเป็นความหวั่นไหวนั้น ภิกษุจะต้องไม่สำคัญ(ไม่เข้าใจผิด)ซึ่งจักษุ ไม่สำคัญในจักษุ ไม่สำคัญแต่จักษุ ไม่สำคัญว่าจักษุของเราฯลฯ (กับรูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา รวมไปถึง"สิ่งทั้งปวง"ก็เหมือนกัน เมื่อไม่สำคัญอย่างนี้ก็ไม่ถือมั่นอะไรๆ ในโลก เมื่อไม่ถือมั่นก็ไม่หวาดหวั่น เมื่อไม่หวาดหวั่นก็เย็นสนิทประจักษ์แก่ใจตน รู้ชัดว่าชาติสิ้นสุดแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว...

(122) **ทุติยเอชสูตร** ทรงแจกแจงสิ่งที่ภิกษุไม่พึงสำคัญ(เข้าใจผิด) ครอบคลุมไปถึงอายตนะภายใน อายตนะภายนอก วิญญาณอันเกิดจากอายตนะเหล่านั้น สัมผัสอันเกิดจากอายตนะเหล่านั้น เวทนาอันเกิดจากสัมผัสนั้นๆ รวมไปถึงขันธ์และธาตุทุกอย่าง ตรัสว่า ภิกษุสำคัญซึ่งสิ่งใด สำคัญในสิ่งใด สำคัญแต่สิ่งใดว่าของเรา สิ่งนั้นๆ ล้วนแต่เป็นอย่างอื่นจากที่คิดว่ามันเป็น...

ทรงอธิบายเหตุและปัจจัยแห่งความไม่เที่ยง

ใน 2 พระสูตรต่อไปนี้ พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องความไม่เที่ยงที่เกิดจากคู่ธรรม(ทวยธรรม)

(123) **ปฐมทวยสูตร** ตรัสว่า มีธรรมอยู่ 6 คู่ คือ 1. จักษุกับรูป 2. โสตกับเสียง 3. ฆานะกับกลิ่น 4. ชิวหากับรส 5. กายกับโผฏฐัพพะ 6. มโนกับธัมมารมณ์ ถ้าจะมีใครปฏิเสธเป็นอย่าง

อื่นก็เป็นความคิดเห็นส่วนตัวเขา แต่เมื่อถูกซัก(ว่าทำไมถึงเห็นแตกต่างไปจากนี้) เขาก็จะตอบไม่ได้ ก็จะได้แต่อึดอัด เพราะมันเป็นอย่างอื่นไปไม่ได้

(124-123) **ทุติยทวยสูตร** ตรัสว่า วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยคู่ธรรม คือ จักษุวิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักษุและรูป, จักษุและรูปนั้นไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นอย่างอื่น จักษุวิญญาณจึงไม่เที่ยงมีความแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไปด้วย แม้กระทั่งเหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักษุวิญญาณก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นอย่างอื่นเช่นกัน แล้วจักษุวิญญาณที่เกิดขึ้นโดยอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร

ความมาบรรจบกัน 3 อย่าง คือ จักษุ รูป และวิญญาณอย่างนี้เองคือจักษุสัมผัส (โสตสัมผัส ฆานสัมผัส ชิวหาสัมผัส กายสัมผัส และมโนสัมผัส ก็เป็นไปในลักษณะเดียวกัน)

แล้วตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เวทนาอันผัสสะกระทบแล้วย่อมเสวย (รับรู้ว่าสุข ทุกข์ หรือไม่ทุกข์ไม่สุข) เจตนาอันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด สัญญาอันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหว และเจ็บป่วย ไม่เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นอย่างอื่น ..."

จบฉันนวรรค(10 พระสูตร)

ฉฬวรรค

ปฐมสังคัยหสูตร

สุขทุกข์ที่เกิดจากผัสสายตนะ

(128-129) พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผัสสายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ที่บุคคลไม่ฝึกฝน ไม่คุ้มครอง ไม่รักษา ไม่สำรวมระวัง ย่อมนำทุกข์ยิ่งมาให้ ส่วนที่บุคคลฝึกฝน คุ้มครอง รักษา สำรวมระวังดีแล้ว ย่อมนำสุขยิ่งมาให้ (สุขยิ่ง หมายถึง ฌาน มรรค และผล)

(130) แล้วตรัสเป็นพระคาถา ความว่า คนที่มีศรัทธาเป็นเพื่อนย่อมไม่ถูกราคะเปียกชุ่ม บุคคลเมื่อเห็นรูปที่ชอบใจและไม่ชอบใจ ให้บรรเทาราคะในรูปที่ชอบใจ และอย่าเดืองใจที่ได้เห็นรูปที่ไม่น่ารัก. เมื่อได้ยินเสียง ให้สงบใจในเสียงที่น่ารัก อย่าเดืองใจในเสียงที่ไม่น่ารัก. เมื่อได้ดมกลิ่น อย่าหงุดหงิดกับกลิ่นที่ไม่พึงใจ อย่าพึงพอใจในกลิ่นที่น่ายินดี. เมื่อลิ้มรสก็ไม่พึงลิ้มรสที่อร่อยด้วยความติดใจ อย่าขัดใจเมื่อได้ลิ้มรสที่ไม่อร่อย. เมื่อถูกสัมผัสที่เป็นสุขหรือทุกข์ ก็อย่าหวั่นไหวไปตาม ควรวางเฉยต่อผัสสะที่เป็นสุขและทุกข์ ไม่ควรยินดีและยินร้ายกับผัสสะชนิดใดๆ คนด้อยปัญญามีความสำคัญผิด และยินดีอยู่กับกิเลสอันเป็นเหตุให้เนิ่นช้า จึงเวียนเกิดเวียนตายอยู่ บุคคลที่ไม่ปล่อยใจไปกับกามคุณ 5 ย่อมรักษาใจให้ปลอดจากกามได้ เมื่อใดที่บุคคลอบรมจิตดีในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธัมมารมณ์ เมื่อนั้น จิตซึ่ง

ถูกสุขสัมผัสเข้าก็ไม่มีการหวั่นไหวได้ ผู้ที่กำจัดราคะ(ความรัก) และโทสะ(ความชัง)เสียได้ ดือผู้ถึงนิพพาน ซึ่งอยู่คนละฝั่งกับความเกิดความตาย

ทุติยสังคัยหสูตร

จุดจบของทุกข์อยู่ที่ไม่ปรุงแต่งอารมณ์

(131-133) วันหนึ่ง พระมาลุงกยบุตรเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ทูลขอให้ประทานพระโอวาทสั้นๆ เพื่อปลีกตนไปปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังให้บรรลุผล พระพุทธองค์รับสั่งกะท่านว่า แทนที่เมื่อยังหนุ่มจะมาขอให้บอกสอน กลับมาขอให้บอกสอนเมื่อตัวเองแก่เฒ่าอย่างนี้ พระมาลุงกยบุตรกราบทูลด้วยความมั่นใจว่า ถึงตนจะแก่แล้วก็คงจะเข้าใจความแห่งพระดำรัสได้ คงจะรับเอาพระโอวาทได้

พระพุทธองค์ : เธอคิดอย่างไร? รูปทั้งหลายที่พึงรู้ด้วยจักษุอย่างใดๆ ซึ่งเธอยังไม่เห็น ทั้งมิเคยได้เห็น ทั้งไม่เห็นอยู่ ทั้งไม่เคยคิดหมายว่าจะได้เห็น ความพอใจความใคร่หรือความรักในรูปเหล่านั้นจะมีแก่เธอไหม?

พระมาลุงกยบุตร : ไม่มี พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : เสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ... ธัมมารมณ์ทั้งหลายอย่างใดๆ ที่เธอไม่ได้ทราบ ไม่เคยทราบ ไม่ทราบอยู่ และทั้งไม่เคยคิดหมายว่าจะได้ทราบ ความพอใจความ

ใคร่หรือความรักในเสียง (เป็นต้น) เหล่านั้นจะมีแก่เธอไหม?

พระมาลุงกยบุตร : ไม่มี พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : บรรดาสิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน ได้รู้ ได้ทราบเหล่านี้ ในสิ่งที่เห็น เธอจักมีแค่เห็น.ในสิ่งที่ได้ยิน จักมีแค่ได้ยิน. ในสิ่งที่ลิ้ม ดม แตะต้อง จักมีแค่รู้ (รสกลิ่นแตะต้อง). ในสิ่งที่ทราบ จักมีแค่ทราบ เมื่อใดเธอมีแค่เห็น แค่ได้ยิน แค่ได้รู้ แค่ได้ทราบ เมื่อนั้นเธอก็ไม่มีด้วย (อารมณ์) นั่น (ไม่ถูกราคะโทสะโมหะครอบงำ) เมื่อไม่มีด้วย (อารมณ์) นั่นก็ไม่มีที่ (อารมณ์) นั่น (ไม่ติดพันอยู่กับสิ่งที่ได้เห็นได้ยินเป็นต้นนั่น) เมื่อไม่มีที่ (อารมณ์) นั่น เธอก็ไม่มีที่นี่ ไม่มีที่โน่น ไม่มีระหว่างที่นี่ที่โน้น(ไม่มีภพนี้ ไม่มีภพโน้น ไม่มีระหว่างภพทั้งสอง) นั่นคือจุดจบของทุกข์

(134-139) พระมาลุงกยบุตรได้ฟังพระดำรัสดังนี้ ก็กราบทูลตามที่ตนเข้าใจว่า พอเห็นรูปสติก็หลงหลุด ด้วยมัวใส่ใจแต่นิมิตหมายที่น่ารัก แล้วก็มีจิตกำหนัดติดใจ เสวยอารมณ์แล้วก็สยบอยู่กับอารมณ์นั้นเอง เวทนาหลากหลายอันก่อกำเนิดขึ้นจากรูปขยายตัวเพิ่มขึ้น จิตก็คอยถูกกระทบกระทั่งทั้งกับความอยากและความยุ่งยากใจ เมื่อสั่งสมทุกข์อยู่อย่างนี้ ก็เรียกว่าไกล

นิพพาน พอได้ยินเสียง...พอได้กลิ่น...พอลิ้มรส...พอถูกต้องโผฏฐัพพะ..พอรู้ธัมมารมณ์ สติก็หลงหลุด ฯลฯ ก็เรียกว่าไกลนิพพาน เห็นรูปก็ไม่ติดในรูป ด้วยมีสติมั่นอยู่ ไม่ติดใจ เสวยเวทนาไปก็ไม่สยบกับอารมณ์นั้น เขามีสติดำเนินชีวิตชนิดที่ว่า เมื่อเห็นรูปและถึงจะเสพเวทนา ทุกข์ก็มีแต่สิ้น ไม่สั่งสม เมื่อไม่สั่งสมทุกข์อยู่อย่างนี้ ก็เรียกว่าใกล้นิพพาน. ได้ยินเสียง...ได้กลิ่น...ลิ้มรส ...ถูกต้องโผฏฐัพพะ...รู้ธัมมารมณ์ ก็ไม่ติดในเสียง(เป็นต้น) ด้วยมีสติมั่นอยู่ ฯลฯ ก็เรียกว่าใกล้นิพพาน

พระพุทธองค์ตรัสอนุโมทนาว่า ความเข้าใจของพระมาลุงกยบุตรอย่างนั้นถูกต้องแล้ว

ครานั้น เมื่อพระมาลุงกยบุตรปลีกตนบำเพ็ญเพียรอยู่เพียงผู้เดียว ไม่นานก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

(ชื่อ มาลุงกยบุตร ในฉบับบาลีเป็น มาลุกยบุตร แต่ในอรรถกถาก็เป็นมาลุงกยบุตร อรรถกถากล่าวว่า มาลุงกยบุตร เป็นบุตรของมาลุงกยพราหมณี จึงได้ชื่ออย่างนั้น และว่า ท่านเป็นพระอรหันต์รูปหนึ่งในจำนวนพระมหาสาวก 80 รูป(อสีติ-มหาสาวก)

ปริหานสูตร

เสื่อมจากกุศลธรรมคืออย่างไร

(140-141) อปริหานธรรม(ธรรมฝ่ายไม่เสื่อม) ปริหานธรรม (ธรรมฝ่ายเสื่อม) และอภิภายตนะ(อายตนะที่อบรมยิ่งแล้ว) อย่าง

ละ 6 ประการ ตามจำนวนผัสสายตนะ 6 พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้

อกุศลธรรมอันเป็นบาปทั้งหลายมีความดำริแส่ซ่านไป เป็นฝ่ายสังโยชน์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ได้เมื่อเห็นรูปด้วยจักษุ ถ้าภิกษุนั้นปล่อยให้กิเลสครอบงำ ไม่ละ ไม่บรรเทา ไม่ขจัดให้หมดสิ้นไป ก็พึงทราบว่าตนเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย... (กับการได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธัมมารมณ์ก็เหมือนกัน) นี้คือปริหานธรรม ถ้าภิกษุไม่ให้กิเลสครอบงำได้... ขจัดให้หมดสิ้นไปได้ ก็พึงทราบว่าตนไม่เสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย นี้คืออปริหานธรรม

(142) ตรัสต่อไปว่าอกุศลธรรมอันเป็นบาปทั้งหลายมีความดำริแส่ซ่านไป เป็นฝ่ายสังโยชน์ เมื่อไม่เกิดขึ้นเพราะได้เห็นรูปด้วยจักษุ...เพราะได้ยินเสียง..เพราะได้กลิ่น...เพราะลิ้มรส...เพราะถูกต้องโผฏฐัพพะ...เพราะรู้ธัมมารมณ์ด้วยใจ ก็พึงทราบว่า อายตนะ(นั้นๆ)ตนครอบงำได้แล้ว อายตนะเช่นนี้เรียกว่าอภิภายตนะ

ปมาทวิหารีสูตร

อยู่อย่างประมาท-อยู่อย่างไม่ประมาทคืออย่างไร

(143-144) สาวัตถี: พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายว่า อย่างไรจึงจะเรียกว่าอยู่ด้วยความประมาทและอยู่ด้วยความไม่ประมาท โดยตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุผู้ไม่สำรวมจักขุนทรีย์(เป็นต้น) จิต

ยอมแส่ไปในรูปทั้งหลายที่ตามองเห็น...ในเสียงที่หูได้ยิน...ในกลิ่นที่จมูกสูดดม...ในรสที่ลิ้นได้ลิ้ม...ในโผฏฐัพพะที่กายได้ถูกต้อง...ในธัมมารมณ์ที่ใจได้รู้ เมื่อจิตแส่ไปแล้ว ปราโมทย์(ปีติอย่างอ่อน)ก็ไม่มี เมื่อปราโมทย์ไม่มี ปีติก็ไม่มี เมื่อปีติไม่มี ปัสสัทธิ(ความสงบระงับกายใจ)ก็ไม่มี เมื่อปัสสัทธิไม่มี ภิกษุนั้นก็อยู่เป็นทุกข์ จิตของผู้มีทุกข์ย่อมไม่ตั้งมั่น(ไม่เป็นสมาธิ) เมื่อจิตไม่ตั้งมั่น ธรรมทั้งหลาย(สมถะและวิปัสสนา)ก็ไม่ปรากฏ. เพราะธรรมทั้งหลายไม่ปรากฏ ภิกษุนั้นก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้อยู่ด้วยความประมาทอย่างแท้จริง"

แล้วตรัสถึงภิกษุผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาทโดยนัยตรงกันข้าม

สำรวมและไม่สำรวมคืออย่างไร

(145-146) **สังวรสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายในเรื่องความสำรวม(สังวร)และความไม่สำรวม(อสังวร)ว่า เมื่อภิกษุเห็นรูปที่น่ารักน่าใคร่แล้วยินดีชื่นชมดิดพันอยู่กับรูปนั้น ก็ย่อมเสื่อมจากกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่าความไม่สำรวม (กับเสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ก็เหมือนกัน) ส่วนความสำรวมมีนัยตรงกันข้าม)

รู้ตามความเป็นจริงคืออย่างไร

(147) **สมาธิสูตร** ทรงแนะนำภิกษุทั้งหลายให้เจริญสมาธิ โดยตรัสว่า เมื่อภิกษุมีจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมรู้ตามความเป็นจริง

(ยถาภูตๆ ปชานาติ-รู้ตามที่มันเป็น) รู้อะไรตามความเป็นจริง? ก็คือรู้ว่า จักษุไม่เที่ยง...รูปทั้งหลายไม่เที่ยง...จักษุวิญญาณไม่เที่ยง ...จักษุสัมผัสไม่เที่ยง...สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนาอันเกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็ไม่เที่ยง ฯลฯ

อยู่ในที่สงัดก็ทำให้รู้ตามความเป็นจริง

(148) **ปฏิสัลลีนสูตร** ทรงแนะนำภิกษุทั้งหลายว่า เมื่ออยู่ในที่สงัด(ปลีกกายอยู่กับความเงียบ) จงประกอบความเพียร ผู้อยู่ในที่สงัดย่อมรู้ตามความเป็นจริง(คือรู้อย่างที่ตรัสในสมาธิสูตร)

(ปฏิสลฺลีน แปลว่าอยู่ในที่สงัด เป็นกายวิเวก-สงัดทางกาย คำว่า "หลีกเร้น" ก็แปลจากคำนี้)

(149) **ปฐมนตุมหากสูตร** (150) **ทุติยนตุมหากสูตร** 2 พระสูตรนี้กล่าวถึงพระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้ละสิ่งที่ไม่ใช่ของของตน ซึ่งได้แก่ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส และเวทนาทุกอย่างที่เกิดจากสัมผัส ฯลฯ ในพระสูตรแรก ตรัสสอนด้วยอุปมาว่า เหมือนหญ้า ไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ในวัดเชตวัน ไม่ว่าใครจะขนไปไหน หรือจะเผาทิ้งอย่างไร ภิกษุในวัดเชตวันก็ไม่รู้สึกว่าเขาทำกับตน เพราะสิ่งเหล่านั้นไม่ใช่ตัวตนของภิกษุ และไม่ใช่ของของภิกษุ ในพระสูตรหลังตรัสเป็นธรรมะล้วนๆ ใจความเหมือนกัน

ตรัสว่า เมื่อละสิ่งที่ไม่ใช่ของตนได้อย่างนี้ ก็จะเกิดประโยชน์และมีความสุข

อุททกสูตร

ตรัสถึงความไม่รู้ของอุททกดาบส

(151) พระพุทธองค์ตรัสถึงอุททกะ รามบุตร (เป็นดาบสได้ฌานถึงอรูปฌานที่ 4 คู่กับอาฬาระ กาลามโคตร ซึ่งได้ถึงอรูปฌานที่ 3) ให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า อุททกดาบสนั้นประกาศตนว่าเป็นผู้จบเวท เป็นผู้ชนะทุกอย่าง ขุดรากเหง้าแห่งทุกข์ได้อย่างสิ้นเชิง แต่ความจริงเขาไม่ได้เป็นอย่างที่ว่านั้นสักอย่าง

ทรงสอนให้ภิกษุกล่าวคำอย่างที่อุททกดาบสกล่าวนั้น แต่ไม่ให้เป็นอย่างนั้น ให้จบเวทด้วยการรู้ตามความเป็นจริงซึ่งความเกิด ความดับ ส่วนดี ส่วนเสีย และวิธีสลัดพ้นแห่งผัสสายตนะพ้นเพราะไม่มีอุปาทาน ส่วนการขุดรากเหง้าแห่งทุกข์(คณฺฑมูล) ทรงกล่าวว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! คำว่า คัณฑะ นี้ หมายถึงกายอันเป็นที่รวมของมหาภูตรูป 4 ซึ่งเกิดมาแต่มารดาบิดา เติบโตขึ้นเพราะข้าวสดและขนมสด มีความไม่เที่ยง ต้องขัดสีนวดฟั้น มีอันต้องแตกสลายกระจัดกระจาย คำว่า คัณฑมูล หมายถึงตัณหา ตัณหาที่ภิกษุละได้แล้ว ทำให้รากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ไม่ให้มีการเกิดได้ต่อไปอีก ภิกษุขุดรากเหง้าแห่งทุกข์ที่คนเขาขุดไม่ได้ คือขุดอย่างนี้...."

จบฉฬวรรค(10 พระสูตร)

สฬายตนสังยุตต์ (ทุติยปัณณาสก์) จบบริบูรณ์

สฬายตนสังยุตต์(ตติยปัณณาสก์)

โยคักเขมีวรรค

ในโยคักเขมีวรรคมี 10 พระสูตร พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องอายตนะ 6 ในแง่มุมต่างๆ

(152) **โยคักเขมีสูตร** ตรัสถึงเหตุที่ทำให้บุคคลเกษมจากโยคะ(ปลอดจากกิเลสผูกมัดจิต-ภาวะปลอดโปร่งโล่งใจเพราะไม่มีกิเลสกลุ้มรุมจิต)ว่าได้แก่การเห็นรูปที่น่ารักน่าใคร่ชวนติดใจ แล้วสามารถละได้ ถอนรากขึ้นได้ ไม่ให้เกิดได้อีกต่อไป พระองค์ได้ชื่อว่าผู้เกษมจากโยคะเพราะทำได้อย่างนั้น (ในการได้ยินเสียง...ดมกลิ่น...ลิ้มรส...ถูกต้องโผฏฐัพพะ..รู้ธัมมารมณ์ก็เหมือนกัน)

(153) **อุปาทายสูตร** ตรัสว่า สุขและทุกข์ภายในจิตเกิดขึ้นเพราะมี ตา หู จมูก ลิ้น กายใจ เมื่อภิกษุเห็นตามความเป็นจริงว่า

อายตนะเหล่านั้นล้วนไม่เที่ยง เป็นทุกข์ จึงตรัสถามต่อไปว่า สิ่งใดไม่เที่ยงเป็นทุกข์ สุขและทุกข์ในจิตเกิดขึ้นได้ไหมเมื่อไม่มีอายตนะเหล่านั้น? ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ไม่ได้

(154-155) **ทุกขสูตร** ทรงอธิบายความเกิดและความดับแห่งทุกข์ว่า อาศัยจักษุและรูป(ถึงกัน) เกิดจักษุวิญญาณ, 3 อย่างนี้รวมกันเป็นผัสสะ ผัสสะเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหา นี้คือความเกิดแห่งทุกข์ (ทุกข์ที่เกิดจากผัสสายตนะอื่นๆ ก็เหมือนกัน)

ฝ่ายความดับแห่งทุกข์ ทรงอธิบายว่า เมื่อตัณหา(ที่เกิดจากผัสสายตนะ) ดับเพราะละความใคร่(วิราคะ)โดยสิ้นเชิง อุปาทานก็ดับ เมื่ออุปาทานดับ ภพก็ดับ เมื่อภพดับ ชาติก็ดับ เมื่อชาติดับ ชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาสก็ดับ กองทุกข์ทั้งปวงดับด้วยอาการอย่างนี้

(156-157) **โลกสูตร** ทรงอธิบายความเกิดและความดับแห่งโลกเหมือนความเกิดและความดับแห่งทุกข์(โลกในที่นี้หมายถึงสังขารโลก ซึ่งได้แก่กายและจิตซึ่งเกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง)

(158) **เสยยสูตร** ตรัสว่า เพราะมีความยึดมั่นในตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ บุคคลจึงสำคัญตนว่า ดีกว่าเขา เท่ากับเขาหรือด้อยกว่าเขา อริยสาวกเห็นว่า อายตนะเหล่านั้นล้วนไม่เที่ยงเป็นทุกข์ มีอันจะต้องแปรปรวนเป็นอื่นไป จึงไม่มีความยึดมั่นในอายตนะทั้งหลาย (159) **สังโยชนสูตร** ตรัสว่า เหตุให้เกิดสังโยชน์(กิเลสผูกมัดจิต) คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ,ความรักใคร่ติดใจ(ฉันทราคะ)ในตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เป็นตัวสังโยชน์(หมายความว่า เมื่อ

ถูกอายตนะครอบงำจิต คือมีฉันทราคะ ก็เป็นสังโยชน์) (160) **อุปาทานสูตร** ตรัสถึงเหตุให้เกิดอุปาทาน(ความยึดมั่น) และอุปาทานเหมือนที่ตรัสถึงเรื่องสังโยชน์ (161) **ปฐมอปริชานสูตร** ตรัสว่า เมื่อบุคคลไม่รู้ยิ่ง ไม่กำหนดรู้ ไม่หายติด ไม่ละตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ก็ไม่สามารถสิ้นทุกข์ได้(จะสิ้นทุกข์ได้ก็ต้องเป็นอย่างตรงกันข้าม) (162) **ทุติยอปริชานสูตร** วันหนึ่งที่ตำหนักอิฐเมืองญาติกา(ญาติเก คิญฺชกาวสเถ) พระพุทธองค์ทรงเปล่งพระสุรเสียงบรรยายธรรม(ปฏิจจสมุปบาท) อันว่าด้วยความเกิดแห่งทุกข์และความดับแห่งทุกข์ ตั้งต้นแต่มีจักษุและรูป(ถึงกัน) เกิดจักษุวิญญาณ เกิดผัสสะ เกิดเวทนา เกิดตัณหา...จนถึงดับตัณหาได้ ทุกข์ก็ดับ (163) **อุปัสสุติสูตร** กล่าวถึงภิกษุรูปหนึ่งยืนแอบฟังพระสุรเสียงที่บรรยายธรรมนั้น พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็น ทรงแนะนำให้เธอจดจำเอาไว้ เพราะธรรมบรรยายนี้มีประโยชน์ เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์

โลกกามคุณวรรค

อายตนะ 6 เป็นบ่วงแห่งมาร

(165-166) **ปฐมมารปาสสูตร** (167) **ทุติยมารปาสสูตร** 2 พระสูตรนี้ มีเนื้อหาอย่างเดียวกัน พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ที่เรารับรู้. ส่วนที่น่ารักใคร่พอใจ หากภิกษุเพลินใจหมกมุ่นติดพันอยู่กับมัน

ก็เรียกว่า ก้าวสู่แดนมาร ตกอยู่ในอำนาจของมาร ถูกมารคล้องมัดด้วยบ่วง ถูกมารร้ายใช้บ่วงทำอะไรก็ได้ ตรงกันข้ามหากภิกษุไม่เพลินใจหมกมุ่นติดพันอยู่กับมัน ก็เรียกได้ว่าไม่ไปสู่แดนมาร ไม่ตกอยู่ในอำนาจของมาร ไม่ถูกคล้อง เป็นผู้พ้นจากบ่วงมาร มารใช้บ่วงทำอะไรตามใจปรารถนาไม่ได้

พระอานนท์แสดงความเข้าใจในธรรม

ใน 2 พระสูตรต่อไปนี้ กล่าวถึงพระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายแต่โดยย่อ แล้วเสด็จเข้าพระวิหาร พวกภิกษุได้ฟังก็ไม่แจ้งแก่ใจ จึงไปขอให้พระอานนท์ขยายความให้เข้าใจชัดขึ้น พระอานนท์ขัดศรัทธาไม่ได้ก็ไขความแห่งพระดำรัสตามที่ท่านเข้าใจ ภิกษุเหล่านั้นฟังแล้วก็ไปเข้าเฝ้า กราบทูลให้ทรงทราบถึงคำตอบที่ได้รับจากพระอานนท์ พระพุทธองค์ทรงยกย่องพระอานนท์ว่าเป็นบัณฑิตฉลาดปราดเปรื่อง คำตอบของท่านกับของพระองค์ตรงกัน ให้เข้าใจไว้ตามนั้น

(169-172) **ปฐมโลกกามคุณสูตร** ตรัสสอนว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เราได้กล่าวว่า ที่สุดแห่งโลก เป็นสิ่งที่รู้ได้เห็นได้ ถึงได้ด้วยการไป แต่เราก็ไม่กล่าวเช่นกันว่า บุคคลยังไม่ถึงที่สุดแห่งโลก จะทำความสิ้นทุกข์ได้"

พระอานนท์แสดงความเข้าใจในพระดำรัสนี้แก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงหมายถึงว่า บุคคลย่อมสำคัญหมายในโลกว่าเป็นโลก ถือโลกว่าเป็นโลกด้วยสิ่งใด สิ่งนั้นเรียกว่า"โลก"ในอริยวินัย สิ่งที่ทำให้คนสำคัญหมายในโลกว่าเป็นโลก ถือโลกว่าเป็นโลกก็คือ ตา

หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั่นเอง

(173-176) **ทุติยโลกกามคุณสูตร** ตรัสสอนว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อก่อนตรัสรู้ เรายังเป็นโพธิสัตว์ ตรึกตรองได้ว่ากามคุณ ๕ ของเราที่เคยสัมผัสด้วยใจมาแล้ว ได้ล่วงลับดับไปแล้ว แปรปรวนไปแล้ว เวลาจิตเกิด มันก็เกิดมากกับกามคุณ ๕ ในปัจจุบัน หรือเกิดน้อยกับกามคุณ ๕ ในอนาคต เกิดความคิดว่า...ถ้าเรามุ่งประโยชน์แก่ตน ก็ต้องมีความไม่ประมาทในกามคุณ ๕ นั้น...และใช้สติรักษาจิต ฉะนั้น สำหรับเธอทั้งหลายก็เหมือนกัน...หากหวังประโยชน์แก่ตน ก็ต้องไม่ประมาทในกามคุณ ๕ และใช้สติรักษาจิต

"ภิกษุทั้งหลาย! เพราะฉะนั้น อายตนะที่บุคคลต้องรู้ไว้ก็คือ ตาดับที่ไหน รูปสัญญาก็ดับที่นั่น หูดับที่ไหน สัททสัญญาก็ดับที่นั่น จมูกดับที่ไหน คันธสัญญาก็ดับที่นั่น ลิ้นดับที่ไหน รสสัญญาก็ดับที่นั่น กายดับที่ไหน โผฏฐัพพสัญญาก็ดับที่นั่น ใจดับที่ไหน ธัมมสัญญาก็ดับที่นั่น"

พระอานนท์แสดงความเข้าใจของตนแก่ภิกษุเหล่านั้นว่าที่ตรัสอย่างนั้น ทรงหมายถึงความดับแห่งอายตนะ ๖ (สฬายตน-นิโรธ) ซึ่งเมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลถึงเรื่องนี้ พระพุทธองค์ก็ได้ทรงรับรองความเห็นของพระอานนท์ว่าถูกต้องแล้ว ทรงยกย่องพระอานนท์เหมือนในพระสูตรก่อน

ดับกิเลสในชีวิตนี้ได้เมื่อไม่มีอุปาทาน

(177-179) **สักกสูตร** วันหนึ่งที่ภูเขาคิชฌกูฏ ท้าวสักกะ

เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลถามว่า อะไรเป็นเหตุปัจจัยให้บุคคลบางพวกปรินิพพาน(ดับกิเลส)ได้ในชีวิตปัจจุบัน และบางพวกปรินิพพานไม่ได้ในชีวิตปัจจุบัน?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ถ้าภิกษุยังเพลินชื่นชมหมกมุ่นติดพันอยู่กับรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ที่น่ารักใคร่พอใจอยู่ วิญญาณ(กรรมวิญญาณ)ที่อาศัยตัณหาก็ยังมี อุปาทานที่อาศัยตัณหาก็ยังมี เมื่อภิกษุยังมีอุปาทาน ก็ยังไม่ปรินิพพาน (ยังไม่สำเร็จอรหันต์) ต่อเมื่อไม่เพลินชื่นชมหมกมุ่นติดพันอยู่กับรูป(เป็นต้น)...ไม่มีอุปาทาน จึงปรินิพพานได้

(180-182) **ปัญจสิขสูตร** กล่าวถึงปัญจสิขเทพบุตรเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ทูลถามปัญหา และมีพระดำรัสตอบเหมือนในสักกสูตรทุกประการ

สาริปุตตสูตร

เหตุ 3 อย่างที่ทำให้ภิกษุลาสิกขา

(183-186) เชตวัน : วันหนึ่งพระสาริบุตรได้รับรายงานจากภิกษุรูปหนึ่งว่า ภิกษุผู้เป็นสัทธิวิหาริกของท่านลาสิกขาเสียแล้ว ท่านกล่าวกะภิกษุผู้มารายงานนั้นว่า คนที่ไม่คุ้มครอง(ไม่สำรวม) ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่รู้ประมาณในการขบฉัน และไม่ประกอบความเพียร ก็เป็นเช่นนี้แหละ เป็นไปไม่ได้ที่คนเช่นนั้นจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ต่อเนื่องไปได้ตลอดชีวิต...

พระสาริบุตรได้อธิบายเหตุที่ทำให้ภิกษุต้องลาสิกขาเพราะขาดธรรม 3 อย่าง ธรรม 3 อย่างนั้นคือ

1. **คุ้มครองตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร)** หมายถึงว่า เมื่อเห็นรูปด้วยจักษุ...ฟังเสียงด้วยหู...ดมกลิ่นด้วยจมูก...ลิ้มรสด้วยลิ้น...ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย...รู้ธัมมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่ถือนิมิต(ไม่หลงติดในรูปลักษณะทั่วไป) ไม่ถืออนุพยัญชนะ(ไม่หลงติดในลักษณะปลีกย่อย) ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมอินทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้วจะเป็นเหตุให้เกิดความรักความซังได้

2. **รู้ประมาณในการขบฉัน(โภชเน มตฺตญฺญู)** หมายถึงว่า พิจารณาให้ดีก่อนจึงฉันอาหาร ไม่ฉันเพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อสวยเพื่องาม แต่ฉันเพียงเพื่อให้กายดำรงอยู่ได้ เพียงเพื่อไม่ให้เกิดความทุกข์ทรมาน เพียงเพื่อให้เอื้อแก่พรหมจรรย์ ด้วยเห็นว่า การฉันจะขจัดเวทนาเก่าและไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้นได้

3. **ประกอบความเพียร(ชาคริยं อนุยุตฺโต)** หมายถึงว่า ชำระจิตให้หมดจดจากกิเลสขวางกั้นจิต(อาวรณิยธรรม)ด้วยการเดิน(จงกรม) ด้วยการนั่ง(ทำสมาธิ)ในตอนกลางวันและในปฐมยามตอนกลางคืน. จำวัดในมัชฌิมยามกลางดึกโดยวิธีสีหไสยา ตั้งสติสัมปชัญญะพร้อมที่จะลุกขึ้น แล้วรีบลุกขึ้นในปัจฉิมยามใกล้รุ่งเพื่อเดินและนั่งเหมือนในตอนกลางวัน

(187-188) **ราหุลสูตร** เนื้อหาเหมือนในจูฬราหุโลวาทสูตร (ดูเล่ม 10 หน้า 225-229)ทุกประการ (189) **สังโยชนสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า รูป ฯลฯ ธัมมารมณ์ที่น่ารักใคร่พอใจ เป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์ ฉันทราคะ(ความรักใคร่ติดใจ)เป็นตัวสังโยชน์ (190)

อุปาทานสูตร ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า รูป ฯลฯ ธัมมารมณ์ที่น่ารักใคร่พอใจ เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ฉันทราคะในรูปเป็นต้นนั้นเป็นตัวอุปาทาน

จบโลกกามคุณวรรค(10 พระสูตร)

คหปติวรรค

ใน 3 พระสูตรแรก คือ (191-192) **เวสาลีสูตร** (193) **วัชชีสูตร** และ (194) **นาลันทสูตร** มีเนื้อหาแห่งธรรมเหมือนกัน คือ พระพุทธองค์ทรงตอบคำถามเรื่องเหตุปัจจัยที่ทำให้บุคคลปรินิพพาน(ดับกิเลส) หรือไม่ปรินิพพานในชีวิตปัจจุบัน (เหมือนที่ตรัสในสักกสูตรทุกประการ)

ผู้ทูลถามในเวสาลีสูตร คือคฤหบดีชื่ออุคคะ(เป็นอุบาสกที่ได้เอตทัคคะว่าเป็นเลิศทางผู้ให้ของที่ประณีต) ทูลถามเมื่อคราวเข้าเฝ้าที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี และในวัชชีสูตรก็กล่าวว่าเป็นคฤหบดีชื่ออุคคะเหมือนกัน ทูลถามด้วยคำถามเดียวกันที่หัตถิคาม แคว้นวัชชี ระบุด้วยว่าคฤหบดีท่านนี้เป็นชาวหัต-ถิคาม (น่าจะเป็นอุบาสกคนเดียวกัน แต่เหตุใดจึงทูลถามด้วยคำถามเดียวกัน?)

ผู้ทูลถามในนาลันทสูตร คือคฤหบดีชื่ออุบาลี ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ปาวาริกัมพวัน เมืองนาลันทา

ภารทวาชสูตร

เหตุที่พระหนุ่มอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ได้นาน

(195-198) ครั้งหนึ่ง พระเจ้าอุเทนเสด็จไปหาพระปิณโฑละภารทวาชะ ที่วัดโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี ได้มีการสนทนาธรรมกันดังนี้

พระเจ้าอุเทน : อะไรเป็นเหตุปัจจัยให้ภิกษุเหล่านี้ ซึ่งอยู่ในวัยหนุ่มแน่น ยังไม่หมดความระเริงในกาม พากันประพฤติพรหมจรรย์ได้อย่างบริสุทธิ์บริบูรณ์ตลอดชีวิตยาวนาน?

พระปิณโฑละ ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนไว้ว่า ขอให้คิดกับหญิงวัยแม่ว่าเป็นแม่ กับหญิงวัยพี่สาวน้องสาวว่าเป็นพี่สาวน้องสาว กับหญิงวัยลูกว่าเป็นลูกสาว (ของตน)

พระเจ้าอุเทน : จิตเป็นธรรมชาติโลเล บางคราวโลกธรรมก็เกิดขึ้นได้(คิดในทางอกุศล) กับผู้หญิงไม่ว่าจะอยู่ในวัยไหน มีไหมเหตุปัจจัยอย่างอื่น?

พระปิณโฑละ : ขอถวายพระพร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนให้ภิกษุพิจารณากายนี้แหละ ตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นไป ตั้งแต่ปลายเส้นผมลงมา อันห่อหุ้มไว้ด้วยหนัง เต็มไปด้วย

ของสกปรกนานาชื่งมีอยู่ในกาย คือ ผม ขน เล็บ...น้ำมูก ไขข้อ ปัสสาวะ(รวมเรียกว่าอาการ 32)

พระเจ้าอุเทน : สำหรับภิกษุที่ได้ฝึกฝนกายใจมีปัญญาท่านก็คงทำอย่างนั้นได้ แต่คงยากสำหรับผู้ที่ไม่มีความพร้อมอย่างนั้น บางครั้งตั้งใจจะเห็นว่าไม่งาม มันก็เห็นเป็นงามได้ มีอีกไหมเหตุปัจจัยอย่างอื่น?

พระปิณโฑละ : ขอถวายพระพร พระผู้มีพระมีภาคเจ้าตรัสสอนให้ภิกษุคุ้มครองอินทรีย์(ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) เมื่อเห็นรูป(เป็นต้น) ก็อย่าถือนิมิต(รูปลักษณ์ทั่วไป) อย่าถืออนุพยัญชนะ(ลักษณะปลีกย่อย) ให้สำรวมอินทรีย์ ไม่ให้ความรัก-ความชังครอบงำจิตได้

พระเจ้าอุเทนได้ฟังคำตอบตามลำดับอย่างนี้ ก็เลื่อมใสพอพระทัยอย่างยิ่ง และทรงกล่าวถึงพระองค์เองว่า เมื่อไม่ได้รักษากายวาจาใจ ไม่ได้ตั้งสติ ไม่สำรวมอินทรีย์ ไปหาพวกนางสนม ก็ถูกโลกธรรมครอบงำจิตเอา ต่อเมื่อได้รักษากายวาจาใจ ตั้งสติ สำรวมอินทรีย์ โลกธรรมก็ครอบงำจิตไม่ได้...

ทรงขอเป็นอุบาสกถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะตั้งแต่วันนั้น

(พระปิณโฑละ ภารทวาชะ เกิดในภารทวาชโคตร เป็นพระสาวกรูปหนึ่งที่มากด้วยฤทธิ์ ได้รับเอตทัคคะว่าเป็นเลิศทาง

ผู้บันลือสีหนาท-ห้าวหาญในการแสดงตนว่าได้บรรลุธรรม ท่านเป็นต้นบัญญัติไม่ให้ภิกษุแสดงอิทธิปาฏิหาริย์แก่ชาวบ้าน อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ได้กล่าวถึงประวัติส่วนหนึ่งของท่านไว้ด้วย)

โฆสิตสูตร

ธาตุมีความแตกต่างหลากหลาย

(200) คราวหนึ่ง ขณะที่พระอานนท์พำนักอยู่ ณ วัดโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี โฆสิตคฤหบดีเข้าไปหาท่าน นมัสการถามเรื่องความแตกต่างของธาตุ(ธาตุนานัตต์)ว่าพระพุทธองค์ตรัสสอนไว้อย่างไร? พระอานนท์ได้แจกแจงเรื่องธาตุชนิดต่างๆ ดังนี้

หมวดที่ 1.

จักษุธาตุ-รูปที่ชอบใจ+จักษุวิญญาณ-สุขเวทนาที่เกิดจากผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา

จักษุธาตุ-รูปที่ไม่ชอบใจ+จักษุวิญญาณ-ทุกขเวทนาที่เกิดจากผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา

จักษุธาตุ-รูปอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา+จักษุวิญญาณ-อทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดจากผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา

หมวดที่ 2

โสตธาตุ-ฯลฯ **หมวดที่** 3 ฆานธาตุ-ฯลฯ **หมวดที่** 4 ชิวหาธาตุ-ฯลฯ **หมวดที่** 5 กายธาตุ-ฯลฯ **หมวดที่** 6 มโนธาตุ-ฯลฯ (แต่ละหมวดแจกแจงเป็น 3 ชุดเหมือนหมวดจักษุธาตุ)

(กล่าวโดยสรุป ธาตุที่พระอานนท์แจกแจงนี้ประกอบด้วย จักษุธาตุ-โสตธาตุ-ฆานธาตุ-ชิวหาธาตุ-กายธาตุ-มโนธาตุ (คำว่าธาตุในชุดนี้หมายถึงปสาทหรือประสาท), อารมณ์หรือสิ่งที่มากระทบจักษุธาตุเป็นต้น คือวิญญาณธาตุ, ขันธ์ 3 (เวทนา สัญญา สังขาร)ที่เกิดพร้อมกับวิญญาณธาตุ จัดเป็นธรรมธาตุ)

(201-202) **หาลิททกานิสูตร** กล่าวถึงคฤหบดีชื่อหาลิทท-กานิเข้าไปสนทนาธรรมกับพระมหากัจจานะที่บ้านเกิด(กุลฆาร)ของท่านซึ่งอยู่ใกล้ภูเขาสังปวัตตะ แคว้นอวันตี โดยตั้งปัญหาถามว่าพระพุทธดำรัสที่ว่า"เวทนาเกิดขึ้นต่างกัน เพราะผัสสะต่างกัน" อยากทราบว่า ผัสสะเกิดขึ้นต่างกันเพราะธาตุต่างกัน เวทนาเกิดขึ้นต่างกันเพราะผัสสะต่างกัน เป็นอย่างไร?

พระมหากัจจานะ ตอบว่า ได้แก่การที่ภิกษุเห็นรูปด้วยจักษุ ...ฟังเสียงด้วยโสต ฯลฯ แล้ว รู้ชัดว่ารูป(เป็นต้น)เช่นนี้น่าพอใจ เกิดสุขเวทนาเพราะอาศัยจักษุวิญญาณเป็นต้น และผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา...รู้ชัดว่าไม่น่าพอใจ เกิดทุกขเวทนา เพราะอาศัยจักษุวิญญาณ(เป็นต้น)และผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา...รู้ชัดว่าเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา เกิดอทุกขมสุขเวทนา เพราะอาศัยจักษุ-วิญญาณ(เป็นต้น)และผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา

(203-204) **นกุลปิตุสูตร** กล่าวถึงคฤหบดีชื่อนกุลปิตา เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ที่เภสกฬาวันมฤคทายวัน เมืองสุงสุมารคิระ แคว้นภัคคะ ทูลถามถึงเหตุปัจจัยที่ทำให้บุคคลปรินิพพานหรือไม่ปรินิพพานในชีวิตปัจจุบัน (ใจความเหมือนในสักกสูตร หน้า 80 ทุกประการ)

โลหิจจสูตร

สอนพราหมณ์ให้ถึงพรหม

(205-506) คราวหนึ่ง ขณะพระมหากัจจานะพำนักอยู่ที่กุฏิในป่า เมืองมักกรกฏ แคว้นอวันตี พวกเด็กหนุ่ม(มาณพ)ลูกศิษย์ของโลหิจจพราหมณ์พากันไปหาฟืนในป่า ไปถึงกุฏิของพระมหากัจจานะก็เกาะหลังกันวิ่งเล่นส่งเสียงเจี๊ยวจ๊าวกระทบกระเทียบว่าสมณะหัวโล้นชาติเชื้อคฤหบดีเป็นพวกคนดำ เป็นพวกเกิดจากท้าวพรหม เป็นที่เคารพนับถือของชนชั้นกุฏุมพี(ภารตกา)

พระมหากัจจานะออกมาปรามให้เงียบเสียง แล้วกล่าวคำสอนเป็นคาถาให้ฟัง ความว่า พราหมณ์ที่ระลึกถึงธรรมของพราหมณ์แต่โบราณ เป็นพวกอุดมด้วยศีลมาก่อน เป็นพวกคุ้มครองทวาร(ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ)ได้ดี ข่มความโกรธได้ เป็นผู้ประพฤติธรรม บำเพ็ญฌาน ไม่เหมือนพวกพราหมณ์ที่ละเลยธรรม ม้วเมาอยู่กับโคตรเหง้า เป็นคนขี้โกง คิดแต่จะประหัตประหารกัน การถือเคร่งไม่ว่าจะเป็นการอดอาหาร นอนบนดิน อาบน้ำแต่เช้า หรือร่ายเวท ของบุคคลผู้ไม่คุ้มครองทวาร เป็นเรื่องเปล่าประโยชน์เหมือนทรัพย์มีค่าที่ได้ในฝัน บริขารอย่างหนังเสือหยาบๆ ชฎา เหงือก(ปงฺโก-filth) มนต์ ศีลพรต ตบะ คำล่อลวง(กุหนา) ไม้เท้าคดๆ และการเอาน้ำลูบหน้า เป็นวรรณะของพวกพราหมณ์ พวกพราหมณ์ทำการภาวนาหวังอามิส แต่จิตที่ตั้งมั่นดี (เป็นสมาธิ) บริสุทธิ์หมดจด ไม่โหดร้ายต่อชีวิตทั้งปวงดังหาก เป็นทางเข้าถึงพรหม

โลหิจจพราหมณ์ประกาศตนเป็นอุบาสก

(207-209) เด็กหนุ่มเหล่านั้นได้ฟังก็โกรธ ไปบอกโลหิจจ-พราหมณ์ผู้เป็นอาจารย์ว่า พระมหากัจจานะกล่าวดูถูกมนต์ของพราหมณ์ โลหิจจพราหมณ์ก็พลอยโกรธไปด้วย แต่ยั้งคิดได้ว่าไม่ควรจะหุนหันตอบโต้ไปทันที ควรจะไปถามด้วยตัวเองก่อน เมื่อไปถามก็ได้รับคำตอบจากพระมหากัจจานะตรงตามที่พวกลูกศิษย์บอก

โลหิจจพราหมณ์ถามพระเถระว่า คนที่ได้ชื่อว่าไม่คุ้มครองทวารคืออย่างไร?

พระมหากัจจานะตอบว่า ได้แก่การที่บุคคลเห็นรูปด้วยจักษุ...ฟังเสียงด้วยโสต ฯลฯ แล้วยินดีในรูป(เป็นต้น)ที่น่ารัก ยินร้ายในรูป(เป็นต้น)ที่ไม่น่ารัก ไม่ตั้งสติ ปล่อยจิตไปในกามคุณ(ปริตฺต-เจตโส) และไม่บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อย่างแท้จริง ซึ่งเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันเป็นบาปไม่ดับไปอย่างสิ้นเชิง (คนที่ได้ชื่อว่าคุ้มครองทวารมีนัยตรงกันข้าม)

(คำว่า เด็กหนุ่ม แปลจากคำว่า มาณพ แต่อรรถกถากล่าวว่า คนที่เป็นลูกศิษย์(อันเตวาสิก)ของอาจารย์นั้น แม้จะเป็นคนแก่ก็นิยมเรียกกันว่ามาณพเหมือนกัน คำว่า ชนชั้นกุฎุมพี มาจากศัพท์ว่า ภารตกา หรือ ภรตกา ซึ่งแปลตามศัพท์ว่า ผู้บำรุงเลี้ยงแว่นแคว้น)

เวรหัญจานีสูตร

ผู้ฟังธรรมก็ต้องเคารพในธรรม

(210-211) วันหนึ่ง ขณะที่พระอุทายีพำนักอยู่ที่สวนมะม่วงของโตเทยยพราหมณ์ เมืองกามัณฑา พวกมาณพลูกศิษย์ของพราหมณีชื่อเวรหัญจานิโคตต์เข้าไปหาท่าน ได้ฟังธรรมเป็นที่แจ่มแจ้งถูกอกถูกใจแล้วกลับไปเล่าให้พราหมณีฟังว่า พระเถระแสดงธรรมได้ดังดงามทั้งเนื้อหาและการใช้ถ้อยคำ ทำให้พราหมณีอยากจะได้ฟังบ้าง จึงขอให้พวกเขาไปนิมนต์ท่านมาฉันในวันรุ่งขึ้น พระเถระก็ไปฉันตามคำนิมนต์ เมื่อเห็นว่าท่านฉันเสร็จแล้วพราหมณีก็สวมรองเท้า นั่งบนอาสนะสูง คลุมศีรษะ เอ่ยคำเชื้อเชิญพระเถระให้แสดงธรรมให้ฟัง พระเถระบอกกับนางว่า ยังมีเวลา แล้วก็ลุกจากไป

ครั้งที่สอง มาณพเหล่านั้นก็ไปฟังธรรมและกลับไปเล่าให้พราหมณีฟังอีก พราหมณีบอกกับพวกเขาว่า เห็นยกย่องกันดีนัก แต่พอให้แสดงธรรม ท่านกลับพูดว่ายังมีเวลา แล้วก็จากไป พวกมาณพบอกนางว่า ที่เป็นอย่างนั้นเพราะนางสวมรองเท้า นั่งอาสนะสูง คลุมศีรษะ ขอให้ท่านแสดงธรรม แต่พระคุณเจ้าท่านเคารพในธรรม (จึงไม่แสดงธรรมแก่ผู้แสดงความไม่เคารพอย่างนั้น) พราหมณีได้ฟังก็ขอแก้ตัวใหม่ ได้นิมนต์พระเถระไปฉันที่บ้านอีกครานี้เมื่อจะอาราธนาพระอุทายีให้แสดงธรรมโปรด นางถอดรองเท้านั่งอาสนะต่ำ ปลดผ้าคลุมศีรษะออก แล้วจึงกล่าวกะพระเถระด้วยการตั้งคำถามว่า อะไรทำให้พระอรหันต์ทั้งหลายบัญญัติสุข

และทุกข์?

(212) พระอุทายีตอบว่า เพราะมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ พระอรหันต์จึงบัญญัติสุขและทุกข์ (สุขและทุกข์มีก็เพราะมีผัสสายตนะ 6)

พราหมณีเวรทัญจานิโคตต์ได้ฟังธรรมคราวนี้ ก็ทันมาเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ขอถวายชีวิตเป็นอุบาสิกาตั้งแต่วันนั้น

จบคหปติวรรค(10 พระสูตร)

เทวหหวรรค

ความประมาทไม่มีในพระอรหันต์

(213) **เทวหสูตร** กล่าวถึงพระพุทธองค์ขณะประทับอยู่ที่เมือง(นิคม)เทวหทะของเจ้าศากยะในแคว้นสักกะ ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เราไม่กล่าวว่า ภิกษุทุกรูปควรทำกิจด้วยความไม่ประมาทในผัสสายตนะ 6 และเราก็ไม่กล่าวด้วยว่า ภิกษุทุกรูปไม่ควรทำกิจด้วยความไม่ประมาทในผัสสายตนะ 6 ภิกษุเหล่าใดเป็นพระอรหันต์ อยู่จบพรหมจรรย์...เรากล่าวว่า ภิกษุเหล่านั้นไม่มีกิจที่ต้องทำด้วยความไม่ประมาทในผัสสายตนะ 6 เพราะเหตุว่า กิจที่ต้องทำด้วยความไม่ประมาท พระอรหันต์เหล่านั้น

ทำเสร็จแล้ว ส่วนภิกษุเหล่าใดที่เป็นเสขะยังไม่บรรลุอรหัตต-ผล...เรากล่าวว่า ภิกษุเหล่านั้นควรทำกิจด้วยความไม่ประมาทในผัสสายตนะ ๖ เพราะเหตุว่า รูปทั้งหลายที่รับรู้ด้วยจักษุ ฯลฯ อันน่าชื่นใจก็มี ไม่น่าชื่นใจก็มี เมื่อมากระทบ(จิตของพระอรหันต์)เข้า ก็ยึดจิตไว้ไม่ได้ เมื่อ(รูปเป็นต้น)ยึดจิตไม่ได้ ความเพียรไม่ถดถอยก็เร่งรุด สติดำรงมั่นไม่ฟั่นเฟือน กายไม่กระสับส่าย จิตแน่วนิ่งเป็นหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย! เราเห็นผลแห่งความไม่ประมาทนี้แหละจึงกล่าวว่า ภิกษุเหล่านั้นควรทำกิจด้วยความไม่ประมาทในผัสสายตนะ ๖"

นรก-สวรรค์อยู่ที่ผัสสายตนะ 6

(214-216) **ขณสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เป็นลาภของพวกเธอ เป็นการได้ดีของพวกเธอแล้ว ที่พวกเธอได้โอกาสอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ นรกชื่อผัสสายตนิกะ ๖ เราได้เห็นแล้ว ในผัสสายตนิกนรกนั้น สัตว์เห็นรูปอะไรๆ ด้วยจักษุ ก็เห็นแต่รูปอันไม่น่าปรารถนา ไม่เห็นรูปอันน่าปรารถนา เห็นแต่รูปที่ไม่น่าพึงพอใจ ไม่เห็นรูปที่น่าพึงพอใจ...(ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้ธัมมารมณ์ ก็เหมือนกัน ล้วนแต่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าพึงใจ)"

แล้วตรัสถึงสวรรค์ชื่อผัสสายตนิกะ ๖ โดยนัยตรงกันข้าม

(อรรถกถากล่าวว่า นรกและสวรรค์จริงๆ ที่มีชื่อว่าผัสสายตนิกะ ๖ หามีไม่ แต่เป็นที่รู้กันว่า ผัสสายตนะ ๖ (ตา หู จมูก ลิ้น

กาย ใจ)ของสัตว์นรกและของเทวดา(ชั้นดาวดึงส์) มีอยู่จริง และกล่าวอีกว่า ในนรกไม่มีการอยู่ประพฤติมรรคพรหมจรรย์ เพราะมีแต่ทุกข์ด้านเดียว ในเทวโลกก็ไม่มีการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพราะเทวดามีแต่ความมัวเมาอยู่กับการเริงเล่นด้านเดียว ส่วนโลกมนุษย์มีทั้งสุขและทุกข์คละเคล้ากัน การได้เกิดเป็นมนุษย์จึงเป็นโอกาส(เป็นขณะ)ที่จะได้อยู่ประพฤติพรหมจรรย์)

พระพุทธเจ้าต่างจากเทวดาและมนุษย์ทั่วไป

(216-217) **ปฐมรูปารามสูตร** พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เทวดาและมนุษย์มีรูป...เสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ ...ธัมมารมณ์ เป็นที่ให้ยินดี เป็นผู้ยินดีเพลิดเพลินในรูปเป็นต้น เมื่อรูปเป็นต้นนั้นแปรผันและดับลง เทวดาและมนุษย์ก็อยู่เป็นทุกข์ ส่วนตถาคต(และพระอรหันต์)รู้แจ้งถึงความเกิด ความดับ ส่วนดี ส่วนเสีย และวิธีสลัดพ้นแห่งรูปเป็นต้น ตามความเป็นจริง ไม่ยินดีและไม่เพลิดเพลินในรูปเป็นต้น เมื่อรูปเป็นต้นนั้นแปรผันและดับหายไป ก็ยังอยู่เป็นสุข

แล้วตรัสเป็นพระคาถาความว่า รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ อันน่าปรารถนาน่าพึงใจนั้น ชาวโลกเห็นว่าเป็นสุข แต่พอมันดับหายไปก็รับรู้กันว่าเป็นทุกข์ ส่วนพระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นว่า ความไม่ยึดถือรูปเป็นต้นว่าเป็นของตน(สักกายะ)เป็นความสุข เป็นการเห็นอันตรงกันข้ามกับชาวโลก สิ่งที่เขาเห็นว่าเป็นสุข พระอริยเจ้าย่อมเห็นว่าเป็นทุกข์ สิ่งที่เขาเห็นว่าเป็นทุกข์ แต่พระอริยเจ้าเห็นว่าเป็นสุข...นิพพานนั้นปรากฏแก่สัตบุรุษเหมือน

แสงสว่างปรากฏแก่คนผู้มีตามองเห็น...

(218) **ทุติยรูปารามสูตร** เนื้อหาเหมือนในปฐมรูปารามสูตรทุกประการ(ไม่มีส่วนที่เป็นพระคาถา)

อีก 6 พระสูตร คือ (219) **ปฐมนตุมหากสูตร** (220) **ทุติยนตุมหากสูตร** (221) **ปฐมเหตุอัชฌัตตสูตร** (222-223) **ทุติย-เหตุอัชฌัตตสูตร** (224-225) **ปฐมเหตุพาหิรสูตร** (226) **ทุติย-เหตุพาหิรสูตร** มีเนื้อหาซ้ำกับพระสูตรก่อนๆ ที่ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องความไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา

จบเทวทหวรรค(10 พระสูตร)

นวปุราณวรรค

กัมมสูตร

กรรมเก่า กรรมใหม่ และวิธีดับกรรม

(227-231) พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! กรรมเก่า(ปุราณกมฺมํ) คืออะไร? ตา... หู...จมูก...ลิ้น...กาย...ใจ พึงทราบว่า คือกรรมเก่าอันปัจจัยปรุงแต่ง(อภิสงฺขิตํ) สำเร็จด้วยเจตนา(อภิสญฺเจตยิตํ) เป็นที่ตั้งแห่งเวทนา(เวทนิยํ)

"ภิกษุทั้งหลาย! กรรมใหม่(นวกมฺมํ) คืออะไร? กรรมที่บุคคลทำด้วยกายวาจาใจในปัจจุบัน เรียกว่ากรรมใหม่

"ภิกษุทั้งหลาย! ความดับแห่งกรรม(กมฺมนิโรโธ) คืออะไร? การที่บุคคลได้สัมผัสวิมุตติเพราะดับกายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม เรียกว่าความดับแห่งกรรม

"ภิกษุทั้งหลาย! วิธีปฏิบัติเพื่อถึงความดับแห่งกรรม คืออย่างไร? สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ (มรรคมีองค์ ๘) นี้เรียกว่าวิธีปฏิบัติเพื่อถึงความดับแห่งกรรม"

ตรัสดังนี้แล้วก็ได้ทรงตักเตือนให้ภิกษุทั้งหลายยึดโคนไม้และเรือนว่างเป็นที่บำเพ็ญเพียร อย่าให้พลาดจากประโยชน์อันพึงได้จากคำสอนของพระองค์

(ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่ใช่ตัวกรรมเก่า แต่เป็นสิ่งที่เกิดจากกรรมเก่า)

ปฏิปทาที่เอื้อต่อนิพพาน

ใน 4 พระสูตรต่อไปนี้ พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องวิธีปฏิบัติที่เอื้อ(เป็นสัปปายะ)ต่อนิพพาน

(232) **ปฐมสัปปายสูตร** ตรัสว่า การที่ภิกษุเห็นความไม่เที่ยงในจักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส และเวทนาทุกอย่างที่เกิดจากสัมผัส ฯลฯ คือการปฏิบัติที่เอื้อต่อนิพพาน (233) **ทุติยสัปปายสูตร** ตรัสถึงการที่ภิกษุเห็นความเป็นทุกข์ในจักษุ รูป จักษุวิญญาณ ฯลฯ (234) **ตติยสัปปายสูตร** ตรัสถึงการที่ภิกษุเห็นความเป็นอนัตตาในจักษุ รูป จักษุวิญญาณ ฯลฯ (235) **จตุตถสัปปายสูตร** ทรงให้ภิกษุทั้งหลายตอบคำถามในเรื่องจักษุ รูป

จักษุวิญญาณ ฯลฯ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา แล้วตรัสว่า อริยสาวกรู้เห็นอย่างนี้ จึงหายติด หมดใคร่...สำเร็จอรหันต์ นี้ก็เป็นการปฏิบัติที่เอื้อต่อนิพพาน

มีกิเลสเหมือนมีลูกศิษย์-มีอาจารย์

(236-237) อนันเตวาสิกานาจริยสูตร พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า พรหมจรรย์ที่ภิกษุอยู่ประพฤตินี้ไม่มีอันเตวาสิก(ลูกศิษย์) ไม่มีอาจารย์ ภิกษุผู้มีอันเตวาสิกมีอาจารย์ยังอยู่เป็นทุกข์ไม่สำราญ ส่วนภิกษุผู้ไม่มีอันเตวาสิกไม่มีอาจารย์ย่อมอยู่สุขสำราญ

ทรงขยายความว่า ภิกษุมีอันเตวาสิก หมายถึงยังมีอกุศลธรรมคือความดำริแส่ซ่านอยู่ในฝ่ายสังโยชน์เพราะเห็นรูป...ฟังเสียง...ดมกลิ่น...ลิ้มรส...ถูกต้องโผฏฐัพพะ...รู้ธัมมารมณ์ เพราะอกุศลธรรมดังกล่าวนั้นมีอยู่ภายในใจของภิกษุนั้น จึงเรียกว่า มีอันเตวาสิก และเพราะอกุศลธรรมเหล่านั้นครอบงำภิกษุนั้น จึงเรียกว่ามีอาจารย์

ส่วนภิกษุอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ชนิดที่ไม่มีอันเตวาสิกไม่มีอาจารย์ มีนัยตรงกันข้าม

(กิเลสเปรียบเหมือนอันเตวาสิก เพราะมันเข้าไปอาศัยอยู่ในจิต เปรียบเหมือนอาจารย์เพราะมันสั่งการให้เป็นไปต่างๆ)

ทุกข์ที่ให้กำหนดรู้คืออะไร

(238) **ติตถิยสูตร** พระพุทธองค์ทรงแนะนำวิธีตอบคำถาม

ของพวกปริพาชกเมื่อเขาถามว่า อยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่ออะไร? ให้ตอบว่า เพื่อกำหนดรู้ทุกข์(ทุกฺขสฺส ปริญฺญาย) เมื่อถูกถามอีกว่า ทุกข์ที่ว่านั้นคืออะไร? ให้ตอบว่า ทุกข์นั้นคือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส เวทนาทุกอย่างที่เกิดจากสัมผัส ฯลฯ

ปริยายสูตร

รู้ได้อย่างไรว่าตัวเองสำเร็จอรหันต์

(239-242) พระพุทธองค์ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า มีเหตุบ่งชี้(ปริยาย)อะไรไหมที่จะทำให้ภิกษุบอกได้ว่าตนได้บรรลุอรหัตตผลโดยไม่ต้องเชื่อคนอื่น โดยไม่ต้องอาศัยความถูกกับใจชอบ โดยไม่ต้องอาศัยการเรียนรู้ตามกันมา โดยไม่ต้องอาศัยการคิดตรองตามแนวเหตุผล โดยไม่ต้องอาศัยความเข้ากันได้กับการคิดทดสอบด้วยทฤษฎี ก็รู้ชัดว่าชาติสิ้นสุดแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว...?

เมื่อภิกษุทูลอาราธนาให้ประทานคำตอบเรื่องนี้ พระพุทธองค์ได้ตรัสต่อไปว่า เหตุบ่งชี้นั้นมีอยู่ นั่นคือ เมื่อภิกษุเห็นรูปด้วยตา ย่อมรู้ชัดซึ่งราคะโทสะโมหะที่มีอยู่ในตัวว่า"ราคะโทสะโมหะมีอยู่ในตัวเรา" หรือย่อมรู้ชัดซึ่งราคะโทสะโมหะที่ไม่มีอยู่ในตัวว่า "ราคะโทสะโมหะไม่มีในตัวเรา"

พระพุทธองค์ เรื่องที่ว่านี้ต้องทราบด้วยศรัทธา(เชื่อตามผู้อื่น) หรือด้วยความถูกกับใจชอบ

หรือด้วยการเรียนรู้ตามกันมา หรือด้วยการคิดตรองตามแนวเหตุผล หรือด้วยความเข้ากันได้กับการคิดทดสอบด้วยทฤษฎี หรือไม่?

ภิกษุ หามิได้ พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ เรื่องที่ว่านี้ ต้องเห็นด้วยปัญญาจึงทราบมิใช่หรือ?

ภิกษุ : ใช่แล้ว พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : นี้คือเหตุบ่งชี้(หนึ่ง)ที่ภิกษุจะบอกได้ว่าตนได้บรรลุอรหัตตผล โดยที่ไม่ต้องเชื่อตามผู้อื่น โดยที่ไม่ต้องอาศัยความถูกกับใจชอบ...โดยที่ไม่ต้องอาศัยความเข้ากันได้กับการคิดทดสอบด้วยทฤษฎี

(ไม่ว่าจะฟังเสียงด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มรสด้วยลิ้น ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกาย หรือรู้ธัมมารมณ์ด้วยใจ ก็เหมือนกัน คือดูที่ว่ามีราคะโทสะโมหะอยู่ในตัวหรือไม่)

ความมีอินทรีย์สมบูรณ์ของพระอรหันต์

(243) **อินทริยสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลถามว่า ภิกษุผู้มีอินทรีย์สมบูรณ์(อินฺทฺริยสมฺปนฺโน)ที่ตรัสถึงนั้นหมายถึงภิกษุเช่นไร? ตรัสตอบว่า หมายถึงภิกษุผู้พิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (ซึ่ง

เรียกว่า จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ มนินทรีย์) แล้วหายติด หมดใครในอินทรีย์นั้นๆ เมื่อหายติดหมดใคร่ จิตก็หลุดพ้น...

(คุณสมบัติอย่างหนึ่งของพระอรหันต์ คือ อินทริยสัมปันโน คือสมบูรณ์ด้วยอินทรีย์, มีอินทรีย์พรั่งพร้อม, มีอินทรีย์สมบูรณ์)

ผู้แสดงธรรม-ผู้ปฏิบัติธรรม-ผู้ถึงนิพพาน

(244) **ธัมมกถิกสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระพุทธองค์ว่า พระธรรมกถึกคือบุคคลเช่นไร? ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ปฏิบัติธรรมถูกหลัก)คือบุคคลเช่นไร? ผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบันคือบุคคลเช่นไร?

ทรงยกลักษณะภิกษุ 3 ประเภทเป็นคำตอบว่า 1. พระธรรมกถึกได้แก่ ผู้แสดงธรรมเพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธะ ซึ่งตา...หู...จมูก... ลิ้น...กาย...ใจ 2. ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (ธมฺมานุธมฺมปฏิปนฺโน)ได้แก่ผู้ปฏิบัติเมื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธะ ซึ่งตา...หู...จมูก..ลิ้น...กาย...ใจ 3. ผู้บรรลุนิพพานในปัจจุบัน(ทิฏฐธมฺมนิพฺพานปฺปตฺโต) ได้แก่ผู้หลุดพ้นเพราะนิพพิทาเพราะวิราคะ เพราะนิโรธะ เพราะไม่มีอุปาทานในตา...หู...จมูก...ลิ้น...กาย...ใจ

จบนวปุราณวรรค(10 พระสูตร)

สฬายตนสังยุตต์(ตติยปัณณาสก์)จบบริบูรณ์

สฬายตนสังยุตต์(จตุตถปัณณาสก์)

นันทิขยวรรค

เห็นความไม่เที่ยง เป็นสัมมาทิฐิ

ใน 4 พระสูตรต่อไปนี้ พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องสัมมาทิฐิอันนำไปสู่ความหลุดพ้นแห่งจิต

(245) **ปฐมนันทิขยสูตร** ตรัสว่า การที่ภิกษุเห็นจักษุ ฯลฯ มโน ไม่เที่ยง จัดว่าเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อมีสัมมาทิฐิ ย่อมหายติด เพราะสิ้นความเพลิดเพลิน(นนฺทิ)จึงสิ้นราคะ เพราะสิ้นราคะจึงสิ้นความเพลิดเพลิน เมื่อสิ้นทั้งความเพลิดเพลินและราคะ จิตก็หลุดพ้นด้วยดี(เป็นพระอรหันต์)

(อรรถกถากล่าวว่า นันทิกับราคะเป็นกิเลสชนิดเดียวกัน)

(246) **ทุติยนันทิขยสูตร** ตรัสว่า การที่ภิกษุเห็นรูป ฯลฯ ธัมมารมณ์ ไม่เที่ยง จัดว่าเป็นสัมมาทิฐิ เมื่อมีสัมมาทิฐิก็ย่อมหายติด...

(247) **ตติยนันทิขยสูตร** ทรงสั่งสอนให้มีโยนิโสมนสิการในจักษุ ฯลฯ ในมโน ให้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของจักษุ ฯลฯ ของมโน ตามความเป็นจริง ซึ่งจะทำให้หายติด...

(248) **จตุตถนันทิขยสูตร** ทรงสั่งสอนให้มีโยนิโสมนสิการในรูป ฯลฯ ในธัมมารมณ์ให้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงของรูป ฯลฯ ของธัมมารมณ์ ซึ่งจะทำให้หายติด...

จิตเป็นสมาธิย่อมเห็นความเป็นจริง

ใน 2 พระสูตรต่อไปนี้ พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายที่ชีวกัมพวัน กรุงราชคฤห์

(249) **ปฐมชีวกัมพวนสูตร** ทรงสั่งสอนให้เจริญสมาธิ เพราะเมื่อจิตเป็นสมาธิแล้ว "สิ่งทั้งปวง"ย่อมปรากฏตามความเป็นจริง สิ่งทั้งปวงที่ปรากฏตามความเป็นจริง คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส เวทนาทุกอย่างที่เกิดจากสัมผัสนั้นๆ ฯลฯ ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่าไม่เที่ยง...

(250) **ทุติยชีวกัมพวนสูตร** ทรงแนะนำให้หลีกเร้นบำเพ็ญเพียร เพราะการหลีกเร้นจะทำให้"สิ่งทั้งปวง"ปรากฏตามความเป็นจริง คือสิ่งทั้งปวง(มีจักษุ รูป จักษุวิญญาณ เป็นต้น)ปรากฏตามความเป็นจริงว่าไม่เที่ยง...

(พระสูตรแรก ตรัสสำหรับภิกษุที่จิตยังไม่เป็นสมาธิ พระสูตรหลัง ตรัสสำหรับภิกษุที่มีจิตดิ่งเป็นสมาธิแล้วแต่ยังมีจุด

อ่อนที่ขาดการหลีกเร้น)

(251) **ปฐมมหาโกฏฐิกสูตร** (252) **ทุติยมหาโกฏฐิกสูตร** (253) **ตติยมหาโกฏฐิกสูตร** ทั้ง 3 พระสูตรนี้ กล่าวถึงพระมหาโกฏฐิกะทูลขอวิธีปฏิบัติเมื่อปลีกตนไปบำเพ็ญเพียรเพียงลำพัง พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้ละความพอใจ(ฉันทะ) ในสิ่งที่ไม่เที่ยง เป็นทุกข์เป็นอนัตตา สิ่งนั้นคือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ ฯลฯ

วิธีละทิฐิ 3 อย่าง

(254) **มิจฉาทิฏฐิสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า รู้เห็นอย่างไรจึงจะละมิจฉาทิฐิได้? ตรัสตอบว่า รู้เห็นจักษุ รูป จักษุวิญญาณ ฯลฯ ว่าเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฐิได้

(255) **สักกายทิฏฐิสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า รู้เห็นอย่างไรจึงจะละสักกายทิฐิ(ความเห็นว่าเป็นตัวตนของตน-person pack view)? ตรัสตอบว่า รู้เห็นจักษุ รูป จักษุวิญญาณ ฯลฯ ว่าเป็นทุกข์ จึงจะละสักกายทิฐิได้

(256) **อัตตานุทิฏฐิสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า รู้เห็นอย่างไรจึงจะละอัตตานุทิฐิ(ความนึกเห็นว่าเป็นตัวตน-speculation about the self)ได้? ตรัสตอบว่ รู้เห็นจักษุ รูป จักษุวิญญาณ ฯลฯ ว่าเป็นอนัตตา จึงจะละอัตตานุทิฐิได้

จบนันทิขยวรรค (12 พระสูตร)

สัฏฐิเปยยาลวรรค มี 60 พระสูตร อยู่ในลำดับข้อ(257)ถึง (284) ล้วนแต่เป็นพุทธโอวาทที่ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายในเรื่อง"สิ่งทั้งปวง" คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ ฯลฯ ซึ่งเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ทรงสอนให้ละกิเลส คือ ฉันทะ ราคะ ฉันท-ราคะ ในสิ่งเหล่านั้นเสีย สรุปว่า สิ่งที่ไม่เที่ยงล้วนเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ไม่ว่าจะอยู่ในรูปใดๆ

สมุททวรรค

เปรียบอายตนะ 12 เหมือนท้องทะเล

ใน 2 พระสูตรต่อไปนี้ พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องอายตนะภายใน-อายตนะภายนอกว่าแต่ละอย่างเหมือนท้องทะเลอันน่ากลัว

(285-286) **ปฐมสมุททสูตร** ตรัสว่า ทะเล(สมุทร)ที่ปุถุชนทั่วไปพูดถึงนั้นต่างจากทะเลในอริยวินัย ในอริยวินัยนั้น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ (แต่ละอย่าง) คือท้องทะเลของคน กำลังของตาเกิดจากรูป กำลังของหูเกิดจากเสียง กำลังของจมูกเกิดจากกลิ่น กำลังของลิ้นเกิดจากรส กำลังของกายเกิดจากโผฏฐัพพะ กำลังของใจเกิดจากธัมมารมณ์ คนที่ต้านกำลังอันเกิดจากรูปเป็นต้นได้ จัดว่าเป็นพราหมณ์(พระอรหันต์)ผู้ข้ามพ้นท้องทะเลซึ่งมีทั้งคลื่น มีทั้งน้ำวน มีทั้งสัตว์ร้าย มีทั้งผีเสื้อทะเล(สรกฺขสา) ขึ้นฝั่งไปอยู่บนบกได้

(กิเลส เช่น ความโกรธ กามคุณ เป็นต้น)เปรียบเหมือน
คลื่น น้ำวน และสัตว์ร้าย, มาตุคามเปรียบเหมือนผีเสื้อทะเล)

(287-288) **ทุติยสมุททสูตร** ตรัสว่า ทะเลในอริยวินัยอีกประเภทหนึ่งได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ส่วนที่รับรู้ว่าน่ารักใคร่น่าพอใจ ซึ่งทั้งโลกนี้ ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ทั้งหมู่สัตว์ สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ในท้องทะเลแห่งนี้ ส่วนมากจ่อมจมยุ่งเหยิง เหมือนด้ายของช่างหูกที่ขอดเป็นปม เหมือนกระจุกด้าย เหมือนหญ้าปล้องและหญ้ามุงกระต่าย ไม่พ้นอบาย ทุคติ วินิบาต สังสาระไปได้

และตรัสเป็นพระคาถา ความว่า ผู้ใดคลายราคะ โทสะและอวิชชาได้ ผู้นั้นชื่อว่าข้ามท้องทะเลอันตรายซึ่งข้ามแสนยากได้ เรียกได้ว่า ข้ามเครื่องกีดขวางได้ หนีพ้นมัจจุราชได้ ไม่มีอุปธิ ละทุกข์ได้ เพื่อจะไม่เกิดต่อไป ดับสนิทไม่มีการกลับมาอีก ลวงมัจจุราชให้หลงทางได้

อายตนะภายนอกเหมือนเหยื่อล่อของพรานเบ็ด

(289-290) พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า พรานเบ็ดใช้เหยื่อติดเบ็ดล่อปลาให้มากิน แล้วปลาก็ตายเพราะกินเหยื่อติดเบ็ด โลกนี้มีเบ็ดอีกอย่างหนึ่ง 6 ชนิด คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ อันน่ารักใคร่พอใจ ถ้าภิกษุเพลินชื่นชมหมกมุ่นอยู่กับมัน ก็เรียกได้ว่ากลืนกินเบ็ดของมาร มีแต่จะวิบัติย่อยยับ มารร้ายจะทำอะไรก็ได้ดังใจ ตรงกันข้าม ถ้าภิกษุไม่เพลินชื่นชมหมกหมุ่นอยู่กับมัน มารก็ทำอะไรเธอไม่ได้

ราคะ โทสะ โมหะ เปรียบเหมือนยางไม้

(291-292) **ชีรรุกขสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อภิกษุหรือภิกษุณียังมีราคะโทสะโมหะในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ถ้าเธอยังถูกรูป ฯลฯ เล็กๆน้อยๆ ที่ผ่านเข้ามาปรากฏในใจครอบงำจิตได้อยู่ ก็ไม่ต้องกล่าวถึงว่า รูป ฯลฯ อันยิ่งใหญ่ที่ปรากฏแก่ใจจะครอบงำจิตของเธอไม่ได้ ทรงอุปมาว่าเหมือนต้นโพธิ์ ต้นไทร ต้นกร่าง(มิลกฺขุ) ต้นมะเดื่อ ซึ่งเป็นต้นไม้มียาง ไม่ว่าจะเป็นต้นเล็กหรือต้นใหญ่ เมื่อถูกขวานสับ ยางก็จะไหลออกตรงที่ถูกขวานสับนั่นแหละ

ตรัสในฝ่ายตรงกันข้ามว่า ถ้าภิกษุหรือภิกษุณีไม่มีราคะโทสะโมหะในรูป ฯลฯ และถ้ารูป ฯลฯ เล็กๆ น้อยๆ ที่ปรากฏแก่ใจครอบงำจิตของเธอไม่ได้ รูป ฯลฯ ยิ่งใหญ่ใดๆ ก็ครอบงำจิตของเธอไม่ได้ อุปมาเหมือนต้นโพธิ์ต้นไทรเป็นต้น ซึ่งแม้จะเป็นต้นไม้มียาง แต่เป็นไม้แห้งไม้ผุเกินกว่าปีหนึ่ง ถึงจะเอาขวานสับที่ตรงไหน ก็ไม่มียางจะไหลออกมาได้

โกฏฐิกสูตร

อะไรกันแน่ผูกคล้องสัตว์ไว้ในภพ

(295-298) เย็นวันหนึ่ง ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน พระมหาโกฏฐิกะเข้าไปสนทนาธรรมกับพระสาริบุตรถึงที่อยู่

พระมหาโกฏฐิกะ : ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับโผฏฐัพพะ ใจกับธัมมารมณ์

เป็นสังโยชน์ผูกคล้องกันไว้หรือ?

พระสาริบุตร : หามิได้ ฉันทราคะ(ความรักใคร่ติดใจ)ที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยอายตนะ 2 ฝ่ายกระทบกันต่างหาก เป็นสังโยชน์ผูกคล้องกันไว้ ก็เหมือนโคดำกับโคขาวที่เขาใช้เชือกล่ามติดกัน จะบอกว่าโคดำกับโคขาวนั้นมีตัวติดกันไหม?

พระมหาโกฏฐิกะ : หามิได้ โคสองตัวนั้นหาได้มีตัวติดกันไม่ เชือกเส้นเดียวกันต่างหากผูกคล้องโคทั้งคู่ไว้ด้วยกัน

พระสาริบุตร : ฉันใดก็ฉันนั้น ถ้าอายตนะ 2 ฝ่ายเป็นสังโยชน์ผูกคล้องกัน การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อความสิ้นทุกข์ก็ไม่มีความหมาย แต่เพราะมีฉันทราคะซึ่งเกิดขึ้นเพราะอายตนะ 2 ฝ่ายกระทบกัน การอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อความสิ้นทุกข์จึงปรากฏขึ้นมาได้ พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ และทรงมองเห็นรูป ทรงได้ยินเสียง ทรงได้กลิ่น ทรงได้ลิ้มรส ทรงมีการสัมผัสทางกาย ทรงมีการนึกคิด แต่พระองค์ก็ไม่มีฉันทราคะในสิ่งเหล่านั้นเลย เพราะทรงมีจิตหลุดพ้นโดยสิ้นเชิงแล้ว...

(299) **กามภูสูตร** กล่าวถึงการสนทนาธรรมระหว่างพระกามภูกับพระอานนท์ที่วัดโฆสิตาราม กรุงโกสัมพี เนื้อหาการสนทนาเหมือนในโกฏฐิกสูตรทุกประการ โดยพระอานนท์เป็นฝ่ายตอบคำถามให้พระกามภูได้รับความเข้าใจในธรรมเรื่องนี้

อุทายีสูตร

เปรียบอนัตตาเหมือนต้นกล้วย

(300-302) เย็นวันหนึ่ง พระอุทายีเข้าไปหาพระอานนท์ถึงที่อยู่ ได้มีการสนทนาธรรมระหว่างท่านทั้งสอง

พระอุทายี : พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้หลายแง่หลายมุมว่ากายนี้เป็นอนัตตา ท่านก็คงจะบอกว่า แม้วิญญาณก็เป็นอนัตตาเหมือนกันใช่ไหม?

พระอานนท์ : ใช่แล้ว วิญญาณก็เป็นอนัตตา จักษุ-วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยจักษุและรูปใช่หรือไม่?

พระอุทายี ใช่แล้ว

พระอานนท์ : ถ้าไม่มีเหตุและปัจจัยให้เกิดจักษุวิญ-ญาณเลย จักษุวิญญาณจะมีได้ไหม?

พระอุทายี มีไม่ได้ครับท่าน

พระอานนท์ ด้วยเหตุผลนี้แหละ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า วิญญาณเป็นอนัตตา(กับ

อายตนะและวิญญาณประเภทอื่นๆ ก็เหมือนกัน) เปรียบไปก็เหมือนว่าคนต้องการแก่นไม้ถือขวานคมกริบเข้าไปในป่า พบต้นกล้วยเข้า ก็จัดการตัดโคนตัดปลายลอกกาบกล้วย ปรากฏว่าไม่พบแม้แต่กระพี้ของต้นกล้วย ที่ไหนจะเจอแก่นมันได้ ภิกษุก็เหมือนกัน ย่อมไม่อาจจะพบตัวตนหรือสิ่งที่เป็นตัวตนในผัสสายตนะ 6 ได้เลย ดังนั้น เมื่อพิจารณาเห็นอย่างนี้ ก็จะไม่ยึดถือสิ่งใดๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดถือก็ไม่ดิ้นรน เมื่อไม่ดิ้นรนก็เย็นสนิทประจักษ์แก่ใจตน ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นสุดแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว...

อาทิตตปริยายสูตร

อนาคตของวิญญาณที่หลงเพลิน

(303-304) พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า แทงตาด้วยหลาวเหล็กติดไฟโชน ยังดีกว่าถือเอานิมิตในรูปโดยส่วนปลีกย่อย (อนุพฺยญฺชนโส นิมิตฺตคฺคาโห-คิดเคลิ้มหลงติดในรูปเป็นต้นจากส่วนต่างๆ เช่น มือ เท้า เป็นต้น)...เกี่ยวหูด้วยขอเหล็กคมติดไฟโชน ยังดีกว่าถือเอานิมิตในเสียงโดยส่วนปลีกย่อย...คว้านจมูกด้วยมีดตัดเล็บอันคมติดไฟโชน ยังดีกว่าถือเอา

นิมิตในกลิ่นโดยส่วนปลีกย่อย...เฉือนลิ้นด้วยมีดโกนคมติดไฟโชน ยังดีกว่าถือเอานิมิตในรสโดยส่วนปลีกย่อย...แทงกายด้วยหอกติดไฟโชน ยังดีกว่าถือเอานิมิตในโผฏฐัพพะโดยส่วนย่อย...

ตรัสกำกับในทุกกรณีดังกล่าว ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย!...วิญญาณอันเคลิ้มติดอยู่กับความยินดีในนิมิต(ลักษณะรวม,ลักษณะทั่วไป) หรือเคลิ้มติดอยู่กับความยินดีในอนุพยัญชนะ(ส่วนย่อย,ลักษณะปลีกย่อย) ถ้าบุคคลตายลงในขณะนั้นก็เป็นไปได้ที่เขาจะเข้าถึงคติ 2 อย่าง คือ เกิดในนรกหรือเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานอย่างใดอย่างหนึ่ง เราเห็นโทษอย่างนี้จึงได้กล่าวอย่างนี้"

ในส่วนใจกับธัมมารมณ์ ตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ทั้งๆที่เราก็ยอมรับว่า ความหลับเป็นหมัน(ไม่เป็นความงอกงาม) ไม่เกิดคุณค่า เป็นความโง่ซึมของคนมีชีวิต แต่ก็ยังดีกว่าปล่อยตนให้ลุอำนาจแก่ความคิดนึกที่จะไปทำลายหมู่คณะให้แตกกัน บุคคลไม่ควรคิดนึกในเรื่องเช่นนั้นเลย..."

(อรรถกถากล่าวว่า แท้จริงแล้ว เมื่อบุคคลจะสิ้นใจนั้น มิใช่ว่าสิ้นใจพร้อมกับจิตที่เศร้าหมอง เพราะขณะนั้นอยู่ในภวังคจิต ที่พระพุทธองค์ตรัสถึงคนตายไปเกิดในนรกหรือเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานนั้น เป็นการชี้ให้เห็นภัยของกิเลส กิเลสมีผลต่อจิตขณะที่จิตจะหยั่งลงสู่ภวังค์ คนที่ตายลงในขณะเช่นนั้นแหละจะเข้าถึงคติ 2 อย่างดังกล่าว)

ปัจจัยให้เกิดสุขและทุกข์ภายในจิต

(305-306) **ปฐมหัตถปาทปัพพสูตร** (307-308) **ทุติยหัตถ-ปาทปัพพสูตร** 2 พระสูตรนี้มีเนื้อหาเหมือนกัน พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า มีมือจึงมีการจับการวาง มีเท้าจึงมีการก้าวการถอย มีข้อจึงมีการคู้การเหยียด มีท้องจึงมีความหิวความกระหาย ฉันใดก็ฉันนั้น มีจักษุจึงมีสุขและทุกข์ภายในจิตเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ฯลฯ มีมโนจึงมีสุขและทุกข์ภายในจิตเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย (ด้านที่ไม่มี ตรัสโดยนัยตรงกันข้าม)

จบสมุททวรรค(10 พระสูตร)

อาสีวิสวรรค

อาสีวิสสูตร

อุปมาให้เห็นวิถีสู่นิพพาน

(309-314) เชตวัน : พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายโดยวิธีอุปมาดังนี้

มีบุรุษคนหนึ่งซึ่งรักตัวกลัวตาย รักสุขเกลียดทุกข์ มายังที่แห่งหนึ่ง ผู้คนที่นั่นบอกเขาว่า ที่นั่นมีอสรพิษร้าย 4 ตระกูล ท่านต้องดูแลมันอย่างดี ถ้าตัวใดตัวหนึ่งอาละวาดขึ้นมา ท่านต้องตายแน่ จะทำอะไรก็ต้องรีบทำ บุรุษนั้นได้ฟังแล้วก็กลัว หนีไปยังที่อื่น ที่นั่นคนก็บอกเขาว่า มีนักฆ่า 5 คนตามล่าเขาอยู่ ถ้าตามทัน เขา

ก็ต้องถูกฆ่าแน่ จะทำอะไรก็จงรีบทำ บุรุษนั้นหนีจากที่นั่นไปที่ไหม่อีก คนที่นั่นก็บอกเตือนเขาว่า มีนักฆ่าคนที่ 6 เงื้อดาบเหาะตามมาฆ่าเขาอยู่ พบเขาที่ใดมันต้องตัดศีรษะเขาแน่ จะทำอะไรก็จงรีบทำ บุรุษนั้นหนีเข้าไปหลบอยู่ในบ้านร้างหลังหนึ่ง ระหว่างที่เอามือลูบๆคลำๆภาชนะเปล่าชิ้นหนึ่งอยู่ ก็มีคนมาบอกว่า ชาวบ้านที่เข้ามาในบ้านร้างนี้ถูกพวกโจรซุ่มสังหารอยู่เสมอ จะคิดอ่านอย่างไรก็จงรีบตัดสินใจ บุรุษนั้นเลือกหนีไปอีกทางหนึ่ง คราวนี้เขาไปพบแม่น้ำใหญ่สายหนึ่ง ซึ่งฝั่งนี้ดูอันตรายน่ากลัว ส่วนฝั่งโน้นดูปลอดโปร่งน่าอยู่ แต่ก็ไม่มีแพหรือสะพานที่จะข้ามไปถึงได้ แล้วเขาก็คิดได้ถึงวิธีข้ามฟาก ด้วยการเอาหญ้า ไม้ กิ่งไม้ ใบไม้ผูกเป็นแพ แล้วเกาะแพพุ้ยน้ำไปจนถึงฝั่งโน้นได้โดยสวัสดี เขาขึ้นบกอยู่เป็นพราหมณ์ ณ ที่นั้น

(315-316) อุปมาเรื่องนี้พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเพื่อให้เกิดความเข้าใจธรรม ดังนี้

อสรพิษร้าย 4 ตระกูล หมายถึงมหาภูตรูป 4 คือดิน น้ำ ไฟ ลม

นักฆ่า(เพชฌฆาต) 5 คน หมายถึงอุปาทานขันธ์ 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่บุคคลเข้าไปยึดมั่นถือมั่น

นักฆ่าคนที่ 6 เงื้อดาบเหาะมาทางอากาศ หมายถึงนันทิราคะ(ความติดใจเพลิน)

บ้านร้าง หมายถึงอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ บัณฑิตใช้ปัญญาพิจารณาเห็นอายตนะภายใน 6 เป็นของว่างเปล่า(เหมือนบ้านร้าง)

โจรชุ่มสังหารชาวบ้าน หมายถึงอายตนะภายนอก 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ซึ่งแต่ละอย่างไม่ว่าจะเป็นที่พอใจหรือไม่พอใจ ก็ทำให้อายตนะภายใน 6 แต่ละอย่างได้รับความเดือดร้อน

แม่น้ำใหญ่ หมายถึงโอฆะ(ห้วงกิเลส)ทั้ง 4 คือ กาโมฆะ(ห้วงกาม) ภโวฆะ(ห้วงภพ) ทิฏโฐฆะ(ห้วงทิฏฐิ) อวิชโชฆะ(ห้วงอวิชชา)

ฝั่งนี้ที่มีอันตรายน่ากลัว หมายถึงร่างกายของตน(สักกายะ)

ฝั่งโน้นที่ปลอดโปร่ง หมายถึงนิพพาน

แพ หมายถึงมรรคมีองค์ 8 (มีสัมมาทิฐิเป็นต้น)

เกาะแพพุ้ยน้ำ หมายถึงการระดมความเพียร(วิริยารัมภะ)

ข้ามฟากขึ้นบกอยู่เป็นพราหมณ์ หมายถึงได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์

การเริ่มต้นที่ดีเพื่อความสิ้นอาสวะ

(317-319) **เถรสูตร** พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม 3 อย่าง ย่อมมากด้วยความสุขกายสุขใจในชีวิตปัจจุบัน และชื่อว่าได้เริ่มต้นเพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลายแล้ว ธรรม 3 อย่างนั้นคือ 1. คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย (สำรวมอินทรีย์) 2. รู้ประมาณในการฉันอาหาร 3. ขยันหมั่นเพียรตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา (ชาคริยं อนุยุตฺโต) ทรงให้ความหมายของธรรมแต่ละอย่างไว้พร้อม

เฉพาะธรรมข้อแรก ตรัสว่า ภิกษุผู้สำรวมอินทรีย์เหมือนนายสารถีผู้เชี่ยวชาญการฝึกม้า เมื่อขึ้นรถเทียมม้าแล้วถือแส้ด้วยมือขวา จะควบขับรถไปข้างหน้าก็ได้ ถอยกลับหลังก็ได้ ณ 4 แยกถนนใหญ่ซึ่งพื้นถนนราบเรียบดี

ให้สำรวมเหมือนเต่าหดอวัยวะอยู่ในกระดอง

(320-321) **กุมมสูตร** พระพุทธองค์ทรงเล่านิทานเรื่องเต่ากับสุนัขจิ้งจอกให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า มีเต่าตัวหนึ่งและสุนัขจิ้งจอกตัวหนึ่งหากินอยู่ที่ริมหนองแห่งหนึ่งในยามเย็น เต่าเมื่อมองเห็นสุนัขจิ้งจอกแต่ไกลก็หดอวัยวะทั้งหมดอยู่ในกระดองของตน เก็บตัวเงียบอยู่อย่างนั้น ฝ่ายสุนัขจิ้งจอกเมื่อเห็นเต่าก็ย่องเข้าไปหายืนคุมเชิงอยู่ รอว่า ทันทีที่เต่าเหยียดคอหรือขาข้างใดข้างหนึ่งออกมาจากกระดอง ตนก็จะงับเต่าฟาดพื้นกิน แต่เมื่อเต่าไม่เหยียดยื่นอวัยวะส่วนใดออกมาเลย สุนัขจิ้งจอกก็สิ้นหวัง ไม่มีโอกาสทำอย่างที่คิด มันต้องเดินจากไป

ทรงสอนภิกษุทั้งหลายว่า มารใจบาปก็อยู่ใกล้พวกเธอเสมอๆ มันหวังจะได้โอกาสทางตา หู จมูก ลิ้น กาย หรือใจของพวกเธอ ฉะนั้นพวกเธอต้องคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย มองเห็นรูปแล้วอย่าถือเอานิมิต อย่าถือเอาอนุพยัญชนะ จงปฏิบัติเพื่อสำรวมตา ฯลฯ เพื่อสำรวมใจ เพราะถ้าไม่สำรวมแล้ว อกุศลธรรมอันเป็นบาปคือความรัก(อภิชฌา)ความชัง(โทมนัส)จะครอบงำเอาได้ เมื่อใดที่พวกเธอคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลายอยู่ เมื่อนั้นมารก็หมดความหวัง หมดโอกาส หนีจากพวกเธอไปเหมือน

สุนัขจิ้งจอกผละหนีจากเต่า ฉันใดก็ฉันนั้น

และตรัสอีกว่า ภิกษุผู้มีใจมั่นคงในความคิดนึกทางใจ ไม่ถูกตัณหา มานะ และทิฐิอิงอาศัย ไม่เบียดเบียนผู้อื่น จิตสงบเย็นแล้ว ไม่กล่าวร้ายใครๆ ก็เหมือนเต่าหดคอหดขาอยู่ในกระดองนั่นเอง

ปฐมทารุขันธสูตร

ชีวิตในสังสารวัฏเหมือนท่อนไม้ลอยน้ำ

(322) คราวหนึ่ง ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาแห่งหนึ่ง พระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นท่อนไม้ใหญ่ท่อนหนึ่งกำลังถูกกระแสน้ำพัดลอยมาที่ริมฝั่ง ทรงเอ่ยถามภิกษุทั้งหลายว่า เห็นท่อนไม้นั้นหรือไม่? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่าเห็น จึงตรัสสอนว่า ถ้าท่อนไม้ไม่เข้าฝั่ง ไม่จมกลางคัน ไม่เกยบก ไม่ถูกมนุษย์หรืออมนุษย์ฉวยไว้ ไม่ถูกน้ำวนหมุนวนเอาไว้ ไม่เน่าใน มันก็จะลอยล่องไปถึงทะเล เพราะกระแสคงคาไหลล่องสู่ท้องทะเล

"ภิกษุทั้งหลาย! ถ้าพวกเธอไม่แวะเข้าฝั่งนี้หรือฝั่งโน้น ไม่จมลงกลางคัน ไม่เกยบก ไม่ถูกมนุษย์หรืออมนุษย์จับไว้ ไม่ถูกเกลียวน้ำวนหมุนวนเอาไว้ (และ)ไม่เน่าเสียภายใน พวกเธอก็จักโน้มน้อมเอียงโอนสู่นิพพาน ด้วยว่า สัมมาทิฐิเป็นธรรมโน้มน้อมเอียงโอนสู่นิพพาน"

(323) มีภิกษุรูปหนึ่งทูลถามขึ้นว่า พระดำรัสที่ว่า ฝั่งนี้ ฝั่งโน้นเป็นต้นนั้น หมายถึงอะไร? พระพุทธองค์ประทานคำตอบดังนี้

ฝั่งนี้ หมายถึงอายตนะภายใน 6
ฝั่งโน้น หมายถึงอายตนะภายนอก 6
จมกลางคัน หมายถึงนันทิราคะ(ความติดใจเพลิน)
เกยบก หมายถึงอัสมิมานะ(การถือเราถือเขา)
มนุษย์จับไว้ หมายถึงการที่ภิกษุคลุกคลีเพลิดเพลินอยู่กับคฤหัสถ์
อมนุษย์จับไว้ หมายถึงการที่ภิกษุประพฤติพรหมจรรย์เพราะอยากจะไปเกิดเป็นเทพ
น้ำวน หมายถึงกามคุณ 5
เน่าใน หมายถึงการที่ภิกษุเป็นผู้ทุศีล ปกปิดอาบัติ ไม่เป็นสมณะก็ว่าเป็นสมณะ มีใจชุ่มด้วยกาม ไม่ต่างอะไรกับขยะเน่าเหม็น

(324) ขณะที่พระพุทธองค์ตรัสอยู่นี้ มีนายโคบาลคนหนึ่งชื่อนันทะ ยืนอยู่ไม่ไกล ได้ฟังพระดำรัสนี้ด้วย เขาได้เข้าไปกราบทูลว่า ตัวเขาเองเป็นอย่างที่ตรัสทุกอย่าง คือไม่เข้าฝั่งนี้ ไม่เข้าฝั่งโน้น ไม่จมกลางคัน เป็นต้น และทูลขอบรรพชาอุปสมบท พระพุทธองค์รับสั่งกะเขาว่า ถ้าอย่างนั้นก็คืนโคแก่เจ้าของเขาไปเถิด เขากราบทูลว่า โคติดลูกมันก็จะไปของมันเอง เมื่อพระพุทธองค์ยังคงรับสั่งให้เขาคืนโคแก่เจ้าของอีก เขาจึงต้อนโคไปคืนแก่เจ้าของแล้วเข้าเฝ้าทูลขอบรรพชาอุปสมบท

พระนันทะรูปนี้ปลีกตนมุ่งมั่นบำเพ็ญเพียรอยู่ไม่นานก็ได้สำเร็จอรหันต์

(325) **ทุติยทารุขันธสูตร** กล่าวถึงพระพุทธองค์ขณะประทับอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาใกล้เมืองกิมมิละ เนื้อหาทั้งหมดเหมือนปฐมทารุขันธสูตร ต่างแต่ว่า ผู้ทูลถามถึงความหมายของคำที่ตรัสเป็นภิกษุชื่อกิมมิละ (ไม่ระบุว่าได้สำเร็จอรหันต์หรือไม่)

อวัสสุตสูตร

ธรรมบรรยายเรื่องใจชุ่มกาม

(326-331) นิโครธาราม (กรุงกบิลพัสดุ์) : ครั้งหนึ่ง เมื่อเจ้าศากยะทั้งหลายสร้างหอประชุม(สัณฐาคาร)เสร็จใหม่ๆ ยังไม่เคยเปิดใช้งาน อยากจะให้เกิดสวัสดิมงคลแก่ชาวศากยะทั้งมวล จึงทูลนิมนต์พระพุทธองค์ประเดิมเข้าใช้สถานที่ก่อน พระพุทธองค์ทรงรับคำทูลด้วยพระอาการดุษณี และเมื่อการจัดเตรียมรับเสด็จพร้อมสรรพ ก็ได้เสด็จไปตามหมายกำหนดการ ทรงแสดงธรรมท่ามกลางภิกษุสงฆ์และเจ้าศากยะทั้งหลายที่นั่นทั้งคืน จนเห็นว่าเป็นที่อิ่มอกอิ่มใจกันทั่วแล้วจึงมีรับสั่งให้พวกเขาพากันกลับ ครู่หนึ่งผ่านไป ทรงเห็นว่าภิกษุสงฆ์ยังไม่มีอาการง่วง และทรงรู้สึกเมื่อยหลัง จึงรับสั่งให้พระมหาโมคคัลลานะแสดงธรรมให้ภิกษุทั้งหลายฟังต่อ ส่วนพระองค์ทรงพับสังฆาฏิเป็น 4 ชั้นปูเป็นที่บรรทม บรรทมโดยอาการสีหไสยา

พระมหาโมคคัลลานะยกเรื่องใจที่ชุ่มกาม(อวัสสุตปริยาย)และใจที่ไม่ชุ่มกาม(อนวัสสุตปริยาย)บรรยายให้ภิกษุทั้งหลายฟัง มีใจความดังนี้

ภิกษุผู้มีใจชุ่มด้วยกาม ได้แก่ภิกษุผู้มองเห็นรูป ฯลฯ รู้ธัมมารมณ์ด้วยใจ แล้วปล่อยใจไปกับรูปเป็นต้น ที่น่ารัก เคืองใจกับรูปเป็นต้นที่ไม่น่ารัก ไม่กำหนดกายคตาสติไว้ ไม่ได้ฌาน ไม่บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ซึ่งทำให้อกุศลธรรมอันเป็นบาปที่เกิดขึ้นแก่เธอดับสิ้นไปได้ ภิกษุเช่นนี้จัดว่ามีใจที่เปียกชุ่มในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ อันรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ซึ่งมารย่อมเข้าไปหาเธอได้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เหมือนเรือนไม้เรือนหญ้าแห้งเกราะที่ปลูกไว้ในฤดูแล้ง มีคนเอาคบไฟลุกโชนเข้าไปใกล้ทางไหน ไฟก็จะได้ช่องได้โอกาส(ที่จะลุกไหม้)ได้ทุกทิศทาง

การที่ภิกษุปล่อยให้รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ครอบงำจิตใจ แทนที่จะเป็นฝ่ายครอบงำมัน เรียกได้ว่าเป็นผู้ถูกรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ ครอบงำเอา ก็จะถูกอกุศลธรรมอันเป็นบาปทำให้เกิดทุกข์ เกิดชาติชรามรณะต่อไป (ส่วนภิกษุผู้มีใจที่ไม่ชุ่มด้วยกาม มีนัยตรงกันข้าม)

เมื่อพระมหาโมคคัลลานะแสดงธรรมจบลง พระพุทธองค์ทรงลุกขึ้น และได้ตรัสอนุโมทนาว่า ท่านแสดงธรรมเรื่องนี้ได้ดียิ่ง ภิกษุสงฆ์ก็ได้รับความดื่มด่ำใจโดยทั่วกัน

ทุกขธัมมสูตร

ทุกข์เกิดและดับที่ขันธ์ 5

(332) พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อใดภิกษุรู้ทั่วถึงเหตุเกิดและความดับของสิ่งที่เป็นทุกข์(ทุกขธรรม)ทั้งปวงตามความเป็นจริง เมื่อนั้นก็จัดว่าเป็นผู้เห็นกาม เมื่อเธอเห็นกามแล้ว กามฉันทะ กามเสน่หา กามมุจฉา(ความหมกมุ่นในกาม) กามปริฬาหะ(ความร้อนรุ่มเพราะกาม)ในกามทั้งหลาย จะไม่แอบอิงอยู่โดยวิธีใด เธอก็มีธรรมสำหรับประพฤติ มีธรรมสำหรับอยู่ตามติดไปโดยวิธีนั้น โดยที่อกุศลธรรมอันเป็นบาป คือความรักความชัง(อภิชฌาโทมนสฺสา)ไม่นอนเนื่องอยู่ได้..."

คำว่ารู้ทั่วถึงเหตุเกิดและความดับของสิ่งที่เป็นทุกข์ตามความเป็นจริงนั้น ทรงชี้ไปที่เหตุเกิดและความดับของรูป เวทนา สญญา สังขาร วิญญาณ

(333) ทรงอธิบายด้วยการอุปมาให้เห็นลักษณะของผู้เห็นกาม ซึ่งกามฉันทะเป็นต้นนอนเนื่องอยู่ไม่ได้ว่า เหมือนคนรักตัวกลัวตาย เมื่อถูกฉุดลากเข้าไปหาหลุมถ่านเพลิง ถ้าเขารู้ว่ามันเป็นหลุมถ่านเพลิง ตกลงไปต้องตายแน่ เขาก็จะไม่อยากเข้าใกล้มัน

(334) ทรงอุปมาให้เห็นลักษณะของภิกษุผู้มีธรรมสำหรับประพฤติและธรรมสำหรับอยู่ ชนิดที่ความรักความชังอันเป็นกุศลธรรมจะไม่ครอบงำเอาได้ว่า เหมือนคนเข้าสู่พงหนาม ไม่ว่าข้างหน้า ข้างหลัง ข้างซ้าย ข้างขวา ข้างล่าง หรือข้างบน ล้วนแต่มีหนาม เขาคนนั้นก็จะต้องระแวดระวัง (มีสติ) ทุกฝีก้าว เพื่อไม่ให้หนามมันทิ่มแทงเอา...ตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! รูปอันน่ารักน่าชื่นใจ (ปิยรูปสาตรูป) เราถือว่าเป็นหนามในอริยวินัยเช่นเดียวกัน"

วิธีไม่ให้ความรักความชังครอบงำจิต

(335-336) ตรัสต่อไปว่า เมื่อรู้แจ้งอย่างนี้แล้ว ก็มาถึงเรื่องความไม่สำรวม(อสังวร)และความสำรวม(สังวร) การที่ภิกษุมองเห็นรูปแล้วน้อมใจไปในรูปที่น่ารัก เคืองใจในรูปที่ไม่น่ารัก ไม่มีสติกำกับตัว มีจิตคับแคบ ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่บาปอกุศลธรรมดับสิ้นไม่เหลือ อย่างนี้เรียกว่า อสังวร (ไม่สำรวมในเรื่องดมกลิ่น ลิ้มรส ฯลฯ รู้ธัมมารมณ์ก็เหมือนกัน) ส่วนสังวรมีนัยตรงกันข้าม

(337) ตรัสอีกว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อภิกษุนั้นประพฤติอย่างนี้อยู่ บาป-อกุศลธรรมคือความดำริพล่าน(สรสงฺกปฺปา)อันเป็นฝ่ายสังโยชน์ก็ยังบังเกิดขึ้นได้ เพราะเผลอสติในบางครั้งบางคราว สติเกิดช้า, ตรงนั้นแหละ ภิกษุนั้นละคลายบาปอกุศลธรรมนั้น ทำให้มันสลายไม่ให้เกิดมีอีกอย่างฉับพลัน เปรียบเหมือนคนเอาหยดน้ำ 2-3 หยด หยดลงในกระทะเหล็กอันร้อนจัดทั้งวัน เมื่อหยดน้ำหยดลงช้า มันก็จะเหือดวับหายไปโดยพลัน...ภิกษุทั้งหลาย! อกุศล-ธรรมอันเป็นบาปคือความรักความชังที่จะครอบงำภิกษุผู้ประพฤติธรรมไม่ได้ ขึ้นอยู่กับภิกษุที่จะต้องมีธรรมสำหรับประพฤติและธรรมสำหรับอยู่ อยู่กับตัวอย่างนี้แล"

ภิกษุที่ใครก็ชวนลาสิกขาไม่ได้

(338) ทรงกล่าวถึงภิกษุผู้ประพฤติได้อย่างนี้ว่า ถ้าจะมีพระราชา มหาอำมาตย์ หรือญาติมิตร มาชี้ชวนเธอให้ยินดีในทรัพย์

สินเงินทอง ให้เห็นความทุกข์ร้อนในร่มกาสาวพัสตร์ ให้สึกหาลาเพศมาใช้สอยโภคสมบัติโดยได้ทำบุญให้ทานไปด้วย ก็เป็นไปไม่ได้ที่ภิกษุเช่นนี้จะสึกออกมา

ทรงถามภิกษุทั้งหลายว่า แม่น้ำคงคาที่ไหลหลั่งถั่งเทไปทางทิศปราจีน ถ้ามหาชนพากันเอาจอบเอาตะกร้าไปเปลี่ยนทางน้ำให้ไหลย้อนกลับ จะเป็นไปได้ไหม? ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่าเป็นไปไม่ได้ มีแต่จะเหนื่อยเปล่า

พระพุทธองค์ตรัสในเรื่องนี้ว่า ฉันใดก็ฉันนั้น ภิกษุที่ประพฤติดน(มีสังวร)อย่างนี้ เป็นไปไม่ได้ที่เธอจะลาสิกขาออกมาเป็นคฤหัสถ์ได้อีก

กิงสุกสูตร

การบรรลุมรรคผลมีคำตอบที่แตกต่างกันได้

(339-342) ภิกษุรูปหนึ่ง ไปหาคำตอบจากภิกษุรูปแล้วรูปเล่าด้วยข้อสงสัยว่า ทัสสนะที่หมดจดดี (หมายถึงการได้บรรลุโสดาปัตติมรรคอย่างสมบูรณ์)เกิดขึ้นได้อย่างไร?

ภิกษุรูปที่ 1 ตอบว่า รู้ชัดซึ่งเหตุเกิดและความดับแห่งผัสสายตนะ 6 ตามความเป็นจริง นั่นแหละคือทัสสนะที่หมดจดดี

ภิกษุรูปที่ 2 ตอบว่ารู้ชัดเหตุเกิดและความดับแห่งอุปาทานขันธ์ 5 ตามความเป็นจริง นั่นแหละคือทัสสนะที่หมดจดดี

ภิกษุรูปที่ 3 ตอบว่ารู้ชัดเหตุเกิดและความดับแห่งมหาภูตรูป 4 (ดิน น้ำ ไฟ ลม)ตามความเป็นจริง นั่นแหละคือทัสสนะที่หมดจดดี

ภิกษุรูปที่ 4 ตอบว่า รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับเป็นธรรมดา นั่นแหละคือทัสสนะที่หมดจดดี

คำตอบของภิกษุทั้ง 4 รูปนี้ ไม่เป็นที่พอใจของภิกษุรูปนั้นเลย เธอได้เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลถึงเรื่องนี้และได้ทูลถามพระพุทธองค์ด้วยคำถามเดียวกันนั้นอีก

พระพุทธองค์ได้ประทานคำตอบด้วยการอุปมาให้ฟังว่าเหมือนคนที่ไม่เคยเห็นต้นทองกวาว(กึสุโก) ไปถามคนที่เขาเห็นมาจริง ก็อาจจะได้รับคำตอบแตกต่างกันได้ คนหนึ่งอาจจะบอกว่าต้นทองกวาวดำเหมือนตอไฟไหม้ คนหนึ่งอาจจะบอกว่า ต้นทองกวาวแดงเหมือนชิ้นเนื้อ คนหนึ่งอาจจะบอกว่าต้นทองกวาวแก่มีฝักเหมือนต้นชึก คนหนึ่งอาจจะบอกว่าต้นทองกวาวมีใบแก่และใบอ่อนหนาแน่นมีร่มทึบเหมือนต้นไทร ซึ่งทั้งหมดที่ได้คำตอบอย่างนั้นก็เป็นไปตามที่แต่ละคนได้เห็นต้นทองกวาวอย่างนั้น

ทรงกล่าวกะภิกษุนั้นว่า

"ภิกษุ! ทัสสนะของสัตบุรุษเหล่านั้น ผู้มีใจน้อมดิ่ง(เพื่อบรรลุนิพพาน)แล้ว หมดจดดีด้วยอาการอย่างไร ก็จะมีคำตอบไปตามอาการ(ที่รู้เห็น)อย่างนั้น"

ต่อจากนั้น ทรงยกอุปมาให้ภิกษุรูปนั้นเข้าใจธรรมที่ทรงแสดงแล้วยิ่งขึ้นอีกว่า เหมือนหนึ่งว่า เมืองชายแดนเมืองหนึ่งล้อมรอบ

ด้วยกำแพงและเชิงเทิน มีประตูอยู่ 6 ประตู ยามเฝ้าประตูเป็นคนฉลาดก็จะให้แต่คนที่รู้จักผ่านเข้าไปในเมือง เมื่อราชทูตซึ่งมาเป็นคู่ มีราชการด่วนมาถามหาเจ้าเมือง เขาก็จะบอกว่า เจ้าเมืองนั่งอยู่ที่ทางสามแพร่งนั่น ราชทูตแต่ละคู่นั้นก็จะมอบข่าวสารตามความเป็นจริงแก่เจ้าเมือง ก่อนจะกลับไปทางเดิม

อุปมานี้ทรงอธิบายว่า เมืองหมายถึงกายที่ประกอบขึ้นด้วยมหาภูตรูป(ธาตุ)ทั้ง 4 ซึ่งมีการแตกกระจัดกระจายได้ ประตูทั้ง 6 หมายถึงอายตนะภายใน 6 ยามเฝ้าประตูหมายถึงสติ คู่ราชทูตมีราชการด่วนหมายถึงสมถะและวิปัสสนา เจ้าเมืองหมายถึงวิญญาณ(ครองกาย) ทางสามแพร่งกลางเมืองหมายถึงมหาภูตรูปทั้ง 4 ข่าวสารตามความเป็นจริงหมายถึงนิพพาน ส่วนทางเดิมนั้นหมายถึงอริยมรรคมีองค์ 8

(เพื่อให้ต่างจากคำว่า ทัศนะหรือทรรศนะ ที่หมายถึงความเห็นทั่วไป จึงทับศัพท์เป็นทัสสนะ อันหมายถึงโสดาปัตติมรรค เหตุที่เรียกโสดาปัตติมรรคว่าทัสสนะเพราะเป็นอริยมรรคแรก(ปฐมมรรค)ที่ทำให้เห็นนิพพานเป็นครั้งแรก อย่างไรก็ตาม อีก 3 อริยมรรคก็เรียกว่าทัสสนะได้เหมือนกัน, เมื่ออยู่ในวาระแห่งมรรค ทัสสนะกำลังบริสุทธิ์ เมื่ออยู่ในอริยผล ทัสสนะได้ชื่อว่าบริสุทธิ์(หมดจด) แล้ว)

วีณาสูตร

วิธีห้ามจิตไม่ให้หลงรัก-หลงชัง

(343) พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ความพอใจ

รักใคร่ ความขัดใจ ความหลง หรือแม้แต่ความคับแค้นใจ ในรูป ...ในเสียง...ในกลิ่น...ในรส...ในโผฏฐัพพะ...ในธัมมารมณ์ ที่ได้รับรู้เกิดขึ้นได้แก่ภิกษุหรือภิกษุณีบางรูป ให้ห้ามจิตเสียจากรูปเป็นต้นนั้น ด้วยนึกในใจว่า เส้นทางนั้นมีภัยอยู่ตรงหน้า มีขวากหนาม... ไม่ใช่ทางที่สัตบุรุษเดิน ไม่ควรเดินไปทางนั้น

(344) ทรงอุปมาว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้เรียนรู้ ไม่สำรวมในผัสสายตนะ 6 ม้วเมาในกามคุณ 5 ตามที่ใจต้องการ ก็เหมือนเจ้าของนาที่มีนาอุดมสมบูรณ์ด้วยข้าวกล้า แต่มัวประมาทปล่อยโคลงไปกินข้าวกล้าตามสบาย แทนที่จะจับโคสนตะพายผูกคล้องกระหน่ำตีมันด้วยตะพดแล้วจึงปล่อย ถ้ามันลงนาไปกินข้าวกล้าอีกเป็นครั้งที่สอง-ครั้งที่สาม ก็ทำกับมันซ้ำอย่างนั้นอีกก่อนปล่อยไปแล้ว โคนั้นไม่ว่าจะเป็นโคบ้านหรือโคป่า ก็จะเป็นสัตว์ที่ทันมายืนและนอนมากขึ้น ไม่ลงนากินข้าวอีก ด้วยนึกถึงการถูกตีด้วยตะพดนั้นแหละ

"ภิกษุทั้งหลาย! ฉันใดก็ฉันนั้น เมื่อจิตถูกภิกษุข่มกำราบไว้ดีในผัสสายตนะ 6 จิตย่อมอยู่สงบนิ่งภายใน ตั้งมั่นเป็นหนึ่งเดียว"

หลงติดในขันธ์ 5 ก็เหมือนคนหลงเสียงพิณ

(345) ทรงยกเสียงพิณเป็นอุปมาว่า พระราชาหรือมหาอำมาตย์ไม่เคยได้ฟังเสียงพิณ เมื่อได้ฟังเข้าก็ติดอกติดใจ ถามว่าเป็นเสียงอะไร? เมื่อได้รับคำตอบว่าเป็นเสียงพิณ ก็ให้พนักงานหาพิณมาให้ พอได้เห็นพิณก็บอกว่าไม่ใช่ ต้องการเสียงพิณต่าง

หาก พนักงานก็ชี้แจงว่า พิณนี้มีส่วนประกอบหลายอย่าง อาศัยกระพอง อาศัยราง อาศัยลูกบิด อาศัยนม อาศัยสาย อาศัยคันชัก และอาศัยความหมั่นฝึกปรือของคน มันจึงจะส่งเสียงได้ เมื่อได้ฟังดังนั้น พระราชาหรือมหาอำมาตย์นั้นก็ทุบทำลายพิณแตกเป็นเสี่ยงๆ และเผาไฟเป็นผุยผงโปรยลงกระแสน้ำเชี่ยว พร้อมกับกล่าวโทษพิณว่า ไร้สติสิ้นดี อะไรที่จะเลวทรามกว่าพิณนี้ไม่มีแล้ว เพราะมันทำให้คนมัวเมาประมาทหลงใหลเกินเหตุ

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุก็เหมือนกัน...เมื่อนึกหาคติ(ความเป็นไป)แห่งรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ เท่าที่มี, ความยึดถือโดยคติของภิกษุนั้น ว่าเรา ว่าของเรา หรือว่าเป็นเรา ย่อมไม่มีสำหรับเธอ"

(คำว่า คติ ในที่นี้หมายถึงความเป็นไปโดยธรรมชาติของขันธ์แต่ละอย่าง เช่นรูปมีอันจะต้องแตกสลายไปเป็นต้น)

ฉัปปาณสูตร

ทรงให้สำรวมด้วยกายคตาสติ

(346-348) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า คนมีตัวเป็นแผล มีตัวเป็นพุพอง เมื่อเข้าป่าหญ้าคา ก็จะถูกหน่อหญ้าคาตำเท้าเอา ใบหญ้าคาก็จะบาดตัวให้ได้รับทุกข์โทมนัสแสนสาหัส ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ก็เหมือนกัน ไม่ว่าจะอยู่ในบ้านหรืออยู่ในป่า เมื่อมีคนทักท้วงว่า มีความประพฤติอย่างนั้นอย่างนี้ เป็นผู้ไม่สะอาด เป็นหนามของชาวบ้าน ก็จะต้องตระหนักในเรื่อง

อสังวร(ความไม่สำรวม)และสังวร(ความสำรวม)

ทรงอธิบายอสังวรว่า ได้แก่การที่ภิกษุนั้นเห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ฯลฯ แล้วปล่อยให้เกิดความรักความชัง ไม่มีสติกำกับตัว มีใจคับแคบ ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันเป็นที่บาปอกุศลธรรมดับสิ้นไม่เหลือ

ทรงอุปมาว่า เหมือนสัตว์ ๖ ชนิด ซึ่งมีอารมณ์ต่างกัน มีที่หากินต่างกัน คือ งู จระเข้ นก สุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก และลิง พวกมันถูกคนเอาเชือกผูกโยงไว้ด้วยกันที่หลักกลางแล้วปล่อยไป สัตว์ทั้ง ๖ ชนิดนั้นก็จะต่างตัวต่างดึงกันเพื่อจะไปหาเหยื่อหาอารมณ์ของตน งูก็อยากจะไปที่จอมปลวก จระเข้ก็อยากจะลงน้ำ นกก็อยากจะบินสู่อากาศ สุนัขบ้านก็อยากจะเข้าบ้าน สุนัขจิ้งจอกก็อยากเข้าป่าช้า ลิงก็อยากจะเข้าดงไพร เมื่อต่างก็จะไปตามวิสัยของตน สัตว์ตัวใดมีกำลังมากกว่าเขา ก็จะจูงลากตัวอื่นให้อยู่ในอำนาจของตน

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุที่ไม่ได้อบรม ไม่ได้กระทำให้มาก ซึ่งกายคตาสติก็เหมือนกัน จักษุจะฉุดเธอไปในรูปที่น่าพอใจ รูปที่ไม่น่าพอใจจะเป็นของปฏิกูล ฯลฯ ใจจะฉุดเธอไปในธัมมารมณ์ที่น่าพอใจ ธัมมารมณ์ที่ไม่น่าพอใจจะเป็นของปฏิกูล อย่างนี้แหละคืออสังวร"

(349-350) ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ตรัสถึงสังวรโดยนัยตรงกันข้าม ทรงอุปมาว่า เหมือนการที่คนจับสัตว์ ๖ ชนิดนั้นมาผูกติดไว้กับหลักหรือเสาอันมั่นคง พวกมันก็จะไปตามวิสัยของตนไม่ได้ จะพากันยืนพิงนั่งพิงนอนพิงอยู่กับหลักนั่นเอง

"ภิกษุทั้งหลาย! คำว่าหลักหรือเสาอันมั่นคงนั้น หมายถึงกายคตาสติ ฉะนั้นเธอทั้งหลายพึงใฝ่ใจว่า กายคตาสติ พวกเราจักอบรม กระทำให้มาก กระทำให้เป็นดุจยาน กระทำให้เป็นที่ตั้งให้มั่นคง สั่งสมระดมไว้ให้ได้"

ปุถุชนเหมือนฟ่อนข้าวถูกกระหน่ำยับ

(351) **ยวกลาปิสูตร** ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลาย(โดยอุปมา)ว่า มีฟ่อนข้าวกองอยู่ที่ทางใหญ่ 4 แพร่ง แล้วมีบุรุษ 6 นายถือไม้นวดข้าว 6 อันฟาดกระหน่ำฟ่อนข้าวนั้น ต่อจากนั้นก็มีบุรุษคนที่ 7 ถือไม้นวดข้าวอันที่ 7 มาฟาดกระหน่ำฟ่อนข้าวนั้นซ้ำอีก ฟ่อนข้าวก็จะต้องแหลกยับ ปุถุชนผู้ไม่ได้เรียนรู้ก็เหมือนฟ่อนข้าวนั้น ถูกรูป ฯลฯ ถูกธัมมารมณ์ ทั้งที่น่าพอใจและไม่น่าพอใจกระทบกระทั่งเอา ถ้าเขายังมีความคิดที่จะเกิดต่อไปอีก ก็เท่ากับถูกฟาดกระหน่ำหนักอีกกว่าเก่า เหมือนฟ่อนข้าวถูกฟาดกระหน่ำด้วยไม้นวดข้าวอันที่ 7

เทวาสุรสังคามสูตร

โซ่ตรวนในโลกทิพย์อยู่ที่ใจคิด

(352-353) พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องสงครามระหว่างเทวดากับอสูรให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า มีอยู่ครั้งหนึ่ง เมื่อสงครามกำลังประชิดกัน ทั้งท้าวเวปจิตติจอมอสูร ทั้งท้าวสักกะจอมเทพ ต่างสั่งแม่ทัพนายกองของตนว่า ถ้าฝ่ายอริปราชัย ให้จับจอมทัพ(คือ

ท้าวเวปจิตติหรือท้าวสักกะ)มาจองจำด้วยเครื่องจองจำทั้ง 5 ศึก ครั้งนั้นฝ่ายเทพชนะ จอมอสูรถูกจองจำและนำตัวมาที่เทวสภาชื่อสุธัมมา

พระพุทธองค์ตรัสว่า ขณะที่จอมอสูรถูกนำมาถึงประตูเทวสภานั้น ถ้าเขาเกิดความนึกคิดว่า พวกเทวดาเป็นฝ่ายธรรม ส่วนพวกอสูรเป็นฝ่ายอธรรม เขาก็จะพบตัวเองหลุดจากเครื่องจองจำและมีความเอิบอิ่มพรั่งพร้อมด้วยกามคุณอันเป็นทิพย์ แต่ถ้าเขาเกิดนึกคิดอย่างตรงกันข้ามว่า พวกอสูรเป็นฝ่ายธรรม พวกเทวดาเป็นฝ่ายอธรรม เขาก็จะพบตัวเองถูกจองจำด้วยเครื่องจองจำทั้ง 5 และเสื่อมจากกามคุณอันเป็นทิพย์ นี้เป็นความละเอียดของเครื่องจองจำสำหรับท้าวเวปจิตติ แต่เครื่องจองจำของมารละเอียดยิ่งกว่านั้น

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุเมื่อมีความสำคัญ(ยึดถือขันธ์ด้วยตัณหา มานะ ทิฐิ) ก็หมายถึงถูกมารจองจำ เมื่อไม่มีความสำคัญ (ไม่ยึดถืออย่างนั้น)ก็หมายถึงหลุดพ้นจากมารใจบาป"

ตัณหา มานะ ทิฐิ ทุกชนิดล้วนมีโทษ

(354-358) ตรัสดังนี้แล้วก็ทรงอธิบายลักษณะความสำคัญ(มญฺญิตๆ) ความหวั่นไหว(อิญฺชิตๆ) ความดิ้นรน(ผนฺทิตๆ) ความเนิ่นช้า (ปปญฺจิตๆ) และความถือตัว (มานคตๆ) ซึ่งเกิดจากตัณหา มานะ ทิฐิ ประเภทต่างๆ ดังนี้

- เกิดจากตัณหาใช้คำว่า"เราเป็น"(อสฺมิ)
- เกิดจากทิฐิใช้คำว่า"เราเป็นนี้" หรือ"นี้เป็นเรา"(อยมห-

มสฺมิ)

- เกิดจากสัสสตทิฐิใช้คำว่า"เราจักเป็น" หรือ"เราจักมี" (ภวิสฺสำ)

- เกิดจากอุจเฉททิฐิใช้คำว่า"เราจักไม่เป็น" หรือ"เราจักไม่มี"(น ภวิสฺสำ)

ความเห็นที่ว่า"เราจักมีรูป" "เราจักมีสัญญา" ก็เป็นสัสสตทิฐิ ความเห็นที่ว่า"เราจักไม่มีรูป" "เราจักไม่มีสัญญา"ก็เป็นอุจเฉททิฐิ

และแม้แต่ความเห็นที่ว่า"เราจักมีสัญญาก็ไม่ใช่ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่" (ซึ่งเป็นความเห็นของผู้ได้อรูปฌานขั้นสูงสุด)ก็ยังเป็นทิฐิอย่างหนึ่ง

พระพุทธองค์ตรัสว่า ไม่ว่าจะเป็นความสำคัญ ความดิ้นรน ความเนิ่นช้า ความถือตนด้วยตัณหา มานะ ทิฐิ ชนิดใดๆ ก็ล้วนแต่เป็นโรค เป็นเหมือนหัวฝี เป็นเหมือนลูกศร(ให้ทุกข์ให้โทษ)ทั้งสิ้น จึงควรใส่ใจฝึกฝนที่จะเป็นผู้ไม่มีความสำคัญ ไม่มีความดิ้นรน ไม่มีความเนิ่นช้า ไม่มีความถือตนด้วยกิเลสอย่างนั้น

จบอาสีวิสวรรค(12 พระสูตร)

สฬายตนสังยุตต์(จตุตถปัณณาสก์)จบบริบูรณ์

เวทนาสังยุตต์

ปฐมกสคาถวรรค

ในปฐมกสคาถวรรคมี 10 พระสูตร ใน 6 พระสูตร แรกมีเนื้อหาอยู่ 2 ส่วน ส่วนแรกเป็นพุทธวจนะที่ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ส่วนหลังอยู่ในรูปคาถา เหมือนเป็นบทสรุปย้ำไว้อีกครั้งหนึ่ง ไม่ระบุว่าเป็นพุทธวจนะหรือเป็นคำกล่าวของใคร

(359-360) **สมาธิสูตร** พระพุทธองค์ทรงแจกแจงเวทนาว่ามี 3 อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา ในคาถากล่าวถึงสาวกของพระพุทธเจ้าว่าเป็นผู้รู้ชัดทั้งเวทนา ทั้งเหตุเกิดแห่งเวทนา ทั้งความดับแห่งเวทนา ตลอดถึงวิธีปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา(คือนิพพาน) เมื่อดับเวทนาเสียได้ก็เป็นคนหายหิว ดับเย็นสนิท(ปรินิพพาน)

(361-362) **สุขสูตร** ทรงแจกแจงเวทนาเหมือนในสมาธิสูตร ส่วนในคาถากล่าวว่า ไม่ว่าจะเป็นเวทนาชนิดใดก็ตาม ถ้ารู้ว่าเวทนาเป็นทุกข์มีความดับหายไปเป็นธรรมดา ก็จะคลายความยินดีในเวทนาเหล่านั้น

(363-364) **ปหานสูตร** ทรงแจกแจงเวทนาเหมือนในสมาธิสูตร แล้วตรัสว่า พึงละราคานุสัย(ความรักใคร่)ในสุขเวทนา พึงละปฏิฆานุสัย(ความขัดเคืองใจ)ในทุกขเวทนา พึงละอวิชชานุสัย(ความโง่ความหลง)ในอทุกขมสุขเวทนา เมื่อละอนุสัยทั้ง 3 อย่างนั้นได้ ก็เรียกได้ว่าเป็นผู้ไม่มีราคานุสัย มีความเห็นชอบ ตัดตัณหาได้เด็ดขาด เพิกถอนสังโยชน์ได้ กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะละมานะ(ความถือตน)ได้ด้วยดี

ในคาถากล่าวว่า ราคานุสัยมีแก่ภิกษุผู้เสวยสุขเวทนา ปฏิฆานุสัยมีแก่ภิกษุผู้เสวยทุกขเวทนา โดยที่ภิกษุนั้นไม่รู้สึกตัว ไม่เห็นทางออก ส่วนผู้ที่ยังเพลิดเพลินอยู่กับอทุกขมสุขเวทนา ก็ยังหลุดพ้นไปจากทุกข์ไม่ได้ ทรงให้ละราคานุสัยเป็นต้นนั้นด้วยสัมปชัญญะ

ทุกขเวทนาเปรียบเหมือนบาดาล

(365-366) **ปาตาลสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้เรียนรู้ย่อมพูดกันว่า ในมหาสมุทรมีบาดาล(เหวลึกเต็มไปด้วยอันตราย) แต่บาดาล(ที่แท้จริง)ได้แก่ทุกขเวทนาที่เป็นไปในสรีระนี้เอง ปุถุชนผู้ไม่ได้เรียนรู้เมื่อถูกทุกขเวทนาที่เป็นไปในสรีระกระทบเอา ย่อมทุกข์ระทมงมงาย เรียกได้ว่า ไม่รู้จักบาดาล(ที่แท้จริง)...

(367-368) **ทัฏฐัพพสูตร** ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายให้เห็นสุขเวทนาว่าเป็นทุกข์ ให้เห็นทุกขเวทนาเหมือนลูกศร ให้เห็นอทุกขมสุขเวทนาว่าเป็นของไม่เที่ยง เมื่อเห็นได้อย่างนั้นก็เรียกว่ามี

ความเห็นโดยชอบ ตัดตัณหาได้เด็ดขาด เพิกถอนสังโยชน์ได้ เพราะละมานะ(ความถือตน)ได้ด้วยดี

ในคาถากล่าวว่า ถ้าภิกษุเห็นเวทนาแต่ละอย่างได้อย่างนั้น ก็จะกำหนดรู้เวทนาได้ เมื่อกำหนดรู้เวทนาได้แล้ว อาสวะในปัจจุบันก็ไม่มี ถึงที่สุดแห่งเวทนา ตายไปก็ไม่เป็นผู้กำหนัดขัดเคืองและงมงาย

สัลลัตถสูตร

เกิดเวทนาอย่างเดียวกันแต่ต่างกัน

(369-370) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงถามภิกษุทั้งหลายว่า ทั้งปุถุชนและอริยสาวกต่างก็มีการเสวยสุขเวทนาบ้าง ทุกขเวทนาบ้าง อทุกขมสุขเวทนาบ้าง แล้วมีอะไรแตกต่างกัน? เมื่อภิกษุเหล่านั้นตอบคำถามนี้ไม่ได้ จึงมีพระดำรัสต่อไปว่า ปุถุชนนั้น เมื่อถูกทุกขเวทนากระทบ ก็จะเศร้าโศกร่ำให้โง่งม เขาย่อมเสวยเวทนาทั้ง 2 อย่าง คือเวทนาทางกายและเวทนาทางใจ เปรียบเหมือนคนถูกยิงด้วยลูกศร 2 ดอก ดอกแรกก็ถูก ดอกที่สองก็ถูกซ้ำอีก(เจ็บ 2 ต่อ)

ปุถุชนไม่รู้ทางออกจากเวทนา

ตรัสอีกว่า

"อนึ่ง เพราะถูกทุกขเวทนานั้นกระทบ เขาย่อมเกิดความขัดใจ เมื่อเขามีความขัดใจเพราะทุกขเวทนา ปฏิฆานุสัย(ความ

ขัดเคืองใจ)เพราะทุกขเวทนาก็ย่อมนอนเนื่อง เขาถูกทุกขเวทนากระทบเข้าแล้วก็หันไประเริงกับกามสุข(สุขในการสนองความต้องการทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ) เพราะอะไร? เพราะปุถุชนผู้ไม่ได้เรียนรู้ ไม่รู้ทางออกจากทุกขเวทนาโดยที่ไม่มีกามสุข และเมื่อเขาระเริงอยู่กับกามสุข ราคานุสัย(ความรักใคร่)เพราะสุข-เวทนาย่อมนอนเนื่อง เขาไม่รู้เท่าทันความเกิดขึ้น ความสูญสลาย ข้อดีข้อเสีย และทางออกของเวทนาเหล่านั้นตามที่มันเป็น เมื่อไม่รู้...ตามที่มันเป็น อวิชชานุสัย(ความโง่ความหลง)เพราะอทุก-ขมสุขเวทนา(อุเบกขาเวทนา)ย่อมนอนเนื่อง ถ้าได้เสวยสุขเวทนา เขาก็เสวยอย่างถูกมัดตัว ถ้าเสวยทุกขเวทนา เขาก็เสวยอย่างถูกมัดตัว ถ้าเสวยอทุกขมสุขเวทนา เขาก็เสวยอย่างถูกมัดตัว

"ภิกษุทั้งหลาย! นี้แหละเรียกว่าปุถุชนผู้ไม่ได้เรียนรู้ ผู้พัวพันอยู่ด้วยชาติชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาส เราเรียกว่าผู้ประกอบด้วยทุกข์"

(371-373) ส่วนอริยสาวกผู้ได้เรียนรู้ พระพุทธองค์ตรัสโดยนัยตรงกันข้ามว่า แม้จะถูกทุกขเวทนากระทบ ก็ไม่เศร้าโศก ...ไม่หลงใหลฟั่นเฟือน เธอเสวยเวทนาทางกายอย่างเดียว ไม่เสวยเวทนาทางใจ เหมือนคนถูกยิงด้วยลูกศร 2 ดอก แต่ดอกที่ 2 ยิงไม่ถูก...เรียกได้ว่าเป็นผู้ปราศจากทุกข์

ในคาถากล่าวว่า สิ่งที่น่าปรารถนาย่อมย่ำยีจิตของอริย-สาวกไม่ได้ และอริยสาวกก็ไม่ขัดเคืองกับอนิฏฐารมณ์ เวทนาตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะอริยสาวกไม่มีความยินดียินร้าย

มีสติสัมปชัญญะคืออย่างไร

2 พระสูตรต่อไปนี้ คือ ปฐมเคลัญญสูตรและทุติยเคลัญญ-สูตร มีเนื้อหาเหมือนกัน ต่างกันแต่ในพระสูตรแรกที่ทรงสอนให้ตระหนักในเรื่องเวทนา ส่วนในพระสูตรหลัง ทรงสอนให้ตระหนักในเรื่องผัสสะ

(374-381) **ปฐมเคลัญญสูตร** เย็นวันหนึ่งที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี พระพุทธองค์เสด็จออกจากที่หลีกเร้นไปประทับที่ศาลาคนไข้(คิลานสาลา) มีพระดำรัสเตือนภิกษุทั้งหลายให้มีสติและสัมปชัญญะ

ทรงอธิบายคำว่า "เป็นผู้มีสติ" ตามแนวสติปัฏฐาน 4 คือ พิจารณาเห็นกายในกาย พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา พิจารณาเห็นจิตในจิต พิจารณาเห็นธรรมในธรรม คำว่า "เป็นผู้มีสัมปชัญญะ" คือทำความรู้สึกตัว(สมฺปชานการี)ในการก้าวไป ในการถอยกลับ ในการแลการเหลียว...ในการกินการดื่ม เป็นต้น

ตรัสว่า ภิกษุผู้มีสติสัมปชัญญะ ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่อย่างนี้ เมื่อสุขเวทนา...ทุกขเวทนา...อทุกขมสุข-เวทนาเกิดขึ้น ก็รู้เท่าทันว่าเวทนานั้นๆ มีปัจจัยให้เกิดจึงเกิด ไม่มีปัจจัยให้เกิดก็ไม่เกิด ปัจจัยนั้นก็คือกายนี้เอง ก็กายนี้เป็นของไม่เที่ยง มีปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยกันเกิดขึ้น แล้วเวทนานั้นๆ จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร เมื่อรู้เท่าทันอย่างนี้ ก็จะพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง ความเสื่อม ความสลาย ความดับ ความปล่อยวางในกายและในเวทนานั้นๆ แล้วละได้ซึ่งราคานุสัยในกายและในสุขเวทนา

ละได้ซึ่งปฏิฆานุสัยในกายและในทุกขเวทนา ละได้ซึ่งอวิชชานุสัยในกายและในอทุกขมสุขเวทนา การที่ภิกษุรู้เท่าทันเวทนาที่เสวยว่าเป็นของไม่เที่ยงไม่น่าหมกมุ่นเพลิดเพลิน ย่อมจะเสวยเวทนานั้นๆ อย่างปราศจากกิเลส เมื่อเธอเสวยเวทนาที่สุดเพียงกาย ก็รู้เท่าทันว่าเสวยเวทนาที่สุดเพียงกาย เมื่อเธอเสวยเวทนาที่สุดเพียงใจ ก็รู้เท่าทันว่าเสวยเวทนาที่สุดเพียงใจ รู้เท่าทันว่า ตายไป เวทนาทุกอย่างก็ล้วนแต่ไม่น่าเพลิดเพลิน ก็จะพบแต่ความดับเย็น(ของเวทนา) เหมือนตะเกียงน้ำมันที่มีน้ำมันและไส้ จึงโพลงอยู่ได้ เมื่อไม่มีน้ำมันและไส้ ตะเกียงนั้นก็หมดเชื้อ ดับมอดลง

(382-387) **ทุติยเคลัญสูตร** ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ณ ศาลาคนไข้ ในเวลาเย็นเหมือนกัน แต่คราวนี้ทรงสอนว่า เวทนาทุกอย่างล้วนเกิดจากผัสสะ มีผัสสะเป็นปัจจัย(อรรถกถากล่าวว่า ผัสสะก็หมายถึงกายนั่นเอง เนื้อหาของธรรมใน 2 พระสูตรนี้จึงไม่ต่างกัน เพียงแต่ให้เหมาะแก่อัธยาศัยของผู้ฟังเท่านั้น)

(388) **อนิจจสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า เวทนาทุกอย่างล้วนมีปัจจัยปรุงแต่ง อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นสลายดับไปเป็นธรรมดา

(389-390) **ผัสสมูลกสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า สุขเวทนาเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งสุขเวทนา ทุกขเวทนาเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนาเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นปัจจัยแห่งอทุก-

ขมสุขเวทนา เมื่อผัสสะอันเป็นปัจจัยให้เกิดเวทนานั้นๆ ดับไป เวทนานั้นๆ ก็ดับไป สงบไป เปรียบเหมือนไม้ 2 อันเสียดสีกันเกิดความร้อนและเกิดไฟ เมื่อแยกไม้ 2 อันนั้นออกจากกัน ความร้อนที่เกิดจากการเสียดสีก็ดับไป สงบไป

จบปฐมกสคาถวรรค(10 พระสูตร)

เหตุใดเวทนาทุกอย่างจึงเป็นทุกข์

รโหคตวรรค มี 10 พระสูตร

(391) **รโหคตสูตร** มีภิกษุรูปหนึ่งเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ณ ที่ประทับทูลถึงความสงสัยในใจของตนเมื่อได้ฟังพระดำรัสว่า"ความเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง(เวทนาทุกอย่าง) ล้วนเป็นทุกข์" ทรงหมายความว่าอย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสแก่เธอว่า ได้ตรัสอย่างนั้นจริง

"ภิกษุ! คำที่ว่า ความเสวยอารมณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นทุกข์นั้น เราหมายถึงความที่สังขารทั้งหลายนั่นเองไม่เที่ยง...หมายถึงความที่สังขารทั้งหลายนั่นเองสิ้นไป เสื่อมไป สลายไป ดับไป แปรปรวนไปเป็นธรรมดา"

ความดับของสังขารในฌานสมาบัติ

(392) ตรัสต่อไปว่า

"ภิกษุ! ต่อจากนั้น เราได้กล่าวถึงความดับ(นิโรธ)ของ

สังขารอันมีตามลำดับ คือ เมื่อเข้าปฐมฌาน วาจาย่อมดับ, เมื่อเข้าทุติยฌาน วิตกวิจารย่อมดับ, เมื่อเข้าตติยฌาน ปีติย่อมดับ, เมื่อเข้าจตุตถฌาน ลมอัสสาสะ-ปัสสาสะย่อมดับ (ละเอียดอย่างยิ่ง) ย่อมดับ, เมื่อเข้าอากาสานัญจายตนฌาน รูปสัญญาย่อมดับ, เมื่อเข้าวิญญาณัญจายตนฌาน อากาสานัญจายตนสัญญาย่อมดับ เมื่อเข้าอากิญจัญญายตนฌาน วิญญาณัญจายตนสัญญาย่อมดับ,เมื่อเข้าเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน อากิญจัญญายตนสัญญาย่อมดับ, เมื่อเข้าสัญญาเวทยิตนิโรธ สัญญาและเวทนาย่อมดับ, (ส่วน) ภิกษุผู้สิ้นอาสวะ (เป็นพระอรหันต์) นั้นราคะโทสะโมหะย่อมดับ"

(393-394) แล้วตรัสถึงความสงบ(วูปสโม)ของสังขาร และความระงับ(ปสฺสทฺธิ)ของสังขารซึ่งมีอยู่เป็นลำดับ โดยนัยเดียวกัน

(จะเห็นได้ว่า คำว่า สังขาร กินความครอบคลุมตั้งแต่วาจา วิตก วิจาร ฯลฯ ไปจนถึงราคะ โทสะ โมหะ สูงสุดของคำว่าดับสังขาร จึงหมายถึงนิพพาน เมื่อสังขารดับก็หมายถึงทุกข์ดับ)

(395-396) **ปฐมวาตสูตร** (397) **ทุติยวาตสูตร** 2 พระสูตรนี้มีเนื้อหาเหมือนกัน เพียงแต่พระสูตรแรกมีคาถาพ่วงท้ายเท่านั้น พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า เวทนาชนิดต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกายก็เปรียบเหมือนลมชนิดต่างๆ ที่พัดอยู่ในอากาศ ให้กำหนดรู้เวทนาที่เกิดขึ้น เมื่อกำหนดรู้เวทนาได้ ก็สิ้นอาสวะได้

(398) **นิวาสสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า เวทนาชนิดต่างๆ ที่เกิดขึ้นในกายเปรียบเหมือนคนเดินทางจากทิศต่างๆ จากฐานะต่างๆ มายังเรือนพักคนเดินทาง กล่าวคือ เวทนาอิงอามิส

(อิงกามคุณ)ก็มี เวทนาไม่อิงอามิส(ไม่อิงกามคุณ)ก็มี

(399-402) **ปฐมอานันทสูตร** (403) **ทุติยอานันทสูตร** 2 พระสูตรนี้มีเนื้อหาเหมือนกันทุกประการ ในพระสูตรแรกกล่าวถึงพระอานนท์เข้าเฝ้าและทูลถามเรื่องเวทนา ในพระสูตรหลังพระพุทธองค์ตรัสถามพระอานนท์เรื่องเวทนา, พระอานนท์ทูลขอให้ประทานคำอธิบาย ใจความสำคัญคือ ผัสสะเกิด เวทนาจึงเกิด ผัสสะดับเวทนาจึงดับ อริยมรรคมีองค์ 8 คือวิธีปฏิบัติให้ดับเวทนาได้, สุข โสมนัสที่เกิดจากเวทนาคือส่วนดีของเวทนา, ความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ ความแปรปรวนของเวทนา คือส่วนเสียของเวทนา, การละฉันทราคะในเวทนาเสียได้ คือวิธีสลัดให้พ้นจากเวทนา...

(404-407) **ปฐมสัมพหุลสูตร** (408) **ทุติยสัมพหุลสูตร** 2 พระสูตรนี้กล่าวถึงภิกษุมากรูปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ และพระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรมเรื่องเวทนาให้ฟัง มีเนื้อหาเหมือนที่ได้ตรัสในปฐมอานันทสูตรทุกประการ

(409-424) **ปัญจกังคสูตร** เนื้อหาในพระสูตรนี้เหมือนกันทุกประการกับพหุเวทนิยสูตร(ในเล่ม 8 หน้า 107-110) กล่าวถึงเวทนาซึ่งจัดประเภทได้หลายอย่าง และกล่าวถึงความสุขว่ามีหลายระดับ

(425-426) **ภิกขุสูตร** เนื้อหาในพระสูตรนี้เหมือนกันทุกประการกับพหุเวทนิยสูตร ต่างกันแต่เพียงว่า ในพหุเวทนิยสูตรพระพุทธองค์ตรัสแก่พระอานนท์ ส่วนในพระสูตรนี้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย

อัฏฐสตปริยายวรรค

สิวกสูตร

เวทนาไม่ได้เกิดจากกรรมเก่าไปทั้งหมด

(424-429) ครั้งหนึ่งที่วัดเวฬุวัน ปริพาชกคนหนึ่งชื่อโมฬิยะสิวกะ เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลว่า มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่งสอนว่า สุข ทุกข์ หรืออทุกขมสุข ที่บุคคลได้รับ ล้วนแต่มาจากกรรมในปางก่อน(ปุพฺพกตเหตุ) ทรงมีความคิดเห็นในเรื่องนี้อย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"สิวกะ! เวทนาบางอย่างเกิดขึ้น มีดี(ปิตฺต)เป็นสมุฏฐานก็มี...มีเสมหะเป็นสมุฏฐานก็มี...มีลมเป็นสมุฏฐานก็มี...มีหลายเหตุรวมกันเป็นสมุฏฐานก็มี...เกิดจากความแปรปรวนแห่งฤดูกาลก็มี...เกิดจากดูแลตนไม่ดีก็มี...เกิดจากถูกทำร้ายก็มี...เกิดจากผลกรรม(กมฺมวิปากชานิ)ก็มี ข้อที่ว่าเวทนา...เกิดขึ้นโดยเหตุ(ที่กล่าวมาแล้ว)เป็นสมุฏฐาน เป็นเรื่องที่รู้ได้ด้วยตนเอง ทั้งชาวโลกก็รู้ทั่วถึงกันว่าเป็นความจริงอย่างนั้น ในเรื่องนั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดมีวาทะ มีความเห็นอย่างนี้ว่า "บุคคลได้เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม ไม่ทุกข์ไม่สุขก็ตาม เวทนาทั้งหมดนั้นเป็นเพราะกรรมที่กระทำไว้ในปางก่อน" สมณพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่าแล่นไปไกลเกินสิ่งที่รู้กันได้ด้วยตนเอง แล่นไปไกลเกินสิ่งที่ชาวโลกเขารู้กันทั่วว่าเป็นความจริง ฉะนั้น เรียกได้ว่าเป็นความผิดของสมณพราหมณ์เหล่านั้นโดยแท้"

ปริพาชกได้ฟังพระดำรัสดังนี้แล้วเกิดความเลื่อมใส ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

(พระดำรัสในพระสูตรนี้กล่าวชัดว่า เวทนาที่เกิดจากผลของกรรม(เก่า)ก็มี-กมฺมวิปากชานิปิ อิเธกจฺจานิ เวทยิตานิ อุปฺปชฺชนฺติ)

(430-437) **อัฏฐสตปริยายสูตร** พระพุทธองค์ทรงแจกแจงเวทนาประเภทต่างๆ ให้ภิกษุทั้งหลายฟัง สรุปว่า เวทนานั้นจัดเป็นหมวดหมู่ได้ต่างๆ เป็นเวทนา 2 ก็มี เป็นเวทนา 3 ก็มี เป็นเวทนา 5 ก็มี เป็นเวทนา 6 ก็มี เป็นเวทนา 18 ก็มี เป็นเวทนา 36 ก็มี เป็นเวทนา 108 ก็มี เฉพาะเวทนา 108 ก็คือเวทนา 36 โดยแบ่งเป็นเวทนาที่เป็นอดีต 36 เวทนาที่เป็นอนาคต 36 เวทนาที่เป็นปัจจุบัน 36 (ดูการจำแนกเวทนาประเภทต่างๆ ในภาคผนวก เล่ม 8 หน้า 247-249)

(438) **ภิกขุสูตร** กล่าวถึงภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระพุทธองค์ในเรื่องเวทนา ความเกิดขึ้นของเวทนา เหตุให้เกิดเวทนา(คือตัณหา) ความดับแห่งเวทนา(ผัสสะดับเวทนาก็ดับ) วิธีปฏิบัติเพื่อดับเวทนา คุณและโทษของเวทนา และวิธีหลุดพ้นจากเวทนา (พระดำรัสตอบเหมือนในพระสูตรก่อนๆ)

(439) **ปุพพสูตร** พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเรื่องเวทนาที่ทรงพิจารณาเห็นได้เมื่อก่อนจะตรัสรู้ คือพิจารณาเห็นว่าเวทนามี 3 อย่าง ผัสสะเกิด เวทนาจึงเกิด ตัณหาทำให้เกิดเวทนา ฯลฯ การละฉันทราคะในเวทนาได้ คือการสลัดพ้นจากเวทนา

(440) **ญาณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความรู้ในเรื่อง

เวทนา(ดังที่ตรัสมาตามลำดับแล้วนั้น) เป็นความรู้ในธรรมที่ไม่เคยได้ฟังที่ไหนมาก่อน (กล่าวได้ว่า เวทนาคือธรรมที่ทรงตรัสรู้เรื่องหนึ่ง)

(441) **ภิกขุสูตร** ทรงตอบคำถามของภิกษุทั้งหลายในเรื่องเวทนา(ใจความเหมือนในพระสูตรก่อนๆ)

(442) **ปฐมสมณพราหมณสูตร** (443) **ทุติยสมณพราหมณสูตร** (444) **ตติยสมณพราหมณสูตร** ใน 3 พระสูตรนี้ พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมณพราหมณ์ที่ไม่รู้เวทนาตามความเป็นจริง(ดังกล่าว) จัดว่ายังไม่บรรลุประโยชน์แห่งความเป็นสมณะหรือความเป็นพราหมณ์ด้วยปัญญาตรัสรู้ในปัจจุบัน (445) **สุทธิกสูตร** ว่าด้วยเวทนา 3 อย่าง

นิรามิสสูตร

ปีติ-สุข-อุเบกขา-วิโมกข์ ที่ต่างชั้นกัน

(446-457) ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายใน 4 เรื่องคือ ปีติ สุข อุเบกขา และวิโมกข์ ซึ่งแต่ละอย่างแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ มีอามิสกับไม่มีอามิส เฉพาะประเภทที่ไม่มีอามิส ยังมีชนิดที่ประณีตกว่ากันอีก สรุปความได้ดังนี้

- **ปีติมีอามิส** ได้แก่ปีติที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ 5 (คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่พอใจ)

- **ปีติไม่มีอามิส** ได้แก่ปีติในปฐมฌานและในทุติยฌาน
- **สุขมีอามิส** ได้แก่สุขที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ 5
- **สุขไม่มีอามิส** ได้แก่สุขในปฐมฌาน ในทุติยฌาน และในตติยฌาน
- **อุเบกขามีอามิส** ได้แก่อุเบกขาที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยกามคุณ 5
- **อุเบกขาไม่มีอามิส** ได้แก่อุเบกขาในจตุตถฌาน (เป็นอุเบกขาที่ทำให้สติบริสุทธิ์)
- **วิโมกข์ไม่มีอามิส** ได้แก่วิโมกข์ที่ไม่เกาะเกี่ยวอยู่กับรูป (อรูปปฏิสยุตโต) นั่นคืออรูปฌาน

ส่วนปีติไม่มีอามิส สุขไม่มีอามิส อุเบกขาไม่มีอามิส และวิโมกข์ไม่มีอามิสชั้นเยี่ยม ทรงชี้ไปที่ ปีติ สุข อุเบกขา และวิโมกข์ที่เกิดขึ้นแก่พระอรหันต์ซึ่งพิจารณาเห็นจิตที่หลุดพ้นจากราคะโทสะโมหะ

จบอัฏฐสดปริยายวรรค(11 พระสูตร)

มาตุคามสังยุตต์

ทุกข์และความเสื่อมของสตรี

เปยยาลวรรค แบ่งเป็น 14 ชุด คือ ปฐมเปยยาลวรรค

และทุติยเปยยาลวรรค แต่ละชุดมีพระสูตรว่าด้วยลักษณะและคุณสมบัติของสตรีล้วนๆ อยู่ในรูปพุทธวจนะทั้งสิ้น

ปฐมเปยยาลวรรคมี 14 พระสูตร คือ

(458-459) **อมนาปสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สตรีผู้มีลักษณะ 5 อย่าง ย่อมไม่เป็นที่ชอบใจของบุรุษ คือ 1. รูปไม่สวย 2. ไม่มีทรัพย์สมบัติ 3. ความประพฤติไม่ดี(น สีลวา โหติ) 4. เกียจคร้าน 5. มีบุตรให้เขาไม่ได้(เป็นหมัน) ถ้ามีความพร้อมในลักษณะตรงกันข้ามก็เป็นที่ชอบใจของบุรุษ (460-461) **มนาปสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า บุรุษก็เหมือนกัน ถ้ามีลักษณะ 5 อย่างนั้นก็ไม่เป็นที่ชอบใจของสตรีเช่นกัน (462-466) **อาเวณิกสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความทุกข์ของสตรีโดยเฉพาะ ซึ่งไม่มีในบุรุษเลย มี 5 อย่าง คือ 1. เป็นสาวไปอยู่บ้านสามีโดยไม่มีญาติฝ่ายตนเลย 2. มีระดู 3. ตั้งครรภ์ 4. คลอดบุตร 5. ตกเป็นหญิงบำเรอ(ปาริจริยๅ)ของบุรุษ

บาปที่ทำให้สตรีตกอบาย

(467) **มาตุคามสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สตรีส่วนมากที่ตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะมีพฤติกรรม 3 อย่าง คือ 1. เวลาเช้า จิตใจถูกความตระหนี่กลุ้มรุม 2. เวลาเที่ยง จิตใจถูกความริษยากลุ้มรุม 3. เวลาเย็น จิตใจถูกกามราคะกลุ้มรุม

(468-469) **อนุรุทธสูตร** วันหนึ่ง พระอนุรุทธะเข้าเฝ้าพระ

พุทธองค์ ทูลถามว่า เนื่องจากได้เห็นสตรีตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ด้วยทิพยจักษุ อะไรหนอทำให้พวกนางเป็นไปอย่างนั้น?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า มีอกุศลธรรม 5 อย่าง ที่ทำให้สตรีตายไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก คือ 1. เป็นคนไม่มีศรัทธา(อสฺสทฺโธ) 2. เป็นคนไม่มีหิริ 3. เป็นคนไม่มีโอตตัปปะ 4. เป็นคนมักโกรธ(โกธโน) 5. เป็นคนมีปัญญาทราม(ทุปฺปญฺโญ)

ในอีก 8 พระสูตร พระพุทธองค์ตรัสแก่พระอนุรุทธะเหมือนในพระสูตรนี้ ต่างกันเฉพาะอกุศลธรรมของสตรีข้อที่ 4 ดังนี้

(470) **อุปนาหีสูตร** อกุศลธรรมข้อที่ 4 คือ เป็นผู้มักผูกโกรธ(โอปนาที) (471) **อิสสุกีสูตร** อกุศลธรรมข้อที่ 4 คือ เป็นผู้มีความริษยา(อิสฺสุกี) (472) **มัจฉรีสูตร** อกุศลธรรมข้อที่ 4 คือ เป็นผู้มีความตระหนี่(มจฺฉรี) (473) **อติจารีสูตร** อกุศลธรรมข้อที่ 4 คือ เป็นคนประพฤตินอกใจสามี(อติจารี) (474) **ทุสสีลสูตร** อกุศลธรรมข้อที่ 4 คือ เป็นคนทุศีล(ทุสฺสีโล-มีความประพฤติชั่ว) (475) **อัปปัสสุตสูตร** อกุศลธรรมข้อที่ 4 คือ เป็นคนด้อยการศึกษา(อปฺปสฺสุโต) (476) **กุสีตสูตร** อกุศลธรรมข้อที่ 4 คือ เป็นคนมีสติฟั่นเฟือนหลงเลอะ(มุฏฺฐสฺสติ)

(478) **ปัญจเวรสูตร** ตรัสแก่พระอนุรุทธะว่า สตรีที่ละเมิดศีล 5 (มีฆ่าสัตว์เป็นต้น) ตายไปย่อมเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

(479-483) ทุติยเปยยาลวรรค 14 พระสูตร มีเนื้อหาตรง

กันข้ามกับปฐมเปยยาลสูตร ในแต่ละพระสูตร พระพุทธองค์ตรัสแก่พระอนุรุทธะเช่นกัน

กำลัง 5 อย่างของสตรี

มาตุคามพลวรรค มี 10 พระสูตร ใน 6 พระสูตรแรก พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องกำลัง(พลำ) 5 อย่างของสตรี คือ 1. รูป 2. โภคะ 3. ญาติ 4. บุตร 5. ศีล

(484) **วิสารทสูตร** ตรัสว่า สตรีที่มีกำลังทั้ง 5 นั้น เป็นผู้สามารถอยู่ครองเรือนได้(ประสบความสำเร็จในชีวิตครองเรือน) (485) **ปสัยหสูตร** ตรัสว่า สตรีที่มีกำลังทั้ง 5 นั้น ย่อมบังคับสามี(ให้อยู่ในอำนาจ)ได้ (486) **อภิภุยยสูตร** ตรัสว่า สตรีที่มีกำลังทั้ง 5 นั้นย่อมข่ม (มีอำนาจเหนือกว่า)สามีได้ ส่วนบุรุษมีกำลังเพียงอย่างเดียวก็สามารถที่จะข่มสตรีได้ กำลังนั้นคือความเป็นใหญ่ (อสฺสริยพลำ) โดยที่กำลังทั้ง 5 ของสตรีช่วยต้านทานไม่ได้เลย (487-488) **อังคสูตร** ตรัสว่า สตรีจะได้ชื่อว่ามีกำลังบริบูรณ์ต้องมีกำลังทั้ง 5 นั้นครบทุกอย่าง (ขาดอย่างใดอย่างหนึ่งก็ถือว่ายังบกพร่อง) (489-490) **นาสยิตถสูตร** ตรัสว่า สตรีแม้จะมีกำลังอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือมีกำลังครบทั้ง 4 อย่างแรก ถ้าไม่มีศีล(มีความประพฤติเสียหาย)เพียงอย่างเดียว พวกญาติก็ขับไสไล่ส่งไม่ให้อยู่ร่วมสกุลได้ ในทางตรงกันข้าม ถ้าสตรีมีศีล ถึงกำลังด้านอื่นจะไม่มี พวกญาติก็ยินดีให้เธออยู่ร่วมสกุลได้ (491-492) **เหตุสูตร** ตรัสว่า สตรีตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ หาใช่เพราะ

กำลัง 4 อย่างแรกไม่ เพราะกำลังศีลต่างหาก

ความปรารถนาของสตรีสำเร็จได้ด้วยบุญ

(493) **ฐานสูตร** ตรัสว่า มีอยู่ 4 อย่างที่สตรีผู้มิได้ทำบุญ(อกตปุญโญ)ยากที่จะได้ คือ 1. ขอให้ได้เกิดในสกุลที่ดี (ปฏิรูเป กุเล ชายิตวา) 2. ขอให้ได้ไปสู่สกุลที่ดี(ได้สามีที่ดี) 3. ขออย่าได้มีหญิงร่วมสามี(อนุภรรยา) 4. ขอให้มีบุตร 5. ขอให้ปกครองสามีได้(ให้สามีอยู่ในอำนาจของตน) (494) **วิสารทสูตร** มีนัยตรงกันข้ามกับฐานสูตร (495) **ปัญจเวรสูตร** ตรัสว่า สตรีที่ไม่ละเมิดศีล 5 (ไม่ฆ่าสัตว์เป็นต้น) สามารถอยู่ครองเรือนได้ (496) **วัฑฒิสูตร** ตรัสว่า วัฑฒิธรรม 5 อย่าง คือ 1. ศรัทธา 2. ศีล 3. สุตะ(การศึกษา) 4. จาคะ 5. ปัญญา อริยสาวิกามีอยู่พร้อม จึงเป็นผู้ได้สาระ ได้สิ่งที่ดีงามไว้กับตัว จัดว่าเป็นอุบาสิกาผู้มีศีล (สีลวตี อุปาสิกา)

พระสาริบุตรตอบปัญหาของปริพาชก

ชัมพุขาทกสังยุตต์ มี 16 พระสูตร ทุกพระสูตรว่าด้วยการถาม-ตอบระหว่างปริพาชกชื่อชัมพุขาทกะ(หลานชายคนหนึ่งของพระสาริบุตร)กับพระสาริบุตรที่หมู่บ้านนาลกคาม แต่วันมคธ 16 พระสูตรนั้น คือ (497) **นิพพานปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องนิพพาน (498) **อรหัตตปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องอรหัตตผล (499) **ธัมมวาทีปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องบุคคลผู้เป็นธรรมวาที (500) **กิมัตถิยสูตร** ถาม-ตอบเรื่องการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์

(501) **อัสสาสัปปัตตสูตร** ถาม-ตอบเรื่องความโล่งใจ (502) **ปรมัสสาสัปปัตตสูตร** ถาม-ตอบเรื่องความโล่งใจอันสุดยอด (503) **เวทนาปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องเวทนา (504) **อาสวปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องอาสวะ (505) **อวิชชาปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องอวิชชา (506) **ตัณหาปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องตัณหา (507) **โอฆปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องโอฆะ (ห้วงกิเลส) (508) **อุปาทานปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องอุปาทาน (509) **ภวปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องภพ (510) **ทุกขปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องทุกข์ (511) **สักกายปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องสักกายะ (512) **ทุกกรปัญหาสูตร** ถาม-ตอบเรื่องสิ่งที่ทำได้ยาก (คือบรรพชา)

ใจความสำคัญแห่งคำถาม-คำตอบ มีดังนี้

ปริพาชก : นิพพานคืออะไร?

พระสาริบุตร : ความสิ้นราคะโทสะโมหะ คือนิพพาน

ปริพาชก : อรหัตต์คืออะไร?

พระสาริบุตร : ธรรมเป็นที่สิ้นราคะโทสะโมหะ คืออรหัตต์

ปริพาชก : ใครคือธรรมวาที? ใครคือผู้ปฏิบัติดี? ใครคือผู้ไปดี?

พระสาริบุตร : ผู้แสดงธรรมเพื่อละราคะโทสะโมหะ คือธรรมวาที, ผู้ปฏิบัติเพื่อละราคะโทสะโมหะ คือผู้ปฏิบัติดี, ผู้ละราคะโทสะโมหะได้เด็ดขาดแล้ว คือผู้ไปดี

ปริพาชก : ท่านอยู่ประพฤติพรหมจรรย์กับพระสมณโคดมเพื่ออะไร?

พระสาริบุตร : เพื่อกำหนดรู้ทุกข์(ทุกฺขสฺส ปริญฺญตฺถํ)

ปริพาชก : ถึงความโล่งใจ(อสฺสาสปฺปตฺโต)คืออะไร?

พระสาริบุตร : รู้ความเกิด ความดับ ส่วนดี ส่วนเสีย และวิธีสลัดพ้นจากผัสสายตนะ 6 เรียกว่า ถึงความโล่งใจ

ปริพาชก : ถึงความโล่งใจที่สุดยอด (ปรมสฺสาสปฺปตฺโต)คืออย่างไร?

พระสาริบุตร รู้ความเกิด ความดับ ส่วนดี ส่วนเสีย และวิธีสลัดพ้นจากผัสสายตนะ 6 ตามความเป็นจริง และหลุดพ้นเพราะไม่มีอุปาทานแล้ว เรียกว่าถึงความโล่งใจที่สุดยอด

ปริพาชก : เวทนาคืออะไรบ้าง?

พระสาริบุตร : เวทนามี 3 อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา

ปริพพาชก อาสวะคืออะไรบ้าง?

พระสาริบุตร อาสวะมี 3 อย่าง คือ กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชาสวะ

ปริพาชก : อวิชชาคืออะไร?

พระสาริบุตร : ความไม่รู้ในทุกข์ในเหตุเกิดแห่งทุกข์ ในความดับทุกข์ ในวิธีปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เรียกว่าอวิชชา

ปริพาชก : ตัณหาคืออะไรบ้าง?

พระสาริบุตร ตัณหามี 3 อย่างคือ กามตัณหา ภว-

ตัณหา วิภวตัณหา

ปริพาชก : โอฆะ(ห้วงกิเลส) คืออะไรบ้าง?

พระสาริบุตร : โอฆะมี 4 อย่างคือ กาโมฆะ ภโวฆะ ทิฏโฐฆะ อวิชโชฆะ

ปริพาชก : อุปาทานคืออะไรบ้าง?

พระสาริบุตร : อุปาทานมี 4 อย่าง คือ กามุปาทาน ทิฏฐุปาทาน สีลัพพตุปาทาน อัตตวาทุปาทาน

ปริพาชก : ภพคืออะไร?

พระสาริบุตร : ภพมี 3 อย่างคือ กามภพ รูปภพ อรูปภพ

ปริพาชก : ที่เรียกว่าทุกข์ หมายถึงอะไร?

พระสาริบุตร : ภาวะทุกข์มี 3 อย่างคือ 1. ทุกขตา ทุกข์ที่เป็นความรู้สึกทุกข์ (ตรงกับทุกขเวทนา) 2. สังขารทุกขตา ทุกข์ตามสภาพสังขาร (สิ่งทั้งปวงเป็นทุกข์ตามเหตุปัจจัย) 3. วิปริณามทุกขตา ทุกข์เนื่องด้วยความผันแปร (ความแปรปรวนทำให้เกิดทุกข์ได้เสมอ)

ปริพาชก : สักกายะ หมายถึงอะไร?

พระสาริบุตร : สักกายะ คือ อุปาทานขันธ์ 5 (รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ที่บุคคลเข้าไปยึดถือ)

ปริพาชก : อะไรเป็นการยากที่จะทำได้ในธรรมวินัยนี้?

พระสาริบุตร : บรรพชา

ปริพาชก : อะไรที่ผู้บวชแล้วทำได้ยาก?
พระสาริบุตร : ความยินดียิ่ง (อภิรติ-ยินดียิ่งอยู่กับการบวช ไม่คิดจะลาสิกขา)
ปริพาชก : อะไรที่ภิกษุผู้ยินดียิ่งแล้วทำได้ยาก
พระสาริบุตร การปฏิบัติธรรมเหมาะแก่ธรรม (ธัมมานุธัมมปฏิบัติ-ปฏิบัติถูกหลัก)
ปริพาชก : นานแค่ไหนที่ผู้ปฏิบัติธรรมเหมาะแก่ธรรมจะได้สำเร็จอรหันต์?
พระสาริบุตร : ไม่นานเลย(น จิรสฺ)

(ตั้งแต่คำถามเรื่อง "สักกายะ" ขึ้นไป ชัมพุขาทกปริพาชก ได้ถามถึงวิธีปฏิบัติ(มรรคหรือปฏิปทา)เพื่อละเพื่อกำจัดอกุศลธรรมนั้นๆ ด้วย ซึ่งพระสาริบุตรชี้ไปที่มรรคมีองค์ 8 ทั้งสิ้น)

สามัณฑกสังยุตต์ สังยุตต์นี้มีเนื้อหาเหมือนในชัมพุขาทกสังยุตต์ทุกประการ และมี 16 พระสูตรเหมือนกัน พระสูตรแรกในสังยุตต์นี้ คือ สามัณฑกสูตร กล่าวถึงปริพาชกชื่อสามัณฑกะ เข้าไปถามปัญหาธรรมกะพระสาริบุตร ขณะที่พระสาริบุตรพำนักอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาใกล้เมืองอุกกเจละ แคว้นวัชชี

วิธีเอาชนะสิ่งกวนใจในกาม

โมคคัลลานสังยุตต์ มี 10 พระสูตร

ใน 9 พระสูตรต่อไปนี้ พระมหาโมคคัลลานะกล่าวกะภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวัน โดยเล่าถึงประสบการณ์การเข้าฌานตั้งแต่ปฐมฌานขึ้นไปว่า ในแต่ละฌาน ท่านเคยเกิดสัญญามนสิการ

(ความคำนึงนึกด้วยสัญญา)ที่เกี่ยวข้องกับองค์ธรรมขั้นต่ำลงไปฟุ้งขึ้นมากวนใจ พระพุทธองค์ได้เสด็จไปหาท่านด้วยฤทธิ์(ทุกครั้งที่เกิดปัญหาเรื่องนี้) ทรงแนะนำว่า

"โมคคัลลานะ!โมคคัลลานะ! เธออย่าประมาท(ในฌานนั้นๆ) จงดำรงจิต จงทำจิตให้รวมเป็นหนึ่งเดียว จงตั้งจิตไว้ให้มั่น(ในฌานนั้นๆ)"

เมื่อได้ปฏิบัติตามวิธีที่ทรงแนะนำอย่างนั้น ท่านก็สามารถเข้าฌานต่อไปได้

พระมหาโมคคัลลานะกล่าวถึงเรื่องนี้ด้วยความสำนึกว่าท่านเป็นสาวกองค์หนึ่งที่ได้รับความอนุเคราะห์จากพระพุทธองค์เป็นอย่างดี ทำให้ได้บรรลุอภิญญาอันยิ่งใหญ่

ลักษณะของสัญญามนสิการที่ฟูขึ้นกวนใจในฌานที่กล่าวถึงใน 9 พระสูตร มีดังนี้

(515) **สวิตักกปัญหาสูตร** ในปฐมฌาน สิ่งที่ฟุ้งขึ้นกวนใจ คือสัญญามนสิการที่เกี่ยวข้องกับกาม (กามสหคตา-หมายถึงนิวรณ์ 5 อันเป็นองค์ธรรมที่เคยละได้ก่อนเข้าปฐมฌาน)

(516) **อวิตักกปัญหาสูตร** ในทุติยฌาน สิ่งที่ฟุ้งขึ้นกวนใจ คือสัญญามนสิการที่เกี่ยวข้องกับวิตก

(517) **สุขปัญหาสูตร** ในตติยฌาน สิ่งที่ฟุ้งขึ้นกวนใจ คือสัญญามนสิการที่เกี่ยวของกับปีติ

(518) **อุเปกขาปัญหาสูตร** ในจตุตถฌาน สิ่งที่ฟุ้งขึ้นกวนใจ คือสัญญามนสิการที่เกี่ยวข้องกับสุข

(519) **อากาสานัญจายตนปัญหาสูตร** ในอากาสานัญจาย-

ตนฌาน สิ่งฟุ้งขึ้นกวนใจ คือสัญญามนสิการที่เกี่ยวข้องกับรูป-สัญญา-ความกำหนดหมายในรูป)

(520) **วิญญาณัญจายตนปัญหาสูตร** ในวิญญาณัญจาย-ตนฌาน สิ่งฟุ้งขึ้นกวนใจ คือสัญญามนสิการที่เกี่ยวข้องกับอากา-สานัญจายตนสัญญา(ความกำหนดหมายว่ามีแต่อากาส(ช่องว่าง) หาที่สุดมิได้)

(522) **เนวสัญญานาสัญญายตนปัญหาสูตร** ในเนวสัญ-ญานาสัญญายตนฌาน สิ่งฟุ้งขึ้นกวนใจ คือสัญญามนสิการที่เกี่ยว ข้องกับอากิญจัญญายตนสัญญา(ความกำหนดหมายว่าไม่มีอะไร เลยแม้แต่นิดเดียว)

(523) **อนิมิตตปัญหาสูตร** ในอนิมิตตเจโตสมาธิ(หมาย ถึงวิปัสสนาสมาธิ ซึ่งละนิมิตว่าเที่ยงเป็นต้น ไม่ใส่ใจถึงนิมิตทั้ง ปวง) จะเกิดความรับรู้ไปกับสิ่งที่ไม่ใช่นิมิต(อนิมิตฺตานุสาริวิญฺญาณ์) ได้ (อรรถกถากล่าวเปรียบเทียบว่า เหมือนคนเอาขวานคมกริบ ตัดต้นไม้ ถ้ามัวแต่ชื่นชมอยู่กับคมขวาน ก็จะไม่เป็นอันตัดต้นไม้ ภิกษุผู้ชื่นชมอยู่กับวิปัสสนาญาณของตนก็เช่นกัน จะเกิดความใคร่ ไม่อาจจะบรรลุกิจของวิปัสสนาได้)

ครั้งนั้น (หลังจากเล่าประสบการณ์เรื่องนี้จบลง)พระมหา-โมคคัลลานะก็หายวับจากวัดเชตวันไปปรากฏตัวที่ดาวดึงส์ ท้าว สักกะพร้อมด้วยเทวดา 500 องค์ได้พากันไปไหว้ท่าน ท่านได้ชี้ ชวนให้ทวยเทพเหล่านั้นมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ เพราะการมี สรณะอย่างนั้นทำให้บุคคลตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์มาแล้ว มากมาย

สักกสูตร

หนทางไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(525-535) พระสูตรนี้กล่าวถึงท้าวสักกะพร้อมด้วยหมู่เทพเข้าไปหาพระมหาโมคคัลลานะหลายครั้งหลายคราว บางคราวมีหมู่เทพจำนวน 600 องค์ บางคราวมี 700 องค์ บางคราวมี 800 องค์ ฯลฯ บางคราวมี 84,000 องค์ แต่ละครั้งแต่ละคราว พระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวถึงอานิสงส์ของการมีพระรัตนตรัยเป็นสรณะ และการมีความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระรัตนตรัย ว่าทำให้สัตว์ (บุคคล) บางหมู่เหล่าตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์มาแล้ว

บางครั้ง พระมหาโมคคัลลานะก็กล่าวเพิ่มเติมด้วยอานิสงส์อีกข้อหนึ่ง คือการมีอริยกันตศีล(ศีลที่พระอริยะพึงพอใจ)ที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นไท วิญญูชนสรรเสริญ อันไม่ถูกตัณหาและทิฏฐิจับฉวย อันเป็นไปเพื่อสมาธิ ว่าทำให้บุคคลบางพวกตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

ในการไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ด้วยอานิสงส์ดังกล่าวนั้น บางครั้งพระมหาโมคคัลลานะก็ได้กล่าวอีกว่า บุคคลเหล่านั้นเมื่อเป็นเทวดาก็เป็นเทวดาที่เหนือกว่าเทวดาพวกอื่นใน 10 ทิพยสมบัติ คือ อายุ วรรณะ สุข ยศ ความเป็นใหญ่(อาธิปเตยฺยํ) รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ

ท้าวสักกะตรัสรับรองคำกล่าวของพระเถระทั้งหมดนั้นว่าเป็นอย่างนั้นจริง

(536) **จันทนสูตร** กล่าวถึงจันทนเทวบุตร...สุยามเทวบุตร ...สันดุสิตเทวบุตร...สุนิมมิตเทวบุตร...วสวัตดีเทวบุตร (แต่ละองค์) พาหมู่เทพไปไหว้พระมหาโมคคัลลานะ เนื้อหาทั้งหมดเหมือนในสักกสูตร

โมคคัลลานสังยุตต์จบบริบูรณ์

จิตตคหปติปุจฉาสังยุตต์

สังโยชนสูตร

อัมพาฏกวันและมัจฉิกาสณฑ์

สังโยชนสูตร เกิดขึ้นที่วัดอัมพาฏกวัน ใกล้เมืองมัจฉิกาสณฑ์ เมืองนี้อยู่ในแคว้นกาสี (อยู่ห่างจากกรุงสาวัตถีประมาณ 120 เส้น)

อัมพาฏกวันเป็นสวนมะม่วงอันร่มรื่นซึ่งจิตตคฤหบดีถวายให้เป็นที่อยู่ของภิกษุสงฆ์อันมีพระมหานามเป็นหัวหน้า เมืองมัจฉิกาสณฑ์นี้มีพระเถระหลายรูปเคยไปอยู่ เช่น พระสุธัมมะ พระอิสิทัตตะ พระมหกะ พระกามภู พระโคทัตตะ เป็นต้น และมีพระมหาเถระผู้มีชื่อเสียงหลายรูปเคยผ่านไปแวะพำนัก เช่น พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ พระอเจลกัสสปะ

พระมหากัจจานะ พระมหาโกฏฐิตะ พระมหากัปปินะ พระมหาจุนทะ พระอนุรุทธะ พระเรวตะ พระอุบาลี พระอานนท์ พระราหุล เป็นต้น

ว่ากันว่า มัจฉิกาสณฑ์เคยเป็นศูนย์กลางของลัทธินิครนถ์มาก่อน

อุบาสกอธิบายธรรมให้พระเถระฟัง

(537-540) ครั้งหนึ่ง พระเถระมากรูปซึ่งพำนักอยู่ที่วัดอัมพาฏกวันใกล้เมืองมัจฉิกาสณฑ์ กลับจากบิณฑบาตแล้วมานั่งสนทนาธรรมกันที่โรงกลม มีการตั้งคำถามว่า สังโยชน์กับสังโยชนียธรรม เหมือนกันหรือต่างกันอย่างไร? พระเถระบางรูปตอบว่าความหมาย(อรรถ)เหมือนกัน ต่างกันแต่รูปคำ(พยัญชนะ) บางรูปเห็นว่า ความหมายต่างกัน แต่รูปคำเหมือนกัน

ครานั้น จิตตคฤหบดีไปธุระที่หมู่บ้านมิคปถกะ(บ้านส่วย) ได้ทราบข่าวว่าพระเถระมีความเห็นต่างกันในเรื่องนี้ ท่านจึงแวะไปไหว้พระเถระเหล่านั้นและนมัสการถามถึงเรื่องนี้ เมื่อได้ฟังว่าพระเถระทั้งหลายมีความเห็นที่แตกต่างกันจริง จึงกราบเรียนว่าสังโยชน์กับสังโยชนียธรรมต่างกันทั้งโดยอรรถและโดยพยัญชนะ และได้อธิบายด้วยการอุปมาว่า เหมือนโคดำตัวหนึ่งกับโคขาวตัวหนึ่งที่ถูกล่ามด้วยเชือกเส้นเดียวกัน ถ้ามีใครพูดว่าโคดำติดเนื่องอยู่กับโคขาว หรือโคขาวติดเนื่องอยู่กับโคดำ จะถือว่าพูดถูกไหม?

พระเถระเหล่านั้นตอบว่า พูดอย่างนั้นไม่ถูก เพราะโค 2

ตัวนั้นหาได้ติดเนื่องกันไม่ เชือกต่างหากล่ามมันไว้ด้วยกัน

จิตตคฤหบดีกราบเรียนว่า ฉันใดก็ฉันนั้น ตาไม่ได้ติดอยู่กับรูป รูปก็ไม่ได้ติดอยู่กับตา ฉันทราคะ (ความรักใคร่ติดใจ) ที่เกิดขึ้นเพราะอาศัยตากับรูปต่างหากเป็นเครื่องผูกติด (ระหว่างหูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส โผฏฐัพพะกับกาย ใจกับธัมมารมณ์ ก็เหมือนกัน)

พระเถระเหล่านั้นได้ฟังคำอธิบายของอุบาสกจิตตคฤหบดีดังนี้ ต่างก็พอใจ พากันกล่าวอนุโมทนาว่า การมีปัญญาจักษุหยั่งทราบในพุทธวจนะอย่างนั้นเป็นลาภยิ่งแล้ว

พระผู้น้อยตอบปัญหาแทนพระผู้ใหญ่

(541-545) **ปฐมอิสิทัตตสูตร** ครั้งหนึ่ง จิตตคฤหบดีนิมนต์พระเถระหลายรูปที่วัดอัมพาฏกวันไปฉันที่บ้าน ก่อนถวายภัตตาหารได้ยกปัญหาธรรมถามพระเถระผู้เป็นประธานว่า ธาตุชนิดต่างๆ ที่พระพุทธองค์ตรัสไว้มีอะไรบ้าง? ถามด้วยคำถามเดียวกันอยู่ 3 หน พระเถระรูปนั้นก็ได้แต่นิ่ง(ตอบไม่ได้)

พระอิสิทัตตะ ซึ่งเป็นพระผู้น้อยกว่าทุกรูป ได้ขอโอกาสพระเถระตอบปัญหานั้นเอง ซึ่งก็ได้รับอนุญาตด้วยดี ท่านยกธาตุ 18 มีจักษุธาตุ รูปธาตุ จักษุวิญญาณธาตุ ฯลฯ เป็นคำตอบ จิตตคฤหบดีชื่นชมยินดีกับคำตอบนั้นเป็นอย่างยิ่ง

ระหว่างเดินทางกลับวัด พระเถระผู้เป็นประธานได้กล่าวชื่นชมพระอิสิทัตตะที่ตอบคำถามของจิตตคฤหบดีอย่างนั้น และบอกด้วยว่า คราวหน้าคราวหลัง ถ้ามีปัญหาถามอีก ก็ให้ท่านรับ

หน้าที่ตอบได้เลย

เพื่อนต่างแดนของจิตตคฤหบดี

(546-553) **ทุติยอิสิทัตตสูตร** วันหนึ่ง จิตตคฤหบดีนิมนต์พระเถระหลายรูปที่วัดอัมพาฏกวันไปฉันที่บ้าน ก่อนถวายภัตตาหารได้ตั้งปัญหาถามพระเถระผู้เป็นประธาน ถามในเรื่องทิฐิ 62 (คือ ความเห็นว่าโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง เป็นต้น) โดยถามว่า อะไรทำให้มีทิฐิเช่นนั้น ซึ่งพระเถระก็ตอบไม่ได้เช่นกัน ในที่สุดพระอิสิทัตตะก็ได้ขอโอกาสตอบแทนอีก คำตอบของท่านชี้ไปที่สักกายทิฐิว่า เพราะมีสักกายทิฐิ จึงมีทิฐิ(62)เหล่านั้น เมื่อไม่มีสักกายทิฐิ ทิฐิเหล่านั้นก็มีไม่ได้

จิตตคฤหบดีถามว่า แล้วสักกายทิฐิเกิดมีได้อย่างไร?

พระอิสิทัตตะตอบว่า การที่ปุถุชนผู้ไม่ได้เรียนรู้ เห็นเบญจขันธ์ว่าเป็นตน เห็นตนว่ามีเบญจขันธ์ เห็นเบญจขันธ์ว่ามีอยู่ในตน เห็นตนว่ามีอยู่ในเบญจขันธ์ นั่นแหละทำให้เกิดมีสักกายทิฐิขึ้นมา ส่วนอริยสาวกไม่ได้เห็นเบญจขันธ์อย่างนั้น สักกายทิฐิก็ย่อมไม่มี

ครั้นได้ฟังคำตอบดังนี้ จิตตคฤหบดีก็เกิดความสงสัยในตัวพระอิสิทัตตะ จึงเรียนถามว่า พระคุณเจ้ามาจากไหน? เมื่อพระอิสิทัตตะตอบว่ามาจากแคว้นอวันตี ท่านจึงเอ่ยขึ้นว่า มีเพื่อนคนหนึ่งชื่ออิสิทัตตะ เป็นชาวอวันตี ไม่เคยได้เห็นหน้ากัน ทราบว่าออกบวช พระคุณเจ้าเคยเห็นท่านหรือไม่? พระอิสิทัตตะไม่ตอบได้แต่นิ่ง เมื่อถูกถามอีกว่า ท่านอิสิทัตตะของกระผมคือพระคุณเจ้าใช่หรือไม่? พระอิสิทัตตะจึงได้ตอบว่า ใช่แล้ว

วันนั้นจิตตคฤหบดีได้นิมนต์พระอิสิทัตตะให้อยู่ประจำที่วัดอัมพาฏกวัน ขอเป็นโยมอุปถัมภ์บำรุงด้วยปัจจัย 4 ซึ่งพระอิสิทัตตะก็ได้กล่าวอนุโมทนา แต่คราวนั้นท่านได้ออกเดินทางจากมัจฉิกาสณฑ์ ไม่ได้หวนกลับมาอีกเลย

แสดงอิทธิฤทธิ์ตามคำขอ

(544-557) **มหกสูตร** ครั้งหนึ่ง จิตตคฤหบดีนิมนต์พระเถระหลายรูปไปฉันที่โรงโค(โคกุล) เมื่อพระเถระฉันเสร็จก็ได้เดินไปส่ง ระหว่างที่เดินกันอยู่นั้น แดดร้อนจัด แทบจะเผากายให้ไหม้เกรียม มีภิกษุรูปหนึ่งชื่อมหกะ เป็นพระผู้น้อยกว่าทุกรูป เอ่ยกับพระเถระองค์ประธานว่า ถ้ามีลมเย็นๆ แดดอ่อนๆ มีฝนโปรยลงมาเบาๆ คงจะดี พระเถระได้ฟังก็บอกว่า เป็นอย่างนั้นได้ก็ดีสิ ทันใดนั้นพระมหกะก็บันดาลฤทธิ์ด้วยการอธิษฐานจิต(อิทฺธาภิสงฺขรฺ อภิสงฺขริ)ให้เกิดลมเย็น แดดอ่อน และมีฝนโปรยปรายอย่างที่เอ่ย

จิตตคฤหบดีเห็นกับตา รู้สึกทึ่งที่พระผู้น้อยทำได้อย่างนั้น เมื่อไปถึงวัด พระมหกะถามพระเถระองค์ประธานว่า ฤทธิ์อธิษฐานเท่านี้พอเหมาะหรือไม่? พระเถระตอบว่า พอเหมาะแล้ว

และเมื่อพระเถระต่างแยกย้ายกันไปแล้ว จิตตคฤหบดีได้เข้าไปไหว้พระมหกะถึงที่อยู่ ขอให้ท่านแสดงอิทธิปาฏิหาริย์อะไรสักอย่างสำหรับตนบ้าง พระมหกะให้จิตตคฤหบดีเอาผ้าห่มไปปูที่ระเบียง และให้โปรยฟ่อนหญ้าลงบนผ้าที่ปูนั้น แล้วท่านเองเข้าวิหารปิดประตู ลั่นลูกดาล อธิษฐานจิต (อิทธาภิสังขาร) ให้เปลว

ไฟแลบออกมาทางช่องลูกดาลและระหว่างลูกดาล เปลวไฟนั้นพุ่งไปไหม้เส้นหญ้า แต่ไม่ไหม้ผ้าที่ปู จิตตคฤหบดีฉวยผ้าห่มขึ้นสลัดไปยืนหน้าสลดขนลุกซู่อยู่

พระมหกะออกจากวิหารถามว่า ปาฏิหาริย์เท่าที่ได้เห็นนี้พอไหม? จิตตคฤหบดีกล่าวแสดงความพอใจและนิมนต์ให้ท่านอยู่ฉลองศรัทธาที่วัดอัมพาฏกวัน พระมหกะกล่าวอนุโมทนา แต่ก็ได้ออกเดินทางจากไป ไม่ได้หวนกลับมาอีกเลย

(อิทธาภิสังขาร แปลว่าการบันดาลด้วยฤทธิ์(magic power) เป็นการแสดงอิทธิปาฏิหาริย์ด้วยการอธิษฐานจิตให้เกิดปรากฏการณ์ตามที่ตนต้องการ ซึ่งผู้ได้ฌานเท่านั้นทำได้)

อธิบายสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ

(558-559) **ปฐมกามภูสูตร** วันหนึ่งที่วัดอัมพาฏกวัน จิตตคฤหบดีเข้าไปหาพระกามภู ได้มีการสนทนาธรรมกัน พระกามภูยกพุทธพจน์ให้จิตตคฤหบดีอธิบายความ พุทธพจน์นั้นอยู่ในรูปของพระคาถาว่า "เธอจงดูรถอันไม่มีโทษ มีหลังคาขาว มีเพลาเดียว ไม่มีทุกข์ แล่นไปถึงที่หมาย ตัดกระแสตัณหาขาด ไม่มีกิเลสเครื่องผูกพัน"

เมื่อพระกามภูยืนยันว่าพระคาถานี้เป็นพุทธพจน์ จิตตคฤหบดีจึงขอเวลาเพ่งพินิจข้อความอยู่ครู่หนึ่ง แล้วให้คำตอบว่า คำว่า"ไม่มีโทษ"หมายถึงศีล "มีหลังคาขาว"หมายถึงวิมุตติ "มีเพลาเดียว"หมายถึงสติ "แล่นไป"หมายถึงการก้าวไปและการถอยกลับ "รถ"หมายถึงร่างกายที่ประกอบขึ้นด้วยธาตุ 4 "ทุกข์"หมายถึง

ราคะโทสะโมหะ พระอรหันต์ละทุกข์ดังกล่าวได้แล้ว จึงเรียกว่า "ไม่มีทุกข์" คำว่า"แล่นไปถึงที่หมาย"หมายถึงพระอรหันต์ พระอรหันต์นั้นตัดกระแสตัณหาได้ขาดแล้วจึงเป็นผู้ไม่มีกิเลสเครื่องผูกพัน

พระกามภูได้ฟังก็กล่าวสาธุการแก่จิตตคฤหบดีว่าเป็นลาภยิ่งแล้วที่มีปัญญาจักษุหยั่งทราบพุทธพจน์อันลึกซึ้งเช่นนี้

(560-570) **ทุติยกามภูสูตร** กล่าวถึงจิตตคฤหบดีเข้าไปสนทนาธรรมกับพระกามภูที่วัดอัมพาฏกวัน เรื่องที่นำมาแลกเปลี่ยนความเห็นกัน คือเรื่องสังขาร 3 (กายสังขาร วจีสังขาร จิตตสังขาร) และเรื่องสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ(เหมือนในจูฬเวทัลลสูตรในเล่ม 8 หน้า 26-27)

ท้ายสุด จิตตคฤหบดีนมัสการถามพระกามภูว่า ธรรมอะไรมีอุปการะ(เกื้อหนุน-หนุนส่ง)แก่สัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ?พระกามภูกล่าวว่า คำถามนี้ควรจะถามตั้งแต่แรก และตอบว่า ธรรมที่มีอุปการะแก่สัญญาเวทยิตนิโรธ คือสมถะและวิปัสสนา

อธิบายเจโตวิมุตติ 4 ประเภท

(571-576) **โคทัตตสูตร** วันหนึ่ง จิตตคฤหบดีเข้าไปยังวัดอัมพาฏกวัน ได้สนทนาธรรมกับพระโคทัตตะ พระโคทัตตะถามว่า อัปปมาณาเจโตวิมุตติ อากิญจัญญาเจโตวิมุตติ สุญญตาเจโตวิมุตติ และอนิมิตตาเจโตวิมุตติ ต่างกันโดยอรรถและพยัญชนะ หรือว่าอรรถเหมือนกัน ต่างกันแต่พยัญชนะ?

จิตตคฤบดีตอบว่า มีทั้งเหตุ(ปริยาย)ให้เจโตวิมุตติเหล่านั้นต่างกันทั้งโดยอรรถและโดยพยัญชนะ มีทั้งเหตุให้เจโตวิมุตติเหล่า

นั้นเหมือนกันโดยอรรถ ต่างกันแต่โดยพยัญชนะ

กรณีต่างกันทั้งโดยอรรถและโดยพยัญชนะมีคำอธิบายว่า **อัปปมาณาเจโตวิมุตติ** ได้แก่การที่ภิกษุแผ่จิตที่ประกอบด้วยเมตตา...ด้วยกรุณา...ด้วยมุทิตา...ด้วยอุเบกขาไปยังหมู่สัตว์ทุกหมู่เหล่าทุกทิศทาง ชนิดหาขอบเขตหาประมาณมิได้

อากิญจัญญาเจโตวิมุตติ ได้แก่การที่ภิกษุก้าวล่วงอรูปฌานขั้นวิญญาณัญจายตนฌานอย่างสิ้นเชิง เข้าอากิญจัญญายตนฌานด้วยกำหนดในใจ(มนสิการ)ว่า อะไรๆก็ไม่มีแม้แต่น้อย

สุญญตาเจโตวิมุตติ ได้แก่การที่ภิกษุพิจารณาเห็นว่า ไม่มีตน ไม่มีของตน (ได้แก่ฌานที่อาศัยวิปัสสนากำหนดพิจารณาให้เห็นภาวะที่สังขารทั้งหลายเป็นของว่างเปล่าจากตัวตนและจากสิ่งที่เนื่องกับตัวตน)

อนิมิตตาเจโตวิมุตติ ได้แก่การที่ภิกษุเข้าถึงอนิมิตตาเจโตวิมุตติ เพราะไม่คำนึงนึกถึงนิมิตทั้งปวง(ไม่กำหนดหมายถึงสิ่งใดๆ ไม่ว่าจะเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร หรือวิญญาณ ที่เป็นนิมิตให้หมายรู้ กำหนดในใจถึงนิพพานอย่างเดียว)

กรณีมีอรรถเหมือนกันต่างกันแต่โดยพยัญชนะ มีคำอธิบายว่า เจโตวิมุตติทั้ง 4 อย่างนั้น ถ้าเป็นเจโตวิมุตติของพระอรหันต์ซึ่งละราคะโทสะโมหะได้แล้ว ก็เป็นเจโตวิมุตติที่ไม่กลับกลาย เป็นยอดของเจโตวิมุตติเหมือนกัน

จิตตคฤหบดีเข้าฌานได้ทันทีที่ต้องการ

(577-579) **นิคันถสูตร** ครั้งหนึ่ง นิครนถ์ นาฏบุตรพา

สาวกหมู่ใหญ่เดินทางไปถึงเมืองมัจฉิกาสณฑ์ จิตตคฤหบดีทราบข่าวก็ชวนอุบาสกหลายคนไปทักทายสนทนาธรรมกัน (แม้นิครนถ์นาฏบุตรจะป็นพวกชีเปลือย ท่านคฤหบดีก็ใช้คำเรียกอย่างให้เกียรติว่า "ภันเต-ท่านผู้เจริญ" หรือ "พระคุณท่าน") นิครนถ์ นาฏบุตรถามขึ้นตอนหนึ่งว่า ท่านเชื่อตามพระสมณโคดมหรือว่า สมาธิที่ไม่มีวิตกวิจารมีอยู่ ความดับแห่งวิตกวิจารมีอยู่?

เมื่อจิตตคฤหบดีตอบว่าตนไม่ได้เชื่อตาม. นิครนถ์ นาฏบุตรก็หันไปมองสาวก พลางกล่าวให้ได้ยินทั่วกันว่า ดูเถิด คฤหบดีท่านนี้ช่างเป็นคนตรงไม่โอ้อวดไม่มีมารยาเสียจริง การที่ท่านคฤหบดีพูดว่า วิตกวิจารมีการดับ(ในสมาธิ)ได้ ก็เท่ากับบอกว่าลมนั้นกางกั้นได้ด้วยตาข่าย เท่ากับบอกว่าแม่น้ำคงคานั้นสามารถปิดกั้นได้ด้วยฝ่ามือ

จิตตคฤหบดีถามว่า ญาณกับศรัทธาอย่างไหนประณีตกว่ากัน? นิครนถ์ตอบว่า ญาณประณีตกว่าศรัทธา จิตตคฤหบดีจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้านั้น ทันทีที่มุ่งหวัง...ก็เข้าปฐมฌานได้...เข้าทุติยฌานได้...เข้าตติยฌานได้...เข้าจตุตถฌานได (ตั้งแต่ทุติยฌานขึ้นไปวิตกวิจารดับ) ข้าพเจ้านั้นรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จึงไม่ยึดถือด้วยศรัทธาต่อสมณะหรือพราหมณ์ใดๆว่า สมาธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารมีอยู่ ความดับแห่งวิตกวิจารมีอยู่

ได้ฟังดังนั้น นิครนถ์ นาฏบุตรก็หันไปพูดกับสาวกของตนอีกว่า ดูสิท่านทั้งหลาย คฤหบดีท่านนี้ช่างเป็นคนคด โอ้อวด มีมารยาเสียนี่กระไร

แล้วจิตตคฤหบดีก็โต้ตอบว่า ท่านนิครนถ์ นาฏบุตรเอง

นั่นแหละพูดถึงกระผม 2 ครั้งก็ไม่ตรงกันแล้ว แสดงว่า ถ้าคำพูดครั้งแรกถูก คำพูดครั้งหลังก็ต้องผิด หรือถ้าคำพูดครั้งหลังถูก คำพูดครั้งแรกก็ต้องผิด...

(อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้กล่าวว่า จิตตคฤหบดีเป็นอริยบุคคลชั้นอนาคามี การที่ไปสนทนาปราศรัยกับนิครนถ์ ก็เพื่อให้พวกเขาเห็นว่า สาวกของพระพุทธเจ้าไม่ใช่คนแข็งที่อเป็นดอดะเดียนอย่างที่พวกเขากล่าวให้ร้าย และเพื่อแสดงคำสอนทางพระพุทธศาสนาให้พวกเขาเข้าใจอย่างถูกต้อง)

อเจลกัสสปะได้บวชเพราะจิตตคฤหบดี

(580-582) **อเจลสูตร** ปริพาชกชื่อ อเจลกัสสปะ เมื่อยังเป็นคฤหัสถ์ เคยเป็นสหายของจิตตคฤหบดี ครั้งหนึ่งเขาไปที่เมืองมัจฉิกาสณฑ์ จิตตคฤหบดีทราบข่าวก็ออกไปพบปะพูดคุยกัน ได้ถามอเจลกัสสปะว่า บวชเป็นปริพาชกมานานเท่าไร? อเจลกัสสปะตอบว่า บวชมาได้ 30 ปีแล้ว

"ตลอด 30 ปีนั้น ได้อุตริมนุสสธรรมอะไรเป็นญาณทัสสนะวิเศษอันยิ่งยวดหรือไม่?" จิตตคฤหบดีถาม

อเจลกัสสปะตอบว่า ยังไม่ได้อะไรเลยนอกจากเป็นชีเปลือย ศีรษะโล้นและปัดฝุ่นธุลี (นั่งที่ไหนก็จะถือแส้หางนกยูงปัดดินปัดทรายที่อยู่ใกล้ตัว)

เมื่อได้ฟังดังนั้น จิตตคฤหบดีก็กล่าวด้วยความอัศจรรย์ใจในคำสอนของพระพุทธองค์ ซึ่งต่างจากลัทธิปริพาชกที่การบวชเป็นความสูญเปล่าอย่างนั้น และเมื่อถูกอเจลกัสสปะย้อนถามว่า

เป็นอุบาสกมากี่ปีแล้ว จิตตคฤหบดีบอกว่า เป็นมา 30 ปี

"30 ปี ได้อุตริมนุสสธรรมอะไรเป็นญาณทัสสนะ?" อเจล-กัสสปะถาม

จิตตคฤหบดีตอบว่า คฤหัสถ์ก็สามารถที่จะได้อุตริมนุสส-ธรรมที่เป็นญาณทัสสนะได้ ตนเองนั้นเข้าปฐมฌานได้ เข้าทุติย-ฌานได้ เข้าตติยฌานได้ เข้าจตุตถฌานได้ เมื่อต้องการ และพระพุทธองค์ก็ได้ทรงเปิดเผย(พยากรณ์)ให้ได้ทราบทั่วกันว่า ตนไม่มีสังโยชน์ที่จะเป็นเหตุให้กลับมาสู่โลกนี้อีกแล้ว(หมายถึงเป็นอนาคามี)

อเจลกัสสปะได้ฟังก็เลื่อมใส แสดงความจำนงอยากจะบวช เป็นภิกษุ จิตตคฤหบดีได้พาเขาไปบรรพชาอุปสมบทกับพระเถระ(ที่วัดอัมพาฏกวัน) และได้ปวารณาตนเป็นโยมอุปัฏฐาก

บวชได้ไม่นาน ด้วยการปลีกตนบำเพ็ญเพียรอย่างจริงจัง พระอเจลกัสสปะก็ได้สำเร็จอรหันต์

(กุศลกรรมบถ 10 จัดเป็นมนุสสธรรม ธรรมที่ยิ่งกว่ามนุสสธรรมนั้นคืออุตริมนุสสธรรม อุตริมนุสสธรรมที่เป็นญาณ-ทัสสนะวิเศษ หมายถึงธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นอริยะ การบรรพชาอุปสมบทของอเจลกัสสปะมีกล่าวไว้ในพักกุลัตเถรัจฉริยัพภูตสูตร (ดูเล่ม 10 หน้า 78-81) ด้วยว่า ได้บรรพชาอุปสมบทหลังจากฟังธรรมของพระพักกุละ?)

จิตตคฤหบดีสอนญาติมิตรก่อนตาย

(583585) **คิลานสูตร** วันที่จิตตคฤหบดีป่วยหนัก มีเทวดาสวน(อารามเทวดา) เทวดาป่า(วนเทวดา) รุกขเทวดา และเทวดา

ที่สิงสถิตอยู่ตามพืชสมุนไพร หญ้า และต้นไม้เจ้าป่า(โอสธีติณว-นปฺปตีสุ อธิวตฺถา เทวตา) ได้พร้อมใจกันไปแนะนำให้ท่านตั้งจิตปรารถนาเพื่อไปเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิในชาติต่อไป จิตตคฤห-บดีพูดกับเทวดาเหล่านั้นว่า การเป็นพระเจ้าจักรพรรดิก็เป็นของไม่เที่ยงไม่ยั่งยืน ล้วนต้องละจากไป

พวกญาติมิตรได้ยินก็เข้าใจว่าท่านเพ้อไป ได้พากันพูดให้ท่านตั้งสติไว้ ท่านก็เลยถามพวกเขาว่า ตัวเองพูดอะไรไปหรือจึงพากันกล่าวอย่างนั้น?

เมื่อญาติมิตรบอกว่าได้ยินคำพูดดังกล่าว จิตตคฤหบดีจึงเล่าให้ฟังว่า ตนพูดอย่างนั้นกับพวกเทวดา ญาติมิตรถามว่า พวกเทวดาเหล่านั้นคิดอย่างไรจึงมาพูดกับท่านอย่างนั้น?

จิตตคฤหบดีกล่าวว่า พวกเทวดาคิดกันว่า ท่านเป็นคนดี คนดีนั้นถ้าปรารถนาจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิในชาติหน้า ก็จะเป็นได้สมปรารถนาด้วยศีลอันบริสุทธิ์ แต่เพราะเห็นว่าการเป็นพระเจ้าจักรพรรดิก็ไม่ใช่เป็นของจีรังยั่งยืน จึงได้พูดกับเทวดาอย่างนั้น

ได้ฟังเช่นนี้ พวกญาติมิตรก็ขอให้จิตตคฤหบดีบอกสอนพวกตนบ้าง จิตตคฤหบดีกล่าวสอนพวกเขาให้มีศรัทธาอย่างมั่นคงในพระรัตนตรัย และให้ทำบุญทำทานกับผู้มีศีลมีกัลยาณ-ธรรม...แล้วท่านก็สิ้นลม

จิตตคหปติปุจฉาสังยุตต์จบบริบูรณ์

คามณิสังยุตต์

ราคะ โทสะ โมหะ ทำให้เป็นคนดุร้าย

(586-588) **จัณฑสูตร** ครั้งหนึ่ง นายบ้านชื่อจัณฑ์ ทูลถามพระพุทธองค์ว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้คนบางคนเป็นคนดุร้าย (จณฺโฑ) และอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้คนบางคนเป็นคนสงบ-เสงี่ยม(โสรโต)?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า คนที่ยังละราคะไม่ได้...ยังละโทสะไม่ได้...ยังละโมหะไม่ได้ เมื่อถูกยั่วให้โกรธก็จะโกรธ แล้วแสดงความโกรธให้ปรากฏ เขาก็เลยเป็นคนดุร้าย ส่วนผู้ที่ละราคะได้แล้ว...ละโทสะได้แล้ว...ละโมหะได้แล้ว ใครก็ยั่วให้โกรธไม่ได้ เขาจึงเป็นคนสงบเสงี่ยม

นายจัณฑ์ฟังพระดำรัสแล้วก็เลื่อมใส ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

(คำว่า คามณี แปลว่า "พ่อบ้าน"หรือ "ผู้ใหญ่บ้าน"ก็ได้ "หัวหน้างาน"หรือ"ผู้จัดการ"ก็ได้ เป็นบุคคลประเภท headman ไม่ใช่เป็นชื่อเฉพาะ)

นรกของคนบันเทิง

(589-592) **ตาลปุตตสูตร** ครั้งหนึ่ง มีนักฟ้อนรำ (นฏ-คามณี) คนหนึ่งชื่อตาลบุตรเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดเวฬุวัน ทูลถามว่า ได้ยินครูบาอาจารย์รุ่นก่อนๆ บอกว่า นักฟ้อนรำที่ทำให้คนหัวเราะสนุกสนานด้วยคำจริงบ้างเท็จบ้างบนเวทีงานมหรสพ ตาย

ไปจะได้เกิดเป็นเทวดาพวกปหาสะ (พวกบันเทิงเริงรมย์) เรื่องนี้ทรงมีความเห็นอย่างไร?

พระพุทธองค์ทรงปฏิเสธที่จะตอบถึง 3 ครั้ง ในที่สุดก็ได้มีพระดำรัสว่า

"คามณี! แต่เดิม ผู้คนที่ยังไม่ปราศจากราคะ...ยังไม่ปราศจากโทสะ...ยังไม่ปราศจากโมหะ ถูกราคะ...ถูกโทสะ...ถูกโมหะผูกมัดไว้ นักฟ้อนรำก็ยิ่งไปเพิ่มสิ่งที่ก่อให้เกิดราคะ...โทสะ..โมหะบนเวทีงานมหรสพแก่เขายิ่งขึ้น นักฟ้อนรำเองก็หมกหมุ่นมัวเมาดกอยู่ในความประมาทเช่นกัน เมื่อตายไปเขาย่อมเกิดในนรกชื่อปหาสะ(นั่นประการหนึ่ง) อีกประการหนึ่ง ถ้านักฟ้อนรำคนนั้นเกิดความเห็นผิดด้วยว่า นักฟ้อนรำที่ทำให้คนหัวเราะสนุกสนาน..(อย่างนั้น) ตายไปจะได้ไปเกิดเป็นเทวดาพวกปหาสะ ความเห็นของเขานั้นเป็นมิจฉาทิฐิ

"คามณี! คนที่มีความเห็นเป็นมิจฉาทิฐินั้น เรากล่าวว่ามีคติ 2 อย่าง คือ ไม่เกิดในนรกก็เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน"

นายตาลบุตรได้ฟังก็ร้องให้น้ำตาไหลพราก แต่เมื่อพระพุทธองค์ตรัสว่า ก็เพราะอย่างนี้จึงไม่อยากจะให้คำตอบในเรื่องนี้ เขากลับทูลว่า ที่ร้องให้นั้นไม่ใช่เพราะพระดำรัสที่ตรัสอย่างนั้น หากแต่ร้องให้เพราะมารู้ว่าถูกครูบาอาจารย์รุ่นก่อนๆหลอกให้ลุ่มหลงมานานว่านักฟ้อนรำตายไปจะได้เกิดเป็นเทวดา

ด้วยความเลื่อมใสในคำสอนครั้งนี้ นายตาลบุตรได้ทูลขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระพุทธองค์โดยตรง บวชแล้วได้ปลีกตนบำเพ็ญเพียรไม่ช้าไม่นาน ก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

(อรรถกถากล่าวว่า นายตาลบุตรได้สั่งสมบารมีไว้ในอดีต พร้อมที่จะสำเร็จอรหันต์ภายในชาตินี้ แต่เพราะการถือปฏิสนธิเอาแน่นอนไม่ได้ เขาเกิดในตระกูลนักฟ้อนรำ เมื่อเติบโตเป็นหนุ่มจึงเป็นนักฟ้อนรำชั้นยอด โด่งดังไปทั่วชมพูทวีป)

ฆ่ากันในสงครามก็ไม่พ้นนรก

(593-594) **โยธาชีวสูตร** วันหนึ่ง นายทหารอาชีพ(โยธาชีโว)คนหนึ่งเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลถามว่า พวกครูบาอาจารย์รุ่นก่อนๆ บอกว่า คนที่ฆ่านักรบในสงคราม ตายไปจะได้เกิดเป็นเทพสรชิต ทรงมีความเห็นในเรื่องนี้อย่างไร? พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบเช่นกัน จนได้ทูลถามเป็นครั้งที่ 3 จึงมีพระดำรัสว่า นักรบที่ตั้งจิตไว้ผิด อยากให้เขา(ข้าศึก)ถูกฆ่าถูกแทงตายดับ เมื่อตายไป เพราะถูกอีกฝ่ายหนึ่งฆ่า ก็ย่อมไปเกิดในนรกชื่อสรชิต และถ้าเขามีความเห็นว่า นักรบที่ฆ่ากันในสงคราม ตายไปจะได้เกิดเป็นเทพสรชิต ก็จัดว่าเป็นมิจฉาทิฐิ ซึ่งจะมีคติเป็น 2 อย่าง คือ ไม่เกิดในนรก ก็เกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน

นายทหารได้ฟังพระดำรัสนี้แล้วก็ร้องไห้ เพราะเพิ่งมารู้ว่าถูกคนรุ่นก่อนหลอกให้งมงายอย่างนั้น เขาได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่บัดนั้น

(595) **หัตถาโรหสูตร** กล่าวถึงนายทหารช้าง(หตฺถาโรโห คามณี)คนหนึ่ง (596-597) **อัสสาโรหสูตร** กล่าวถึงนายทหารม้า (อสฺสาโรโห คามณี)คนหนึ่ง...ทั้งสองพระสูตรนี้มีเนื้อหาเหมือนกับโยธาชีวสูตรทุกประการ และนายทหารทั้งสองก็ได้ประกาศตนเป็น

อุบาสกเช่นกัน

(อรรถกถากล่าวว่า นรกที่มีชื่อว่าปหาสะก็ดี สรชิตก็ดี ไม่ใช่เป็นนรกอีกแผนกหนึ่ง ก็คืออเวจีนั่นเอง เพียงแต่เรียกชื่อตามประเภทของสัตว์นรกที่หมกไหม้อยู่เท่านั้น)

สวดอ้อนวอนให้ขึ้นสวรรค์-ตกนรกไม่ได้

(598-602) **ภูมกสูตร** ครั้งหนึ่ง นายบ้านนามว่าอสิพันธกบุตรเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่วัดปาวาริกัมพวัน ใกล้เมืองนาลันทา กราบทูลเรื่องพวกพราหมณ์ชาวปัจฉาภูม ซึ่งมีปกติถือคณโทน้ำ คล้องพวงมาลัยสาหร่าย อาบน้ำทุกเช้าเย็น บูชาไฟ ลือกันว่าพวกเขาสามารถทำให้คนตายแล้วฟื้นขึ้นมามีความรู้สึกตัวแล้วจูงขึ้นสวรรค์ ทูลถามว่า ทรงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า สามารถยังสัตว์โลกทั้งหมดที่ตายแล้วให้ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ได้หรือไม่?

พระพุทธองค์ตรัสตอบด้วยการย้อนถามว่า คนที่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พูดเท็จ ฯลฯ มากไปด้วยอภิชฌา มีจิตพยาบาท มีความเห็นผิด แล้วมหาชนมาชุมนุมกันสวดวิงวอนประนมมือเดินเวียนรอบตัวเขา ขอให้เขาเมื่อตายไปจงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ จะเป็นไปได้ไหม? เมื่อนายบ้านทูลว่าเป็นไปไม่ได้ จึงทรงยกอุปมาว่า เหมือนคนเราโยนหินก้อนใหญ่ลงในน้ำลึก แล้วมหาชนมาร่วมกันสวดวิงวอนให้ก้อนหินนั้นโผล่ขึ้นมา ก็ย่อมเป็นไปไม่ได้ คนที่ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ฯลฯ ก็เหมือนกัน ไม่มีทางที่จะไปสู่สุคติโลกสวรรค์ด้วยการสวดอ้อนวอนได้ มีแต่จะเกิดใน

อบาย ทุคติ วินิบาต นรก

ตรัสโดยนัยตรงกันข้ามว่า คนที่ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ฯลฯ เมื่อเขาตายลง ถึงมหาชนจะมาชุมนุมกันสวดอ้อนวอนให้เขาไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ก็เป็นไปไม่ได้เช่นกัน เหมือนการที่คนเราลงไปทุบหม้อเนยใสหรือหม้อน้ำมันให้แตกในห้วงน้ำลึกเนยใสหรือน้ำมันก็มีแต่จะลอยขึ้นสู่ผิวน้ำ ใครจะสวดอ้อนวอนให้มันจมลงข้างล่างอย่างไรก็เป็นไปไม่ได้...คนที่ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ฯลฯ ก็เหมือนกัน เมื่อเขาตายไปก็มีแต่จะได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์

นายอสิพันธกบุตรได้ฟังพระดำรัสตอบดังนี้ ก็เกิดความเลื่อมใส ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

การแสดงธรรมโดยเคารพของพระพุทธองค์

(603-607) **เทสนาสูตร** วันหนึ่ง ที่วัดปาวาริกัมพวัน นายอสิพันธกบุตรทูลถามพระพุทธองค์ว่า ทรงเกื้อกูลอนุเคราะห์สัตว์ทั่วหน้ามิใช่หรือ? ทรงยืนยันว่าเป็นอย่างนั้น นายอสิพันธกบุตรทูลถามอีกว่า แล้วเหตุใดจึงทรงแสดงธรรมโดยเคารพแก่คนบางพวก ไม่ทรงแสดงธรรมโดยเคารพแก่คนบางพวก? (ทูลถามด้วยความเข้าใจผิด คิดว่าพระพุทธองค์ไม่ใส่พระทัยที่จะแสดงธรรมแก่บุคคลบางจำพวก)

พระพุทธองค์ทรงตอบเรื่องนี้ด้วยการตั้งคำถามว่า มีนาอยู่ 3 ประเภท ประเภทหนึ่งเป็นนาดี ประเภทหนึ่งเป็นนาปานกลาง อีกประเภทหนึ่งเป็นนาชั้นเลว มีดินแข็ง เค็มและเสื่อมสภาพ เวลาชาวนาจะหว่านพืช จะหว่านในนาประเภทไหนก่อน? นายอสิพันธก-

บุตรทูลว่า ก็ต้องหว่านในนาดีก่อน ต่อจากนั้นจึงหว่านในนาปานกลาง และสุดท้ายค่อยหว่านในนาชั้นเลว ซึ่งก็จะหว่านบ้างไม่หว่านบ้าง เพราะพืชในนาชั้นเลวเป็นได้แค่อาหารโค

มีพระดำรัสว่า

"คามณี! ภิกษุและภิกษุณีทั้งหลายของเราเปรียบเหมือนนาดี เราย่อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงแก่ท่านเหล่านั้น เพราะภิกษุและภิกษุณีมีเราเป็นที่พึ่ง มีเราเป็นที่พักพิง มีเราเป็นที่ปกป้อง มีเราเป็นสรณะ

"คามณี! อุบาสกและอุบาสิกาทั้งหลายของเราเปรียบเหมือนนาปานกลาง เราย่อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด...แก่เขาเหล่านั้น เพราะอุบาสกและอุบาสิกาของเรามีเราเป็นที่พึ่ง...มีเราเป็นสรณะ

"คามณี! อัญเดียรถีย์ สมณะ พราหมณ์ และปริพาชกทั้งหลายของเราเปรียบเหมือนนาชั้นเลว เราย่อมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิงแก่เขาเหล่านั้น เพราะอะไร? ก็เพราะพวกเขาหากได้รู้ธรรมแม้เพียงบทเดียว ความรู้นั้นก็จะเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่พวกเขาไปชั่วกาลนาน..."

ทรงถามให้นายอสิพันธกบุตรตอบอีกว่า มีหม้อน้ำ ๓ ใบ ใบหนึ่งไม่แตกไม่รั่ว รับน้ำได้ ใบหนึ่งไม่แตกแต่รั่ว รับน้ำไม่ได้ อีกใบหนึ่งทั้งแตกทั้งรั่วและรับน้ำไม่ได้ ถ้าจะเทน้ำใส่หม้อทั้ง ๓ ใบตามลำดับ จะเทใส่หม้อใบไหนก่อน? นายอสิพันธกบุตรกราบทูล

ว่า ต้องเทน้ำใส่หม้อใบที่ 1 ก่อน แล้วจึงเทใส่หม้อใบที่ 2 สุดท้ายจึงเทใส่หม้อใบที่ 3 สำหรับเป็นน้ำล้างสิ่งของ

ทรงเปรียบภิกษุและภิกษุณีเหมือนหม้อน้ำใบที่ 1 อุบาสกอุบาสิกาเหมือนหม้อน้ำใบที่ 2 อัญเดียรถีย์ สมณะ พราหมณ์ และปริพาชก เหมือนหม้อน้ำใบที่ 3 การแสดงธรรมก็ทรงจัดลำดับอย่างนั้น(ด้วยเหตุผลเดียวกัน)

ครั้งนี้ นายอสิพันธกบุตรก็ไประกาศตนเป็นอุบาสก(อีกครั้งหนึ่ง)ด้วยความเลื่อมใส

(คำว่า "แสดงธรรมโดยเคารพ"หมายถึงทำด้วยความตั้งใจให้ความสำคัญ มุ่งให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังจริงๆ พระพุทธเจ้าทั้งหลายล้วนแต่แสดงธรรมโดยเคารพ อรรถกถาเปรียบพระพุทธเจ้าเหมือนราชสีห์ ซึ่งไม่ว่าจะจับช้างตกมัน หรือจับกระต่าย หรือจับแมว ก็ใช้ความเร็วเท่ากัน)

อสังขาสูตร

ความเห็นผิดของนิครนถ์ในเรื่องกรรม

(608-612) วันหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสถามนายบ้านชื่ออสิพันธกบุตรซึ่งเป็นสาวกของนิครนถ์เมื่อไปเข้าเฝ้าที่วัดปาวาริกัมพวันว่า นิครนถ์ นาฏบุตรสั่งสอนสาวกอย่างไร?

อสิพันธกบุตร : ท่านนิครนถ์ นาฏบุตร สอนว่า ผู้ฆ่าสัตว์ ...ผู้ลักทรัพย์...ผู้ประพฤติผิดในกาม...ผู้พูดเท็จ ทั้งหมดต้องไปอบายตกนรก กรรมใดทำไว้มาก กรรมนั้นย่อมนำเขา

ไป

พระพุทธองค์ : ถ้าอย่างนั้น ก็ไม่มีใครไปอบายตกนรกตามคำสอนของนิครนถ์ นาฏบุตร ลองคิดดู คนฆ่าสัตว์ทั้งในเวลานอกเวลา ทั้งกลางคืนและกลางวัน รวมกันแล้ว เวลาที่เขาฆ่าสัตว์กับเวลาที่เขาไม่ฆ่าสัตว์อย่างไหนมากกว่ากัน?

อสิพันธกบุตร เวลาที่เขาฆ่าสัตว์น้อยกว่าเวลาที่เขาไม่ได้ฆ่าสัตว์ พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : ถ้าอย่างนั้นก็แสดงว่าไม่มีใครเลยที่จะไปอบายตกนรก (เพราะกรรมที่เกิดจากการฆ่าสัตว์น้อยกว่าการที่ไม่ได้ฆ่าสัตว์)

(ในเรื่องลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกามและพูดเท็จก็เหมือนกัน ไม่มีใครทำกรรมเหล่านั้นมากกว่าการไม่ได้ทำ)

เชื่อกรรมแบบนิครนถ์มีแต่จะตกนรก

(613-618) พระพุทธองค์ตรัสต่อไปว่า

"คามณี! ศาสดาบางท่านมีคำสอน มีความเห็นว่า ผู้ที่ฆ่าสัตวต้องไปอบายตกนรกทั้งหมด ผู้ที่ลักทรัพย์...ผู้ที่ประพฤติผิดในกาม...ผู้ที่พูดเท็จ ต้องไปอบายตกนรกทั้งหมด สาวกที่เลื่อมใสในศาสดานั้นคิดว่า "ศาสดาของเรามีคำสอน มีความเห็นว่า ผู้ที่ฆ่าสัตว์ ฯลฯ ต้องไปอบายตกนรกทั้งหมด" เขาจึงเกิดทิฐิ(ความเห็น)ขึ้นมาว่า "สัตว์ที่เราฆ่าไปแล้วก็มี ฯลฯ เราก็ต้องไปอบาย

ตกนรกด้วย" เขาไม่ละวาจานั้น ไม่สละทิฐินั้น ก็ย่อมอยู่ในนรกเหมือนถูกจับขังไว้

"คามณี! ส่วนตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติในโลก...ตำหนิติเตียนการฆ่าสัตว์...การลักทรัพย์...การประพฤติผิดในกาม...การพูดเท็จ โดยอเนกปริยาย และกล่าวว่า"เธอทั้งหลายจงงดเว้นจากการฆ่าสัตว์...จากการพูดเท็จ" สาวกผู้มีความเลื่อมใสในพระศาสดานั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า"พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตำหนิติเตียนการฆ่าสัตว์...โดยอเนกปริยาย และตรัสว่า เธอทั้งหลายจงงดเว้นจากการฆ่าสัตว์...ก็สัตว์ที่เราฆ่าเสียแล้ว...มีมากถึงขนาดนั้นๆ การที่เราฆ่าสัตว์ไปเสียมากๆ...ถึงขนาดนั้นๆ ไม่ดีไม่งามเลย เราจักกลายเป็นผู้เดือดร้อนใจเพราะการกระทำนั้นเป็นปัจจัยแน่แท้ และเราก็จักไม่ชื่อว่าไม่กระทำกรรมชั่ว" เขาพิจารณาเห็นดังนี้แล้วจึงละการฆ่าสัตว์...และเป็นผู้งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ต่อไปด้วย...เป็นอันว่าเขาละกรรมชั่วนั้นได้ด้วยวิธีอย่างนี้"

กรรมพอประมาณไม่มีผลในเจโตวิมุตติ

(619) ตรัสอีกว่า

"คามณี ! สาวกนั้นละการฆ่าสัตว์ งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ ละการพูดเท็จ...ละการพูดส่อเสียด...ละการพูดคำหยาบ...ละการพูดเพ้อเจ้อ...ละอภิชฌา(ความละโมบ)...ละพยาบาท(ความคิดเบียดเบียน)...ละมิจฉาทิฐิ และเป็นผู้มีสัมมาทิฐิ เขาผู้เป็นอริย-สาวกมีใจปราศจากอภิชฌา ปราศจากพยาบาท ไม่ลุ่มหลง มีสัม-ปชัญญะ มีสติมั่น อยู่ด้วยใจประกอบด้วยเมตตา...ด้วยกรุณา...

ด้วยมุทิตา...ด้วยอุเบกขา ปกแผ่ไปทิศ 1...ทิศ 2...ทิศ 3...ทิศ 4 ครบถ้วนทั้งสูง ต่ำ กว้างขวางทั่วทั้งโลก ทั่วสัตว์ทุกหมู่เหล่าในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยเมตตา...อันไพบูลย์ยิ่งใหญ่ ไม่มีประมาณ ไร้เวร ไร้พยาบาท เมื่อเจริญเมตตาเจโตวิมุตติ ฯลฯ ทำให้มากอย่างนี้ กรรมใดที่ทำไว้พอประมาณ(ปมาณกตं กมฺมं) กรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ จักไม่คงอยู่ในเมตตาเจโตวิมุตติ ฯลฯ นั้น..."

ผู้ที่เข้าถึงเมตตาเจโตวิมุตติ กรุณาเจโตวิมุตติ มุทิตาเจโต-วิมุตติ อุเบกขาเจโตวิมุตติ ย่อมมีพลังอันยิ่งใหญ่ ทรงอุปมาว่าเหมือนคนเป่าสังข์มีแรงมาก ย่อมเป่าสังข์ให้ได้ยินไปทั่วทิศทั้ง 4 โดยไม่ยาก

ครั้งนี้ นายอสิพันธกบุตรก็ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกด้วยความเลื่อมใสอีก

(คำว่า "กรรมพอประมาณ" หมายถึงกรรมในระดับกามาวจร ส่วนเมตตาเจโตวิมุตติ ฯลฯ อุเบกขาเจโตวิมุตติ ซึ่งเป็นฌาน จัดเป็น"กรรมหาประมาณมิได้" เป็นกรรมในระดับรูปาวจร กรรมที่ทำในระดับกามาวจรจะไม่ให้ผล(ไม่มีวิบาก)แก่ผู้ได้ฌาน ผู้ได้ฌานจึงไปเกิดเป็นพรหมได้ โดยที่กรรมพอประมาณขวางกั้นไม่ได้)

ความรวย-ความจนมีเหตุปัจจัย

(620-622) **กุลสูตร** คราวหนึ่ง พระพุทธองค์พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จจาริกไปในแคว้นโกศล ไปถึงเมืองนาลันทา ได้เข้าประทับอยู่ที่วัดปาวาริกัมพวัน ห้วงเวลานั้นชาวนาลันทากำลังเดือดร้อนด้วยทุพภิกขภัยอย่างหนัก ผู้คนล้มตายเกลื่อน ต้องใช้

สลากปันส่วนแบ่งอาหารพอประทังชีวิต

และเวลานั้น นิครนถ์ นาฏบุตร พร้อมด้วยสาวกจำนวนมากก็พากันปักหลักอยู่ที่นาลันทา เมื่อทราบว่าพระพุทธองค์เสด็จมาก็คิดแผนหักล้างคำสอน มอบหมายให้นายบ้าน คือนายอสิพันธกบุตรผู้เป็นสาวกคนหนึ่งไปตั้งคำถาม 2 ข้อให้ทรงตอบ คือ 1. ทรงเป็นผู้ช่วยเหลือเกื้อกูลสกุลทั้งหลายหรือ? 2. ถ้าทรงเป็นผู้ช่วยเหลือเกื้อกูลสกุลทั้งหลาย เหตุใดจึงเสด็จมาซ้ำเติมความทุกข์ยากของชาวนาลันทา? นิครนถ์ นาฏบุตรหวังในใจว่าคำถาม 2 ข้อนี้จะทำให้พระพุทธองค์กลืนไม่เข้าคายไม่ออก

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า จริงอย่างนั้น ทรงสรรเสริญการเอื้อเอ็นดู สรรเสริญการช่วยรักษา สรรเสริญการอนุเคราะห์แก่สกุลทั้งหลายโดยอเนกปริยาย

และตรัสว่า ชั่วภัทรกัป 91 กัปที่ทรงระลึกเห็น ไม่พบว่าทรงเคยเบียดเบียนใครให้เดือดร้อนด้วยการถือเอาข้าวปลาอาหารของเขาเลย ประการหนึ่งนั้น สกุลทั้งปวงที่เจริญขึ้นด้วยความมั่งคั่งร่ำรวยก็เพราะการให้ทาน เพราะสัจจะ(ความจริงใจ) เพราะสัญญมะ(ศีล)

ตรัสอีกว่า มีเหตุปัจจัย 8 อย่างที่ทำให้สกุลทั้งหลายประสบความทุกข์เข็ญ คือ 1. เกิดจากพระราชา 2. เกิดจากโจร 3. เกิดจากไฟ 4. เกิดจากน้ำ 5. เกิดจากทรัพย์ที่ฝังเก็บไว้สูญหาย 6. เกิดจากการงานล้มเหลว 7. เกิดจากคนในสกุลผลาญทำลาย 8. เกิดจากความไม่เที่ยง(อนิจจตา) เมื่อความทุกข์เข็ญของสกุลทั้งหลายเกิดจากเหตุปัจจัยเหล่านี้ ใครที่กล่าวหาว่าพระองค์ทำให้สกุลสิ้น

เสื่อม ทำให้สกุลข้นแค้น ถ้าเขาไม่เลิกพูดไม่เลิกคิด ไม่สละทิฐิ(ความเห็น)นั้นเสีย ต้องตกนรกแน่แท้

เป็นอีกครั้งหนึ่ง ที่นายอสิพันธกบุตรได้ประกาศตนเป็นอุบาสกด้วยความเลื่อมใส

ยินดีในเงินทองก็เท่ากับยินดีในกามคุณ

(623-626) **มณิจูฬกสูตร** ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวัน พวกชาววังพูดกันในที่ประชุมว่า ทองและเงิน(ชาตรูปรชต)เป็นของเหมาะควรแก่สมณะศากยบุตร สมณะศากยบุตรยินดีในทองและเงินได้ รับทองและเงินได้ นายบ้านนามว่ามณิจูฬกะนั่งประชุมอยู่ด้วยได้ค้านขึ้นว่า ไม่จริงหรอก อย่าพูดอย่างนั้น..แต่ไม่มีใครเห็นด้วย เขาจึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลถึงเรื่องนี้ว่าตนพูดถูกตามที่ทรงสอนหรือไม่?

พระพุทธองค์ตรัสว่า เขาพูดถูกแล้ว ไม่มีใครจะตำหนิได้เลย

"คามณี! ทองและเงินเหมาะควรแก่ผู้ใด กามคุณ 5 ก็เหมาะควรแก่ผู้นั้น ขอให้จำไว้โดยส่วนเดียวว่า ความเหมาะควรแก่กามคุณ 5 นั้น ไม่ใช่ธรรมของสมณะ ไม่ใช่ธรรมของศากยบุตร อีกอย่างหนึ่ง เรากล่าวอย่างนี้ว่า ผู้ต้องการหญ้าพึงแสวงหาหญ้า ผู้ต้องการไม้พึงแสวงหาไม้ ผู้ต้องการเกวียนพึงแสวงหาเกวียน ผู้ต้องการคนพึงแสวงหาคน หาได้กล่าวไม่ว่า สมณะศากยบุตรพึงยินดีพึงแสวงหาทองและเงิน ไม่ว่าในกรณีใดๆ"

คันธภกสูตร

มีรัก(ฉันทะ)จึงมีทุกข์

(627-628) ในแคว้นมัลละ มีนิคมหนึ่งของมัลลกษัตริย์ชื่ออุรุเวลกัปปะ มีเจ้าเมือง(คามณี)ชื่อคันธภกะ วันหนึ่งขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่นั่น เจ้าเมืองได้เข้าไปเฝ้า ทูลอาราธนาให้ทรงแสดงธรรมโปรดเกี่ยวกับเหตุเกิดทุกข์และความดับทุกข์ พระพุทธองค์ตรัสว่า ถ้าจะกล่าวถึงเหตุเกิดทุกข์และความดับทุกข์ที่ผ่านมาแล้วและที่ยังมาไม่ถึง เจ้าเมืองก็คงไม่แจ้งแก่ใจ ขอแสดงเหตุเกิดทุกข์และความดับทุกข์เฉพาะหน้านี้แหละ ทรงตั้งคำถามว่า โสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาสมีแก่ท่านไหม เมื่อผู้คนในอุรุเวลกัปปะตาย ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์ หรือถูกติเตียน?

คันธภกะ : มี พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : แล้วเคยไม่มีโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาสเพราะเหตุอย่างนั้นไหม?

คันธภกะ : มีเหมือนกัน พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : อะไรคือเหตุปัจจัยที่ทำให้ทั้งมีและไม่มีโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาสอย่างนั้น?

คันธภกะ : ที่มีก็เพราะข้าพระองค์มีความรักใคร่ (ฉันทราคะ) ที่ไม่มีก็เพราะข้าพระองค์ไม่มีความรักใคร่

พระพุทธองค์ทรงสรุปเป็นคำสอนว่า ให้เห็นทุกข์ทุกประ-

เภทไม่ว่าจะเป็นทุกข์ที่เป็นอดีตหรือทุกข์ที่เป็นอนาคตว่าล้วนแต่มีมูลเหตุเหมือนกัน คือมีฉันทะ(ความรัก)เป็นเหตุ มีฉันทะเป็นมูล

เจ้าเมืองฟังพระดำรัสแล้วก็เกิดความแจ่มแจ้งในธรรม แล้วกราบทูลถึงความรักที่ตนมีต่อบุตรชายชื่อจิรวาสี ซึ่งไปอยู่ต่างเมืองว่า เวลาส่งคนไปเยี่ยมเยียนดูความเป็นอยู่ของเขา เมื่อคนที่ส่งไปยังไม่กลับมา ก็จะกระวนกระวายใจ เฝ้าแต่ห่วงกังวล

พระพุทธองค์ : ลองคิดดู โสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาสเกิดแก่ท่านเพราะจิรวาสีตาย ถูกจองจำ เสื่อมทรัพย์ หรือถูกติเตียนอย่างนั้นหรือ?

คันธภกะ : พระเจ้าข้า แม้ว่าจิรวาสียังมีชีวิตอยู่ ข้าพระองค์ก็ยังกระวนกระวายใจ แล้วถ้าเขาตาย...ไฉนข้าพระองค์จะไม่เกิดความทุกข์โศกเล่า

พระพุทธองค์ เรื่องนี้ให้ยึดหลักว่า ทุกข์อะไรก็ตาม ล้วนแต่มีฉันทะเป็นมูลเหตุ คิดดูว่า เมื่อใดที่ท่านไม่ได้เห็นมารดาของจิรวาสี ไม่ได้ฟังเสียงเธอ เมื่อนั้นท่านมีความพอใจความรักใคร่ในเธอหรือไม่?

คันธภกะ : ไม่เลย พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ เพราะมีการเห็นหรือมีการฟัง ท่านจึงมีความพอใจ มีความรักใคร่ ใช่หรือไม่?

คันธภกะ : เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : คิดดูว่า โสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาสเกิดแก่ท่านเพราะมารดาของจิรวาสีตาย...อย่างนั้นหรือ?

คันธภกะ : พระเจ้าข้า แม้เธอยังมีชีวิตอยู่ ข้าพระองค์ก็ยังกระวนกระวายใจได้ หากเธอตาย...ไฉนข้าพระองค์จะไม่ทุกข์โศกเล่า

แล้วพระพุทธองค์ก็ตรัสย้ำอีกว่า ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่งเมื่อเกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้นล้วนแต่มีฉันทะ (ความรัก) เป็นมูลเหตุทั้งสิ้น

ราสิยสูตร

แจกแจงประเภทผู้บริโภคกาม

(629-643) นายบ้านคนหนึ่งชื่อราสิยะ เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ยกเรื่องที่ตนได้ยินได้ฟังมากราบทูลว่า คนเขาว่าพระองค์ติเตียนด่าว่านักตบะ(ตปสฺสี) คนถือเคร่ง(ลูขชีวี) โดยส่วนเดียว จริงหรือไม่อย่างไร? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า คำกล่าวอย่างนั้นไม่ตรงกับความเป็นจริง เป็นการกล่าวด่วยคำเท็จ เพราะพระองค์สอนว่า มีทางสุดโต่งอยู่ 2 ทางที่บรรพชิตไม่ควรส้องเสพ นั่นคือ 1. กามสุขัลลิกานุโยค(การมัวเมาอยู่กับกามสุข) 2. อัตตกิลมถานุโยค (การทรมานตนให้ลำบาก) และมีทางสายกลางให้เลี่ยงจากทางสุดโต่งนั้น ซึ่งจะนำไปสู่การตรัสรู้เข้าถึงนิพพานได้ นั่นคืออริยมรรคมีองค์ 8 (มีสัมมาทิฐิเป็นต้น)

(631-643) ต่อจากนั้นทรงแจกแจงประเภทบุคคลผู้บริโภคกาม(กามโภคี-ชาวบ้านปุถุชนผู้อยู่ครองเรือนทั่วไป) ดังนี้

ผู้บริโภคกาม 3 ประเภท กลุ่มที่ 1 คือ

1. บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยความตะกละตะกลาม ได้มาแล้วก็ไม่เลี้ยงตัวให้สุขสบาย ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน ไม่ทำบุญ

2. บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยความตะกละตะกลาม ได้มาแล้วเลี้ยงตัวให้สุขสบาย แต่ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน ไม่ทำบุญ

3. บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยความตะกละตะกลาม ได้มาแล้วเลี้ยงตัวให้สุขสบาย มีการแจกจ่ายแบ่งปัน และทำบุญ

ผู้บริโภคกาม 3 ประเภท กลุ่มที่ 2 คือ

1. บางคนแสวงหาโภคทรัพย์ทั้งโดยชอบธรรมและโดยไม่ชอบธรรม ด้วยความตะกละตะกลามบ้างไม่ตะกละตะกลามบ้าง ได้มาแล้วก็ไม่เลี้ยงตัวให้สุขสบาย ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน ไม่ทำบุญ

2. บางคนแสวงหาโภคทรัพย์ทั้งโดยชอบธรรมและโดยไม่ชอบธรรม ด้วยความตะกละตะกลามบ้างไม่ตะกละตะกลามบ้าง ได้มาแล้วก็เลี้ยงตัวให้สุขสบาย แต่ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน ไม่ทำบุญ

3. บางคนแสวงหาโภคทรัพย์ทั้งโดยชอบธรรมและโดยไม่ชอบธรรม ด้วยความตะกละตะกลามบ้างไม่ตะกละตะกลามบ้าง ได้มาแล้วเลี้ยงตัวให้สุขสบาย แจกจ่ายแบ่งปัน และทำบุญ

ผู้บริโภคกาม 3 ประเภท กลุ่มที่ 3 คือ

1. บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยความไม่ตะกละตะกลาม ได้มาแล้วไม่เลี้ยงตัวให้สุขสบาย ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน ไม่ทำบุญ

2. บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยความไม่ตะกละตะกลาม ได้มาแล้วเลี้ยงตัวให้สุขสบาย แต่ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน ไม่ทำบุญ

3. บางคนแสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยความไม่ตะกละตะกลาม ได้มาแล้วเลี้ยงตัวให้สุขสบาย ทั้งแจกจ่ายแบ่งปันและทำบุญ แต่ยังเป็นคนละโมบ หมกมุ่น ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาสลัดตน

มีบุคคลอีกประเภทหนึ่ง แสวงหาโภคทรัพย์โดยชอบธรรมด้วยความไม่ตะกละตะกลาม ได้มาแล้วก็เลี้ยงตัวให้สุขสบาย แจกจ่ายแบ่งปัน ทำบุญ และบริโภคทรัพย์อย่างไม่ละโมบ ไม่หมกมุ่น มองเห็นโทษ มีปัญญาสลัดตนได้

ทรงแจกแจงฝ่ายเสีย-ฝ่ายดี สรุปได้ดังนี้

ฝ่ายเสีย คือ 1. แสวงหาโภคทรัพย์โดยไม่ชอบธรรม ด้วยความตะกละตะกลาม 2. ไม่เลี้ยงตัวให้สุขสบาย 3. ไม่แจกจ่ายแบ่งปัน ไม่ทำบุญ 4. ละโมบ หมกมุ่น ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาสลัดตน

ฝ่ายดี คือ 1. แสวงหาทรัพย์โดยชอบธรรม ด้วยความไม่ตะกละตะกลาม 2. เลี้ยงตัวให้สุขสบาย 3. แจกจ่ายแบ่งปันทำบุญ 4. ไม่ละโมบ ไม่หมกมุ่น เห็นโทษ และมีปัญญาสลัดตนได้

บุคคลผู้บริโภคกามประเภทท้ายสุด จัดว่าอยู่ในฝ่ายดีครบถ้วนทุกประการ

ทรงแยกแยะนักตบะถือเคร่ง

(644-647) ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ทรงแจกแจงประเภทของนักตบะถือเคร่งออกเป็น 3 จำพวก ดังนี้

จำพวกที่ 1 มีศรัทธาออกบวช มุ่งได้บรรลุกุศลธรรม มุ่งทำให้เจ้งซึ่งอุตริมนุสสธรรมที่เป็นญาณทัสสนะ(คือมรรคผล) แล้วทรมานตน(ด้วยการบำเพ็ญตบะถือเคร่ง) แต่ก็ไม่ได้บรรลุกุศลธรรมทั้งทำให้แจ้งซึ่งอุตริมนุสสธรรมไม่ได้ ประเภทนี้ไม่มีดีอะไรเลย

จำพวกที่ 2 มีศรัทธาออกบวช มุ่งได้บรรลุกุศลธรรม มุ่งทำให้แจ้งซึ่งอุตริมนุสสธรรม แล้วทรมานตนให้ลำบาก เขาได้บรรลุกุศลธรรม แต่ทำให้แจ้งซึ่งอุตริมนุสสธรรมไม่ได้ ประเภทนี้มีดีอย่างเดียว คือได้บรรลุกุศลธรรม

จำพวกที่ 3 มีศรัทธาออกบวช มุ่งได้บรรลุกุศลธรรม มุ่งทำให้แจ้งซึ่งอุตริมนุสสธรรม แล้วทรมานตนให้ลำบาก เขาประสบความสำเร็จทุกอย่าง คือได้บรรลุกุศลธรรมและทำให้แจ้งซึ่งอุตริมนุสสธรรม ประเภทนี้มีเสียอย่างหนึ่ง คือทรมานตนให้ลำบาก

(จะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์มิได้ติเตียนนักตบะถือเคร่งโดยส่วนเดียว เพียงแต่ไม่ส่งเสริมการทรมานตนให้ลำบากเป็นสำคัญ)

(648) ในที่สุด พระพุทธองค์ได้ตรัสว่า มีธรรม 3 อย่างที่ผู้ได้บรรลุจะเห็นได้เอง คือราคะโทสะโมหะ เมื่อยังมีราคะโทสะโมหะอยู่ คนเราก็ยังคิดจะเบียดเบียนตนเองบ้าง เบียดเบียนผู้อื่นบ้าง หรือคิดที่จะเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่น เมื่อละราคะโทสะโมหะได้แล้ว ความคิดที่จะเบียดเบียนชนิดใดๆ ก็ไม่มี

นายราสิยะฟังแล้วก็แจ่มแจ้งในธรรม ได้ประกาศตนเป็น

อุบาสกตั้งแต่บัดนั้น

ปาฏลิยสูตร

รู้มายาแต่ไม่มีมายา

(649-651) คราวหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่อุตรนิคมของชาวโกลิยะ เจ้าเมืองชื่อปาฏลิยะได้เข้าไปเฝ้า ทูลถามว่า จริงหรือที่คนเขาลือกันว่า พระองค์รู้มายาและเป็นคนมีมายา พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า คนรู้มายากับคนมีมายาเป็นคนละอย่างกัน ทรงยกตัวอย่างว่า ทหารรับจ้างของชาวโกลิยะมีประโยชน์ในการป้องกันโจรผู้ร้าย แต่พวกเขาเป็นคนทุศีล ก็ไม่ได้หมายความว่าคนรู้จักพวกเขาจะเป็นคนทุศีลไปด้วย

ตรัสว่า ทรงรู้ชัดทั้งมายาและผลของมายา ตลอดถึงการที่บุคคลผู้มีมายาทำอย่างไรตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ทรงรู้ชัดทั้งปาณาติบาตและผลของปาณาติบาต ตลอดถึงการที่บุคคลผู้ทำปาณาติบาตทำอย่างไรตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ฯลฯ ทรงรู้ชัดทั้งมิจฉาทิฐิและผลของมิจฉาทิฐิ ตลอดถึงการที่บุคคลผู้มีมิจฉาทิฐิทำอย่างไรตายแล้วไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก(คือรู้ชัดมายา+อกุศลกรรมบถ 10 นั่นเอง)

บาปไม่ให้ผลในปัจจุบันเสมอไป

(652-660) แล้วตรัสถึงสมณพราหมณ์พวกหนึ่งซึ่งมีความเห็นว่า ผู้ฆ่าสัตว์ ผู้ลักทรัพย์ ผู้ประพฤติผิดในกาม ผู้พูดเท็จ ทุกคนต้องได้รับทุกข์โทมนัสในปัจจุบัน เรื่องนี้ทรงยกตัวอย่างให้เห็นดังนี้

- บางคนตกแต่งกายเลิศหรู มีสตรีปรนเปรอไม่ต่างอะไรกับพระราชา ได้ความว่า เขาได้รับพระราชทานรางวัลเพราะฆ่าปรปักษ์ของพระราชาได้ (ฆ่าเขาแล้วได้ดีมีสุขก็มี) บางคนถูกมัดแขนไพล่หลังพาตระเวนประจานไปทั่วเมืองแล้วประหารชีวิต ได้ความว่า เขาฆ่าคนคู่เวร(ราชเวรี)ของพระราชา และถูกพระราชาลงทัณฑ์ (ฆ่าเขาแล้วได้รับทุกข์โทษก็มี)

- บางคนตกแต่งกายเลิศหรู มีสตรีปรนเปรอไม่ต่างอะไรกับพระราชา ได้ความว่า เขาไปลักทรัพย์ของอริราชศัตรูได้ พระราชาพอพระทัยจึงพระราชทานรางวัลแก่เขา(ลักทรัพย์แล้วได้ดีมีสุขก็มี) บางคนถูกมัดแขนไพล่หลังพาตระเวนประจานไปทั่วเมืองแล้วประหารชีวิต ได้ความว่า เขาไปลักขโมยทรัพย์สินของชาวบ้าน พระราชาจึงให้ลงทัณฑ์ (ลักทรัพย์แล้วได้รับทุกข์โทษก็มี)

- บางคนตกแต่งกายเลิศหรู มีสตรีปรนเปรอไม่ต่างอะไรกับพระราชา ได้ความว่า เขาไปเป็นชู้กับภรรยาของข้าศึกของพระราชา พระราชาจึงพระราชทานรางวัลเป็นความดีความชอบ(ประพฤติผิดในกามแล้วได้ดีมีสุขก็มี) บางคนถูกมัดมือไพล่หลังพาตระเวนประจานไปทั่วเมืองแล้วประหารชีวิต ได้ความว่า เขาไปข่มขืนลูกสาวชาวบ้าน พระราชาจึงให้ลงทัณฑ์ (ประพฤติผิดในกามแล้วได้รับทุกข์โทษก็มี)

- บางคนตกแต่งกายเลิศหรู มีสตรีปรนเปรอไม่ต่างอะไรกับพระราชา ได้ความว่า เขาสามารถทำให้พระราชาทรงพระสรวลได้ด้วยเรื่องเท็จ พระราชาพอพระทัยจึงพระราชทานรางวัลแก่เขา (พูดเท็จแล้วได้ดีมีสุขก็มี) บางคนถูกมัดมือไพล่หลังพาตระเวนประจานไปทั่วเมืองแล้วประหารชีวิต ได้ความว่า เขาไปทำลายผล

ประ-โยชน์ของพวกคหบดีด้วยการโกหกหลอกลวง พระราชาจึงให้ลงทัณฑ์(พูดเท็จแล้วได้รับทุกข์โทษก็มี)

จากกรณีตัวอย่างเหล่านี้ พระพุทธองค์ตรัสถามนายปาฏลิ-ยะว่า สมณพราหมณ์ที่มีความเห็นว่า ผู้ฆ่าสัตว์ ฯลฯ ทุกคนต้องได้รับทุกข์โทมนัสในปัจจุบัน เขาพูดคำจริงหรือพูดคำเท็จ?

ปาฏลิยะ : พูดคำเท็จ พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : คนพูดเท็จเป็นคนมีศีลหรือเป็นคนทุศีล?

ปาฏลิยะ : เป็นคนทุศีล พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : คนทุศีล จัดว่าเป็นผู้ปฏิบัติผิดหรือปฏิ-บัติชอบ?

ปาฏลิยะ : เป็นผู้ปฏิบัติผิด พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : คนที่ปฏิบัติผิด เป็นคนมีความเห็นผิดหรือมีความเห็นชอบ?

ปาฏลิยะ : เป็นคนมีความเห็นผิด พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ แล้วสมควรหรือที่จะเลื่อมใสในคนผู้มีความเห็นผิด?

นายปาฏลิยะทูลตอบว่า ไม่สมควรเลย เขาประทับใจในพระดำรัสเป็นอย่างยิ่ง ได้ทูลอีกว่า เขามีเรือนพักอยู่หลังหนึ่ง ในเรือนพักนั้นมีเตียง มีอาสนะ มีหม้อน้ำ มีตะเกียงพร้อม ได้จัดแจงให้สมณะหรือพราหมณ์เข้าไปอยู่ได้ตามสมควร

ธรรมสมาธิ-จิตตสมาธิ

(661-664) นายปาฏลิยะได้เล่าถวายเรื่องที่เคยเกิดขึ้นใน

เรือนพักหลังนั้นว่า ได้เคยมีศาสดา 4 ท่านเข้าไปพัก ซึ่งแต่ละท่านล้วนแต่มีคำสอนที่แตกต่างกัน ศาสดาท่านหนึ่งสอนว่า ทานไม่มีผล มารดาบิดาไม่มี...สมณพราหมณ์ผู้ตรัสรู้ไม่มี ศาสดาท่านหนึ่งสอนว่า ทานมีผล...มารดาบิดามี...สมณพราหมณ์ผู้ตรัสรู้มี ศาสดาท่านหนึ่งสอนว่า ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ฯลฯ ทำบุญทำบาปไม่มีผล ศาสดาอีกท่านหนึ่งสอนว่า ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ฯลฯ ทำบุญทำบาปมีผลทั้งสิ้น... ทำให้เกิดความสงสัยว่า ศาสดาท่านใดพูดจริง ศาสดาท่านใดพูดเท็จ?

พระพุทธองค์ตรัสว่า ความสงสัยเช่นนั้นเป็นเรื่องที่น่าสงสัย ได้ และเพื่อให้เขาหายสงสัย จึงทรงแสดงธรรมโปรดอีกด้วยเรื่อง ธรรมสมาธิ-จิตตสมาธิ

(665-673) ตรัสว่า ถ้าตั้งอยู่ในธรรมสมาธิแล้วได้จิตตสมาธิ ก็จะหมดความสงสัย(ดังกล่าว)ได้ ธรรมสมาธินั้น คือการที่อริยสาวกละปาณาติบาต งดเว้นปาณาติบาต ฯลฯ ละความเห็นผิด มีความเห็นชอบ (สรุปว่า ละอกุศลกรรมบถ 10 และมีกุศลกรรมบถ 10 จัดว่าเป็นธรรมสมาธิ)

อริยสาวกนั้นเมื่อปราศจากอภิชฌาและพยาบาท(ไม่มีความรักความชัง อันมีผลมาจากการละอกุศลกรรมบถ 10 และมีกุศลกรรมบถ 10) แล้ว เป็นผู้ไม่หลงเลือน มีสัมปชัญญะ มีสติจดจ่อ มีใจประกอบด้วยเมตตา(ด้วยกรุณา...ด้วยมุทิตา...หรือด้วยอุเบกขา) ปกแผ่ไปทั่วทุกทิศทาง ทั่วทุกหมู่สัตว์ ทั่วทุกสถาน... อริยสาวกนั้นพิจารณาเห็นว่า ถ้าคำสอนของศาสดาทั้ง 4 นั้นเป็นจริง เราก็ได้ชัยชนะแล้ว ด้วยว่า 1. เราได้สำรวมกายวาจาใจ 2. ตายไปเรา

ก็ได้เกิดในสุคติโลกสวรรค์ เพราะเราไม่ได้เบียดเบียนใคร ไม่ได้ทำผิด ความปราโมทย์ย่อมเกิดแก่อริยสาวกนั้น เมื่อเกิดความปราโมทย์ ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีปีติในใจ กายย่อมสงบ เมื่อกายสงบก็ได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตก็ตั้งมั่น (จิตตั้งมั่นนี้แหละคือจิตตสมาธิ ซึ่งเป็นผลมาจากการละอกุศลกรรมบถ 10 และมีกุศลกรรมบถ 10 เป็นเบื้องต้น ซึ่งเอื้อให้เกิดการเจริญเมตตา ฯลฯ จนจิตเป็นสมาธิในที่สุด)

นายปาฏลิยะได้รับความแจ่มแจ้งในธรรมเป็นอย่างยิ่ง เขาได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

คามณิสังยุตต์จบบริบูรณ์

ทางให้ถึงอสังขตะ(นิพพาน)

อสังขตสังยุตต์ มี 2 วรรค คือ ปฐมวรรคและทุติยวรรค

ปฐมวรรค มี 11 พระสูตรตามจำนวนธรรมที่เป็นทางให้ถึงอสังขตะ คำว่าอสังขตะ ได้แก่ความสิ้นราคะ ความสิ้นโทสะ ความสิ้นโมหะ (หมายถึงนิพพานนั่นเอง) ทั้ง 11 พระสูตร พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายที่วัดเชตวัน ชื่อของแต่ละพระสูตรตั้งตามชื่อธรรมนั้นๆ ดังนี้

(674) **กายคตาสติสูตร** กายคตาสติเป็นทางให้ถึงอสังขตะ

(675) **สมถวิปัสสนาสูตร** สมถะและวิปัสสนาเป็นทางให้ถึงอสังขตะ

(676) **วิตักกสูตร** สมาธิที่มีทั้งวิตกวิจาร สมาธิที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจาร

สมาธิที่ไม่มีทั้งวิตกและวิจาร เป็นทางให้ถึงอสังขตะ (677) **สุญญ-ตสูตร** สุญญตสมาธิ อนิมิตตสมาธิ อัปปณิหิตสมาธิ เป็นทางให้ถึงอสังขตะ (678) **สติปัฏฐานสูตร** สติปัฏฐาน 4 เป็นทางให้ถึงอสังขตะ (679) **สัมมัปปธานสูตร** สัมมัปปธาน 4 เป็นทางให้ถึงอสังขตะ (680) **อิทธิปาทสูตร** อิทธิบาท 4 เป็นทางให้ถึงอสังขตะ (681) **อินทริยสูตร** อินทรีย์ 5 เป็นทางให้ถึงอสังขตะ (682) **พลสูตร** พละ5 เป็นทางให้ถึงอสังขตะ (683) **โพชฌังคสูตร** โพชฌงค์ 7 เป็นทางให้ถึงอสังขตะ (684) **มัคคสูตร** มรรคมีองค์ 8 เป็นทางให้ถึงอสังขตะ

พระพุทธองค์ตรัสว่า การบอกทางให้ถึงอสังขตะนับเป็นความอนุเคราะห์ของศาสดาผู้หวังประโยชน์เกื้อกูลแก่สาวก ทรงให้ยึดโคนไม้ เรือนว่าง เป็นที่บำเพ็ญเพียร อย่าได้ประมาท

คำต่างๆ ที่หมายถึงนิพพาน

ทุติยวรรค มี 33 พระสูตร แต่ละพระสูตรตั้งชื่อตามคำที่หมายถึงนิพพาน ดังนี้

(685-719) **อสังขตสูตร** อสังขตะ-ไม่ถูกปรุงแต่ง (720) **อันตสูตร** อันตะ-ที่สุดแห่งทุกข์ (721) **อนาสวสูตร** อนาสวะ -ไม่มีอาสวะ (722) **สัจจสูตร** สัจจะ-ความจริง (723) **ปารสูตร** ปาระ-ฝั่ง,ที่หมายอันปลอดภัย (724) **นิปุณสูตร** นิปุณะ-ละเอียดอ่อน (725) **สุทุททสสูตร** สุทุททสะ-เห็นได้ยากยิ่งนัก (726) **อชัชชร-สูตร** อชัชชระ(อชระ)-ไม่แก่, ไม่คร่ำคร่า (727) **ธุวสูตร** ธุวะ-ยั่ง

ยืน (728) **อปโลกินสูตร** อปโลกินะ(อปโลกิตะ)-ไม่ผุพัง,ไม่เสื่อมสลาย (729) **อนิทัสสนสูตร** อนิทัสสนะ-ไม่เห็นด้วยตา (730) **นิปปปัญจ-สูตร** นิปปัญจะ-ไม่มีกิเลสเครื่องเนิ่นช้า (731)**สันตสูตร** สันตะ-สงบ,ระงับ (732) **อมตสูตร** อมตะ-ไม่ตาย (733) **ปณีตสูตร** ปณีตะ-ประณีต (734) **สิวสูตร** สิวะ-แสนเกษมสำราญ (735) **เขมสูตร** เขมะ-เกษม,ปลอดภัย (736) **ตัณหักขยสูตร** ตัณหักขยะ-ภาวะสิ้นตัณหา (737) **อัจฉริยสูตร** อัจฉริยะ-อัศจรรย์ (738) **อัพภูต-สูตร** อัพภูตะ-ไม่เคยมีไม่เคยเป็น, น่าอัศจรรย์ (739) **อนีติกสูตร** อนีติกะ-ไม่มีสิ่งเป็นอันตราย (740) **อนีติกธัมมสูตร** อนีติกธรรม-ธรรมที่ไม่เป็นอันตราย (741) **นิพพานสูตร** นิพพาน-ความดับกิเลสและกองทุกข์ (742) **อัพยาปัชฌสูตร** อัพยาปัชฌะ-ไม่มีความเบียดเบียน (743) **วิราคสูตร** วิราคะ-ความจางคลายหายติด (744) **สุทธิสูตร** สุทธิ-บริสุทธิ์,สะอาด,หมดจด (745)**วิมุตติสูตร** วิมุตติ-ความหลุดพ้น (746) **อนาลยสูตร** อนาลยะ-ไม่มีอาลัย,ไม่มีความติด (747) **ทีปสูตร** ทีปะ-เกาะ,ที่พึ่ง (748) **เลณสูตร** เลณะ-ที่กำบังภัย,ที่เร้น (749) **ตาณสูตร** ตาณะ-เครื่องต้านทาน,ที่คุ้มกัน (750) **สรณสูตร** สรณะ-ที่พึ่ง,ที่ระลึก (751) **ปรายนสูตร** ปรายนะ-ที่หมาย,ที่ไปข้างหน้า

แนวเนื้อหาปรากฏอยู่ในอสังขตสูตร ซึ่งแจกแจงไปตามข้อธรรมในปฐมวรรคทั้งหมด ใจความเหมือนกัน คือ พระพุทธองค์ตรัสถึงธรรมนั้นๆ อันได้แก่นิพพานในความหมายต่างๆ และทางให้ถึงธรรมนั้นๆ เพื่อให้ภิกษุทั้งหลายมุ่งบรรลุให้ได้ด้วยความไม่ประมาท

อัพยากตสังยุตต์

ภิกษุณีเขมาตอบคำถามเรื่องตายแล้วเกิด

(752-761) **เขมาเถรีสูตร** ครั้งหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ภิกษุณีเขมา(อดีตพระมเหสีองค์หนึ่งของพระเจ้าพิมพิสาร ได้รับเอตทัคคะว่าเป็นผู้มีปัญญามากในฝ่ายภิกษุณี)จาริกไปในแคว้นโกศล เข้าพำนักอยู่ที่หมู่บ้านโตรณวัตถุ ซึ่งอยู่ระหว่างกรุงสาวัตถีกับเมืองสาเกต เป็นคราวเดียวกับที่พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จออกจากเมืองสาเกตจะไปยังกรุงสาวัตถี ได้ประทับแรม 1 คืนที่หมู่บ้านนั้นเช่นกัน ณ ที่นั้นมีรับสั่งให้องครักษ์คนหนึ่งไปดูว่ามีสมณะหรือพราหมณ์สักท่านไหมที่พระองค์ควรจะได้ไปหา

องครักษ์ไปเดินหาจนทั่วหมู่บ้านก็ไม่พบสมณะหรือพราหมณ์แม้แต่ท่านเดียว ได้พบแต่ภิกษุณีเขมา จึงกลับไปทูลรายงาน โดยกราบทูลว่า ภิกษุณีเขมานั้นเป็นสาวิกาของพระพุทธองค์ ท่านมีชื่อเสียงเป็นที่เลื่องลือ เป็นบัณฑิตเฉียบแหลม มีปัญญาเป็นพหูสูต พูดจาไพเราะน่าฟัง มีปฏิภาณเป็นเยี่ยม สมควรเสด็จไปเยี่ยมไหว้

พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เสด็จไปตามคำกราบบังคมทูลนั้น ได้ทรงสนทนาธรรมกับภิกษุณีเขมาด้วยเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ ซึ่งภิกษุณีเขมาก็ได้ถวายพระพรด้วยคำตอบตามแนวที่พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนว่า เรื่องนี้พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบ(คำถาม-คำตอบแนวนี้มีอยู่ในหลายพระสูตร) เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสถามว่า

เพราะเหตุใดพระพุทธองค์จึงไม่ทรงตอบในเรื่องนี้ ภิกษุณีเขมาได้ยกอุปมาเป็นคำตอบว่า เหมือนนักคำนวณประเมินไม่ได้ว่าเม็ดทรายในแม่น้ำคงคามีกี่เม็ด น้ำในมหาสมุทรมีปริมาณเท่าไร คือหยั่งรู้ไม่ได้ บอกไม่ได้ว่าสัตว์ตายแล้วเกิด หรือตายแล้วไม่เกิด หรือเกิดก็หามิได้ไม่เกิดก็หามิได้ เพราะสัตว์ไม่ใช่รูป ไม่ใช่เวทนา ไม่ใช่สัญญา ไม่ใช่สังขาร ไม่ใช่วิญญาณ

ต่อมาคราวหนึ่ง พระเจ้าปเสนทิโกศลได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลถามด้วยปัญหาเรื่องนี้เช่นกัน พระพุทธองค์ก็ได้มีพระดำรัสตอบเหมือนกับที่ภิกษุณีเขมาตอบทุกประการ เป็นที่อัศจรรย์พระทัยพระเจ้าปเสนทิโกศลอย่างยิ่ง

อนุราธสูตร

แนวคำตอบเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่

(762-77) ครั้งหนึ่ง ที่กูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี พระอนุราธะพักอยู่ที่กุฏีในป่าไม่ไกลจากที่ประทับของพระพุทธองค์ วันหนึ่งมีพวกปริพาชกเป็นจำนวนมากเข้าไปหาท่านเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางธรรมกัน ปริพาชกถามนำขึ้นก่อนว่า เรื่องตายแล้วเกิด พระพุทธองค์ทรงมีหลักคำสอนอย่างไร สอนว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีก สอนว่าสัตว์ตายแล้วไม่เกิดอีก สอนว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มีไม่เกิดอีกก็มี หรือสอนว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่?

เมื่อพระอนุราธะตอบว่า พระพุทธองค์ทรงสอนต่างไปจาก

ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น ทำให้พวกปริพาชกไม่พอใจ บอกว่า สงสัย จะเป็นพระบวชใหม่ หรือถ้าเป็นพระเถระก็คงจะเป็นพระเถระโง่ แล้วก็พากันลุกจากไป

หลังจากพวกปริพาชกจากไปแล้ว พระอนุราธะก็มาคิดว่า ถ้าพวกเขามีคำถามเรื่องนี้ต่อไป จะตอบอย่างไรดีจึงจะไม่ผิดไปจากคำสอนของพระพุทธองค์ คิดดังนี้แล้วก็เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ยังที่ประทับ กราบทูลเรื่องที่เพิ่งเกิดขึ้นให้ทรงทราบตั้งแต่ต้น และความคิดที่มีอยู่ในใจตนขณะนี้

พระพุทธองค์ทรงตั้งคำถามให้ท่านตอบเรื่องรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ซึ่งอริยสาวกย่อมเห็นตามความเป็นจริง จึงหลุดพ้น เป็นพระอรหันต์ ต่อจากนั้นทรงถามให้ตอบ ดังนี้

พระพุทธองค์ : เธอเห็นรูปว่าเป็นสัตว์หรือ?

พระอนุราธะ : หามิได้ พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : เธอเห็นเวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ ว่าเป็นสัตว์หรือ?

พระอนุราธะ : หามิได้ พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : เธอเห็นสัตว์ในรูป...ในเวทนา...ในสัญญา...ในสังขาร...ในวิญญาณ หรือ?

พระอนุราธะ : หามิได้ พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : เธอเห็นว่า สัตว์มีอยู่ต่างหากจากรูป...จากเวทนา...จากสัญญา...จากสังขาร...จากวิญญาณหรือ?

พระอนุราธะ : หามิได้ พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : เธอเห็นว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ(รวมกัน)เป็นสัตว์หรือ?

พระอนุราธะ : หามิได้ พระเจ้าข้า

พระพุทธองค์ : เธอเห็นว่า สัตว์ไม่มีรูป ไม่มีเวทนา ไม่มีสัญญา ไม่มีสังขาร ไม่มีวิญญาณหรือ?

พระอนุราธะ : หามิได้ พระเจ้าข้า

และแล้วพระพุทธองค์ได้ตรัสว่า

"อนุราธะ! ก็เมื่อเธอหาสัตว์ในขันธ์ 5 นี้ไม่ได้อย่างแท้จริงในปัจจุบัน(อย่างนี้) ควรหรือที่จะมีคำตอบว่า ท่านเอ๋ย ตถาคตเป็นยอดคน เป็นยอดบุรุษ ทรงบรรลุธรรมอันควรบรรลุอย่างยอดเยี่ยมแล้ว เมื่อทรงสอนเรื่องนี้ก็ทรงสอนต่างไปจากฐานทั้ง 4 นั้น คือสัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็มี ฯลฯ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่"

เมื่อพระอนุราธะกราบทูลว่าไม่ควรเลยที่จะมีคำตอบอย่างนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสอีกว่า

"อนุราธะ! ถูกแล้ว ถูกแล้ว ทั้งเมื่อก่อนและทุกวันนี้ เราก็สอนแต่เรื่องทุกข์และความดับทุกข์"

(หมายความว่า คำถามเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ ไม่ว่าจะตอบคล้อยตามฐานทั้ง 4 หรือตอบว่า พระพุทธองค์มีคำสอนต่างไปจากฐานทั้ง 4 นั้นล้วนแต่เป็นคำตอบที่ใช้ไม่ได้ เพราะพระพุทธองค์สอนเรื่องทุกข์และความดับทุกข์เท่านั้น)

4 พระสูตรต่อไปนี้เกิดขึ้นที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวันในยาม

เย็น เป็นปุจฉา-วิสัชนาเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ ระหว่างพระสาริ-บุตรกับพระมหาโกฏฐิตะ

(771-772) **ปฐมสาริปุตตโกฏฐิตสูตร** พระมหาโกฏฐิตะไปสนทนาธรรมกับพระสาริบุตรด้วยเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ โดยเป็นฝ่ายถาม ส่วนพระสาริบุตรเป็นฝ่ายตอบ...ในที่สุดพระสาริบุตรได้กล่าวว่า คำว่าตายแล้วเกิดอีก ฯลฯ เป็นคำที่หมายถึงรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ นี่แหละคือเหตุปัจจัยให้พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบปัญหาเรื่องนี้

(773-775) **ทุติยสาริปุตตโกฏฐิตสูตร** มีคำตอบจากพระสาริบุตรในพระสูตรนี้ว่า ความเห็นว่า สัตว์ตายแล้วเกิดอีก ฯลฯ เกิดแก่ผู้ไม่รู้ไม่เห็นรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณตามความเป็นจริง ไม่รู้ไม่เห็นรูป ความดับแห่งรูป ฯลฯ ตามความเป็นจริง ไม่รู้ไม่เห็นวิธีปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป ฯลฯ ตามความเป็นจริง ตรงกันข้ามถ้าได้รู้เห็น....ตามความเป็นจริง ก็จะไม่เกิดทิฐิอย่างนั้น

(776-778) **ตติยสาริปุตตโกฏฐิตสูตร** มีคำตอบจากพระสาริบุตรในพระสูตรนี้ว่า ความเห็นว่าสัตว์ตายแล้วเกิดอีก ฯลฯ เกิดแก่บุคคลผู้ยังไม่ปราศจากความติดใจ(ราคะ) ความพอใจ(ฉันทะ) ความรัก(เปมะ) ความหิ่นกระหาย(ปิปาสะ) ความรุ่มร้อนใจ(ปริ-ฬาหะ) ความทะยานอยาก(ตัณหา)ในรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ ตามความเป็นจริง

เมื่อพระสาริบุตรถามต่อไปว่า มีปริยายอื่นอีกไหมที่เป็นเหตุปัจจัยให้พระพุทธองค์ทรงไม่ตอบปัญหาเรื่องตายแล้วเกิดอีกฯลฯ

พระมหาโกฏฐิตะตอบว่า บุคคลที่ยังมีความยินดี หมกมุ่น ...ในภพ...ในอุปาทาน...ในตัณหา...ก็ย่อมมีทิฐิในเรื่องนี้ ตรงกันข้าม บุคคลผู้ปราศจากความยินดี หมกมุ่น...ในภพ ฯลฯ ย่อมไม่มีทิฐิเช่นนั้นเลย

พระสาริบุตรถามหาเหตุผลอื่นอีก คราวนี้พระมหาโกฏฐิตะตอบว่า จะยังต้องการคำตอบอะไรมากไปกว่านี้เล่า วงจรให้ปรากฏย่อมไม่มีแก่บุคคลผู้พ้นขาดแล้วเพราะความสิ้นไปแห่งตัณหา

ใน 2 พระสูตรต่อไปนี้เป็นปุจฉา-วิสัชนาในเรื่องความเห็นผิดสุดโต่ง(อันตคาหิกทิฐิ 10) ระหว่างพระมหาโมคคัลลานะกับปริพาชกชื่อวัจฉโคตต์

(788-793) **โมคคัลลานสูตร** วัจฉโคตต์ถามพระมหาโมคคัลลานะว่า โลกเที่ยง ฯลฯ สัตว์ตายแล้วเกิดอีกก็ไม่ใช่ ไม่เกิดอีกก็ไม่ใช่หรือ? พระมหาโมคคัลลานะตอบ(สำหรับทุกคำถาม)ว่าปัญหาเหล่านี้พระพุทธองค์ไม่ทรงตอบ เมื่อวัจฉโคตต์ถามว่า เพราะเหตุใดคำถามในเรื่องเหล่านี้พวกปริพาชกจึงตอบว่าโลกเที่ยง ฯลฯ ส่วนพระพุทธองค์กลับไม่ตอบ?

พระมหาโมคคัลลานะกล่าวว่า เพราะพวกปริพาชกเห็นตา ...หู...จมูก...ลิ้น...กาย...ใจ ว่านั่นของเรา เราเป็นนั่น นั่นเป็นตัวตนของเรา ส่วนพระพุทธองค์ไม่ทรงเห็นอย่างนั้นจึงไม่ทรงตอบปัญหาอย่างนั้น

หลังจากได้สนทนาธรรมกับพระมหาโมคคัลลานะดังนี้แล้ว วัจฉโคตต์ก็เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ ได้ยกปัญหาที่ถามพระมหาโมคคัลลานะขึ้นทูลถามอีกตามลำดับ ก็ได้คำตอบตรงกันทุก

ประการ ทำให้เขาประหลาดใจมาก

(794-798) **วัจฉสูตร** วันหนึ่งปริพาชกชื่อวัจฉโคตต์ทูลถามพระพุทธองค์ในเรื่องทิฐิ 10 มีโลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง เป็นต้น ซึ่งก็ได้มีพระดำรัสตอบว่า ทรงไม่ตอบปัญหาเหล่านี้ วัจฉโคตต์ทูลถามว่า เพราะเหตุใดจึงไม่ทรงตอบปัญหาเหล่านี้ในขณะที่พวกปริพาชกพากันตอบได้ พระพุทธองค์ตรัสว่า เพราะพวกปริพาชกเห็นรูป...เวทนา...สัญญา...สังขาร...วิญญาณ ว่าเป็นตัวตน...ส่วนพระองค์ไม่ทรงเห็นอย่างนั้น จึงไม่ทรงตอบปัญหาเหล่านี้

หลังจากได้ฟังพระดำรัสอย่างนี้แล้ว วัจฉโคตต์ก็ไปหาพระมหาโมคคัลลานะ ตั้งปัญหาถามอย่างเดียวกัน ปรากฏว่าพระมหาโมคคัลลานะก็มีคำตอบตรงกับพระพุทธดำรัสทุกประการ เป็นที่อัศจรรย์ใจแก่วัจฉโคตต์อย่างยิ่ง

กุตุหลสาลาสูตร

อะไรเป็นเชื้อให้มีความเกิด

(799-800) ครั้งหนึ่ง ปริพาชกวัจฉโคตต์เข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ กราบทูลว่า วันก่อนได้ไปฟังพวกสมณพราหมณ์และปริพาชกเป็นจำนวนมากคุยกันที่กุตุหลศาลา(debating hall-เป็นศาลาที่ชุมนุมแสดงวาทะของพวกนักบวชลัทธิต่างๆ) มีการพูดกันว่า ศาสดาทั้ง 6 คือ ปูรณะ กัสสปะ, มักขลิ โคสาล, นิครนถ์ นาฏบุตร, สัญชัย เวลัฏฐบุตร, ปกุธะ กัจจานะ และอชิตะ เกสกัมพล ต่างก็เปิดเผยการไปเกิดในภพใหม่ของบรรดาสาวกได้ว่าใครไปเกิดที่ไหนบ้าง พวกเขาพูดถึงพระพุทธองค์ว่า ทรงเปิดเผยได้เช่นเดียวกัน

ด้วย และทรงเปิดเผยได้ยิ่งกว่านั้นอีกด้วย คือทรงบอกได้ว่าพระสาวกรูปไหนละตัณหาถึงที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้ว เมื่อได้ฟังมาดังนี้ก็เกิดความสงสัยว่าพระพุทธองค์คงจะได้ตรัสรู้ธรรมเป็นแน่

(800) พระพุทธองค์ตรัสกะวัจฉโคตต์ว่า ก็น่าจะเกิดความสงสัยได้อย่างนั้น

"วัจฉะ! เราสอนว่า คนที่ยังมีเชื้อ(สอุปาทาน)จึงมีความเกิด คนที่ไม่มีเชื้อ(อนุปาทาน)ย่อมไม่มีความเกิด เปรียบเหมือนไฟมีเชื้อจึงลุกโพลง ไม่มีเชื้อก็ไม่ลุกโพลง..."

วัจฉโคตต์ : เมื่อเปลวไฟถูกลมพัด ก็กระพือไปไกล ทรงถือว่าอะไรเป็นเชื้อให้เปลวไฟนั้น?

พระพุทธองค์ : ลมเป็นเชื้อให้เปลวไฟนั้น

วัจฉโคตต์ : เมื่อสัตว์ทิ้งร่างไว้(ถึงแก่ความตาย)และยังไม่เกิดกายอย่างใดอย่างหนึ่ง ทรงสอนว่าอะไรเป็นเชื้อแก่สัตว์นี้?

สำหรับคำทูลถามนี้ พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"วัจฉะ! เมื่อสัตว์ทิ้งร่างนี้ และยังไม่เกิดกายอย่างใดอย่างหนึ่ง เราสอนว่าตัณหาเป็นเชื้อ เพราะขณะนั้นตัณหาเป็นเชื้อของเขา"

(พระดำรัสนี้อยู่ในบาลีว่า "ยสฺมึ โข วจฺฉ สมเย อิมญฺจ กายํ นิกฺขิปติ, สตฺโต จ อญฺญตรํ กายํ อนุปปนฺโน โหติ, ตมหํ ตณฺหูปาทานํ วทามิ, ตณฺหา หิสฺส วจฺฉ ตสฺมึ สมเย อุปาทานํ โหติ" KS.(4/281)แปลว่า At the time, vaccha, when a being lays aside this body and rises up again in another

body, for that I declare craving to be the fuel. Indeed, Vaccha, craving is on that occasion the fuel."

คำที่ให้ตัวเน้นไว้ คือ อนุปปนฺโน ตามรูปศัพท์แปลว่า"ไม่เข้าถึง" หมายถึง"ไม่เกิด" ชวนให้สงสัยว่า เมื่อสัตว์ตายลงและไม่เกิดกายอีก จะมีเชื้อ(คือตัณหา)ได้อย่างไร KS. จึงแปลว่าคำนี้ว่า rises up(เข้าถึง,เกิด)ซึ่งต่างจากคำแปลเป็นไทยฉบับต่างๆ

คำว่า อุปาทาน นอกจากแปลว่า ความยึดมั่น,ความถือมั่น(ด้วยกิเลส)แล้ว ยังแปลว่า"เชื้อ"ได้ด้วย ในที่นี้ตัณหาคือเชื้อให้เกิดในภพใหม่ได้อีก)

วิธีตอบคำถามเรื่องอัตตา

(801-802) **อานันทสูตร** ปริพาชกวัจฉโคตต์ทูลถามพระพุทธองค์ว่า อัตตามีอยู่หรือ?...อัตตาไม่มีหรือ?... ทั้ง 2 คำถามนั้นไม่มีพระดำรัสตอบ ได้แต่ทรงนิ่ง จนผู้ถามลุกจากไป เมื่อเห็นดังนั้นพระอานนท์จึงเข้าไปทูลถามพระพุทธองค์ว่า เหตุใดจึงไม่ทรงตอบปัญหานั้น?

พระพุทธองค์ตรัสว่า ถ้าตอบว่าอัตตามี ก็ไปเข้ากับลัทธิของพวกอุจเฉทวาท(เห็นว่าขาดสูญ) อนึ่ง ถ้าตอบว่าอัตตามี ก็จะไม่เป็นการสอดคล้องกับการเกิดญาณว่า"ธรรมทั้งปวง"เป็นอนัตตา แต่ถ้าตอบว่าอัตตาไม่มี วัจฉโคตต์ซึ่งกำลังุนงงอยู่แล้วก็จะงงหนักยิ่งขึ้นว่า แต่ก่อนนี้ตัวตนของเราคงมีแน่ แต่เดี๋ยวนี้ตัวตนนั้นไม่มี

(803) **สภิยสูตร** วันหนึ่ง ที่อาคารอิฐ หมู่บ้านญาติกา ปริพาชกวัจฉโคตต์ถามพระสภิยะ กัจจานะ เรื่องสัตว์ตายแล้วเกิดหรือ

ไม่ ฯลฯ พระสภิยะได้ตอบเหมือนที่พระพุทธองค์ทรงตอบ เมื่อถูกถามอีกว่า เหตุใดจึงมีคำตอบอย่างนั้น พระสภิยะกล่าวว่า เหตุปัจจัยอันใดที่ทำให้มีบัญญัติว่า สัตว์มีรูปก็ดี ไม่มีรูปก็ดี สัตว์มีสัญญาก็ดี ไม่มีสัญญาก็ดี ว่ามีสัญญาก็ไม่ใช่ ไม่มีสัญญาก็ไม่ใช่ก็ดี เหตุปัจจัยนั้นล้วนแต่ดับไม่เหลือ แล้วจะเอาอะไรมาบัญญัติ(เรียก)ว่ามีรูป ไม่มีรูป...

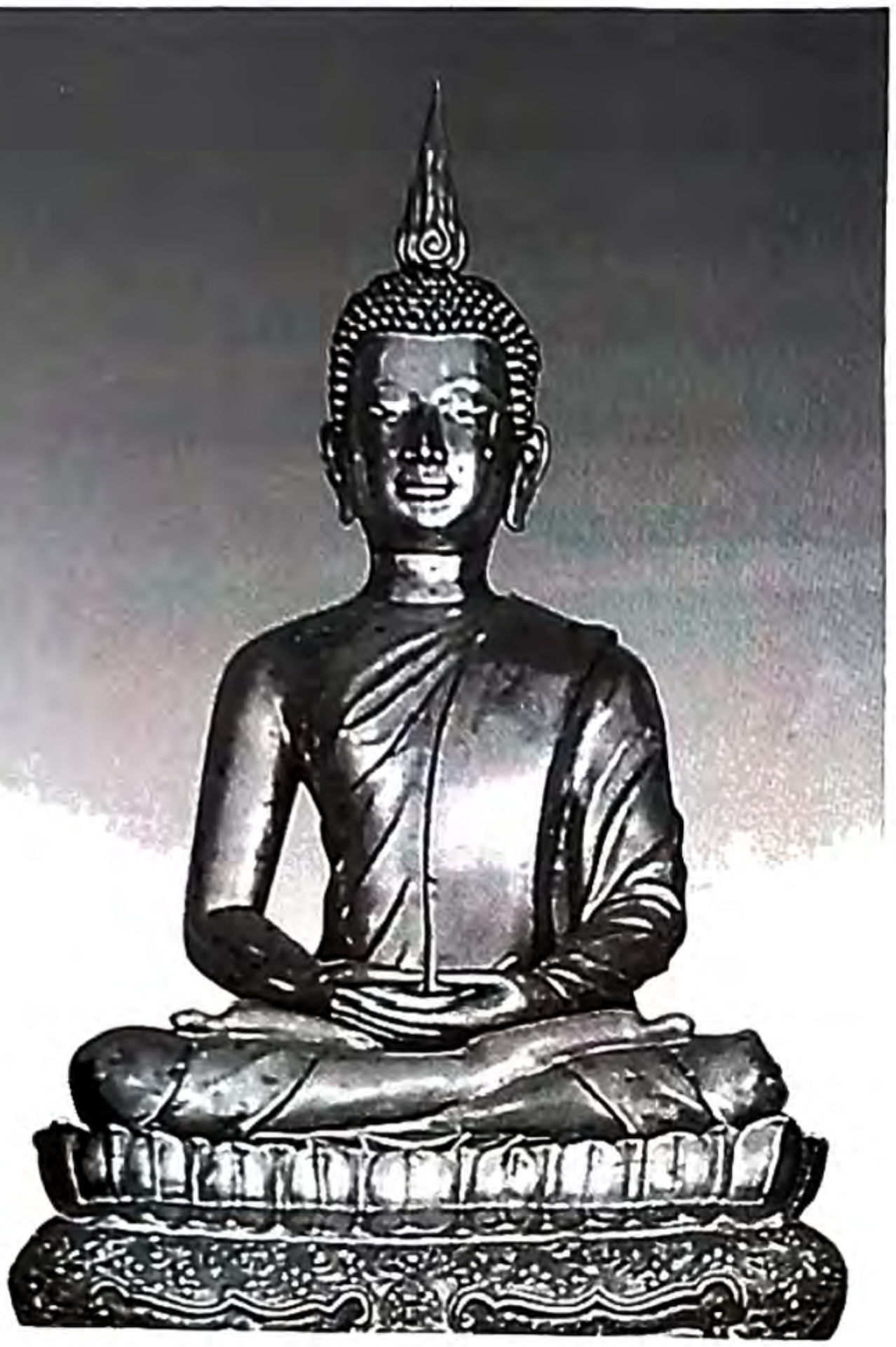

ริมฝั่งแม่น้ำยมุนาที่โกสัมพี

วัจฉโคตต์ได้ฟังคำตอบดังนี้ก็ถามพระสภิยะว่าบวชได้กี่พรรษาแล้ว? เมื่อพระสภิยะตอบว่าบวชได้ 3 พรรษา เขาก็ถึงกับออกปากยอมรับว่าตอบได้ดังดงามยิ่ง

อัพยากตสังยุตต์จบบริบูรณ์

จบสฬายตนวรรคแห่งสังยุตตนิกาย

สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค

มัคคสังยุตต์ โพชฌังคสังยุตต์ สติปัฏฐานสังยุตต์
อินทริยสังยุตต์ สัมมัปปธานสังยุตต์ พลสังยุตต์
อิทธิปาทสังยุตต์ อนุรุทธสังยุตต์ ฌานสังยุตต์
อานาปานสังยุตต์ โสตาปัตติสังยุตต์ สัจจสังยุตต์

สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค

หมวดใหญ่ลำดับที่ 5 ของสังยุตตนิกาย คือมหาวารวรรค อยู่ในพระไตรปิฎกฉบับบาลีเล่ม 19 มี 12 สังยุตต์ โดย 7 สังยุตต์แรกว่าด้วยโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ (แต่ไม่เรียงตามลำดับธรรมในหมวด)

12 สังยุตต์นั้น คือ 1. มัคคสังยุตต์ 2. โพชฌังคสังยุตต์ 3. สติปัฏฐานสังยุตต์ 4. อินทริยสังยุตต์ 5. สัมมัปปธานสังยุตต์ 6. พลสังยุตต์ 7. อิทธิปาทสังยุตต์ 8. อนุรุทธสังยุตต์ 9. ฌาน-สังยุตต์ 10. อานาปานสังยุตต์ 11. โสดาปัตติสังยุตต์ 12. สัจจ-สังยุตต์

มัคคสังยุตต์

อวิชชาวรรค

อวิชชานำอกุศล-วิชชานำกุศล

(1-3) **อวิชชาสูตร** เชตวัน : พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อวิชชาเป็นตัวนำในการยังอกุศลธรรมให้เกิดมี เกิดร่วมกับความไม่ละอายต่อบาป(อหิริกำ) ความไม่เกรงกลัวต่อบาป (อโนตฺตปฺปำ) ส่วนมิจฉาทิฐิย่อมเกิดแก่ผู้ไม่รู้แจ้ง ผู้มีอวิชชา

ตรัสต่อไปว่า มิจฉาสังกัปปะย่อมเกิดแก่ผู้มีมิจฉาทิฐิ, มิจฉาวาจาย่อมเกิดแก่ผู้มีมิจฉาสังกัปปะ, มิจฉากัมมันตะย่อมเกิดแก่ผู้มีมิจฉาวาจา,มิจฉาอาชีวะย่อมเกิดแก่ผู้มีมิจฉากัมมันตะ,มิจฉาวายามะย่อมเกิดแก่ผู้มีมิจฉาอาชีวะ,มิจฉาสติย่อมเกิดแก่ผู้มีมิจฉาวายามะ,มิจฉาสมาธิย่อมเกิดแก่ผู้มีมิจฉาสติ (วิชชา มีนัยตรงกันข้าม)

กัลยาณมิตรคือทั้งหมดของพรหมจรรย์

(4-7) **อุปัฑฒสูตร** ที่นิคมชื่อสักกระของชาวศากยะในแคว้นสักกะ พระอานนท์กราบทูลว่า ความเป็นผู้มีมิตรดี (กลฺยาณมิตฺตตา) ความเป็นผู้มีสหายดี (กลฺยาณสหายตา) ความเป็นผู้มีเพื่อนคบหาที่ดี (กลฺยาณสมฺปวงฺกตา) นับเป็นกึ่งหนึ่งของพรหมจรรย์ทีเดียว

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"อานนท์! อย่าได้กล่าวอย่างนั้น อย่าได้กล่าวอย่างนั้น ความมีกัลยาณมิตร ความมีกัลยาณสหาย ความชอบคบหากัลยาณชนนี้ เท่ากับเป็นพรหมจรรย์ทั้งหมดทีเดียว เพราะว่าผู้มีกัลยาณมิตร ...พึงหวังสิ่งนี้ได้ คือเขาจักยังอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้เกิดมี เขาจักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘..."

ทรงขยายความว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้(ซึ่งเป็นผู้มีกัลยาณมิตร)ย่อมเจริญสัมมาทิฐิ ฯลฯ อันอิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธ น้อมไปในการปล่อยวาง(โวสฺสคฺคปริณามี) การที่ได้อาศัยพระองค์ซึ่งเป็นกัลยาณมิตร จะช่วยให้พ้นไปจากชาติชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาส ฉะนั้น ความเป็นผู้มีกัลยาณมิตร...จึงนับว่าเป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์

(8-11) **สาริปุตตสูตร** สาวัตถี : พระสาริบุตรกราบทูลพระพุทธองค์ว่า ความมีกัลยาณมิตร...เป็นทั้งหมดของพรหมจรรย์ (เพราะท่านได้ประจักษ์แก่ตนเองแล้ว) พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนาและได้ตรัสสรรเสริญความมีกัลยาณมิตรเหมือนในอุปัฑฒสูตร

เปรียบมรรคมีองค์ 8 เหมือนยาน

(12-24) **พราหมณสูตร** สาวัตถี : เช้าวันหนึ่งพระอานนท์ไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถี เห็นพราหมณ์ชานุสโสณีนั่งรถเทียมม้าออกจากกรุงสาวัตถี ทั้งม้าทั้งรถทั้งคนนั่ง ล้วนแต่มีสีขาว ชาวเมืองเห็นต่างก็ตื่นตาตื่นใจชมว่าเป็นรถที่แสนจะล้ำเลิศ

หลังกลับจากบิณฑบาตและฉันเสร็จแล้ว พระอานนท์ได้

ทูลเล่าเรื่องนี้ให้ทรงทราบ และทูลถามว่า ทรงบัญญัติ(สั่งสอน)เรื่องยานอันประเสริฐในพระธรรมวินัยนี้หรือไม่?

พระพุทธองค์ตรัสว่า อาจบัญญัติได้ว่า ยานอันประเสริฐหมายถึงอริยมรรคมีองค์ ๘ ให้ชื่อว่าพรหมยานก็ได้ ธรรมยานก็ได้ อนุตรสงคราม-วิชัยก็ได้ ทรงกล่าวถึงอริยมรรคแต่ละอย่างว่า เมื่อเจริญแล้วทำให้มากแล้ว ผลที่สุดก็คือกำจัดราคะโทสะโมหะได้

ท้ายสุดตรัสเป็นพระคาถา มีเนื้อหาเปรียบเทียบให้เห็นองค์ประกอบของยานและอริยมรรค เช่น ศรัทธากับปัญญาเปรียบเหมือนแอก ใจเหมือนเชือกชัก สติเหมือนสารถีควบขับ...เป็นต้น

มรรคมีองค์ 8 คือทางกำหนดรู้ทุกข์

(25-28) **กิมัตถิยสูตร** สาวัตถี : ภิกษุจำนวนหนึ่งกราบทูลพระพุทธองค์ว่า ถูกพวกปริพาชกถามว่า อยู่ประพฤติพรหมจรรย์กับพระสมณโคดมเพื่อประโยชน์อะไร? ได้ตอบไปว่า เพื่อกำหนดรู้ทุกข์ เมื่อตอบไปแล้วก็สงสัยกันว่าเป็นคำตอบที่ถูกต้องหรือไม่?

พระพุทธองค์ตรัสว่า ตอบได้ถูกต้องแล้ว และทรงแนะนำเพิ่มเติมว่า ถ้าเขาถามอีกว่า หนทางเพื่อกำหนดรู้ทุกข์มีอยู่หรือ? มีอยู่อย่างไร? ให้ตอบเขาว่า หนทางเพื่อกำหนดรู้ทุกข์คือมรรคมีองค์ ๘...

พรหมจรรย์หมายถึงมรรคมีองค์ 8

(29-30) **ปฐมภิกขุสูตร** สาวัตถี : ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระพุทธองค์ว่า พรหมจรรย์คืออะไร?

มีพระดำรัสตอบว่า อริยมรรคมีองค์ 8 อันได้แก่สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ คือพรหมจรรย์ ที่สุดแห่งพรหมจรรย์คือความสิ้นราคะโทสะโมหะ(นิพพาน)

(31-32) **ทุติยภิกขุสูตร** สาวัตถี : ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระพุทธองค์ว่า คำว่า กำจัดราคะ กำจัดโทสะ กำจัดโมหะ หมายถึงอะไร? ตรัสตอบว่า คำทั้ง 3 นั้นหมายถึงนิพพานธาตุ ฉะนั้นนิพพานธาตุจึงได้ชื่อว่าธรรมอันเป็นที่สิ้นอาสวะ(อาสวักขัย)

ภิกษุนั้นทูลถามอีกว่า อะไรคืออมตะ? อะไรคือทางให้ถึงอมตะ? มีพระดำรัสตอบว่า ความสิ้นราคะโทสะโมหะ เรียกว่าอมตะ อริยมรรคมีองค์ 8 คือทางไปสู่อมตะ

(33-41) **วิภังคสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ทรงแจกแจงมรรคมีองค์ 8 พร้อมด้วยความหมายขององค์มรรคแต่ละอย่างให้ภิกษุทั้งหลายฟัง (มีกล่าวไว้แล้วในหลายพระสูตร ควรอ่านเพิ่มเติมในมหาจัตตาฬีสกสูตรในเล่ม 10 หน้า 1-2)

การเจริญมรรคก็ต้องไม่ให้ผิดทาง

(42-43) **สุกสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ทรงพร่ำสอนภิกษุทั้งหลายว่า การที่จะทำลายอวิชชา ยังวิชชาให้เกิดได้ ทำนิพพานให้แจ้งได้ ก็จะต้องไม่ตั้งความเห็นไว้ผิด ไม่เจริญมรรค

ให้ผิด ถ้าผิดก็เป็นไปไม่ได้ที่จะประสบความสำเร็จ เปรียบเหมือนเดือยข้าวเปลือกที่ตั้งไม่ถูกทาง เอาเท้าเหยียบก็ทำให้เกิดบาดแผลไม่ได้

(44) ทรงแนะนำการเจริญมรรคให้ถูกว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุจักทำลายอวิชชา จักยังวิชชาให้เกิด จักทำนิพพานให้แจ้ง ด้วยความเห็นที่ตั้งไว้ถูก ด้วยการเจริญมรรคที่ตั้งไว้ถูกได้อย่างไร? ภิกษุในธรรมวินัยนี้เจริญสัมมาทิฐิอันอิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธ น้อมไปในการปล่อยวาง ฯลฯ เจริญสัมมาสมาธิอันอิงวิเวก...น้อมไปในการปล่อยวาง จักทำลายอวิช-ชาได้ จักยังวิชชาให้เกิดได้ จักทำนิพพานให้แจ้งได้..."

(อรรถกถากล่าวว่า ความเห็นที่ตั้งไว้ถูก ได้แก่กัมมสกต-ปัญญา คือมีความเห็นที่ถูกต้องในเรื่องกรรม)

(45-46) **นันทิยสูตร** สาวัตถี : ปริพาชกชื่อนันทิยะทูลถามพระพุทธองค์ว่า มีธรรมอะไรบ้างที่เมื่อเจริญแล้วทำให้มากแล้วจะพาให้ถึงนิพพานได้? พระพุทธองค์ตรัสชี้ไปที่มรรคมีองค์ 8 วัน นั้นนันทิยะได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

จบอวิชชาวรรค(10 พระสูตร)

ปัจจัยให้เกิดเวทนามีหลายอย่าง

วิหารวรรค มี 10 พระสูตร

(47-48) **ปฐมวิหารสูตร** สาวัตถี : คราวหนึ่ง พระพุทธ-

องค์รับสั่งกะภิกษุทั้งหลายว่า จะทรงปลีกพระองค์ไปประทับหลีกเร้นเป็นเวลาครึ่งเดือน ทรงอนุญาตเฉพาะภิกษุผู้นำบิณฑบาตเข้าไปถวายเท่านั้นให้เข้าไปเฝ้าพระองค์ได้

หลังจากทรงหลีกเร้นเป็นเวลาครึ่งเดือนแล้ว ก็ตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาฟังพระโอวาท ทรงเล่าว่า ได้ทรงอยู่ด้วยวิหารธรรมเหมือนเมื่อแรกตรัสรู้ ได้รู้ชัดว่า เวทนานั้นเกิดได้หลายทาง เกิดจากมิจฉาทิฐิเป็นปัจจัยก็มี เกิดจากสัมมาทิฐิเป็นปัจจัยก็มี ฯลฯ เกิดจากมิจฉาสมาธิเป็นปัจจัยก็มี เกิดจากสัมมาสมาธิเป็นปัจจัยก็มี เกิดจากฉันทะ(ความพอใจ)เป็นปัจจัยก็มี เกิดจากวิตก (ความตรึกในปฐมฌาน)เป็นปัจจัยก็มี เกิดจากสัญญา(ความกำหนดหมายเมื่ออยู่ในฌาน)ก็มี เกิดจากฉันทะ วิตก และสัญญาที่ยังไม่สงบเป็นปัจจัยก็มี เกิดจากฉันทะ วิตก และสัญญาที่สงบเป็นปัจจัยก็มี เกิดจากความพยายามเพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุและเมื่อถึงจุดที่ได้บรรลุนั้นเป็นปัจจัยก็มี

(49-50) **ทุติยวิหารสูตร** สาวัตถี : ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงขอปลีกพระองค์ประทับหลีกเร้นเป็นเวลา 3 เดือน ภิกษุผู้นำบิณฑบาตเข้าไปถวายเท่านั้นเข้าไปเฝ้าได้ หลังจากประทับหลีกเร้นคราวนั้น ได้ประทานพระโอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายในเรื่องเวทนาว่า เวทนาเกิดจากมิจฉาทิฐิเป็นปัจจัยก็มี เกิดจากสัมมาทิฐิเป็นปัจจัยก็มี ฯลฯ เกิดจากฉันทะ วิตก และสัญญายังไม่สงบลงก็มี เกิดจากฉันทะ วิตก และสัญญาสงบลงก็มี เกิดจากความพยายามเพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุและเมื่อถึงจุดที่ได้บรรลุนั้นเป็นปัจจัยก็มี

(เวทนาในที่นี้ บาลีใช้คำว่า เวทยิต KS. แปลคำนี้(สำหรับในพระสูตรทั้งสองนี้)ว่า experience)

มรรคมีองค์ 8 เป็นทางของพระพุทธเจ้า

(51) **เสขสูตร** สาวัตถี : ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระพุทธองค์ว่า อะไรทำให้บุคคลได้ชื่อว่าเสขะ มีพระดำรัสตอบว่า ผู้ประกอบด้วยมรรคมีองค์ 8 ที่เป็นเสขะ คือเสขบุคคล(หมายถึงอริยบุคคลที่ยังไม่เป็นพระอรหันต์)

(52) **ปฐมอุปปาทสูตร** (53) **ทุติยอุปปาทสูตร** (54) **ปฐมปริสุทธสูตร** (55) **ทุติยปริสุทธสูตร** สาวัตถี : ทั้ง 4 พระสูตรนี้มีเนื้อหาเหมือนกัน พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มรรคมีองค์ 8 นั้นเป็นธรรมที่เกิดขึ้นได้เมื่อบุคคลเจริญและทำให้มาก และเป็นธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตรัสรู้(ไม่มีในศาสนาอื่น)

(56) **ปฐมกุกกุฏารามสูตร** (57) **ทุติยกุกกุฏารามสูตร** (58) **ตติยกุกกุฏารามสูตร** กุกกุฏาราม (กรุงปาตลิบุตร) : ใน 3 พระสูตรนี้ ว่าด้วยการสนทนาธรรมระหว่างพระอานนท์กับพระภัททะ โดยพระภัททะเป็นฝ่ายถามว่า อพรหมจรรย์คืออะไร? คำตอบคือ มิจฉามรรค(มรรคฝ่ายผิด)มีมิจฉาทิฐิเป็นต้น พรหมจรรย์คืออะไร? คำตอบคือ ความสิ้นราคะโทสะโมหะ พรหมจารีคือคนเช่ไร? คำตอบคือ ผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 ได้ชื่อว่าพรหมจารี

มรรคมีองค์ 8 เป็นเครื่องรองรับจิต

มิจฉัตตวรรค มี 10 พระสูตร ตรัสแก่ภิกษุที่(วัดเชต-

วัน)กรุงสาวัตถี

(59-61) **มิจฉัตตสูตร** สาวัตถี : ตรัสว่า มิจฉัตตะ(ภาวะที่ผิด)ได้แก่ มิจฉาทิฐิ ฯลฯ มิจฉาสมาธิ. สัมมัตตะ(ภาวะที่ถูก)ได้แก่ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ (คืออริยมรรคมีองค์ 8) (62-64) **อกุสลธัมมสูตร** ตรัสว่า มิจฉาทิฐิ ฯลฯ มิจฉาสมาธิ จัดเป็นอกุศลธรรม. สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ จัดเป็นกุศลธรรม (อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นกุศลธรรม)

(65-67) **ปฐมปฏิปทาสูตร** ตรัสว่า มิจฉาทิฐิ ฯลฯ มิจฉาสมาธิ จัดเป็นมิจฉาปฏิปทา(การปฏิบัติที่ผิด). สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ จัดเป็นสัมมาปฏิปทา(อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นสัมมาปฏิปทา-การปฏิบัติที่ถูกต้อง) (68-69) **ทุติยปฏิปทาสูตร** ตรัสว่า ทรงไม่สรรเสริญการปฏิบัติผิด(มิจฉาปฏิปทา) ไม่ว่าของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต เพราะการปฏิบัติผิดย่อมไม่ยังญายธรรม(ธรรมอันถูกต้อง-อริยมรรคมีองค์ 8)อันเป็นกุศลให้สำเร็จได้ แต่ทรงสรรเสริญการปฏิบัติชอบ(สัมมาปฏิปทา)ไม่ว่าของคฤหัสถ์หรือบรรพชิต...

(70-72) **ปฐมอสัปปุริสสูตร** ตรัสว่า คนผู้มีมิจฉาทิฐิ ฯลฯ มีมิจฉาสมาธิ เรียกว่าอสัตบุรุษ ส่วนคนผู้มีสัมมาทิฐิ ฯลฯ คนผู้มีสัมมาสมาธิ เรียกว่าสัตบุรุษ (73-77) **ทุติยอสัปปุริสสูตร** ตรัสว่า อสัตบุรุษที่ยิ่งกว่าอสัตบุรุษคือผู้มีมิจฉาทิฐิ ฯลฯ มีมิจฉาสมาธิ มีมิจฉาญาณะ(รู้ผิด) มีมิจฉาวิมุตติ(มีความหลุดพ้นที่ผิด) สัตบุรุษที่ยิ่งกว่าสัตบุรุษคือผู้มีสัมมาทิฐิ ฯลฯ มีสัมมาสมาธิ มีสัมมาญาณะ(รู้ชอบ) มีสัมมาวิมุตติ(หลุดพ้นชอบ)

(78-80) **กุมภสูตร** ตรัสว่า อริยมรรคมีองค์ 8 เป็นเครื่องรองรับจิต(จิตฺตสฺส อาธาโร) เปรียบเหมือนหม้อ ถ้าไม่มีเชิงรองรับก็กลิ้งได้ง่าย ถ้ามีเชิงรองรับ ก็กลิ้งได้ยาก (81-83) **สมาธิสูตร** ตรัสว่า สัมมาสมาธิที่เป็นอริยะคือความที่จิตรวมเป็นหนึ่ง(จิตฺตสฺสเอกคฺคตา) ความที่จิตมีองค์ประกอบ(สปริกฺขตา หรือ สปริกฺขาร-ดา) 7 อย่างคือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ (คือเป็นสมาธิในอริยมรรค) (84-85) **เวทนาสูตร** ตรัสว่า อริยมรรคมีองค์ 8 บุคคลพึงเจริญเพื่อกำหนดรู้เวทนา 3 คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา (86-88) **อุตติยสูตร** ตรัสแก่พระอุตติยะว่า พึงเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อละกามคุณ 5

คนถึงฝั่ง(นิพพาน)มีน้อย

ปฏิปัตติวรรค มี 10 พระสูตร ทุกพระสูตรว่าด้วยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่(วัดเชตวัน)กรุงสาวัตถี

(89-91) **ปฏิปัตติสูตร** ตรัสว่า มิจฉาทิฐิ ฯลฯ มิจฉาสมาธิจัดเป็นมิจฉาปฏิบัติ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิจัดเป็นสัมมาปฏิบัติ (92-94) **ปฏิปันนสูตร** ตรัสว่า ผู้มีมิจฉาทิฐิ ฯลฯ ผู้มีมิจฉาสมาธิ จัดเป็นผู้ปฏิบัติผิด ผู้มีสัมมาทิฐิ ฯลฯ มีสัมมาสมาธิจัดเป็นผู้ปฏิบัติชอบ

(95-96) **วิรัทธสูตร** ตรัสว่า คนที่พลาดอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมไม่อาจสิ้นทุกข์โดยชอบ คนที่ลงมือปฏิบัติอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมสิ้นทุกข์โดยชอบ

(97-98) **ปารสูตร** ตรัสว่า อริยมรรคมีองค์ 8 ทำให้บุคคลผู้เจริญทำให้มาก ไปถึงฝั่ง(นิพพาน)ได้ และตรัสเป็นพระคาถา ความว่า

"ในหมู่มนุษย์ คนที่ถึงฝั่งมีจำนวนน้อย ที่เหลือมีแต่พวกวิ่งเลาะไปตามฝั่ง ผู้ประพฤติตามธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ดีแล้ว ย่อมข้ามบ่วงมฤตยูซึ่งข้ามได้แสนยาก, เพื่อจะไปให้ถึงฝั่ง บัณฑิตพึงละธรรมฝ่ายดำ เจริญธรรมฝ่ายขาว หนีจากอาลัย (กิเลส) ละกามให้ได้ โดยอาศัยธรรมที่ปลอดอาลัย..."

(99-101) **ปฐมสามัญญผลสูตร** ตรัสว่า อริยมรรคมีองค์ 8 เรียกว่าสามัญญะ อริยผลทั้ง 4 เรียกว่าสามัญญผล

(102-104) **ทุติยสามัญญผลสูตร** ตรัสว่า อริยมรรคมีองค์ 8 เรียกว่าสามัญญะ ความสิ้นราคะโทสะโมหะ เรียกว่าประโยชน์(อัตถะ)แห่งสามัญญะ

(105-107) **ปฐมพรหมัญญสูตร** ตรัสว่า อริยมรรคมีองค์ 8 เรียกว่าพรหมัญญะ อริยผลทั้ง 4 เรียกว่าพรหมัญญผล

(108-110) **ทุติยพรหมัญญสูตร** ตรัสว่า อริยมรรคมีองค์ 8 เรียกว่าพรหมัญญะ ความสิ้นราคะโทสะโมหะ เรียกว่าประโยชน์ (อัตถะ) แห่งพรหมัญญะ

(111-113) **ปฐมพรหมจริยสูตร** ตรัสว่า อริยมรรคมีองค์ 8 เรียกว่าพรหมจรรย์ อริยผลทั้ง 4 เรียกว่าผลแห่งพรหมจรรย์

(114-116) **ทุติยพรหมจริยสูตร** ตรัสว่า อริยมรรคมีองค์ 8 เรียกว่าพรหมจรรย์ ความสิ้นราคะโทสะโมหะ เรียกว่าประโยชน์ (อัตถะ) แห่งพรหมจรรย์

อยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่ออะไร

อัญญติตถิยวรรค มี 8 พระสูตร พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่(วัดเชตวัน)กรุงสาวัตถี ทรงแนะนำวิธีตอบคำถามของพวกปริพาชกเมื่อเขาถามว่าอยู่ประพฤติพรหมจรรย์กับพระองค์เพื่อประโยชน์อะไร? ในแต่ละพระสูตรทรงให้ตอบดังนี้

(117-119) **วิราคสูตร**...เพื่อทำให้ราคะจางคลาย(ราควิราคาย-มักจะแปลกันว่าสำรอกราคะ) (120) **สังโยชนสูตร**...เพื่อละสังโยชน์ (121) **อนุสยสูตร**...เพื่อถอนอนุสัย(ละกิเลสนอนเนื่อง)(122) **อัทธานสูตร**...เพื่อกำหนดรู้สังสารวัฏอันยาวไกล (123) **อาสวสูตร**...เพื่อความสิ้นอาสวะ (124) **วิชชาวิมุตติสูตร**...เพื่อทำให้แจ้งซึ่งวิชชาและวิมุตติ(125) **ญาณทัสสนสูตร**...เพื่อญาณทัสสนะ (126-128) **อนุปาทาปรินิพพานสูตร**...เพื่ออนุปาทาปรินิพพาน(หมายถึงภาวะแห่งนิพพานแท้ๆ ที่เรียกว่านิพพานธาตุหรืออสังขตธาตุ ใช้คำว่าอนุปาทิเสสปรินิพพานก็ได้)

ตรัสไว้ในทุกพระสูตรด้วยว่า หนทางที่จะทำให้บรรลุประโยชน์ดังกล่าว คือการดำเนินตามอริยมรรคมีองค์ 8

บุพนิมิตแห่งการเกิดอริยมรรค

สุริยเปยยาลวรรค มี 14 พระสูตร แบ่งเป็น 2 ชุด ชุดละ 7 พระสูตร แต่เนื้อหาในพระสูตรทั้ง 2 ชุดเหมือนกันทุกประการ ขอแสดงไว้แต่ชุดที่ 1 ส่วนชุดที่ 2 จะแสดงไว้แต่ชื่อพระสูตรเท่านั้น

ทั้ง 14 พระสูตรนั้น พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่(วัดเชตวัน)กรุงสาวัตถี ทรงกล่าวถึงธรรมที่เป็นนิมิตเบื้องต้นหรือบุพนิมิตของอริยมรรคมีองค์ 8 ว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อดวงอาทิตย์อุทัยอยู่ ย่อมมีแสงอรุณขึ้นมาก่อนเป็นบุพนิมิต ฉันใด ความมีกัลยาณมิตร(เป็นต้น)ก็เป็นตัวนำ เป็นบุพนิมิตแห่งการเกิดขึ้นของอริยมรรคมีองค์ 8 แก่ภิกษุ ฉันนั้น..."

ธรรมที่เป็นบุพนิมิตแห่งอริยมรรคมีองค์ 8 มีดังนี้

(129-130) **ปฐมกัลยาณมิตตสูตร**...ความมีกัลยาณมิตร(กลฺยาณมิตฺตตา) (131)**ปฐมสีลสัมปทาสูตร**...ความถึงพร้อมแห่งศีล(สีลสมฺปทา-หมายถึงมีปาริสุทธิศีล 4) (132) **ปฐมฉันทสัมปทาสูตร**...ความถึงพร้อมแห่งฉันทะ(ฉนฺทสมฺปทา-หมายถึงความต้องการที่จะทำในฝ่ายกุศล หรือกุศลฉันทะ หรือธรรมฉันทะ ไม่ใช่กามฉันทะซึ่งเป็นฝ่ายอกุศล) (133) **ปฐมอัตตสัมปทาสูตร**...ความถึงพร้อมแห่งจิต(อตฺตสมฺปทา-หมายถึงความเป็นผู้มีจิตสมบูรณ์) (134) **ปฐมทิฏฐิสัมปทาสูตร**...ความถึงพร้อมแห่งทิฐิ (135) **ปฐมอัปปมาทสูตร**...ความถึงพร้อมแห่งความไม่ประมาท(136-137) **ปฐมโยนิโสมนสิการสัมปทาสูตร**...ความถึงพร้อมแห่งโยนิโสมนสิการ(โยนิโสมนสิการสมฺปทา-รู้จักคิดพิจารณาตามสภาวะและเหตุผล)

ชุดที่ 2 คือ (138-139) **ทุติยกัลยาณมิตตสูตร** (140) **ทุติยสีลสัมปทาสูตร** (141) **ทุติยฉันทสัมปทาสูตร** (142) **ทุติยอัตตสัมปทาสูตร** (143) **ทุติยทิฏฐิสัมปทาสูตร** (144) **ทุติยอัปปมาทสูตร** (145-146) **ทุติยโยนิโสมนสิการสัมปทาสูตร**

ธรรมมีอุปการะมากเพื่อการเกิดอริยมรรค

(147-182) **เอกธัมมเปยยาลวรรค นาหันตเอกธัมมเปย-ยาลวรรค** ใน 2 วรรคนี้มีพระสูตรอยู่วรรคละ 14 พระสูตร เหมือนสุริยเปยยาลวรรค เอกธัมมเปยยาลวรรคว่าด้วยธรรมอย่างหนึ่งที่มีอุปการะมากเพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ 8 ที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้นได้ หรือที่เกิดขึ้นแล้วก็ยิ่งเจริญบริบูรณ์ ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสว่า ทรงไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นเลยที่จะเป็นได้อย่างนั้น

ธรรมดังกล่าวนั้น คือ 1. ความมีกัลยาณมิตร 2. ความถึงพร้อมแห่งศีล 3. ความถึงพร้อมแห่งฉันทะ 4. ความถึงพร้อมแห่งจิต 5. ความถึงพร้อมแห่งทิฐิ 6. ความถึงพร้อมแห่งความไม่ประมาท 7. ความถึงพร้อมแห่งโยนิโสมนสิการ

ทุกพระสูตร ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่(วัดเชตวัน) กรุงสาวัตถี

อริยมรรคคือหนทางสู่นิพพาน

คังคาเปยยาลวรรค ในวรรคนี้แบ่งพระสูตรออกเป็น 4 ชุด ชุดละ 12 พระสูตร ทุกพระสูตรตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่(วัดเชตวัน) กรุงสาวัตถี มีลักษณะเนื้อหาเหมือนกันอย่างหนึ่งคือ ทรงอุปมาว่า ผู้เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 มีแต่จะบ่ายหน้าสู่นิพพานเหมือนแม่น้ำใหญ่ 5 สาย คือ คงคา ยมุนา อจิรวดี สรภู มหินที ที่ไหลไปทางทิศปราจีน และไหลสู่มหาสมุทร จำนวนพระสูตรแจกไปตามจำนวนแม่น้ำทั้ง 5 บวกกับคำรวมคือ "มหานที"อีกหนึ่ง และบวกกับทิศทางที่แม่น้ำไหลไป คือทิศปราจีนและมหาสมุทร

จึงเกิดเป็นพระสูตรจำนวนมาก

(183-198) 12 พระสูตรชุดที่ 1 กล่าวถึงผู้เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 อันอิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธะ น้อมไปในการปล่อยวาง

(1999-213) 12 พระสูตรชุดที่ 2 กล่าวถึงผู้เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่ความสิ้นราคะโทสะโมหะ

(214-228) 12 พระสูตรชุดที่ 3 กล่าวถึงผู้เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งหยั่งลงสู่อมตะ บ่ายหน้าสู่อมตะ มีอมตะเป็นปลายทาง

(229-244) 12 พระสูตรชุดที่ 4 กล่าวถึงผู้เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ว่าย่อมเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน

ความไม่ประมาทเป็นยอดของกุศลธรรม

อัปปมาทวรรค วรรคนี้มี 13 พระสูตร ทุกพระสูตรเกิดขึ้นที่(วัดเชตวัน) กรุงสาวัตถี พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย สาระสำคัญคือ กุศลธรรมทุกอย่างไม่มีอะไรเกินความไม่ประมาท ภิกษุผู้ไม่ประมาทแล้ว ย่อมหวังได้ว่าจักเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ความเป็นเลิศของความไม่ประมาทนั้นทรงเปรียบกับความเป็นเลิศของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าซึ่งเป็นเลิศกว่าสัตว์ทั้งปวง และเปรียบกับสิ่งที่เป็นเลิศอีกหลายอย่าง เมื่อผสมกับคุณลักษณะของอริย-มรรคมีองค์ 8 ซึ่งมีอยู่หลายด้าน จึงกระจายเป็นพระสูตรจำนวน 13 พระสูตร

(245-246) **ปฐมตถาคตสูตร**...ความไม่ประมาทเป็นเลิศ เหมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศในหมู่สัตว์...ผู้ไม่ประมาทย่อมเจริญ

อริยมรรคมีองค์ 8 อันอิงวิเวก...(247-248) **ทุติยตถาคตสูตร** ...ความไม่ประมาทเป็นเลิศ เหมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศ... ผู้ไม่ประมาทย่อมเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งมุ่งกำจัดราคะ โทสะ โมหะ เป็นเป้าหมาย... (249-250) **ตติยตถาคตสูตร**...ความไม่ประมาทเป็นเลิศ เหมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศ...ผู้ไม่ประมาทย่อมเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 อันหยั่งลงสู่อมตะ...(251-252) **จตุตถตถาคตสูตร**...ความไม่ประมาทเป็นเลิศ เหมือนพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นเลิศ...ผู้ไม่ประมาทย่อมเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 อันน้อมไปสู่นิพพาน...

พระสูตรที่เหลือเปรียบความไม่ประมาทดังนี้

(253-254) **ปทสูตร**...เหมือนรอยเท้าช้างที่ใหญ่กว่ารอยเท้าของสัตว์ทั้งปวง (255) **กูฏสูตร**...เหมือนจันทันของเรือนยอดไปรวมอยู่ที่ยอด (256) **มูลคันธสูตร**...เหมือนไม้กลัมพักเป็นยอดของไม้มีกลิ่นหอมที่ราก (257) **สารคันธสูตร**...เหมือนจันทน์แดงเป็นยอดของไม้มีกลิ่นหอมที่แก่น (258) **ปุปผคันธสูตร**...เหมือนมะลิเป็นยอดของไม้มีกลิ่นหอมที่ดอก (259) **กุฏฐราชสูตร**...เหมือนพระเจ้าจักรพรรดิเป็นจอมราชา (260) **จันทิมสูตร**...เหมือนดวงจันทร์ที่มีแสงสว่างกว่าดาวทั้งปวง (261) **สุริยสูตร**...เหมือนดวงอาทิตย์แผดแสงจ้าในฤดูสารท (262-263) **วัตถสูตร**...เหมือนผ้าทอเมืองกาสีเป็นสุดยอดของผ้าทอทั้งปวง

ศีลเป็นพื้นฐานแก่อริยมรรค

พลกรณียวรรค วรรคนี้มี 15 พระสูตร ทุกพระสูตร

ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่(วัดเชตวัน)กรุงสาวัตถี

(264-265) **ปฐมพลกรณียสูตร** ตรัสว่า การงานทุกอย่างมีแผ่นดินรองรับให้คนอาศัยทำ จึงเป็นไปได้ ภิกษุอาศัยศีลจึงเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 อันอิงวิเวก...ได้ (266-267) **ทุติยพลกรณีย-สูตร**...ภิกษุอาศัยศีลจึงเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งมุ่งกำจัดราคะโทสะโมหะเป็นเป้าหมาย...ได้ (268-269) **ตติยพลกรณียสูตร**...ภิกษุอาศัยศีลจึงเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 อันหยั่งลงสู่อมตะ...ได้ (270-271)**จตุตถพลกรณียสูตร**...ภิกษุอาศัยศีลจึงเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 อันน้อมไปสู่นิพพาน...ได้

(272-273) **พีชสูตร**...ภิกษุอาศัยศีลก็เหมือนพืชอาศัยแผ่นดินจึงงอกงามได้ (274-275) **นาคสูตร**...ภิกษุอาศัยศีลก็เหมือนนาคอาศัยขุนเขาหิมพานต์ให้ร่างกายเจริญเติบโตมีเรี่ยวแรงแล้วจึงลงสู่บึงน้อย บึงใหญ่ แม่น้ำน้อย แม่น้ำใหญ่ จนถึงมหาสมุทรในที่สุด

อานุภาพของอริยมรรคที่ทำให้มาก

(276-277) **รุกขสูตร**...ภิกษุเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมน้อมไปสู่นิพพาน...เหมือนต้นไม้เมื่อโค่นล้มก็จะล้มไปทางที่มันโน้มไปเอนไป (278-279) **กุมภสูตร**...ภิกษุเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมระบายอกุศลธรรมออกอย่างเดียว ไม่ให้หวนคืนมาได้อีก เหมือนหม้อน้ำที่คว่ำซึ่งมีแต่จะทำให้น้ำไหลออก (280-281) **สุกกสูตร**...เมื่อภิกษุเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ก็ย่อมจะทำลายอวิชชา ยังวิชชาให้เกิด ทำนิพพานให้แจ้งได้ เพราะตั้งทิฐิไว้ชอบ เพราะเจริญมรรค

ไว้ถูก เหมือนตั้งเดือยข้าวเปลือกไว้เหมาะเจาะ ใครไปเหยียบเข้าก็ต้องได้แผล

(282-283) **อากาสสูตร**...เมื่อภิกษุเจริญทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ 8 สติปัฏฐานก็เจริญบริบูรณ์ได้ สัมมัปปธาน 4 ก็เจริญบริบูรณ์ได้ อิทธิบาท 4 ก็เจริญบริบูรณ์ได้ อินทรีย์ 5 ก็เจริญบริบูรณ์ได้ พละ 5 ก็เจริญบริบูรณ์ได้ โพชฌงค์ 7 ก็เจริญบริบูรณ์ได้ เหมือนเกิดลมหลายชนิดในอากาศ

(284-285) **ปฐมเมฆสูตร**...ภิกษุเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมยังอกุศลธรรมอันเป็นบาปให้มลายไปโดยพลัน เหมือนพายุฝนนอกฤดูที่สาดซัดเอาฝุ่นละอองท้ายฤดูร้อนให้หายเกลี้ยงชั่วอึดใจ

(286-287) **ทุติยเมฆสูตร**...ภิกษุเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมยังอกุศลธรรมอันเป็นบาปให้สงบหายได้ทันที เหมือนลมแรงพัดหอบเอาเมฆฝนปลิวหายได้ฉับพลัน (288-289) **นาวาสูตร**...ภิกษุเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมทำให้สังโยชน์สงบสิ้นไม่ยากเลย เหมือนเรือเดินสมุทรที่ผูกรัดไว้ด้วยเชือกหวาย ซึ่งแช่น้ำนานถึง 6 เดือน พอกู้ขึ้นบกในฤดูหนาว เชือกหวายซึ่งต้องลมและแดด ถูกฝนชะ ย่อมจะผุยุ่ยอย่างง่ายดาย

(290-295) **อาคันตุกาคารสูตร**...ภิกษุเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 ย่อมกำหนดรู้ธรรมที่ควรกำหนดรู้(คืออุปาทานขันธ์ 5)ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมละธรรมที่ควรละ(คืออวิชชาและภวตัณหา)ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมทำให้แจ้งซึ่งธรรมที่ควรทำให้แจ้ง(คือวิชชาและวิมุตติ)ด้วยปัญญาอันยิ่ง ย่อมเจริญธรรมที่ควรให้เจริญ(คือสมถะและวิปัสสนา)ด้วยปัญญาอันยิ่ง เหมือนเรือนรับรองแขก ไม่

ว่าจะเป็นใครมาจากทิศทางไหนก็จะต้องเข้าพักที่นั่น

(296-297) **นทีสูตร**...ภิกษุผู้เจริญทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ 8 นั้น เป็นไปไม่ได้ที่ใครก็ตามจะเอาโภคะไปชักชวนให้ท่านลาสิกขาได้ เหมือนแม่น้ำคงคาที่ไหลหลากสู่ทิศปราจีน เป็นไปไม่ได้ที่ฝูงชนจะเอาจอบและตะกร้าไปทดน้ำให้ไหลกลับได้

(298-332) **เอสนาวรรค** วรรคนี้มี 18 พระสูตร ทุกพระสูตร ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่(วัดเชตวัน)กรุงสาวัตถี สาระสำคัญว่าด้วยอกุศลธรรมประเภทต่างๆ ที่ผู้เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 สามารถเอาชนะได้ อกุศลธรรมเหล่านั้นประมวลได้ดังนี้

การแสวงหา(เอสนา) 3 คือ 1. การแสวงหากาม 2. การแสวงหาภพ 3. การแสวงหาพรหมจรรย์(พรหมจรรย์ในที่นี้หมายถึงการถือปฏิบัติแบบสุดโต่งด้วยมิจฉาทิฐิ) *ความถือตัว(วิธา) 3* คือ ถือตัวว่าเราดีกว่าเขา 2. ถือตัวว่าเราเสมอเขา 3. ถือตัวว่าเราด้อยกว่าเขา(คำว่าวิธาแปลว่าส่วนแห่งมานะ(ความถือตัว) หรือการตั้งไว้ซึ่งมานะ), *อาสวะ(กิเลสหมักหมมจิต) 3* คือ 1. กามาสวะ 2. ภวาสวะ 3. อวิชชาสวะ, *ภพ 3* คือ 1. กามภพ 2. รูปภพ 3. อรูปภพ *ทุกขตา(ภาวะทุกข์) 3* คือ 1. ภาวะทุกข์เกิดจากความไม่สบายกาย(ทุกฺขทุกฺขตา) 2. ภาวะทุกข์เกิดจากสังขาร(สงฺขารทุกฺขตา) 3. ภาวะทุกข์เกิดจากความแปรปรวน (วิปริณามทุกฺขตา) *เสาเขื่อนแห่งกิเลส(ขีละ) 3, มลทิน(กิเลสทำให้จิตเศร้าหมอง) 3, นีฆะ(กิเลสทำให้เกิดทุกข์) 3* ทั้ง 3 หมวดนี้ ได้แก่ 1. ราคะ 2. โทสะ 3. โมหะ, *เวทนา 3* คือ 1. สุขเวทนา 2. ทุกขเวทนา 3. อทุกขมสุขเวทนา, *ตัณหา 3* คือ 1. กามตัณหา 2. ภวตัณหา

3. วิภาวตัณหา กิเลสเหล่านี้ ทรงสอนให้ภิกษุเจริญอริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป และเพื่อละ

(333-354) **โอฆวรรค** มี 11 พระสูตร ทุกพระสูตรตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายที่(วัดเชตวัน)กรุงสาวัตถี สาระสำคัญว่าด้วยอกุศลธรรม ทรงสอนให้เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป และเพื่อละอกุศลธรรมเหล่านั้น อันได้แก่

โอฆะ(ห้วงกิเลส) 4 คือ กาโมฆะ 2. ภโวฆะ 3. ทิฏโฐฆะ 4. อวิชโชฆะ, *โยคะ(กิเลสผูกมัดจิต) 4* คือ 1. กามโยคะ 2. ภวโยคะ 3. ทิฏฐิโยคะ 4. อวิชชาโยคะ, *อุปาทาน(ความยึดถือ) 4* คือ 1. กามุปาทาน 2. ทิฏฐุปาทาน 3. สีลพตุปาทาน 4. อัตตวาทุปาทาน. *คันถะ(กิเลสร้อยรัดจิต) 4* คือ 1. อภิชฌากายคันถะ 2. พยาบาทกายคันถะ 3. สีลพตปรามาสกายคันถะ 4. อิทังสัจจาภินิเวสกายคันถะ(ยึดมั่นด้วยความเห็นผิดในสิ่งที่ตัวเองเห็นว่าจริง). *อนุสัย(กิเลสนอนเนื่อง) 7* คือ 1. กามราคะ 2. ปฏิฆะ 3. ทิฐิ 4. วิจิกิจฉา 5. มานะ 6. ภวราคะ 7.อวิชชา, *กามคุณ 5* คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ที่น่ารักใคร่พอใจ, *นิวรณ์ 5* คือ 1. กามฉันทะ 2. พยาบาท 3. ถีนมิทธะ 4.อุทธัจจกุกกุจจะ 5. วิจิกิจฉา, *อุปาทานขันธ์ 5* คือ 1. รูปูปาทานขันธ์ 2. เวทนูปาทานขันธ์ 3. สัญญูปาทานขันธ์ 4. สังขารูปาทานขันธ์ 5. วิญญาณูปาทานขันธ์, 5. *โอรัมภาคิยสังโยชน์(สังโยชน์เบื้องต่ำ) 5* คือ 1. สักกายทิฐิ 2. วิจิกิจฉา 3. สีลพตปรามาส 4.กามฉันทะ 5. พยาบาท, *อุท-*

หนทางทอดยาวสู่วัดเชตวัน

ธัมภาคิยสังโยชน์(สังโยชน์เบื้องสูง) 5 คือ 1. รูปราคะ 2. อรูป-ราคะ 3. มานะ 4. อุทธัจจะ 5. อวิชชา

มัคคสังยุตต์จบบริบูรณ์

โพชฌังคสังยุตต์

ปัพพตวรรค

อาหาร(ปัจจัย)ของนิวรณ์และโพชฌงค์

(355-356) **หิมวันตสูตร** พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า การเจริญโพชฌงค์ 7 นั้นก็จะต้องอิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธะ น้อมไปในการปล่อยวาง เหมือนนาคได้อาศัยขุนเขาหิมพานต์จนเติบโตแข็งแรงแล้วจึงเลื้อยลงบึง...ลงแม่น้ำ...ลงมหาสมุทรตามลำดับ (นาคในที่นี้อรรถกถากล่าวว่า ได้แก่สัตว์ประเภทหนึ่งที่มีชีวิตอยู่กับคลื่นมหาสมุทร ไม่ใช่เทพอยู่วิมาน)

(375-363) **กายสูตร** ตรัสว่า กายดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหาร นิวรณ์ 5 ก็มีอาหาร (คือมีปัจจัยให้เกิด,ให้ดำรงอยู่) คือ 1. **กามฉันท์(ความรักใคร่)** มีสุภนิมิต (ความสวยความงาม) เป็นอาหาร 2. **พยาบาท (ความคิดเบียดเบียน)** มีปฏิฆนิมิต (ความหงุดหงิด)เป็นอาหาร 3. **ถีนมิทธะ(ความซึมเซา)** มีความเบื่อระอา (อรติ) ความเกียจคร้าน (ตนฺทิ) ความเฉื่อยชา (วิชมฺภิตา) ความเห็นแก่ปากแก่ท้อง(ภตฺตสมฺมโท) ความมีใจหดหู่(เจตโส ลีนตฺต)เป็นอาหาร 4. **อุทธัจจกุกกุจจะ(ความฟุ้งซ่าน)** มีความไม่

สงบระงับภายในใจ(เจตโส อวูปสโม)เป็นอาหาร 5. **วิจิกิจฉา (ความลังเลสงสัย)** มีธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัย(วิจิกิจฉา-นิยา ธมฺมา)เป็นอาหาร

อาหารทั้งหมดนั้นเกิดจากการไม่พิจารณาให้แยบคาย(ไม่มีโยนิโสมนสิการในธรรมนั้นๆ)

(364-372) อาหารของโพชฌงค์ 7 มีดังนี้

1. **สติสัมโพชฌงค์** มีธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติเป็นอาหาร
2. **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์** มีธรรมที่เป็นกุศลและอกุศล ที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่เป็นฝ่ายดำและฝ่ายขาว เป็นอาหาร
3. **วิริยสัมโพชฌงค์** มีความริเริ่ม ความพยายาม ความบากบั่น เป็นอาหาร
4. **ปีติสัมโพชฌงค์** มีธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งปีติเป็นอาหาร
5. **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** มีความสงบกาย ความสงบจิต เป็นอาหาร
6. **สมาธิสัมโพชฌงค์** มีสมาธินิมิต(สมถะและอารมณ์ของสมถะ) อัพยัคคนิมิต(นิมิตของจิตที่มีอารมณ์ไม่ฟุ้งซ่าน คือสมาธินิมิตนั่นเอง) เป็นอาหาร
7. **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** มีธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขาเป็นอาหาร

ธรรมที่เป็นอาหาร (ปัจจัย) ทั้งหมดนี้ ทรงให้ใช้โยนิโสมนสิการให้มาก เมื่อใช้โยนิโสมนสิการให้มากในธรรมเหล่านั้น โพชฌงค์ที่ยังไม่เกิดก็จะเกิด ที่เกิดแล้วก็จะยิ่งไพบูลย์

สีลสูตร

โพชฌงค์ 7 มีความเชื่อมโยงกัน

(373-380) พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า การที่ได้เห็นภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิ ปัญญา วิมุตติ วิมุตติ-ญาณทัสสนะ ได้ฟังคำสอน ได้อยู่ใกล้ ได้ระลึกถึงท่านเหล่านั้น (แต่ละอย่าง) นับได้ว่ามีอุปการะมาก เพราะจะทำให้ได้ปลีกกายและจิตออกมาใคร่ครวญธรรมที่ท่านสอน

ทรงแสดงความเชื่อมโยงของการเกิดโพชฌงค์ 7 ถอดความได้ ดังนี้

1. ยกเอาธรรมที่ได้สดับตรับฟังขึ้นมานึกทบทวนหวนระลึก จับเอามานึกคิด เป็นอันได้เจริญสติสัมโพชฌงค์

2. เมื่อมีสติระลึกนึกคิดอยู่อย่างนั้น ก็ใช้ปัญญาเลือกเฟ้นใคร่ตรองสอบสวนพิจารณาไปด้วย เป็นอันได้เจริญธัมมวิจยสัม-โพชฌงค์

3. เมื่อใช้ปัญญาเลือกเฟ้นใคร่ตรอง...ก็เป็นอันได้ใช้ความเพียร ยิ่งเลือกเฟ้น ได้ความเข้าใจ ก็ยิ่งมีกำลังใจมุ่งมั่นไม่ย่อท้อ เป็นอันได้เจริญวิริยสัมโพชฌงค์

4. เมื่อได้ระดมความเพียรรุดหน้า ก็เกิดปีติที่เป็นนิรามิส (ไม่อิงกามคุณ) เป็นอันได้เจริญปีติสัมโพชฌงค์

5. เมื่อมีปีติ ทั้งกายและใจก็ผ่อนคลายสงบ (เกิดกายปัส-

สัทธิและจิตตปัสสัทธิ) เป็นอันได้เจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์

6. เมื่อกายผ่อนคลายสงบ มีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น (เป็นสมาธิ) เป็นอันได้เจริญสมาธิสัมโพชฌงค์

7. เมื่อจิตตั้งมั่นอยู่กับกิจของมัน ใจก็นิ่งสม่ำเสมอ มีแต่การเพ่งดูให้ดี ก็เป็นอันได้เจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์

(อรรถกถากล่าวว่า ความเชื่อมโยงทั้งหมดนี้เกิดขึ้นได้ภายในขณะจิตเดียว)

ผลบรรลุที่เกิดจากการเจริญโพชฌงค์ 7

(381-382) พระพุทธองค์ตรัสต่อไปว่า เมื่อภิกษุได้เจริญโพชฌงค์ 7 ดังกล่าวนี้ จะเกิดผลบรรลุ 7 ประการคือ

1. สามารถบรรลุอรหัตตผลได้ในทันที 2. ถ้าไม่บรรลุอรหัตตผลในทันที ก็จะบรรลุในเวลาใกล้ตาย 3. ถ้าไม่บรรลุอรหัตตผลตามข้อ 2 ก็จะเป็นอนาคามีประเภทอันตราปรินิพพายี (จะสำเร็จอรหันต์ระหว่างอายุยังไม่ถึงกึ่ง) เพราะละสังโยชน์ 5 เบื้องต่ำได้ 4. ถ้าไม่บรรลุอรหัตตผลตามข้อ 3 ก็จะเป็นอนาคามีประเภทอุปหัจจปรินิพพายี (จะสำเร็จอรหัตตผลเมื่อจวนจะสิ้นอายุ) 5. ถ้าไม่บรรลุอรหัตตผลตามข้อ 4 ก็จะเป็นอนาคามีประเภทอสังขารปรินิพพายี (จะสำเร็จอรหันต์โดยไม่ต้องใช้ความเพียรนัก) 6. ถ้าไม่บรรลุอรหัตตผลตามข้อ 5 ก็จะเป็นอนาคามีประเภทสสังขารปรินิพพายี (จะสำเร็จอรหันต์โดยต้องใช้ความเพียรมาก) 7. ถ้าไม่บรรลุอรหัตตผลตามข้อ 6 ก็จะเป็นอนาคามีประเภทอุทธังโสโตอกนิฏฐคามี (จะสำเร็จอรหันต์ในอกนิฏฐภพ)

การอยู่ด้วยโพชฌงค์ของพระสาริบุตร

(383-389) **วัตตสูตร** เชตวัน : พระสาริบุตรกล่าวแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อตัวท่านเองประสงค์จะอยู่ด้วยโพชฌงค์ข้อใดในเวลาเช้าหรือในเวลาเที่ยง หรือในเวลาเย็น ท่านก็ทำได้ สามารถที่จะรู้ว่าโพชฌงค์ที่ท่านอาศัยอยู่นั้นหาประมาณมิได้ ระดมไว้ได้ดี เมื่อโพชฌงค์นั้นๆ ดำรงอยู่ก็รู้ว่าดำรงอยู่ เมื่อมีการเคลื่อนก็รู้ว่าเคลื่อน เพราะอะไรเป็นปัจจัยให้เคลื่อน การอยู่ด้วยโพชฌงค์ได้ตามต้องการอย่างนี้ เหมือนพระราชามีผ้าหลากสีอยู่ในหีบ จะเลือกใช้ผ้าสีอะไรในเวลาใดก็ย่อมได้

(390-393) **ภิกขุสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระพุทธองค์ว่า จะเรียกว่าโพชฌงค์ได้ มีอะไรเป็นเครื่องวัด? ตรัสตอบว่า ที่เรียกว่าโพชฌงค์ เพราะเป็นไปเพื่อตรัสรู้ คือเจริญโพชฌงค์ที่อิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธะ น้อมไปในการปล่อยวาง

กุณฑลิยสูตร

เส้นทางสู่วิชชาและวิมุตติ

(394-400) ครั้งหนึ่ง ปริพาชกชื่อกุณฑลิยะเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่อัญชนมฤคทายวัน เมืองสาเกต ทูลว่า ข้าพระองค์เป็นคนชอบไปตามวัดวาอารามและชอบไปยังที่ชุมชน ได้เห็นสมณ-พราหมณ์พวกหนึ่งเอาดีทางถาม-ตอบปัญหากัน แล้วพระองค์ทรงเอาดีทางไหน?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ทรงเอาดีทางวิชชาและวิมุตติ

กุณฑลิยะ : ธรรมประเภทไหนที่เจริญแล้ว ทำวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์?

พระพุทธองค์ : โพชฌงค์ 7

กุณฑลิยะ : ธรรมประเภทไหนที่เจริญแล้วทำให้โพชฌงค์ 7 บริบูรณ์?

พระพุทธองค์ : สติปัฏฐาน 4

กุณฑลิยะ : ธรรมประเภทไหนที่เจริญแล้วทำให้สติปัฏฐาน 4 บริบูรณ์?

พระพุทธองค์ : สุจริต 3 (กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต)

กุณฑลิยะ : ธรรมประเภทไหนที่เจริญแล้วทำให้สุจริต 3 บริบูรณ์?

พระพุทธองค์ : ความสำรวมอินทรีย์(อินทริยสังวร)...

ทรงอธิบายตามลำดับว่า สำรวมอินทรีย์คืออย่างไร เจริญสุจริต 3 คืออย่างไร เจริญสติปัฏฐาน 4 คืออย่างไร เจริญโพชฌงค์ 7 คืออย่างไร

กุณฑลิยะฟังพระดำรัสด้วยความเลื่อมใส เขาได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตั้งแต่วันนั้น

(401-406) **อุปวาณสูตร** เย็นวันหนึ่งที่โฆสิตาราม กรุงโกสัมพี พระสารีบุตรออกจากที่พักผ่อนไปสนทนาธรรมกับพระอุปวาณะ ตั้งคำถามว่า ภิกษุจะรู้ได้ไหมว่า ตนได้เจริญโพชฌงค์ 7 ด้วยโยนิโสมนสิการจำเพาะตน ทำให้อยู่ผาสุก? พระอุปวาณะตอบว่ารู้ได้ ไม่ว่าจะเจริญโพชฌงค์ไหนก็รู้ได้

(407) **ปฐมอุปาทสูตร** พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โพชฌงค์ 7 เป็นธรรมที่เจริญให้เกิดขึ้นได้ และเป็นธรรมที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ (ไม่เกิดกับศาสดาอื่น) (408) **ทุติยอุปาทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โพชฌงค์ 7 ไม่มีอยู่ในลัทธิอื่น

จบปัพพตวรรค(10 พระสูตร)

ศีลและโยนิโสมนสิการนำหน้าโพชฌงค์ 7

คิลานวรรค มี 10 พระสูตร

(409-410) **ปาณูปมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ศีลเป็นพื้นฐานเพื่อการเจริญโพชฌงค์ 7 เหมือนแผ่นดินเป็นที่รองรับอิริยาบถ 4 ของหมู่สัตว์ (411-412) **ปฐมสุริยูปมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความมีกัลยาณมิตรเป็นนิมิตหมายที่ดีเบื้องต้นเพื่อความเกิดขึ้นแห่งโพชฌงค์ 7 เหมือนแสงเงินแสงทองก่อนดวงอาทิตย์จะขึ้น (413-414) **ทุติยสุริยูปมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โยนิโสมนสิการเป็นนิมิตมาก่อน(บุพนิมิต)เพื่อการบังเกิดขึ้นแห่งโพชฌงค์ 7 เหมือนแสงเงินแสงทองทอแสงก่อนดวงอาทิตย์จะขึ้น

อาพาธหายเพราะได้ฟังโพชฌงค์ 7

(415-419) **ปฐมคิลานสูตร** เวฬุวัน : เย็นวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จออกจากที่ประทับหลีกเร้นไปทรงเยี่ยมพระมหากัสสปะ

ซึ่งกำลังอาพาธหนัก หลังจากทรงถามอาการอาพาธแล้วก็ได้มีพระดำรัสว่า โพชฌงค์ 7 ที่ได้ทรงสอนไว้ ถ้าบุคคลเจริญ ทำให้มาก ก็จะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ทรงแจกแจงโพชฌงค์ 7 ให้พระมหากัสสปะฟังตามลำดับ พระมหากัสสปะฟังแล้วก็กราบทูลด้วยความปลาบปลื้มว่า โพชฌงค์ 7 ที่ทรงแสดงนั้นดียิ่งนัก และปรากฏว่าท่านได้หายจากอาพาธในครั้งนั้น

(420-424) **ทุติยคิลานสูตร** เวฬุวัน : กล่าวถึงพระพุทธองค์เสด็จไปเยี่ยมอาพาธของพระมหาโมคคัลลานะที่ภูเขาคิชฌกูฏ (เนื้อหาเหมือนในปฐมคิลานสูตรทุกประการ)

(425-428) **ตติยคิลานสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงประชวรหนักที่วัดเวฬุวัน พระมหาจุนทะเข้าไปเฝ้า มีรับสั่งให้ท่านบรรยายโพชฌงค์ 7 ถวาย เมื่อพระมหาจุนทะทูลบรรยายจบลง ทรงยกย่องว่าโพชฌงค์ 7 ที่บรรยายนั้นดียิ่งนัก ทรงพอพระทัย และหายประชวรในครั้งนั้น

พลาดจากโพชฌงค์ 7 ก็พลาดจากอริยมรรค

(429-430) **ปารคามีสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โพชฌงค์ 7 ที่บุคคลเจริญแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อถึงฝั่ง(นิพพาน)...(431-432) **วิรัทธสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โพชฌงค์ 7 ที่บุคคลพลาดแล้วก็เท่ากับพลาดอริยมรรคที่จะให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ (433) **อริยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โพชฌงค์ 7 ที่บุคคลเจริญ ทำให้มาก ให้เป็นอริยธรรม นำออกไปจากทุกข์ ย่อมพาสิ้นทุกข์ได้ (434) **นิพพานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โพชฌงค์

7 ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ เพื่อนิโรธะ เพื่ออุปสมะ เพื่ออภิญญา เพื่อสัมโพธะ เพื่อนิพพาน

ความใส่ใจที่ทำให้เกิดนิวรณ์และโพชฌงค์

อุทายีวรรค มี 10 สูตร

(435-436) **โพธนสูตร** กล่าวถึงความหมายของโพชฌงค์ที่ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามพระพุทธองค์ (437) **เทสนาสูตร** ทรงแจกแจงโพชฌงค์ 7 (438-443) **ฐานิยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเรื่องมนสิการ(ความใส่ใจ,ความทำไว้ในใจ)ซึ่งเป็นปัจจัยให้เกิดนิวรณ์ 5 ดังนี้ 1. ความใส่ใจมากถึงสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งกามราคะ ทำให้เกิดกามฉันทะ 2. ความใส่ใจมากถึงสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งพยาบาท ทำให้เกิดพยาบาท 3. ความใส่ใจมากถึงสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งถีนมิทธะทำให้เกิดถีนมิทธะ 4. ความใส่ใจมากถึงสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งอุทธัจจกุกกุจจะ ทำให้เกิดอุทธัจจกุกกุจจะ 5. ความใส่ใจมากถึงสิ่งอันเป็นที่ตั้งแห่งวิจิกิจฉา ทำให้เกิดวิจิกิจฉา และตรัสว่า โพชฌงค์ 7 ก็เหมือนกัน ใส่ใจมากถึงธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ ก็ทำให้เกิดสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ (444-447) **อโยนิโสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อโยนิโสมนสิการทำให้เกิดนิวรณ์ 5. และโพชฌงค์ที่ไม่เกิดหรือดับไป ก็เพราะอโยนิโสมนสิการ...(448) **อปริหานิยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โพชฌงค์ 7 เป็นธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม

เหตุที่พระอุทายีได้ออกบวช

(449-450) **ขยสูตร** พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ทางใด ปฏิปทาใดเป็นไปเพื่อความสิ้นตัณหา จงเจริญทางนั้นปฏิปทานั้น ซึ่งได้แกโพชฌงค์ 7 พระอุทายีทูลถามว่า เจริญอย่างไร กระทำให้มากอย่างไร โพชฌงค์ 7 จึงจะเป็นไปเพื่อความสิ้นตัณหา? ตรัสตอบว่า ให้เจริญสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ ที่อิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธะที่ไพบูลย์ยิ่งใหญ่ หาประมาณมิได้ ไร้ความเบียดเบียน(ห่างไกลจากนิวรณ์) (451-452) **นิโรธสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้เจริญโพชฌงค์ 7 เพื่อดับตัณหา...(ใจความเหมือนในขยสูตร) (453-454) **นิพเพธสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้เจริญโพชฌงค์ 7 อันเป็นหนทางทะลุทะลวงกิเลส(นิพฺเพธภาคิโย มคฺโค) พระอุทายีทูลถามว่า เจริญอย่างไร กระทำให้มากอย่างไร โพชฌงค์ 7 จึงจะเป็นไปเพื่อทะลุทะลวงกิเลสได้? พระดำรัสตอบเหมือนในขยสูตร และตรัสอีกว่า เมื่อทำได้ จะทำลายโลภะโทสะโมหะได้

(455-457) **เอกธัมมสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ทรงไม่เล็งเห็นธรรมอย่างอื่นเลยแม้แต่ข้อเดียวที่บุคคลเจริญแล้ว จะเป็นไปเพื่อละธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์ได้เหมือนกับโพชฌงค์ 7 ...ธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์ ทรงชี้ไปที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ กล่าวคือ สังโยชน์ล้วนแต่เกิดขึ้นที่นี่

(458-462) **อุทายีสูตร** ครั้งหนึ่ง ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ นิคมของชาวสุมภะ นิคมนั้นชื่อเสตกะ อยู่ในแคว้นสุมภะ(ดูเชิงอรรถ KS. เล่ม 4 หน้า 74) พระอุทายีเข้าไปเฝ้ายังที่

ประทับ กราบทูลถึงความรัก ความเคารพ ความละอาย และความเกรงกลัวที่ท่านมีต่อพระพุทธองค์อย่างมากมาย ทั้งๆ ที่เมื่อเป็นคฤหัสถ์ก็มิได้ทำความคุ้นเคยกับพระธรรมและพระสงฆ์มากนัก เพราะมีความรักความเคารพในพระองค์จึงออกบวช แล้วพระองค์ก็ได้ทรงแสดงธรรมให้รู้จักขันธ์ 5 ให้รู้จักความเกิดและความดับแห่งขันธ์ 5 เมื่อพิจารณาอยู่ในเรือนว่างถึงความเกิดขึ้นและความเสื่อมแห่งอุปาทานขันธ์ 5 ก็ได้รู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

พระอุทายีกราบทูลว่า ธรรมที่ท่านได้บรรลุแล้ว ซึ่งทำให้ตัวเองรู้ชัดว่าชาติจบลงแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว...ก็คือโพชฌงค์ 7

พระพุทธองค์ตรัสรับรองว่า สิ่งที่พระอุทายีกราบทูลนั้นเป็นความจริง

อัปปมาทะ-โยนิโสมนสิการคือยอดธรรม

นีวรณวรรค มี 10 พระสูตร

(463-464) **ปฐมกุสลสูตร** พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมฝ่ายกุศลล้วนมีความไม่ประมาท(อัปปมาทะ)เป็นรากเหง้า รวมลงที่ความไม่ประมาท เรียกได้ว่า ความไม่ประมาทเป็นยอดของธรรมเหล่านั้น ภิกษุผู้ไม่ประมาท เจริญโพชฌงค์ 7 ได้แน่นอน...

(465-466) **ทุติยกุสลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรมฝ่ายกุศลล้วนมีโยนิโสมนสิการเป็นรากเหง้า รวมลงที่โยนิโสมน-สิการ เรียกได้ว่า โยนิโสมนสิการเป็นยอดของธรรมเหล่านั้น ภิกษุ

ผู้ถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ เจริญโพชฌงค์ 7 ได้แน่นอน...

นิวรณ์ 5 เป็นอุปกิเลสของจิต

(467-481) **อุปกิเลสสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า สิ่งที่ทำให้ทองคำเสื่อมคุณภาพ(อุปกิเลส) มี 5 อย่างคือ 1. เหล็ก(อโย) 2. โลหะ(โลห่) 3. ดีบุก(ติปุ) 4. ตะกั่ว(สีส่) 5. เงิน(สชฺฌุ) สิ่งทั้ง 5 นี้ทำให้ทองคำไม่นุ่ม ไม่พร้อมที่จะใช้งาน สีไม่สุก เปราะ และเอาดีไม่ได้ จิตก็เหมือนกัน มีอุปกิเลส 5 อย่างทำให้ไม่นุ่มนวล ไม่เหมาะที่จะใช้งาน ไม่ผุดผ่อง หมดสภาพ และไม่มั่นคงสำหรับที่จะสิ้นอาสวะได้ อุปกิเลส 5 อย่างนั้นคือนิวรณ์ 5 (มีกามฉันท์)เป็นต้น ตรงกันข้ามกับโพชฌงค์ ซึ่งไม่เป็นเครื่องกีดขวางจิต ไม่เป็นอุปกิเลสของจิต เมื่อบุคคลเจริญแล้วมีแต่จะทำให้แจ้งซึ่งวิชชาและวิมุตติ

เปรียบนิวรณ์ 5 เหมือนกาฝาก

(482-486) **อโยนิโสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อไม่มีโยนิโสมนสิการ นิวรณ์ 5 ที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็ยิ่งจะเจริญไพบูลย์ (487-488) **โยนิโสมนสิการสูตร** ตรัสว่า เมื่อมีโยนิโสมนสิการ โพชฌงค์ 7 ที่ยังไม่เกิดย่อมเกิดขึ้น ที่เกิดแล้วก็ยิ่งจะเจริญบริบูรณ์ (489) **วุฑฒิสูตร** ตรัสว่า โพชฌงค์ 7 ที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญ เพื่อความไม่เสื่อม (490-492) **อาวรณานีวรณสูตร** ตรัสว่า นิวรณ์ 5 เป็นธรรมขวางกั้นจิต เป็นอุปกิเลสของจิต ทำให้ปัญญาทราม ส่วน

โพชฌงค์ 7 ไม่เป็นธรรมขวางกั้นจิต ไม่เป็นอุปกิเลสของจิต เมื่อบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผลคือวิชชาและวิมุตติ (493-495) **นีวรณสูตร** ตรัสว่า เมื่ออริยสาวกตั้งใจ ใส่ใจ รวมใจทั้งหมดเงี่ยโสตฟังธรรม นิวรณ์ 5 ก็ไม่มีแก่เธอ และโพชฌงค์ 7 ย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์

(496-500) **รุกขสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า คนที่ละกามเช่นใดออกบวชแล้ว ยังวิบัติย่อยยับไปเพราะกามเช่นนั้น หรือเลวยิ่งกว่านั้นอีก ไม่ต่างอะไรกับต้นไม้ใหญ่ที่เกิดจากพันธุ์พืชเล็กๆ เจริญเติบโตโอบคลุมต้นไม้อื่นให้หักโค่นย่อยยับ ต้นไม้พวกนั้นคือ ต้นโพธิ์(อสฺสตฺถ) ต้นนิโครธ(นิโครฺธ) ต้นเลียบ(มิลกฺขุ-ฉบับพม่าเป็นมิลกฺโข) ต้นมะเดื่อ(อุทุมฺพโร) ต้นไทร(กจฺฉโก) ต้นมะขวิด(กปิตฺถโน) ธรรมที่ขวางกั้นจิตครอบงำจิตก็คือนิวรณ์ 5 ส่วนโพชฌงค์ 7 ที่บุคคลเจริญแล้วทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งวิชชาและวิมุตติ (501-502) **นีวรณสูตร** ตรัสว่า นิวรณ์ 5 ทำให้มืดบอด ทำไม่ให้มีญาณ เป็นที่ตั้งแห่งความดับปัญญา อยู่ในฝ่ายความดับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ส่วนโพชฌงค์ 7 เป็นธรรมตรงกันข้าม

เปรียบโพชฌงค์ 7 เหมือนแก้ว 7 ประการ

จักกวัตติวรรค มี 10 พระสูตร

(503-504) **วิธาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมณะหรือพราหมณ์ ไม่ว่าในอดีตในอนาคตหรือในปัจจุบัน ล้วนแต่ละมานะ 3 ได้ด้วยโพชฌงค์ 7

(505-506) **จักกวัตติสูตร** ตรัสว่า มีพระเจ้าจักพรรดิจึงมีรัตนะ(แก้ว)ทั้ง 7 คือ 1. จักรแก้ว 2. ช้างแก้ว 3. ม้าแก้ว 4. แก้วมณี 5. นางแก้ว 6. คฤหบดีแก้ว 7. ปริณายกแก้ว มีพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงมีโพชฌงค์ 7

(507) **มารสูตร** ตรัสว่า โพชฌงค์ 7 เป็นมรรคสำหรับย่ำยีมาร (508-509) **ทุปปัญญสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า คนเช่นไรเรียกว่าคนโง่(ทุปฺปญฺโญ) คนใบ้(เอฬมูโค)? ตรัสตอบว่า คนที่ไม่เจริญโพชฌงค์ 7 คือคนโง่ คนใบ้ (510-511) **ปัญญวาสูตร** เนื้อหาตรงกันข้ามกับทุปปัญญสูตร (512-513) **ทลิททสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า คนเช่นไรเรียกว่าคนจน(ทลิทฺโท) ตรัสตอบว่า คนที่ไม่เจริญโพชฌงค์ 7 เรียกว่าคนจน (514-515) **อทลิททสูตร** เนื้อหาตรงกันข้ามกับทลิททสูตร (516-517) **อาทิจจสูตร** ตรัสว่า ความมีกัลยาณมิตรเป็นเบื้องต้นของการเกิดโพชฌงค์ 7 (518-519) **ปฐมอังคสูตร** ตรัสว่า ปัจจัยภายในที่จะเป็นเหตุให้เกิดโพชฌงค์ 7 ไม่มีอะไรเกินโยนิโสมนสิการไปได้ (520-521) **ทุติยอังคสูตร** ตรัสว่า ปัจจัยภายนอกที่จะเป็นเหตุให้เกิดโพชฌงค์ 7 ไม่มีอะไรเกินความมีกัลยาณมิตรไปได้

โพชฌังคฉัฏฐกวรรค

อาหารของนิวรณ์และโพชฌงค์

(522-546) **อาหารสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ทรงแจกแจง

อาหาร(ปัจจัยให้เกิด)และอนาหาร(สิ่งที่ไม่เป็นปัจจัยให้เกิด)ของนิวรณ์ 5 และโพชฌงค์ 7 ประมวลความได้ดังนี้

1. **กามฉันท์** - อาหารคืออโยนิโสมนสิการในสุภนิมิต
- อนาหารคืออโยนิโสมนสิการในอสุภนิมิต
(สุภนิมิตคือสิ่งที่เห็นว่าสวยงาม)

2. **พยาบาท** - อาหารคืออโยนิโสมนสิการในปฏิฆนิมิต
- อนาหารคืออโยนิโสมนสิการในเจโตวิมุตติ
(ปฏิฆนิมิตคือสิ่งที่กระทบกระทั่งจิตใจ,สิ่งที่ทำให้ขัดเคืองใจ เจโตวิมุตติในที่ นี้หมายถึงอัปปมัญญา มีเมตตาเป็นต้น ซึ่งทำให้จิตหลุดพ้นจากภาวะบีบคั้น)

3. **ถีนมิทธะ** - อาหารคืออโยนิโสมนสิการในความเบื่อ ซึมเซา เมาอาหาร ใจหดหู่
- อนาหารคืออโยนิโสมนสิการในความริเริ่ม ก้าวหน้า บากบั่น

4. **อุทธัจจกุกกุจจะ** - อาหารคืออโยนิโสมนสิการในภาวะหรือเรื่องราวที่ทำให้ใจไม่สงบ
- อนาหารคืออโยนิโสมนสิการในภาวะ

	หรือเรื่องราวที่ทำให้ใจสงบ
5. **วิจิกิจฉา**	- อาหารคืออโยนิโสมนสิการในธรรม ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งวิจิกิจฉา
	- อนาหารคืออโยนิโสมนสิการในธรรม ที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้น

อาหารและอนาหารของโพชฌงค์ 7

1. **สติสัมโพชฌงค์** อาหารคืออโยนิโสมนสิการในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งสติ

2. **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์** อาหารคืออโยนิโสมนสิการในธรรมที่เป็นกุศล อกุศล มีโทษ ไม่มีโทษ เป็นต้น

3. **วิริยสัมโพชฌงค์** อาหารคืออโยนิโสมนสิการในความริเริ่ม ความก้าวหน้า ความบากบั่น

4. **ปีติสัมโพชฌงค์** อาหารคืออโยนิโสมนสิการในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งปีติ

5. **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** อาหารคืออโยนิโสมนสิการในกาย-ปัสสัทธิและจิตตปัสสัทธิ

6. **สมาธิสัมโพชฌงค์** อาหารคืออโยนิโสมนสิการในสมาธินิมิต ในสิ่งที่ไม่ทำให้ใจพร่าสับสน

7. **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** อาหารคืออโยนิโสมนสิการในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งอุเบกขา

ส่วนอนาหารของโพชฌงค์ก็คือ การขาดมนสิการ(ความใส่

ใจ.ความพิจารณา)ในธรรมหรือในสิ่งที่จะทำให้เกิดโพชฌงค์นั้นๆ

(อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ได้แจกแจงธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งโพชฌงค์แต่ละข้อไว้ครบถ้วน อ่านเพิ่มเติมได้จากพุ.ธ.หน้า 882-883)

นิวรณ์ 10 โพชฌงค์ 14

(547-567) **ปริยายสูตร** เช้าวันหนึ่ง ภิกษุหลายรูปแวะเข้าไปในอารามของพวกปริพาชกระหว่างทางที่จะไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีเพราะเห็นว่ายังเช้าอยู่ มีการสนทนาธรรมกัน พวกปริพาชกกล่าวขึ้นตอนหนึ่งว่า พระสมณโคดมสอนให้ละนิวรณ์ 5 ให้เจริญโพชฌงค์ 7 พวกตนก็สอนอย่างนั้นเหมือนกัน แล้วจะมีอะไรพิเศษกว่ากัน?

ภิกษุเหล่านั้นฟังแล้วก็ไม่ว่าอะไร ตั้งใจแต่ว่าจะกราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงทราบ

พระพุทธองค์ครั้นได้ทรงสดับเรื่องนี้ก็ตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า เมื่อพวกปริพาชกพูดอย่างนั้น ให้ถามเขาดูว่า เหตุที่ทำให้นิวรณ์ 5 กลายเป็นนิวรณ์ 10, และโพชฌงค์ 7 กลายเป็นโพชฌงค์ 14 มีหรือไม่? เมื่อถูกถามอย่างนี้ พวกเขาก็จะตอบไม่ได้ เพราะเป็นปัญหาเกินวิสัยที่เขาจะตอบได้ และไม่มีใครในโลกไหนๆ จะตอบได้นอกจากพระพุทธเจ้า สาวกของพระพุทธเจ้า และผู้ได้ยินได้ฟังเรื่องนี้มาก่อน

ทรงแจกแจงธรรมทั้ง 2 หมวด ดังนี้

นิวรณ์ 5 แจกเป็นนิวรณ์ 10 คือ

- กามฉันท์ภายใน (ปรารภขันธ์ของตน)	- กามฉันท์ภายนอก (ปรารภขันธ์ผู้อื่น)
- พยาบาทภายใน (ปรารภตน)	- พยาบาทภายนอก (ปรารภผู้อื่น)
- ถีนะ(หดหู่,ท้อแท้)	- มิทธะ(ซึมเซา,เหงาหงอย)
- อุทธัจจะ(ฟุ้งซ่าน)	- กุกกุจจะ(รำคาญ,กังวล)
- วิจิกิจฉาในธรรมภายในตน	- วิจิกิจฉาในธรรมภายนอก

โพชฌงค์ 7 แจกเป็นโพชฌงค์ 14 คือ

- สตีในธรรมภายในตน	- สตีในธรรมภายนอก
- วิจัยในธรรมภายในตน	- วิจัยในธรรมภายนอก
- วิริยะทางกาย	- วิริยะทางใจ
- ปีติมีวิตกมีวิจาร	- ปีติไม่มีวิตกไม่มีวิจาร
- กายปัสสัทธิ	- จิตตปัสสัทธิ
- สมาธิมีวิตกมีวิจาร	- สมาธิไม่มีวิตกไม่มีวิจาร
- อุเบกขาในธรรมภายในตน	- อุเบกขาในธรรมภายนอก

วิธีเลือกโพชฌงค์ให้เหมาะแก่สภาพจิต

(568-572) **อัคคิสูตร** กล่าวถึงภิกษุหลายรูปแวะไปสนทนาธรรมกับพวกปริพาชกเหมือนในพระสูตรก่อน พระพุทธองค์ทรงให้ภิกษุเหล่านั้นตั้งปัญหาถามพวกปริพาชกว่า เวลามีจิตหดหู่(ลีนจิตฺต่)ไม่ควรเจริญโพชฌงค์ข้อไหน ควรเจริญโพชฌงค์ข้อไหน? เวลามีจิตฟุ้งซ่าน ไม่ควรเจริญโพชฌงค์ข้อไหน ควรเจริญโพชฌงค์ข้อไหน? ซึ่งพวกปริพาชกจะตอบไม่ได้ เพราะเป็นปัญหาเหนือวิสัย

ที่พวกเขาจะตอบได้...

ตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อใดจิตหดหู่ เมื่อนั้นไม่ใช่เวลาสำหรับเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์...สมาธิสัมโพชฌงค์...อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เพราะเหตุไร? เพราะว่าจิตที่หดหู่นั้น ยากที่จะให้ฟื้นขึ้นได้ด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนว่า บุรุษต้องการจะโหมไฟกองเล็กให้ลุกโพลง เขาใส่หญ้าสด โคมัยสด ไม้สดลงไป สาดน้ำเข้าไป และโรยฝุ่ยลงไปในไฟนั้น บุรุษนั้นจะสามารถโหมไฟกองเล็กให้ลุกโพลงขึ้นได้หรือไม่? (ภิกษุตอบว่าไม่ได้เลย) เวลาที่จิตหดหู่ก็เหมือนกัน...เมื่อใดจิตหดหู่ เมื่อนั้นเป็นเวลาสำหรับเจริญวิจย-สัมโพชฌงค์...วิริยสัมโพชฌงค์...ปีติสัมโพชฌงค์ เพราะเหตุไร? เพราะว่า จิตที่หดหู่นั้นปลุกให้ฟื้นขึ้นได้ง่ายด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนว่า บุรุษต้องการจะโหมไฟกองเล็กให้ลุกโพลง เขาใส่หญ้าแห้ง โคมัยแห้ง ไม้แห้งลงไป เป่าลมเข้า และไม่โรยฝุ่นลงไปในนั้น บุรุษนั้นจะสามารถโหมไฟกองเล็กให้ลุกโพลงขึ้นได้หรือไม่?(ภิกษุตอบว่าได้แน่) เวลาที่จิตหดหู่ก็เหมือนกัน...

"ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อใดจิตฟุ้งซ่าน เมื่อนั้นไม่ใช่เวลาสำหรับเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์...วิริยสัมโพชฌงค์...ปีติสัม-โพชฌงค์ เพราะเหตุไร? เพราะว่า จิตที่ฟุ้งซ่านนั้นยากที่จะให้สงบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนว่า บุรุษต้องการจะดับไฟกองใหญ่ เขาใส่หญ้าแห้ง โคมัยแห้ง ไม้แห้งลงไป เป่าลมเข้า และไม่โรยฝุ่นลงในไฟนั้น บุรุษนั้นจะสามารถดับไฟกองใหญ่ได้หรือไม่? (ภิกษุตอบว่าไม่ได้เลย) เวลาที่จิตฟุ้งซ่านก็เหมือน

กัน...เมื่อใดจิตฟุ้งซ่าน เมื่อนั้นเป็นเวลาสำหรับเจริญปัสสัทธิสัม-โพชฌงค์...สมาธิสัมโพชฌงค์...อุเบกขาสัมโพชฌงค์ เพราะเหตุไร? เพราะว่าจิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ให้สงบได้โดยง่ายด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนว่า บุรุษต้องการจะดับไฟกองใหญ่ เขาใส่หญ้าสด โคมัยสด ไม้สดลงไป สาดน้ำเข้าไป และโรยฝุ่นลงในไฟนั้น บุรุษนั้นจะสามารถดับไฟกองใหญ่ลงได้หรือไม่? (ภิกษุตอบว่าได้แน่) เวลาที่จิตฟุ้งซ่านก็เหมือนกัน..

"ภิกษุทั้งหลาย! สติแล เรากล่าวว่ามีประโยชน์ในทุกกรณี (สพฺพตฺถิกำ)"

อัปปมัญญาเจโตวิมุตติที่เป็นโลกิยะ

(573-596) **เมตตาสูตร** เช้าวันหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่นิคมหลิททวสนะของชาวโกลิยะ ในแคว้นโกลิยะ ภิกษุหลายรูปได้แวะไปสนทนาธรรมกับพวกปริพาชกระหว่างทางที่จะไปบิณฑบาตในเมือง พวกปริพาชกกล่าวตอนหนึ่งว่า พระสมณโคดมสอนให้ละนิวรณ์ 5 ให้เจริญเมตตา...กรุณา...มุทิตา...อุเบกขาอันไม่มีขอบเขต หาประมาณมิได้(อัปปมัญญา) ปกแผ่ไปยังสัตว์ทุกหมู่เล่า พวกตนก็สอนอย่างนั้นเหมือนกัน(สอนตามทฤษฎีที่ได้ยินได้ฟังมา) แล้วจะมีอะไรพิเศษกว่ากัน? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลเรื่องนี้ให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ตรัสว่า ถ้าได้ตั้งปัญหาถามพวกปริพาชกว่า เมตตาเจโตวิมุตติ...กรุณาเจโตวิมุตติ...มุทิตาเจโตวิมุตติ...อุเบกขาเจโตวิมุตติ...มีอะไรเป็นคติ(ความสำเร็จ) มีอะไรเป็นสุดยอด มีอะไรเป็นผล มีอะไรเป็นจุดจบ? พวกเขาก็จะตอบ

ไม่ได้ เพราะไม่ใช่วิสัยที่เขาจะตอบได้

(597-600) ทรงอธิบายว่า ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้เจริญสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันกอปรด้วยเมตตา อิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธะ น้อมไปในการปล่อยวาง ถ้าเธอหวังจะเห็นสิ่งไม่ปฏิกูล(สิ่งที่น่าปรารถนา)ว่าเป็นสิ่งปฏิกูล ก็ทำได้ หวังจะเห็นสิ่งปฏิกูลว่าไม่ปฏิกูล ก็ทำได้ หวังจะเห็นสิ่งที่ไม่ปฏิกูลและปฏิกูลว่าล้วนปฏิกูล ก็ทำได้ หรือจะวางเฉยมีแต่สติสัมปชัญญะทั้งในสิ่งไม่ปฏิกูลและสิ่งปฏิกูลก็ทำได้ เมื่อภิกษุนั้นยังไม่บรรลุวิมุตติอันยิ่งยวด(ยังไม่บรรลุอรหัตตผล) ก็กล่าวได้ว่า เมตตาเจโตวิมุตติ(ของเธอ)มีสุภวิโมกข์เป็นความสำเร็จสูงสุด(สุภปรมา)

(คำว่า สุภวิโมกข์ หมายถึงฌานที่มีความดีความงามเป็นอารมณ์ เป็นโลกิยฌานอย่างหนึ่ง)

เจริญสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันกอปรด้วยกรุณา อิงวิเวก...หวังเห็นสิ่งไม่ปฏิกูลหรือปฏิกูลเป็นอย่างไรก็ทำได้...เมื่อยังไม่บรรลุวิมุตติอันยิ่งยวด ก็กล่าวได้ว่า กรุณาเจโตวิมุตติมีอากาสาณัญจายตนฌานเป็นความสำเร็จสูงสุด (อากาสานญจายตนปรมา)

เจริญสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันกอปรด้วยมุทิตา อิงวิเวก...หวังเห็นสิ่งไม่ปฏิกูลหรือปฏิกูลเป็นอย่างไรก็ทำได้...เมื่อยังไม่บรรลุวิมุตติอันยิ่งยวด ก็กล่าวได้ว่า มุทิตาเจโตวิมุตติมีวิญญาณัญจายตนฌานเป็นความสำเร็จสูงสุด(วิญญาณญจายตนปรมา)

เจริญสติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ อันกอปร

ด้วยอุเบกขา อิงวิเวก...หวังเห็นสิ่งไม่ปฏิกูลหรือปฏิกูลเป็นอย่างไร ก็ทำได้...เมื่อยังไม่บรรลุวิมุตติอันยิ่งยวด ก็กล่าวได้ว่า อุเบกขาเจโตวิมุตติมีอากิญจัญญายตนฌานเป็นความสำเร็จสูงสุด (อากิญจญายตนปรมา)

(การเจริญอัปปมัญญา(หรือพรหมวิหารธรรมอันไม่มีปริมาณไม่มีขอบเขต)ในพระดำรัสนี้ อยู่ในวิถีของโพชฌงค์ 7 กล่าวคือ เมื่อเจริญโพชฌงค์ 7 จะยกเอาอัปปมัญญาใดมาเป็นกรรมฐานก็ได้ อัปปมัญญาแต่ละอย่างเป็นปัจจัยให้เจริญวิปัสสนาจนบรรลุอรหัตตผลได้ทั้งสิ้น แต่เมื่อยังไม่บรรลุ ก็จะเป็นปัจจัยให้ได้ฌาน (คือวิโมกข์หรือเจโตวิมุตติ)ที่แตกต่างกันไป

อัปปมัญญาเจโตวิมุตติ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า อัปปมาณาเจโตวิมุตติ เป็นฌานที่เกิดจากการแผ่เมตตาจิต กรุณาจิต มุทิตาจิต น้อมดิ่งเป็นอัปปนาสมาธิ เป็นกรรมฐานที่ไม่มีวัตถุธรรมเป็นอารมณ์ ไม่เกิดปฏิภาคนิมิตได้ แต่ก็มีสัตว์ที่แผ่จิตไปถึงเป็นอารมณ์ ซึ่งมีความชัดเจนพอ จึงทำให้จิตดิ่งเป็นอัปปนาสมาธิหรือเข้าฌานได้)

นิวรณ์ 5 ทำให้ความจำเสื่อม

(601-626) **สคารวสูตร** สาวัตถี : พราหมณ์คนหนึ่งชื่อสคารวะทูลถามพระพุทธองค์ว่า บางครั้งมนต์(บทสวด,บทธรรม)ที่สวดท่อง(สาธยาย)ไว้นานแล้วก็ลืม บางครั้งมนต์ที่ไม่ได้สวดท่องตั้งนานกลับจำได้ เป็นเพราะอะไร?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า เนื่องเพราะจิตถูกกลุ้มรุมด้วย

นิวรณ์ 5 เป็นปัจจัย ทรงเปรียบจิตที่ถูกครอบงำด้วยนิวรณ์ 5 ดังนี้

1. จิตที่ถูกกามราคะ(กามฉันทะ)ครอบงำ เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำซึ่งเอาสีครั่งบ้าง สีขมิ้นบ้าง สีเขียวบ้าง สีแดงอ่อนบ้างผสมปนกันไว้ คนตาดีมองดูเงาหน้าตนในภาชนะน้ำนั้น ย่อมไม่รู้ไม่เห็นตามเป็นจริง

2. จิตที่ถูกพยาบาทครอบงำ เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่เอาไฟเผาลน เดือดพล่าน มีไอพลุ่ง คนตาดีมองดูเงาหน้าของตนในภาชนะน้ำนั้น ย่อมไม่รู้ไม่เห็นตามเป็นจริง

3. จิตที่ถูกถีนมิทธะครอบงำ เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ถูกสาหร่ายและจอกแหนปกคลุม คนตาดีมองดูเงาหน้าของตนในภาชนะน้ำนั้น ย่อมไม่รู้ไม่เห็นตามเป็นจริง

4. จิตที่ถูกอุทธัจจกุกกุจจะครอบงำ เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ถูกลมพัดไหวกระเพื่อมเป็นคลื่น คนตาดีมองดูเงาหน้าของตนในภาชนะน้ำนั้น ย่อมไม่รู้ไม่เห็นตามเป็นจริง

5. จิตที่ถูกวิจิกิจฉาครอบงำ เปรียบเหมือนภาชนะใส่น้ำที่ขุ่นมัว เป็นตม ซึ่งวางไว้ในที่มืด คนตาดีมองดูเงาหน้าของตนในภาชนะน้ำนั้น ย่อมไม่รู้ไม่เห็นตามเป็นจริง

ส่วนบุคคลที่ใจไม่ถูกนิวรณ์ 5 ครอบงำ และรู้ทางออกของนิวรณ์ 5 ที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมรู้เห็นตามเป็นจริงทั้งประโยชน์ตนประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสองมนต์แม้ที่มิได้สวดท่องมาเป็นเวลานานก็แจ่มแจ้งได้ ไม่ต้องกล่าวถึงมนต์ที่ได้สวดท่อง (ได้ตรัสอุปมาต่างๆ อันตรงกันข้ามไว้ด้วย)

แล้วตรัสถึงโพชฌงค์ 7 ว่า มิใช่เป็นธรรมขวางกั้น มิใช่เป็นอุปกิเลสของใจ แต่เป็นธรรมเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งวิชชาและวิมุตติ

ครั้งนั้น พราหมณ์สคารวะได้ประกาศตนเป็นอุบาสกด้วยความเลื่อมใสยิ่ง

เจ้าชายอภัยราชได้บรรลุธรรม

(627-640) **อภยสูตร** วันหนึ่ง อภัยราชกุมารเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์ที่ภูเขาคิชฌกูฏ ทูลถามว่า ท่านปูรณะ กัสสปะสอนว่า ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัยเพื่อความไม่รู้(อญฺญาณาย)เพื่อความไม่เห็น(อทสฺสนาย) เรื่องนี้ทรงมีความเห็นอย่างไร?

พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ความไม่รู้ความไม่เห็นนั้นมีเหตุมีปัจจัย เหตุปัจจัยนั้นทรงชี้ไปที่นิวรณ์ 5 โดยตรัสว่า บุคคลที่ถูกกามราคะ(กามฉันท์)...พยาบาท...ถีนมิทธะ...อุทธัจจกุกกุจจะ...วิจิกิจฉา กลุ้มรุมจิต ไม่รู้วิธีสลัดตนออกจากนิวรณ์ 5 ที่เกิดขึ้นตามความเป็นจริง นั่นแหละแสดงว่ามีเหตุมีปัจจัยให้เกิดความไม่รู้ ความไม่เห็น

เมื่ออภัยราชกุมารทูลถามว่า แล้วอะไรคือเหตุปัจจัยให้เกิดความรู้ความเห็น? พระดำรัสตอบชี้ไปที่โพชฌงค์ 7

อภัยราชกุมารทรงแจ่มแจ้งในธรรม กราบทูลว่า เพียงนิวรณ์อย่างใดอย่างหนึ่งครอบงำจิตก็ทำให้ไม่รู้ไม่เห็นตามความเป็นจริงได้แล้ว โพชฌงค์ก็เหมือนกัน เจริญข้อเดียวก็ทำให้เกิดความรู้ความเห็นตามความเป็นจริงแล้ว

และกราบทูลอีกว่า ขึ้นภูเขาคิชฌกูฏมา ที่เหนื่อยล้ากายใจก็หายเป็นปลิดทิ้ง ข้าพระองค์ได้บรรลุธรรมแล้ว(ธมฺโม เม อภิสเมโต)

(อภัยราชกุมารเป็นสาวกของนิครนถ์ นาฏบุตร เป็นราชกุมารแห่งกษัตริย์ลิจฉวี(แคว้นวัชชี) ในที่สุดก็ได้ทรงหันมานับถือพระรัตนตรัย และได้บรรลุธรรมเป็นอริยบุคคลเพราะได้ฟังธรรมในครั้งนี้)

จบโพชฌังคฉัฏฐกวรรค(6 พระสูตร)

การเจริญโพชฌงค์ทำได้หลายวิธี

(641-671) **อานาปานวรรค** ในอานาปานวรรค ซึ่งเป็นวรรคที่ 7 ของโพชฌังคสังยุตต์ เนื้อหาว่าด้วยการเจริญโพชฌงค์ 7 ให้มีผลมาก สามารถให้บรรลุอรหัตตผลในปัจจุบัน หรือถ้ายังไม่บรรลุก็เป็นอนาคามีได้ ซึ่งทำได้หลายวิธี ดังนี้

1. อัฏฐิกสัญญา(กำหนดหมายกระดูกเป็นอารมณ์) 2. ปุฬุวกสัญญา(กำหนดหมายหนอนในศพเป็นอารมณ์) 3. วินีลกสัญญา(กำหนดหมายศพเขียวคล้ำเป็นอารมณ์) 4. วิจฉิททกสัญญา (กำหนดหมายศพขาดเป็นท่อนเป็นอารมณ์) 5. อุทธุมาตกสัญญา (กำหนดหมายศพขึ้นอืดเป็นอารมณ์) 6.-9. แผ่จิตที่ประกอบด้วยเมตตา...กรุณา...มุทิตา...อุเบกขา 10. อานาปานสติ(กำหนดลมหายใจเข้า-ออกเป็นอารมณ์) 11. อสุภสัญญา(กำหนดหมายอสุภะเป็นอารมณ์) 12. มรณสัญญา(กำหนดหมายความตายเป็นอารมณ์)

13. อาหาเรปฏิกูลสัญญา(กำหนดหมายความปฏิกูลในอาหารเป็นอารมณ์) 14. สัพพโลเก อนภิรตสัญญา(กำหนดหมายความไม่น่ายินดีในโลกทั้งปวงเป็นอารมณ์) 15. อนิจจสัญญา(กำหนดหมายความไม่เที่ยงเป็นอารมณ์) 16. อนิจเจ ทุกขสัญญา(กำหนดหมายสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเป็นทุกข์เป็นอารมณ์) 17. ทุกเข อนัตตสัญญา (กำหนดหมายสิ่งที่เป็นทุกข์ว่าเป็นอนัตตาเป็นอารมณ์) 18. ปหานสัญญา (กำหนดหมายเพื่อละอกุศลวิตกและบาปธรรมทั้งปวงเป็นอารมณ์) 19. วิราคสัญญา (กำหนดหมายในความคลายราคะเป็นอารมณ์) 20. นิโรธสัญญา (กำหนดหมายในความดับทุกข์เป็นอารมณ์)

พระพุทธองค์ตรัสว่า การเจริญโพชฌงค์ 7 ด้วยวิธีเหล่านี้ล้วนแต่น้อมนำไปสู่นิพพาน เหมือนแม่น้ำคงคาที่ไหลบ่าสู่ทิศปราจีน

(672-677) ในโพชฌังคสังยุตต์นี้ จัดเป็นวรรค (หมวด) ทั้งสิ้น 18 วรรค วรรคที่เหลือจากนี้ไม่มีเนื้อหาสาระพิเศษออกไป ในพระบาลีจึงแสดงแต่ชื่อวรรคและชื่อพระสูตรเท่านั้น

โพชฌังคสังยุตต์จบบริบูรณ์

สติปัฏฐานสังยุตต์

อัมพปาลิวรรค

สติปัฏฐาน 4 เป็นทางเอกสู่นิพพาน

(678-681) **อัมพปาลิสูตร** ณ วัดอัมพปาลิวัน กรุงเวสาลี พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า หนทางนี้เป็นทางเอก (เอกา-ยโน มคฺโค) เพื่อความบริสุทธิ์ของสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงโสกะและปริเทวะ เพื่อความดับแห่งทุกข์และโทมนัส เพื่อการบรรลุญาย-ธรรม เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน หนทางนี้คือสติปัฏฐาน 4 อัน ได้แก่ 1. พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดความรัก(อภิชฌา)และความชัง(โทมนัส)ในโลกเสียได้ 2. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่...3. พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ 4. พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่...

(682-684) **สติสูตร** อัมพปาลิวัน : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย ว่า พึงเป็นผู้มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ มีสติคือพิจารณาเห็นกายในกาย...พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา...พิจารณาเห็นจิตในจิต...พิจารณาเห็นธรรมในธรรม(หมายถึงเจริญสติปัฏฐาน 4) มีสัมปชัญญะคือมีความรู้สึกตัวในการก้าวไป ในการถอยกลับ ในการแลการเหลียว... (ในทุกๆ ความเคลื่อนไหว)

วิธีเจริญสติปัฏฐาน 4 ตั้งแต่เริ่มต้น

(685-690) **ภิกขุสูตร** เชตวัน : ภิกษุรูปหนึ่งทูลขอให้ประทานพระโอวาทสั้นๆ เพื่อนำไปปฏิบัติเมื่อปลีกตนอยู่เพียงลำพัง พระพุทธองค์มีพระดำรัสแนะนำเธอว่า

"**ภิกษุ! ทำเบื้องต้นของกุศลธรรมให้บริสุทธิ์ก่อน เบื้องต้นของกุศลธรรมคือศีลที่บริสุทธิ์หมดจด(สีลं สุวิสุทฺธं) และความเห็นของเธอเป็นความเห็นที่ตรง เมื่อนั้นเธออาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว พึงเจริญสติปัฏฐาน 4 โดย 3 ส่วน..."**

เจริญสติปัฏฐานโดย 3 ส่วน คือ

การพิจารณาเห็นกายในกาย 1. ให้พิจารณาเห็นกายในกายภายใน(กายของตน) 2. ให้พิจารณาเห็นกายในกายภายนอก(กายของคนอื่น) 3. ให้พิจารณาเห็นกายในกายทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอก

การพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา 1. ให้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายใน(เวทนาที่เกิดกับตัวเอง) 2. ให้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาภายนอก(เวทนาที่เกิดแก่คนอื่น) 3. ให้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอก

การพิจารณาเห็นจิตในจิต 1. ให้พิจารณาเห็นจิตในจิตภายใน(ของตน) 2. ให้พิจารณาเห็นจิตในจิตภายนอก(จิตของคนอื่น) 3. ให้พิจารณาเห็นจิตในจิตทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอก

การพิจารณาเห็นธรรมในธรรม 1. ให้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายใน(หมายถึงนิวรณ์เป็นต้นที่เกิดขึ้นกับตัวเอง) 2. ให้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมภายนอก(ธรรมที่เกิดขึ้นกับคนอื่น) 3.

ให้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งที่เป็นภายในทั้งที่เป็นภายนอก

ตรัสว่า เมื่ออาศัยศีล ตั้งอยู่ในศีลแล้ว เจริญสติปัฏฐาน 4 ครบ 3 ส่วนอย่างนี้ ก็หวังความเจริญในกุศลธรรมทั้งหลายได้อย่างแน่นอน ในชั่วคืนชั่ววัน(ไม่ช้านาน) ไม่มีเสื่อมถอย

ภิกษุนั้นปฏิบัติตามพระโอวาทนี้อย่างจริงจัง ไม่นานนักก็ได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

พระอรหันต์ก็เจริญสติปัฏฐาน 4

(691-695) **โกสลสูตร** ในแคว้นโกศล มีหมู่บ้านหนึ่งชื่อโกศล(ฉบับพม่าและยุโรปเป็น"สาลา") เป็นหมู่บ้านของพราหมณ์ ครั้งหนึ่งที่หมู่บ้านนั้น พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุบวชใหม่พึงถือปฏิบัติในสติปัฏฐาน 4...ให้จิตเป็นสมาธิ เพื่อรู้ธรรมตามความเป็นจริง แม้ภิกษุที่เป็นเสขะ(เป็นอริยบุคคล แต่ยังไม่สำเร็จอรหันต์)ซึ่งมุ่งปลอดพ้นจากกิเลสเป็นพระอรหันต์ ก็ถือปฏิบัติในสติปัฏฐาน 4...ให้จิตเป็นสมาธิเพื่อกำหนดรู้ธรรม

ตรัสอีกว่า แม้ภิกษุทั้งหลายที่เป็นพระอรหันต์สิ้นกิเลสแล้ว...ก็ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ ฯลฯ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีจิตผ่องใสเป็นสมาธิ แยกจิตออกจากธรรมทั้งหลาย (ธมฺเมหิ วิสฺยุตฺตา-มีจิตเป็นอิสระจากอารมณ์ทั้งปวง)

(696-697) **อกุสลราสิสูตร** สาวัตถี : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นิวรณ์ 5 จัดเป็นกองอกุศลธรรม สติปัฏฐาน 4 จัดเป็นกองกุศลธรรม

โคจรและอโคจรของภิกษุ

(698-700) **สกุณัคฆีสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายโดยยกเรื่องเหยี่ยวกับนกมูลไถเป็นอุทาหรณ์ว่า นกมูลไถตัวหนึ่ง ระหว่างที่ถูกเหยี่ยวโฉบไป มันร่ำพันว่า ไม่น่าเลย เพราะไปหากินผิดที่แท้ๆ ถ้าวันนี้เราหากินในถิ่นพ่อ เราก็พอจะสู้กับเจ้าเหยี่ยวตัวนี้ได้ เหยี่ยวได้ฟังก็ถามว่า ถิ่นพ่อที่ว่านะเป็นอย่างไร? นกตอบว่า คือที่ที่มีก้อนขี้ไถ

ด้วยความลำพองในกำลังของตน เหยี่ยวทำใจใหญ่ปล่อยนกมูลไถพร้อมกับบอกว่า ไปสิ ถึงไปอยู่ที่นั่นก็ไม่พ้นอุ้งเล็บของเราไปได้ นกมูลไถเมื่อได้กลับยังถิ่นเดิมก็ไปยืนท้าอยู่บนก้อนขี้ไถก้อนใหญ่ กล่าวท้าทายเหยี่ยวให้ลงมาจับตน เหยี่ยวย่ามใจห่อปีกโฉบลงไปหาโดยพลัน นกมูลไถตั้งท่าอยู่แล้วก็หลบเข้าซอกก้อนขี้ไถทันที ยังผลให้เหยี่ยวถลาเอาอกไปกระแทกก้อนขี้ไถตายคาที่

พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นว่า

"**ภิกษุทั้งหลาย! ฉะนั้น พวกเธออย่าเที่ยวไปในอารมณ์อื่นที่มิใช่โคจร เมื่อเที่ยวไปในอารมณ์อื่นที่มิใช่โคจร มารจักได้ช่อง มารจักได้อารมณ์ อารมณ์อื่นที่มิใช่โคจรของภิกษุคืออะไร? คือกามคุณ 5 อันได้แก่ รูป...เสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะที่น่ารักใคร่พอใจ...**

"**ภิกษุทั้งหลาย! เธอทั้งหลายจงเที่ยวไปในอารมณ์อันเป็นถิ่นของบิดาตัวเอง ซึ่งเป็นโคจร เมื่อเที่ยวไปในอารมณ์อันเป็นถิ่นของบิดาซึ่งเป็นโคจร มารจักไม่ได้ช่อง ไม่ได้อารมณ์ อารมณ์อันเป็นถิ่นของบิดาคืออะไร? คือสติปัฏฐาน 4...**"

(701-703) **มักกฏสูตร** ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องลิงในภูเขาหิมพานต์ ซึ่งไปหากินในที่ที่มีมนุษย์เข้าไปถึง ถูกนายพรานเอาตังดักไว้ที่ทางเดินของลิง ลิงที่รู้ทันเห็นตังก็หลีกแต่ไกล ส่วนลิงโง่ก็เข้าไปหาตังที่เขาวางดัก เอามือจับมือก็ติดตัง เอามืออีกข้างหนึ่งจับอีกหวังจะแกะมืออีกข้างนั้นออกจากตัง มือนั้นก็ติดตังอีก แล้วมันก็ยื่นเท้าข้างหนึ่งเข้าไปแกะมือ เท้านั้นก็ติดตัง ยื่นเท้าอีกข้างหนึ่งเข้าไปอีกหวังจะช่วยแกะมือและเท้าให้หลุดออกมา เท้าข้างนั้นก็ติดตังอีก คราวนี้มันยื่นปากเข้าไปกัดตัง ปากก็ติดตังอีก เป็นอันว่าลิงโง่ตัวนั้นหมดท่าถูกตังตรึงไว้ทั้ง 5 จุด นายพรานก็เลยจัดการกับมันได้เท่าที่ต้องการ ที่เป็นอย่างนั้นก็เพราะลิงเที่ยวหากินผิดที่นั่นเอง

ด้วยอุทาหรณ์เรื่องนี้ พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุเหล่านั้นเหมือนในสกุณัคฆีสูตร

ให้ฉลาดรู้ในการเจริญสติปัฏฐาน 4

(704-707) **สูทสูตร** ครั้งหนึ่ง พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้ไม่ฉลาด เมื่อพิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมแล้ว จิตก็ยังไม่เป็นสมาธิ ละอุปกิเลสไม่ได้ เธอก็ยังไม่สำเหนียก(ไม่ทำความเข้าใจ,ไม่ตั้งข้อสังเกต)นิมิตนั้น ภิกษุนั้นย่อมไม่ได้ธรรมสำหรับอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และไม่ได้สติสัมปชัญญะ เปรียบเหมือนพ่อครัวผู้ไม่ฉลาด ปรุงอาหารให้พระราชาหรือมหาอำมาตย์ ไม่รู้จักสังเกตเรียนรู้ว่าอาหารอะไรถูกปากหรือไม่ถูกปากผู้กินอย่างไร เขาก็เลยไม่ได้รับค่าจ้างรางวัลพิเศษ

เพราะเขาเป็นคนไม่ฉลาด ไม่รู้จักสังเกตนิมิตของอาหารที่ทำ

ส่วนภิกษุผู้ฉลาดที่เปรียบเหมือนพ่อครัวผู้ฉลาด ตรัสโดยนัยตรงกันข้าม

(อุปกิเลสของสติปัฏฐานคือนิวรณ์ 5 ส่วนนิมิต(เครื่องหมายให้กำหนดรู้)หมายถึงกรรมฐานหรืออารมณ์ที่ใช้ในการเจริญสติปัฏฐาน)

วิธีควบคุมจิตในการเจริญสติปัฏฐาน

(708-713) **คิลานสูตร** พระสูตรนี้กล่าวถึงพระพุทธองค์เมื่อทรงอาพาธหนักใกล้จะเสด็จดับขันธ์ ทรงเข้าจำพรรษาสุดท้ายที่เวฬุวคามกรุงเวสาลี เนื้อหาเหมือนในมหาปรินิพพานสูตร(ดูเล่ม 5 หน้า 165-167)ทุกประการ

(714-718) **ภิกขุนีสูตร** สาวัตถี : เช้าวันหนึ่ง พระอานนท์ไปที่สำนักภิกษุณีแห่งหนึ่ง ภิกษุณีกราบเรียนท่านว่า มีภิกษุณีมากรูปได้สมาธิจิตในสติปัฏฐาน 4 ทำให้ได้คุณวิเศษ(มรรคผล)อันยิ่งยวดเพิ่มจากเมื่อก่อน พระอานนท์กล่าวรับรองว่าเป็นความจริงอย่างนั้น และได้แสดงธรรมให้ฟังก่อนจะลุกจากไป

กลับจากบิณฑบาตและฉันเสร็จวันนั้น พระอานนท์ได้เข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลรายงานเรื่องนี้ หลังจากมีพระดำรัสรับรองคำกล่าวของภิกษุณีเหล่านั้นแล้ว ก็ได้ตรัสแก่พระอานนท์ว่า ในการพิจารณาเห็นกายในกาย...พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา...พิจารณาเห็นจิตในจิต...พิจารณาเห็นธรรมในธรรมนั้น ถ้าเกิดความรุ่มร้อนขึ้นที่กายก็ดี จิตเกิดความหดหู่ก็ดี จิตฟุ้งซ่านออกไปภายนอกก็ดี

พึงตั้งจิตให้มั่นอยู่กับนิมิตอะไรก็ได้ที่จะนำความเลื่อมใสมาให้ (เช่นระลึกถึงพระพุทธเจ้าเป็นต้น) เมื่อตั้งจิตไว้มั่นอย่างนั้น ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อเกิดปราโมทย์ก็จะเกิดปีติ เมื่อใจมีปีติ กายย่อมสงบระงับ เมื่อกายสงบระงับ ก็มีความสุข เมื่อมีความสุข จิตย่อมตั้งมั่น(เป็นสมาธิ) แล้วจะพิจารณาเห็นว่า ตนได้สำเร็จประโยชน์เพราะได้ตั้งจิตไว้อย่างนั้น ทีนี้ก็จะคุมจิตไว้ได้ เมื่อคุมจิตไว้ได้ ไม่มีวิตกไม่มีวิจาร ก็รู้ชัดว่าไม่มีวิตกไม่มีวิจาร มีสติอยู่ภายใน มีความสุข

ตรัสว่า การตั้งจิตไว้อย่างนี้ก็เป็นภาวนา(อย่างหนึ่ง)

(719-723) ตรัสต่อไปว่า การไม่ตั้งจิต(ไว้ภายนอก)ก็เป็นภาวนา(อย่างหนึ่ง) กล่าวคือ ภิกษุที่ไม่ตั้งจิตไว้ภายนอก ย่อมรู้ชัดว่า จิตของเราไม่ได้อยู่ภายนอก ขณะนั้นเองก็รู้ชัดว่า จิตไม่ได้แส่ซ่านไปข้างหลังและข้างหน้า พ้นออกมา ไม่ได้ตั้งอยู่(ภายนอก) ถึงเวลานั้นเธอก็จะรู้ชัดว่าตนพิจารณาเห็นกายในกาย...พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา...พิจารณาเห็นจิตในจิต...พิจารณาเห็นธรรมในธรรม มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ มีความสุข

ทรงสรุปว่า ภาวนามีได้ทั้งด้วยการตั้งจิตไว้และด้วยการไม่ตั้งจิตไว้ดังกล่าวแล้ว...

จบอัมพปาลิวรรค (10 พระสูตร)

นาลันทวรรค

พระสาริบุตรปรินิพพานที่บ้านเกิด

(724-725) **มหาปุริสสูตร** สาวัตถี : พระสาริบุตรทูลถามพระพุทธองค์ว่า อะไรทำให้บุคคลเป็นมหาบุรุษ? ตรัสตอบว่า ผู้มีจิตหลุดพ้นได้ชื่อว่ามหาบุรุษ ผู้มีจิตหลุดพ้นก็คือผู้ได้พิจารณาเห็นกายในกาย...พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา...พิจารณาเห็นจิตในจิต...พิจารณาเห็นธรรมในธรรม แล้วมีจิตที่หมดใคร่(วิราคะ)หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น

(726-732) **นาลันทสูตร** ปาวาริกัมพวัน (เมืองนาลันทา) : พระสูตรนี้กล่าวถึงพระสาริบุตรกราบทูลพระพุทธองค์ถึงความเลื่อมใสของตนที่มีต่อพระองค์ เนื้อหาเหมือนในสัมปสาทนียสูตรแห่งทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค (ดูเล่ม ๑ หน้า 131-133)

(737-740) **จุนทสูตร** พระสูตรนี้กล่าวถึงเหตุการณ์ครั้งพระสาริบุตรอาพาธเป็นไข้หนักและปรินิพพานที่บ้านนาลกคาม (เป็นบ้านเกิดของท่าน ไม่ไกลจากกรุงราชคฤห์)ขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ วัดเชตวัน พระผู้อุปัฏฐากของพระสาริบุตรในเวลานั้นคือพระจุนทะ(น้องชายคนเล็กของท่าน ซึ่งเรียกกันติดปากว่า สมณุเทศ(สามเณร)จุนทะ

ต่อมาวันหนึ่ง พระจุนทะนำบาตรและจีวรของพระสาริบุตรไปมอบถวายพระอานนท์ที่วัดเชตวัน พร้อมกราบเรียนว่าท่านพระสาริบุตรปรินิพพานแล้ว พระอานนท์ได้พาเข้าไปเฝ้า

พระพุทธองค์ ทูลรายงานให้ทรงทราบ

พระอานนท์กราบทูลว่า ตัวท่านเองเมื่อได้ทราบว่าท่านพระสาริบุตรปรินิพพานเสียแล้ว กายก็ห่อเหี่ยว มองไม่เห็นทนคิดอะไรไม่ออกเลย พระพุทธองค์ทรงถามท่านว่า ท่านสาริบุตรพาเอาศีลขันธ์ สมาธิขันธ์ ปัญญาขันธ์ วิมุตติขันธ์ หรือวิมุตติ-ญาณทัสสนขันธ์ปรินิพพานไปด้วยหรือ?

พระอานนท์กราบทูลว่า ไม่ใช่อย่างนั้นก็จริงอยู่ แต่ก็มาระ-ลึกถึงรสพระธรรมที่ท่านเอื้อเฟื้อแสดงให้เพื่อนพรหมจรรย์ได้ดื่มด่ำกันเหลือเกิน

พระพุทธองค์ตรัสว่า

"อานนท์! เราได้บอกเธอทั้งหลายมาก่อนมิใช่หรือว่า จักต้องมีความเป็นต่างๆ ความพลัดพราก ความเป็นอย่างอื่นจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ไม่มีอะไรที่จะพึงได้จากของรักของชอบใจหรือสิ่งใดเกิดแล้วมีแล้วถูกปรุงแต่งขึ้นมาแล้ว ล้วนจะต้องมีการแตกสลาย เป็นไปไม่ได้ที่จะไม่ให้สิ่งนั้นแตกสลายไป..."

ทรงเปรียบพระสาริบุตรว่า เหมือนต้นไม้ใหญ่ที่หักโค่นลงแล้ว ส่วนภิกษุทั้งหลายที่ยังมีชีวิตอยู่ก็จะต้องมีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่าได้มีอย่างอื่นเป็นที่พึ่งเลย นั่นก็คือให้พิจารณาเห็นกายในกาย...พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา...พิจารณาเห็นจิตในจิต...พิจารณาเห็นธรรมในธรรม ภิกษุที่ปฏิบัติตามได้ จัดว่าเป็นผู้ไคร่ต่อการฝึกฝน(สิกฺขกามา) เป็นผู้ล้ำเลิศ

(อรรถกถากล่าวว่า เหตุการณ์ครั้งนี้เกิดขึ้นในปีที่พระพุทธ-องค์จะเสด็จดับขันธปรินิพพาน คราวนั้นหลังจากออกพรรษาที่

เวฬุวคาม(ใกล้กรุงเวสาลี)แล้ว พระพุทธองค์ได้เสด็จย้อนกลับไป ประทับอยู่ที่วัดเชตวันอีกครั้งหนึ่ง พระสาริบุตรยังได้ปฏิบัติหน้าที่ (แสดงวัตร) ต่อพระพุทธองค์เป็นปกติ แล้ววันหนึ่งท่านก็นั่งเข้าฌาน ได้หยั่งทราบว่า การปรินิพพานของพระอัครสาวกมีขึ้นก่อนพุทธปรินิพพาน 7 วัน พระสาริบุตรกราบทูลลาพระพุทธองค์ไปแสดงธรรมโปรดโยมมารดาที่บ้านเกิดจนให้ได้บรรลุธรรมเป็นโสดาบัน แล้วจึงปรินิพพานที่นั่น เรื่องราวตอนพระสาริบุตรปรินิพพาน มีเล่าไว้อย่างละเอียดในอรรถกถาแห่งพระสูตรนี้)

หลังการจากไปของพระอัครสาวก

(741-746) **อุกกเจลสูตร** หลังจากพระสาริบุตรและมหาโมคคัลลานะปรินิพพานแล้วไม่นาน พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ริมฝั่งแม่น้ำคงคาใกล้เมืองอุกกเจละแคว้นวัชชีพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ วันหนึ่งขณะประทับอยู่ที่กลางแจ้งท่ามกลางภิกษุสงฆ์ พระองค์ทอดพระเนตรดูหมู่สงฆ์ซึ่งอยู่ในความสงบนิ่งทั่วกัน ตรัสขึ้นว่า หมู่สงฆ์ของเราดูว่างเปล่าแท้ ไม่เหมือนเมื่อสาริบุตรและโมคคัลลานะยังไม่ล่วงลับไป ซึ่งไม่ว่าเธอทั้งสองจะอยู่ในทิศทางไหนก็ดูไม่ว่าง วางใจได้

ทรงยกย่องพระเถระทั้งสองว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าองค์ไหนๆ มีคู่อัครสาวกเยี่ยมยอดเพียงไหน ก็ไม่เกินพระสาริบุตรและพระมหาโมคคัลลานะไปได้ เป็นเรื่องน่าอัศจรรย์ว่า สาวกที่ประพฤติตามคำสอนของพระศาสดานั้น เป็นที่รักที่ชอบใจของพุทธบริษัททุกหมู่เหล่า แต่พระองค์เองแม้จะสูญเสียพระอัครสาวกทั้ง

สอง ก็หาได้มีความเศร้าโศกหรือความพิไรรำพันไม่...

ต่อจากนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงพร่ำเตือนภิกษุทั้งหลาย ให้มีตนเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นที่พึ่ง โดยให้เจริญอยู่ในสติปัฏฐาน 4 ซึ่งจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ใคร่ต่อการฝึกฝน เป็นยอดคน

(อรรถกถากล่าวว่า พระสาริบุตรปรินิพพานในวันเพ็ญเดือน 12 อีกครึ่งเดือนต่อมา ณ วันอุโบสถข้างแรม พระมหาโมคคัลลานะจึงปรินิพพาน หลังการปรินิพพานของพระเถระทั้งสอง พระพุทธองค์ทรงจาริกจากกรุงสาวัตถีพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่จากแคว้นโกศลสู่แคว้นวัชชี)

เจริญสติปัฏฐาน 4 ก็เพื่อรักษาตน

(747-749) **พาหิยสูตร** สาวัตถี : พระพาหิยะทูลขอพระโอวาทสั้นๆ เพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติเมื่ออยู่เพียงลำพัง พระพุทธองค์ทรงแนะนำให้มีความบริสุทธิ์ในศีลและมีความเห็นอันตรงก่อน ต่อจากนั้นจึงเจริญสติปัฏฐาน 4 (ไม่นานพระพาหิยะก็ได้สำเร็จอรหันต์องค์หนึ่ง

(750-752) **อุตติยสูตร** สาวัตถี : พระอุตติยะทูลขอพระโอวาทสั้นๆ (เนื้อหาเหมือนในพาหิยสูตรทุกประการ) ท่านได้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง

(753) **อริยสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า สติปัฏฐาน 4 ที่ภิกษุเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว เป็นอริยะ เป็นนิยยานิกะ(นำออกจากทุกข์)...

(754-757) **พรหมสูตร** กล่าวถึงพระพุทธองค์เมื่อแรกตรัสรู้

ประทับอยู่ที่ใต้ร่มอชปาลนิโครธฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงดำนึงนึกอยู่ในที่หลีกเร้นถึงหนทางเอกเพื่อความดับทุกข์ เพื่อนิพพาน ซึ่งได้แก่สติปัฏฐาน 4 ขณะนั้นเองท้าวสหัมบดีพรหมได้หายวับจากพรหมโลกมาปรากฏองค์อยู่ ณ เบื้องพระพักตร์พระพุทธองค์ กราบทูลว่า หนทางเอกที่ทรงดำนึงนึกอยู่นั้น ใช่แล้ว ผองชนไม่ว่าในกาลไหนๆ ก็จะต้องข้ามห้วงกิเลสได้ด้วยสติปัฏฐาน 4

(758-762) **ปฐมเสทกสูตร** ครั้งหนึ่งขณะประทับอยู่ที่นิคมเสทกะของชาวสุมภะในสุมภชนบท พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องคนจัณฑาลนักไต่ราวเอาลำไม้ไผ่มาวางพาด แล้วให้ลูกศิษย์ชื่อเมทกะ ถาลิกะไต่ไม้ไผ่นั้นขึ้นไปยืนอยู่ที่คอของตน เขาบอกกับลูกศิษย์ว่า ให้ต่างคนต่างถ่วงดุลกันให้ได้ ถ้าทำได้ก็จะมีรายได้(จากคนดู)และจะลงจากราวไม้ไผ่อย่างปลอดภัย

แต่ลูกศิษย์ไม่เห็นด้วยกับอาจารย์ บอกว่า ต้องต่างคนต่างถ่วงดุลของตัวเองต่างหาก เมื่อต่างคนต่างรักษาตัวเองได้ ก็หมายถึงรักษาได้ทั้งสองคน นั่นแหละคือความสำเร็จของการไต่ราวไม้ไผ่

ด้วยเรื่องเล่านี้ พระพุทธองค์ตรัสอนภิกษุทั้งหลายว่า พึงเสพ (เจริญ-ทำให้มาก) ซึ่งสติปัฏฐาน 4 โดยคิดว่าจักรักษาตน (และ) จักรักษาผู้อื่น บุคคลผู้รักษาตนย่อมได้ชื่อว่ารักษาผู้อื่น บุคคลผู้รักษาผู้อื่นก็ได้ชื่อว่ารักษาตนเช่นกัน. รักษาตนได้ชื่อว่ารักษาผู้อื่นก็คือเจริญสติปัฏฐาน 4 รักษาผู้อื่นได้ชื่อว่ารักษาตนก็คือรักษาตนด้วยความอดทน ด้วยความไม่เบียดเบียน ด้วยใจเมตตา ด้วยใจเอ็นดู

ทรงอธิบายกายคตาสติด้วยอุปมา

(763-766) **ทุติยเสทกสูตร** นิคมเสทกะ : พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุหลายในเรื่องกายคตาสติ โดยทรงยกอุปมาว่า เมื่อมีการฟ้อนรำขับร้องของพวกสาวงาม ก็จะมีฝูงชนแห่กันไปดูชมอย่างคับคั่ง ระหว่างนั้นถ้ามีใครสักคนที่รักตัวกลัวตายมาให้ฝูงชนถือภาชนะซึ่งใส่น้ำมันเต็มเปี่ยม บอกว่ากำลังมีคนร้ายเงื้อดาบคุมเชิงอยู่ข้างหลัง ใครทำน้ำมันหกแม้แต่นิดเดียวจะถูกตัดศีรษะทันที

ทรงถามภิกษุเหล่านั้นว่า คนที่ถือภาชนะน้ำมันเมื่อได้ฟังดังนั้นจะปล่อยใจเผลอไปอยู่กับเรื่องอื่นได้หรือ? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่าเป็นไปไม่ได้ จึงตรัสว่า อุปมาที่กล่าวนี้ก็เพื่อให้รู้ว่าภาชนะใส่น้ำมันไว้เต็มเปี่ยมนั้นหมายถึงกายคตาสติ ให้ตระหนักว่ากายคตาสตินั้นต้องเจริญ ทำให้มาก ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ทำไม่หยุด สั่งสมระดมให้ดี

จบนาลันทวรรค (10 พระสูตร)

สติปัฏฐานเป็นเครื่องวัดการบรรลุธรรม

สีลัฏฐิติวรรค มี 10 พระสูตร

(767-769) **สีลสูตร** กุกกุฏาราม (เมืองปาตลิบุตร) : เย็นวันหนึ่ง พระภัททะเรียนถามพระอานนท์ว่า พระพุทธองค์มีพระประสงค์อย่างไรจึงทรงสอนเรื่องศีลที่เป็นกุศล? พระอานนท์ตอบว่า ศีลเป็นกุศลเป็นศีลเพื่อเจริญสติปัฏฐาน 4 (ศีลที่เป็นกุศลคือ

ปาริสุทธิศีล 4)

(770-772) **ฐิติสูตร** กุกกุฏาราม : พระภัททะเรียนถามพระอานนท์ว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้ไม่นานหรือดำรงอยู่ได้นานหลังพุทธปรินิพพาน? พระอานนท์ตอบว่า เมื่อไม่มีการเจริญสติปัฏฐาน 4 พระสัทธรรมก็ดำรงอยู่ได้ไม่นาน...(773-775) **ปริหานสูตร** กุกกุฏาราม : ใจความเหมือนในฐิติสูตร ต่างกันที่พระภัททะเรียนถามพระอานนท์ว่า อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัยให้พระสัทธรรมเสื่อม...(776) **สุทธกสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ทรงแจกแจงสติปัฏฐาน 4 แก่ภิกษุทั้งหลาย (777-780) **พราหมณสูตร** เชตวัน : พราหมณ์คนหนึ่งทูลถามพระพุทธ-องค์เหมือนกับที่พระภัททะถามพระอานนท์ในฐิติสูตร และมีพระดำรัสตอบเหมือนคำตอบของพระอานนท์ทุกประการ

(781-782) **ปเทสสูตร** กัณฑกีวัน (เมืองสาเกต) : กล่าวถึงพระสาริบุตรและพระมหาโมคคัลลานะเข้าไปสนทนาธรรมกับพระอนุรุทธะ พระสาริบุตรถามพระอนุรุทธะว่า เสขะหมายถึงบุคคลเช่นไร? พระอนุรุทธะตอบว่า เสขะคือบุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน 4 ได้ส่วนหนึ่ง (สติปัฏฐาน 4 ยังไม่บริบูรณ์เต็มที่) (783-784) **สมัตตสูตร** กัณฑกีวัน : พระสาริบุตรถามพระอนุรุทธะว่า อเสขะหมายถึงบุคคลเช่นไร? พระอนุรุทธะตอบว่า อเสขะ(พระอรหันต์)หมายถึงผู้เจริญสติปัฏฐาน 4 ได้บริบูรณ์

(785-786) **โลกสูตร** กัณฑกีวัน : พระสาริบุตรถามพระอนุรุทธะว่า ท่านเจริญธรรมประเภทไหนจึงได้มหาอภิญญา (ดูหน้า 298)? พระอนุรุทธะตอบว่า ตัวท่านเองเจริญสติปัฏฐาน 4

จึงได้มหาอภิญญา และบอกอีกว่า เพราะเจริญสติปัฏฐาน 4 จึงล่วงรู้โลกได้เป็นพัน (อรรถกถากล่าวว่า พระอนุรุทธะสามารถที่จะหยั่งเห็นโลกต่างๆ ได้เป็นพันๆ ด้วยทิพยจักษุในชั่วขณะสั้นๆ)

(787-792) **สิริวัฑฒสูตร** เวฬุวัน : คราวหนึ่ง คฤหบดีชื่อสิริวัฑฒ์ป่วยหนัก ให้คนไปนิมนต์พระอานนท์มาเยี่ยมไข้ พระอานนท์แนะนำให้เจริญสติปัฏฐาน 4 คฤหบดีกราบเรียนว่า ตัวเขาเองได้เจริญสติปัฏฐาน 4 อยู่แล้ว และมั่นใจว่าสังโยชน์ 5 เบื้องต่ำ ตนละได้อย่างเด็ดขาดแล้ว พระอานนท์ได้กล่าวอนุโมทนาในความเป็นอนาคามีของเขา (793-795) **มานทินนสูตร** เวฬุวัน : กล่าวถึงคฤหบดีชื่อมานทินน์ป่วยหนัก (เนื้อหาเหมือนในสิริวัฑฒ-สูตรทุกประการ) มานทินน์เป็นอนาคามีคนหนึ่ง

สติสัมปชัญญะในสติปัฏฐาน 4

อนนุสสุตวรรค มี 10 พระสูตร

(796-799) **อนนุสสุตสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การตรัสรู้ของพระองค์คือการพิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ การพิจารณาเห็นธรรมในธรรม (ตรัสรู้ว่าสติ-ปัฏฐาน 4 เป็นธรรมที่ควรเจริญ และก็ได้เจริญครบถ้วนบริบูรณ์แล้ว) (800) **วิราคสูตร** สาวัตถี : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สติ-ปัฏฐาน 4 ที่เจริญแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ ฯลฯ เพื่อนิพพานโดยส่วนเดียว (801) **วิรัทธสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อไม่มีการริเริ่มสติปัฏฐาน 4 ก็หมายถึงไม่มีการริเริ่มอริยมรรค

มีองค์ 8 ซึ่งจะนำไปสู่ความสิ้นทุกข์อย่างแท้จริง (802) **ภาวนาสูตร** สาวัตถี : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สติปัฏฐาน 4 ที่เจริญแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อถึงฝั่ง(นิพพาน)...

(803-804) **สติสูตร** สาวัตถี : ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายให้อยู่อย่างมีสติสัมปชัญญะ อยู่อย่างมีสติคือเจริญสติปัฏฐาน 4 ส่วนอยู่อย่างมีสัมปชัญญะมีพระดำรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย! เวทนาอันภิกษุในธรรมวินัยนี้ทราบชัดแล้ว ย่อมบังเกิดขึ้น...ย่อมปรากฏอยู่...ย่อมดับหายไป วิตก(ความตรึก) ที่ภิกษุทราบชัดแล้ว ย่อมบังเกิดขึ้น...ย่อมปรากฏอยู่...ย่อมดับหายไป ปัญญา(ความรู้เท่าทัน)ที่ภิกษุทราบชัดแล้ว ย่อมบังเกิดขึ้น...ย่อมปรากฏอยู่...ย่อมดับหายไป อย่างนี้แล ภิกษุจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้มีสัมปชัญญะ..."

(805) **อัญญสูตร** สาวัตถี : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อเจริญสติปัฏฐาน 4 ให้มากแล้ว ก็หวังผลอย่างใดอย่างหนึ่งได้ คือ บรรลุอรหัตตผลในปัจจุบัน หรือถ้ายังมีความถือมั่นอยู่ ก็เป็นอนาคามี

(806-809) **ฉันทสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อพิจารณาเห็นกายในกายก็จะละความพอใจ(ฉันทะ)ในกาย เมื่อพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ก็จะละความพอใจในเวทนา เมื่อพิจารณาเห็นจิตในจิตก็จะละความพอใจในจิต เมื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมก็จะละความพอใจในธรรม เมื่อละความพอใจดังกล่าวได้แล้วก็ได้ชื่อว่ากระทำให้แจ้งซึ่งอมตะ(นิพพาน) (810-813) **ปริญญาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อพิจารณาเห็นกายในกายก็จะกำหนดรู้กายได้ ฯลฯ เมื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมก็จะ

กำหนดรู้ธรรมได้ และเมื่อกำหนดรู้ดังกล่าวแล้วก็ได้ชื่อว่ากระทำให้แจ้งซึ่งอมตะ

(814) **ภาวนาสูตร** ทรงแจกแจงการเจริญสติปัฏฐาน 4 แก่ภิกษุทั้งหลาย (815-817) **วิภังคสูตร** ทรงแสดงลักษณะของสติปัฏฐาน การเจริญสติปัฏฐาน และวิธีปฏิบัติ(ปฏิปทา)ให้ถึงการเจริญสติปัฏฐานแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้

สติปัฏฐานคือการพิจารณาเห็นกายในกาย ฯลฯ การพิจารณาเห็นธรรมในธรรม การเจริญสติปัฏฐานคือการพิจารณาเห็นความเกิดขึ้น ความเสื่อม และทั้งความเกิดขึ้นทั้งความเสื่อมในกาย...ในเวทนา...ในจิต...ในธรรม มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ ไม่เกิดความรัก-ความชังในโลก ส่วนวิธีปฏิบัติให้ถึงการเจริญสติปัฏฐานก็คืออริยมรรคมีองค์ 8

ความเกิด-ความดับในสติปัฏฐาน

อมตวรรค มี 10 พระสูตร

(818) **อมตสูตร** สาวัตถี : ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายให้มีจิตตั้งมั่นด้วยดี(มีจิตเป็นสมาธิแน่วแน่)ในสติปัฏฐาน 4 แล้วอมตะ(นิพพาน)จึงจะเกิดมีได้

(819) **สมุทยสูตร** สาวัตถี : ตรัสอธิบายความเกิดและความดับแห่งสติปัฏฐาน 4 ว่า ความเกิดแห่งกายมีเพราะมีอาหาร กายไม่มีก็เพราะไม่มีอาหาร ความเกิดแห่งเวทนามีเพราะมีผัสสะ เวทนาไม่มีก็เพราะไม่มีผัสสะ ความเกิดแห่งจิตมีเพราะมีนามรูป จิตไม่มีก็เพราะไม่มีนามรูป ความเกิดแห่งธรรมมีเพราะมีมนสิการ

(ความใส่ใจ,ความคิดนึกในใจ) ธรรมไม่มีก็เพราะไม่มีมนสิการ

(820-824) **มัคคสูตร** เนื้อหาเหมือนในพรหมสูตร(หน้า 258) (825) **สติสูตร** ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายให้อยู่อย่างมีสติ (ด้วยการเจริญสติปัฏฐาน) (826) **กุสลราสิสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า กองกุศลทั้งหมดทั้งปวงก็คือสติปัฏฐาน 4

(827-830) **ปาฏิโมกขสูตร** ทรงสอนวิธีเจริญสติปัฏฐานแก่ภิกษุรูปหนึ่งว่า ให้เริ่มด้วยการสำรวมในปาฏิโมกข์(ปาฏิโมกข-สังวร-ไม่ละเมิดสิกขาบทที่ทรงบัญญัติ) เพียบพร้อมด้วยอาจาระ(มารยาท)และโคจร(ดำรงชีวิตสมแก่ความเป็นสมณะ) เห็นภัยในความผิดแม้จะเป็นเรื่องเล็กน้อย ใส่ใจถือปฏิบัติอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ทั้งหมดนี้เป็นเบื้องต้นของการเจริญสติปัฏฐาน 4...

(831-833) **ทุจริตสูตร** ตรัสสอนภิกษุรูปหนึ่งว่า การละกายทุจริตเจริญกายสุจริต ละวจีทุจริตเจริญวจีสุจริต ละมโน-ทุจริตเจริญมโนสุจริต ก็เป็นเบื้องต้นของการเจริญสติปัฏฐาน 4 (834) **มิตตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สติปัฏฐาน 4 นั้นควรอนุเคราะห์เชิญชวนผู้คนทุกหมู่เหล่าให้มาเจริญโดยทั่วกัน

(835-836) **เวทนาสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า การเจริญสติปัฏฐาน 4 ก็เพื่อกำหนดรู้สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุก-ขมสุขเวทนา(837-838) **อาสวสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า การเจริญสติปัฏฐาน 4 ก็เพื่อละอาสวะ(กามาสวะ ภวาสวะ อวิชชา-สวะ)

(839-842) **คังคาทิเปยยาลวรรค** มี 12 พระสูตร 6 พระสูตรแรกเป็นคำสอนที่ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย โดยเปรียบการเจริญ

สติปัฏฐาน 4 ซึ่งมีแต่น้อมไปสู่นิพพานว่า เหมือนแม่น้ำคงคาที่ไหลสู่ทิศปราจีน อีก 6 พระสูตรหลังทรงเปรียบว่าเหมือนแม่น้ำที่ไหลลงสู่ทะเล และตรัสว่า เป้าหมายของการเจริญสติปัฏฐาน 4 ก็เพื่อละสังโยชน์เบื้องสูงทั้ง 5 (เป็นพระอรหันต์)

สติปัฏฐานสังยุตต์จบบริบูรณ์

อินทริยสังยุตต์

อินทริยสังยุตต์ ว่าด้วยอินทรีย์ (controlling faculty) 5 คือ 1. สัทธา(ศรัทธา-ความเชื่อ) 2. วิริยะ(ความเพียร) 3. สติ (ความระลึกได้) 4. สมาธิ(ความตั้งจิตมั่น) 5. ปัญญา(ความรู้ทั่วชัด) ที่เรียกธรรมเหล่านี้ว่าอินทรีย์ เพราะแต่ละอย่างเป็นใหญ่ในการทำหน้าที่ของตน หน้าที่ในที่นี้คือกวาดล้างอกุศลธรรมที่เป็นฝ่ายตรงกันข้าม อันได้แก่ สัทธากวาดล้างความไร้ศรัทธา วิริยะกวาดล้างความเกียจคร้าน สติกวาดล้างความประมาท สมาธิกวาดล้างความฟุ้งซ่าน ปัญญากวาดล้างความโง่ความหลง (ธรรมหมวดนี้มีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าพละ เพราะทำให้มีพลัง ทำให้เกิดความมั่นคง โดยอกุศลธรรมฝ่ายตรงกันข้ามครอบงำไม่ได้)

อินทรีย์แต่ละอย่าง เรียกเต็มว่า สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ และปัญญินทรีย์

สุทธิวรรค

วัดความพร้อม-ความก้าวหน้าด้วยอินทรีย์

(843) **สุทธิกสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ทรงแจกแจงอินทรีย์ทั้ง 5 แก่ภิกษุทั้งหลาย (844) **ปฐมโสตาสูตร** (845) **ทุติยโสตาสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่ออริยสาวกรู้ชัดซึ่ง (ความเกิด ความดับ) คุณ โทษ และวิธีสลัดพ้นแห่งอินทรีย์ 5 ตามความเป็นจริง ก็เรียกได้ว่าเป็นโสดาบัน แน่นอนว่าจะได้ตรัสรู้ในภายภาคหน้า (846) **ปฐมอรหันตสูตร** (847) **ทุติยอรหันตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อภิกษุรู้ชัดซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษ และวิธีสลัดพ้นแห่งอินทรีย์ 5 ตามความเป็นจริงแล้วเป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น ก็เรียกได้ว่าเป็นพระอรหันต์

(845-851) **ปฐมสมณพราหมณสูตร, ทุติยสมณพราหมณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมณะหรือพราหมณ์ที่ไม่รู้ชัดซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษ และวิธีสลัดพ้นแห่งอินทรีย์ 5 ตามความเป็นจริง ทรงไม่เรียกว่าสมณะหรือพราหมณ์อย่างแท้จริง เพราะยังไม่กระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์ของความเป็นสมณพราหมณ์ด้วยปัญญาตรัสรู้เองในปัจจุบัน

ตรวจสอบความมีอินทรีย์ 5 ได้อย่างไร

(852-857) **ทัฏฐัพพสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า

- ความมีศรัทธาเป็นอินทรีย์ ดูที่โสตาปัตติยังคะ คุณ-

ลักษณะของโสดาบัน) 4 อย่าง คือ มีความเลื่อมใสอันหยั่งลงมั่นด้วยปัญญาในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ และมีใจเสียสละ (จาคะ)

- ความมีวิริยะเป็นอินทรีย์ ดูที่สัมมัปปธาน(ความเพียรชอบ, ความเพียรใหญ่) 4 อย่าง (คือสังวรปธาน ปหานปธาน ภาวนาปธาน อนุรักขนาปธาน)
- ความมีสติเป็นอินทรีย์ ดูที่สติปัฏฐาน 4
- ความมีสมาธิเป็นอินทรีย์ ดูที่ฌาน(รูปฌาน) 4
- ความมีปัญญาเป็นอินทรีย์ ดูที่อริยสัจ 4

(เมื่ออินทรีย์ใดอินทรีย์หนึ่งมีบทบาทเด่น-แสดงการทำหน้าที่โดดเด่น อินทรีย์ที่เหลือก็จะหนุนส่ง ไม่แสดงตัวปรากฏชัดเจน แต่ก็ยังทำหน้าที่เป็นอินทรีย์อยู่)

คุณลักษณะของอินทรีย์ 5

(858-863) **ปฐมวิภังคสูตร** ทรงแจกแจงลักษณะของอินทรีย์ 5 แก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้

1. **สัทธินทรีย์** เป็นลักษณะของอริยสาวกผู้มีศรัทธา เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า

2. **วิริยินทรีย์** เป็นลักษณะของอริยสาวกผู้ระดมความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม มีพลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย

3. **สตินทรีย์** เป็นลักษณะของอริยสาวกผู้มีสติ มีสติเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ซึ่งสิ่งที่ได้ทำและ

คำที่ได้พูดแม้นานได้

4. **สมาธินทรีย์** เป็นลักษณะของอริยสาวกผู้ทำนิพพานให้เป็นอารมณ์แล้วได้สมาธิ(ได้ฌาน)

5. **ปัญญินทรีย์** เป็นลักษณะของอริยสาวกผู้มีปัญญา มีปัญญากำหนดรู้ความเกิดความดับ ทำลายกิเลสได้ ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

(865-869) **ทุติยวิภังคสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายเรื่องคุณลักษณะของอินทรีย์ 5 ขยายความให้เห็นชัดขึ้นว่า คุณลักษณะของอินทรีย์ดังกล่าวนั้นคืออะไรแน่ นั่นคือ สัทธินทรีย์ชี้ไปที่ความมีศรัทธาในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า วิริยินทรีย์ชี้ไปที่สัมมัปปธาน 4 สตินทรีย์ชี้ไปที่การเจริญสติปัฏฐาน 4 สมาธินทรีย์ชี้ไปที่การได้บรรลุปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน ปัญญินทรีย์ชี้ไปที่ความรู้ในอริยสัจ 4

จบสุทธิกวรรค (10 พระสูตร)

อินทรีย์แสดงความแตกต่างของบุคคล

มุทุตรวรรค มี 10 พระสูตร

(870-875) **ปฏิลาภสูตร** ว่าด้วยอินทรีย์ 5 พร้อมความหมายที่ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย (876-877) **ปฐมสังขิตตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระอรหันต์มีอินทรีย์ 5 เต็มบริบูรณ์ อริยบุคคลอีก 5 จำพวกคือ อนาคามี สกทาคามี โสดาบัน โสดาบันธัมมานุสารี โสดาบันสัทธานุสารี มีอินทรีย์ 5 ที่อ่อนกว่ากัน

ตามลำดับ (ความแก่อ่อนของอินทรีย์ 5 หมายถึงความคมกล้าที่นำไปสู่การละกิเลส กิเลสที่ละได้แล้วไม่มีอะไรต่างกัน) (878-879) **ทุติยสังขิตตสูตร** ทรงแจกแจงเรื่องความแก่อ่อนต่างกันของอินทรีย์ 5 ในอริยบุคคลเหมือนในพระสูตรก่อน และตรัสอีกว่า อริยผลมีขึ้นได้ตามอินทรีย์ที่ต่างกัน และบุคคลก็ต่างกันไปตามอริยผล (880-881) **ตติยสังขิตตสูตร** (เหมือนในพระสูตรก่อน) และตรัสว่า ผู้ยังอินทรีย์ 5 ให้บริบูรณ์ก็ได้ชื่นชมอรหัตตผล ผู้มีอินทรีย์ 5 บางส่วนก็ได้ชื่นชมอริยผลที่เหลือ กล่าวได้ว่า อินทรีย์ 5 ไม่เป็นหมันเลย

(882-883) **ปฐมวิตถารสูตร** ทรงจัดลำดับความมีอินทรีย์ 5 ต่างกันของอริยบุคคล จากอินทรีย์บริบูรณ์ลงไปตามลำดับคือ 1. พระอรหันต์ 2. อนาคามีประเภทอันตราปรินิพพายี 3. อนาคามีประเภทอุปหัจจปรินิพพายี 4. อนาคามีประเภทอสังขารปรินิพพายี 5. อนาคามีประเภทสสังขารปรินิพพายี 6. อนาคามีประเภทอุทธังโสโตอกนิฏฐคามี 7. สกทาคามี 8. โสดาบัน 9. โสดาบันประเภทธัมมานุสารี 10. โสดาบันประเภทสัทธานุสารี (884-885) **ทุติยวิตถารสูตร** (886-887) **ตติยวิตถารสูตร** ว่าด้วยลำดับความต่างของอินทรีย์ 5 เหมือนในปฐมวิตถารสูตร

(888-889) **ปฏิปันนสูตร** ทรงจัดลำดับของอริยบุคคลซึ่งเป็นไปตามอินทรีย์ 5 ที่แก่อ่อนต่างกันอีกแบบหนึ่ง คือ 1. พระอรหันต์ 2. ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอรหัตตผล 3. อนาคามี 4. ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล 5. สกทาคามี 6. ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามิผล 7. โสดาบัน 8. ผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้

แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล ส่วนบุคคลผู้ไม่มีอินทรีย์ 5 เลย เรียกว่าเป็นคนภายนอก(พาหิโร) อยู่ในฝ่ายปุถุชน(ปุถุชฺชนปกฺเขฏฺฐิโต)

(890-891) **อุปสมสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามว่า บุคคลเช่นไรเรียกว่าผู้ถึงพร้อมด้วยอินทรีย์(อินฺทฺริยสมฺปนฺโน)? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ผู้เจริญสัทธินทรีย์ ฯลฯ ปัญญินทรีย์ ที่ให้ถึงความสงบความตรัสรู้ คือผู้ถึงพร้อมด้วยอินทรีย์ (892-893) **อาสวักขยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เพราะได้เจริญได้กระทำให้มากซึ่งอินทรีย์ 5 ภิกษุจึงกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ(เป็นพระอรหันต์)ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน

ประมวลคำสอนว่าด้วยอินทรีย์

ฉฬินทริยวรรค มี 10 พระสูตร

(894-896) **ปุนัพภวสูตร** พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เพราะได้รู้ทั่วถึงความเกิด ความดับ คุณ โทษ และวิธีสลัดพ้นแห่งอินทรีย์ 5 จึงทรงปฏิญาณ (ยืนยัน) ว่าได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ...

(897) **ชีวิตินทริยสูตร** ตรัสถึงอินทรีย์อีก 3 อย่าง คือ 1. อิตถินทรีย์ (ใหญ่ในความเป็นหญิง) 2. ปุริสินทรีย์(ใหญ่ในความเป็นชาย) 3. ชีวิตินทรีย์(ใหญ่ในความเป็นอยู่)

(898) **อัญญาตาวินทริยสูตร** ตรัสถึงอินทรีย์อีก 3 อย่าง คือ 1. อนัญญาตัญญัสสามีตินทรีย์ (อินทรีย์ที่เกิดขึ้นในขณะแห่งโสดาปัตติมรรคของผู้ปฏิบัติที่อยากรู้สิ่งที่ไม่เคยรู้ในสังสารวัฏ) 2. อัญญินทรีย์(อินทรีย์ที่เกิดขึ้นในขณะแห่งอริยผล มีอาการว่าได้รู้)

3. อัญญาตาวินทรีย์(อินทรีย์ที่เกิดขึ้นในอรหัตตผล มีอาการว่าได้รู้ทั่วถึงแล้ว)

(899-900) **เอกาภิญญาสูตร** ทรงจัดลำดับอริยบุคคลซึ่งเป็นไปตามความแก่อ่อนของอินทรีย์ 5 คือ 1. พระอรหันต์ 2. อนาคามี 5 จำพวก (อันตราปรินิพพายี-อุปหัจจปรินิพพายี-อสังขารปรินิพพายี-สสังขารปรินิพพายี-อุทธังโสโตอกนิฏฐคามี) 3. สกทาคามี 4. โสดาบัน 5 จำพวก (เอกพีชี-โกลังโกละ-สัตตักขัตตุปรมะ-ธัมมานุสารี-สัทธานุสารี) รวมเป็นอริยบุคคล 12 จำพวก (อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้ให้คำอธิบายลักษณะของโสดาบันทั้ง 5 จำพวกไว้ด้วย)

(901) **สุทธกสูตร** ตรัสถึงอินทรีย์ 6 คือ จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายินทรีย์ และมนินทรีย์ (คืออายตนะภายใน 6 ซึ่งมีความเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตนต่างกัน)

(902-903) **โสดาปันนสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อริยสาวกที่รู้ชัดซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษ และวิธีสลัดพ้นแห่งอินทรีย์ 6 ตามความเป็นจริง จัดว่าเป็นโสดาบัน (904-905) **ปฐมอรหันตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่รู้ชัดซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษ และวิธีสลัดพ้นแห่งอินทรีย์ 6 ตามความเป็นจริง แล้วจิตหลุดพ้นเพราะไม่มีอุปาทาน จัดว่าเป็นพระอรหันต์ (906-908) **ทุติยอรหันตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เพราะได้รู้ทั่วถึงความเกิด ความดับ คุณ โทษ และวิธีสลัดพ้นแห่งอินทรีย์ 6 จึงปฏิญาณพระองค์ว่าได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณ (909-911) **ปฐมสมณพราหมณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมณะหรือพราหมณ์ที่

ไม่รู้ชัดซึ่งความเกิด ความดับ คุณ โทษ และวิธีสลัดพ้นแห่งอินทรีย์ 6 หาใช่สมณะหรือพราหมณ์ที่แท้จริงไม่ (912-913) **ทุติย-สมณพราหมณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมณะหรือพราหมณ์ที่ไม่รู้ชัดซึ่งอินทรีย์ 6 ความเกิด ความดับ และปฏิปทาที่จะให้ถึงความดับอินทรีย์ 6 หาใช่สมณะหรือพราหมณ์ที่แท้จริงไม่

สุขินทริยวรรค

เวทนาก็เป็นอินทรีย์

(914) **สุทธกสูตร** พระพุทธองค์ตรัสถึงอินทรีย์ 5 อีกประเภทหนึ่ง คือ 1. สุขินทรีย์ (เป็นใหญ่ในฝ่ายสุข) 2. ทุกขินทรีย์ (เป็นใหญ่ในฝ่ายทุกข์) 3. โสมนัสสินทรีย์ (เป็นใหญ่ฝ่ายโสมนัส) 4. โทมนัสสินทรีย์ (เป็นใหญ่ฝ่ายโทมนัส) 5. อุเบกขินทรีย์ (เป็นใหญ่ฝ่ายอุเบกขา) อีก 4 พระสูตรคือ (915-916) **โสดาปันนสูตร** (917-918) **อรหันตสูตร** (919-921) **ปฐมสมณพราหมณสูตร** (922-924) **ทุติยสมณพราหมณสูตร** มีนัยท่านองเดียวกับ 4 พระสูตรที่มีชื่อตรงกันในวรรคก่อน

(925-930) **ปฐมวิภังคสูตร** ทรงแสดงความหมายของเวทนาแต่ละอย่างที่เป็นอินทรีย์ว่า 1. สุขินทรีย์ ได้แก่ความสุขทางกาย ความสำราญทางกาย เป็นเวทนาฝ่ายสุขที่เกิดจากกาย-สัมผัส 2. ทุกขินทรีย์ ได้แก่ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกาย เป็นเวทนาฝ่ายทุกข์ที่เกิดจากกายสัมผัส 3. โสมนัสสิน-

ทรีย์ ได้แก่ความสุขทางใจ ความสำราญทางใจ เป็นเวทนาฝ่ายสุขที่เกิดจากมโนสัมผัส 4. โทมนัสสินทรีย์ ได้แก่ความทุกข์ทางใจ ความไม่สำราญทางใจ เป็นเวทนาฝ่ายทุกข์ที่เกิดจากมโนสัมผัส 5. อุเบกขินทรีย์ ได้แก่เวทนาที่สำราญก็ไม่ใช่ ไม่สำราญก็ไม่ใช่ เกิดได้ทั้งทางกายและทางใจ (931-939) **ทุติยวิภังคสูตร** ทรงจัดประเภทอินทรีย์ทั้ง 5 นี้ว่า สุขินทรีย์และโสมนัสสินทรีย์เป็นฝ่ายสุขเวทนา ทุกขินทรีย์และโทมนัสสินทรีย์เป็นฝ่ายทุกขเวทนา ส่วนอุเบกขินทรีย์ เป็นฝ่ายอทุกขมสุขเวทนา (940-948) **ตติยวิภังคสูตร** ตรัสว่าอินทรีย์ทั้ง 5 ดังกล่าว จะย่นเป็น 3 หรือขยายเป็น 5 ก็ได้ อย่างที่ได้เห็น

ให้รู้เท่าทันเวทนาที่เกิดและดับ

(949-955) **อรหันตสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า เวทนาที่เป็นอินทรีย์แต่ละอย่างเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะ ให้รู้ชัด(รู้เท่าทัน)ว่ามันเกิดและดับไปเพราะผัสสะ ถ้าไม่มีผัสสะ เวทนาก็ไม่เกิด เปรียบเหมือนไม้ 2 อันสีกันจึงเกิดไฟ ถ้าแยกไม้ 2 อันออกจากกัน ไฟก็ไม่เกิด

ฌานเป็นที่ดับเวทนาได้ต่างกัน

(956-961) **อุปปฏิกสูตร** พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายเรื่องเวทนาที่เป็นอินทรีย์ดับในฌานว่า เมื่อทุกขินทรีย์เกิดขึ้นขณะทำความเพียร(เจริญสมาธิ) ให้รู้ชัดว่าทุกขินทรีย์เกิดขึ้นแก่เราก็ด้วยมีเหตุปัจจัย เป็นไปไม่ได้ที่ทุกขินทรีย์จะเกิดขึ้นโดย

ไม่มีเหตุปัจจัย ให้รู้ชัดทั้งทุกขินทรีย์ ทั้งเหตุให้เกิดทุกขินทรีย์ ทั้งความดับทุกขินทรีย์ ทั้งวิธีปฏิบัติที่จะให้ทุกขินทรีย์ที่เกิดขึ้นแล้วดับไปไม่เหลือ ทุกขินทรีย์นั้นดับไม่เหลือในปฐมฌาน ภิกษุที่รู้อย่างนี้ เรียกได้ว่ารู้แล้วซึ่งความดับแห่งทุกขินทรีย์และน้อมจิตเข้าไปเพื่อความเป็นอย่างนั้น...โทมนัสสินทรีย์ดับไม่เหลือในทุติยฌาน...สุขินทรีย์ดับไม่เหลือในตติยฌาน...โสมนัสสินทรีย์ดับไม่เหลือในจตุตถฌาน...อุเบกขินทรีย์ดับไม่เหลือในสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ (ให้รู้ว่าเวทนาแต่ละอย่างดับสนิทในฌานไหน แล้วน้อมจิตดิ่งเข้าสู่ฌานนั้น)

จบสุขินทริยวรรค (10 พระสูตร)

ชราวรรค

อาการชราภาพของพระพุทธองค์

(962-965) **ชราสูตร** เย็นวันหนึ่งที่มิคารมาตุปราสาทวัดบุพพาราม พระพุทธองค์ประทับหันพระปฤษฎางค์ผิงแดดที่สาดส่องมาทางทิศตะวันตก พระอานนท์เข้าไปเฝ้าและได้นวดฟั้นพระกายด้วยฝ่ามือ พลางกราบทูลว่า เพิ่งได้เห็นว่าพระฉวีวรรณของพระองค์ไม่ผุดผ่องเหมือนก่อน พระสรีระหย่อนย่นเป็นริ้วรอย พระกายค้อมไปข้างหน้า พระอินทรีย์(ตา หู จมูก ลิ้น กาย)แปรเปลี่ยนให้เห็น

พระพุทธองค์ตรัสว่า จริงอย่างนั้น ความแก่มีอยู่ในความหนุ่มสาว ความเจ็บป่วยมีอยู่ในความไม่มีโรค ความตายมีอยู่ในชีวิต...แล้วตรัสเป็นพระคาถาความว่า ถึงจะไม่ชอบความแก่เฒ่าก็ไม่พ้นที่ความแก่เฒ่าจะย่ำยีเอา ถึงจะมีชีวิตอยู่ร้อยปี ในที่สุดก็ต้องตาย

สิ่งยึดเหนี่ยวสิ้นสุดที่นิพพาน

(966-974) **อุณณาภพราหมณสูตร** สาวัตถี : พราหมณ์ชื่ออุณณาภะทูลถามว่า อินทรีย์ 5 (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) ต่างก็มีอารมณ์(สิ่งให้รับรู้)ที่ต่างกัน ไม่เสวยอารมณ์ของกันและกันได้ แล้วอะไรเสวยอารมณ์ของอินทรีย์ทั้ง 5 ได้?

พระพุทธองค์ : ใจ(มโน)เสวยอารมณ์ของอินทรีย์ทั้ง 5
อุณณาภะ : อะไรเป็นที่ยึดเหนี่ยว(ปฏิสรณ์)ใจ?
พระพุทธองค์ : สติเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจ
อุณณาภะ : อะไรเป็นที่ยึดเหนี่ยวสติ?
พระพุทธองค์ : วิมุตติเป็นที่ยึดเหนี่ยวสติ
อุณณาภะ : อะไรเป็นที่ยึดเหนี่ยววิมุตติ?
พระพุทธองค์ : นิพพานเป็นที่ยึดเหนี่ยววิมุตติ?

และเมื่อพราหมณ์อุณณาภะทูลถามต่อไปว่า อะไรเป็นที่ยึดเหนี่ยวนิพพาน? พระพุทธองค์มีพระดำรัสตอบว่า เป็นคำถามที่เลยเถิดไปแล้ว หาจุดจบไม่ได้ เพราะที่สุดของพรหมจรรย์อยู่ที่นิพพาน นิพพานเป็นจุดสุดท้าย

พราหมณ์พอใจในพระดำรัสตอบอย่างยิ่ง และเมื่อเขาทูล

ลากลับไปแล้ว พระพุทธองค์ตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า เขาได้บรรลุธรรมเป็นอนาคามีแล้ว

อินทรีย์ 5 และพละ 5 ต่างอิงอาศัยกัน

(975-982) **สาเกตสูตร** ที่ป่าอัญชนมฤคทายวัน เมืองสาเกต พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อินทรีย์ 5 กับพละ 5 ต่างอิงกันอยู่ สิ่งใดเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งนั้นก็เป็นสัทธาพละ ฯลฯ สิ่งใดเป็นปัญญินทรีย์ สิ่งนั้นก็เป็นปัญญาพละ เหมือนแม่น้ำสายหนึ่งที่ไหลไปทางทิศตะวันออก กลางแม่น้ำสายนั้นมีเกาะน้ำที่ไหลผ่านเกาะไป จะเรียกว่าเป็นน้ำกระแสเดียวก็ได้ถ้าดูจากต้นน้ำทางทิศตะวันตกและปลายน้ำทางทิศตะวันออก จะเรียกว่าเป็นน้ำสองกระแสก็ได้ถ้าดูสายน้ำจากสองฟากเกาะ

(อินทรีย์ 5 มีความเป็นใหญ่ในการทำหน้าที่เป็นลักษณะ พละ 5 มีความมั่นคงไม่หวั่นไหวเป็นลักษณะ)

(983-986) **ปุพพโกฏฐกสูตร** ที่ปุพพโกฏฐกะ(ซุ้มประตูด้านทิศตะวันออก)กรุงสาวัตถี พระพุทธองค์ตรัสถามพระสาริบุตรว่า เชื่อหรือว่าอินทรีย์ 5 ที่บุคคลเจริญแล้วทำให้ถึงอมตะ (นิพพาน) ได้? พระสาริบุตรกราบทูลว่า ท่านไม่ได้เชื่อตามคำสอนของพระองค์หรือตามคำบอกของใคร แต่เพราะได้รู้ได้เห็นได้กระทำให้แจ้ง ได้พิจารณาด้วยปัญญาแล้ว จึงหมดความเคลือบแคลงสงสัยในอินทรีย์ 5 ที่ทำให้ถึงนิพพานได้ (ความไม่เชื่อเพียงเพราะศรัทธาอย่างนี้ทำให้พระอรหันต์มีคุณสมบัติอย่างหนึ่งคือ"อัสสัทธะ"-ดูขุ.ธ.25/17/28)

อินทรีย์ของพระอรหันต์

(987-990) **ปฐมปุพพารามสูตร** มิคารมาตุปราสาท : พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อได้เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ซึ่งปัญญินทรีย์ พระอรหันต์จึงบอกได้ว่าตนได้บรรลุอรหัตตผล. สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ที่คล้อยตามปัญญาของอริยสาวกผู้มีปัญญา ย่อมตั้งมั่น(ทรงตัวอยู่ได้) (991-994) **ทุติยปุพพารามสูตร** มิคารมาตุปราสาท : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อได้เจริญแล้วทำให้มากแล้วซึ่งอินทรีย์ 2 อย่าง คืออริยปัญญาและอริยวิมุตติ พระอรหันต์จึงบอกได้ว่าตนได้บรรลุอรหัตตผล อริยปัญญานั้นได้แก่ปัญญินทรีย์ อริยวิมุตติได้แก่สมาธินทรีย์ (995-998) **ตติยปุพพารามสูตร** มิคารมาตุปราสาท : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อพระอรหันต์ได้เจริญแล้วทำให้มากแล้วซึ่งอินทรีย์ 4 ที่เหลือ (ยกเว้นสัทธินทรีย์) จึงบอกได้ว่าตนได้บรรลุอรหัตตผล (999-1002) **จตุตถปุพพารามสูตร** มิคารมาตุปราสาท : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อได้เจริญแล้วทำให้มากแล้วซึ่งอินทรีย์ทั้ง 5 พระอรหันต์จึงบอกได้ว่าตนได้บรรลุอรหัตตผล (1003-1009) **ปิณโฑลภารทวาชสูตร** โฆสิตาราม : เมื่อได้ยินพระปิณโฑละ ภารทวาชะบอกว่าตนมีชาติสิ้นสุดแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว...(เท่ากับบอกว่าได้บรรลุอรหัตตผล) ภิกษุมากรูปจึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ ทูลถามว่า เหตุใดพระปิณโฑละจึงบอกอย่างนั้น? มีพระดำรัสตอบว่า เพราะพระปิณโฑละได้เจริญแล้วทำให้มากแล้วซึ่งอินทรีย์ 3 อย่าง คือสตินทรีย์ สมาธินทรีย์ และปัญญินทรีย์ (นั่นคือ ปัญญินทรีย์เป็นเครื่องวัดความบรรลุอรหัตตผล)

ความสำคัญของศรัทธา-สัทธินทรีย์

(1010-1022) **สัทธาสูตร** ที่นิคมชื่ออาปณะ ในแคว้นอังคะ พระพุทธองค์ตรัสกะพระสาริบุตรว่า อริยสาวกผู้มีศรัทธาแน่วแน่ เลื่อมใสยิ่งในตถาคต ไม่พึงเคลือบแคลงหรือสงสัยในตถาคตหรือในคำสอนของตถาคต

พระสาริบุตรแจ้งในพระดำรัสนั้น และได้กราบทูลว่า อริยสาวกผู้มีศรัทธาก็หวังได้ว่าจักระดมความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม มีกำลัง มีความมุ่งมั่น ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย (ศรัทธานำไปสู่วิริยะ). วิริยะของอริยสาวกนั้นเป็นวิริยินทรีย์ พึงหวังได้ว่าจักเป็นผู้มีสติ...(วิริยะนำไปสู่สติ). สติของอริยสาวกนั้นเป็นสตินทรีย์ พึงหวังได้ว่าจักเทนี่ยวเอานิพพานเป็นอารมณ์ ได้สมาธิ จิตรวมเป็นหนึ่งเดียว (สตินำไปสู่สมาธิ). สมาธิของอริยสาวกนั้นเป็นสมาธินทรีย์ พึงหวังได้ว่าจักรู้ชัดถึงสังสารวัฏอันหาเงื่อนต้นเงื่อนปลายไม่ได้สำหรับผู้มีอวิชชาขวางกั้นจิต อันเป็นการดับอวิชชาได้โดยสิ้นเชิง...ปัญญาของอริยสาวกนั้นเป็นปัญญินทรีย์ เมื่ออริยสาวกได้มีวิริยะ มีสติ มีสมาธิ มีปัญญาส่งทอดกันมาอย่างนี้ ก็ย่อมเชื่อมั่นว่า ธรรมเหล่านี้ก็คือธรรมที่ตนเคยได้ฟังมาแล้วนั่นเอง ซึ่งบัดนี้ตนได้สัมผัสด้วยนามกายอยู่ และได้เห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา

สุดท้ายพระสาริบุตรกราบทูลว่า ศรัทธาของอริยสาวกเป็นสิทธินทรีย์อย่างนี้แล (เป็นศรัทธาที่ทรงพลัง ทำหน้าที่หนุนส่งให้เกิดอินทรีย์อย่างอื่นต่อๆ กันไปจนถึงอินทรีย์สุดท้าย)

พระพุทธองค์มีพระดำรัสรับรองคำกราบทูลของพระสาริ-

บุตรทุกประการ

จบชราวรรค (10 พระสูตร)

สูกรขาตาวรรค

ปัญญินทรีย์เป็นยอดของโพธิปักขิยธรรม

(1023-1026) **โกสลสูตร** ที่หมู่บ้านพราหมณ์ชื่อโกศล (ฉบับพม่าและยุโรปเป็นสาลา)ในแคว้นโกศล พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในบรรดาสัตว์เดรัจฉาน พญาราชสีห์จัดเป็นยอด ด้วยกำลัง ด้วยฝีเท้า และด้วยความอาจหาญ ฉันใด ในบรรดาโพธิ-ปักขิยธรรม(ธรรมฝ่ายตรัสรู้) ปัญญินทรีย์เป็นสุดยอด เพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ ฉันนั้น...

(1027-1030) **มัลลกสูตร** ที่นิคมอุรุเวลกัปปะของชาวมัลละในแคว้นมัลละ พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า อริยญาณ (ปัญญินทรีย์) ยังไม่เกิดขึ้นแก่อริยสาวกเพียงใด อินทรีย์อีก 4 อย่างก็ยังไม่ทรงตัวมั่นคงเพียงนั้น...เปรียบเหมือนเรือนยอดที่ยังไม่ได้ยกยอดขึ้น จันทันก็ตั้งขึ้นทรงตัวไม่ได้...ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิที่เกิดคล้อยตามปัญญาของอริยสาวกผู้มีปัญญา ย่อมทรงตัวอยู่ได้

รู้ได้อย่างไรว่าเป็นเสขะหรืออเสขะ

(1031-1037) **เสขสูตร** โฆสิตาราม : พระพุทธองค์ตรัส

แก่ภิกษุทั้งหลายว่า มีเหตุที่ทำให้ภิกษุรู้ตัวเองว่าเป็นเสขะหรือเป็นอเสขะดังนี้

ผู้เป็นเสขะย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 หรือพิจารณาเห็นว่า ไม่มีสมณะหรือพราหมณ์ภายนอกอื่นใดที่แสดงธรรมอันจริงแท้แน่นอนเหมือนพระผู้มีพระภาคเจ้า หรือรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ 5 (มีสัทธินทรีย์เป็นต้น)ว่ามีอะไรเป็นเป้าหมายสูงสุด แม้จะยังไม่ได้สัมผัสอินทรีย์ 5 ด้วยนามกาย แต่ก็เข้าใจแจ่มแจ้งด้วยปัญญา

ผู้เป็นอเสขะย่อมรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ 5 ว่ามีอะไรเป็นเป้าหมายสูงสุด ทั้งได้สัมผัสด้วยนามกายและเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญาอีกประการหนึ่ง อริยสาวกผู้เป็นอเสขะย่อมรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ 6 (มีจักขุนทรีย์เป็นต้น) รู้ชัดว่าอินทรีย์ 6 เหล่านี้จักดับหมดสิ้นไม่เหลือ และอินทรีย์ 6 เหล่าอื่นจักไม่เกิดขึ้นในภพไหนๆ อีก

ไม่ประมาทคืออรักษาจิตอย่างไร

(1038-1039) **ปทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ปัญญินทรีย์เป็นยอดของธรรมเพื่อความตรัสรู้ เปรียบเหมือนรอยเท้าช้างที่ใหญ่กว่ารอยเท้าของสัตว์ทั้งปวง (1040-1043) **สารสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความเป็นยอดของธรรมเพื่อการตรัสรู้ของปัญญินทรีย์นั้น เปรียบเหมือนรอยเท้าช้าง...เปรียบเหมือนจันทน์แดงในบรรดาไม้มีกลิ่นที่แก่น

(10444-1046) **ปติฏฐิตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุผู้มีธรรมอันเอกจึงเจริญอินทรีย์ 5 ได้ ธรรมอันเอก(เอกธมฺโม)

นั้นคือความไม่ประมาท ภิกษุผู้มีความไม่ประมาทคือผู้รักษาจิตในอาสวะและในสิ่งที่มีอาสวะทั้งหลาย(จิตฺตํ รกฺขติ อาสเวสุ จ สาสเวสุ จ-ไม่ให้จิตเข้าไปหากิเลสใดๆ ได้) เมื่อรักษาจิตไว้ได้อินทรีย์ 5 ก็ถึงความบริบูรณ์

(1047-1051) **พรหมสูตร** กล่าวถึงพระพุทธองค์เมื่อแรกตรัสรู้ ประทับอยู่ที่ใต้ร่มอชปาลนิโครธ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ทรงตรองเห็นอินทรีย์ 5 ที่เจริญแล้วทำให้มากแล้วย่อมมีนิพพานเป็นที่หมาย ท้าวสหัมบดีพรหมทราบเรื่องที่ทรงตรองเห็นอยู่นั้นก็มาเข้าเฝ้า กราบทูลว่า ที่ทรงตรองเห็นอยู่นั้นเป็นความจริงแล้ว ได้ทูลเล่าเรื่องของตนด้วยว่า เคยบวชเป็นภิกษุชื่อสหกะ ประพฤติพรหมจรรย์อยู่กับพระกัสสปพุทธเจ้า ได้เจริญอินทรีย์ 5 จึงคลายความรักใครในกามทั้งหลายเสียได้ เมื่อตายไปก็ได้เกิดในพรหมโลก ชาวพรหมโลกรู้จักตนในนามว่าสหัมบดีพรหม

พระอรหันต์เคารพยิ่งในพระพุทธองค์

(1052-1060) **สูกรขาตาสูตร** ที่ถ้ำสูกรขาตา ภูเขาดิชณกูฏ วันหนึ่งพระพุทธองค์ตรัสถามพระสาริบุตรว่า พระอรหันต์เห็นประโยชน์อะไรจึงมีความนอบน้อมอย่างยิ่งในตถาคตหรือในคำสอนของตถาคต? พระสาริบุตรกราบทูลว่า เพราะพระอรหันต์เห็นธรรมปลอดจากกิเลส(โยคกฺเขมฺ)อันยิ่งยวด จึงนอบน้อมยิ่งในพระตถาคตหรือในคำสอนของพระตถาคต

ตรัสถามต่อไปว่า ธรรมปลอดจากกิเลสอันยิ่งยวดเป็นอย่างไร? พระสาริบุตรทูลตอบว่า ได้แก่การที่พระอรหันต์ได้เจริญ

อินทรีย์ 5 จนได้ตรัสรู้ เมื่อตรัสถามอีกว่า การนอบน้อมอย่างยิ่งของพระอรหันต์ดังกล่าวนั้นเป็นอย่างไร? พระสาริบุตรกราบทูลว่าคือการที่พระอรหันต์มีความเคารพย่ำเกรงในพระศาสดา ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ในสิกขา ในสมาธิ

พระพุทธองค์ทรงสาธุการในทุกคำตอบของพระสาริบุตร

(1061) **ปฐมอุปาทสูตร** สาวัตถี : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อินทรีย์ 5 เกิดจากการตรัสรู้ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า (1062) **ทุติยอุปาทสูตร** สาวัตถี : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อินทรีย์ 5 ไม่มีอยู่นอกคำสอนของพระพุทธเจ้า

จบสูกรขาตาวรรค (10 พระสูตร)

เจริญอินทรีย์ 5 หวังผลได้ 7 ประการ

โพธิปักขิยวรรค มี 10 พระสูตร

(1063) **สัญโญชนสูตร** (1064) **อนุสยสูตร** (1065) **ปริญญา-สูตร** (1066-1067) **อาสวักขยสูตร** ใน 4 พระสูตรนี้ สรุปความได้ว่า อินทรีย์ 5 ที่บุคคลเจริญแล้วย่อมเป็นไปเพื่อละสังโยชน์ เพื่อถอนอนุสัย เพื่อกำหนดรู้อัทธานะ(ทางไกล-ในที่นี้หมายถึงสังสาร-วัฏ : กำหนดรู้ทางหลุดพ้นจากสังสารวัฏ) เพื่อความสิ้นอาสวะ

(1068) **ปฐมผลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อินทรีย์ 5 ที่บุคคลเจริญแล้วหวังผลได้ 2 อย่าง คือบรรลุอรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความถือมั่นอยู่ก็เป็นอนาคามี (1069) **ทุติยผลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ผู้เจริญอินทรีย์ 5 แล้วหวังผลได้ 7 ประการ

คือ 1. ได้อรหัตตผลในปัจจุบัน (ทันตาเห็น) 2. ถ้าไม่ได้อรหัตต-ผลในปัจจุบัน ก็จะได้อรหัตตผลเมื่อใกล้ตาย(มรณกาล) 3. ถ้าไม่ได้อรหัตตผลเมื่อใกล้ตาย ก็จะเป็นอนาคามีประเภทอันตราปรินิพ-พายีหรือ 4. เป็นอนาคามีประเภทอุปหัจจปรินิพพายี หรือ 5. เป็นอนาคามีประเภทอสังขารปรินิพพายี หรือ 6. เป็นอนาคามีประเภทสสังขารปรินิพพายี หรือ 7. เป็นอนาคามีประเภทอุทธังโสโตอก-นิฏฐคามี เพราะละสังโยชน์เบื้องต่ำทั้ง 5 ได้

ปัญญินทรีย์เปรียบเหมือนต้นไม้ชั้นเลิศ

(1070-1072) **ปฐมรุกขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในชมพูทวีปถือกันว่า ต้นหว้า (ชมพู-rose-apple tree) เป็นยอดของต้นไม้ (1073-1075) **ทุติยรุกขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่าในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ถือกันว่า ต้นปาริฉัตตกะ (umbrella tree : coral tree)เป็นยอดของต้นไม้...(1076-1078) **ตติยรุกขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่าในภพอสูร ถือกันว่า ต้นจิตตปาฏลี (Trumpet-flower tree) เป็นยอดของต้นไม้...(1079-1081) **จตุตถรุกขสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในภพของครุฑถือกันว่า ต้นโกฏสิมพลี (ไม้งิ้วป่า-silk-cotton tree)เป็นยอดของต้นไม้...

ในบรรดาโพธิปักขิยธรรม บัณฑิตก็ถือว่าปัญญินทรีย์เป็นสุดยอด เพราะเป็นไปเพื่อความตรัสรู้ (ขาดปัญญินทรีย์ก็ตรัสรู้ไม่ได้)

(1082-1089) **คังคาทิเปยยาลวรรค** ในวรรคนี้กล่าวถึงผลแห่งการเจริญอินทรีย์ 5 ว่า ยังผู้เจริญให้น้อมไปสู่นิพพาน

เหมือนแม่น้ำคงคาที่ไหลสู่ทิศปราจีน อินทรีย์ 5 ที่เจริญนั้นเป็นธรรมอิงวิเวก อิงวิราคะ อิงนิโรธะ น้อมไปทางปล่อยวาง สามารถนำไปสู่การละสังโยชน์เบื้องสูงทั้ง 5 (มีรูปราคะเป็นต้น)ได้ และมีการกำจัดราคะโทสะโมหะเป็นจุดหมายปลายทาง

อินทริยสังยุตต์จบบริบูรณ์

สัมมัปปธาน 4 คือสัมมาวายามะ

สัมมัปปธานสังยุตต์ *ว่าด้วยความเพียรชอบ ซึ่งได้แก่สัมมาวายามะในอริยมรรคมีองค์ 8 นั่นเอง คำว่าสัมมัปปธานประกอบด้วยคำ "สัมมา+ปธาน" ปธานแปลว่าความเพียร,ความพยายาม มีความหมายเหมือนกับวายามะและวิริยะ คำว่าความเพียรชอบ หมายถึงความเพียรที่ถูกต้อง หรือความเพียรที่สมบูรณ์ สัมมัปปธานเรียกสั้นๆ ว่าปธานก็มี ประกอบด้วย*

1. **สังวรปธาน** *เพียรป้องกันหรือเพียรระวัง(อกุศลที่ยังไม่เกิด)*
2. **ปหานปธาน** *.เพียรละหรือเพียรกำจัด(อกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว)*
3. **ภาวนาปธาน** *เพียรเจริญหรือเพียรสร้าง(กุศลที่ยังไม่เกิด*
4. **อนุรักขนาปธาน** *เพียรรักษาและส่งเสริม(กุศลที่เกิดขึ้นแล้ว*

ใจความในสัมมัปปธานสังยุตต์ สรุปตามที่ปรากฏในพระ

บาลีได้ดังนี้

(1090) พระพุทธองค์ทรงแจกแจงสัมมัปปธาน 4 แก่ภิกษุทั้งหลายว่า สัมมัปปธาน 4 คือการที่ภิกษุยังฉันทะ (ความพอใจ)ให้เกิด แล้วพยายาม ระดมความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้ เพื่อ 1. ไม่ให้เกิดอกุศลธรรมที่เป็นบาปซึ่งยังไม่เกิด 2. ละอกุศลธรรมที่เป็นบาปซึ่งเกิดขึ้นแล้ว 3. ให้เกิดกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด 4. ให้กุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วดำรงอยู่ไม่เลือนหายและให้เจริญพอกพูนยิ่งขึ้น

(1091-1092) ตรัสว่า การเจริญสัมมัปปธาน 4 นั้น ต้องมีศีลเป็นพื้นฐานก่อน เหมือนคนทำงานที่ต้องอาศัยแผ่นดินเป็นที่รองรับ (1095-1096) ตรัสว่า การเจริญสัมมัปปธาน 4 ก็เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป และเพื่อละการแสวงหา (เอสนา) 3 อย่างคือ 1. การแสวงหากาม 2. การแสวงหาภพ 3. การแสวงหาพรหมจรรย์ (การถือปฏิบัติแบบสุดโต่งด้วยมิจฉาทิฐิ)(1097-1098) ตรัสว่า สัมมัปปธาน 4 ที่บุคคลเจริญแล้วย่อมเป็นไปเพื่อรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไป เพื่อละสังโยชน์เบื้องบนทั้ง 5

ลักษณะของพละ 5

(1099-1107) **พลสังยุตต์** ว่าด้วยพละ 5 คือ 1. สัทธาพละ 2. วิริยพละ 3. สติพละ 4. สมาธิพละ 5. ปัญญาพละ ใจความทั้งหมดดำเนินไปเหมือนอินทรีย์ 5 (มีสัทธินทรีย์เป็นต้น)

(พละ 5 เป็นธรรมหมวดหนึ่งในโพธิปักขิยธรรม 37 ประการ อันประกอบด้วย สติปัฏฐาน 4 สัมมัปปธาน 4 อิทธิบาท 4

อินทรีย์ 5 พละ 5 โพชฌงค์ 7 มรรคมีองค์ 8 โพธิปักขิยธรรมทั้ง 37 ประการนี้ แต่ละหมวดเป็นมัชฌิมาปฏิปทา (ดูเชิงอรรถ พุ.ธ. หน้า 584) โพธิปักขิยธรรม 6 หมวดแรกจะถึงความเจริญบริบูรณ์ ได้ต้องเจริญมรรคมีองค์ 8 (ม.อุ. 14/828-831/523-6) เฉพาะ พละ 5 นั้นเป็นธรรมอิงกันอยู่กับอินทรีย์ 5 กล่าวคือ อินทรีย์ 5 เป็นใหญ่ในหน้าที่ พละ 5 เป็นความมั่นคงของศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา)

อิทธิปาทสังยุตต์

อิทธิปาทสังยุตต์ ว่าด้วยอิทธิบาท(ทางแห่งความสำเร็จ) 4 คือ 1. ฉันทะ (ความพอใจ) 2. วิริยะ (ความเพียร) 3. จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) 4. วิมังสา(ความสอบสวนไตร่ตรอง) อิทธิบาท เป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดสมาธิ และนำไปสู่ผลสำเร็จที่เป็นเป้าหมายของสมาธิ สมาธิเกิดจากอิทธิบาทข้อใดก็มีชื่อเรียกตามอิทธิบาทข้อนั้น จึงมีสมาธิอีก 4 อย่าง คือ

1. ฉันทสมาธิ สมาธิที่เกิดจากฉันทะ(มีฉันทะเป็นใหญ่)

2. วิริยสมาธิ สมาธิที่เกิดจากวิริยะ(มีวิริยะเป็นใหญ่)

3. จิตตสมาธิ สมาธิที่เกิดจากจิตตะ(มีจิตตะเป็นใหญ่)

4. วิมังสาสมาธิ สมาธิที่เกิดจากวิมังสา(มีวิมังสาเป็นใหญ่)

สมาธิที่เกิดจากอิทธิบาทแต่ละข้อนี้ มีความเพียรพยายามเกิดควบคู่ไปด้วยเสมอ คือมีความเพียรปรุงแต่ง มีความเพียร

สร้างสรรค์ ความเพียรดังกล่าวนี้ใช้คำว่า"ปธานสังขาร" สมาธิทั้ง 4 นี้จึงเรียกเต็มว่า ฉันทสมาธิปธานสังขาร วิริยสมาธิปธานสังขาร จิตตสมาธิปธานสังขาร วิมังสาสมาธิปธานสังขาร

อานุภาพแห่งอิทธิบาท 4

ปาวาลวรรค มี 10 พระสูตร

(1108) **ปารสูตร** พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อิทธิบาท 4 ที่บุคคลเจริญแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อถึงฝั่ง(นิพพาน) (1109) **วิรัทธสูตร** ตรัสว่า เลิก(ล้มเหลว,พลาด)อิทธิบาท 4 ก็หมายถึงเลิกอริยมรรค ริเริ่ม(ระดมปฏิบัติ)อิทธิบาท 4 ก็หมายถึงริเริ่มอริยมรรค (1110) **อริยสูตร** ตรัสว่า อิทธิบาท 4 ที่บุคคลเจริญแล้ว เป็นอริยะ นำออกจากทุกข์ นำไปสู่ความสิ้นทุกข์ (1111) **นิพพุตสูตร** ตรัสว่า อิทธิบาท 4 ที่บุคคลเจริญแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อนิพพิทา เพื่อวิราคะ ฯลฯ เพื่อนิพพาน

(1112-1113) **ปาทสูตร** ตรัสว่า สมณะหรือพราหมณ์ไม่ว่าในกาลไหนๆ ที่ยังส่วนแห่งฤทธิ์(อิทฺธิปเทสํ-หมายถึงมรรคผล 3 อย่างแรก)ให้สำเร็จได้ ก็เพราะเจริญอิทธิบาท 4 (1114-1115) **สัมมัตตสูตร** ตรัสว่า สมณะหรือพราหมณ์ไม่ว่าในกาลไหนๆ ที่ยังฤทธิ์ให้สำเร็จบริบูรณ์ (สมตฺตं อิทฺธึ-หมายถึงอรหัตตผล) ก็เพราะเจริญอิทธิบาท 4 (1116-1117) **ภิกขุสูตร** ตรัสว่า สมณะหรือพราหมณ์ไม่ว่าในกาลไหนๆ ที่กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ...ด้วยอภิญญาในปัจจุบัน ก็เพราะเจริญอิทธิบาท 4 (1118) **พุทธสูตร** ตรัสว่า ที่พระองค์ได้พระนามว่าพระอรหันตสัมมาสัม-

พุทธเจ้า ก็เพราะได้เจริญอิทธิบาท 4 (1119-1122) **ญาณสูตร** ตรัสว่า จักษุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง(อาโลกะ)เกิดขึ้นแก่พระองค์อย่างที่ไม่เคยได้ฟังที่ไหนมาก่อน ก็คืออิทธิบาท 4 นี้เอง

(1123-1135) **เจติยสูตร** ตรัสแก่พระอานนท์ที่ปาวาลเจดีย์(กรุงเวสาลี)ว่า ใครก็ตามที่เจริญอิทธิบาท 4 ดีแล้ว...สั่งสมระดมอิทธิบาท 4 ดีแล้ว เมื่อจำนงว่าจะมีชีวิตอยู่ถึงกัปหรือเกินกว่ากัป ก็ย่อมเป็นไปได้...(เนื้อหาในพระสูตรนี้เหมือนกันทุกประการกับความตอนหนึ่งในมหาปรินิพพานสูตร (ดูเล่ม 5 หน้า 167-169)

ปาสาทกัมปนวรรค

วิธีเจริญอิทธิบาท 4 ให้ได้อภิญญา 6

(1136-1146) **ปุพพสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ทรงเล่าให้ภิกษุทั้งหลายฟังว่า เมื่อแรกตรัสรู้ ทรงไตร่ตรองเรื่องเหตุปัจจัยในการเจริญอิทธิบาท 4 ได้ทรงพบว่า การเจริญอิทธิบาทแต่ละอย่าง ต้องไม่หย่อนเกินไป ไม่ประคองเกินไป ใจต้องไม่หดหู่อยู่ภายใน ไม่ฟุ้งซ่านออกไปข้างนอก หมายรู้ที่เบื้องหน้าและเบื้องหลัง เมื่อทำได้อย่างนี้ก็จะได้อภิญญา 6 (แสดงฤทธิ์ได้ ฯลฯ ละอาสวะได้) (1147-1149) **มหัปผลสูตร** ใจความเหมือนในปุพพสูตร

ทรงอธิบายอิทธิบาทและปธานสังขาร

(1150-1153) **ฉันทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่ออาศัยฉันทะแล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต เรียกว่าฉันทสมาธิ ฯลฯ เมื่ออาศัยวิมังสาแล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต เรียกว่าวิมังสาสมาธิ การที่ยังฉันทะ ฯลฯ ยังวิมังสาให้เกิด ใช้ความเพียรชอบ(สัมมัปปธาน)ทั้ง 4 ควบคู่กันไป นั่นคือปธานสังขารของอิทธิบาทแต่ละอย่าง

พระมหาโมคคัลลานะมีฤทธิ์มากเพราะอิทธิบาท 4

(1154-1161) **โมคคัลลานสูตร** ครั้งหนึ่ง ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่มิคารมาตุปราสาท มีภิกษุมากรูปที่อยู่ใต้ปราสาท มีพฤติกรรมฟุ้งซ่าน เย่อหยิ่ง พูดจาไม่สุภาพ ขาดสติสัมปชัญญะ ร้อนผ้าเหลือง (อยากจะสึกหาลาเพศ) ไม่สำรวมอินทรีย์ พระพุทธองค์รับสั่งให้พระมหาโมคคัลลานะไปช่วยให้ภิกษุเหล่านั้นได้คิด พระมหาโมคคัลลานะได้แสดงอิทธาภิสังขาร(บันดาลฤทธิ์ด้วยการอธิษฐานจิต)ด้วยการใช้นิ้วหัวแม่เท้าขยี่มมิคารมาตุปราสาทให้สะเทือนเลื่อนลั่นไปทั้งหลัง ทำให้ภิกษุเหล่านั้นผวาสั่นด้วยความกลัว ไปยืนอกสั่นขวัญแขวนพูดกันว่า ลมก็ไม่มี ปราสาทก็ลงเสาเข็มไว้ลึกไม่มีทางที่จะโยกคลอนได้ เกิดอะไรขึ้น?

พระพุทธองค์เสด็จไปหาภิกษุเหล่านั้น หลังจากทรงได้ฟังคำกราบทูลว่าเกิดอะไรขึ้นแล้วจึงตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนั้นเป็นการแสดงฤทธิ์ของพระมหาโมคคัลลานะ ฤทธิ์ของพระมหาโมคคัลลานะนั้นเกิดจากการเจริญอิทธิบาท 4 ตรัส

อีกว่า พระมหาโมคคัลลานะนั้นแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง...ไปถึงพรหมโลกด้วยกายก็ได้

ละฉันทะด้วยฉันทะ

(1162-1169) **พราหมณสูตร** โฆสิตาราม (กรุงโกสัมพี) : พราหมณ์ชื่ออุณณาภะถามพระอานนท์ว่า บวชอยู่กับพระสมณโคดมเพื่อประโยชน์อะไร? พระอานนท์ตอบว่า เพื่อละฉันทะ (ความพอใจอันหมายถึงตัณหา) ถามอีกว่า มีวิธีปฏิบัติเพื่อละฉันทะหรือไม่? คำตอบชี้ไปที่การเจริญอิทธิบาท 4 ซึ่งเริ่มจากการเจริญฉันทสมาธิ อุณณาภะจึงกล่าวด้วยความข้องใจว่า เมื่อฉันทะมีอยู่อย่างนั้น การละฉันทะด้วยฉันทะจะเป็นไปได้อย่างไร?

พระอานนท์แก้ข้อข้องใจนี้ด้วยการตั้งคำถามให้ตอบดังนี้

เมื่อมีความพอใจ (ฉันทะ) ว่าจักไปอาราม พอไปถึงอารามแล้ว ความพอใจที่เกิดขึ้นนั้นก็หายไปมิใช่หรือ? เมื่อมีความเพียร (วิริยะ) ว่าจักไปอาราม พอไปถึงอารามแล้ว ความเพียรที่เกิดขึ้นนั้นก็หายไปมิใช่หรือ? เมื่อมีความคิด (จิตตะ) ว่าจักไปอาราม พอไปถึงอารามแล้ว ความคิดที่เกิดขึ้นนั้นก็หายไปมิใช่หรือ? เมื่อมีการไตร่ตรอง (วิมังสา)ว่าจักไปอาราม พอไปถึงอารามแล้ว ความไตร่ตรองที่เกิดขึ้นก็หายไปมิใช่หรือ?

เมื่ออุณณาภะเห็นด้วยกับทุกคำถามดังกล่าว พระอานนท์จึงกล่าวต่อไปว่า พระอรหันต์ก็เหมือนกัน เบื้องต้นก็มีความพอใจ (ฉันทะ)...มีความเพียร(วิริยะ)...มีความคิด(จิตตะ)...มีความไตร่ตรอง (วิมังสา) เพื่อบรรลุอรหัต ครั้นได้บรรลุแล้ว ความพอใจเป็นต้น

ก็ดับหายไป เมื่อเป็นอย่างนั้น คิดว่าความพอใจ(ฉันทะ)มีอยู่หรือว่าไม่มี?

พราหมณ์อุณณาภะเลื่อมใสในคำกล่าวของพระอานนท์เป็นอย่างยิ่ง ได้ประกาศตนเป็นอุบาสกตลอดชีวิต

อธิบายอิทธิ-อิทธิบาท-อิทธิบาทภาวนา

(1171-1171) **ปฐมสมณพราหมณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมณะหรือพราหมณ์ไม่ว่าในกาลไหนๆ เป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมากก็เพราะเจริญอิทธิบาท 4 (1172-1173) **ทุติยสมณ-พราหมณสูตร** ตรัสว่า สมณะหรือพราหมณ์ไม่ว่าในกาลไหนๆ ซึ่งแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง ฯลฯ ไปถึงพรหมโลกด้วยกายก็ได้ ก็เพราะเจริญอิทธิบาท 4 (1174) **อภิญญาสูตร** ตรัสว่า ภิกษุทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะได้ด้วยอภิญญาในปัจจุบัน ก็เพราะเจริญอิทธิบาท 4

(1175-1178) **เทสนาสูตร** ทรงอธิบายคำว่า อิทธิ อิทธิบาท อิทธิบาทภาวนา และอิทธิบาทภาวนาคามินีปฏิปทา ดังนี้

"อิทธิ" ได้แก่อิทธิปาฏิหาริย์ต่างๆ (แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง ฯลฯ ไปพรหมโลกได้ด้วยกาย) "อิทธิบาท"ได้แก่หนทางหรือปฏิปทาเพื่อได้ฤทธิ์(หรือความสำเร็จ) "อิทธิบาทภาวนา" ได้แก่การเจริญอิทธิบาททั้ง 4 (คือฉันทสมาธิปธานสังขาร ฯลฯ วิมังสาสมาธิปธานสังขาร) "อิทธิบาทภาวนาคามินีปฏิปทา"ได้แก่อริยมรรคมีองค์ 8

วิธีเจริญอิทธิบาท 4 ให้บังเกิดผล

(1179-1204) **วิภังคสูตร** พระพุทธองค์ทรงแนะนำวิธีเจริญอิทธิบาท 4 ให้มีผลมาก โดยให้ปฏิบัติในอิทธิบาทแต่ละข้อดังนี

- **ไม่หย่อนเกินไป(น อติลีโน)** คือไม่ปฏิบัติด้วยความเกียจคร้าน
- **ไม่ประคองเกินไป(น อติปคฺคหิโต)** คือไม่ปฏิบัติด้วยความฟุ้งซ่าน
- **ไม่หดหู่อยู่ภายใน(น อชฺฌตฺตํ สงฺขิตฺโต)** คือไม่ปฏิบัติด้วยความซึมเซา.ด้วยความง่วงซึม(ถีนมิทธะ)
- **ไม่ให้ฟุ้งไปข้างนอก(น พหิทฺธา วิกฺขิตฺโต)** คือไม่ปล่อยจิตไปกับกามคุณ 5 ข้างนอก
- **หมายรู้ที่เบื้องหน้าและเบื้องหลัง(ปจฺฉาปุเร สญฺญี) ให้เหมือนกัน** คือยึด(กรรมฐานหรืออารมณ์)ไว้ให้มั่นด้วยความรู้เท่าทัน
- **หมายรู้เบื้องบนเบื้องล่าง (อโธ อุทฺธ สญฺญี)ให้เหมือนกัน** คือให้พิจารณากายตั้งแต่ฝ่าเท้าขึ้นมา ตั้งแต่ปลายเส้นผมลงไป ให้เห็นว่าล้วนแต่เต็มไปด้วยของไม่สะอาด
- **มีจิตเปิดโล่ง ไม่มีอะไรหุ้มห่อ ทำจิตให้สว่าง** คือหมายรู้ที่แสงสว่าง(อาโลกสัญญา) นึกเห็นว่าเป็นกลางวันไว้ให้มั่น

ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อทำได้อย่างนี้ก็จะประสบความสำเร็จ สามารถแสดงฤทธิ์ได้หลายหลาก ฯลฯ ไปถึงพรหมโลกด้วยกายก็ได้ สามารถที่จะทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน

จบปาสาทกัมปนวรรค (10 พระสูตร)

กายลอยขึ้นด้วยอิทธิฤทธิ์ได้อย่างไร

อโยคุฬวรรค มี 11 พระสูตร

(1205-1207) **มัคคสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ทรงเล่าถึงเมื่อแรกตรัสรู้ที่ทรงได้ทราบว่าการเจริญอิทธิบาท 4 นั้นทำอย่างไรและเมื่อทำสำเร็จแล้วเกิดผลอย่างไร(เนื้อหาเหมือนในวิภังคสูตร)

(1208-1214) **อโยคุฬสูตร** สาวัตถี : ครั้งหนึ่งพระอานนท์ทูลถามพระพุทธองค์ว่า การที่ทรงไปถึงพรหมโลกด้วยพระฤทธิ์โดยพระกายที่สำเร็จจากใจ (มโนมยกาย)...และโดยพระกายที่ประกอบด้วยมหาภูตรูป 4 (จาตุมหาภูติกาย) นั้น ทรงทราบ (ในพระองค์)หรือ? เมื่อมีพระดำรัสตอบว่าทราบอยู่ พระอานนท์ก็แสดงความอัศจรรย์ใจ เพราะไม่เคยได้ยินได้ฟัง

พระพุทธองค์ตรัสกะท่านว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลายมีความน่าอัศจรรย์และประกอบด้วยธรรมอันน่าอัศจรรย์...ทรงอธิบายการทำให้กายเบาว่า เมื่อทรงตั้งกายไว้ในจิต หรือตั้งจิตไว้ที่กาย หยั่งลงสู่สุขสัญญาและลหุสัญญาในกาย กายของพระองค์ก็เบากว่าปกติ อ่อนกว่าปกติ พร้อมที่จะใช้งานกว่าปกติ และผุดผ่องกว่าปกติ เหมือนก้อนเหล็กที่เผาไฟอยู่วันยังค่ำ...แล้วกายก็จะลอยจากพื้นดินสู่อากาศได้ไม่ยากเลย แสดงฤทธิ์ได้หลายอย่างฯลฯ ไปถึงพรหมโลกด้วยกายก็ได้ เปรียบเหมือนปุยนุ่นที่ลอยขึ้นฟ้าได้อย่างง่ายดาย...

(จิตในคำว่า "ตั้งกายไว้ในจิต" หมายถึงมหัคคตจิตหรือจิตที่อยู่ในฌาน, สุขสัญญา (นึกหมายในสุข) และลหุสัญญา (นึกหมายในความเบาของจิต) เป็นสัญญาที่เกิดพร้อมกับอภิญญาจิต)

(1215-1216) **ภิกขุสุทธกสูตร** ตรัสว่า อิทธิบาท 4 ที่บุคคลเจริญแล้วทำให้บรรลุเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะ ...(1217-1218) **ปฐมผลสูตร** ตรัสว่า ผู้ได้เจริญอิทธิบาท 4 หวังผลได้ 2 อย่าง คือได้อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือถ้ายังมีความถือมั่นเหลืออยู่ ก็เป็นอนาคามี (1219-1220) **ทุติยผลสูตร** ตรัสว่า ผู้เจริญอิทธิบาท 4 แล้วย่อมหวังผลได้ถึง 7 อย่าง (เหมือนผู้เจริญอินทรีย์ 5) (1221-1225) **ปฐมอานันทสูตร** (1226-1230) **ทุติยอานันทสูตร**(1231-1235) **ปฐมภิกขุสูตร**(1236-1240) **ทุติย-ภิกขุสูตร** มีเนื้อหาเหมือนในเทสนาสูตรทุกประการ (1241-1244) **โมคคัลลานสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระมหาโมคคัลลานะเป็นผู้มีฤทธิ์มากและทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะ ก็เพราะได้เจริญอิทธิบาท 4 (1245-1248) **ตถาคตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระองค์เองมีฤทธิ์มาก ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะ ก็เพราะได้เจริญอิทธิบาท 4

(1249-1250) **คังคาทิเปยยาลวรรค** กล่าวถึงผู้เจริญอิทธิบาท 4 ซึ่งย่อมเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน เหมือนแม่น้ำคงคาที่ไหลไปสู่ทิศปราจีน ย่อมละสังโยชน์เบื้องบนทั้ง 5 (เป็นพระอรหันต์)ได้

อิทธิปาทสังยุตต์จบบริบูรณ์

อนุรุทธสังยุตต์

สติปัฏฐาน 4 - ธรรมอันยิ่งใหญ่ของพระอนุรุทธะ

รโหคตวรรค มี 10 พระสูตร

(1253-1262) **ปฐมรโหคตสูตร** เชตวัน : กล่าวถึงพระอนุรุทธะนั่งไตร่ตรองเรื่องสติปัฏฐาน 4 ได้พิจารณาเห็นว่า คนที่ล้มเหลวในสติปัฏฐาน 4 ก็หมายถึงล้มเหลวในอริยมรรคมีองค์ 8 ผู้ที่ริเริ่มสติปัฏฐาน 4 ก็หมายถึงได้ริเริ่มอริยมรรค...พระมหาโมคคัลลานะทราบด้วยใจว่าท่านกำลังไตร่ตรองอะไรอยู่ จึงไปหาด้วยฤทธิ์ ได้ถามเรื่องการเจริญสติปัฏฐาน 4 ว่าทำอย่างไร พระอนุรุทธะได้อธิบายตามนัยในภิกขุสูตร (หน้า 249-250)(1263-1269) **ทุติยรโหคตสูตร** มีใจความเหมือนในปฐมรโหคตสูตรทุกประการ

(1270-1271) **สุตานุสูตร** ที่ฝั่งแม่น้ำสุตานุ ใกล้กรุงสาวัตถี ภิกษุมากรูปไปสนทนาธรรมกับพระอนุรุทธะ ตั้งคำถามว่า เจริญธรรมข้อไหนจึงได้บรรลุภาวะแห่งมหาอภิญญา (มหาภิญฺญตฺต- ดูหน้า 298) พระอนุรุทธะตอบว่าได้เจริญสติปัฏฐาน 4 และเพราะเจริญสติปัฏฐาน 4 จึงได้รู้ทั้งธรรมอันเลว(อกุศลธรรม) ทั้งธรรมปานกลาง(กุศลธรรมที่เป็นโลกิยะ) ทั้งธรรมอันประณีต (มรรค ผล นิพพาน)

(1272-1273) **ปฐมกัณฏกีสูตร** ที่กัณฏกีวัน (ป่าขนุนใหญ่) ใกล้เมืองสาเกต พระสาริบุตรและพระมหาโมคคัลลานะไปสนทนาธรรมกับพระอนุรุทธะ ยกปัญหาถามว่า ธรรมเหล่าไหนที่ผู้เป็น

เสขะพึงถือปฏิบัติ? พระอนุรุทธะชี้ไปที่สติปัฏฐาน 4 (1274-1275) **ทุติยกัณฏกีสูตร** พระสาริบุตรถามพระอนุรุทธะว่า ธรรมเหล่าไหนที่ผู้เป็นอเสขะพึงถือปฏิบัติ? พระอนุรุทธะชี้ไปที่สติปัฏฐาน 4 เช่นกัน (1276-1277) **ตติยกัณฏกีสูตร** พระสาริบุตรถามพระอนุรุทธะว่า เจริญธรรมอะไรจึงได้บรรลุภาวะแห่งมหาอภิญญา พระอนุรุทธะชี้ไปที่สติปัฏฐาน 4 อีก

(1278) **ดัณหักขยสูตร** สาวัตถี : พระอนุรุทธะสั่งสอนภิกษุทั้งหลายว่า สติปัฏฐาน 4 ที่บุคคลเจริญแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นตัณหา (1279-1280) **สลฬาคารสูตร** ที่สลฬาคาร (เป็นชื่อของศาลา หรือเป็นศาลามุงใบไม้ประเภทหนึ่ง) กรุงสาวัตถี พระอนุรุทธะให้โอวาทแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่เจริญสติปัฏฐาน 4 ไม่มีใครที่จะชักชวนให้ท่านลาสิกขาได้ เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคาที่ไหลไปทางทิศปราจีน ซึ่งเป็นไปไม่ได้ที่คนจะเอาจอบและตะกร้าไปกั้นให้มันเปลี่ยนกระแสได้

(1281-1282) **อัมพปาลิสูตร** อัมพปาลิวัน (กรุงเวสาลี) : เย็นวันหนึ่ง พระสาริบุตรถามพระอนุรุทธะว่า ผิวพรรณของท่านดูผ่องใสนัก ท่านอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรเป็นส่วนมาก? พระอนุรุทธะตอบว่า เวลานี้จิตของท่านดำรงมั่นอยู่ในสติปัฏฐาน 4 เป็นส่วนมาก...

(1283-1284) **คิลานสูตร** ป่าอันธวัน (ใกล้กรุงสาวัตถี) : พระอนุรุทธะเป็นไข้หนัก มีภิกษุมากรูปไปเยี่ยมไข้ ถามท่านว่า อยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรทุกขเวทนาทางกายจึงครอบงำจิตท่านไม่ได้? พระอนุรุทธะตอบว่า ท่านตั้งจิตมั่นอยู่ในสติปัฏฐาน 4

ความสามารถพิเศษของพระอนุรุทธะ

(1285-1299) **ทุติยวรรค** ในวรรคนี้มี 14 พระสูตร ใจความโดยสรุปกล่าวถึงภิกษุจำนวนหนึ่งไปหาพระอนุรุทธะที่วัดเชตวัน ถามท่านว่า เจริญธรรมอะไรจึงบรรลุภาวะแห่งมหาอภิญญา? พระอนุรุทธะตอบว่า ท่านเจริญสติปัฏฐาน 4 จึงได้บรรลุภาวะแห่งมหาอภิญญา มีความสามารถพิเศษต่างๆ รวม 14 ประการคือ 1. ระลึกไปไกล(ด้วยทิพยจักษุ)ได้ถึงพันกัป 2. แสดงฤทธิ์ได้หลายหลาก เช่น คนเดียวเป็นหลายคน ฯลฯ ไปถึงพรหมโลกได้ด้วยกาย 3. มีทิพยโสตเกินวิสัยมนุษย์ 4. ได้เจโตปริยญาณ 5. รู้สิ่งที่เป็นไปได้และเป็นไปไม่ได้ 6. รู้วิบากของกรรม 7. รู้จักข้อปฏิบัติเพื่อให้ถึงประโยชน์ทั้งปวง 8. รู้ธาตุและโลกธาตุต่างๆ 9. รู้อธิมุตติ(อัธยาศัย)ของสัตว์ทั้งหลาย 10. รู้ความยิ่งหย่อนแห่งอินทรีย์ของผู้อื่น 11. รู้ความเศร้าหมอง ความบริสุทธิ์หมดจด ความออกแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติ 12. ระลึกชาติหนหลังได้มาก 13. ได้จุตูปปาตญาณ 14. ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ สิ้นอาสวะ

(ข้อ 5 ถึง 14 ตรงกับทศพลญาณ 10 ความสามารถพิเศษทั้ง 14 ประการนี้เอง คือภาวะแห่งมหาอภิญญาหรือ มหาอภิญญัตตา)

เจริญฌาน 4 ถึงนิพพานได้

(1300-1304) **ฌานสังยุตต์** สาวัตถี พระบาลีไม่ได้แจกแจงเนื้อหาในรายละเอียดเป็นพระสูตรต่างๆ ยกมาแต่สาระสำคัญของรูปฌาน 4 ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลาย สรุป

ได้ว่า รูปฌาน 4 ที่บุคคลเจริญแล้วย่อมน้อมนำไปสู่นิพพาน เหมือนแม่น้ำคงคาที่ไหลไปสู่ทิศปราจีน นำไปสู่การละสังโยชน์เบื้องบนทั้ง 5 ได้

อานาปานสังยุตต์

เอกธัมมวรรค

วิธีเจริญอานาปานสติจากพระโอษฐ์

(1305-1306) **เอกธัมมสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ตรัสสอนวิธีเจริญอานาปานสติแก่ภิกษุทั้งหลาย ดังนี้

"ภิกษุทั้งหลาย! อานาปานสติ เจริญอย่างไร ทำให้มากอย่างไร จึงจะมีผลมาก มีอานิสงส์มาก?

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ (ก) ไปสู่ป่าก็ดี ไปสู่โคนไม้ก็ดี ไปสู่เรือนว่างก็ดี (ข) นั่งคู้บัลลังก์(ขัดสมาธิ) ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า(จ่อสติอยู่กับลมหายใจที่กำหนด) (ค) เธอมีสติหายใจออก มีสติหายใจเข้า

(ใช้เจริญกายานุปัสสนาสติปัฏฐาน)

(1) เมื่อหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว, เมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว (2) เมื่อหายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น, เมื่อหายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น (3)

สำเหนียกว่าจักเป็นผู้รู้ชัดตลอดกายทั้งหมดหายใจออก, สำเหนียกว่าจักเป็นผู้รู้ชัดตลอดกายทั้งหมดหายใจเข้า (4) สำเหนียกว่าจักเป็นผู้ระงับกายสังขารหายใจออก, สำเหนียกว่าจักเป็นผู้ระงับกายสังขารหายใจเข้า

(ใช้เจริญเวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน)

(5) สำเหนียกว่าจักเป็นผู้รู้ชัดปีติหายใจออก, สำเหนียกว่าจักเป็นผู้รู้ชัดปีติหายใจเข้า (6) สำเหนียกว่าจักเป็นผู้รู้ชัดซึ่งสุขหายใจออก, สำเหนียกว่าจักเป็นผู้รู้ชัดซึ่งสุขหายใจเข้า (7) สำเหนียกว่าจักเป็นผู้รู้ชัดซึ่งจิตตสังขารหายใจออก, สำเหนียกว่าจักเป็นผู้รู้ชัดซึ่งจิตตสังขารหายใจเข้า (8) สำเหนียกว่าจักเป็นผู้ระงับจิตตสังขารหายใจออก, สำเหนียกว่าจักเป็นผู้ระงับจิตตสังขารหายใจเข้า

(ใช้เจริญจิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน)

(9) สำเหนียกว่าจักเป็นผู้รู้ชัดซึ่งจิตหายใจออก, สำเหนียกว่าจักเป็นผู้รู้ชัดซึ่งจิตหายใจเข้า (10) สำเหนียกว่าจักยังจิตให้บันเทิงหายใจออก, สำเหนียกว่าจักเป็นผู้ยังจิตให้บันเทิงหายใจเข้า (11) สำเหนียกว่าจักตั้งจิตมั่นหายใจออก, สำเหนียกว่าจักตั้งจิตมั่นหายใจเข้า (12) สำเหนียกว่าจักเปลื้องจิตหายใจออก, สำเหนียกว่าจักเปลื้องจิตหายใจเข้า

(ใช้เจริญธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน)

(13) สำเหนียกว่าจักพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจออก, สำเหนียกว่าจักพิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยงหายใจเข้า (14) สำเหนียกว่าจักพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจออก, สำเหนียกว่า

จักพิจารณาเห็นความคลายออกได้หายใจเข้า (15) สำเหนียกว่า จักพิจารณาเห็นความดับไปหายใจออก, สำเหนียกว่าจักพิจารณาเห็นความดับไปหายใจเข้า (16) สำเหนียกว่าจักพิจารณาเห็นความสลัดเสียได้หายใจออก, สำเหนียกว่าจักพิจารณาเห็นความสลัดเสียได้หายใจเข้า"

(1307-1308) **โพชฌังคสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า การใช้อานาปานสติเจริญโพชฌงค์ 7 ก็มีผลมาก มีอานิสงส์มาก (1309-1310) **สุทธกสูตร** เนื้อหาเหมือนในเอกธัมมสูตรทุกประการ (1311-1313) **ปฐมผลสูตร** ตรัสว่า ผู้เจริญอานาปานสติดังที่ตรัสไว้ในพระสูตรก่อน พึงหวังผลได้ 2 อย่างคือ บรรลุอรหัตตผลในปัจจุบัน หรือถ้ายังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็เป็นอนาคามี (1314-1316) **ทุติยผลสูตร** ตรัสว่า ผู้เจริญอานาปานสติดังที่ตรัสแล้ว หวังผลได้ถึง 7 อย่าง(เหมือนการเจริญอินทรีย์ 5)

(1317-1320) **อริฏฐสูตร** สาวัตถี : วันหนึ่งพระพุทธองค์ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่าได้พากันเจริญอานาปานสติหรือไม่? พระอริฏฐะกราบทูลว่าตนได้เจริญอยู่ ตรัสถามว่า เจริญอย่างไร? พระอริฏฐะกราบทูลว่า ได้มีสติอยู่กับการละกามฉันท์ในกามทั้งที่ผ่านไปแล้วทั้งที่ยังไม่มาถึง และปฏิฆสัญญาในธรรมทั้งหลายทั้งที่เป็นภายในและภายนอก หายใจออกหายใจเข้า (แสดงว่าเวลานั้นพระอริฏฐะเป็นพระอนาคามี) พระพุทธองค์ตรัสว่า นั่นก็จัดว่าเป็นการเจริญอานาปานสติอยู่ แต่ยังมีอานาปานสติที่ขยายวงได้บริบูรณ์กว่านั้นอีก...(ทรงสั่งสอนวิธีเจริญอานาปานสติแก่พระอริฏฐะเหมือนที่ตรัสในเอกธัมมสูตร)

เจริญอานาปานสติได้ในฌานทุกระดับ

(1321-1326) **กัปปินสูตร** สาวัตถี : ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นพระมหากัปปินะนั่งขัดสมาธิ ตั้งกายตรง จ่อสติไว้กับลมหายใจ จึงตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า เห็นการขยับกายหรือการเอนเอียงกายของพระรูปนั้นหรือไม่? ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ทุกครั้งที่ท่านมหากัปปินะนั่งอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ หรืออยู่ในที่เงียบๆ รูปเดียว ไม่เคยเห็นท่านขยับกายหรือเอนเอียงกายแม้แต่น้อย

พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า สมาธิใดที่เจริญแล้ว ไม่มีการขยับกาย ไม่มีการเอนเอียงกาย ไม่มีการหวั่นไหวและการกวัดแกว่งของจิต ควรเจริญสมาธินั้นให้มาก จะสมปรารถนาได้ไม่ยาก นั่นก็คือสมาธิที่เกิดจากอานาปานสติ...(ทรงสอนวิธีเจริญอานาปานสติเหมือนในเอกธัมมสูตร)

(1327-1347) **ทีปสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ก่อนตรัสรู้ทรงอยู่ด้วยอานาปานสติเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งทำให้กายไม่ลำบาก(ไม่เมื่อย) จักษุไม่ลำบาก และจิตก็หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น

ทรงให้ภิกษุทั้งหลายใส่ใจ(มนสิการ)อานาปานสติ แล้วจะประสบผลดังนี้คือ 1. กายไม่ลำบาก จักษุไม่ลำบาก จิตหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น 2. เลิกคร่ำคิดไปในทางกามคุณ 3. เห็นสิ่งไม่ปฏิกูลว่าปฏิกูลได้ 4. เห็นสิ่งปฏิกูลว่าไม่ปฏิกูลได้ 5. เห็นสิ่งทั้งหลายเป็นทั้งของไม่ปฏิกูลและปฏิกูลได้ 6. เห็นสิ่งทั้งหลายเป็นทั้งของปฏิกูลและไม่ปฏิกูลได้ 7. วางเฉยทั้งต่อสิ่งไม่ปฏิกูล

และสิ่งปฏิกูล มีสติสัมปชัญญะ 8. บรรลุปฐมฌาน 9. บรรลุทุติยฌาน 10. บรรลุตติยฌาน 11. บรรลุจตุตถฌาน 12. บรรลุอากาสานัญจายตนฌาน 13. บรรลุวิญญาณัญจายตนฌาน 14. บรรลุอากิญจัญญายตนฌาน 15. บรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน 16. บรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธ 17. รู้เท่าทันสุขเวทนา ทุกขเวทนา และอทุกขมสุขเวทนา ไม่ติดใจพัวพัน

(พระอรรถกถาจารย์มีความเห็นว่า อานาปานสติไม่ให้ผลถึงอรูปฌานได้ ด้วยเหตุผลว่า อรูปฌานต้องอาศัยกสิณ (ดูวิ-สุทธิ.2/132)

การเจริญสติปัฏฐาน 4 ในอานาปานสติ

(1348-1354) **เวสาลีสูตร** ครั้งหนึ่ง มีภิกษุฆ่าตัวตายเป็นจำนวนมากที่ป่ามหาวัน กรุงเวสาลี เพราะเจริญอสุภกรรมฐาน พระพุทธองค์ทรงให้เปลี่ยนวิธีมาเป็นการเจริญอานาปานสติแทน (ได้กล่าวถึงแล้วในเล่ม 1 หน้า 42-44)

(1355-1366) **กิมิลสูตร** ครั้งหนึ่งเมื่อประทับอยู่ที่ป่าไผ่ใกล้เมืองกิมิลา(ฉบับสิงหลเป็นกิมพิลา) พระพุทธองค์ทรงถามพระกิมิละ(หรือกิมพิละ)ว่า เจริญอานาปานสติสมาธิอย่างไรจึงจะมีผลมากมีอานิสงส์มาก? ทรงถามอยู่ 3 ครั้ง พระกิมิละก็ได้แต่นิ่ง พระอานนท์จึงทูลอาราธนาให้ประทานคำตอบในเรื่องนี้

พระพุทธองค์ตรัสสอนวิธีเจริญอานาปานสติสมาธิเหมือนในเอกธัมมสูตร แล้วตรัสถึงการเจริญสติปัฏฐาน 4 โดยวิธีกำหนดลมหายใจเข้าออก ดังนี้

"อานนท์! เมื่อใด ภิกษุหายใจออกยาวก็รู้ชัดว่าหายใจออกยาว หรือเมื่อหายใจเข้ายาวก็รู้ชัดว่าหายใจเข้ายาว, หายใจออกสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจออกสั้น หายใจเข้าสั้นก็รู้ชัดว่าหายใจเข้าสั้น ย่อมสำเหนียกว่าเราจักเป็นผู้กำหนดรู้กองลมหายใจทั้งปวงหายใจออก ย่อมสำเหนียกว่าเราจักกำหนดรู้กองลมหายใจทั้งปวงหายใจเข้า ย่อมสำเหนียกว่าเราจักระงับกายสังขาร (ลมหายใจ) หายใจออก ย่อมสำเหนียกว่าเราจักระงับกายสังขารหายใจเข้า เมื่อนั้นก็เป็นอันภิกษุพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้ ทั้งนี้เพราะเราถือว่าในบรรดากายทั้งหลาย ลมหายใจออกและลมหายใจเข้าก็เป็นกายอย่างหนึ่ง..."

กำหนดรู้ปีติ กำหนดรู้สุข กำหนดรู้จิตตสังขาร(ความคิดปรุงแต่ง)หายใจออก-หายใจเข้า เป็นการพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา เพราะทรงถือว่าการกระทำไว้ในใจให้ดี(สาธุกำ มนสิกาโร)ซึ่งลมหายใจเข้าและลมหายใจออก เป็นเวทนาอย่างหนึ่ง

กำหนดรู้จิต ทำจิตให้บันเทิง ตั้งจิตมั่น เปลื้องจิตพร้อมกับหายใจออก-หายใจเข้า เป็นการพิจารณาเห็นจิตในจิต เพราะทรงถือว่า อานาปานสติสมาธิไม่ใช่สำหรับผู้มีสติหลงเลอะและผู้ไม่มีสัมปชัญญะ

พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง พิจารณาเห็นความคลายออก พิจารณาเห็นความดับ พิจารณาเห็นความสลัดเสียได้พร้อมกับหายใจออก-หายใจเข้า เป็นการพิจารณาเห็นธรรมในธรรม เมื่อเห็นการละอภิชฌาและโทมนัสด้วยปัญญาก็จะวางเฉยได้เป็นอย่างดี

ตรัสว่า การเจริญสติปัฏฐาน 4 พร้อมไปกับการกำหนดลมหายใจออกและลมหายใจเข้าได้อย่างนี้ จักละอกุศลธรรมอันเป็นบาปได้สิ้น (เพราะอกุศลธรรมไม่มีโอกาสล่วงล้ำเข้ามาได้เลย) เปรียบเหมือนมีกองดินมหึมาอยู่ที่หนทางใหญ่ 4 แพร่ง เกวียนหรือรถวิ่งมาทางไหนก็ต้องเจอกับกองดินนั้น

จบเอกธัมมวรรค (10 พระสูตร)

ประโยชน์ของอานาปานสติสมาธิ

ทุติยวรรค มี 10 พระสูตร

(1363-1368) **อิจฉานังคลสูตร** ครั้งหนึ่งที่ราวป่าอิจฉานังคละใกล้เมืองอิจฉานังคละ หลังจากทรงปลีกพระองค์ไปประทับหลีกเร้นเป็นเวลา 3 เดือนแล้ว พระพุทธองค์ทรงแนะนำวิธีตอบคำถามแก่ภิกษุทั้งหลายเมื่อถูกพวกปริพาชกถามว่า ทรงอยู่ด้วยวิหารธรรมอะไรเป็นส่วนมาก โดยให้ตอบว่าทรงอยู่ด้วยอานาปานสติสมาธิ (แล้วทรงแจกแจงวิธีเจริญอานาปานสติสมาธิเหมือนในเอกธัมมสูตร)

ตรัสว่า ถ้าจะกล่าวให้ถูกต้อง ก็ต้องกล่าวว่า อานาปานสติสมาธิเป็น"อริยวิหาร" เป็น"พรหมวิหาร" เป็น"ตถาคตวิหาร" (เป็นธรรมสำหรับอยู่ของพระอริยะ ของพรหม และของพระพุทธเจ้า) สำหรับภิกษุผู้ยังเป็นเสขะนั้น อานาปานสติสมาธิที่เจริญและทำให้

มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ ส่วนสำหรับพระอรหันต์ อานาปานสติสมาธิที่เจริญแล้วทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และเพื่อสติสัมปชัญญะ

(01369-1379) **โลมสกังภิยสูตร** ที่นิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ พระเจ้ามหานามทรงถามพระโลมสกังภิยะ(บางฉบับเป็นโลมสกังคิยะ)ว่า อานาปานสติสมาธิ ซึ่งเป็นวิหารธรรมอย่างหนึ่งระหว่างของผู้เป็นเสขะกับของพระพุทธเจ้า ต่างกันหรือเหมือนกันอย่างไร? พระโลมสกังภิยะตอบว่า ภิกษุที่ยังเป็นเสขะละนิวรณ์ 5 ได้แล้ว แต่ยังปฏิบัติเพื่อปลอดพ้นจากกิเลสอยู่ ส่วนพระอรหันต์ละได้แล้วทั้งนิวรณ์ 5 และกิเลสทั้งปวงโดยสิ้นเชิง คำถามที่ว่าอานาปานสติสมาธิของพระเสขะกับของพระพุทธเจ้าต่างกันหรือไม่อย่างไรนั้น พระโลมสกังภิยะอ้างพระดำรัสในอิจฉานังคลสูตรเป็นคำตอบ

(1380-1398) **ปฐมอานันทสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ทรงตอบคำทูลถามของพระอานนท์มีสาระสำคัญว่า อานาปานสติสมาธิที่บุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมยังสติปัฏฐาน 4 ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน 4 ที่บุคคลเจริญแล้วทำให้มากแล้วย่อมยังโพชฌงค์ 7 ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ 7 ที่บุคคลเจริญแล้วทำให้มากแล้วย่อมยังวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์...(1399-1401) **ทุติยอานันทสูตร** สาระสำคัญเหมือนในปฐมอานันทสูตร เพียงแต่เริ่มต้นว่า พระพุทธองค์ทรงถามพระอานนท์ก่อน เมื่อพระอานนท์ทูลอาราธนาให้ทรงเฉลย จึงได้คำตอบดังกล่าว

(1402-1410) อีก 6 พระสูตรที่เหลือ มีสาระสำคัญว่า อา-

นาปานสติสมาธิที่บุคคลเจริญแล้ว ย่อมยังสติปัฏฐาน 4 ให้บริบูรณ์ ฯลฯ ย่อมยังวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ ย่อมเป็นไปเพื่อละสังโยชน์ เพื่อถอนอนุสัย เพื่อกำหนดรู้สังสารวัฏ(อัทธานะ) เพื่อสิ้นอาสวะ

อานาปานสังยุตต์จบบริบูรณ์

โสตาปัตติสังยุตต์

เวฬุทวารวรรค

คุณสมบัติของโสดาบัน

(1411-1413) **ราชสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระเจ้าจักพรรดิถึงได้เป็นเจ้าครองทวีปทั้ง 4 และเมื่อสวรรคตแล้วก็ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ คือเป็นเทวดาชั้นดาวดึงส์ ท้าวเธอก็ยังไม่พ้นจากนรก กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต และอบาย ทุคติ วินิบาต ส่วนอริยสาวก (โสดาบัน) เดินบิณฑบาตเลี้ยงชีพ ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ เธอพ้นจากนรก กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ฯลฯ วินิบาต ธรรม 4 ประการนั้นคือ 1. มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธเจ้า 2. มีความเลื่อมใสมั่นคงใน

พระธรรม 3. มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระสงฆ์ 4. มีอริยกันตศีล (ศีล 5)ที่ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นไท วิญญูชนสรรเสริญ ไม่ถูกถือมั่น เป็นไปเพื่อสมาธิ

ตรัสว่า การได้ทวีปทั้ง 4 เทียบกันไม่ได้เลยกับการได้ธรรมทั้ง 4 (ของโสดาบัน)ดังกล่าว (ใช้สำนวนว่า"ไม่ถึงเสี้ยวที่ 16")

(1414-1415) **โอคธสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โสดาบันคือผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ (ดังกล่าว) ไม่มีการตกต่ำเที่ยงแท้แน่นอนที่จะได้ตรัสรู้ในภายภาคหน้า ตรัสด้วยพระคาถาอีก ความว่า ผู้ใดมีศรัทธา ศีล ความเลื่อมใส และการเห็นธรรม ผู้นั้นย่อมถึงสุขในพรหมจรรย์

(1416-1424) **ทีฆาวุสูตร** ครั้งหนึ่งขณะที่พระพุทธองค์ประทับอยู่ ณ วัดเวฬุวัน อุบาสกชื่อทีฆาวุ ซึ่งเป็นบุตรของคฤหบดีโชติยะ(แห่งกรุงราชคฤห์)ป่วยหนัก ได้ขอให้บิดาทูลนิมนต์พระพุทธองค์เสด็จไปโปรด พระพุทธองค์ได้เสด็จไปตามคำทูล ทรงสอนทีฆาวุให้อยู่ในธรรม 4 ประการของโสดาบัน ทีฆาวุกราบทูลว่าตนมีธรรมเหล่านั้นครบถ้วนแล้ว ทรงสอนให้เจริญธรรมอันเป็นส่วนแห่งวิชชา 6 ให้ยิ่งขึ้นไป ให้พิจารณาเห็นสังขารเป็นของไม่เที่ยงเป็นทุกข์เป็นอนัตตา ให้กำหนดหมายในการละในการคลายในการดับ ทีฆาวุกราบทูลอีกว่าตนอยู่ในธรรมที่ทรงสอนนั้นแล้ว คิดอยู่แต่ว่า เมื่อตนตายจากไป ขอบิดาอย่าได้เป็นทุกข์ บิดาได้ฟังก็บอกกับบุตรว่า อย่าคิดเรื่องนั้นเลย ขอให้ใส่ใจอยู่กับคำสอนของพระพุทธองค์ให้ดี

หลังจากพระพุทธองค์เสด็จกลับไปไม่นาน ทีฆาวุก็สิ้นใจ

ภิกษุทั้งหลายทูลถามว่า เขาไปเกิดที่ไหน? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า ทีฆาวุเป็นอุปปาติกะ(อนาคามี) จักปรินิพพานในภพที่เกิด

(14251426) **ปฐมสาริปุตตสูตร** เชตวัน : วันหนึ่งพระอานนท์ไปสนทนาธรรมกับพระสาริบุตร เรียนถามว่า คนเช่นไรพระพุทธองค์ทรงเรียกว่าโสดาบัน? คำตอบของพระสาริบุตรชี้ไปที่ธรรม 4 ประการ(ของโสดาบัน)

(1427-1433) **ทุติยสาริปุตตสูตร** ครั้งหนึ่งเมื่อพระสาริบุตรเข้าเฝ้า พระพุทธองค์ทรงถามท่านว่า อะไรคือโสดาปัตติยังคะ? พระสาริบุตรกราบทูลว่า โสดาปัตติยังคะ (องค์คุณของโสดาบัน) คือ 1. สัปปุริสสังเสวะ(คบสัตบุรุษ) 2. สัทธัมมสวนะ (ฟังคำสั่งสอน) 3. โยนิโสมนสิการ (ใส่ใจพิจารณาเป็นอย่างดี) 4. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ(ปฏิบัติถูกหลัก) ตรัสถามอีกว่า กระแสธรรม(โสโต)ได้แก่อะไร? พระสาริบุตรทูลตอบว่า กระแสธรรมหมายถึงอริยมรรคมีองค์ 8 ตรัสถามอีกว่า โสดาบัน(ผู้ถึงกระแสธรรม) คือคนเช่นไร? พระสาริบุตรทูลตอบว่า ผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 เรียกว่าโสดาบัน พระพุทธองค์ทรงสาธุการในคำตอบทุกข้อของพระสาริบุตร

ความเลื่อมใสของอิสิทัตตะและปุราณะ

(1434-1453) **ถปติสูตร** สาวัตถี : คราวหนึ่ง ภิกษุมากรูปพากันทำจีวรถวายพระพุทธองค์ เพราะรู้กันว่า อีก 3 เดือนข้างหน้าจะเสด็จจาริก ในเวลาเดียวกันนั้นช่างไม้(ต่างถิ่น)ไปได้งานที่หมู่บ้านสาธุกะ คนหนึ่งชื่ออิสิทัตตะ(เป็นสกทาคามี) คนหนึ่งชื่อ

ปุราณะ(เป็นโสดาบัน) ได้ทราบข่าวว่าอีก 3 เดือนพระพุทธองค์จะเสด็จจาริก จึงวางคนไว้ตามเส้นทาง มอบหมายให้คอยแจ้งข่าวทันทีที่เห็นพระพุทธองค์เสด็จมาแต่ไกล และเมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาทางนั้น ก็ได้พากันไปเข้าเฝ้า พระพุทธองค์เสด็จแวะประทับที่โคนไม้แห่งหนึ่ง ช่างไม้กราบทูลถึงความรู้สึกที่มีต่อพระพุทธองค์ว่า เมื่อได้ฟังข่าวการเสด็จจาริกของพระองค์ห่างไกลออกไป ก็รู้สึกเสียใจ พอได้ฟังว่าเสด็จจาริกใกล้เข้ามาก็พากันดีใจปลื้มใจ

พระพุทธองค์ตรัสว่า นั่นแหละชีวิตครองเรือนคับแคบเป็นทางมาแห่งธุลี(กิเลสมลทิน) ส่วนบรรพชาปลอดโปร่ง พวกเธออย่าได้เผลอสติไป(อย่าได้ประมาท)

ช่างไม้ทูลเล่าถึงความคับแคบ(ของชีวิตครองเรือน)ที่พวกตนได้ประสบมา ซึ่งเป็นความคับแคบที่ยิ่งกว่านั้นเสียอีก คือเวลาพระเจ้าปเสนทิโกศลจะเสด็จประพาสพระอุทยาน พวกตนก็จะยืนช้างทรงของพระราชา(ไว้กลาง) ให้พระชายาที่ทรงโปรดอยู่ข้างหน้าองค์หนึ่งอยู่ข้างหลังองค์หนึ่ง พระชายานั้นมีกลิ่นกายหอมฟุ้ง เนื้อนวลก็ปานปุยฝ้าย พวกตนต้องระวังตัวแจทั้งช้างทั้งพระชายาทั้งพระเจ้าอยู่หัว แต่ไม่เคยมีความคิดที่เป็นบาปต่อพระชายาเหล่านั้นเลย นี่นับเป็นความคับแคบของชีวิตครองเรือนอย่างยิ่ง...

เมื่อตรัสย้ำให้ช่างไม้ไม่ประมาทในชีวิตครองเรือนอีกแล้ว พระพุทธองค์ได้ประทานพระโอวาทว่า โสดาบันมีธรรม 4 ประการ คือ 1. มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธเจ้า 2. ...ในพระธรรม 3.

...ในพระสงฆ์ 4. มีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการแบ่งปันเสียสละ ทรงยกย่องช่างไม้(ทั้งสอง)ว่าเป็นผู้มีธรรม 4 ประการนั้นครบถ้วน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแบ่งปันซึ่งช่างไม้ทั้งสองพร้อมที่จะปฏิบัติต่อทุกคนในแคว้นโกศล

ช่างไม้ทั้งสองสุดจะปลาบปลื้มที่พระพุทธองค์ทรงทราบถึงความประพฤติของพวกตน

(ช่างไม้ทั้งสองท่านนี้.แปลจากคำว่า "อิสิทตฺตปุราณา ถปตโย" บางท่านแปลว่า "พวกช่างไม้ผู้เป็นสกทาคามีมาก่อน" บันทึกในเชิงอรรถ KS.5/303 มีข้อมูลน่าสนใจ)

สัทธรรมโดยรวมของโสดาบัน

(1454-1458) **เวฬุทวารสูตร** ครั้งหนึ่งพระพุทธองค์เสด็จจาริกอยู่ในแคว้นโกศลพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ไปถึงหมู่บ้านเวฬุทวาระ ซึ่งเป็นหมู่บ้านพราหมณ์ของชาวโกศล พวกพราหมณ์และคฤหบดีที่นั่นเมื่อได้ทราบข่าวก็ชวนกันไปเข้าเฝ้ายังที่ประทับกราบทูลว่าพวกตนอยากมีบุตรมากๆ อยากมีเครื่องประดับตกแต่งกายที่งดงาม อยากร่ำรวยด้วยเงินทอง เมื่อตายไปก็ขอไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ ขอได้ทรงบอกวิธีที่จะได้สมหวังด้วยเถิด

พระพุทธองค์ตรัสสอนพวกเขาว่า สาวกของพระองค์ (หมายถึงอริยสาวก)งดเว้นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จากการประพฤติผิดในกาม จากการพูดเท็จ-พูดส่อเสียด-พูดคำหยาบ-พูดเพ้อเจ้อ (รวม 7 ประการ) มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ มีอริยกันตศีล (คุณสมบัติของโสดาบัน)

ย่อมบอกกับตัวเองได้ว่า ไม่มีนรก กำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ภูมิแห่งเปรต อบาย ทุคติ วินิบาต สำหรับตนอีกแล้ว เป็นโสดาบัน...ได้ตรัสรู้ (เป็นพระอรหันต์)ในภายหน้าแน่นอน

ชาวเวฬุทวาระได้ขอถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ประกาศตนเป็นอุบาสกโดยทั่วกัน

(1469-1472) **ปฐมคิญชกาวสถสูตร** ณ ที่พักก่อด้วยอิฐที่หมู่บ้านญาติกา พระอานนท์ทูลถามถึงภพใหม่ของหลายท่านที่ตายไปแล้วว่าไปเกิดที่ไหนกันบ้าง? พระดำรัสตอบมีว่า พระสาฬหะเป็นพระอรหันต์ปรินิพพานแล้ว ภิกษุณีชื่อนันทาเป็นอุปปาติกะ(อนาคามี) จักปรินิพพานในภพที่ไปเกิด อุบาสกชื่อสุทัตตะเป็นสกทาคามี มาเกิดอีกครั้งก็จะได้สำเร็จอรหันต์ อุบาสิกาชื่อสุชาดาเป็นโสดาบัน

หลังจากตรัสตอบดังนี้แล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงแนะนำวิธีอ่านรู้ว่าตนได้สำเร็จมรรคผลขั้นไหน วิธีดังกล่าวนี้เรียกว่า ธรรมาทาส(แว่นส่องธรรม) กล่าวคือ เมื่อตนมีความเลื่อมใสมั่นคงในพระรัตนตรัยและประกอบด้วยอริยกันตศีล นั่นก็หมายถึงเป็นโสดาบัน

(1473-1475) **ทุติยคิญชกาวสถสูตร** ทรงตอบคำถามของพระอานนท์(เพิ่มเติม)ว่าพระอโสกะปรินิพพานแล้ว(เป็นพระอรหันต์) ภิกษุณีชื่ออโสกา อุบาสกชื่ออโสกะ และอุบาสิกาชื่ออโสกา ซึ่งถึงแก่กรรมแล้ว ล้วนเป็นโสดาบัน...(1476-1480) **ตติยคิญชกาวสถสูตร** ทรงตอบคำถามของพระอานนท์ (เพิ่มเติม) ว่า อุบาสกชื่อกฏกะเป็นอุปปาติกะ(อนาคามี) อุบาสก 7 ท่านคือ 1. กฬิภะ 2.

ทนิกัทธะ 3. กฏิสสหะ 4. ตุฏฐะ 5. สันตุฏฐะ 6. ภัททะ 7. สุภัททะ ล้วนเป็นอนาคามี ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งมีอุบาสกผู้ได้เป็นอนาคามีกว่า 50 คน ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งมีอุบาสกผู้ได้เป็นโสดาบันกว่า 90 คน ที่หมู่บ้านแห่งหนึ่งมีอุบาสกผู้ได้เป็นโสดาบัน 506 คน (ทั้งหมดนั้นถึงแก่กรรมแล้ว)

จบเวฬุทวารวรรค (10 พระสูตร)

คุณสมบัติของโสดาบันไม่มีการแปรเปลี่ยน

ราชการามวรรค มี 10 พระสูตร

(1481) **สหัสสสูตร** ที่ราชการาม กรุงสาวัตถี ภิกษุณีสงฆ์ 1,000 รูปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ประทานพระโอวาทด้วยเรื่องธรรม 4 ประการของโสดาบัน (ราชการามเป็นสำนักภิกษุณี อยู่ในที่ผืนเดียวกันกับวัดเชตวัน (ดูแผนที่ในเล่ม 10 หน้า 219) อรรถกถาแห่งพระสูตรนี้เล่าประวัติความเป็นมาของราชการามไว้อย่างละเอียด)

(1482-1484) **พราหมณสูตร** สาวัตถี : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พวกพราหมณ์สอนวิธีปฏิบัติอย่างหนึ่ง เรียกว่าอุทยคามินี (ทางเจริญรุ่งเรือง) โดยให้ลุกแต่เช้าตรู่แล้วเดินบ่ายหน้าไปทางทิศปราจีน เจออะไรก็อย่าหลบเลี่ยง ไม่ว่าจะเป็นบ่อ เหว ตอไม้ ฯลฯ ถ้าตกบ่อก็ให้รอความตาย ด้วยวิธีนี้ เมื่อตายไปจะได้เกิดในสุคติ

โลกสวรรค์

ตรัสว่าบัญญัติของพราหมณ์อย่างนั้น เป็นวิธีการของคนโง่ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพิทา ฯลฯ เพื่อนิพพาน ในอริยวินัยเราก็บัญญัติ "อุทยคามินี" แต่เป็นวิถีสู่นิพพิทา ฯลฯ สู่นิพพาน นั่นก็คือ ให้มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระรัตนตรัยและมีอริยกันตศีล...(ให้มุ่งสู่ความเป็นโสดาบัน)

(1485-1490) **อานันทสูตร** เชตวัน : วันหนึ่งพระสาริบุตรถามพระอานนท์ว่า ละธรรมอะไร มีธรรมอะไร พระพุทธองค์จึงทรงเรียกบุคคลว่าโสดาบัน? พระอานนท์ตอบว่า ปุถุชนคือคนที่ไม่มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระรัตนตรัย ไม่มีอริยกันตศีล เมื่อตายไปต้องไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนผู้เป็นโสดาบันคือบุคคลผู้มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระรัตนตรัย มีอริยกันตศีล เมื่อตายไปย่อมไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์

(1491) **ปฐมทุคติสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อริยสาวก (โสดาบัน) ผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ (มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธเจ้าเป็นต้น) ย่อมล่วงพ้นทุคติทั้งปวง (1492) **ทุติยทุคติสูตร** ตรัสว่า อริยสาวก (โสดาบัน) ผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการนั้น ย่อมล่วงพ้นทุคติและวินิบาตทั้งปวง

(1493) **ปฐมมิตตามัจจสูตร** ทรงขอให้ภิกษุทั้งหลายอนุเคราะห์มิตร อมาตย์ ญาติ หรือสาโลหิต ผู้พอที่จะรับคำสอนได้ ให้พวกเขาถือปฏิบัติในองค์ธรรมของโสดาบัน 4 ประการนั้น (อรรถกถาให้ความหมายของคำว่า มิตร คือคนไปมาสู่กัน พึ่งพาอาศัยกันได้ อมาตย์คือผู้ร่วมงาน เป็นที่ปรึกษาหารือกัน ญาติ

คือคนทางฝ่ายพ่อตาแม่ยาย สาโลหิตคือพี่ชายน้องชายพี่สาวน้องสาวและลุงเป็นต้นที่ร่วมสายเลือดเดียวกัน น่าจะตรงกับคำพูดรวมๆ ในภาษาไทยที่ว่า"ญาติสนิทมิตรสหาย") (1494-1497) **ทุติย-มิตตามัจจสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า มหาภูตรูป 4 คือ ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ยังมีการแปรเป็นอื่นได้ ส่วนอริยสาวก(ในที่นี้หมายถึงผู้เป็นโสดาบัน)ไม่มีการแปรเป็นอื่นได้เลย

(1498-1500) **ปฐมเทวจาริกสูตร** (1501-1503) **ทุติยเทว-จาริกสูตร** 2 พระสูตรนี้มีเนื้อหาเหมือนกัน กล่าวถึงพระมหาโมค-คัลลานะ ขณะอยู่ที่วัดเชตวันได้ไปยังภพดาวดึงส์ด้วยฤทธิ์ สั่งสอนเทวดาที่นั่นว่า ผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ (ของโสดา-บัน) เมื่อตายไป ย่อมเกิดในสุคติโลกสวรรค์ เทวดาทั้งหลายก็กล่าววาจานี้ตรงกัน (1504-0506) **ตติยเทวจาริกสูตร** กล่าวถึงพระพุทธองค์ขณะประทับอยู่ที่วัดเชตวัน ทรงไปยังภพดาวดึงส์ด้วยพระฤทธิ์ ตรัสสอนชาวดาวดึงส์ด้วยธรรม 4 ประการ (เนื้อหาเหมือนใน 2 พระสูตรข้างบน)

อบรมจิตดีแล้วไม่ต้องห่วงภพหน้า

สรกานิวรรค มี 10 พระสูตร

(1507) **ปฐมมหานามสูตร** นิโครธาราม (กรุงกบิลพัสดุ์) : พระเจ้ามหานามกราบทูลว่า กรุงกบิลพัสดุ์นี้ เป็นเมืองมั่งคั่ง เจริญรุ่งเรือง พลเมืองหนาแน่น ถนนคับแคบ เมื่อกลับจากเข้าเฝ้าตอนเย็นมิได้กลับพร้อมช้าง ม้า รถ เกวียน และผู้คน เผลอสติไปไม่ได้ระลึกถึงพระรัตนตรัย มาคิดว่า ถ้าตายลงในเวลาอย่างนี้ ภพ (ปรภพ) ภาคหน้าจะเป็นอย่างไร?

(1508-1509) พระพุทธองค์ตรัสว่า

"มหาบพิตร! อย่ากลัวเลย อย่ากลัวเลย การสวรรคตจักไม่เลวทรามหรอก...คนผู้มีจิตได้อบรมแล้วด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา มาเป็นเวลายาวนาน กายของเขามีรูปประกอบด้วยมหาภูตรูป 4...ก็จะถูกพวกกา แร้ง นกตะกรุม สุนัข สุนัขจิ้กจอก หรือสัตว์ต่างๆ กัดแทะกิน ส่วนจิตของเขามีแต่จะไปเบื้องบน(อุทฺธงฺคามิ) มีแต่จะไปดี(วิเสสคามิ)

"มหาบพิตร! เหมือนคนลงไปในห้วงน้ำลึกแล้วทุบหม้อเนยใสหรือหม้อน้ำมัน สิ่งที่มีอยู่ในตัวหม้อนั้น ไม่ว่าจะเป็นก้อนกรวดหรือกระเบื้อง จะจมลง สิ่งที่เป็นเนยใสหรือน้ำมันจะลอยขึ้นโดยดี..."

(1510-1512) **ทุติยมหานามสูตร** นิโครธาราม : ตรัสแก่พระเจ้ามหานาม(ซึ่งทูลถามเหมือนในพระสูตรก่อน) ว่า การสวรรคตของพระองค์ไม่เลวทรามแน่ อริยสาวกผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ (ของโสดาบัน) มีแต่จะน้อมสู่นิพพาน เหมือนต้นไม้ที่

โน้มเอนไปทางทิศปราจีน เมื่อรากขาด ก็มีแต่จะเอนล้มไปทางทิศปราจีน (แสดงว่าพระเจ้ามหานามเป็นโสดาบันแล้ว)

(1513-1526) **โคธาสูตร** กบิลพัสดุ์ : พระเจ้ามหานามกับเจ้าศากยะพระนามว่าโคธา มีความเห็นต่างกันในเรื่องคุณ-สมบัติของโสดาบัน โดยเจ้าโคธาเห็นว่า โสดาบันมีธรรม 3 ประการเป็นคุณสมบัติ คือ มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธเจ้า-ในพระธรรม-ในพระสงฆ์ ส่วนพระเจ้ามหานามทรงเห็นว่ามีธรรม 4 ประการเป็นคุณสมบัติ เพิ่มความมีอริยกันตศีลเป็นอีกข้อหนึ่ง เมื่อหาข้อยุติไม่ได้ จึงทรงชวนกันไปเข้าเฝ้าพระพุทธองค์ให้ทรงตัดสิน พระเจ้ามหานามนั้นกราบทูลว่า พระองค์เลือกที่จะเป็นฝ่ายพระพุทธองค์เสมอ (ไม่ว่าจะเป็นใครมาจากไหนมีความเห็นอย่างไร ก็เลือกที่จะเชื่อตามพระพุทธดำรัสเท่านั้น)

พระพุทธองค์ตรัสถามเจ้าโคธาว่า ที่ทรงมีความเห็นอย่างนั้นหมายความว่าอย่างไร? เจ้าโคธากราบทูลว่า ไม่ได้หมายถึงอะไรอย่างอื่นนอกจากกัลยาณธรรม นอกจากกุศลธรรม

บุคคลที่ไม่มีการไปเกิดในภูมิอันต่ำ

(1527-1536) **ปฐมสรกานิสูตร** กบิลพัสดุ์ : เมื่อเจ้าศากยะพระนามว่าสรกานิสิ้นพระชนม์ พระพุทธองค์ทรงเผยว่า เจ้าองค์นั้นเป็นโสดาบัน ทำให้เจ้าศากยะเป็นจำนวนมากออกมาแสดงความไม่เห็นด้วย เพราะเห็นว่าเจ้าสรกานินั้นมีความประพฤติเสียหาย ชอบเสวยน้ำจัณฑ์(ดื่มน้ำเมา) ถ้าเจ้าสรกานิเป็นโสดาบันได้ มีใครอีกที่จะไม่เป็นโสดาบัน เรื่องนี้เมื่อพระเจ้ามหานามกราบทูล

พระพุทธองค์ให้ทรงทราบ พระพุทธองค์ตรัสว่า เจ้าสรกานินั้นเป็นอุบาสก ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะมานาน จะตกสู่วินิบาตได้อย่างไร ทรงแจกแจงประเภทอริยบุคคลซึ่งจัดว่าเป็นบุคคลที่ไม่มีการไปเกิดเป็นสัตว์นรก เป็นสัตว์เดรัจฉาน เป็นเปรต ไม่มีการไปเกิดในอบาย ทุคติ วินิบาตได้เลย และยังมีบุคคลอีก 2 ประเภทที่ไม่มีการไปเกิดในภูมิอันต่ำดังกล่าวเหมือนกัน คือ 1. ผู้ที่ไม่มีความเลื่อมใสอันมั่นคงในพระรัตนตรัย ละกิเลสใดๆ ยังไม่ได้ แต่เขามีอินทรีย์ 5 (มีสัทธินทรีย์เป็นต้น) เขาใช้ปัญญาเพ่งพินิจธรรมของพระพุทธเจ้าได้ดียิ่ง 2. ผู้ที่ไม่มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระรัตนตรัย ละกิเลสใดๆ ยังไม่ได้ แต่เขามีอินทรีย์ 5 (มีสัทธินทรีย์เป็นต้น) เขามีศรัทธา มีความรักในพระพุทธเจ้าพอประมาณ

ตรัสแก่พระเจ้ามหานามอีกว่า

"มหาบพิตร! ถ้าต้นไม้ใหญ่เหล่านี้เข้าใจสุภาษิต-ทุภาษิตได้ อาดมภาพก็จะบอกเหมือนกันว่า ต้นไม้ใหญ่เหล่านี้เป็นโสดาบัน...จะได้ตรัสรู้ในภายภาคหน้า จะกล่าวไปไยถึงเจ้าสรกานิซึ่งได้สมาทานสิกขาเมื่อจะสิ้นพระชนม์"

(1537-1547) **ทุติยสรกานิสูตร** กบิลพัสดุ์ : (เนื้อหาเบื้องต้นเหมือนในปฐมสรกานิสูตร) ตรัสแก่พระเจ้ามหานามว่า คำสอนของพระองค์เปรียบเหมือนนาดี สาวกเปรียบเหมือนพืช ถ้าสาวกประพฤติดีประพฤติชอบตามคำสอน ก็เหมือนเป็นพืชชั้นดี...เจ้าสรกานินั้นบริบูรณ์ในสิกขาเมื่อจะสิ้นพระชนม์ (จึงเป็นโสดาบัน)

อนาถบิณฑิกเศรษฐีหายป่วยเพราะได้ฟังธรรม

(1548-1567) **ปฐมทุสีลยสูตร** สาวัตถี : ครั้งหนึ่ง อนาถบิณฑิกเศรษฐีป่วยเป็นไข้หนัก ได้นิมนต์พระสาริบุตรไปแสดงธรรมโปรด พระสาริบุตรยกเอาความเป็นโสดาบันของท่านซึ่งมีอยู่พร้อมทุกอย่างให้พิจารณา เมื่อพิจารณาเห็น ความเจ็บป่วย (เวทนา) ก็จะหายไป

ความเป็นโสดาบันของอนาถบิณฑิกเศรษฐี คือเป็นผู้มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธเจ้า ฯลฯ มีอริยกันตศีล เป็นผู้ประกอบด้วยอริยมรรคมีองค์ 8 และมีสัมมาญาณะ สัมมาวิมุตติ

เมื่อเห็นว่าธรรมเหล่านั้นแต่ละอย่างมีอยู่ในตน ความเจ็บป่วยของอนาถบิณฑิกเศรษฐีก็หายไปโดยพลัน วันนั้นหลังจากฉันเสร็จแล้ว พระสาริบุตรก็กล่าวอนุโมทนาด้วยคาถาความว่า ผู้ใดมีศรัทธาแน่วแน่ในพระตถาคต มีอริยกันตศีล มีความเลื่อมใสในพระสงฆ์ และมีความเห็นอันตรง บัณฑิตเรียกผู้นั้นว่า เป็นคนไม่ขัดสน ชีวิตของเขาไม่เปล่าประโยชน์...(คาถานี้คือ "ยสฺส สทฺธา ตถาคเต...สรํ พุทฺธานสาสนํ" ซึ่งปัจจุบันพระสงฆ์นิยมนำมาสวดต่อท้ายอนุโมทนาคาถา)

พระพุทธองค์ทรงทราบเรื่องนี้จากคำกราบทูลของพระอานนท์ ทรงยกย่องพระสาริบุตรว่าเป็นบัณฑิต มีปัญญามาก และตรัสว่า ธรรมที่แสดงแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐีนั้น คือองค์คุณของโสดาบัน(โสตาปัตติยังคะ 4) ซึ่งจำแนกโดยอาการ 10 อย่าง

(1568-1573) **ทุติยทุสีลยสูตร** สาวัตถี : ครั้งหนึ่ง อนาถ-

บิณฑิกเศรษฐีป่วยหนัก ได้นิมนต์พระอานนท์ไปแสดงธรรมโปรด พระอานนท์ยกองค์คุณของโสดาบันแสดงให้ฟัง ความว่า คนที่ยังสะดุ้งกลัวความตาย เพราะเขายังเป็นปุถุชน ไม่มีความเลื่อมใสในพระพุทธเจ้า ฯลฯ ไม่มีอริยกันตศีล เมื่อไม่เห็นองค์คุณเหล่านั้นในตน จึงสะดุ้งกลัวความตาย ส่วนอริยสาวกมีองค์คุณเหล่านั้นในตน จึงไม่สะดุ้งกลัวความตาย

อนาถบิณฑิกเศรษฐีเมื่อได้ฟังดังนั้นก็กราบเรียนพระอานนท์ว่า ตนไม่มีความกลัวอย่างนั้นเลย เพราะมีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธเจ้า ฯลฯ มีสิกขาบทอันสมควรแก่คฤหัสถ์(ศีล 5 หรืออริยกันตศีล)อย่างบริบูรณ์ ไม่เคยขาดตกบกพร่อง

พระอานนท์กล่าวอนุโมทนาว่า เป็นลาภของท่านแล้ว นั่นเป็นการบอกถึงการได้บรรลุอริยผล

ศีลและญายธรรมของโสดาบัน

(1574-1578) **ปฐมเวรภยสูตร** (1579) **ทุติยเวรภยสูตร** สาวัตถี : (2 พระสูตรนี้มีเนื้อหาเหมือนกัน) พระพุทธองค์ตรัสแก่อนาถบิณฑิกเศรษฐีว่า บุคคลผู้เป็นโสดาบัน ไม่มีภัยเวร 5 ประการ (คือมีศีล) มีองค์คุณของโสดาบัน 4 ประการ และประกอบด้วยญายธรรมอันประเสริฐ ย่อมบอกตนเองได้ว่าเป็นโสดาบัน ไม่มีการไปเกิดในนรก ฯลฯ วินิบาต...ได้ตรัสรู้แน่นอนในภายภาคหน้า

(มีญายธรรมอันประเสริฐนั้น ได้แก่มีโยนิโสมนสิการในปฏิจจสมุปบาท)

(1580-1583) **ลิจฉวีสูตร** กูฏาคารศาลา : พระพุทธองค์

ตรัสสอนมหาอำมาตย์ชื่อนันทกะ(มหาอำมาตย์ของเจ้าลิจฉวี) ด้วยเรื่ององค์คุณของโสดาบัน 4 ประการว่า ผู้เป็นโสดาบันนั้น มีอายุ วรรณะ สุข ยศ และความเป็นใหญ่ ทั้งในสวรรค์และในโลกมนุษย์ เรื่องนี้มีใช่ว่าทรงฟังมาจากสมณะหรือพราหมณ์พวกไหน แต่ทรงรู้เองเห็นเอง จึงตรัสอย่างนั้น....

องค์คุณของโสดาบันคือแหล่งสุข

ปุญญาภิสันทวรรค มี 10 พระสูตร

(1584) **ปฐมอภิสันทสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า องค์คุณทั้ง 4 ประการของโสดาบัน (อริยกันตศีลเป็นองค์คุณประการที่ 4) **เป็นห้วงบุญห้วงกุศลนำสุขมาให้** (1585) **ทุติยอภิสันทสูตร** ใจความเหมือนในปฐมอภิสันทสูตร (ความไม่ตระหนี่ มีการเสียสละแบ่งปัน เป็นองค์คุณประการที่ 4) (1586) **ตติยอภิสันทสูตร** ใจความเหมือนในปฐมอภิสันทสูตร (ความมีปัญญาเพื่อถึงความสิ้นทุกข์ เป็นองค์คุณประการที่ 4)

(1587) **ปฐมเทวปทสูตร** สาวัตถี : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายถึงหลักปฏิบัติของเทวดา(เทวบท) เพื่อความบริสุทธิ์ซึ่งตรงกับธรรม 4 ประการของโสดาบัน (1588) **ทุติยเทวปทสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายถึงเทวบท 4 ประการเหมือนในปฐมเทวปทสูตร **มีเพิ่มเติมว่า** อริยสาวก(โสดาบัน)รู้ว่า เทวดามีความไม่เบียดเบียนเป็นอย่างยิ่ง จึงมั่นใจว่า ตนก็ได้ปฏิบัติในเทวบทนั้นๆ (1589) **สภาคตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พวกเทวดาที่ประกอบด้วยธรรม 4

ประการ(ของโสดาบัน) ย่อมพากันดีใจที่ได้ต้อนรับอริยสาวก (โสดาบัน) ผู้ไปเกิดเป็นเทวดาด้วยธรรม 4 ประการเหมือนตน

คุณสมบัติ 5 อย่างของอุบาสก

(1590-1594) **มหานามสูตร** นิโครธาราม : พระเจ้ามหานามทูลถามถึงคุณสมบัติของอุบาสก 5 อย่างตามลำดับ พระพุทธองค์ตรัสตอบดังนี้

อุบาสก คือผู้ถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ อุบาสกผู้ถึงพร้อมด้วยศีลคืออุบาสกผู้ไม่ละเมิดศีล 5 อุบาสกผู้มีศรัทธาคืออุบาสกผู้เชื่อในพระปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า(ตามนัยแห่งบทสรรเสริญพุทธคุณ) อุบาสกผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะคืออุบาสกที่มีใจปราศจากความตระหนี่ ยินดีในการเสียสละแบ่งปัน อุบาสกผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาคืออุบาสกผู้ประกอบด้วยปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดความดับเพื่อถึงความสิ้นทุกข์อย่างแท้จริง

(1595) **วัสสสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรม 4 ประการ (ของโสดาบัน) ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ เหมือนน้ำฝนที่ตกลงบนภูเขาย่อมไหลชอกซอนผ่านแม่น้ำน้อยใหญ่ไปจนถึงมหาสมุทรในที่สุด

แม้มีธรรมของโสดาบันก็ยังประมาทได้

(1596-1598) **กาฬิโคธาสูตร** เช้าวันหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จออกจากวัดนิโครธาราม กรุงกบิลพัสดุ์ ไปยังนิเวศน์ของเจ้า

ศากิยานีพระนามว่ากาฬิโคธา ตรัสสอนพระนางด้วยธรรม 4 ประการของโสดาบัน พระนางกราบทูลว่า ธรรมทั้ง 4 ประการนั้น ตนมีอยู่เพียบพร้อม เฉพาะข้อที่ 4 ได้แก่เป็นผู้มีใจปราศจากความตระหนี่ พระนางได้ทำบุญให้ทานกับผู้มีศีลมีกัลยาณธรรมอยู่เสมอ พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนาว่านั่นเป็นการเผยตนว่าได้บรรลุโสดาปัตติผลแล้ว

(1599-1602) **นันทิยสูตร** นิโครธาราม : เจ้าศากยะพระนามว่านินทิยะทูลถามว่า อริยสาวกที่ไม่มีโสดาปัตติยังคะครบทั้ง 4 อยู่ตลอดเวลา ทรงเรียกว่า อยู่ด้วยความไม่ประมาทหรือไม่? พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า คนที่ไม่มีโสดาปัตติยังคะ 4 ประการ เรียกว่าคนภายนอก ดำรงอยู่ในฝ่ายปุถุชน ส่วนอริยสาวกอยู่ด้วยความประมาทและอยู่ด้วยความไม่ประมาทเป็นอีกเรื่องหนึ่ง ทรงอธิบายดังนี้

อริยสาวกอยู่ด้วยความประมาท คือมีธรรม 4 ประการครบทุกอย่าง แล้วพอใจอยู่เพียงนั้น ไม่พยายามให้ยิ่งขึ้นไปในการปลีกตนทั้งกลางวันและกลางคืน เมื่อเป็นผู้ประมาทอยู่อย่างนี้ก็ไม่มีปราโมทย์ เมื่อไม่มีปราโมทย์ก็ไม่มีปีติ เมื่อไม่มีปีติก็ไม่มีปัสสัทธิ(ความสงบระงับ) เมื่อไม่มีปัสสัทธิก็ยังอยู่เป็นทุกข์ จิตของผู้มีความทุกข์ย่อมไม่เป็นสมาธิ เมื่อจิตไม่เป็นสมาธิ ธรรมทั้งหลายย่อมไม่ปรากฏ(สมถะและวิปัสสนาไม่เกิด) เมื่อธรรมทั้งหลายไม่ปรากฏ อริยสาวกนั้นก็ยังนับว่าอยู่ด้วยความประมาท

ส่วนอริยสาวกอยู่ด้วยความไม่ประมาท มีนัยตรงกันข้าม

สุขเกิดจากโสตาปัตติยังคะ 4 สุตประมาณ

สคาถกปุญญาภิสันทวรรค มี 10 พระสูตร

(1603-1606) **ปฐมอภิสันทสูตร** ตรัสว่า โสตาปัตติยังคะ 4 เป็นห้วงบุญห้วงกุศลอันนำสุขมาให้ ชนิดนับมิได้ ประมาณมิได้ เหมือนน้ำในมหาสมุทรที่ประมาณมิได้ (โสตาปัตติยังคะข้อที่ 4 คืออริยกันตศีล) (160791610) **ทุติยอภิสันทสูตร** มีนัยเหมือนในปฐมอภิสันทสูตร (โสตาปัตติยังคะข้อที่ 4 คือมีใจปราศจากความตระหนี่) (1611-1613) **ตติยอภิสันทสูตร** มีนัยเหมือนในปฐมอภิสันทสูตร (โสตาปัตติยังคะข้อที่ 4 คือ ประกอบด้วยปัญญาพิจารณาเห็นความเกิดความดับเพื่อความสิ้นทุกข์)

(1614) **ปฐมมหัทธนสูตร** ตรัสว่า อริยสาวกผู้ประกอบด้วยโสตาปัตติยังคะ 4 เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก มียศยิ่งใหญ่(โสตาปัตติยังคะข้อที่ 4 คือเป็นผู้มีอริยกันตศีล) (1615) **ทุติยมหัทธนสูตร** มีนัยเหมือนในปฐมมหัทธนสูตร (โสตาปัตติยังคะข้อที่ 4 คือเป็นผู้มีปัญญา...)

(1616) **ภิกขุสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องโสตาปัตติยังคะ 4 (ข้อที่ 4 คือมีอริยกันตศีล) (1617) **นันทิยสูตร** กบิลพัสดุ์ : ตรัสสอนเจ้าศากยะพระนามว่านันทิยะด้วยเรื่องโสตาปัตติยังคะ 4 (เหมือนในภิกขุสูตร) (1618) **ภัททิยสูตร** กบิลพัสดุ์ : ตรัสสอนเจ้าศากยะพระนามว่าภัททิยะด้วยเรื่องโสตาปัตติยังคะ 4 (เหมือนในภิกขุสูตร) (1619) **มหานามสูตร** กบิลพัสดุ์ : ตรัสสอนพระเจ้ามหานามด้วยเรื่องโสตาปัตติยังคะ 4 (เหมือนในภิกขุสูตร)

(1620) **โสดาปัตติยังคสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยเรื่องโสดาปัตติยังคะ 4 (อีกหมวดหนึ่ง) คือ 1. การคบสัตบุรุษ 2. การฟังธรรมของสัตบุรุษ 3. โยนิโสมนสิการ 4. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ

(3 พระสูตรแรกของวรรคนี้มีพระคาถาต่อท้าย ซึ่งมีใจความเหมือนกัน วรรคนี้จึงมีชื่อว่าสคาถกปุญญาภิสันทวรรค)

สัปปัญญวรรค

คฤหัสถ์ก็ควรสนใจศึกษาโลกุตรธรรม

(1621-1622) **สคาถกสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายด้วยโสดาปัตติยังคะ 4 (1623-1624) **วัสสวุตถสูตร** ภิกษุรูปหนึ่งจำพรรษาในกรุงสาวัตถีแล้วเดินทางไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ด้วยกิจบางอย่าง พวกเจ้าศากยะได้พากันไปถามถึงความเป็นอยู่ของพระพุทธองค์ พระสารีบุตร พระมหาโมคคัลลานะ ตลอดถึงภิกษุสงฆ์ที่วัดเชตวัน หลังจากได้ฟังว่าพระพุทธองค์และพระสาวกทุกรูปอยู่สุขสบายดีทั่วกัน จึงขอให้ภิกษุรูปนั้นเล่าถึงคำสั่งสอนที่ได้ฟังจากพระโอษฐ์ขณะอยู่จำพรรษา

ภิกษุรูปนั้นกล่าวว่า ได้ฟังจากพระโอษฐ์ว่า อริยบุคคลนั้นที่เป็นพระอรหันต์มีน้อย อริยบุคคลระดับต่ำลงไปจนถึงโสดาบันมีจำนวนมากกว่ากันขึ้นไปตามลำดับ

(1625-1626) **ธัมมทินนสูตร** อิสิปตนมฤคทายวัน : วันหนึ่งอุบาสกชื่อธัมมทินน์พาบริวารที่เป็นอุบาสกด้วยกันจำนวน

500 คนไปเข้าเฝ้า ทูลขอให้แสดงธรรมโปรดเพื่อเป็นประโยชน์สุขแก่พวกตนสืบไป พระพุทธองค์ตรัสว่า

"ธัมมทินน์! ขอให้ตระหนักว่า พระสูตรเหล่าใดที่ตถาคตกล่าวไว้แล้ว ซึ่งมีความลึกซึ้ง มีอรรถล้ำลึก เป็นโลกุตระ ประกอบด้วยสุญญตาธรรม(สุญญตปฏิสยุตฺตา) เราจักเข้าถึงพระสูตรเหล่านั้นอยู่เนืองนิจ..."

เมื่ออุบาสกกราบทูลว่า พวกตนยังเป็นคฤหัสถ์อยู่ครองเรือน จะเข้าถึงพระสูตรอย่างนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย ขอได้โปรดแสดงธรรมที่สูงขึ้นไปสำหรับผู้ตั้งอยู่แล้วในศีล 5 เถิด พระพุทธองค์จึงตรัสสอนด้วยธรรม 4 ประการของโสดาบัน อุบาสกกราบทูลว่าธรรมเหล่านั้นมีอยู่ในพวกตนแล้ว ทรงอนุโมทนาว่าเป็นการเผยถึงความเป็นโสดาบัน ถือเป็นลาภยิ่งแล้ว

(อรรถกถากล่าวว่า มีอุบาสก 7 คนที่มีบริวาร 500 คือ 1. ธัมมทินน์ 2. วิสาขะ 3. อุคคะ(คฤหบดี) 4. จิตตะ(คฤหบดี) 5. หัตถกะ 6. อาฬวกะ 7. จุลลอนาถบิณฑิกะ และชี้ว่า สัลลสูตรเป็นประเภทพระสูตรลึกซึ้ง(คมฺภีรา). เปตวาสูตรเป็นประเภทพระสูตรมีอรรถล้ำลึก(คมฺภีรตฺถา). คำสอนในอสังขตสังยุตต์ เป็นประเภทโลกุตรธรรม. ขัชชนิกสูตรเป็นพระสูตรแสดงสุญญตา-ธรรม)

วิธีสอนคนป่วยให้จิตหลุดพ้นตามลำดับ

(1627-1633) **คิลายนสูตร** นิโครธาราม : ครั้งหนึ่ง เมื่อพระเจ้ามหานามทรงทราบว่าพระพุทธองค์จะเสด็จจาริกจากกรุง

กบิลพัสดุ์ในอีก 3 เดือน จึงเสด็จไปเข้าเฝ้า ทูลขอให้ประทานพระโอวาทเรื่องอุบาสกแนะนำอุบาสก (ผู้เป็นโสดาบัน) ด้วยกัน เมื่อยามป่วยหนัก มีพระดำรัสตามลำดับดังนี้

เริ่มต้น พึงให้กำลังใจแก่ผู้ป่วยด้วยธรรม 4 ประการของโสดาบัน(โสตาปัตติยังคะ)ให้เขาเบาใจ แล้วถามว่า มีความห่วงใยมารดาบิดาอยู่หรือ? ถ้าเขาบอกว่ายังมีความห่วงใยอยู่ ให้แนะนำว่า เราต่างก็มีความตายเป็นธรรมดา จะห่วงใยหรือไม่ห่วงใยมารดาบิดาก็ต้องตายอยู่ดี อย่าได้ห่วงใยไปเลย ถ้าเขาบอกว่า ความห่วงใยมารดาบิดานั้นเขาละได้แล้ว ให้ถามต่อไปถึงความห่วงใยที่เขามีต่อบุตรภรรยา...ถ้าเขาบอกว่าละความห่วงใยนั้นได้แล้ว ให้ถามเขาว่า ยังมีความห่วงใยในกามคุณ 5 อันเป็นของมนุษย์อยู่หรือ? ถ้าเขาบอกว่ายังมีความห่วงใยอยู่ ให้แนะนำว่า ยังมีกามอันเป็นทิพย์ซึ่งดีกว่าประณีตกว่ากามอันเป็นของมนุษย์ เลิกติดใจกับมัน แล้วน้อมจิตไปหาเทพชั้นจาตุมหาราชเถิด

ถ้าเขาบอกว่า จิตของเขาออกจากกามอันเป็นของมนุษย์น้อมไปหาเทพชั้นจาตุมหาราชแล้ว ให้แนะนำว่า พวกเทพดาวดึงส์ดีกว่าประณีตกว่าพวกเทพจาตุมหาราช...พวกเทพยามาดีกว่าประณีตกว่าพวกเทพดาวดึงส์...พวกเทพดุสิตดีกว่าประณีตกว่าพวกเทพยามา...พวกเทพนิมมานรดีดีกว่าประณีตกว่าพวกเทพดุสิต...พวกเทพปรนิมมิตวสวัตดีดีกว่าประณีตกว่าพวกเทพนิมมานรดี...พรหมโลกดีกว่าประณีตกว่าพวกเทพปรนิมมิตวสวัตดี...

ถ้าเขาบอกว่า จิตของเขาออกจากเทพปรนิมมิตวสวัตดีน้อมไปหาพรหมโลกแล้ว ให้แนะนำว่า แม้พรหมโลกก็ไม่เที่ยงไม่

ยั่งยืน ยังเนื่องอยู่กับสักกายะ(มีตัวตนอยู่) เลิกติดใจอยู่กับพรหมโลกเสีย แล้วพาจิตเข้าสู่ความดับสักกายะเถิด ถ้าเขาบอกว่า จิตของเขาเข้าถึงความดับสักกายะแล้ว ก็ไม่มีอะไรต่างกันเลยระหว่างอุบาสกผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วกับภิกษุผู้หลุดพ้นแล้วเป็นร้อยๆ ปี คือต่างก็หลุดพ้นด้วยวิมุตติเหมือนกัน

ธรรม 4 อย่างเพื่อการบรรลุมรรคผล

(1634-1640) อีก 7 พระสูตร ว่าด้วยพระโอวาทที่ประทานแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ธรรม 4 อย่างที่บุคคลเจริญแล้วทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล...สกทาคามิผล...อนาคามิผล...อรหัตตผล....ตลอดถึงเพื่อให้ได้ปัญญา...เพื่อความเจริญแห่งปัญญา...เพื่อความไพบูลย์แห่งปัญญา....

ธรรม 4 อย่างนั้นคือ 1. การคบสัตบุรุษ 2. การฟังธรรม 3. โยนิโสมนสิการ 4. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ

จบสัปปัญญวรรค (11 พระสูตร)

(1641-1653) **มหาปัญญวรรค** วรรคนี้มี 13 พระสูตร สาระสำคัญคือ ธรรม 4 อย่าง(มีการคบสัตบุรุษเป็นต้น)นั้น เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาประเภทต่างๆ รวม 13 ประเภท (เป็นปัญญาในปฏิสัมภิทา)

โสดาปัตติสังยุตต์จบบริบูรณ์

สัจจสังยุตต์

อริยสัจ 4 คือเป้าหมายของพรหมจรรย์นี้

สมาธิวรรค มี 10 พระสูตร

(1654) **สมาธิสูตร** สาวัตถี : พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายในเรื่องการเจริญสมาธิว่า เมื่อใจตั้งมั่น (เป็นสมาธิ) แล้ว ย่อมรู้ตามความเป็นจริง คือรู้ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา

(1655) **ปฏิสัลลานสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้อยู่หลีกเร้น (สงัดกาย, อยู่ในที่เงียบสงบคนเดียว) เมื่ออยู่หลีกเร้น ย่อมรู้ตามความเป็นจริง...(คือรู้อริยสัจ 4)

(1656) **ปฐมกุลปุตตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า กุลบุตรที่ออกบวชเป็นบรรพชิตอย่างแท้จริง ไม่ว่าในกาลไหนๆ ล้วนแต่ออกบวชเพื่อรู้อริยสัจ 4 ตามความเป็นจริง เพราะฉะนั้น พึงทำความเพียรเพื่อรู้อริยสัจ 4 (1657) **ทุติยกุลปุตตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า กุลบุตรที่ออกบวชเป็นบรรพชิตอย่างแท้จริง ไม่

ว่าในกาลไหนๆ รู้แล้วตามความเป็นจริง ก็ล้วนแต่รู้ซึ่งอริยสัจ 4...

(1658) **ปฐมสมณพราหมณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมณะหรือพราหมณ์ ไม่ว่าในกาลไหนๆ รู้แล้วตามความเป็นจริง ก็ล้วนแต่รู้แล้วซึ่งอริยสัจ 4...(1659) **ทุติยสมณพราหมณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมณะหรือพราหมณ์ ไม่ว่าในกาลไหนๆ ที่ประกาศแล้วซึ่งสิ่งที่ตนรู้ตามความเป็นจริง ก็ล้วนแต่ประกาศแล้วซึ่งอริยสัจ 4...

(1660) **วิตักกสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายมิให้ตรึกถึงอกุศลวิตก คือกามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก เพราะวิตกเหล่านี้ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ไม่ใช่เบื้องต้นของพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพิทา...เพื่อนิพพาน แต่พึงตรึกในอริยสัจ 4...

(1661) **จินตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อย่าคิดในเรื่องที่เป็นอกุศล (คือความเห็นผิด 10 อย่าง) มีเรื่องว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยงเป็นต้น เพราะเป็นเรื่องที่ไม่ประกอบด้วยประโยชน์... ไม่เป็นไปเพื่อนิพพิทา...เพื่อนิพพาน ให้คิดถึงในเรื่องอริยสัจ 4...

(1662) **วิคคาหิกกถาสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า อย่าพูดถ้อยคำแก่งแย่งกัน(เพื่อเอาแพ้เอาชนะกัน) เพราะถ้อยคำเช่นนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์...ไม่เป็นไปเพื่อนิพพิทา...เพื่อนิพพาน แต่ควรพูดในเรื่องอริยสัจ 4 (1663) **ติรัจฉานกถาสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า อย่าพูดติรัจฉานกถา (มีเรื่องพระราชา เรื่องโจรเป็นต้น) เพราะเรื่องอย่างนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์...ไม่เป็นไปเพื่อนิพพิทา...เพื่อนิพพาน แต่ควรพูดในเรื่องอริยสัจ 4...

ความจริงแท้อย่างอริยสัจ 4

ธัมมจักกัปปวัตตนวรรค มี 10 พระสูตร (1664-1673) **ปฐมตถาคตสูตร** เนื้อหาเป็นอันเดียวกับธัมมจักกัปปวัตตนสูตรทุกประการ (1674-1677) **ทุติยตถาคตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ปัญญาตรัสรู้ (จักษุ ญาณ ปัญญา วิชชา แสงสว่าง)ของพระองค์ เป็นปัญญาตรัสรู้ในอริยสัจ 4

(1678-1683) **ขันธสูตร** ทรงอธิบายอริยสัจ 4 ชี้ว่า อุปาทาน-ขันธ์ 5 คือทุกขอริยสัจ...(1684-1689) **อายตนสูตร** ทรงอธิบายอริยสัจ 4 ชี้ว่า อายตนะภายใน 6 คือทุกขอริยสัจ...

(1690-1691) **ปฐมธารณสูตร** ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้จดจำอริยสัจ 4 อย่างถูกต้องครบถ้วนและเรียงลำดับข้อตามที่ทรงสั่งสอน...(1692-1693) **ทุติยธารณสูตร** ทรงรับรองคำกราบทูลของภิกษุรูปหนึ่งที่ว่า เป็นไปไม่ได้ที่สมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดผู้หนึ่งจะบัญญัติอริยสัจ 4 ให้เป็นอย่างอื่น...

(1694) **อวิชชาสูตร** ทรงตอบคำทูลถามของภิกษุรูปหนึ่งว่า อวิชชาได้แก่ความไม่รู้ในอริยสัจ 4 (1695) **วิชชาสูตร** มีนัยตรงกันข้ามกับอวิชชาสูตร

(1696) **สังกาสนสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ถ้อยคำที่จะใช้อธิบายจำแนกแจกแจงอริยสัจ 4 แต่ละข้อนั้น มากมายจนประมาณมิได้(เป็นเรื่องละเอียดพิสดารอย่างยิ่ง)

(1697) **ตถสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า อริยสัจ 4 แต่ละอย่างเป็นของจริงแท้(ในตัวเอง) ไม่แปรผันเป็นอย่างอื่นได้เลย (เช่น ทุกข์ก็คือทุกข์ ไม่ใช่ทุกขสมุทัย เป็นต้น)

เวียนตายเวียนเกิดก็เพราะไม่รู้อริยสัจ 4

โกฏิคามวรรค มี 10 พระสูตร

(1698-1699) **ปฐมวัชชีสูตร** โกฏิคาม (แคว้นวัชชี) : พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า เพราะไม่ได้ตรัสรู้อริยสัจ 4 เราและเธอทั้งหลายจึงเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้มานานแสนนาน เมื่อได้ตรัสรู้อริยสัจ 4 เราและเธอทั้งหลายจึงไม่มีตัณหา ไม่มีภพใหม่...(1700-1702) **ทุติยวัชชีสูตร** ตรัสว่า สมณะหรือพราหมณ์ที่ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 ก็ยังไม่นับว่าเป็นสมณะหรือพราหมณ์ที่แท้จริง ยังไม่ได้กระทำให้แจ้งซึ่งประโยชน์แห่งความเป็นสมณะหรือพราหมณ์ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน...

(1703) **สัมมาสัมพุทธสูตร** สาวัตถี : ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทรงเรียกพระองค์เองว่า สัมมาสัมพุทธะ ก็เพราะได้ตรัสรู้อริยสัจ 4 ตามความเป็นจริง (1704) **อรหันตสูตร** สาวัตถี : ตรัสว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ว่าในกาลไหนๆ ก็ล้วนแต่ตรัสรู้อริยสัจ 4 ตามความเป็นจริง...(1705) **อาสวักขยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ความสิ้นอาสวะมีแก่บุคคลได้เพราะรู้เห็นในอริยสัจ 4...(1706) **มิตตสูตร** ทรงแนะนำให้ภิกษุทั้งหลายอนุเคราะห์ญาติสนิทมิตรสหายด้วยการให้ถือปฏิบัติให้ตั้งมั่นอยู่ในการตรัสรู้อริยสัจ 4 ตามความเป็นจริง...(1707) **ตถสูตร** ตรัสว่า อริยสัจ 4 แต่ละอย่างเป็นความจริงแท้ไม่แปรผัน ไม่เป็นอย่างอื่น...(1708) **โลกสูตร** ตรัสว่า ทรงเป็นอริยะในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก... ก็เพราะตรัสรู้อริยสัจ 4

(1709) **ปริญเญยยสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทุกข-อริยสัจควรกำหนดรู้ ทุกขสมุทัยอริยสัจควรละ, ทุกขนิโรธอริย-สัจควรกระทำให้แจ้ง, ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาควรให้เกิดมี

(1710-1711) **ควัมปติสูตร** ครั้งหนึ่งที่เมืองสหชนิยะ แคว้นเจติ มีพระเถระหลายรูปนั่งสนทนาธรรมอยู่ในโรงกลม มีการพูด(แสดงความเห็น)ว่า ผู้ที่เห็นทุกข์ ก็หมายถึงเห็นทุกขสมุทัย รวมไปถึงทุกขนิโรธ และทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา พระควัมปติได้ฟังก็กล่าวขึ้นว่า ตนได้ฟังจากพระพุทธองค์โดยตรงว่า เห็นอริยสัจใดก็หมายถึงเห็นอริยสัจอื่นๆ ทั้งหมด

สีสปาปัณณวรรค

อริยสัจ 4 เหมือนใบไม้ในพระหัตถ์

(1712-1713) **สีสปาสูตร** ที่สีสปาวัน กรุงโกสัมพี พระพุทธ-องค์ทรงถือใบประดู่ลาย 2-3 ใบ(ปริตฺตานิ สีสปาปณฺณานิ)สอนภิกษุทั้งหลาย โดยตรัสถามว่า ใบประดู่ลายที่ทรงถืออยู่กับใบประดู่ลายบนต้น อย่างไหนมากกว่ากัน? เมื่อภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ใบประดู่ลายบนต้นมากกว่า จึงตรัสว่า

"ภิกษุทั้งหลาย เช่นเดียวกัน สิ่งที่เรารู้แล้วมิได้บอกพวกเธอมีอีกมาก เพราะเหตุไรจึงไม่บอก เพราะสิ่งนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์ มิใช่เบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ไม่เป็นไปเพื่อนิพพิทา ...เพื่อนิพพาน ฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวถึง"

แล้วตรัสว่า สิ่งที่ทรงได้บอกแล้ว คืออริยสัจ 4...

(1714-1715) **ขทิรสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เป็นไปไม่ได้ที่ใครจะบอกว่า เราไม่ได้ตรัสรู้อริยสัจ 4 ตามความเป็นจริงแล้วจักสิ้นทุกข์อย่างแท้จริงได้ เหมือนเป็นไปไม่ได้ที่ใครจะบอกว่าเขาห่อเอาน้ำด้วยใบตะเคียน ด้วยใบทองหลาง ด้วยใบมะขามป้อมได้ หรือทำเป็นตาลปัตร(พัดใบตาล)ได้ แต่ถูกต้องที่พูดว่า เราได้ตรัสรู้อริยสัจ 4 จึงสิ้นทุกข์ได้โดยชอบ เหมือนคนที่พูดว่า เขาเอาใบบัว ใบทองกวาว ใบย่านทราย ห่อน้ำไปได้ หรือทำเป็นตาล-ปัตรได้...

ให้เห็นภัยของความไม่รู้อริยสัจ 4

(1716) **ทัณฑสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สัตว์ทั้งหลายผู้มีอวิชชา มีตัณหาเหนี่ยวรั้ง เวียนว่ายตายเกิดอยู่ บางคราวจากโลกนี้ไปสู่ปรโลกก็มี บางคราวจากปรโลกมาสู่โลกนี้ก็มี ไม่ต่างอะไรกับท่อนไม้ที่คนขว้างขึ้นไปบนอากาศ บางคราวก็เอาทางโคนลงมา บางคราวก็เอาตรงกลางลงมา บางคราวก็เอาทางปลายลงมา ที่สัตว์ทั้งหลายเป็นกันอย่างนั้นก็เพราะไม่เห็นอริยสัจ 4

(1717) **เจลสูตร** ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า เมื่อผ้าหรือศีรษะถูกไฟไหม้ จะทำอย่างไร? ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ก็ต้องตั้งใจมุ่งมั่นรวบรวมสติสัมปชัญญะเต็มที่เพื่อดับไฟ พระพุทธองค์ตรัสว่า ไม่ต้องสนใจผ้าหรือศีรษะที่ถูกไฟไหม้หรอก ให้ตั้งใจมุ่งมั่นมีสติสัมปชัญญะอย่างแรงกล้าเพื่อตรัสรู้อริยสัจ 4 ที่ยังไม่ได้ตรัสรู้...(ทุกข์เพราะไม่รู้อริยสัจ 4 น่ากลัวกว่าที่ผ้าหรือศีรษะถูกไฟไหม้)

(1718) **สัตติสตสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ในอายุร้อยปี ถ้าจะถูกทิ่มแทงด้วยหอกร้อยเล่มทั้งในเวลาเช้าในเวลาเที่ยงและในเวลาเย็น ทุกๆ วันในร้อยปี เพื่อว่าจะได้ตรัสรู้อริยสัจ 4 เมื่อถึงร้อยปี คนที่มุ่งประโยชน์แก่ตนควรจะรับเอา เพราะสังสารวัฏกำหนดปลายแรกสุดไม่ได้ ไม่รู้ว่าจะถูกประหัดประหารด้วยหอก ดาบ หลาว และขวานสักเท่าไร ตรัสอย่างนี้มิใช่ว่า รู้อริยสัจ 4 พร้อมด้วยทุกข์โทมนัส แต่รู้อริยสัจ 4 พร้อมด้วยสุขโสมนัส

(1719) **ปาณสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เหมือนหนึ่งคนตัดหญ้า ไม้ กิ่งไม้ และใบไม้ในชมพูทวีป เอามารวมกันทำเป็นหลาว หลาวใหญ่สำหรับร้อยสัตว์ขนาดยักษ์ในมหาสมุทร หลาวขนาดกลางสำหรับร้อยสัตว์ขนาดกลางในมหาสมุทร หลาวเล็กสำหรับร้อยสัตว์เล็กสัตว์น้อยในมหาสมุทร ยังไม่ทันที่สัตว์ขนาดยักษ์ในมหาสมุทรจะถูกร้อยหมด หญ้า ไม้ กิ่งไม้และใบไม้ก็จะหมดชมพูทวีปเสียก่อน การที่จะเอาหลาวร้อยสัตว์ขนาดเล็กซึ่งมีอยู่มากมาย ยากที่จะทำได้ เพราะตัวมันเล็ก อบายก็มากมาย (เหมือนสัตว์ขนาดเล็กในมหาสมุทร)เช่นกัน ฉะนั้น ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฐิ ซึ่งพ้นจากอบายอันมากมายอย่างนั้นแล้ว ย่อมรู้อริยสัจ 4 ตามความเป็นจริง...

สัมมาทิฐิเป็นแสงส่องให้ตรัสรู้อริยสัจ 4

(1720) **ปฐมสุริยูปมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นบุพนิมิตของการตรัสรู้อริยสัจ 4 คือสัมมาทิฐิ

เหมือนแสงเงินแสงทองเป็นบุพนิมิตของอาทิตย์อุทัย

(1721) **ทุติยสุริยูปมสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ถ้าพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่อุบัติขึ้นในโลก การบอก การแสดง การบัญญัติ การแต่งตั้ง การเปิดเผย การทำให้ง่ายซึ่งอริยสัจ 4 ก็ยังไม่มี เหมือนโลกที่ยังไม่มีดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ แสงสว่างก็ไม่มี มีแต่ความมืดมิด, กลางคืนกลางวัน เดือน ฤดู และปีก็ไม่ปรากฏ...

รู้แจ้งในอริยสัจ 4 ย่อมไม่หวั่นไหว

(1722-1723) **อินทขีลสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า สมณะหรือพราหมณ์ที่ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 ย่อมคอยแต่จะมองดูหน้า(อัธยาศัย,ท่าที)ของคนอื่น ว่าเขาคงรู้คงเห็น (ความจริง)แน่ เป็นเหมือนปุยนุ่นที่พร้อมจะปลิวไปตามลมจากทุกทิศทาง เพราะปุยนุ่นเป็นของเบา ส่วนสมณะหรือพราหมณ์ที่รู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 ย่อมไม่ต้องคอยมองดูหน้าคนอื่นว่าเขาจะรู้เห็น(ความจริง)อย่างไร เป็นเหมือนเสาหลักหรือเสาหินที่ฝังลึก ไม่มีการโยกคลอนเอนเอียงได้แม้จะถูกพายุฝนพัดกระหน่ำมาจากทิศทางใดก็ตาม เพราะเสานั้นลงรากลึก...

(1724) **วาทีสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ภิกษุที่รู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 ไม่ว่าใครจะมาหักล้างด้วยวาทะอย่างไรก็เป็นไปไม่ได้ที่เธอจะหวั่นไหว เหมือนเสาหินที่ลงรากลึก แม้จะถูกพายุฝนพัดกระหน่ำจากทิศทางไหนก็ไม่มีทางที่จะสะท้านสะเทือนโยกคลอนได้...

จบสีสปาปัณณวรรค (10 พระสูตร)

ปปาตวรรค

เรื่องที่ไม่ควรเอามาคิด

(1725-1727) **จินตสูตร เวฬุวัน** : พระพุทธองค์ทรงเล่าเรื่องที่เคยเกิดขึ้นในอดีต 2 เรื่องให้ภิกษุทั้งหลายฟัง

เรื่องที่ 1 มีชายคนหนึ่งออกจากกรุงราชคฤห์ไปนั่งครุ่นคิดเรื่องโลกอยู่ที่ขอบสระโบกขรณีชื่อสุมาคธา เขาเห็นกองทัพ 4 เหล่า(จตุรงคินีเสนา)ยกทัพเข้าไปในก้านบัว ก็เลยคิดว่าตัวเองเป็นบ้าไปแล้ว เพราะเห็นสิ่งที่ไม่มีจริงในโลก แล้วกลับเข้ากรุง เล่าเรื่องนี้ให้คนทั้งหลายฟัง ผู้คนก็เห็นว่าเขาต้องเป็นบ้าแน่ๆ

เรื่องที่ 2 สงครามระหว่างเทวดากับอสูรครั้งหนึ่ง เทวดาเป็นฝ่ายมีชัย พวกอสูรพ่ายแพ้ขวัญกระเจิง ทำให้พวกเทวดางุนงงพากันเข้าสู่เมืองอสูรทางก้านบัว

ครั้นทรงเล่าสองเรื่องนี้จบลงแล้ว พระพุทธองค์ได้ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า จงอย่าเอาเรื่องโลกมาคิด (หมายถึงอันตคาหิกทิฐิ 10 มีทิฐิว่าโลกเที่ยง-โลกไม่เที่ยงเป็นต้น) เพราะความคิดอย่างนั้นไม่ประกอบด้วยประโยชน์...ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน เมื่อจะคิดพึงคิดในเรื่องอริยสัจ 4

ทรงเปรียบทุกข์เหมือนเหวใหญ่และนรก

(1728-1730) **ปปาตสูตร** ภูเขาคิชฌกูฏ : วันหนึ่งพระพุทธองค์ทรงพาภิกษุทั้งหลายไปพักผ่อนกลางวันบนยอดเขากั้นพรมแดน(ปฏิภาณกูโฏ) ภิกษุรูปหนึ่งมองลงไปจากยอดเขาเห็นเหวใหญ่

จึงทูลถามว่า เหวนี้ใหญ่จริง เหวที่ใหญ่กว่านี้น่ากลัวกว่านี้มีหรือไม่ พระเจ้าข้า?

พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรมในเรื่องนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์ที่ไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ ๔ ย่อมยินดีในสังขารทั้งหลาย ซึ่งเป็นไปเพื่อชาติชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาส ยินดีแล้วก็ปรุงแต่งสังขารทั้งหลาย ซึ่งเป็นไปเพื่อความเกิดบ้าง ฯลฯ เพื่ออุปายาสบ้าง ครั้นปรุงแต่งแล้วก็ตกลงสู่เหวคือความเกิดบ้าง ฯลฯ อุปายาสบ้าง เรียกได้ว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นย่อมไม่พ้นไปจากชาติชรามรณะโสกะปริเทวะทุกข์โทมนัสอุปายาส ย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์ (แล้วตรัสถึงสมณะหรือพราหมณ์ผู้รู้ชัดในอริยสัจ ๔ โดยนัยตรงกันข้าม)

(1731-1734) **ปริฬาหสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า นรกได้ชื่อว่ามีความรุ่มร้อนมาก ในนรกนั้น บุคคล(สัตว์นรก)มองเห็นรูปได้ ฟังเสียงได้ ดมกลิ่นได้ ลิ้มรสได้ มีสัมผัสทางกายได้ มีความนึกคิด(รู้ธัมมารมณ์)ได้ แต่สิ่งที่ได้เห็นเป็นต้นนั้นล้วนเป็นสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่ารักใคร่ชอบใจ

ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามขึ้นว่า มีความรุ่มร้อนอะไรที่มากกว่านี้อีกหรือไม่? พระดำรัสตอบมีนัยเหมือนในปปาตสูตร

การที่จะรู้แจ้งอริยสัจ ๔ เป็นเรื่องยากยิ่ง

(1735-1736) **กูฏสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า เป็นไปไม่ได้ที่ใครจะกล่าวว่า ทรงไม่ได้ตรัสรู้อริยสัจ ๔ แล้วสิ้นทุกข์ได้ ไม่ต่างอะไรกับคนที่พูดว่า ยกเรือนชั้นบนแห่งเรือนยอดได้โดยที่ไม่

ได้ทำเรือนชั้นล่างรองรับก่อน...

(1737-1738) **วาลสูตร** ขณะพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่กูฏาคารศาลาในป่ามหาวัน เช้าวันหนึ่ง พระอานนท์ไปบิณฑบาตในกรุงเวสาลี เห็นพวกลิจฉวีกุมารกำลังฝึกยิงศรอยู่ที่โรงเรียน โดยให้ลูกศรพุ่งติดๆ กันเข้าช่องดาล(ประตู)เล็กๆ จากระยะไกลไม่มีพลาด เมื่อได้เห็นก็ยอมรับในฝีมือที่ฝึกปรือกันมาดี กลับจากบิณฑบาตจึงทูลเล่าเรื่องนี้ต่อพระพุทธองค์

พระพุทธองค์ตรัสถามว่า ระหว่างยิงลูกศรได้อย่างนั้นกับการเอาปลายขนทรายแทงปลายขนทรายอีกเส้นหนึ่งซึ่งผ่าเป็น 7 ส่วน อย่างไหนจะทำได้ยากกว่ากัน? เมื่อพระอานนท์กราบทูลว่าแทงปลายขนทรายอย่างนั้นยากกว่า จึงตรัสสอนว่า รู้แจ้งแทงตลอดอริยสัจ 4 เป็นเรื่องยากกว่านั้นอีก...

โอกาสได้เกิดเป็นมนุษย์น้อยนัก

(1739-1742) **อันธการีสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า โลกันตนรกมีแต่ความทุกข์ มืดมัวเป็นหมอก สัตว์ในโลกันตนรกไม่ได้เจอแสงจันทร์แสงอาทิตย์เลย ภิกษุรูปหนึ่งทูลถามขึ้นว่า มีอย่างอื่นที่มืดน่ากลัวกว่านั้นหรือไม่? พระดำรัสตอบมีนัยเหมือนในปปาตสูตร

(1743) **ปฐมฉิคคฬสูตร** ตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า สมมติว่ามีคนโยนแอกซึ่งมีรูอยู่รูเดียวลงไปในมหาสมุทร ในมหาสมุทรนั้นมีเต่าตาบอดอยู่ตัวหนึ่ง ซึ่งเป็นร้อยๆ ปีมันจึงจะโผล่ขึ้นมาคราวหนึ่ง ลองคิดดูว่า โอกาสที่เต่าตัวนั้นเอาคอสอดเข้ารูแอกรู

เดียวนั้นจะมีบ้างไหม? ภิกษุกราบทูลว่า คงนานแสนนานกว่าจะมีโอกาสอย่างนั้นได้

พระพุทธองค์ตรัสสอนในเรื่องนี้ว่า เต่าตาบอดในมหาสมุทรเป็นร้อยๆ ปีโผล่ขึ้นมาทีหนึ่งสอดคอเข้าแอกรูเดียว ยังถือว่าเร็วกว่าที่คนโง่เขลาจะได้เกิดเป็นมนุษย์ ไม่ใช่ว่าไปเกิดในวินิบาตหนเดียวแล้วได้มาเกิดเป็นมนุษย์ก็หาไม่ เพราะในวินิบาตไม่มีการประพฤติธรรม ไม่มีการประพฤติชอบ ไม่มีการทำบุญทำกุศล มีแต่การกินกันเองเป็นอาหาร การกินผู้อ่อนแอกว่าเป็นไปในวินิบาตนี้ ที่เป็นอย่างนี้ก็เพราะความไม่เห็นแจ้งในอริยสัจ 4...(วินิบาตเป็นนรกประเภทหนึ่ง สัตว์ในวินิบาตเป็นพวกอสุรกาย)

(1744) **ทุติยฉิคคฬสูตร** เนื้อหาเป็นไปในทำนองเดียวกับปฐมฉิคคฬสูตร กล่าวถึงการโยนแอกรูเดียวลงบนแผ่นดินใหญ่แล้วถูกลมจากทิศทั้ง 4 พัดไปไหนต่อไหน กว่าเต่าตาบอดจะโผล่ขึ้นสอดคอเข้าแอกนั้นก็คงนานแสนนาน พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า การได้เกิดเป็นมนุษย์ก็ยาก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกก็ยาก พระธรรมวินัยที่ทรงประกาศแล้ว กว่าจะรุ่งเรืองแพร่หลายก็ยาก...จึงควรทำความเพียรเพื่อรู้แจ้งในอริยสัจ 4

ทุกข์ของผู้รู้แจ้งในอริยสัจ 4 เหลือน้อย

(1745) **ปฐมสิเนรุสูตร** ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ทุกข์ของบุคคลผู้เป็นอริยสาวก ผู้สมบูรณ์ด้วยทิฐิ ตรัสรู้แล้ว ผู้รู้ตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4. ส่วนที่สิ้นไปแล้วมีมากกว่าส่วนที่ยัง

เหลืออยู่อย่างเทียบกันไม่ได้ ทุกข์ที่เหลืออยู่สูงสุดก็เพียง 7 ชาติเท่านั้น เหมือนเม็ดหินขนาดเท่าเมล็ดถั่วเขียว 7 เม็ดเมื่อเทียบกับขุนเขาสิเนรุ

(1746) **ทุติยสิเนรุสูตร** ตรัสว่า ทุกข์ของอริยสาวก(โสดาบัน)ที่สิ้นไป มากกว่าทุกข์ที่เหลืออยู่อย่างเทียบกันไม่ได้(เหมือนที่ตรัสในพระสูตรก่อน) เปรียบเหมือนขุนเขาสิเนรุกร่อนสลายเหลือเพียงเม็ดหินขนาดเท่าเมล็ดถั่วเขียว 7 เม็ด

จบปปาตวรรค (10 พระสูตร)

(1747-1746) **อภิสมยวรรค** ในวรรคนี้มี 10 พระสูตร พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายให้เห็นว่า ทุกข์ของอริยสาวก(โสดาบัน)ที่หมดสิ้นไป ซึ่งมีการเกิดอีกสูงสุดไม่เกิด 7 ชาตินั้น เหลือน้อย เทียบกันไม่ได้กับทุกข์ส่วนที่ยังเหลืออยู่ โดยทรงเปรียบเทียบว่า เหมือนฝุ่นที่ปลายเล็บกับมหาปฐพี เหมือนหยดน้ำที่ปลายหญ้าคากับน้ำในสระโบกขรณี เหมือนน้ำ 2-3 หยดกับน้ำในมหานที 5 สาย เหมือนก้อนดินขนาดเท่าเมล็ดกระเบา 7 ก้อนกับแผ่นดินใหญ่ เหมือนหยดน้ำ 2-3 หยดกับน้ำในมหาสมุทร เหมือนเม็ดหินขนาดเท่าเมล็ดผักกาด 7 เม็ดกับขุนเขาหิมวันต์(มองทั้งในแง่ทุกข์ที่เหลืออยู่และทุกข์ที่หมดสิ้นไป) ทั้งหมดนี้ทรงสั่งสอนภิกษุทั้งหลายเพื่อให้มุ่งทำความเพียรเพื่อตรัสรู้อริยสัจ 4

(1757-1765) **อามกธัญญเปยยาล ปฐมวรรค** ในวรรคนี้มี 10 พระสูตร คือ 1. **อัญญตรสูตร** ตรัสว่า สัตว์กลับมาเกิดเป็น

มนุษย์ มีน้อยกว่าสัตว์ที่เกิดเป็นอย่างอื่น เทียบเท่าฝุ่นที่ปลายเล็บกับมหาปฐพี 2. **ปัจจันตสูตร** ตรัสว่า สัตว์(มนุษย์)ที่ได้มาเกิดในมัชฌิมชนบทมีน้อยกว่าสัตว์ที่เกิดในปัจจันตชนบท 3. **ปัญญา-สูตร** ตรัสว่า บุคคลผู้มีปัญญาจักษุอันประเสริฐมีน้อยกว่าบุคคลผู้ตกอยู่ในอวิชชา...4. **สุราเมรยสูตร** ตรัสว่า บุคคลผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา(มีศีลข้อที่ 5)มีน้อยกว่าบุคคลผู้ดื่มน้ำเมา...5. **อุทก-สูตร** ตรัสว่า สัตว์บกมีน้อยกว่าสัตว์น้ำ...6. **มัตเตยยสูตร** ตรัสว่า สัตว์ผู้เกื้อกูลมารดามีน้อยกว่าสัตว์ผู้ไม่เกื้อกูลมารดา...7. **เปต-เตยยสูตร** ตรัสว่า สัตว์ผู้เกื้อกูลบิดามีน้อยกว่าสัตว์ไม่เกื้อกูลบิดา... 8. **สามัญญสูตร** ตรัสว่า บุคคลผู้เกื้อกูลสมณะมีน้อยกว่าบุคคลผู้ไม่เกื้อกูลสมณะ...9. **พรหมัญญสูตร** ตรัสว่า บุคคลผู้เกื้อกูลพราหมณ์มีน้อยกว่าบุคคลผู้ไม่เกื้อกูลพราหมณ์...10. **อปจายิกสูตร** ตรัสว่า บุคคลผู้นอบน้อมต่อผู้หลักผู้ใหญ่ในสกุล มีน้อยกว่าบุคคลผู้ไม่นอบน้อมต่อผู้หลักผู้ใหญ่ในสกุล...(ทั้งหมดนี้เทียบเท่าระหว่างฝุ่นที่ปลายเล็บกับมหาปฐพี)

(1766-1775) **อามกธัญญเปยยาล ทุติยวรรค** ในวรรคนี้มี 10 พระสูตร สาระสำคัญว่าด้วยบุคคลผู้งดเว้นจากปาณาติ-บาต...จากอทินนาทาน...จากกาเมสุมิจฉาจาร....จากมุสาวาท...จากการพูดส่อเสียด...จากการพูดคำหยาบ...จากการพูดเพ้อเจ้อ...จากการพรากพืชคามและภูตคาม...จากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล...จากการทัดทรงประดับตกแต่งร่างกาย...(บุคคลเหล่านี้มีน้อยกว่าบุคคลที่ประพฤติตรงกันข้าม เทียบเท่าระหว่างฝุ่นที่ปลายเล็บกับมหาปฐพี)

(1776-1785) **อามกธัญญเปยยาล ตติยวรรค** ในวรรคนี้มี 10 พระสูตร สาระสำคัญว่าด้วยบุคคลผู้งดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง ประโคมดนตรี และดูการเล่น...จากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่...จากการรับทองและเงิน...จากการรับธัญชาติดิบ...จากการรับเนื้อดิบ(มังสะ)...จากการรับสตรีและกุมารี(เด็กสาว)...จากการรับทาสีและทาส...จากการรับแพะและแกะ...จากการรับไก่และสุกร...จากการรับช้าง โค ม้า และลา...(บุคคลเหล่านี้มีน้อยกว่าบุคคลที่ประพฤติตรงกันข้าม เทียบเท่าระหว่างฝุ่นที่ปลายเล็บกับมหาปฐพี)

(1786-1803) **อามกธัญญเปยยาล จตุตถวรรค** ในวรรคนี้ว่าด้วยบุคคล 19 ประเภท ซึ่งมีเป็นจำนวนน้อย คือ 1. ผู้งดเว้นจากการรับไร่นาและที่ดิน 2. ผู้งดเว้นจากการซื้อและการขาย 3. ผู้งดเว้นจากทูตกรรม(ส่งข่าวสาร)และการรับใช้ 4. ผู้งดเว้นจากการโกงด้วยตาชั่ง ด้วยของปลอม ด้วยเครื่องตวงวัด 5. ผู้งดเว้นจากการรับสินบน การล่อลวง และการทำของปลอม 6. ผู้งดเว้นจากการตัด การฆ่า การจองจำ การตีชิง การปล้น การกรรโชก

7. มนุษย์ตายแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์มีน้อยกว่ามนุษย์ตายไปเกิดในนรก 8. มนุษย์ตายแล้วกลับมาเกิดเป็นมนุษย์มีน้อยกว่ามนุษย์ตายไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉาน 9. มนุษย์ตายไปเกิดเป็นเทวดามีน้อยกว่ามนุษย์ตายไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ในปิตติวิสัย 10. เทวดาจุติไปเกิดเป็นเทวดามีน้อยกว่าเทวดาจุติไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ในปิตติวิสัย 11. เทวดา

จุติมาเกิดเป็นมนุษย์ มีน้อยกว่าเทวดาจุติไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ในปิตติวิสัย 12. สัตว์นรกจุติมาเกิดเป็นมนุษย์มีน้อยกว่าสัตว์นรกจุติไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ในปิตติวิสัย 13. สัตว์นรกจุติไปเกิดเป็นเทวดามีน้อยกว่าสัตว์นรกจุติไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ในปิตติวิสัย 14. สัตว์เดรัจฉานตายไปเกิดเป็นมนุษย์ มีน้อยกว่าสัตว์เดรัจฉานตายไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ในปิตติวิสัย 15. สัตว์เดรัจฉานไปเกิดเป็นเทวดามีน้อยกว่าสัตว์เดรัจฉานไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ในปิตติวิสัย 16. เปรต (ปิตติวิสัย) จุติมาเกิดเป็นมนุษย์มีน้อยกว่าเปรตจุติไปเกิดในนรก ในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน ในปิตติวิสัย 17. เปรตจุติไปเกิดเป็นเทวดามีน้อยกว่าเปรตจุติไปเกิดในนรก 18. เปรตจุติไปเกิดเป็นเทวดามีน้อยกว่าเปรตจุติไปเกิดในกำเนิดสัตว์เดรัจฉาน 19. เปรตจุติไปเกิดเป็นเทวดามีน้อยกว่าเปรตจุติไปเกิดในปิตติวิสัย

พระพุทธองค์ตรัสสอนภิกษุทั้งหลายว่า ทั้งหมดนั้นเป็นเพราะความไม่เห็นแจ้งในอริยสัจ 4 จึงควรทำความเพียรเพื่อรู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4

สัจจสังยุตต์จบบริบูรณ์

จบมหาวรรคแห่งสังยุตตนิกาย

สังยุตตนิกายจบบริบูรณ์

จบพระไตรปิฎก(บาลี) เล่ม 19

ดรรชนี

เรียงตามลำดับพยัญชนะและสระที่อักษรตัวแรกของคำหน้า
(จัดทำพอได้ใช้สืบค้นเนื้อหาในระดับหนึ่งสำหรับงานวิชาการ)

ก

ก้มหน้าฉัน 21

กรณีฝนหยุดตก 27

กมฺมนิโรโธ 95

กมฺมวิปากชานิ 138

กรุณาเจโตวิมุตติ 174, กรุณาเจโตวิมุตติมีอากาสาณัญจายตนฌานเป็นความสำเร็จ 242

กโรโตสูตร 10

กัลยาณมิตร 203, 213, 228, 235

กัลยาณมิตรคือทั้งหมดของพรหมจรรย์ 202

กัลยาณชน 203

กัลยาณธรรม 317

กัลยาณสหาย 203

กรรมเก่า 94, กรรมในปางก่อน 138, กรรมใหม่ 94, กรรมหาประมาณมิได้ 174, กรรมพอประมาณไม่มีผลในเจโตวิมุตติ 173, กรรมพอประมาณ" 174

กลฺยาณมิตฺตตา 202, กลฺยาณสมฺปวงฺกตา 202, กลฺยาณสหายตา 202

กระทำความเคารพในสมาธิ 32

กระแสธรรม (โสโต) 309, กระแสธรรมหมายถึงอริยมรรคมีองค์ 8 309

กัปปินสูตร 302

กัมมสกตปัญญา 206, กัมมสูตร 94, กัลลิตสูตร 31

กามสุข 132, กามมุจฉา 118, กามคุณ 123, 127, 137, 176, 220, กามฉันทะ 118, 244, กามฉันท์ 236, 301, กามาวจร 174, กามภูสูตร 107, กามราคะ 244, กามสุขัลลิกานุโยค 179, กามเสน่หา 118, กามโภคี 180, กามปริฬาหะ 118, กามอันเป็นทิพย์ 327

กายคตาสติ 124, 125, 126, 187, 260, กายคตาสติสูตร 187

กายที่สำเร็จจากใจ 294, กายลอยขึ้นด้วยอิทธิฤทธิ์ได้อย่างไร 294, กายมีเพราะมีอาหาร 264, กายสังขาร (ลมหายใจ) 304, กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน 299

กายสูตร 222

กาฬิโคธาสูตร 322

กำลัง 5 อย่างของสตรี 144

กิงสุกสูตร 120

กิมัตถิยสูตร 145, 204

กิมิลสูตร 303

กิเลสสังยุตต์ 18, กิเลสมีผลต่อจิตขณะที่จิตจะหยั่งลงสู่ภวังค์ 109, กิเลสเปรียบเหมือนอันเตวาสิก 96

กึงหนึ่งของพรหมจรรย์ 202

กุณฑลิยสูตร 226

กุตุหลศาล 196

กุฏุมพี(ภารดกา) 88
กุฏุราชสูตร 216
กุมภสูตร 210, 217
กุมมสูตร 113
กุลสูตร 174
กุศลกรรมบถ 10 จัดเป็น
มนุสสธรรม 163, กุศล
ธรรม 317, กุศลธรรม
ทุกอย่างไม่มีอะไรเกิน
ความไม่ประมาท 215
กุสลราสิสูตร 265
กุสิตสูตร 143
กูฏสูตร 216, 338
เกยบก 115
เกาะแพหุ้ยน้ำ 112
เกิดเวทนาอย่างเดียวกันแต่
ต่างกัน 131
โกฏิคามวรรค 332
โกฏฐิกสูตร 105
โกสลสูตร 250, 280
ไกลนิพพาน 71, ไกลจาก
ธรรมวินัย 55

ข

ขณสูตร 92
ขทิรสูตร 334
ขยสูตร 231
ขยธัมมสูตร 5
ขัชชนิกสูตรเป็นพระสูตร
แสดงสุญญตาธรรม 326
ขันธ์ ธาตุ และอายตนะ 45,
ขันธ์ 5 5, 28
ข้ามฟากขึ้นบกอยู่เป็น
พราหมณ์ 112, ข้ามห้วง
กิเลสได้ด้วยสติปัฏฐาน
4 259
ขีรรุกขสูตร 105
เขมสูตร 189
เขมาเถรีสูตร 190
เข้าสู่เมืองอสูรทางก้านบัว
337

ค

คติ 124
คนจน(ทลิทฺโท) 235, คน
ภายนอก(พาหิโร) 271,
คนโง่(ทุปฺปญฺโญ) 235,
คนใบ้(เอฬมูโค) 235
คนธรรพ์ 25
ครุฑ 24
คลุกคลีเพลิดเพลินอยู่กับ
คฤหัสถ์ 115
ควัมปติสูตร 333
ความมีกัลยาณมิตร...เป็น
ทั้งหมดของพรหมจรรย์
203, ความหวั่นไหว 65
คหปติวรรค 83
ดังคาทิเปยยาลวรรค 265,
284, 295, ดังคา-
เปยยาลวรรค 214
คัณฑะ 75
คัณฑมูล 75
คันถะ(กิเลสร้อยรัดจิต) 220
คันธัพพกายสังยุตต์ 25
คันธภกสูตร 177
คิลานสาลา 133, คิลานสูตร
163, 253, 297, คิลาน
วรรค 56, 228, คิลายน
สูตร 326
คามณิสังยุตต์ 165
คามณี 165
คำสอนในอสังขตสังยุตต์เป็น
ประเภทโลกุตรธรรม
326
คุณลักษณะของอินทรีย์ 5
268, คุณสมบัติ 5
อย่างของอุบาสก 322,
คุณสมบัติของสตรี 142,
คุณสมบัติของโสดาบัน
307, คุณสมบัติของโส-
ดาบันไม่มีการแปร
เปลี่ยน 313
คุ้มครองตา หู จมูก ลิ้น
กาย ใจ 82, คุ้มครอง
ทวารในอินทรีย์ 112
คู่ธรรม(ทวยธรรม) 66
เครื่องจองจำของมาร 127
โคจร 265, โคจรสูตร 31,
โคจรและอโคจรของภิกษุ
251, โคจรในสมาธิ 32
โคทัตตสูตร 159
โคธาสูตร 317
โคบาล 115

ฆ

ฆ่าสัตว์น้อยกว่าการที่ไม่ได้ฆ่า

สัตว์ 172, ฆ่ากันในสงครามก็ไม่พ้นนรก 167, ฆ่าตัวตาย 63, ฆ่าเขาแล้วได้ดีมีสุขก็มี 184
โฆสิตสูตร 86

จ

จตุตถฌาน 20, 150, จตุตถตถาคตสูตร 216, จตุตถสมิทธิ-สูตร 52, จตุตถสัปปายสูตร 95, จตุตถนันทิขยสูตร 101, จตุตถรุกขสูตร 284, จตุตถเปยยาลวรรค 14, จตุตถพลกรณียสูตร 217, จตุตถปุพพารามสูตร 278
จมกลางคัน 115
จริงแท้อย่างอริยสัจ 4 331
จักกวัตติสูตร 235, จักกวัตติวรรค 234
จักรพรรดิ 164, 235, 307
จักขุสัมผัส 67
จักขุสูตร 15
จัณฑสูตร 165
จัณฑาลนักไต่ราว 259
จัดประเภทอินทรีย์ทั้ง 5 274
จันทนสูตร 153
จันทิมสูตร 216
จาตุมหาภูติกาย 294
จิตที่ถูกครอบงำด้วยนิวรณ์ 244, จิตที่น้อมไปในเนกขัมมะ 18, จิตเป็นสมาธิย่อมเห็นความเป็นจริง 101, จิตในคำว่า "ตั้งกายไว้ในจิต" 294,จิตหดหู่ 240, จิตฟุ้งซ่าน 240, จิตมีเพราะมีนามรูป 264, จิตตคหปติปุจฉาสังยุตต์ 153, จิตตสมาธิ 287, จิตตสมาธิปธานสังขาร 288, จิตตะ 287, จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน 300
จินตสูตร 330, 337
จุดจบของทุกข์ 69
จุนทสูตร 255
เจตนา 67, เจตนาสูตร 16
เจติยสูตร 289
เจโตวิมุตติ 159, 160, 236
เจริญสติปัฏฐาน 4 ก็เพื่อรักษาตน 258, เจริญสติปัฏฐาน 4 ในอานาปานสติ 303, เจริญสติปัฏฐานโดย 3 ส่วน 249, เจริญมรรคก็ต้องไม่ให้ผิดทาง 205, เจริญฌาน 4 ถึงนิพพานได้ 298, เจริญโพชฌงค์ทำได้หลายวิธี 246, เจริญอินทรีย์ 5 หวังผลได้ 7 ประการ 283, เจริญอานาปานสติได้ในฌานทุกระดับ 302, เจริญอริยมรรคมีองค์ 8 เพื่อละกามคุณ 210
เจลสูตร 334
โจรชุมสังหารชาวบ้าน 112
ใจ(มโน)เสวยอารมณ์ของอินทรีย์ทั้ง 5 276, ใจที่ชุ่มกาม(อวัสสุตปริยาย) 116

ฉ

ฉฬวรรค 68
ฉฬินทริยวรรค 271
ฉันทสมาธิ 287, ฉันทสูตร 263, 290
ฉันนวรรค 62, ฉันนสูตร 63
ฉันทะ 39, 58, 102, 178, 194, 291, ฉันทะ (ความพอใจ) 287, ฉันทราคะ 39, 77, 83, 106, 137, 139, 155, 177
ฉัปปาณสูตร 124

ช

ชราวรรค 275
ชราสูตร 275
ชัมพุชาทกสังยุตต์ 145
ชาคริย์ อนุยุตโต 82, 112
ชาตรูปรชต์ 176
ชาติธัมมวรรค 46, ชาติอาทิ-

จัมมสูตร 46
ชีวิตินทรีย์ 271, ชีวิตินทริย-
สูตร 271
ชิเปลือย ศีรษะโล้นและปัด
ฝุ่นธุลี 162
ชื่นชมอยู่กับคมขวาน 151,
ชื่นชมอยู่กับวิปัสสนา
ญาณของตน 151
เชื่อกรรมแบบนิครนถ์ 172
เชื้อให้มีความเกิด 196
ใช้อานาปานสติเจริญโพชฌงค์
301

ช
โชติรวนในโลกทิพย์อยู่ที่ใจคิด
126

ฌ
ฌานเป็นที่ดับเวทนาได้ต่าง
กัน 274, ฌานสังยุตต์
298, ฌานสิลี 30
ฌายี 30

ญ
ญาณสูตร 139, 289, ญาณ-
ทัสสนสูตร 212, ญาณ-
ทัสสนะวิเศษ 162,
ญาณประณีตกว่าศรัทธา
161
ญาติ 314
ญายธรรม 209, 320

ฐ
ฐานสูตร 145
ฐานิยสูตร 230
ฐิติสูตร 30, 261

ด
ดับสังขาร 136
ดำริพล่าน(สรสังกัปปา) 119
ดิ้นรน(ผนทิต์) 127
เดียรถ้าวเปลือกที่ตั้งไม่ถูก
ทาง 206

ต
ตติยสัปปายสูตร 95, ตติย-
สังขิตตสูตร 270, ตติย-
สมาธิสูตร 52, ตติย-
สาริปุตตโกฏฐิตสูตร
194, ตติยปุพพาราม
สูตร 278, ตติยมหา-
โกฏฐิกสูตร 102, ตติย-
คิญชกาวสถสูตร 312,
ตติยคิลานสูตร 229,
ตติยฌาน 20, 150,
ตติยกัณฏกีสูตร 297,
ตติยกุกกุฏารามสูตร
208, ตติยตถาคตสูตร
216, ตติยวิตถารสูตร
270, ตติยวิภังคสูตร
274, ตติยนันทิขยสูตร
101, ตติยราธสูตร 58,
ตติยรุกขสูตร 284,
ตติยเทวจาริกสูตร 315,
ตติยเปยยาลวรรค 14,
ตติยพลกรณียสูตร 217,
ตติยผัสสายตนสูตร 55,
ตติยอภิสันทสูตร 321,
324
ตถสูตร 331, 332
ตถาคต(สัตว์) 12, ตถาคต-
วิหาร 305
ตรวจสอบความมีอินทรีย์ 5
ได้อย่างไร 267
ต้นบัญญัติไม่ให้ภิกษุแสดง
อิทธิปาฏิหาริย์ 86
ตังชีวังตังสรีรังสูตร 11
ตรัสรู้อริยสัจ 4 334
ตั้งจิตให้มั่นอยู่กับนิมิตอะไร
ก็ได้ที่จะนำควา 254,
ตั้งเดือยข้าวเปลือกไว้
เหมาะเจาะ 218
ตัณหักขยสูตร 189, 297
ตัณหา 4, 39, 50, 65, 66,
75, 147, 194, 219,
231, 291, ตัณหา
มานะ ทิฐิ ทุกชนิดล้วน
มีโทษ 127ตัณหาสูตร
16, ตัณหาคือเชื้อให้เกิด
ในภพใหม่ 198, ตัณหา
เป็นเชื้อ 197, ตัณหา-
ปัญหาสูตร 146
ตาณสูตร 189
ตาลปุตตสูตร 165
ตายแล้วเกิดหรือไม่ 190
ติดขันธ์ 3

ติตถิยสูตร 96
ติรัจฉานกถาสูตร 330
เต่าตาบอด 339, 340, เต่าหดอวัยวะอยู่ในกระดอง 113

ถ
ถปติสูตร 309
ถึงความโล่งใจ(อสฺสาสปฺปตฺโต) 147, ถึงความโล่งใจที่สุดยอด(ปรมสฺสาสปฺปตฺโต) 147
ถีนมิทธะ 236, 244
ถือตัว (มานคต์) 127, ถือตัว(วิธา) 219, ถือเคร่ง(ลูขชีวี) 179
ถูกยิงด้วยลูกศร 2 ดอก 131
เถรสูตร 112

ท
ทหารอาชีพ(โยธาชีโว) 167
ทรงสอนเพื่อให้คลายจากราคะ 57
ทลิททสูตร 235
ทวยการีสูตร 24
ท่อนไม้ลอยน้ำ 114
ทะเลในอริยวินัย 103, 104
ทัณฑสูตร 334
ทัฏฐัพพสูตร 130, 267
ทัสสนะ 122, ทัสสนะที่หมดจดดี 120
ทางกำหนดรู้ทุกข์ 204, ทางของพระพุทธเจ้า 208, ทางเข้าถึงพรหม 88, ทางไปสู่อมตะ 205, ทางให้ถึงอสังขตะ(นิพพาน) 187, ทางสู่วิชชาและวิมุตติ 226, ทางออกจากเวทนา 131, ทางสุดโต่งอยู่ 2 ทางที่บรรพชิตไม่ควรส้องเสพ 179
ทาน 175, ทานวัตถุ 10 อย่าง 25
ทานูปการสูตร 23, 24
ทำลายหมู่คณะให้แตกกัน 109
ทำสัปปายะในสมาธิ 33
ทิฏฐธัมมนิพพานปัปปัตโต 99
ทิฏฐะหมายถึงรูปารมณ์(สิ่งที่ตาเห็น) 8
ทิฏฐิสังยุตต์ 7
ทิฏฐิ 62 156
ทีฆาวุสูตร 308
ทิพยสมบัติ 152
ทีปสูตร 189
ที่เรียกโสดาปัตติมรรคว่าทัสสนะ 122
ที่สุดแห่งทุกข์ 64, ที่สุดแห่งโลก 79, ที่สุดแห่งพรหมจรรย์ 205
ที่อยู่ของมาร สัตว์ ทุกข์และโลก 52
ทุกกรปัญหาสูตร 146
ทุกขตา(ภาวะทุกข์) 219, ทุกขธรรม 118, ทุกขธัมมสูตร 5, 117, ทุกขสูตร 5, 77, ทุกขสัสปริญญตถ์ 147, ทุกข์ 17, 97, 148, ทุกข์ของบุคคลผู้เป็นอริยสาวก 340 ทุกข์ของอริยสาวก(โสดาบัน)ที่หมดสิ้นไป 341 ทุกข์และความดับทุกข์ 193 ทุกข์และความเสื่อมของสตรี 141 ทุกข์ที่กำหนดรู้ 60 ทุกข์ที่ให้กำหนดรู้คืออะไร 96, ทุกข์เกิดและดับที่ขันธ์ 5 117, ทุกข์เหมือนเหวใหญ่และนรก 337, ทุกเข อนัตต-สัญญา 247, ทุกข-ปัญหาสูตร 146, ทุกข-เวทนาเปรียบเหมือนบาดาล 130
ทุกขินทรีย์ 273, ทุกขินทรีย์นั้นดับไม่เหลือในปฐมฌาน 275
ทุจริตสูตร 265
ทุติยโสดาสูตร 267, ทุติยอปริหานสูตร 78, ทุติยสัมโพธสูตร 39, ทุติยสัมพหุลสูตร 137, ทุติยสัปปายสูตร 46,

ทุติยสังขิตตสูตร 270. ทุติยสังคัยหสูตร 69. ทุติยสังโยชนสูตร 48. ทุติยสามัญญผลสูตร 211. ทุติยสมณพราหมณสูตร 292. ทุติยสมณพราหมณสูตร 267. ทุติยสมณพราหมณสูตร 273. 330. ทุติยสมณพราหมณสูตร 140. ทุติยสมาธิสูตร 52. ทุติยสมุททสูตร 104. ทุติยสรภาณิสูตร 318. ทุติยสาริปุตตสูตร 309. ทุติยสาริปุตตโภคคสูตร 194. ทุติยสีลสัมปทาสูตร 213. ทุติยสิเนรุสูตร 341. ทุติยสุริยูปมสูตร 228. 336. ทุติยวัชชีสูตร 332. ทุติยสัปปายสูตร 95. ทุติยสมณพราหมณสูตร 273. ทุติยมิตตามัจจสูตร 315. ทุติยภิกขุสูตร 295. ทุติยเหตุพาหิรสูตร 94. ทุติยเหตุอัชฌัตตสูตร 94. ทุติยอัตตสัมปทาสูตร 213. ทุติยอรหันตสูตร 272. ทุติยอุปาทสูตร 228. ทุติยมารปาสสูตร 78. ทุติยมหัทธนสูตร 324. ทุติยมหานามสูตร 316. ทุติยมหาโกฏฐิกสูตร 102. ทุติยคิญชกาวสถสูตร 312. ทุติยคิลานสูตร 57. ทุติยฌาน 19. 136. 150. ทุติยฉันทสัมปทาสูตร 213. ทุติยฉันทราคสูตร 5. ทุติยฉิคคฬสูตร 340. ทุติยกัณฏกีสูตร 297. ทุติยกัลยาณมิตตสูตร 213. ทุติยกามภูสูตร 159. ทุติยกุสลสูตร 232. ทุติยกุกกุฏารามสูตร 208. ทุติยกุลปุตตสูตร 329. ทุติยวาตสูตร 136. ทุติยตถาคตสูตร 216. 331. ทุติยวิตถารสูตร 270. ทุติยวิภังคสูตร 269. 274. ทุติยภิกขุสูตร 205. ทุติยชีวกัมพวนสูตร 101. ทุติยทารุขันธสูตร 67. ทุติยทิฏฐิสัมปทาสูตร 116. ทุติยทุสีลยสูตร 213. ทุติยทุคติสูตร 319. ทุติยธารณสูตร 314. ทุติยนันทิยสูตร 331. ทุติยนาคสูตร 100. ทุติยนาคมหากสูตร 74. 94. ทุติยราธสูตร 58. ทุติยวรรค 188. 305. ทุติยรโหคตสูตร 296. ทุติยรุกขสูตร 284. ทุติยรูปารามสูตร 94. ทุติยเสขกสูตร 260. ทุติยเมฆสูตร 218. ทุติยเคลัญญสูตร 133. ทุติยเทวจาริกาสูตร 315. ทุติยเทวปทสูตร 321. ทุติยเวรภยสูตร 320. ทุติยเปยยาลวรรค 12. ทุติยเอชสูตร 66. ทุติยโนอัสสาทสูตร 40. ทุติยโลกกามคุณสูตร 80. ทุติยหัตถปาทปัพพสูตร 110. ทุติยวิหารสูตร 207. ทุติยปริสุทธสูตร 208. ทุติยปริยายสูตร 49. ทุติยปริชานสูตร 42. ทุติยปหานสูตร 42. ทุติยพรหมัญญสูตร 211. ทุติยพรหมจริยสูตร 211. ทุติยพลกรณียสูตร 217. ทุติยปฏิปทาสูตร 209. ทุติยปุพพารามสูตร 278. ทุติยอาสวสูตร 48. ทุติยอสัปปุริสสูตร 209. ทุติยอิสิทัตตสูตร 156.

ทุติยผัสสายตนสูตร 55.
ทุติยอัสสาทสูตร 40.
ทุติยอัปปมาทสูตร 213.
ทุติยอังคสูตร 235.
ทุติยอานันทสูตร 306.
ทุติยอภิสันทสูตร 321.
324. ทุติยอภินันทสูตร
40. ทุติยอนุสยสูตร 49.
ทุติยอรหันตสูตร 267.
ทุติยผลสูตร 283. 295.
301. ทุติยอุปปาทสูตร
41. 208.
ทุบหม้อเนยใสหรือหม้อน้ำมัน
ให้แตกในห้วงน้ำลึก 169
ทุศีล 115.
ทุปปัญญสูตร 235
ทุพภิกขภัย 174
ทุสสีลสูตร 143
เทวทหวรรค 91. เทวท-
สูตร 91
เทวดาสวน(อารามเทวดา)
163. เทวดาจำพวก
วลาหก 26. เทวดา
ป่า(วนเทวดา) 163
เทวโลกก็ไม่มีการอยู่ประพฤติ
พรหมจรรย์ 93
เทวาสุรสังคามสูตร 126
เทสนาสูตร 26. 169. 230.
292
โทมนัสสินทรีย์ 273. โทม-
นัสสินทรีย์ดับไม่เหลือใน
ทุติยฌาน 275
ธ
ธมฺเมหิ วิสฺยุตฺตา 250
ธรรมกถึก 99. ธรรมจักษุ
37. ธรรมาทาส(แว่นส่อง
ธรรม) 312. ธรรมทั้ง
ปวง 198. ธรรมที่เป็น
บุพนิมิตแห่งอริยมรรคมี
องค์ 8 213. ธรรมที่ได้
บรรลุคืออย่างไร 53.
ธรรมที่ผู้บรรลุเห็นได้เอง
54. ธรรมที่เอื้อต่อการ
เพิกถอนความสำคัญผิด
45. ธรรมธาตุ 87.
ธรรมบรรยายเรื่องใจชุ่ม
กาม 116. ธรรมปาน
กลาง(กุศลธรรมที่เป็น
โลกิยะ) 296. ธรรม
ปลอดจากกิเลส(โยคก-
เขม) 282. ธรรมฝ่ายขาว
211. ธรรมฝ่ายดำ 211.
ธรรมมีเพราะมีมนสิการ
264. ธรรมมีอุปการะ
มากเพื่อการเกิดอริย
มรรค 214. ธรรมยาน
204. ธรรมวาที 146.
ธรรมสมาธิ-จิตตสมาธิ
185. ธรรม 4 อย่างเพื่อ
การบรรลุมรรคผล 328.
ธรรมสำหรับประพฤติ
118. ธรรมสำหรับอยู่
118. ธรรมสำหรับอยู่
ของพระอริยะ ของ
พรหม และของ
พระพุทธเจ้า 305.
ธรรมอันประณีต (มรรค
ผล นิพพาน) 296.
ธรรมอันเป็นที่สิ้นอาสวะ
(อาสวักขัย) 205. ธรรม
อันเป็นที่ตั้งแห่งสังโยชน์
231. ธรรมอันเป็นที่ตั้ง
แห่งโพชฌงค์ 238
ธัมมกถิกสูตร 99. ธัมมจัก-
กัปปวัตตนสูตร 331.
ธัมมจักกัปปวัตตนวรรค
331. ธัมมทินนสูตร
325. ธัมมวาทีปัญหา-
สูตร 145. ธัมมานุธัมม-
ปฏิบัติ 149. 309.
ธัมมานุปัสสนาสติปัฏ-
ฐาน 300. ธัมมานุสารี
15. 16
ธาตุ 87. 155. ธาตุมีความ
แตกต่างหลากหลาย 86.
ธาตุนานัตต์ 86
ธุวสูตร 188
น
นกฺขตฺตวิชฺชา 22
นกุลปิตุสูตร 87
นฏคามณี 165
นทีสูตร 219
นรกของคนบันเทิง 165.
นรก-สวรรค์อยู่ที่
ผัสสายตนะ 92. นรก

ไม่มีการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ 93
นวปุราณวรรค 94
นโหติตถาคตสูตร 11
นักฆ่า(เพชฌฆาต) 5 คน 111, นักฆ่าคนที่ 6. นักฟ้อนรำ 165. นักฌาน 29. นักดนตรี(ดปสสี) 179
นัตถิกทิฏฐิ 10
นัตถิทินนสูตร 9
นันทิ 39. นันทิเกิดทุกข์ก็เกิด 51. นันทิขยวรรค 100. นันทิกับราคะเป็นกิเลสชนิดเดียวกัน 100, นันทิราคะ 115
นันทิยสูตร 206. 323. 324
นาค(ง) 22. นาค 222. นาคสังยุตต์ 22. นาคสูตร 217
นาชั้นเลว 170. นาดี 170. 318. นาปานกลาง 170
นานแค่ไหนที่ผู้ปฏิบัติธรรมเหมาะแก่ธรรม จะได้สำเร็จอรหันต์ 149
นาลันทวรรค 255. นาลันทสูตร 83. 255
นาสยิตถสูตร 144
นาหันตเอกธัมมเปยยาลวรรค 214
น้ำจัณฑ์ 317
เ,คันถสูตร 160
นิทานเรื่องเต่ากับสุนัขจิ้งจอก 113
นิปปปัญจสูตร 189
นิปุณสูตร 188
นิพพาน 2. 57. 58. 93. 95. 112. 122. 136. 145. 146. 187. 206. นิพพานสูตร 189. 229. นิพพานธาตุ 205. นิพพานเป็นจุดสุดท้าย 276. นิพพานเป็นที่ยึดเหนี่ยววิมุตติ? 276. นิพพานในความหมายต่างๆ 189. นิพพานปัญหาสูตร 145. นิพพานปริโยสาน 3. นิพพาโนคธ์ 3. นิพเพธสูตร 231
นิพพิทา 2
นิพพุตสูตร 288
นิมิต 109. นิมิตทั้งปวง 59
นิโรธสัญญา 247. นิโรธสูตร 231. นิโรธธัมมสูตร 6
นิรามิสสูตร 140
นิวาสสูตร 136
นิสสรณะ 40
นีมะ(กิเลสทำให้เกิดทุกข์) 219
นิวรณ์ 220. 230. 234. 241. 244. 245. 250. นิวรณ์ 5 ทำให้ความจำเสื่อม 243. นิวรณ์ 5 เหมือนกาฝาก 233. นิวรณ์ 5 เป็นอุปกิเลสของจิต 233
นิวรณวรรค 232. นิวรณสูตร 234
แนวคำตอบเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ 191
นี้เป็นเรา 127
เนวรูปีนารูปีอัตตสูตร 13
เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน 151. เนวสัญญานาสัญญายตนสูตร 21. เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน 136. เนวสัญญานาสัญญายตนปัญหาสูตร 151. เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน 21
เนวโหตินนโหติตถาคตสูตร 11. เนวโหตินโหติตถาคตสูตร 12
โนจเมสิยาสูตร 9

บ

บรรพชา 148
บรรลุมรรคผลมีคำตอบที่แตกต่างกันได้ 120. บรรลุนิพพานในปัจจุบัน 99
บริหารจิตไปในสมาธิ 32
บ่วงมาร 79
บัญญัติสุขและทุกข์ 91,

บัญญัติพระพุทธเจ้า 61
บันดาลฤทธิ์ด้วยการอธิษฐานจิต 157
บันลือสีหนาท 86
บ้านเกิด(กุลมาร) 87, บ้านร้าง 111
บาปที่ทำให้สตรีตกอบาย 142, บาปไม่ให้ผลในปัจจุบันเสมอไป 183
บุคคลที่ไม่มีการไปเกิดเป็นสัตว์นรก 318, บุคคลที่ไม่มีการไปเกิดในภูมิอันต่ำ 317
บุพนิมิตของการตรัสรู้อริยสัจ 4 335, บุพนิมิตของอริยมรรคมีองค์ 8 213
เบญจขันธ์ 156
เบื้องต้นของการเจริญสติปัฏฐาน 265, เบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ 78, 333
ใบประดู่ลาย 333

ป

ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ 54
ปฏิฆสัญญา 301, ปฏิฆนิมิต 236, ปฏิฆานุสัย 130, 131, 134
ปฏิบัติธรรมถูกหลัก 99, 149
ปฏิปัตติสูตร 210, ปฏิปัตติวรรค 210
ปฏิปันนสูตร 210, 270
ปฏิภาคนิมิต 243
ปฏิลาภสูตร 269
ปาฏลิยสูตร 183
ปฏิสัลลานสูตร 329
ปฏิสัลลีนสูตร 74
ปฐมสัมโพธสูตร 39, ปฐมสัมพหุลสูตร 137, ปฐมสัปปายสูตร 45, 95, ปฐมสังคัยหสูตร 60, ปฐมสังโยชนสูตร 48, ปฐมสามัญญผลสูตร 211, ปฐมสมณพราหมณสูตร 272, ปฐมสมณพราหมณสูตร 140, 267, 273, 292, 330, ปฐมสมณพราหมณสูตร, ปฐมสมิทธิสูตร 52, ปฐมสมุททสูตร 103, ปฐมสรภานิสูตร 317, ปฐมสาริปุตตสูตร 309, ปฐมสาริปุตตโกฏฐิตสูตร 194, ปฐมสีลสัมปทาสูตร 213, ปฐมสิเนรุสูตร 340, ปฐมสุริยูปมสูตร 228, 335, ปฐมวัชชีสูตร 332, ปฐมโยนิโสมนสิการสัมปทาสูตร 213, ปฐมปริสุทธสูตร 208, ปฐมอัปปมาทสูตร 213, ปฐมมิตตามัจจสูตร 314, ปฐมมารปาสสูตร 78, ปฐมมหัทธนสูตร 324, ปฐมมหานามสูตร 316, ปฐมมหาโกฏฐิกสูตร 102, ปฐมคิญชกาวสถสูตร 312, ปฐมคิลานสูตร 56, 228, ปฐมฌาน 19, 136, 150, ปฐมฉันทสัมปทาสูตร 213, ปฐมฉันทราคสูตร 5, ปฐมฉิคคฬสูตร 339, ปฐมกสดาถวรรค 129, ปฐมกัณฑกีสูตร 296, ปฐมกัลยาณมิตตสูตร 213, ปฐมกามภูสูตร 158, ปฐมกุสลสูตร 232, ปฐมกุกกุฏารามสูตร 208, ปฐมกุลปุตตสูตร 329, ปฐมวาตสูตร 136, ปฐมตถาคตสูตร 215, 331, ปฐมวิตถารสูตร 270, ปฐมวิภังคสูตร 268, 273, ปฐมภิกขุสูตร 205, 295, ปฐมชีวกัมพวนสูตร 101, ปฐมทวยสูตร 66, ปฐมทารุขันธสูตร 114, ปฐมทิฏฐิสัมปทาสูตร 213, ปฐมทุสีลยสูตร 319,

ปฐมกุลธิดาสูตร 314.
ปฐมจารณสูตร 331.
ปฐมนันทิยสูตร 100.
ปฐมนตุมหากสูตร 74.
๑๔. ปฐมราธสูตร 58.
ปฐมรโหคตสูตร 296.
ปฐมวุฑฒิสูตร 284.
ปฐมรูปารามสูตร 93.
ปฐมเสฑกสูตร 259.
ปฐมเมฆสูตร 218.
ปฐมเคลัญญสูตร 133.
ปฐมเทวจาริกสูตร 315.
ปฐมเทวปทสูตร 321.
ปฐมเวรภยสูตร 320.
ปฐมเหตุพาหิรสูตร 94.
ปฐมเหตุอัชฌัตตสูตร 94. ปฐมเอชสูตร 66.
ปฐมโสดาสูตร 267.
ปฐมโนอัสสาทสูตร 40.
ปฐมโลกกามคุณสูตร 79. ปฐมหัตถปาทูปัพพสูตร 110. ปฐมวิหารสูตร 206. ปฐมปริยาทานสูตร 49. ปฐมปริชานสูตร 42. ปฐมปหานสูตร 41. ปฐมพรหมัญญสูตร 211. ปฐมพรหมจริยสูตร 211. ปฐมพลกรณียสูตร 217. ปฐมปฏิปทาสูตร 209. ปฐมปุพพารามสูตร 278. ปฐมอาสวสูตร 48.
ปฐมอสัปปุริสสูตร 209.
ปฐมอิสิทัตตสูตร 155.
ปฐมผัสสายตนสูตร 55.
ปฐมอัสสาทสูตร 40.
ปฐมอัตตสัมปทาสูตร 213. ปฐมอังคสูตร 235.
ปฐมอภิสันทสูตร 324.
ปฐมอภินันทสูตร 40.
ปฐมอวิชชาสูตร 59.
ปฐมอานันทสูตร 137. 295. 306. ปฐมอนุสัยสูตร 49. ปฐมอรหันตสูตร 267. 272. ปฐมผลสูตร 283. 295. 301.
ปฐมอปริหานสูตร 78.
ปฐมอุปาทสูตร 228. 283. ปฐมอุปปาทสูตร 206. ปฐมอุปปาทสูตร 40
ปเทสสูตร 261
ปณีตสูตร 189. ปณีตตรสูตร 23
ปติฏฐิตสูตร 281
ปทสูตร 216. 283
ปธาน 285. ปธานสังขาร 288. ปธานสังขารของอิทธิบาท 290
ปปาตวรรค 337. ปปาตสูตร 337
ปมาณกต์ กมฺมํ 174
ปมาทวิหารีสูตร 72
ปรมัสสาสัปปัตตสูตร 146
ปรารถนาของสตรีสำเร็จได้ด้วยบุญ 145
ปรายนสูตร 189
ปริญญาสูตร 49. 263. 283
ปริญเญยยสูตร 4. 333
ปรินิพพาน(ดับกิเลส)ได้ในชีวิตปัจจุบัน 81.
ปรินิพพานของพระอัครสาวก 257
ปริยายสูตร 97. 238
ปริหานสูตร 71. 261.
ปริหานธรรม 71
ปริฬาหะ 194.. ปริฬาหสูตร 338
ปล่อยจิตไปในกามคุณ(ปริตตเจตโส) 89
ปโลกสูตร 62
ปสัยหสูตร 144
ปหานปธาน 285. ปหานสูตร 130. ปหานสัญญา 247
ประกอบความเพียร 82
ประพฤติผิดในกามแล้วได้ดีมีสุขก็มี 184. ประพฤติพรหมจรรย์ 145.
ประพฤติพรหมจรรย์เพื่ออะไร 60. 212.
ประพฤติพรหมจรรย์เพราะอยากจะไปเกิดเป็นเทพ 115
ประมาทของนักบวชถือเคร่ง 182. ประมาทผู้บริโภคกาม 179

ประมวลคำสอนว่าด้วยอินทรีย์ 271
ประมาท 72, 91
ประโยชน์(อัตถะ)แห่งสามัญญะ 211, ประโยชน์ของอานาปานสติสมาธิ 305
ประวัติความเป็นมาของราชการาม 313
ประสบการณ์การเข้าฌาน 149
ปัจจันตสูตร 342, ปัจจัยให้เกิดสุขและทุกข์ 110, ปัจจัยให้เกิดเวทนามีหลายอย่าง 206
ปัจจัยให้พระสัทธรรมดำรงอยู่ได้ 261
ปัญจกังคสูตร 137
ปัญจเวรสูตร 143, 145
ปัญจสิขสูตร 81
ปัญญาตรัสรู้ในอริยสัจ 4 331, ปัญญาเป็นอินทรีย์ดูที่อริยสัจ 4 268, ปัญญาในปฏิสัมภิทา 328, ปัญญาพละ 286, ปัญญาสูตร 342
ปัญญาสูตร 235
ปัญญินทรีย์ 266, 278, ปัญญินทรีย์เปรียบเหมือนต้นไม้ชั้นเลิศ 284, ปัญญินทรีย์เป็นยอดของโพธิปักขิยธรรม 280, ปัญญินทรีย์เป็นเครื่องวัดความบรรลุอรหัตตผล) 278
ปัพพตวรรค 222
ปาฏิโมกขสูตร 265, ปาฏิโมกขสังวร 265
ปาณสูตร 335
ปาณูปมสูตร 228
ปารคามีสูตร 229
ปาวาลวรรค 288
ปิณโทลภารทวาชสูตร 278
ปิปาสะ 194
ปิยรูปสาตรูป 118
ปาตาลสูตร 130
ปาทสูตร 288
ปาสาทกัมปนวรรค 289
ปารสูตร 211, 288
ปาริสุทธิศีล 261
ปีติสูตร 20, ปีติ-สุข-อุเบกขา-วิโมกข์ ที่ต่างชั้นกัน 140, ปีติมีอามิส 140, ปีติไม่มีอามิส 141
ปุจฉาวิสัชนาเรื่องตายแล้วเกิดหรือไม่ 194
ปุญญาภิสันทวรรค 321
ปุณณสูตร 65
ปุถุชน 63, ปุถุชนเหมือนฟ่อนข้าว 126, ปุถุชน-ปกเขฏจิโต 271
ปุปผคันธสูตร 216
ปุพพกตเหตุ 138, ปุพพโกฏฐกสูตร 277, ปุพพสูตร 139, 289
ปุนัพภวสูตร 271
ปุริสินทรีย์ 271
ปุหุวกสัญญา 246
เปตเตยยสูตร 342
เปตวาสูตรเป็นประเภทพระสูตรมีอรรถล้ำลึก(คมฺภีรตฺถา) 326
เปมะ 194
เปยยาลวรรค 141
เปาสังข์ 174
เป้าหมายของการเจริญสติปัฏฐาน 266
เปรียบความไม่ประมาท 216, เปรียบโพชฌงค์ 7 เหมือนแก้ว 7 ประการ 234, เปรียบพระพุทธเจ้าเหมือนราชสีห์ 171
ไปถึงพรหมโลกด้วยพระฤทธิ์ 294

ผ

ผลบรรลุที่เกิดจากการเจริญโพชฌงค์ 7 225
ผัคคุนสูตร 61
ผัสสะ 133, 134, ผัสสะเกิดเวทนาจึงเกิด ผัสสะดับเวทนาจึงดับ 137, ผัสสสูตร 15, ผัสสมูลกสูตร 134, ผัสสายตนะ 55, 91, 92, 120, 123, ผัสสายตนสูตร 55, ผัสสายตนิกะ 92

ผีเสื้อทะเล(สรกฺขส์) 103
ผู้มีเพื่อน 50. ผู้แสดงธรรม 99. ผู้ถึงนิพพาน 99. ผู้ถึงพร้อมด้วยอินทรีย์ 271. ผู้บริโภคกาม 180. ผู้ไปดี 146. ผู้ประกอบด้วยทุกข์ 132. ผู้ปฏิบัติชอบ 210. ผู้ปฏิบัติธรรม 99. ผู้ปฏิบัติผิด 210. ผู้อยู่เดียว 50

ฝ
ฝั่งนี้ 115. ฝั่งนี้ที่มีอันตรายน่ากลัว 112. ฝั่งโน้น 115. ฝั่งโน้นที่ปลอดโปร่ง 112

พ
พรหมจรรย์ 2. 84. 203. 208. 211. พรหมจรรย์หมายถึงมรรคมีองค์ 8 205. พรหม 88. พรหมจารี 208. พรหมยาน 204. พรหมวิหาร 305. พรหมวิหารธรรม 243. พรหมสูตร 258. 282
พรหมัญญะ 211. พรหมัญญผล 211. พรหมัญญสูตร 342
พราหมณสูตร 203. 261. 291. 313
พลกรณียวรรค 216
พลสังยุตต์ 286. พลสูตร 188. พละ 266. พละ 5 286
พลาดอริยมรรคมีองค์ 8 210. 229. พลาดจากโพชฌงค์ 229
พหุเวทนิยสูตร 137
พ่อครัวผู้ไม่ฉลาด 252
พระผู้น้อยตอบปัญหาแทนพระผู้ใหญ่ 155
พยาบาท 236. 244
พาหิยสูตร 65. 258
พาหิรทุกขสูตร 38. พาหิรสูตร 38. พาหิรอนัตตสูตร 38. พาหิรอนิจจสูตร 38
พิจารณาเห็นจิตในจิต 304. พิจารณาเห็นกายในกาย 249. 304. พิจารณาเห็นธรรมในธรรม 304. พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา 249. พิจารณาเห็นจิตในจิต 249. พิจารณาเห็นธรรมในธรรม 249
พืชสูตร 217
พุทธสูตร 288
พูดเท็จแล้วได้ดีมีสุขก็มี 184
เพื่อความบริสุทธิ์ 321
แพ 112
โพชฌงค์ 228. 230. 231. 232. 234. 245. 246. 227. 235. โพชฌงค์ 7 ไม่มีอยู่ในลัทธิอื่น 228. โพชฌงค์ 7 มีความเชื่อมโยงกัน 224. โพชฌงค์ของพระสาริบุตร 226. โพชฌังคฉัฏฐกวรรค 235. โพชฌังคสูตร 188. 301. โพชฌังคสังยุตต์ 222
โพธนสูตร 230
โพธิปักขิยธรรม 284. โพธิปักขิยวรรค 283

ภ
ภพ 148
ภวังคจิต 109
ภวปัญหาสูตร 146. ภวเนตติ 4. ภวเนตตินิโรธ (นิพพาน) 4. ภวเนตติสูตร 4
ภารตกา 89
ภารหาราชสูตร 84
ภาวนา 254. ภาวนาสูตร 264. ภาวนามีได้ทั้งด้วยการตั้งจิตไว้และด้วยการไม่ตั้งจิตไว้ 254. ภาวนาปธาน 285
ภาวะทุกข์มี 3 อย่าง 148. อภิญญา 296. 297. 298 ภาวะแห่งความไม่มีในพระพุทธเจ้า 61
ภัยของความไม่รู้อริยสัจ 4

334
ภัททิยสูตร 324
ภิกขุสูตร 60, 137, 139, 140, 226, 249, 288, 324, ภิกขุสุทธกสูตร 295
ภิกขุนีสูตร 253
ภิกษุฆ่าตัวตาย 303, ภิกษุที่ใครก็ชวนลาสิกขาไม่ได้ 119, ภิกษุบวชใหม่ 250
ภูมกสูตร 168
โภชเน มตฺตญฺญู 82

ม
มณิจูฬกสูตร 176
มนาปสูตร 142
มโนมยกาย 294
มรณสัญญา 246
มรรคมีองค์ 8 112, 208, 287
มลทิน(กิเลสทำให้จิตเศร้าหมอง) 219
มหกสูตร 157
มหาจัตตาฬีสกสูตร 205, มหาทิฏฐิสูตร 11, มหานามสูตร 322, 324, มหาบุรุษ 255, มหาปัญญวรรค 328, มหาปรินิพพานสูตร 289, มหาปุริสสูตร 255, มหาภิญฺญตฺต 296, มหาภูตรูป 111, 121, 122, 315, มหาภูตรูป 4 294, มหาวารวรรค 201, มหาอภิญญัตตา 298, มหาอภิญญา 261, 298 มหัคคตจิต 294
มหัปผลสูตร 289
มองดูทิศน้อยฉัน 21, มองดูทิศใหญ่ฉัน 21
มักกฏสูตร 252
มัคคสังยุตต์ 202, มัคคสูตร 188, 265, 294
มัจฉรีสูตร 143
มัชฌิมาปฏิปทา 287
มัตเตยยสูตร 342
มัลลกสูตร 280
มาตุคามสังยุตต์ 141, มาตุคามสูตร 142, มาตุคามเปรียบเหมือนผีเสื้อทะเล 104
มาณพ 89
มานทินนสูตร 262
มายา 183
มาร 2, 52, 251, มารธรรม (มรณธรรม) 5, มารธัมมสูตร 5, มารสูตร 2, 5, 235
มิคชาลวรรค 50
มิคชาลสูตร 50
มิจฉัตตะ 209, มิจฉัตตวรรค 208, มิจฉัตตสูตร 209
มิจฉาทิฐิ 9, 12, 28, 102, 166, 167, 202,
มิจฉาทิฏฐิสูตร 102,
มิจฉาปฏิบัติ 210,
มิจฉาปฏิปทา 209, มิจฉามรรค 208
มิตตสูตร 265, 332
มิตรคือคนไปมาสู่กัน 314
มิทธะ 244
มีกิเลสเหมือนมีลูกศิษย์มีอาจารย์ 96, มีเชื้อ(สอุปาทาน) 197, มีรัก(ฉันทะ)จึงมีทุกข์ 177, มีอริยกันตศีล 319
มุตะ หมายถึงกลิ่น รส โผฏฐัพพะ 8
มุทิตาเจโตวิมุตติ 174, มุทิตาเจโตวิมุตติมีวิญญาณัญจายตนฌานเป็นความสำเร็จ 242
มุทุตรวรรค 269
มูลคันธสูตร 216, มูลคันธทาตาสูตร 25, มูลคันธทานูปการสูตร 26
เมตตาสูตร 241, เมตตาเจโตวิมุตติ 242, 174
แม่น้ำใหญ่ 112
แม้มีธรรมของโสดาบันก็ยังประมาทได้ 322
โมคคัลลานสังยุตต์ 149, โมคคัลลานสูตร 195, 290, 295
ไม่มีเชื้อ(อนุปาทาน) 197, ไม่

มิผัสสะ เวทนาก็ไม่เกิด 274. ไม่ประมาทคือรักษาจิตอย่างไร 281. ไม่ประมาทคือผู้รักษาจิตในอาสวะและในสิ่งที่มีอาสวะ 282
ไม้ 2 อันเสียดสีกัน 135

ย
ยกทัพเข้าไปในก้านบัว 337
ยถาภูต์ ปชานาติ-รู้ตามที่มันเป็น 74
ยมกวรรค 39
ยวกลาปิสูตร 126
ยสฺส สทฺธา ตถาคเต 319
ยอดของเจโตวิมุตติ 160
ยานอันประเสริฐในพระธรรมวินัย 204
ยินดีในเงินทองก็เท่ากับยินดีในกามคุณ 176
แยกจิตออกจากธรรม 250. แยกแยะนักตบะถือเคร่ง 182
โยคะ(กิเลสผูกมัดจิต) 220. โยคักเขมีสูตร 76. โยคักเขมีวรรค 76
โยธาชีวสูตร 167
โยนิโสมนสิการ 101, 223. 228. 233. 235. 309. โยนิโสมนสิการสูตร 233. โยนิโสมนสิการในปฏิจจสมุปบาท 320. โยนิโสมนสิการในอสุภนิมิต 236
โยนหินก้อนใหญ่ลงในน้ำลึก 168

ร
รถอันไม่มีโทษ 158
รโหคตสูตร 135. รโหคตวรรค 135
รักษาตนย่อมได้ชื่อว่ารักษาผู้อื่น 259
ราควิราคตฺโถ หิ ภิกฺขุ มยา ธมฺโม เทสิโต. 57
ราคะ 39. 56. 59. 194. ราคะ โทสะ โมหะ ทำให้เป็นคนดุร้าย 165. ราคะ โทสะ โมหะ เปรียบเหมือนยางไม้ 105. ราคานุสัย 130. 132. 133
ราชการามวรรค 313
ราชสังยุตต์ 2
ราชสูตร 307
ราสิยสูตร 179
ราหุลสูตร 82
รุกขเทวดา 163. รุกขสูตร 217. 234
รูปฌาน 298. รูปสัญญา 136. รูปสูตร 15
รูปาวจร 174
รูปีจอรูปีจอัตตาสูตร 13. รูปีอัตตสูตร 13
รู้แจ้งในอริยสัจ 4 ย่อมไม่หวั่นไหว 336. รู้แจ้งอริยสัจ 4 เป็นเรื่องยากยิ่ง 338. รู้ชัดมายา+อกุศลกรรมบถ 183. รู้ได้อย่างไรว่าตัวเองสำเร็จอรหันต์ 97. รู้ได้อย่างไรว่าเป็นเสขะหรืออเสขะ 260. รู้ประมาณในการฉันอาหาร 82. 112. รู้มายาแต่ไม่มีมายา 183. รู้เสพความใคร่ในรูป (รูปราคปฏิสังเวที) 54. เราจักมี 128. เราจักเป็น 128. เราจักไม่มี 128. เราจักไม่เป็น 128. เราเป็น 127.
เริ่มต้นที่ดีเพื่อความสิ้นอาสวะ 112
เรื่องที่ไม่ควรเอามาคิด 337
โรงโค(โคกุล) 157

ล
ลมหายใจออกและลมหายใจเข้าก็เป็นกายอย่างหนึ่ง 304
ล้มเหลวในสติปัฏฐาน 4 ก็หมายถึงล้มเหลวในอริยมรรค 296
ลหุสัญญา 294
ละฉันทะด้วยฉันทะ 291.

ละมานะ 3 ได้ด้วย โพชฌงค์ 7 234, ละ อกุศลกรรมบถ 10 และ มีกุศลกรรมบถ10 จัดว่า เป็นธรรมสมาธิ 186, ละอวิชชาได้คืออย่างไร 59
ลักทรัพย์แล้วได้ดีมีสุขก็มี 184
ลักษณะของสัญญามนสิการที่ ผู้ชื้นกวนใจในฌาน 150, ลักษณะของโสดาบัน 268, ลักษณะของพละ 5 286, ลักษณะเด่นชัด ของปฐมฌานคือวิเวก 19
ลาสิกขา 81, 120, 219, 297
ลำดับของอริยบุคคลซึ่งเป็น ไปตามอินทรีย์ 5 ที่แก่ อ่อนต่างกัน 270, ลำดับ ความมีอินทรีย์ 5 ต่าง กันของอริยบุคคล 270, ลำดับอริยบุคคลซึ่งเป็น ไปตามความแก่อ่อนของ อินทรีย์ 272
ลิจฉวีสูตร 320
ลิงในภูเขาหิมพานต์ 252
ลุชชติ 60
เลณสูตร 169
เลี้ยงชีพด้วยวิชาทาย อวัยวะ(องควิชชา) 22
แล่นไปไกลเกินสิ่งที่รู้กันได้ ด้วยตนเอง 138
โลก 52, 77, 79, โลกกาม-คุณวรรค 78, โลกว่าง เปล่า 62, โลกสูตร 60, 77, 261, 332, โลก หมายถึงสิ่งที่ต้องแตก สลาย 60
โลกันตนรก 339
โลภะ 39
โลมสกังภิยสูตร 306
โลหิจจสูตร 88

ว
วตฺถุวิชชา 22
วลาหกสังยุตต์ 26
วยธัมมสูตร 6
วัจฉสูตร 196, วัจฉโคตตสังยุตต์ 28
วัชชีสูตร 83
วัฑฒิสูตร 145
วัดความพร้อม-ความ ก้าวหน้าด้วยอินทรีย์ 267
วัตตสูตร 226
วัตถสูตร 216
วัสสวลาหกสูตร 27, วัสส-วลาหกทานูปการสูตร 27, วัสสวุตถสูตร 325, วัสสสูตร 322
วาตวลาหกสูตร 27, วาต-วลาหกทานูปการสูตร 27, วาตสูตร 7
วาทีสูตร 336
วาลสูตร 339
วิคคาหิกกถาสูตร 330
วิจิกิจฉา 237, 244
วิจฉิททกสัญญา 246
วิชชา 202, 205, 206, 226, วิชชาสูตร 331, วิชชาวิมุตติสูตร 212, วิชชานำกุศล 202
วิชาดูดาว 22, วิชาดูพื้นที่ 22
วิญญาณ 67, 122, วิญญาณสูตร 15, วิญญาณ(กรรม วิญญาณ) 81
วิญญาณัญจายตนสูตร 20, วิญญาณัญจายตน-ฌาน 20, 151, 136, วิญญาณัญจายตน-ปัญหาสูตร 151, วิญญาณก็เป็นอนัตตา 107, วิญญาตะ-ปัตตะ-ปริเยสิตะ-อนุวิจริตะ หมายถึงธัมมารมณ์ 8, วิญญาณญจายตนปรมา 242
วิตักกสูตร 187, 330
วิถีสูนิพพาน 110
วิธีสอนคนป่วยให้จิตหลุดพ้น 326, วิธีดับกรรม 94, วิธีควบคุมจิตในการ

เจริญสติปัฏฐาน 253.
วิธีครอบงำอุปาทาน 49.
วิธีกำหนดรู้อุปาทาน 49.
วิธีตอบคำถามเรื่องอัตตา 198. วิธีละทิฐิ 102. วิธีเจริญสติปัฏฐาน 4 ตั้งแต่เริ่มต้น 249. วิธีเจริญอิทธิบาท 4 ให้บังเกิดผล 293. วิธีเจริญอิทธิบาท 4 ให้ได้อภิญญา 6 289. วิธีเจริญอานาปานสติ 305. วิธีเจริญอานาปานสติจากพระโอษฐ์ 299. วิธีเลือกโพชฌงค์ให้เหมาะแก่สภาพจิต 239. วิธีเอาชนะสิ่งกวนใจในกาม 149. วิธีไม่ให้ความรักความชังครอบงำจิต 119. วิธีห้ามจิตไม่ให้หลงรัก-หลงชัง 122. วิธีปฏิบัติเพื่อละฉันทะ 291. วิธีปฏิบัติเพื่อเพิกถอนความสำคัญซึ่งสิ่งทั้งปวง 44. วิธีปฏิบัติให้ดับเวทนา 137. วิธีปฏิบัติให้ถึงการเจริญสติปัฏฐาน 264. วิธีอ่านรู้ว่าตนได้สำเร็จมรรคผล 312
วิธาสูตร 234
วินิบาต 340. วินิบาตไม่มีการประพฤติธรรม 340
วินีลกสัญญา 246
วิปัสสนา 151. วิปัสสนาสมาธิ 151
วิภังคสูตร 205. 264. 293
วิมังสา 287. วิมังสาสมาธิ 287. วิมังสาสมาธิปธานสังขาร 288
วิมุตติ 3. 226. วิมุตติสูตร 189. วิมุตติเป็นที่ยึดเหนี่ยวสติ 276
วิรัทธสูตร 210. 229. 262. 288
วิราคะ 3. วิราคสัญญา 247. วิราคสูตร 189. 212. 262
วิริยสมาธิ 287. วิริยสมาธิปธานสังขาร 288. วิริยะ 287. วิริยะนำไปสู่สติ 279. วิริยะเป็นอินทรีย์ ดูที่สัมมัปปธาน 268. วิริยินทรีย์ 266. วิริยารัมภะ 112. วิริยพละ 286
วิเวกสูตร 19. วิเวกในฌานสมาบัติของพระอรหันต์ 19
วิสารทสูตร 144. 145
วิเสสคามิ 316
วิหารวรรค 206
วีณาสูตร 122
วุฏฐานสูตร 30
วุฑฒิสูตร 233
เวทนา 67. 129. 130. 131. 133. 135. 136. 147. 207. 208. 219. 304. เวทนาสังยุตต์ 129. เวทนาสูตร 16. 210. 265. เวทนามีเพราะมีผัสสะ 264. เวทนาก็เป็นอินทรีย์ 273. เวทนาเกิดขึ้นต่างกันเพราะผัสสะต่างกัน 87. เวทนาแต่ละอย่างที่เป็นอินทรีย์ 273. เวทนาที่สุดเพียงกาย 134. เวทนาที่เกิดจากผลของกรรม(เก่า)ก็มี 139. เวทนาทุกอย่างล้วนเกิดจากผัสสะ 134. เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน 300. เวทนาไม่ได้เกิดจากกรรมเก่าไปทั้งหมด 138. เวทนาไม่อิงอามิส 137. เวทนาอิงอามิส 136. เวทนิย์ 94. เวทยิต์ 208
เวฬุทวารวรรค 307. เวฬุทวารสูตร 311
เวรหัญจานีสูตร 90
เวสาลีสูตร 83. 303
เวียนตายเวียนเกิดก็เพราะไม่รู้อริยสัจ 4 332

ศ

ศรัทธานำไปสู่วิริยะ 279, ศรัทธา-สัทธินทรีย์ 279
ศีลที่เป็นกุศล 260, ศีลเป็นพื้นฐานแก่อริยมรรค 216, ศีลเพื่อเจริญสติปัฏฐาน 4 260, ศีลและญายธรรมของโสดาบัน 320, ศีลและโยนิโสมนสิการนำหน้าโพชฌงค์ 228

ส

สกทาคามี 269
สกุณัคฆีสูตร 251
สกุลที่จะให้เข้าไปหา 64
สคาถกปุญญาภิสันทวรรค 324, สคาถกสูตร 325
สคารวสูตร 243
สงครามระหว่างเทวดากับอสูร 126, 337
สติ 122, 241
สติพละ 286
สติสัมปชัญญะ 133, 263, สติสัมปชัญญะในสติปัฏฐาน 4 262
สติปัฏฐาน 133, สติปัฏฐานสังยุตต์ 248, สติปัฏฐาน 4 250, สติปัฏฐาน 4 227, 250, 251, 253, 296, 297, สติปัฏฐาน 4 เป็นทางเอกสู่นิพพาน 248, สติปัฏฐานสูตร 188, สติปัฏฐานเป็นเครื่องวัดการบรรลุธรรม 260, สตินำไปสู่สมาธิ 279, สติเป็นที่ยึดเหนี่ยวใจ 276, สติเป็นอินทรีย์ ดูที่สติปัฏฐาน 4 268, สติสูตร 248, 263, 265, สตินทรีย์ 266
สตรีมีศีล 144, สตรีตายไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ 144, สตรีที่มีกำลังทั้ง 5 144, สตรีที่ละมิดศีล 5 143
สทุติยวิหารี 50
สนทิฏฐิโก ธมฺโม 54
สพฺพตฺถิกำ 241
สพฺเพ ธมฺมา อภินิเวสาย 59
สภาวะ(กายา) 7 กอง 11
สภาคตสูตร 321
สภิยสูตร 198
สมณุเทศ(สามเณร) 255
สมถวิปัสสนาสูตร 187, สมถะและวิปัสสนา 122, 159, 187, 323
สมสีสี 65
สมัตตสูตร 261
สมาทานสิกขาเมื่อจะสิ้นพระชนม์ 318
สมาธิ 29, 101, 161, 187, 329, สมาธิกุสโล 30, สมาธิที่เกิดจากอานาปานสติ 302, สมาธิปัตติสูตร 29, สมาธิเป็นอินทรีย์ ดูที่ฌาน (รูปฌาน) 4 268, สมาธิพละ 286, สมาธิวรรค 329, สมาธิสังยุตต์ 29, สมาธิสูตร 73, 129, 210, 329, สมาธินทรีย์ 266
สมุททวรรค 103
สมุทยธัมมสูตร 6, สมุทยสูตร 264
สรภานิวรรค 316
สรณสูตร 189
สรรพสิ่ง 8
สลฬาคารสูตร 297
สวดอ้อนวอนให้ขึ้นสวรรค์-ตกนรกไม่ได้ 168
สวิตักกปัญหาสูตร 150
สหัสสสูตร 313
สฬายตนสังยุตต์ 37, 48, 76, 100, สฬายตนวรรค 36
สอนแต่เรื่องทุกข์และความดับทุกข์ 193
สอุปวุโช 65
สักกสูตร 80, 152
สักกัจจการีสูตร 32
สักกายะ 93, 112, 148, 149, 328, สักกายทิฐิ 102, 156, สักกายทิฏฐิ สูตร 102, สักกาย-

ปัญหาสูตร 146
ลังกาสนสูตร 331
สังขาร 135, 136, , สังขาร 3 159, สังขารดับก็หมายถึงทุกข์ดับ 136, สังขารนิมิต 59, สังขารโลก 77, สังขารในฌานสมาบัติ 135
สังขิตตสูตร 63
สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค 201, สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค 35
สังโยชน์ 48, 77, 106, 154, 231, สังโยชนสูตร 77, 82, 153, 212,
สังโยชนียธรรม 154
สังวร 119, 125, สังวรสูตร 73, สังวรปธาน 285
สังสารสุทธิกทิฐิ 11,
สังสารวัฏ 335
สัจจะ 175, สัจจสังยุตต์ 329, สัจจสูตร 188
สัญญมะ 175
สัญญา 67, สัญญาที่เกิดพร้อมกับอภิญญาจิต 294, สัญญาเวทยิตนิโรธ 136, สัญญาเวทยิต-นิโรธสมาบัติ 21, 158, 159, สัญญาเวทยิต-นิโรธสูตร 21,
สัญญาสูตร 16
สัฏฐิเปยยาลวรรค 103
สัทธรรมโดยรวมของโสดาบัน 311
สัทธัมมสวนะ 309
สัทธานุสารี 15, 16, สัทธาพละ 286, สัทธาสูตร 279, สัทธินทรีย์ 266
สัตตสัตตสูตร 335
สัตบุรุษ 209, สัตบุรุษที่ยิ่งกว่าสัตบุรุษ 209
สัตว์ 3, 52, สัตว์ 6 ชนิดซึ่งมีอารมณ์ต่างกันมีที่หากินต่างกัน 125, สัตว์ในขันธ์ 5 193, สัตว์ในวินิบาตเป็นพวกอสุรกาย 340
สัปปายการีสูตร 33
สัปปุริสภูมิ 16,
สัปปุริสสังเสวะ 309
สัพพโลเก อนภิรตสัญญา 247
สัพพวรรค 41, สัพพสูตร 41
สัมปสาทนียสูตร 255
สัมปชัญญะ 130, 263
สัมมัตตสูตร 288
สัมมัปปธาน 4 286,
สัมมัปปธาน 4 คือ สัมมาวายามะ 285,
สัมมัปปธานสูตร 188,
สัมมัปปธานสังยุตต์ 285
สัมมาญาณะ 319, สัมมาทิฐิ 100, สัมมาทิฐิเป็นแสงสองให้ตรัสรู้อริยสัจ 4 335, สัมมาทิฐิเป็นธรรมโน้มน้อมเอียงโอนสู่นิพพาน 114,
สัมมาปฏิบัติ 210,
สัมมาปฏิปทา 209,
สัมมาวายามะ 285,
สัมมาวิมุตติ 319,
สัมมาสมาธิที่เป็นอริยะ 210, สัมมาสัมพุทธสูตร 332
สัลลัตถสูตร 131
สัลลสูตรเป็นประเภทพระสูตรลึกซึ้ง(คมฺภีรา) 326
สัสสตทิฐิ 11, 128,
สัสสตทิฏฐิสูตร 11
สาเกตสูตร 277
สาตัจจการีสูตร 33
สารคันธสูตร 216, สารคันธาทิทาตาสูตร 26, สารคันธาทิทานูปการ-สูตร 26, สารสูตร 281
สาริปุตตสังยุตต์ 19,
สาริปุตตสูตร 81, 203
สารุปปสูตร 44
สาโลหิต 315
สามัญญะ 211, สามัญญผล 211
สามัณฑกสังยุตต์ 149
สำคัญ(มญฺญิต่) 127
สำรวมและไม่สำรวม 73,
สำรวมในปาฏิโมกข์ 265,

สำรวมอินทรีย์ 112, 227
สำรอกราคะ 212
สิริวัฑฒสูตร 262
สิวสูตร 189
สิวกสูตร 138
สิ่งยึดเหนี่ยวสิ้นสุดที่นิพพาน 276, สิ่งทั้งปวง 41, 42, 43, 44, 45, 46, 48, 49, 66, 101, สิ่งทั้งปวงไม่ควรยึดมั่น 59, สิ่งที่ทำให้ทองคำเสื่อมคุณภาพ 233, สิ่งที่เกิดจากกรรมเก่า 95, สิ่งที่เนื่องกับตัวเรา (บริขาร) 9
สีตวลาหกสูตร 27, สีตวลาหกทานูปการสูตร 27
สีลัฏฐิติวรรค 260
สีลสูตร 224, 260
สีสปาสูตร 333, สีสปาปัณณวรรค 333
สุกสูตร 205
สุกกสูตร 217
สุขเกิดจากโสดาปัตติยังคะ 4 สุดประมาณ 324, สุขมีอามิส, สุขไม่มีอามิส 141, สุขสัญญา 294, สุขสูตร 129, สุขยิ่งหมายถึง ฌาน มรรค และผล 68, สุขทุกข์ที่เกิดจากผัสสายตนะ 68, สุขปัญหาสูตร 150
สุขินทริยวรรค 273, สุขินทรีย์ 273, สุขินทรีย์ดับไม่เหลือในตติยฌาน 275
สุคติโลกสวรรค์ 152
สุจริต 3 227, สุจริตสูตร 25, 27
สุญญสูตร 62, สุญญตสูตร 188, สุญญาเจโตวิมุตติ 159, สุญญตาปฏิสังยุตตา 326
สุตะหมายถึงเสียง, สุตสูตร 23
สุตานุสูตร 296
สุทุททสสูตร 188
สุทธาสูตร 22, 24, 25, 261, 272, 273, 301
สุทธิวรรค 267, สุทธิสูตร 189, สุทธิกสูตร 140, 267
สุบรรณ(ครุฑ) 23
สุปัณณสังยุตต์ 23
สุภวิโมกข์ 242, สุภปรมา 242
สุราเมรยสูตร 342
สุริยสูตร 216, สุริยเปยยาลวรรค 212
สูครขาตาสูตร 282, สูกรขาตาวรรค 280
สูจิมุขีสูตร 21
สูทสูตร 252
เสขะ 92, 208, 250, 261, 281, 297, 305, 306, เสขะคือบุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน 4 ได้ส่วนหนึ่ง 261, เสขะย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงในอริยสัจ 4 281, เสขสูตร 208, 280
เสยยสูตร 77
เสาระเนียด 9
เสียงพิณ 123
เสื่อมจากกุศลธรรม 71
แสดงธรรมโดยเคารพของพระพุทธองค์ 169, แสดงธรรมโดยเคารพ 171, แสดงอิทธิฤทธิ์ตามคำขอ 157
แสวงหาพรหมจรรย์ (การถือปฏิบัติแบบสุดโต่งด้วยมิจฉาทิฐิ 286, แสวงหา(เอสนา) 219
โสดาบัน 7, 8, 16, 267, 269, 307, 308, 310, 314, 315, 316, 319, 322, 326, โสดาบัน-ธัมมานุสารี 269, โสดาบันสัทธานุสารี 269, โสดาบันไม่มีภัยเวร 5 ประการ 320, โสดาปัตติมรรค 120, 122
โสดาปัตติยังคะ 267, 319,

323, 324, 325, 327.
โสดาปัตติยังคสูตร 325.
โสดาปัตติวรรค 7.
โสดาปัตติสังยุตต์ 307.
โสดาปันนสูตร 5, 272, 273
โสมนัสสินทรีย์ 273.
โสมนัสสินทรีย์ดับไม่เหลือในจตุตถฌาน 275
โสอัตตสูตร 9

ห
หนทางทะลุทะลวงกิเลส (นิพฺเพธภาคิโย มคฺโค) 231. หนทางไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ 152
หนามของชาวบ้าน 124.
หนามในอริยวินัย 118
หรดีสูตร 24
หลงคิดในชันธ์ 5 123. หลงเสียงพิณ 123
หลักปฏิบัติของเทวดา(เทวบท) 321
หลีกเร้น 74, 101, 329
หวั่นไหว(อิญฺชิตๆ) 127
หัตถาโรหสูตร 167
หายป่วยเพราะได้ฟังธรรม 319
หาลิททกานิสูตร 87
หิมวันตสูตร 222
เหตุเกิดทุกข์และความดับทุกข์ 177. เหตุใดเวทนาทุกอย่างจึงเป็นทุกข์ 135. เหตุที่ทำให้บุคคลเกษมจากโยคะ 76. เหตุปัจจัย 8 อย่างที่ทำให้สกุลทั้งหลายประสบความทุกข์เข็ญ 175. เหตุเป็นปัจจัยให้พระสัทธรรมเสื่อม 261. เหตุปัจจัยที่ทำให้ทั้งมีและไม่มีโสกะปริเทวะ 177. เหตุปัจจัยที่ทำให้บุคคลปรินิพพาน 87. เหตุและปัจจัยแห่งความไม่เที่ยง 66. เหตุให้เกิดสังโยชน์ 77. เหตุให้เกิดอุปาทาน 78. เหตุสูตร 10, 144
เห็นผิดของนิครนถ์ในเรื่องกรรม 171. เห็นอริยสัจใดก็หมายถึงเห็นอริยสัจอื่นๆ ทั้งหมด 333
เหล็กอันร้อนจัดทั้งวัน 119
เหยี่ยวกับนกมูลไถ 251
แหงนหน้ากิน 22
โหติจนโหติตถาคตสูตร 12.
โหติตถาคตสูตร 11
ให้ฉลาดรู้ในการเจริญสติปัฏฐาน 252. ให้รู้เท่าทันเวทนาที่เกิดและดับ 274

อ
อกาลิโก 54
อกิริยทิฏฐิ 10, 11
อกุศลธรรมของสตรี 143
อกุสลธัมมสูตร 209.
อกุสลราสิสูตร 250
องค์คุณของโสดาบัน 309. 320, 321. องค์คุณของโสดาบันคือแหล่งสุข 321
อเจลสูตร 162
อชัชชรสูตร 188
อชา(ความหวั่นไหว) 65
อติจารีสูตร 143
อตีตานาคตปัจจุปันนานิจจสูตร 38. อตีตานาคตปัจจุปันนทุกขสูตร 38. อตีตานาคตปัจจุปันนานัตตสูตร 38
อทลิททสูตร 235
อทัสสนสูตร 28
อทุกขมสุขีสูตร 13
อธิบายความเกิดและความดับแห่งทุกข์ 77.
อธิบายอิทธิ-อิทธิบาท-อิทธิบาทภาวนา 292.
อธิบายอิทธิบาทและปธานสังขาร 290
อนภิสมยสูตร 28
อนาลยสูตร 189
อนาหารของโพชฌงค์ 237
อนนุโพธสูตร 28
อนนุสสุตวรรค 262.
อนนุสสุตสูตร 262

อนัตตา 62, 198, อนัตตา เหมือนต้นกล้วย 107, อนัตตสูตร 5, อนัตตธัมมสูตร 5
อนัญญาตัญญัสสามีตินทรีย์ 271
อนันตวาสูตร 11
อานันทสูตร 198, 314
อนันเตวาสิกานาจริยสูตร 96
อนาคตของวิญญาณที่หลงเพลิน 108
อนาคามี 269
อนาสวสูตร 188
อนุตรสงครามวิชัย 204
อนุปลักขณสูตร 28
อนุปาทาปรินิพพาน 57, 58, อนุปาทาปรินิพพานสูตร 212, อนุปาทิเสสปรินิพพาน 58
อนุพยญชนโส นิมิตตคฺคาโห 108
อนุพยัญชนะ 109
อนุรักขนาปธาน 285
อนุราธสูตร 191
อนุรุทธสังยุตต์ 296, อนุรุทธสูตร 142
อนุสยสูตร 212, 283, อนุสัย(กิเลสนอนเนื่อง) 220
อนิจจสัญญา 247, อนิจจสูตร 5, 134, อนิจจาทิธัมมสูตร 46, อนิจจธัมมสูตร 5, อนิจจวรรค 37, 46, อนิจเจ ทุกขสัญญา 247
อนิทัสสนสูตร 189
อนิมิตตเจโตสมาธิ 151, อนิมิตตาเจโตวิมุตติ 159, 160, อนิมิตตปัญหาสูตร 151
อนีติกธัมมสูตร 189
อโนตตปปี 202
อบรมจิตดีแล้วไม่ต้องห่วงภพหน้า 316
อปโลกินสูตร 189
อปริหานธรรม 71, อปริหานิยสูตร 230
อพรหมจรรย์ 208
อภยสูตร 245
อภิญญาสูตร 292
อภินีหารสูตร 32
อภิภายตนะ 71
อภิภุยยสูตร 144
อภิรติ-ยินดียิ่งอยู่กับการบวช 149
อภิสญเจตยิตๆ 94
อภิสงขิตๆ 94
อภิสมยวรรค 341
อมตวรรค 264, อมตสูตร 189, 264
อมาตย์คือผู้ร่วมงาน 314
อมนาปสูตร 142
อมนุษย์จับไว้ 115
อยู่ในที่สงัด 74, อยู่อย่างมีสัมปชัญญะ 263, อยู่อย่างมีสติ 263, อยู่อย่างประมาท 72
อโยคุฬสูตร 294, อโยคุฬวรรค 294
อโยนิโสสูตร 230, 233, อโยนิโสมนสิการ 230, อโยนิโสมนสิการทำให้เกิดนิวรณ์ 230, อโยนิโสมนสิการในสุภนิมิต 236
อรหัตต์ 146, อรหัตตผล 145, อรหัตตปัญหาสูตร 145
อรหันตสูตร 5, 273, 274, 332
อรหันต์ 269, อรหันต์กับเจริญสติปัฏฐาน 250, อรหันต์เคารพยิ่งในพระพุทธองค์ 282
อริฏฐสูตร 301
อริยกันตศีล 152, 311, 312, 314, 317, อริยญาณ 280, อริยบุคคล 12 จำพวก 272, อริยปัญญา 278, อริยมรรคมีองค์ 8 122, 137, 179, 203, 204, 205, 210, 211, 214, 215, 218, 220, 264, 292, 319, อริยมรรคมีองค์ 8 บุคคลพึงเจริญเพื่อ

กำหนดรู้เวทนา 210.
อริยวิมุตติ 278. อริยวิหาร 305. อริยผลมีขึ้นได้ตามอินทรีย์ที่ต่างกัน 270. อริยสัจ 4 330, 336. 344. อริยสัจ 4 332. 333. 337. 338. 340. อริยสัจ 4 คือเป้าหมายของพรหมจรรย์นี้ 329. อริยสัจ 4 เหมือนใบไม้ในพระหัตถ์ 333. อริยสูตร 229. 258
อรูปฌานต้องอาศัยกสิณ 303
อรูปีอัตตสูตร 13
อวิชชา 48. 147. 205. 206. อวิชชาสูตร 48. 202. 331. อวิชชานุสัย 130. 132. 134. อวิชชาวรรค 48. 202. อวิชชาเป็นตัวนำในการยังอกุศลธรรมให้เกิดมี 202. อวิชชาได้แก่ความไม่รู้ในอริยสัจ 4 331. อวิชชาปัญหาสูตร 146
อวิตักกสูตร 19. อวิตักกปัญหาสูตร 150
อเวจี 168
อสรพิษร้าย 4 ตระกูล 111
อสมเปกขณสูตร 28
อสังขตะ 187
อสังขตธาตุ 58. อสังขตสังยุตต์ 187. อสังขตสูตร 188
อสังขาสูตร 171
อสังวร 119. 125
อสุภกรรมฐาน 303. อสุภสัญญา 246
อสัตบุรุษ 209. อสัตบุรุษที่ยิ่งกว่าอสัตบุรุษ 209
อสัลลักขณสูตร 28
อสัสสตทิฏฐิสูตร 11
อสีติมหาสาวก 71
อเสขะ 281. อเสขะ(พระอรหันต์) หมายถึงผู้เจริญสติปัฏฐาน 4 261. อเสขะย่อมรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ 5 281
อเหตุกทิฏฐิ 10
อหิริกะ 202
อะไรคืออโสตาปัตติยังคะ 309
อัครสาวก 257
อังคสูตร 144
อัคคิสูตร 239
อัจฉริยสูตร 189
อัชฌัตติกทุกขสูตร 38. อัชฌัตติกอนัตตสูตร 38. อัชฌัตติกอนิจจสูตร 37
อัญญสูตร 263. อัญญตรสูตร 341. อัญญติตถิยวรรค 212
อัญญังชีวังอัญญังสรีรังสูตร 11
อัญญาณสูตร 28. อัญญาตาวินทริยสูตร 271. อัญญาตาวินทรีย์ 272. อัญญินทรีย์ 271
อัฏฐสตปริยายวรรค 138
อัฏฐิกสัญญา 246
อัตตกิลมถานุโยค 179
อัตตา 198. อัตตานุทิฏฐิ 102. อัตตานุทิฏฐิสูตร 102
อันตคาหิกทิฏฐิ 28. 195. 337
อันตสูตร 188
อันธการิสูตร 339
อันธวูตสูตร 43
อัทธานสูตร 212
อัปปัจจักขกัมมสูตร 29
อัปปัจจเวกขณสูตร 28
อัปปฏิเวธสูตร 28
อัปปมัญญา 236. 241. 243. อัปปมัญญาเจโตวิมุตติ 243. อัปปมัญญาเจโตวิมุตติที่เป็นโลกิยะ 241
อัปปมาณาเจโตวิมุตติ 159. 160. 243
อัปปนาสมาธิ 243
อัปปมาทวรรค 215. อัปปมาทะ-โยนิโสมนสิการ คือยอดธรรม 232
อัปปัสสุตสูตร 143
อัพภวลาหกสูตร 27. อัพภวลาหกทานูปการสูตร 27
อัพภูตสูตร 189

อัพยากตสังยุตต์ 190
อัพยาปัชฌสูตร 189
อัมพปาลิวรรค 248,
อัมพปาลิสูตร 248, 297
อวัสสุตสูตร 116
อัสสัทธะ 277
อัสสาโรหสูตร 167
อัสสาสัปปัตตสูตร 146
อัสมิมานะ 115
อาการชราภาพของพระพุทธ-
องค์ 275
อากาสสูตร 218, อากาสา-
นัญจายตนปรมา 242,
อากาสานัญจายตนฌาน
20, อากาสานัญจายตน-
สูตร 20, อากาสา-
นัญจายตนฌาน 136
อากิญจัญญายตนฌาน 20,
อากิญจัญญายตนสูตร
20, อากิญจัญญายตน-
ฌาน 136, อา
กิญจัญญาเจโตวิมุตติ
159, 160, อา
กิญจณญายตนปรมา
243
อาคติคติ 64
อาคันตุกาคารสูตร 218
อาทิจจสูตร 235
อาทิตตปริยายสูตร 43, 108
อานาปานวรรค 246, อานา-
ปานสติ 246, 301, 302,
303, อานาปานสติไม่ให้
ผลถึงอรูปฌาน 303,
อานาปานสติสมาธิไม่ใช่
สำหรับผู้มีสติหลงเลอะ
304, อานาปานสติสมาธิ
305, 306, อานาปาน-
สังยุตต์ 299
อานิสงส์ของการมีพระ
รัตนตรัยเป็นสรณะ 152
อานุภาพของอริยมรรค 217,
อานุภาพแห่งอิทธิบาท 4
288
อาพาธหายเพราะได้ฟัง
โพชฌงค์ 228
อามกธัญญเปยยาล 341,
342, 343
อายาจนวรรค 6
อายตนะ 6 76, 80,
อายตนะ 12 เหมือน
ท้องทะเล 103,
อายตนะ 6 เป็นป่วง
แห่งมาร 76, อายตนะ
คือสรรพสิ่ง 41,
อายตนะภายนอก 37,
40, 66, 103, 104,
112, 115, อายตนะ
ภายใน 37, 40, 66,
103, 111, 122, 272,
อายตนสูตร 331
อารัมมณสูตร 31
อาวรณานีวรณสูตร 233
อาเวณิกสูตร 142
อาสวะ 147, 219, 265,
อาสวปัญหาสูตร 146,
อาสวสูตร 212, 265,
อาสวักขยสูตร 271,
283
อาสีวิสวรรค 110,
อาสีวิสสูตร 110
อาหารของนิวรณ์และ
โพชฌงค์ 235,
อาหารและอนาหารของ
โพชฌงค์ 237,
อาหารสูตร 235,
อาหาเรปฏิกูลสัญญา
247
อิจฉานังคลสูตร 305
อินถินทรีย์ 271
อิทธาภิสังขาร 157, 158,
290, อิทฺธาภิสงฺขรํ อภิ
สงฺขริ 157
อิทธิบาท 287, อิทธิบาท-
ภาวนาคามินีปฏิปทา
292, อิทธิบาทเป็นข้อ
ปฏิบัติที่ทำให้เกิดสมาธิ
287, อิทธิปาทสังยุตต์
287, อิทธิปาทสูตร 188
อินทขิลสูตร 336
อินฺทฺริยสมฺปนฺโน 98, 271,
อินฺทฺริเยสุ คุตฺตทฺวาโร
82, อินทริยสังยุตต์
266, อินทริยสังวร 227,
อินทริยสูตร 98, 188,
อินทรีย์ 266, อินทรีย์ 6
272, อินทรีย์สมบูรณ์

ของพระอรหันต์ 98.
อินทรีย์ 5 267, 283, 318. อินทรีย์ 5 และพละ 5 ต่างอิงอาศัยกัน 277. อินทรีย์ 5 ไม่มีอยู่นอกคำสอนของพระพุทธเจ้า 283. อินทรีย์ 5 ไม่เป็นหมันเลย 270. อินทรีย์ของพระอรหันต์ 278
อิสสุกีสูตร 143
อุกกเจลสูตร 257
อุจเฉททิฐิ 9, 128. อุจเฉทวาท 198
อุณณาภพราหมณสูตร 276
อุณหวลาหกสูตร 27. อุณหวลาหกทานูปการสูตร 27
อุตติยสูตร 210, 258
อุตริมนุสสธรรม 162. อุตริมนุสสธรรมที่เป็นญาณทัสสนะวิเศษ 163
อุทกสูตร 342
อุทกสูตร 75
อุทธัจจกุกกุจจะ 236, 244
อุทุมพรคามี 316
อุทุมาตกสัญญา 246
อุทยคามินี 314
อุทายีวรรค 230. อุทายีสูตร 107, 231
อุบาสกแนะนำอุบาสก(ผู้เป็นโสดาบัน)ด้วยกัน 327. อุบาสกอธิบายธรรมให้พระเถระฟัง 154
อุเบกขาเจโตวิมุตติ 174. อุเบกขามีอามิส 141. อุเบกขาไม่มีอามิส 141. อุเบกขาเจโตวิมุตติมีอากิญจัญญายตนฌานเป็นความสำเร็จสูงสุด 243
อุเบกขินทรีย์ดับไม่เหลือในสัญญาเวทยิตนิโรธสมาบัติ 275
อุปกิเลสสูตร 233. อุปกิเลสของสติปัฏฐานคือนิวรณ์ 5 253
อุปสมสูตร 27
อุปสินนวรรค 7
อุปัฑฒสูตร 202
อุปัสสุติสูตร 78
อุปาทาน 49, 80, 83, 148, 198, 220. อุปาทานขันธ์ 5 คือทุกขอริยสัจ 331. อุปาทานขันธ์ 111, 120, 220. อุปาทานขันธ์ 5 120. อุปาทานปัญหาสูตร 146. อุปาทานสูตร 78, 83. อุปาทายสูตร 76
อุเปกขาสูตร 20. อุเปกขาปัญหาสูตร 150
อุโปสถสูตร 23
อุปปฏิกสูตร 274
อุปปาทสังยุตต์ 17
อุปนาทีสูตร 143
อุปวาณสูตร 53, 227
อุปเสนสูตร 52
เอกธัมมเปยยาลวรรค 214. เอกธัมมวรรค 299. เอกธัมมสูตร 231, 299
เอกาภิญญาสูตร 272
เอกันตทุกขีสูตร 13. เอกันตสุขีสูตร 13. เอกันตสุขทุกขีสูตร 13
เอกวิหารี 50
เอตังมมสูตร 9
เอาปลายขนทรายแทงปลายขนทราย 339
เอหิปสสิโก 54
เอสนาวรรค 219
โอกันตสังยุตต์ 15
โอกาสได้เกิดเป็นมนุษย์น้อยนัก 339
โอคธสูตร 308
โอฆปัญหาสูตร 146. โอฆวรรค 220. โอฆะ (ห้วงกิเลส) 112, 148, 220
โอปนยิโก 54
โอรัมภาคิยสังโยชน์ 220

นามานุกรม

(ชื่อพระสูตร, หมวดธรรม, สัตว์, และพืชพรรณต่างๆ จัดไว้ในดรรชนี)

ก

กฏกะ 312
กฏิสสหะ 313
กบิลพัสดุ์ 116, 306, 316, 317, 318, 322, 324, 325, 327
กฬิ 312
กาฬิโคธา 323
กัณฏกีวัน 261, 296
กัสสปพุทธเจ้า 282
กาสี 153
กามภู 107, 153, 158, 159
กามัณฑา 90
กิมพิลา(กิมิลา) 303
กิมพิละ(กิมิละ) 303
กิมมิละ 116
กุกกุฏาราม 260, 261
กุณฑลิยะ 226
กูฏาคารศาลา 83, 133, 134, 191, 320, 339
โกฏิคาม 332
โกฏสิมพลี (ไม้งิ้วป่า-silk-cotton tree) 284
โกลิยะ 183, 241
โกศล 174, 190, 250, 258, 280, 311
โกสัมพี 84, 86, 107, 227, 291, 333

ข

เขมา 190

ค

คงคา 114, 116, 120, 149, 161, 214, 219, 257, 285, 295, 297, 299
ครุฑ 284
คยา 43, คยาสีสะ 43
คันธภกะ 177
คิชฌกูฏ 63, 80, 81, 229, 245, 282, 337
โคทัตตะ 153, 159
โคธา 317

ฆ

โฆสิตคฤหบดี 86
โฆสิตาราม 84, 86, 227, 278, 280, 291

จ

จัณฑ์ 165
จันทนเทวบุตร 153
จิตตะ(คฤหบดี) 153, 154, 155, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 326
จิตตปาฏลี (Trumpet-flower tree) 284
จุนทะ 255
จุลลอนาถบิณฑิกะ 326
เจติ 333

ฉ

ฉันนะ 63

ช

ชมพูทวีป 284, 335
ชัมพุขาทกะ 145
ชีวกัมพวัน 101
เชตวัน 3, 4, 5, 6, 7, 9, 12, 15, 17, 18, 19, 22, 23, 25, 26, 28, 39, 48, 74, 81, 110,

149, 151, 187, 190, 202, 210, 212, 213, 214, 215, 217, 219, 220, 226, 249, 255, 296, 298, 309, 313, 314, 315, 325

ญ

ญาติกา 78, 198, 312

ด

ดาวดึงส์ 93, 151, 284, 315, 307

ต

ตาลบุตร 165
ตุฏฐะ 313
โตเทยยพราหมณ์ 90
โตรณวัตถุ 190

ท

ทนิกัทธะ 313
ทองกวาว(กึสุโก) 121
ทีฆาวุ 308
เทวทหะ 91

ธ

ธัมมทินน์ 325, 326

น

นกุลปิตา 87
นันทะ 115
นันทา 312
นันทิยะ 323, 324
นันทกะ 321
นาลกคาม 145, 255
นาลันทา 83, 174, 168, 255
นิครนถ์ นาฏบุตร 154, 160, 171, 175, 196, 246
นิโครธาราม 116, 306, 316, 322, 323, 326
เนรัญชรา 259, 282

บ

บุพพาราม 275
บุพพวิชชนะ 64

ป

ปกุธะ กัจจานะ 196
ปเสนทิโกศล 190, 310
ปหาสะ 166
ปัญจสิขเทพบุตร 81
ปัจฉาภูม 168
ปาฏลิยะ 183
ปาตลิบุตร 260
ปาริฉัตตกะ (umbrella tree : coral tree) 284
ปาวาริกัมพวัน 83, 168, 169, 174, 171, 255
ปาวาลเจดีย์ 289
ปิณโฑละ ภารทวาชะ 85, 278
ปุพพโกฏฐกะ 277
ปุราณะ 310
ปูรณะ กัสสปะ 196, 245

ผ

ผัคคุนะ 61

พ

พักกุละ 163
พาหิยะ 65, 258
พิมพิสาร 190

ภ

ภัคคะ 87
ภัททะ 208, 260, 261, 313
ภัททิยะ 324
ภารทวาชโคตร 85
ภาสกฬาวัน 87

ม

มคธ 145
มณิจูฬกะ 176
มหกะ 153, 157
มหากัจจานะ 87, 88, 154
มหากัปปินะ 154, 302
มหากัสสปะ 228
มหาโกฏฐิกะ 102, 105
มหาโกฏฐิตะ 154, 194
มหาจุนทะ 63, 154, 229
มหานาม 306, 316, 317, 318, 322, 324, 326

มหาโมคคัลลานะ 116, 149, 151, 152, 153, 195, 196, 229, 257, 258, 261, 290, 295, 296, 315, 325
มหาวัน 83, 133, 134, 191, 303, 339
มหินที 214
มักกรกฏ 88
มักขลิ โคสาล 196
มัจฉิกาสณฑ์ 153, 154, 161, 162
มัลละ 177, 280, มัลลกษัตริย์ 177
มานทินน์ 262
มาลุงกยบุตร 69, 71
มิคชาละ 50
มิคปถกะ 154
มิคารมาตุปราสาท 275, 278, 290
เมทกะ ถาลิกะ 259
โมฬิยะ สิวกะ 138

ย
ยมุนา 214

ร
ราชการาม 313
ราชคฤห์ 21, 22, 52, 101, 255, 308, 337
ราชะ 2, 4, 5, 6, 58
ราสิยะ 179
ราหุล 154
เรวตะ 154

ล
ลิจฉวี 246, 321, 339
โลมสกังคิยะ 306
โลหิจจพราหมณ์ 88

ว
วสวัตดีเทวบุตร 153
วัจฉโคตต์ 28, 61, 195, 196, 198
วัชชี 83, 149, 246, 257, 258, 332, วัชชีคาม 64
วิสาขะ 326
เวปจิตติ 126
เวรหัญจานิโคตต์ 90
เวสาลี 83, 133, 191, 248, 253, 257, 289, 297, 303, 339
เวฬุวคาม 253, 257
เวฬุทวาระ 311
เวฬุวัน 21, 43, 63, 138, 165, 176, 228, 229, 262, 308, 337

ศ
ศากยะ 91, 116, 202, 317, 323, 324, 325, ศากยบุตร 176

ส
สคารวะ 243
สภิยะ กัจจานะ 198
สรกานี 317, 318
สรชิต 167
สรภู 214
สลฬาคาร 297
สหกะ 282
สหชนิย 333
สหัมบดีพรหม 259, 282
สักกะ 80, 91, 126, 151, 152, 202
สักกระ 202
สังปวัตตะ 87
สัญชัย เวลัฏฐบุตร 196
สันดุสิตเทวบุตร 153
สันดุฏฐะ 313
สัปปโสณฑิกะ 52
สาเกต 190, 226, 261, 277, 296
สาธุกะ 309
สารีบุตร 19, 21, 52, 63, 81, 145, 146, 149, 153, 194, 203, 226, 227, 255, 257, 258, 261, 277, 279, 282, 296, 297, 309, 314, 319, 325
สาลา 250, 280
สาวัตถี 19, 29, 50, 56, 72, 153, 190, 203, 204, 205, 206, 207,

208, 209, 210, 212,
213, 214, 215, 217,
219, 220, 235, 238,
243, 253, 255, 258,
261, 262, 263, 264,
267, 276, 277, 283,
289, 294, 296, 297,
298, 299, 301, 302,
306, 307, 309, 313,
319, 321, 325, 329,
332
สาฬหะ 312
สิเนรุ 341
สิริวัฑฒ์ 262
สีตวัน 52
สีสปาวัน 333
สุงสุมารคิระ 87
สุชาดา 312
สุตานุ 296
สุทัตตะ 312
สุธัมมะ 153
สุนิมมิตเทวบุตร 153
สุภัททะ 313
สุมภะ 231, 259
สุมาคธา 337
สุยามเทวบุตร 153
สูจิมุขี 21
สูกรขาตา 282
เสตกะ 231
เสทกะ 259, 260

ห
หว้า (ชมพู-rose-apple tree) 284
หาลิทธกานี 87
หลิทธวสนะ 241
หัตถกะ 326
หัตถิคาม 83

อ
อจิรวดี 214
อเจลกัสสปะ 153, 162
อชปาลนิโครธ 259, 282
อชิตะ เกสกัมพล 196
อนาถบิณฑิกเศรษฐี 319, 320
อนุราธะ 191
อนุรุทธะ 142, 143, 154, 261, 296, 297, 298
อภัยราชกุมาร 245
อริฏฐะ 301
อวันตี 87, 88, 156
อสิพันธกบุตร 168, 169, 171, 175
อสูร 284
อโสกา 312
อังคะ 279
อัญชนมฤคทายวัน 226, 277
อันธวัน 19, 297
อัมพาฏกวัน 153, 154, 155, 156, 158, 159
อัมพปาลิวัน 248, 297
อานนท์ 19, 62, 63, 79, 80, 86, 107, 137, 154, 202, 203, 208, 253, 255, 260, 261, 262, 275, 289, 291, 294, 303, 306, 309, 312, 314, 319, 339
อาปณะ 279
อาฬาระ กาลามโคตร 75
อาฬวกะ 326
อิจฉานังคละ 305
อิสิทัตตะ 153, 155, 156, 309
อิสิปตนมฤคทายวัน 105, 193, 325
อุกกเจลละ 149, 257
อุคคะ(คฤหบดี) 83, 326
อุณณาภะ 276, 291
อุตติยะ 210, 258
อุตรนิคม 183
อุทกะ รามบุตร 75
อุทายี 90, 107, 231
อุเทน 84
อุบาลี 83, 154
อุปวาณะ 227
อุรุเวลกัปปะ 177, 280

พระไตรปิฎกสำหรับผู้เริ่มศึกษา

เฉลิมพระเกียรติ ๗๒ พรรษา สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ

เป็นหนังสือ ๑๘ เล่มชุด ประกอบด้วย

พระวินัยปิฎก	**จำนวน**	**๔ เล่ม**
พระสุตตันตปิฎก	**จำนวน**	**๑๒ เล่ม**
พระอภิธรรมปิฎก	**จำนวน**	**๒ เล่ม**

จัดทำเนื้อหาจากพระไตรปิฎกบาลี ๔๕ เล่ม ให้อ่านเข้าใจง่าย

ตามลำดับเล่ม หน้าต่อหน้า ตั้งแต่ต้นจนจบ

ผสมผสานทั้งสรุปความและเสริมคำอธิบาย

ทุกบททุกตอนมีระบบเนื้อหาให้ตรวจสอบและเทียบเคียงกับพระไตรปิฎกบาลีได้

ศูนย์ประสานงานและบริการจัดส่งทั่วประเทศ

โทรศัพท์ : (02)243-1842, (02)243-4066, (02)668-6700, (02)668-6701, (08)1627-9409

โทรสาร : (02)243-0638 Email : bodhinet@dictaphone.co.th

พิมพ์ที่

ห้างหุ้นส่วนจำกัด เจริญวิทย์การพิมพ์

โทรศัพท์ : (02)629-1237, (02)280-0346